محوی، محمد، ۱۸۳۷ ـ ۱۹۰۹.
دیوانی مەحوی/مەلا موحەممەدی کوڕی مەلا عوثمـان بـالخی. لیکدانـەوە و لیکولینـەوەی مەلا عبدالکریمی مدرس. محمدی مەلا کەریم. ـ سنندج انتشارات کردستان، ۱۳۸۱.
سی و دو، ۵۹۷ص.
ISBN: 964 - 7638 - 18 - 3 ۸۰۰۰۰ ریال
فهرستنویسی بر اساس اطلاعات فیپا.
کردی.
چاپ سوم.
۱. شعر کردی ـ ـ عراق ـ ـ قرن ۱۹. الف. مدرس، عبدالکریم، ۱۲۸۳ ـ ، شارح. ب. ملا کریم، محمد، شارح. ج. عنوان.
۳م۷٤۳س / ۳۲۵٦ PIR ۸فا۹/۲۱
۱۳۷۹ د۳٦۹م
۱۳۷۹
کتابخانه ملی ایران ۱۲۹۸۷ ـ ۷۹م

دیوانی مەحوی

«مەلا موحەممەدی کوڕی مەلا عوسمانی باڵخی»

لێکدانەوە و لێکۆڵینەوەی:

مەلا عەبدولکەریمی مودەڕڕیس و موحەممەدی مەلا کەریم

انتشارات کردستان

سنه - ١٣٨٧

انتشارات کردستان
Kurdistan Publication
سنە - پاساژی عیزەتی - تەلەفوون - ٢٢٦٥٣٨٢

دیوانی مەحوی

✓ ناوی کتێب (نام کتاب):	**دیوانی مەحوی**
✓ لێکۆڵینەوە و لێکدانەوەی (شرح و تحقیق):	**مەلا عەبدولکەریمی مودەرریس**
✓ کەرەتی چاپ (نوبت چاپ):	پێنجەم (پنجم): ١٣٨٧
✓ ژمارەی چاپکراو (تیراژ):	**٥٠٠٠ دانە (جلد)**
✓ ژمارەی لاپەڕەو قەوارە (تعداد صفحه و قطع):	**٦٤٨ صفحەی وزیری**
✓ بڵاوکەرەوە (ناشر):	بڵاوکردنەوەی کوردستان **(انتشارات کردستان)**

نرخی: شابک: **٩٧٨-٩٦٤-٩٨٠-٠١٩-٦**

٨٠٠٠ تمەنە **ISBN: 978 -964 - 980 - 019 - 6**

مەحوی پێشەنگی هۆنەرانی خوداناس

وەك ئاشکرایە دەورانی زێڕینی شیعر و ئەدەبی کوردی ـکە دەگەڕێتەوە بۆ یەك دوو سەدە لەمەوبەر، چ لەکوردستانی ڕۆژهەڵاتدا لە زەمانی ئەردەڵانییەکان و چ لەکوردستانی باشووردا لە زەمانی حکوومەتی بەبەکان و چەند دەهە دوای ئەوان ـ تەمەنێکی زۆر کورتی بووە، بەڵام کاریگەرییەکی ئەوتۆی بووەکە ئەمڕۆ بە ڕاشکاوی ئەتوانین بڵێن ئەدەبیاتی کوردی دەوڵەمەند کردووە. گەورە ئەدیبانێکی وەك نالی و سالم و کوردی و وەفایی و مەستوورە و مەهجووری و مەولەوی و حاجی قادر و... پەلکەزێڕینەیەکن لە ئاسمانی ئەدەبی کوردەواری و خاڵی یادانەوەن لە مێژووی ئەدەبی کورددا.

بەتایبەت ئەم پیرە ڕووناك زەمیرەی وتە پڕ تەئسیرەی زاخاو دیتووە لەکوورەی هەڵگیرساو بە دەمەی سۆزی تەریقەتە، ئەم شارەزا لە شارێگەی شەریعەتە، ئەم ڕێبردووە لە بازاڕی حەقیقەتە، ئەم سەرمەستە جام بە دەستەی هۆشیاری ڕۆژی ئەلەستە، ئەم پەروانە بێپەروا لە سووتانەی شەیدای عیرفان و زانستە، ئەم مۆمە هەڵگیرساوەی ئەنجومەنی شیعر و هەڵبەستە، کە سەوداگەرێکە لە بازاڕی ئەویندا بێ پوول و پارە بەدڵێکی پڕ سۆز و سەرێکی سەودا زەدەوە بۆ یوسفی عەشق کڕیارە، کە دیارە لەم بازاڕەدا پارە دراوی چرووکە و دەروونی بوریان و دڵی پارەپارە بەهادارە، بۆیەش بەڕێزیان (مەلا موحەممەدی مەلا عوسمانی باڵخی نازناو بە «مەحوی») بەو سۆز و گودازە ڕاستەوە کە هەیانبوو توانیان ئەم کەلێنە (نزا و گازەی خوداناسانە) لە ئەدەبیاتی کوردیدا پڕبکەنەوە و ئەم منەتە بنێنە سەر شانی چینی دوایی. خودا پاداشی بەخێر هەم بە مامۆستا وە هەم بە ڕاڤەکەرانی ئەم دیوانە واتە: جەنابی مامۆستا مەلا عەبدولکەریمی مودەڕڕیس و ڕۆڵەی شیاوی کاك موحەممەد بداتەوە.

ئەم نوسخەیە

لەم نوسخەیەدا گۆڕانکارییەك ئەبینرێ کە هۆی جیابوونەوەیەتی لە باقی نوسخەکانی ترکە بریتین لە:

١. پیت‌چینی نوێ و گۆڕینی ڕێنووسەکەی بە ڕێنووسی نوێ، بەم ڕەنگـە تـەواوی وشـە عەرەبییەکانی بە شێوەی کوردی نووسراون، بەڵام بۆ ئەوەی خوێنەران نـەکـەونە هـەڵەوە لە پەراوێزدا ئەسڵی وشە عەرەبییەکەمان بە ڕێنووسی عەرەبی لە ناو دووکەوانەدا (« ») دووبارە نووسیوەتەوە.

٢. گۆڕینی ئەو وشانەکە «ی»یەکیان پێ زیاد کرابوو بۆ ڕاست کردنەوەی کێشی بەیتەکە، بەڵام ئێمە لەو باوەڕەداین کە ئەبێ ئـەو کشـاندنە زەوقـی خـوێنـەر دروستـی بکـات و نـابێ بنووسرێت؛ چونکە «واو»ی بادانەوە (عـەتف) یـا واوی پـەیوەندی (ڕەبت) کـاتێ بـە دوای وشەیەکەدا هات کە دواپیتی «یاء»بوو خۆی بۆ خۆی بە شێوەی «یو» ئەخوێنرێتەوە.

٣. گواستنەوەی شیعری پیتی «ث» و «ذ» و «ظ» و «ط» بۆ پیتی «س» و «ز» «ت».

٤. ئەو هەڵانەی کە لە پاشبەندی چاپە پێشووەکەدا ڕاست‌کرابوونەوە، ئێمە ڕاستەکانیمان خستە جێ و لە جێی خۆیاندا دامانان.

٥. لە هەر شوێنێکدا ئەگەر وشەیەك یا ڕستەیەك بە پێویست زانرابێت زیـاد بکـرێت، لە پەراوێزدا یا لە ناو دوو کەوانەی گۆشەدار ([ ])دا نـوسراوە. وە بـە هـیچ کـلۆجـێ تـەنانەت پیتێکیش کەم نەکراوەتەوە.

لەکۆتاییدا سپاس و پێزانینی خۆمان سەبارەت بەو برادەرانە دەرئەبڕین کە لە ڕاست‌کردنەوە و هەڵەگیری ئەم بەرهەمە ڕۆڵێکی بەرچاویان بووە:

١. کاك عەتائوڵڵای حەواری‌نەسەب، کە لە ڕێنوێنییەکانی کەڵکی زۆرمان وەرگرت.

٢. کاك مەلا ڕەفیقی ڕۆستەمی.

٣. کاك مەلا مەسعوودی ئەحمەدی.

٤. کاك سیروان ڕەحمانی (سەلاس‌وباوەجانی).

٥. کاك مەلا سەلمانی فەرەجیان.

٦. کاك عەبدولحەمیدی شیری (مەریوانی).

لە هەموو خوێنەرانی بەڕێز داوا ئەکەین ئەگەر هەڵەیەکیان بەرچـاو کـەوت ئـاگـادارمـان بکەنەوە تا لە چاپەکانی‌تردا بتوانین نوسخەیەکی پاکتر بخەینە بەردەستیان.

بڵاوکردنەوەی کوردستان

بەکورتی مێژووی ژیانی «مەحوی»

«مەحوی» ناوی مەلا موحەممەد و کوڕی مەلا عوسمانی باڵخیە لە نەوەی پـیر و زانای ناودار «شێخ رەش». باپیریشی، وەك باوکی، ناوی مەلا عوسمان بـووە و وەك شێخ مارفی نۆدێ لەگەڵ دروست کردنی سلێمانیدا هاتووەتە شاری نوێوە. «باڵخ»یش دێیێکە لە ناوچەی «ماوەت» لە شارستانی سلێمانی. مێژوونووسی کورد موحەممەد ئەمین زەکی بەگ دەڵێ: لە ساڵی ١٢٥٢ی۔ك (١٨٣٦۔١٨٣٧ی۔ز)دا لەدایك بـووە. مامۆستا «عەلائەدین سـەجادی»یش دەڵێ: لە ١٨٣٠ (١٢٤٦ی۔ك)دا لەدایك بـووە. کاکەی فەللاحیش دەڵێ: لە ١٢٤٧ی۔ك (١٨٣١ ١٨٣٢ی۔ز)دا لەدایك بووە. باوکی خەلیفەی شێخ عوسمان سیراجەدینی تەوێڵە بووە. حەوت ساڵان بووە خراوەتە بەر خوێندن و ماوەیەك لای باوکی خوێندوویەتی. بۆ خوێندن چووەتە سنە و سابڵاغیش و لای مەلا «عەبدوڵڵا»ی پیرە باب خوێندوویەتی. پاشان گەڕاوەتەوە بۆ سلێمانی و لای مەلا ناودارەکانی ئەو ناوچەیە خوێندوویە. ئەوجا چووە بۆ بەغدا و بووە بە فەقێی زانای بەناوبانگی کورد، موفتی زەهاوی و ئیجازەی مەلایەتی لای ئـەو وەرگـرتووە. دیسان مامۆستا عەلائەددین سەججادی دەڵێ: پاش ئیجازە وەرگرتنی لە (١٨٥٩ی۔ز)دا بووە بە مەلای مزگەوتی ئیمامی ئەعزەم لە بەغدا، بەڵام لە ١٨٦٢دا بـەغدای بـەجێ هێشتووە و گەڕاوەتەوە بۆ سلێمانی و بووە بە ئەندامی دادگا. لە ١٨٦٨دا بە هۆی مردنی باوکیەوە دەستی لە کاری میری کێشاوەتەوە و بووەتەوە بە مەلا و دەستی کردووە بـە دەرس وتنەوە بە فەقێیان.

مەلا حەسەنی کوڕی مەلا عەلی قزڵجی و مەلا مەحموودی مەزناوەیی و مەلا سەعید ئەفەندی، نایب ئۆغڵی کەرکوك و مەلا عەزیزی موفتی سلێمانی لە بەناوبانگترینی

فەقێکانی بوون. هەر بە ڕێچکەی باوکیا ڕێگای تەریقەتی گرتووەتە بەر و بووە بە خەلیفەی شێخ «بەهائەدین»ی کوڕی شێخ عوسمانی تەوێڵە.

وەك مامۆستا شێخ موحەممەدی خاڵیش لە «موفتی زەهاوی»یەکەیدا نووسیویە: مەحوی لە ساڵی ١٢٩١ ی.ك (١٨٧٤ـ١٨٧٥ ی.ز)دا لەگەڵ چەند مەلایەك لە سلێمانییەوە نەفی کراوە بۆ بەغدا. ناوبراو هیچی تری لەبارەی ئەم نەفیکردنە و هۆیەکەی و چۆنیەتی گەڕانەوەی مەحوییەوە لەوەوپاش بۆ سلێمانی، نەنووسیوە.

مەحوی، لە ١٨٨٣دا ـبە پێی قسەی مامۆستای سەججادی- چووە بۆ حەج و لەوێوە چووە بۆ ئەستەموول و لە ڕێگای پیاو ماقووڵانی کوردەوە لە ئەستەموول چاوی بە سوڵتان «عەبدولحەمید»ی عوسمانی کەوتووە. سوڵتان ڕێزێکی زۆری لێ گرتووە و فەرمانی داوە خانەقایەکیان لە سلێمانی بۆ کردووەتەوە کە ئەوەتە ئێستا بە «خانەقای مەحوی» بەناوبانگە. مەعاشێکیشی بە ناوی خزمەت کردنی هەژارانەوە بۆ بڕیوەتەوە. کە گەڕاوەتەوە بۆ سلێمانی تا مردنی لە سەرەتای شەشەڵانی ١٣٢٤ (تشرینی یەکەمی ١٩٠٦)دا[1] هەر خەریکی دەرس وتنەوە بە فەقێ و بڵاوکردنەوەی ئایین و خزمەت

(١) هەموو ئەوانەی مێژوویەکی تریان بۆ کۆچی دوایی «مەحوی» نووسیوە، بەهەڵەدا چوون. «بێخود»ی شاعیر ساڵی کۆچی دوایی مەحوی لەم بەیتەدا دیاری کردووە:

چو بشنید «بیخود» وفات سلف   بتأریخ گفتا: «عمر شد خلف»

واتە: کە «بێخود» هەواڵی کۆچی دوایی پێشینی [مەبەست لە «مەحوی»یە] بیست، بۆ مێژوو وتی: «عمر شد خلف» واتە عومەر بوو جێنشین. ئەم ڕستەی «عمر شد خلف»ە بە حیسابی حورووفی ئەبجەد دەکاتە ١٣٢٤ [بڕوانەوە: «دیوانی بێخود»، کۆکردنەوە و ڕێك خستن و لەسەر نووسینی موحەممەدی مەلاکەریم، بەغدا، ١٩٧٠]. ئەم عومەرە کە بێخود لەم بەیتەدا باسی دەکا شێخ عومەری کوڕی مەحوی و باوکی شێخ موحەممەدی مەحوییە.

سەرچاوەکانی ئەم کورتە مێژووەی ژیانی مەحوی:

١ـ پێشەکی دیوانی مەحوی، نووسینی باپیر ئاغازادە عەلی کەمال، سلێمانی، ١٩٢٢.

٢ـ موحەممەد ئەمین زەکی، «خلاصة تاریخ الكُرد و كردستان»، تەرجەمەی موحەممەد عەلی عەونی، «قاهرە»، ١٩٣٦.

کردنی موسوڵمانان و بڵاوکردنەوەی گیانی سۆفیەتی بووە. لە یەکێ لە ژوورەکانی خانەقاکەی خۆیدا بە خاك سپێرراوە.

***

ئەم دیوانە...

* ئەو سەرچاوانەی ئەم دیوانەیان لە سەرەتادا لە روو نووسراوەتەوە، نوسخە دەسخەتەکانی شێخ مەلا عومەری مەحوی کوڕی شاعیر و هەندێ نوسخەی دەسنووس و بەیازیتری کتێبخانەی بنەماڵەکەیانن، کە چەند پارچەیەکی خەتی مەحوی خۆیشییان تیایە.

* لە پێشاندا شێخ موحەممەدی مەحوی بە بەراورد پێ کردنی نوسخە چاپەکەی ١٩٢٢ ـکە پڕە لە هەڵە ـ و ئەو دەسنووس و بەیازانە نوسخەیەکی دیوانەکەی نووسیوەتەوە.

* پاشان لە ساڵانی ١٩٦٠ـ١٩٦١دا پێکەوە لەگەڵ مامۆستایان گۆران و کاکەی فەللاحدا ئەو نوسخەیان راست کردووەتەوە و هێناویانەتە سەر رێنووسی نوێی کوردی.

٣ـ موحەممەد ئەمین زەکی، «مشاهیر الکرد و کردستان فی الدَّوَر الاسلامی»، ترجمة کریمتە، «بغداد»، ١٩٤٥.

٤ـ شێخ موحەممەدی خاڵ، موفتی زەهاوی، «بەغدا»، ١٩٥٣.

٥ـ «عەلائەدین سەجادی، مێژووی ئەدەبی کوردی، چاپی دووەم، «بەغدا»، ١٩٧١.

٦ـ هەندێ وردە دەستنووسی شێخ موحەممەدی مەحوی.

٧ـ کاکەی فەللاح، «نبذة موجزة عن حیاة الشاعر الکردیّ المعروف والعالم الدّینیّ الکبیر الملقّب بـ«محوی»»، مجلة المثقف الجدید (رۆشنبیری نوێ)، العدد ٢٢، حزیران) ١٩٧٤.

٨ـ سۆران مەحوی، ناوەندە ئەدەبییەکی ئاڵوز و ژیانی ئەدەبیمان، رۆژنامەی عێراق «پاشبەندە کوردیەکەی رۆژنامەی [العراق]»، ژمارە٢، ١٩٧٧/٤/٢١.

* لە ساڵی ١٩٦٢دا ئەو نوسخە ڕاست كراوەیە دراوە بە باوكم و ئەویش لەسەری نووسیوە و مەعنای شیعرەكانی لێك داوەتەوە.

* لە ١٩٦٣دا من بەسەر نووسینەكەی باوكمدا هاتمەوە و دامڕشتەوە و لێم زیاد كرد و پاكنووسم كردەوە.

* لەپاش ١٩٦٤ شێخ موحەممەدی مەحوی هەندێ پارچە شیعریتری مەحوی دەستگیر بوو، نوسخەیەكی پاكنووسی نوێی دیوانەكەیٚ لەسەر بناغەی نوسخە لێكۆڵراوەكەی خۆی و گۆران و كاكەی فەللاح نووسیەوە.

* لە ساڵی ١٩٧٥دا كاكەی فەللاح بە وردی چاوی بەو نوسخەیەدا گێڕایەوە كە باوكم لەسەری نووسیبوو و من بە سەریدا هاتبوومەوە و دامڕشتبووەوە.

* كاكەی فەللاح كۆمەڵە سەرنجێكی بەجێی لە لێكدانەوەكەی باوكم و پیاچوونەوەكەی من پیشان دا و بە نووسراوەیی بۆی ناردین.

* لە سەرەتای ١٩٧٧دا بەر لە دەست كردن بە چاپ، من و مامۆستا شێخ موحەممەدی مەحوی و كاكەی فەللاح دانیشتنێكی درێژمان لە سلێمانی كرد و لە سەرنجەكانی كاكەی فەللاح و كۆمەڵێ سەرنج و پێشنیاری مامۆستا شێخ موحەممەد كۆڵینەوە و هەموو شتێكمان لە بارەیانەوە بڕیەوە و بڕیاری پێویستمان لەبارەی چونیەتی لە چاپدانی دیوانەكەوە دا و شێخ موحەممەد نوسخە دەسنووسە تازەكەی خۆی و هەموو نوسخە دەسنووسە كۆنەكانی خستە بەردەستی من.

* لە سەرەتای مانگی مارتی ١٩٧٧ەوە لەسەر بناغەی لێكدانەوە پێشووەكەی باوكم كە خۆیشم پیاچووبوومەوە دەستم كرد بە ئامادەكردنی لێكدانەوە و لێكۆڵینەوەیەكی نوێ، لەگەڵ ڕچاو گرتنی سەرنجەكانی كاكەی فەللاحیشدا و شیعرەكانیشم لەگەڵ دەسنووسەكان بەراورد كردەوە و جیاوازییەكانیانم لە پەراوێزدا نووسیەوە. ئەنجا بەرە بەرە بابەتە ئامادە كراوەكانم خستە ژێر چاپ.

* لە كاتی دەست كردن بە چاپدا نوسخەی تایبەتی مامۆستا مەلا ئەسعەدی مەحویشیان دایە لام كە نوسخەیەكی چاپ بوو و لە هەندێ شوێندا ئیشارەتی ئایەتێك

یا حەدیسێکی روون کردبووەوە، یا مەعنای وشەیەك یا رستەیەکی لێك دابووەوە. منیش هەرکام لەو ئیشارەت و مەعنا لێدانەوانەی مامۆستا مەلا ئەسعەدم، کە خۆمان پێشان بۆی نەچووبووین، وەرگرت و خستمە چوار چێوەی لێك دانەوەکانی خۆمانەوە.

*لە بنەماڵەی مەحوی، سەرەڕای مامۆستا شێخ موحەممەدی مەحوی، کاك سۆران مەحویش، بۆ ئەوەی کارەکەمان پوختتر و جوانتر بێ پەیتا پەیتا لەم ماوەی لە چاپ دانەدا، بە پێشنیار و سەرنجی بەجێ، یارمەتی داوین و بە سەری کردووینەتەوە.

*بو لێکدانەوەی ئەو ناو و وشە فارسی و عەرەبییانەی لەم دیوانەدا هەن تەماشای کتێبی «کشف الظّنون» و فەرهەنگی «عمید» و «برهان قاطع»ی فارسی و «المنجد»ی عەرەبی کراوە.

*بەرهەمی رەنجی تێکڕای ئەم چەند ساڵەی ئەم چەند کەسە، ئەم کتێبەیە کەوا ئێستا دەیخەینە بەردەستی خوێندەوارانی کورد، ئاواتە خوازی ئەوەین بە دڵیان بێ و پەسەندی بکەن و هەر کەم و کورتی و ناتەواوییەکیان دی ئاگادارمان بکەنەوە.

موحەممەدی مەلا کەریم

پێشەکی

زۆر لەوانەی خەریکی تۆژینەوە و لێکۆڵینەوەی بەرهەمی ئەدەبی و هونەری دەبن، داب و رەوشتیان وایە ئەگەر لە رێگای سەرچاوەی مێژوویییەوە شارەزای جۆری بیر کردنەوە و لێکدانەوە و سەرنجی کۆمەڵایەتی و باری دەروونی ئەدیبێك یا هونەرمەندێك نەبن، پەنا بەرنە بەر بەرهەمە ئەدەبی و هونەرییەکانی و لە رێگای شی کردنەوە و لێ ورد بوونەوەی ئەو بەرهەمانەوە لە کەسایەتی و تەرزی بیر کردنەوە و باوەڕی کۆمەڵایەتی و ژان و ئازار و ئاواتەکانی گیانی ئەو کەسە بگەن. ئەم کارە ئەگەر لەگەڵ لێکۆڵینەوەی مێژووی کۆمەڵایەتی و بیر و باوەڕە بەگژی یەکدا چووەکانی کۆمەڵی سەردەمی ژیانی ئەو ئەدیبە یا ئەو هونەرمەندە و بەگوێرەی رێ‌و شوێن و پێڕەوێکی زانستییانەی وایش بێ کە خەباتی کۆمەڵایەتی بکا بە سەرچاوەی بیری کۆمەڵە و ماکی رەنگ رشتنی، ئەوە بێ گومان بەپێی توانا و لێ هاتوویی ئەو کەسەی دەست دەداتە تۆیژینەوە و لێکۆڵینەوەی بەرهەمە ئەدەبییە یا هونەرییەکە، سوودمەند و بەکەڵك دەبێ‌و لێی دەوەشێتەوە لە دیاری کردنی خاسیەتەکانی ئەو ئەدیبە، یا ئەو هونەرمەندەدا دەستی خوێندەواران بگرێ‌و پەنجەیان بخاتە سەر راستی.

بەڵام وەنەبێ ئەم کارە، هەر بەم چەشنە کە ئێمە خستمانە روو، ئاسان و بێ گرێ‌و تەگەرە بێ. تێ گەیشتنێکی ورد و تویژینەوە و لێکۆڵینەوەیەکی راستی بەرهەمەکە، شارەزایی لە باری کۆمەڵایەتی و زۆرانبازی بیری سەردەمی خاوەن بەرهەمە تۆژراوە و لێکۆڵراوەکە، زانینی زانستی خەباتی کۆمەڵایەتی و قانوونە هەڵسووڕێنەکانی، ئەمانە هیچکامیان شتێك نین هەروا بە ئاسانی دەسگیر بن تا هەرکەسێك بیەوێ دەستیان بداتێ. بۆیە منیش کە دەمەوێ لەم پێشەکییەدا بە یارمەتی بەرهەمی مەحوی خۆیەوە

کەمێك لە خۆی بکۆڵمەوە، بە ترسێکی زۆرەوە پێ هەڵدێنمەوە و بە تەمای لەوە زیاتر نیم کە توانیبێتم نیشانەیەك لەم مەیدانەدا دانێم؛ ئەوەندەی لەبارەدا بێ دەسە چیلەیەك بدا بە دەستی توێژەرەوە و لێکۆڵەرەوەی دوا ڕۆژەوە، تا لە تاریکایی ڕێگای کاریدا بەرپێی خۆی پێ ڕوون بکاتەوە.

لە داوێنی ئەم کتێبەوە بەشی زۆری ئەو بابەتانەم نووسیوەتەوە کە لەبارەی مەحوییەوە نووسراون. بابەتەکانی‌کەش تێکڕا لە چوار چێوەی ئەم بابەتانە دەرناچن و شتێکی زیاتریان تیا نیە. نووسینەوەی ئەو بابەتانە یارمەتی خوێندەوار دەدا کەوا بزانێ تێکڕا ئەو ڕۆشنبیرە کوردانەی کە بە بابەتی ئەدەبەوە خەریکن، بە چ چاوێ دەڕواننە مەحوی و چۆنی هەڵدەسەنگێنن. من خۆم لەگەڵ گەلێ سەری بیر و ڕاکانی مامۆستایان «علاءالدّین» سەججادی و کاکەی فەللاح نیم. بەڵام ئەوە بە هیچ جۆرێ وا ناگەیەنێ قەدری تەواوی نووسینی ئەو دوو مامۆستایە و هەروا مامۆستاکانی تریش لەبارەی مەحوییەوە نازانم. بە پێچەوانەوە ئەو نووسینانە دەستی خوێندەوار دەخەنە سەر گەلێ لە خاسیەتەکانی شیعری مەحوی و لە جۆری بیر کردنەوەی خۆی. بۆیە لام وایە ئەمانە گەلێ سەری ئەو ئەرکەیان ئاسان کردووە کە من دەمەوێ بیخەمە سەرشانم و لێرەدا دەمەوێ زیاتر بایەخ بە لایەنی وای بیری مەحوی بدەم کە ئەوان لێی نەدوا بن، یا بایەخی پێویستی خۆییان نەدابێتێ.

مەحوی بەرهەمی سەردەمێکە کە لەبارەی سیاسی و کۆمەڵایەتییەوە بۆی بڕوانی دەبینی میر نشینی بابان لەناو چوو بوو. ئەو چەکەرەی کەسایەتی سیاسی کوردە کە چاوەڕوانی ئەوەی لێ دەکرا لە ناوچەی باباندا سەوز ببێ‌و پێ بگا و شتێکی نوێی لێ بێتە بەرهەم، پووکابووەوە و وشك بوو بوو؛ تا پاشان تۆوێکی لێ بەجێ بمێنێ سەر لەنوێ لە زەمینەی نیشتماندا شێ هەڵمژێ‌و بە شێوەیەکی‌تر سەوز ببێتەوە و شتێکی تازەی بەرگەگرتووتری لێ بێتە بەر.

هاتنی عوسمانییەکان بۆ ناوچەکە و ئەو گۆڕانە کۆمەڵایەتییەی بەسەر سلێمانییاندا هێنابوو، بارێکی نوێی بیر و ژیانی هێنابووە ئاراوە. لە ئەنجامی ئەوەوە دەزگای نوێی

میری، پەیوەند لەگەڵ ژیانی نوێ، کولتووری نوێ، خوێندەواری نوێ، بازرگانی نوێ، باری نوێی چینایەتی، تا رادەیەکی بەرچاو کەوتوو پەیدا بوو بوو. ئەو هەرایەی کە تازە بوونەوەی تەریقەتی نەقشبەندی لە کوردستانی خواروودا نایەوە و بەربەرەکانێ و کێشەی توند و تیژی نێوان نەقشبەندی و قادری و دەسەڵاتی زۆری تەریقەتی قادری لەناو شاری سلێمانیدا لە شەخسی بنەماڵەی شێخانی بەرزنجەدا کە سەید و ئەولادەی پێغەمبەر بوون و بە پێچەوانەی ئەوەوە دەسەڵات پەیدا کردنی تەریقەتی نەقشبەندی بەسەر بەشێ لە لادێکانی ناوچەی دەور و پشتدا لە رێگای خەلیفەکانی مەولاناوە پاش هەڵاتنی مەولانا خۆی بۆ بەغدا و شام، کە مەولانا خۆیشی کوڕی کابرایەکی نەناسراوی جافی مکایەلی بوو، هەروەها موتوربەبوونی تەریقەتی قادری لەگەڵ دەسەڵاتی دەرەبەگیانە و هاتنە ئارای بەکار هێنانی دەسەڵاتی ئایینی بۆ سوودی دنیایی و هەوڵی زۆر و بە تینی عوسمانییەکانیش بۆ سڕ کردنی مێشك و بیری خەڵك و هەڵخڵەتاندن و خەلافاندنیان لە رێگای پشتیوانی کردنی بیری سۆفییەتی و دەروێشییەوە، کە لەو هەموو دەسگرۆیی کردنەی شێخەکان و تەکیە و خانەقا بۆ کردنەوە و مووچە و مانگانە بۆ برینەوەیاندا دیاری دەدا... ئەمە هەمووی نەخشەیەکی ئەو بارە کۆمەلایەتیەمان پیشان دەدا کە مەحوی تیا هاتە دنیاوە و تیا پێ گەیشت...

تەریقەتی نەقشبەندی خۆی لە خۆیدا دەمارێکی تیژی بیر کردنەوە و فەلسەفەکاری تیایە، لەوانەیە بەشێکیشی لە هیندەوە هێنابێ و لە کەلەپووری سامانە فەلسەفییە دەوڵەمەندەکەی ئەو وڵاتە بێ. لە بارەی رێشەی چینایەتیشەوە تەریقەتەکان هەموویان و بە تایبەتی تەریقەتی نەقشبەندی لە پێشا رێبازی رەش و رووت و هەژار و چەوساوەکانی کۆمەڵ بوون. سۆفیەتی خۆی دەنگی بێزاری دەربڕینێکی سەلبییە لە رووی توێژە ئاوساو ئینتیلاکردووەکانی چینە خوێنمژەکانی کۆمەڵگای ئیسلامدا، کە هەر بە رابواردن و دنیا پەرستییەوە خەریك بوون. ئەو بەرەنگار بوونەش کە ناحەزان هەر لە سەرەتاوە بەرەنگاری تەریقەتی نەقشبەندییان پێ کرد، ئەوەندەی تر گیانی یاخی گەری و بەربەرەکانێی ئۆلیگارکێتی ئایینی سەردەمی تیا بەهێز کرد و کردی بە

شەهیدێکی ڕێگای بیری ئازاد و نوێکاری بەرابەر بە کۆنی جێ گیر بوو... شاعیریش بە درێژایی سەدەکانی ناوەڕاست و چەرخی تاریکی، تەنانەت زۆر جار شاعیرانی دیوەخانی پادشا میرەکانیش، زمانی میللەتی چەوساوە و دەنگی نارەزایی کۆمەڵو ڕەخنەی توند و توونی هۆشیارانی گەل بوون، لە زۆرداری و سیستێمی رزیوو بۆگەن و لە چەوساندنەوە و رووتاندنەوە و پێ شێل کردنی راستی...

کە ئەمانەمان هەموو زانی و زانیشمان مەحوی هەم باوکی خەلیفەی شێخ عوسمانی تەوێڵەی جێ نشینی مەولانا خالیدی نەقشبەندی شارەزووری و هەم خۆیشی خەلیفەی شێخ «بهاءالدّین»ی کوڕی شێخ عوسمان بووە و هەم لە خۆیشیدا سەرەڕای بەهرەی شاعیریەتەکەی خاوەنی نەفسێکی یاخی و شۆڕشگێڕو دەروونێکی سەرکەش بووە و لە سلێمانیشدا ژیاوە، کە مەیدانی ئەو هەموو ناکۆکی و زۆرانبازییەی نێوان حەق و ناحەق و زوڵم و داد بووە، کە پێشان پەنجەیەکمان بۆ راکێشا...

بەڵێ کە هەموو ئەمەمان زانی و چاوێکیشمان بە دیوانەکەیدا گێڕا، لە جۆری بیر و باوەڕو باری دەروونی دەگەین و هەرچەندیش یەکە یەکەی «بۆنە»کانی وتنی شیعرەکانیمان بۆ روون نەبوەتەوە، تێکڕا دەزانین دەڵێ چی و لە چی دەدوێ...

دیوانی مەحوی پڕە لە پلار لە ناحەز و نەیار.[1] ناحەز و نەیاری مەحویش هیچیان

---

(١) دیوانەکەی مەحوی پڕە لە بەڵگە بۆ ئەم قسەیەمان. بۆ نموونە:

بۆ دوکانی موشتەریگر حەول ئەدا، کاڵافرۆش
دینی وا دێنێتە قیمەت خواجە ئەعزایی بکا

[بەیتی چوارەم، پارچەی شەشەم، پیتی «ئەلف»]

❊❊

یاخود:

ریشێکی پان و تووکی بنا گوێ، درێژو لوول   سۆفی لە دینی لادە بە دیمەن لە جوو دەکا

[بەیتی سێهەم، پارچەی نۆهەم]

❊❊

☞

یاخود:

بە پێچی خوارو خێچ ئیما دەکا پیری تەریقەت: بـێ
حەقیقەت پیرە زاهید پیرە، گوم کردوو تەریق ئـەمما

[بەیتی چوارەم، پارچەی یازدەهەم]

**

یاخود:

واعیز، لە من بڵێ بە نەزەر تەعنە بەس بدا   دینی بتانە دینی من، ئەو مەزهەبی زەهەب

[بەیتی پێنجەم، پارچەی سێهەم، پیتی «بێ»]

**

یاخود:

واعـیزم پـرسی: یـەکـێ شـۆخـانە جـوابـی دامـەوە:
وەعزی چی؟! سەر لنگە دەستاڕێ کرەی دەستاڕی هات
شێخ و تـوڕڕەی مـێزەر و نـەقل و نـوقوولی هـیچو پـووچ
مـن بـە تـوڕڕەی یـار ئـەسیرم ئـەو بـە کـۆڵێ تـوڕڕەهـات

[بەیتی حەوتەم و هەشتەم، پارچەی یەکەم، پیتی «تێ»]

**

یاخود:

فەزیلەی ئەسڵ و فەسڵ ئینسانی پێ نابێ بە ساحێب فەزل
کە تۆ کۆسەی، بە تۆ چـی مـامە ریشـی بـاب و بـاپیرت!

[بەیتی شەشەم، پارچەی چوارەم]

**

یاخود:

بە داوە وەعزی‌و، خۆشی بە تاوە «یا حافظ»!   لە هەڵقوڵانە کە لیکی دەم و لچـی «واعـیظ»

[بەیتی یەکەم، پارچەی یەکەم، پیتی «ظێ»]

**

☜

☞

یاخود:

«شەط»ێ ئاوی کە زاهید بۆ «وضو»یەك کردووە زایع

فەقیرە، هەر بە بایەك ئەو هەموو رەنجەی بووە زایع

[بەیتی یەکەم، پارچەی یەکەم، پیتی «عەین»]

❋❋

یاخود:

لا لەغاوەی واعیز ئەمڕۆ مەوج ئەدا، دەم پڕ لە کەف

ریشی قیرووسیا، کتێبی وەعزەکەی بوو بەرتەرەف

[بەیتی یەکەم، پارچەی یەکەم، پیتی «فێ»]

❋❋

یاخود:

دەخاتە فکری ئەهلی مەعریفەت شێوەی جەجاڵ «الحق»

دەبینی بەعزە ئەشخاسێ بە دوویا خەرگەلەی مەخلووق

[بەیتی سێهەم، پارچەی دووهەم، پیتی «قاف»]

❋❋

یاخود:

کە شێخ واعیز و سۆفی بە جەنەت بەن گەدوگیپاڵ

دەبێ ئەمسالی ئێمە بۆ جەهەننەم بەن، سڕو سیپاڵ

[بەیتی یەکەم، پارچەی یەکەم، پیتی «لام»]

❋❋

یاخود:

خەڵق ئەوا مەجبووری دوو خۆ خستنی خەڵقن بە جان

من بە دڵ مەنفوورمە، روتبەی جەجاڵم بۆ چیە!

[بەیتی شەشەم، پارچەی چواردەهەم، پیتی «هێ»]

❋❋

☜

☞

یاخود:

قسە گەر عیقدی گەوهەر بێ، غەرەز دەیکا بە خەر موهرە

چ تـەئسیرێ لە وەعـزتدایـە؟ واعـیز، وا پـڕ ئـەغرازی

[بەیتی شەشەم، پارچەی شەشەم، پیتی «یێ»]

❊❊

یاخود:

بە غەیبەت کردنی ئەم بێ نەوایە تووشی خەجڵەت دێ

بـڵێ واعـیز بـەس ئـەم مـێروولە بـخوا، وازی لێ بـێنـێ

[بەیتی پێنجەم، پارچەی نۆهەم]

❊❊

یاخود:

بە تاقە فەخری کیسرا، هـەر خـەوەڕنـەق فـەخری نـوعمانە

دەنی هیممەت وەهایە هەر لەگەڵ کوچك و کەڵەك دەدوێ

[بەیتی شەشەم، پارچەی دەهەم]

❊❊

یاخود:

شێخـێ هـەمەوەندێکـی دەدا پـەند و نـەسیحەت

ئەو قوڕ بەسەرەی دابووە بەر فەحش و فەزیحەت

خۆش هاتە جواب و وتی: تۆ حەقتە، فەقەت مـن

قـوتتاعی تـەریقم، نـەکـو قـوتتاعی تـەریقەت

[چوار خشتەکی ژمارە ١١]

❊❊

یاخود:

چوو ئەو فیرعەونە حیزە بۆ جەهەننەم قوڕ بەسەر هامان

دەبێ ئەسبابی زووتر چوونە خـزمەت ئـەو بـدا سـامان

☜

وا دیار نیە شتێکی شەخسی لەگەڵیان بووبێ. ناحەز و نەیارەکانی لەوانە بوون کە بار بوون بەسەر شانی کۆمەڵەوە و وەك زەروو خوێنی ئەم خەڵکەیان مژیوە و چەوساندوویاننەتەوە.

دیوانی مەحوی پڕە لە تانووت دان لە شێخ و سۆفی و زاهید و واعیز... کە دەش‌زانین مەحوی خۆی یەکێك بووە لە بەرەی شێخ و سۆفی و زاهید و واعیز؛ تێ دەگەین دیارە مەبەستی هەرگیز تانووت دان نەبووە لە شێخیەتی و سۆفیەتی و زوهد و وەعز کردن؛ بەڵکوو بەپێی داب‌و نەریتی شاعیرە کلاسیکە یاخییەکان کە لە شەخسی شێخیەتی و زوهد و وەعزی درۆزنانەی شێخ و زاهید و واعیزە درۆزنەکاندا رەخنەیان لە رەهبەرانی کردار و گوفتار جیاوازی کۆمەڵ گرتووە و بەدناویان کردوون. ئەمیش دێ سەر وگوێلاکی ئەو دز و جەردە ئایینیانەی ناوکۆمەڵ دەکوتێتەوە، کە دەش‌توانین هەر بە ناو بڵێین کێن و لەگەڵ چەپەڵی کردار و دەروونیشیاندا شێخیەتی و سۆفیەتی و دەروێشی و بە دیمەن دەست‌بەرداری دنیا بوون و رێگای چاکە پیشاندانیان کردبوو بە پیشەی خۆیان.

راستەکەی ئەمە هەلێکی باش بووە بۆ مەحوی رێك کەوتووە، کەوا توانیویە شێوەی شیعری تەقلیدی بکا بە چەکی دەستی بۆ هێرش بردنە سەر ناحەزەکانی و هێرشەکەی بخاتە قاڵبی نەریتێکی ئەدەبییەوە و لەو رێگایەوە مەیدانی ئەوە لە ناحەزەکانی تەنگ بکاتەوە کە بتوانن بیر لە تۆڵە لێ سەندنەوەی بکەنەوە.

***

☞

لەوانە و هەم لە ئەمسالی ئەوانە یارەبی هەر ئان
جەهەننەم پڕ بکەن، جەننەت تەهی بێ بۆ موسوڵمانان

[چوار خشتەکی ژمارە ٣٠]

بەڵام، بەداخەوە، ئەم بێزارییەی مەحوی لەوکۆمەڵە ئایین بە پەردەی تاوان و ستەم کردووە، لەگەڵ ئەوەشدا کە گەلێ جار بە نرخێکی ئەوەندە قورس کەوتووەتە سەری لەوانە بووە بیگەیەنێتە لێواری خوێن و مەرگ، هەرچەند بە هەندێ بەڵگە و نیشانەشدا دەردەکەوێ کەوا گەیشتوویشەتە رادەی ئەوە مەحوی لە ساختەچیەتی و ناڕاستی کۆمەڵ بگاو[1] بەڵکوو هەندێ جاریش بیگەیەنێتە ئاستی بێزار بوونێکی خەست لە جیهان و لە خەڵك و[2] دەربڕینی نارەزایی لە باری چەوتی کۆمەڵ و[3] دژایەتی کردنی

---

(١) بۆ نموونە، وەك:

غەیری ئەمەکە سوێندی درۆی پێ بخۆن و بەس   قوربانی ناوی، ناوی لە ناوا نەما خودا

[بەیتی شەشەم، پارچەی یەکەم، پیتی «ئەلف»]

**

یاخود:

ئەهلی فەزڵ ئارام و رووناکی نە شەو ئەسڵا نە رۆژ   بۆ نیە و نابێ، کە ئەمڕۆ رۆژی نائەهلانە رۆژ

[چوار خشتەکی ژمارە ٢٠]

(٢) بۆ نموونە، وەك:

عەهد و وەفایە سوخرەیی بەد عەهدی و جەفا   هەر ما بە دادی ئەهلی وەفادا بگا خودا

هەر ئەوکەسە کە خەیری دوعای خێری دیوە لێم   دائیم دوعامە شەڕڕی لە من لابدا خودا

[بەیتی سێهەم و چوارەم، پارچەی یەکەم، پیتی «ئەلف»]

**

یاخود:

تشویش حال من تو ز تخلیط من بفهم   ز اهل زمانه بس که رسد بر دلم جفا

[بەیتی هەشتەم، پارچەی چوارەم]

**

یاخود:

تەڵەبی رەحم و مرووەت لە دڵی ئەهلی زەمان   تەڵەبی ئاوی حەیاتە لە سەرابستانا

[بەیتی دووهەم، پارچەی دوازدەهەم]

**

☞

هەروەها سەیری پارچەی سێهەمی پیتی «زێ» بکە

**

یاخود:

ئەمڕۆ لەکن زەمانە هونەر بۆتە قەشمەری   شێری ژیانی بۆ چیە، مەیموونیە گەرەك

فیترەت بڵند و پایە بڵندم نەدی، بە گوێش   گەردوون ئەوەندە دوونە کە هەر دوونیە گەرەك

[بەیتی سێهەم و چوارەم، پارچەی چوارەم]

(٣) بۆ نموونە، وەك:

قاتی پیاوە لەسەر ئەم ئەرزە، دەبینی مەنسوور   بە سەری دارەوە، «ذاالنّون»ە لە بن زیندانا

[بەیتی سێهەم، پارچەی دوازدەهەم، پیتی «ئەلف»]

**

یاخود:

کەم بوو وەك ئەو دەمە، سیدق ئەم دەمە، هەم کەم بووە قات

فەرەحی نەك بە دوا بێ، غەم و هەم هەم بووە قات

[بەیتی یەکەم، پارچەی دووهەم، پیتی «تێ»]

**

یاخود:

ئەم عەسرە، عەسر و وەقتە لەبۆ فاجیرێ لە هیچ   دینی نەکا ویقایە، حەیا نەیگرێ لە هیچ

[بەیتی یەکەم، پارچەی دووهەم، پیتی «چیم»]

ئەگەر ئەم ئەهلی دنیایە، وەکوو هەن رێ خەنە جەننەت

دەنائەت زوو دەکا ئەو دونیە لەم دنیایە دنیاتر

[بەیتی حەوتەم، پارچەی سێهەم، پیتی «رێ»]

**

یاخود:

ئەوەندەی ئەهلی دنیان ئەهلی دنیا، تاقە رۆژێ، گەر

بە قەرنێ من ئەوەندە ئەهلی خودا بم دەبمە پێغەمبەر

☜

☞

[بەيتى يەكەم، پارچەى پێنجەم]

❊❊

ياخود:

نائەهلى ئەم ئەهالييە مەعلوومى من كە بوو
شوكرى خودا، خودا بەس، ئومێدم نەما بە كەس

[بەيتى سێهەم، پارچەى دووهەم، پيتى «سين»]

❊❊

ياخود:

نامەرد ئەوەندە موعتەبەرە لەم زەمانەدا
مەرد ئيعتيبارى كەم بووە، مەردى خودا خوسووس

[بەيتى حەوتەم، پارچەى يەكەم، پيتى «سين»]

❊❊

ياخود:

دەنى تەبعى بە جارێ عالەمى داگرت ئەوا «مەحوى»
درەنگە ئيلتيجا بە بەر دەرى عالى جەنابێ زوو

[بەيتى پێنجەم، پارچەى دووهەم، پيتى «واو»]

❊❊

ياخود:

لە سايەى دەورى چەرخى سوفلە پەروەر لەك بە لەك دەدوێ
سەگى ئاواتە خوازى ئێسكى وشتر لە شەك دەدوێ
دەبينم شێرى شێر ئەفگەن دەڵەك كەوڵى دەكا، دەبيەم
بە كوڵێ كلكەوە رێوى لەگەڵ كەوڵى دەڵەك، دەدوێ
دەبينى بايەزيدە، وەك يەزيدێكى دەبينن خەڵق
بەبێ پەردە شەياتينى لە ئەحواڵى مەلەك دەدوێ

[بەيتى يەكەم و دووهەم و سێهەم، پارچەى دەهەم]

☜

چینی پارەدار و(١) بەرهەڵستی کردنی ستەمکاران و(٢) جاروباریش پەنجەی بخاتە

☞

دیمەنێکی تری ئەم لایەنەی هەست و سروشتی مەحوی، لەو گیانی شانازی بە خۆوە کردن و عیزەتی نەفس و گلەیی لە قەدری هونەرمەند لەناو کۆمەڵگایەدا دەردەکەوێ کە لە گەلێ لای دیوانەکەیدا دەری بڕیوە، وەك ئەوە کە دەڵێ:

وتی: مێوەی بەهەشتە شیعری «مەحوی»   خـودا نەبڕی لە باغم داری بەردار

[بەیتی حەوتەم، پارچەی یەکەم، پیتی «ڕێ»]

❋❋

یا دەڵێ:

بێ منەت رزقێکە غەم، بمرم لە برسان، ئەو دەخۆم

تەفرە ناخۆم و تەڵەب ناکەم لە دنیا قووتی رۆح

[بەیتی چوارەم، پارچەی یەکەم، پیتی «حێ»]

❋❋

یا دەڵێ:

«مەحویا» بازێکی تۆ قودس ئاشیان   بوونە بوومی شوومی ئەم وێرانە بۆچ!

[بەیتی یازدەهەم، پارچەی یەکەم، پیتی «چیم»]

❋❋

یا دەڵێ:

کێ قەدری شیعری ئێمە دەزانێ، بەری دەکا   هەر ساحێبە لەبەرکەری کالایی بێ رەواج

[بەیتی شەشەم، پارچەی یەکەم، پیتی «جیم»]

(١) بۆ نموونە، وەك:

یا ماری سەر خەزێنە! بترسە کە گەژدومێ   بەو نووکە چزوە پڕ بە دەمت کا لە ژەهری مار

[بەیتی سێهەم، پارچەی دووهەم، تیپی «ڕێ»]

❋❋

یاخود:

ئەربابی غینا ئەوەندە غەڕڕە بە زەڕن   بێ بۆنی بەهارو دیتنی جۆ دەزەڕن

ئەمیانە مەقامو بەستەیان ناشکورییە   یەعنی دەوەڕن ئەگەر دەمێ بێ نەزەڕن

☜

☞

[چوار خشتەکی ژمارە ٣٣]

**

یاخود:

ئەم پارە پەرستانە لە خۆیان کە دەچن زوو دەخڵی نە پەلی دێوە، نە بای باڵی پەری بوو
عاقڵن و فەقەت فێ لەگەڵ دیتنی پارەن ماهی نەوی ئەم قەومە هیلالی قەمەری بوو

[چوار خشتەکی ژمارە ٣٧]

(٢) بۆ نموونە، وەك:

ئەی ئەو کەسەی کە مەستی غورووری بە هاتی کار
بە و دەستی زۆرە بدرە پەرۆیەك لە کاری «چار»
هەرچەندە خەرتەلی، لە پەرێ چەرخی پەنجە باز
دەتکا بە بازی پەنجەیی «میقادۆ»یی شکار

[بەیتی یەکەم و دووهەم، پارچەی دووهەم، پیتی «ڕێ»]

**

یاخود:

زاڵمی دڵ رەقی روو گرژی موسوڵمان ئازار
هەر بە ئیزایە کە رەنگی بگەڕێتە روخسار
بەرد ئەگەر سەر نەشکێنێ بە چی روو رەنگین کا؟
کە لە پێ هەڵچەقێ ئەوسا روخی گوڵناریە خار

[چوار خشتەکی ژمارە ١٤]

**

یاخود:

رەشێ، بۆ کوشتنی یەك روو رەشی بەدەستەوە بوو
بە دزیەوە وتی: فتوا دە، روخسەتم فەرموو
وتم: کە دەردەکەوێ زوو کە ئەم غەزا کەرە تۆی
بە دەستی سەوز و سپی بوونەوەی جەمال و روو

[چوار خشتەکی ژمارە ٣٨]

سەربۆگەنی سیستێمی حوکمداریو(١) بەچاوی سووك تەماشای رژێمی کۆمەڵایەتی پێ بکاو(٢) بانگەوازی حەق پەرستی و(٣) تێکۆشان و بەردەوام بوونی لەسەر خەبات

---

(١)بۆ نموونە، وەك:

لە عاریف عامییەك پرسی هەواڵی مەسلەخ و قەسساب

بە ئەنگوشتی شەهادەی کرد ئیشارەی مەحکەمە و نائیب

[بەیتی پێنجەم، پارچەی شەشەم، پیتی «بێ»]

**

یاخود:

لەبەر داری حەدا من بەم، ئەتۆ مەست   دە قازی حەق بڵێ تۆ، «حەق» چ بەردار

[بەیتی چوارەم، پارچەی یەکەم، پیتی «ڕێ»]

(٢)بۆ نموونە، وەك:

ئەغڵەبەی تەکیەو دەرگاهی بیلادی رۆمم...   پشکنی، دی: چەلەبی هەر جەڵەبی بوو، دەدە دەد

[بەیتی سێهەم، پارچەی دووهەم، پیتی «دال»]

**

یاخود:

موئەززین بەزمی شەو وەك مورغی بێ وادە دەشێوێنێ

هەموو وەختی لە ئێمە کردووە بەم قوقوە زایع

[بەیتی شەشەم، پارچەی یەکەم، پیتی «عەین»]

**

یاخود:

دەرچوو لە حەددی غایە عورووجی دەجاجیلە   یا رەببی تۆ بکەی کە بکا عیسەیەك نزوول

[بەیتی شەشەم، پارچەی سێهەم، پیتی «لام»]

(٣)بۆ نموونە، وەك:

هەتا حەق ناسیرە، هەر حەقمە مەنزوور   وەکوو مەنسوور ئەگەر بمکەن بە دارا

[بەیتی سێهەم، پارچەی سێهەم، پیتی «ئەلف»]

**

پێ بەرزکاتەوە و[١] کارێکی وای لێ بکات بیهێنێتە سەر ئەو باوەڕە کە ئەبێ بـنیادەم هاوبەشی دەرد و مەینەتی خەڵك بێ و[٢] خزمەتیان بکا.

☞

یا خود:

لە حەق بێژی بووە بەحری «أنا الحق» هەر قەسیدێکم
لەبـاتی جـائیزە واجب گـەرا قـەتڵم بکـەن واجـیب

[بەیتی شەشەم، پارچەی شەشەم، پیتی «بێ»]

**

یاخود:

بە حەق هەر حەق، بە ناحەق ناحەقم وتووە لە رۆژێ بووم
وەکوو مەنسوور ئەگـەر بـیشمکوژن نـاکـەم لە حـەق لادەم

[بەیتی چوارەم، پارچەی هەشتەم، پیتی «میم»]،

(١) بۆ نموونە، وەك:

لە ئولکەی عیشقەدا بێ چوونە سەر دار — بـە ئـاسانی مـەزانـە بـوونە سـەردار
هەیە گـەر عـیشقی سـەرداری لە سـەرتا — بکـە مـەشقێ لەوانـەی چـوونە سـەردار

[بەیتی یەکەم و دووهەم، پارچەی یەکەم، پیتی «رێ»]

**

یاخود:

موحەققەق هەرکەسێ مەسلەکیە حەقق و حەقیە مەنزوور
سـلووکی چـوونە سـەردارە، تـەریقەی پـیریە مـەنسوور

[بەیتی یەکەم، پارچەی چوارەم]

**

یاخود:

بە پیری مەرگەوە فرسەخ بە فرسەخ رۆیون مـەردان
ئـەوی بـاکـی لە مـردن بێ دیـارە بـڵح و نـامەردە

[بەیتی دووهەم، پارچەی چوارەم، پیتی «هێ»]

(٢) بۆ نموونە، وەك:

☜

بەڵێ لەگەڵ هەموو ئەمەشدا نەیگەیاندە رادەی ئەوە کە تێ بگا ئاو لە سەرچاوەوە لێڵە و دوژمنی راستەقینەی گەلەکەی و هۆی کلۆڵی و پاشکەوتوویی کۆمەڵو رزیوی و گەندەڵی سیستێمی کۆمەڵایەتی بناسێتەوە. بۆیە هۆشیارییەکەی تادوایی هەروا بە نیوە و ناتەواو مایەوە و ئەوەی بەسەردا تێپەڕی کەوا رژێمی فەرمانڕەوای وڵات و دەسەڵاتدارانی شارەکەی خۆی کە ئەو بەدەستیانەوە دەیناڵاند و [1] تەنانەت چەند جاریش هاتە سەر ئەوە کە سلێمانییان بۆ بەجێ بهێڵێ، [2] لە یەك سەرچاوە ئاو دەخۆنەوە و لە راستیدا هەموویان پارێزگاری یەك جۆرە بەرژەوەندین. بەڵکوو لەوانەیە بنیادەم بێتە سەر ئەو باوەڕە کەوا مەحوی لای وابووبێ دەتوانرێ لە رێگای ئەوانەوە بەربەرەکانێی ئەمان بکرێت.

ئەگەر وا نەبوایە و ئەم هەموو متمانەیەی بە راستی و دروستی و خاوێنی ئەوان نەبوایە، نەدەهات بە شان و باڵی سەرکەوتنی سوڵتان «عبدالحمید»دا هەڵ بدا، کە بەسەر گەلی خەباتکەری یۆناندا زاڵ بوو بوو؛ [3] لە کاتێکا کە کوردەکەی خۆی کە لە هەندێ شوێنی دیوانەکەیدا شانازی پێوە دەکا، لە هیچ روویەکی ژیانەوە لە سایەی

☞

نووری عومری سەرف ئەکا بۆ کەشفی تاریکی لە خەڵق
وەك چرا هەرکەس بە شۆخی مەجلیس ئارایی بکا
[بەیتی دووهەم، پارچەی شەشەم، پیتی «ئەلف»]

**

یاخود:
عەجیبم دێ لە عەقڵی ئەو کەسە وا تێ دەگا مەردە
کەچی وەك خان و خانم دائیما دڵخۆش و بێ دەردە
[بەیتی یەکەم، پارچەی چوارەم، پیتی «هێ»]

(١)بەشێکی زۆری ئەو بەیتانەی لە پەراوێزی یەکەمدا نووسیماننەوە، بەڵگەی ئەم راستیەشن.
(٢)سەیری پارچە شیعری سێهەمی پیتی «زێ» بکە کە لە پەراوێزی سێهەمدا ئیشارەتمان بۆ کرد.
(٣)سەیری پارچەی شیعری پێنجەمی پیتی «نوون» بکە.

حوکمی عوسمانی و سوڵتان «عبدالحمید»دا لە یۆنانییەکان بەختەوەرتر نەبووە. یا نەدەهات چوار خشتەکی بۆ شایەکی ستەمکاری وەك حەمە عەلی شای قاجاڕی بنووسێ،[1] کە هەموو مێژوونووسان دەڵێن ئێران بە درێژایی مێژووی خۆی مەگەر بە دەگمەن ستەمکارێکی لەو کابرایە بەد ڕەزاتر و بەد فەساڵتری بە خۆیەوە دیبێ.

ڕاستەکەی لە مەیدانی کوردایەتیشدا، کوردایەتییەکەی مەحوی ئەوەی لەباردا نیە شان لە شانی کوردایەتی یەکێکی وەك نالی و بەڵکوو سالمیش بدا، کە هیچ نەبێ لەبەر دواکەوتنی سەردەمی ئەم و دەرکەوتنی ڕاستی پتر بۆی، دەبوو ئەگەر لەوان پێشیش نەکەوتایە، هیچ نەبێ بگاتە ڕادە و پلەیان... جووتە چوار خشتەکییەکەشی کە هەستی کوردایەتی خۆی تیایاندا دەربڕیوە،[2] تەنها دەسەچیلەیەکن لە ئاگری بەتینی کوردایەتی و هەستی نەتەوە پەرستی نالی وەرگیراون.

بە تێکڕای دیوانی مەحوی پارچە شیعرێکی وای تیا نیە کە چ لە مەیدانی ناسینەوەی دوژمنانی گەلی کورد و چ لە مەیدانی گیانی کوردایەتیدا بە قولەپێی «قوربانی تۆزی ڕێگەتم...»ەکەی نالیدا بگاتەوە. هەروەها ئەوەش کە هاتووە قەسیدەیەکی «بوردە» ئاسای بە کوردی بۆ موسوڵمانانی کورد وتووە، لە ڕادەیەکی کەمدا نەبێ ناتوانێ پاڵ بە هەستی نەتەوەیی کوردانەوە بنێ و بیبزوێنێ. بەڵام لەگەڵ ئەم ڕەخنانەشدا دەبێ هەر دان بەوەدا بنێین کەوا مەحویش کەم تا بێشێ هەستێکی نەبە کامی بیری کوردایەتی بووە و ئەمە ڕوویەکی گەشی ترە لە ژیانی مەحویدا.

لەبارەی شیعرە ئایینییەکانیشیەوە دەبێ ئەوە بڵێین کەوا جیاوازییەکی گەورە لە نێوان جۆری هەستی ئایینی مەحوی و کەسێکی وەك نالیدا هەیە. ئەوەتە لەکاتێکدا کە نالی قەسیدە ئایینییەکانی پڕن لە هەستی بە سۆزی دەروونی کوردێکی ئایین پەروەر و هونەرمەند؛ مەحوی هاتووە ڕێزی لە باسی ئەو موعجیزانە گرتووە[3] کە زۆریان

(١) سەیری چوار خشتەکی پێنجەمی بەشی فارسی بکە.

(٢) سەیری چوار خشتەکی ژمارە ٣٢و ژمارە ٤٠ بکە.

(٣) سەیری «قەسیدەی بەحری نوور» بکە.

تەنانەت بە پێودانی ئایین خۆیشی ساغ نەبوونەتەوە و لە زیادەڕەوی بەولاوە نین. سەرەڕای ئەوەکە باس کردنیشیان، هیچ دەورێکی ئیجابی لە مەیدانی پێش خستنی بیر و هەستی کۆمەڵەدا نابینیێ.

راستەکەی کە هەر لەبارەی ئایینەوە تەماشا دەکەین، وا دەبێ هەستێکی قەدەرییانەی پاشکەوتوویش لە بیری مەحویدا بەدی دەکەین کە ئینکاری دەوری هەموو «هۆ»یەك دەکا لە ژیاندا و ئینسان دەکا بە پووشکەیەك بە دەم بای قەدەرەوە.[١]

لە سەردەمی مەحویدا هەستێکی موسوڵمانەتی، وەك شێوەیەکی بەربەرەکانێی ئەمپریالیزم، جیهانی موسوڵمانانی گرتبووەوە و کۆمەڵێ لە رۆشنبیرانی ئیسلام بەو رێگایەدا دەچوون. سەرچاوەی ئەم هەستە لە سەرێکەوە سەودای خەبات لەدژی ئەمپریالیزمی تازەهاتوو و سەرێکیشی لە هاندانی سوڵتان «عبدالحمید»ەوە بوو، کە ئاڵای «پان ئیسلامیزم»ی بەرز کردبووەوە.[٢] ئەم هەستە تێکڕا هەستێکی پێشکەوتن خوازانە بووە، چونکە یەکێك بووە لە رێبازەکانی خەبات بۆ پاراستنی سەربەخۆیی وڵاتە ئیسلامەکان لە هێرش و دەست درێژی ئەمپریالیزم، کە چ لە رووی سوپایی و چ لە رووی ئابورییەوە رووی کردبووە وڵاتە موسوڵمانەکان. مەحوی ئەم هەستەی بەئاشکرا تیا دیارە و لەم مەیدانەدا لە رۆشنبیرە موسوڵمانەکانی سەردەمی خۆی دوا نەکەوتووە.

نەك تەنها ئەمەندە، بەڵکوو دەتوانین بڵێین مەحوی تێکڕا لە کاروباری سیاسەتی دەوڵەتان بێ ئاگا نەبووە، دەنگ و باسی جیهانی بیستووەو[٣] بەرابەر بە رووداوەکانی

---

(١) سەیری پارچە شیعری ژمارە ٢ی پیتی «ڕێ» بکە.

(٢) دیسانەوە سەیری سەرچاوەی پەراوێزی پێشوو بکە.

(٣) بۆ نموونە، وەك:

ئەهلی عیبرەت ماوەگەر، بێ سەیری «ناسر شا» بکات
دوو لە دوو سێ کەم شەهی کرد و «کش»ێکی رێ نەهات
هاتی وا سەیری نەهاتی کەن کە سەد تیپیان سوار
پاسەوانی بوون، لەناو بەستا پیادێ کردی مات

[چوار خشتەکی ژمارە ١٤]

ڕۆژ، هەڵوێستی بووە.[١] بەڵام ئەم هەڵوێستەی، وەك کەمێك لەمە و پێش باسمان کرد، هەڵوێستی موسوڵمانێکی باوەڕ بە خەلافەتی ئیسلامی بوو، بووە.

***

لە ڕووی کۆمەڵاتییەوە بۆ ئەم شوێنە ئەمەندە لێکدانەوە بە بەس دەزانم. لە ڕووی هونەریشەوە بە پێویستی دەزانم بڵێم بەپێچەوانەی ئەوەوە کە مامۆستا «علاءالدّیـن» سەججادی دەیڵێ:[٢] مەحوی شاعیرێك نەبووە زۆر لە خۆی بکـا بـۆ شـیعر وتـن. شیعری کوردی مەحوی هیچ نیشانەیەکی ئەوەی پێوە نیەکەوا پەکی لەسەر کەرەستە و دار و پەردووی شیعر کەوتبێ، یاکون و کەلەبەری شیعری بە وشەی لەسەر زمان قورس و لەسەر گوێ گران پڕ کردبێتەوە. تەنانەت لە بەحرە عەرووزییە گـرانـەکـانیشدا کـە تەکنیك و دارشتنیان هەروا بە ئاسانی نایەت بەدەستەوە، شیعری مەحوی ڕەسایی و ڕەوانییەکەی خۆی هەرگیز ون ناکا.

من لام وایە بنەڕەتی ئەم گلەییەی مامۆستا، گرانی واتاو نا ئاسانی تـێگـەیشتنی هەندێ شیعری مەحوی بێ، وەك خۆیشی ئەوە دەردبڕێ و گلەیی لەوە دەکا کە بۆچی مەحوی شیعری وای زۆرە خەڵك بە ئاسانی لێی حاڵی نـابن. لەوانـەیە گـلەیی وا لە شاعیری ئەم چەرخ و سەردەمە ڕەوا بێ، بەڵام کردنی لە شاعیرێکی وەك مەحوی بە هیچ کلۆجێ دروست نیە. سەنگو ترازووی شیعری ڕەسەن لە سەردەمی مەحویشدا هێشتا هەر ئەوە بووە خەڵك بە زەحمەت لێی حاڵی ببن و پتر لە مەعنایەك هەڵبگرێ. تەنانەت «خەڵك»ەکەش ئەو ڕۆژە ئەو خەڵکە نەبووە کە ئێمە ئەمڕۆ لە وشەکەوە تێی دەگەین. خەڵکی شیعر بۆ نووسراو لەو سەردەمەدا چینی سەرەوەی کۆمەڵ بووە، کە

---

(١) بۆ نموونە، وەك:

هوجوومی «هیندو»ی خەت سەر «فەرەنگستان»ی ڕوخساری

بە حەشرێ بوو، وەکوو ئەو حەشرە «میقادۆ» بە «چار»ی کـرد

[بەیتی سێهەم، پارچەی یەکەم، پیتی «دال»]

(٢) سەیری وتارەکەی مامۆستا «علاءالدّین» سەججادی بکە کە لە [پاشبەندی] ئەم دیوانەدا نووسیومانەتەوە، لە چوار چێوەی بابەتی «لەبارەی مەحوییەوە نووسیویانە»دا.

بریتی بووە لە مەلاو فەقێو هەندێ شێخ و بازرگان و دەرەبەگی رۆشنبیر؛ یان بە واتەیەکی راستتر خوێندەوار و رەشە خەڵکەکەش لە یادی کەسدا نەبوون. کەس شیعری بۆ ئەوان نەدەوت، مەگەر هەندێ شاعیری میللی کە شیعرەکانیان لەبەر دەکرا و لە گوێ ئاگری شەوانی زستانی مزگەوت و ماڵان و چاخانەکاندا بە بەزم و ئاوازەوە دەخوێنرایەوە و دڵی دڵدارانی دەکولاندەوە و تینی زاتی دەخستە دەروونی لاوچاکانی ئازا و خوێن گەرم.

من بەش بە حاڵی خۆم گلەیم لە شیعرە فارسییەکانی مەحوی هەیە، هەرچەند مامۆستایان شێخ موحەممەدی مەحوی و کاکەی فەللاح دەیگێڕنەوە گوایە مامۆستا گۆران زۆر رای لێیان بووە و بە شیعری باڵا دەستی زانیون. جارێ تێکڕا بیری ئەم شیعرە فارسییانە دووبارەکردنەوەی بیری شیعرەکوردییەکانینی. زیاد لەوەش لەبارەی زمانەوە هەست بە قورسی و لاوازییەکی زۆر دەکرێ تیایاندا. سەرەڕای بەکار هێنانی زۆری وشەی قامووسی وایش کە لە جیهانی ئەدەبی فارسی نەك ئەمڕۆ بەڵکوو سەردەمی مەحوی خۆیشیدا بە وشەی مردوو و لە کارکەوتوو دادەنرێن.

بە پێچەوانەی ئەوەیشەوە کە مامۆستا کاکەی فەللاح دەیڵێ،[1] مەحوی بە هیچ جۆرێ لە ریزی پێشەوەی کەسێکی وەك نالییەوە نەبووە. نەك هەر مەحوی، بەڵکوو کەس لە نالی تێ نەپەڕاندووە. ئەو قوتابخانە شیعرییەی نالی لە ئەدەبی کورددا دایهێنا، چڵە پۆپەکەی تەنها هەر خۆی بوو. هیچکام لەوانەی لەپاش ئەو هاتن نەگەیشتنەوە بەودا. هەموویان ماوەیەك لە شوێنی خۆیاندا هاتن و چوون و دوایی قوتابخانەکە تێکڕا ـ وەك قوتابخانەیەکی خوێن گەرم ـ دوایی هات و شوێنی خۆی بۆ قوتابخانەیەکی نوێ چۆڵ کرد کە ئەوەبوو گۆران داینا...

بەڵام لەگەڵ ئەم سەرنجانەشدا کە من دەرم بڕین، تازە مەحوی لەوە دەرچووە کەس بتوانێ بە یەکێ لە چڵە پۆپەکانی شیعری کلاسیکی کوردی دانەنێ. لەناو ئەوانەدا کە

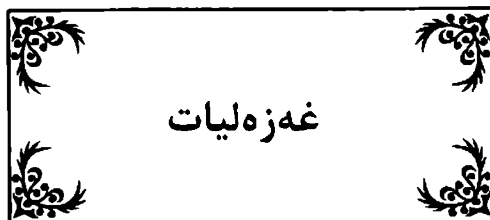
---

(١) سەیری وتارەکەی مامۆستا کاکەی فەللاح بکە کە لە [پاشبەندی] ئەم دیوانەدا نووسیومانەتەوە لە چوار چێوەی بابەتی «لەبارەی مەحوییەوە نووسیویانە»دا.

ڕێچکەی نالییان گرت و ئەو ئەرکەیان بەجێ گەیاند کە داهێنانی قوتابخانەی شیعری نالی لە ئەدەبی کورددا لە ئەستۆی خۆیی گرت، سالم و کوردی و مەحوی و شێخ ڕەزا ئەو چوار کەسەن کە لە پێشی هەموانەوە دەوەستن.

من ئەو کەسە نەبووم کە بە خۆمدا رابپەرمووم بە وردی لە تەکنیکی شیعری مەحوی و خاسیەتە هونەرییەکانی بکۆڵمەوە، یا لەگەڵ شاعیرانی سەردەم و بەر لە خۆیدا لە کورد و لە فارس بەراوردێکی رەخنەگرانەی بکەم. بۆیە ئەم ئەرکە هەروا زەق لە پێشی رەخنەگرانی ئەدەبی کورددا دەمێنێتەوە. بێ گومان بەجێ هێنانیشی بەندە بەوەوە کۆمەڵە رەخنەگرێکی ئەدەبی وامان بۆ پەیدا ببێ شارەزای خاسیەتەکانی رەوانبێژی عەرەب و کولتووری ئیسلام و هونەری عەرووز و ئەدەبی کلاسیکی کورد و ڕێ و شوێنی رەخنەگری نوێ بن. دەسا با بە چاوەڕوانی هاتنی ئەو رۆژەوە ئەم باسەمان ببڕینەوە و ئیتر خوێندەوارینە فەرموونە سەر سفرە و خوانی ئاوەدان و دەوڵەمەندی شیعرەکانی مەحوی هونەرمەند.

موحەممەدی مەلاکەریم

غەزەلیات

تیپی «ئەلف»

-١-

لەم بەحری فیتنە بەڵکی نەجاتت بدا خودا
داوێنی باخودا بگرە، بەردە ناخودا(١)

بێ کەس منم، کەسێ لە زوبانم بگا نیە
هەمدەم خودا نەناسن و دەم پڕ لە یا خودا(٢)

عەهد و وەفایە سوخرەیی بەد عەهدیو جەفا
هەر ما بە دادی ئەهلی وەفادا بگا خودا(٣)

-١-

(١) باخودا: ئەوەی لەگەڵ خودا بێ. ناخودا: کەشتیەوان.

واتە: بۆ ئەوەی خوا لە شەڕی ئەم جیهانە رزگارت بکا کە وەك دەریای ئاشووب و هەرا وایە، چارت تەنها ئەوەیە دەسە و دامێنی ئەو کەسە ببی کە بەڕاستی هەموو شتێکی بەدەستە، کە خوا خۆیەتی و گوێ بەوانە نەدەی کە بە دیمەن چارەساز و کارسازن، وەك کەشتیەوان لەناو کەشتیدا بەسەر دەریاوە، چونکە راستەکەی ئەوانە هیچیان بە دەست نیە.

ئەم بەیتە ئیستیعارەیەکی موسەڕەحەی تێدایە، ئەوەتە دنیای تێدا شوبهێنراوە بە بەحر و ناوی پێشوبهێنراوەکە هێنراوە و نیشانەیەکی وایش لە ئارادایە وەك «باخودا» بێ، کە پەیوەندی بە شوبهێنراوەکەوە هەیە، هەرچەند «ناخودا»یش هەیەکە پەیوەندی بە پێ شوبهێنراوەکەوە هەیە، لە نێوان «باخودا» و «ناخودا»یشدا جیناسی لاحیق هەیە، سەرەڕای تیباقی بە دیمەنیان لە مەعنادا.

(٢) واتە: لەم دەریای دنیایەدا کەشتی رۆژگار ئەوەندەی دوور خستوومەتەوە، گەیشتوومەتە شوێنێ کەس شك نابەم تیادا و کەسێك نیە لە زمانم حاڵی ببێو لە دەردم بگاو بە فریامەوە بێت. هەرچیم لەگەڵە بە دەم و دیمەن هەر «یاخودا... یاخودا...»یانە و لە خوا دەپاڕێنەوە، کەچی لەڕاستیشدا لە کۆمەڵێکی خوا نەناس بەولاوە نین.

وشە ئاراییەکی جوان لەم بەیتەدا لە نێوان «بێ کەس» و «کەسێ» و «خودا» و «یا خودا»دا هەیە.

(٣) واتە: بێ وەفایی ئەوەندە پەرەی سەندووە، عەهد و وەفا بووە بە گاڵتەجاڕی ئەو و وەفاداران دادو بێدادیانە و لە خودا دەپاڕێنەوە کە لە چنگی بێ وەفایی رزگاریان بکا... کار گەییوەتە رادەیەك مەگەر خوا هیچی تر نەکا هەر بە دەم هاوار و دادی ئەوانەوە بچێ...

هەر ئەو کەسە کە خەیری دوعای خێری دیـوە لێم
دائــیم دوعــامە شـەڕی لە مـن لابـدا خـودا (٤)

لوتفێ بە حاڵی مـن کـە، وتـم، ئـەو وتـی بـە قـار:
تۆ شێخی بـا خـوداوو ئـەمن شـۆخـی نـاخودا (٥)

غەیری ئەمە کە سوێندی درۆی پێ بخۆن و بـەس
قــوربانی نــاوی، نــاوی لە نــاوا نـەما خـودا (٦)

☞

لە «عەهد» و «وەفا» و «بەد عەهدی» و «جەفا»دا لەفونەشری ڕێك و پێك هەیە، سێهەم بەرابەر بە یەکەم و چوارەم بەرابەر بە دووهەمە.

(٤) واتە: بێ وەفایی و چاکە لەبەر چاو نەبوون بە جۆرێ تەنیوەتەوە، تەنانەت ئەو کەسانەش کە بەهۆی دوعای خێری منەوە خێر هاتووەتە ڕێیان، بە جـۆرێ کـەوتوونەتە خـراپـە کـردن لەگەڵم، هەمیشە لە خوا دەپاڕێمەوە کە شەڕیانم لێ لابدا، چ جای ئەوەی بە تەمای چاکە و وەفایان بم.

ئەم بەیتە ئیشارەتە بۆ ئەو واتە مەشهوورە کە دەڵێ: «إِتَّقِ شَرَّ مَنْ أَحْسَنْتَ إِلَيْهِ» واتە: خۆت لە خراپەی ئەو کەسانە بپارێزە کە چاکەت لەگەڵ کردوون.

(٥) قار: قین.

واتە: بە یارم وت میهرەبانییەکم لەگەڵ بکە چونکە من عاشقی تۆم و دەرمانی دەردم لای تۆیە. لە وەڵاما وتی: تۆ پیرێکی خوا پەرست و من جوانێکی ژیان پەرستم. ئیتر چۆن دەکەوینە یەك؟ یان: لە وەڵاما وتی: هەرچەند تۆ بە دیمەن شێخی، بەڵام شێخێکی «خود ئا»ی، واتـە: لەگەڵ خۆ هاتوو و خۆ پەرستیت. منیش یارێکی عەیاری کەشتی ڕانم، کـەشتی ڕانیش بـێ وەرگرتنی کرێی خۆی کەس سوار ناکا. ئەوکرێیەش کە من وەری دەگرم بەرامبەر بە میهرەبانی و سوار کردن، بریتیە لە خاوێنی دڵو دەروون.

(٦) واتە: خوا ـبە قوربانی ناوی بم ـ ناوی هەر بۆ ئەوە لەناوا ماوە کـە سـوێنـدی درۆی پـێ بخۆن و کەس بۆ لەوە زیاتر ئیشی پێ نیە.

تا زوڵمەتی وجــوودە تــەریکی لە نــووری عــیشق
سێبەر نەما هەتاوە، کە «مــەحوی» نــەما، خــودا[٧]

-٢-

بــۆ گــوم بــووانــی چــۆڵی مــەحەبەتیەتی، خــودا
تـــەبشیری «وَالسَّـــلامُ عَـــلیٰ تـــابِعِ الْـــهُدیٰ»[١]

مـــوستەغنییە لە مـــەننی ســـەفینە و ســـەفینەوان
هەرکەس کە ئیشی هەر بە خودا بێ، نە نـاخودا[٢]

دڵ بۆیە خۆشـی دێ لە نـەخۆشـی بـە پـڕ بـە دڵ
بیمارە چاوی یـار و خــۆشـی دێ لە دەرد و دا[٣]

---

(٧) تەریك: تەنها، دوور.

واتە: تا خۆتت مەبەست بێ و بۆ خۆت بڕوانی، لە تاریکستانی خۆ پەرستیدا دەمێنی. تا لەو تاریکستانەشدا بمێنی، لە تیشکی خۆشەویستی خوا دوور دەبی. کەواتە واز لە خۆ پەرستی بێنە، چونکە کە دەستت لە خۆت هەڵگرت سێبەری بوونت نامێنێ لەگەڵتاو هـەتاوی خـوا ناسینت لێ دەکەوێ. کە خۆیشت لە ئاگری عیشقی خوادا سووتاند ئەوکاتە هەر ئەو لە ئارادا دەمێنێ و خۆییت «مەحو» دەبێتەوە.

-٢-

(١) تەبشیر: مژدە راگەیاندن.

واتە: خواکە دەفەرموێ: ﴿وَ السَّلٰامُ عَلیٰ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدیٰ﴾ کە یەعنی: ئەوانەی رێ ون ناکەن لە سزای رۆژی قیامەت پارێزراو دەبن؛ مەبەستی لەو کەسانەیە کە لە بیابانی خـۆشـەویستی خوادا رێگەیان ون کردووە و سەری خۆیان هەڵگرتووە. مەبەستی ئەوەیە بڵێ رێ بـە دێـی کردنی راستەقینە بریتیە لە رێ ون کردن بە بیابانی بە دەرەتانی خۆشەویستی خوادا.

(٢) موستەغنی: بێ ئیحتیاج. مەن: منەت. سەفینە: کەشتی.

واتە: ئەوەی لە دەریای دەرد و بەڵای دنیادا پشتی بـە خـوا قـایم بـێ، مـنەتی کـەشتی و کەشتییەوان هەڵناگرێ.

(٣) بیمار: نەخۆش، نەرم.

به خودا قەسەم لەگەڵ دڵی خاڵی لە سۆزی عیشق
تەکراری حەرفە بەس دەمی پڕ یا خـودا خـودا[٤]

گــــونجایشی جــــەلالی خــەیاڵی ئــەوم لە دڵ
جێ بوونەوەی سەمایە، لە یەك دانە کـونجوو دا[٥]

لەو ڕۆژەوە جــــودا بــووە لێم ئــەو پــەریوەشە
ڕۆژم ڕەشــــە، شـوعوور و دڵم لێ بـووە جـودا[٦]

بــەس کـاری دڵ تـوێنـەوە «مـەحوی» لە پـێشتە
«لَا یَــحْسَبِ الْأُنَــاسِيُ أَنْ یُــتْرَکُــوا سُــدیً»[٧]

☞

واتە: دڵداری ڕاستەقینە ئەوکەسەیە لە هەموو شتێکا چاو لە یار بکاو ئەو چی بوێ ئەمیش ئەوەی بوێ. جا بۆیەش دڵ هەمیشە حەزی لە نەخۆشییە، چونکە چاوی یار بیمارە و حەزی لە دەردەدار کردنی دڵدارانە. مەبەست لە چاوی بیمار چاوی نەرم و ناسکە. کەواتە شیعرەکە وردەکارییەکی جوانی تێدایە کە ئەوەتە مادەم چاوی یار بیمارە ـ هەرچەندیش مەبەست لەم بیمارییە دەردەداری نیە ـ دۆستان حەز لە بیماری ڕاستەقینە دەکەن.

(٤) واتە: ئەگەر دڵ پڕ نەبێ لە سۆزی عیشق و خۆشەویستی خوا، ناو هێنانی ڕووتـی هـیچ دادێ نادا و ئینسان هەرچەند ناوی خوا بێنێ، لەوە زیاتری نەکردووە کە ئەلف و بێی دووبارە کردووەتەوە. مەبەست لە «ئەلف» و «بێ» ئەو تیپانەیە ناوی خوایان لێ پێك هاتووە.

(٥) گونجایش: گونجان. جەلال: شکۆ. کونجوو: کونجی.

واتە: جێ بوونەوەی گەورەیی و شکۆی یادی دۆست لە دڵما، ئـەوەندە زەحـمەتە، وەك ئەوەتە ئاسمان بەوگەورەییە کە هەیە لە دەنکە کونجییەکدا جێی ببێتەوە! کە دیارە چەند بچووکە.

(٦) پەریوەش: وەك پەری، پەری ئاسا. «وەش» وشەیەکی فارسییە بە مەعنا «وەك».

واتە: بەرچاو ڕوونی و هەست کردن و دڵداریم بەندە بەوەوە کە لەگەڵ یار بم. بـۆیـە لەو ڕۆژەوە کە ئەوم لێ جوێ بووەتەوە، ڕۆژی ڕووناکم بووە بە شەوی تاریك و هەستم نەماوە و دڵم لێ جوێ بووەتەوە.

(٧) بەس: زۆر، گەلێ.

☜

-٣-

بـەجێ نـایێ، دەبـێ روو کـەینە سـارا
حـەقی ئـادابـی مـەجنوونی لە شـارا (١)

کـە چـەرخ ئـەسکەندەری دی دەردەدارە
وتی: ئـەم هـەم بـووە هـەم دەردی دارا (٢)

هەتا حەق ناسیرە، هەر حـەقمە مـەنزوور
وەکوو مەنسوور ئەگەر بـمکەن بـە دارا (٣)

واتە: مەحویا! گەلێ کاری قورس و زەحمەتی وات لە پێشە، لەبەر گرانییان لەوانەیە دڵت بتوێننەوە و بیکەن بە ئاو. کـەواتـە ئـادەمیزاد نـابێ وا بـزانـێ بـەرەڵڵا دەکـرێ‌و هـەرگیز لێی ناپرسرێتەوە.

-٣-

(١) سارا: «صحرا»، دەشت و بیابان. ئاداب: داب‌و نەریت.

واتە: ئەوەی بیەوێ وەك مەجنوونی لەیلا گرفتاری دەردی عیشق بێ، دەبێ روو بکـاتە دەشت و بیابان، چونکە ئەوە لە ئاوەدانیدا ناکرێ.

(٢) ئەسکەندەر: ئەسکەندەری کوڕی فیلیبی مەقدۆنیایی، ئەوە بـوو بـە لەشکـرێکـی چـل هەزار کەسییەوە رووی کردە رۆژهەڵات و لە « ٣٣١ی پ-ز»دا لای هەولێری ئێستادا داریۆشی شای ئێرانی بەزاند و دەوڵەتی هەخامەنشی رووخاند و ئاگری بەردایە کـۆشك و تـەلارە پـڕ شکۆکانی شاهەنشاکانی ئێران. دارا: داریۆشی سێهەم، دوا پادشای بنەماڵەی هەخامەنشی.

واتە: کە چەرخی زەمانە ئەسکەندەری دی گرفتاری دەرد بووە، وتی وا ئەمیش چووە پاڵ دارا کە ئەم خۆی بەزاندی و تەخت و تاجی لێ سەند. مەبەست لەوەیە دنیا بۆ کەس نامێنێ و کەس خۆی لێ نەگۆڕێ.

(٣) حەق: خـوا. مـەنزوور: مـەبەست. مـەنسوور: حـوسەینی کـوڕی مـەنسووری حـەللاج، یەکێك بووە لە خوا ناسەکانی سەدەی سێهەمی کۆچی. هەندێکیش بە پیاوێکی جادووگەر و فێڵبازیان داوەتە قەڵەم. لە حاڵەتی جەزبە و سۆز لێ هاتندا دەستی دەکرد بە «أَنَا الْحَقُّ» وتن.

نــەگــەیمە ئــەو جــوانــە و گــەیمە پــیری
مــەدەد یــا پــیری پــیرانــی بــوخارا (٤)

لەبــەر زار و نــەزاری بــوومە وەك پــووش
دە ئـــــەمجا رابـــــویرە مـــن بــە زارا (٥)

مەگەر تۆ عەرزی حاڵم کـەی لە کـن یـار
قــەڵەم، ســاغی قسـە: مـن نـیمە یـارا (٦)

مەلاکان قسەکانییان بە پێچەوانەی شەرع دانا، لەبەر ئـەوە بـە گـرتنیان دا. هـەشت سـاڵی لە بەندیخانەدا بردە سەر. لە سەردەمی «المقتدر بالله»ی عەباسیدا لە زیندان هێنایانە دەرەوە و هەزار داریان لێ دا، ئەوجا هەردوو دەست و هەردوو پێیان برییەوە و پاشان لاشەشیان ئاگر تێ بەردا. بەڵام لەناو خەڵکدا وا مەشهوورە کەوا لە سێدارەیان داوە.

واتە: تا خوا یارمەتی دەرم بێ، هەر حەق دەڵێم؛ با وەك مەنسووری حەللاجیش لەسـەر «حەق» وتن هەڵمواسن و لە سێ دارەم بدەن.

(٤)مەدەد: یارمەتی، وشەیەکە بۆ داوای یارمەتی بەکار دێ. بوخارا: شـارێکـە لە کـۆمـاری ئۆزبەکستانی سۆڤیەتی. پیری پیرانی بوخارا: «بهاءالدّین محمد» کوڕی ئەحمەدی فاروقی کە بە «شاهی نەقشبەند» نـاوبانگی دەرکـردووە، لە ٧٩١ی ـ ك (١٣٨٩ی ـ ز)دا کـۆچـی دوایـی کردووە. گۆڕی لە بوخارایە، تەریقەتی نەقشبەندی بە ناوی ئەوەوە ناوی دەرکردووە.

واتە: پیر بووم و نەگەیشتم بە پیرێکی دەستگیر کە بمخاتە سەر رێگەی راست... دەسـا شاهی نەقشبەند فریام کەوە یارمەتیم بدە...

(٥)زار و نەزاری: لەڕو لاوازی، دوو وشەی فارسین. زار: دەم.

واتە: لەبەر دووری تۆ لەڕو لاواز بووم. لە لەڕو لاوازیشدا وەك پووش زەرد و باریك بووم. سا با جارێك بە دەمتدا بێم و ناوم بهێنی.

لە نێوان هەردوو «زار»دا جیناسی تەواوو لە نێوان «زار» و «نەزار»دا جیناسی ناتەواو هەیە.

(٦)یارا: توانا.

واتە: ئەی قەڵەم! من خۆم ناتوانم، مەگەر تۆ حاڵم لای یار باس بکەیت و حاڵی دەردمی بۆ بنووسی و داوای لێ بکەی جارێ ناوم بهێنێ.

لە نێوان «یار» و «یارا»دا جیناسی ناتەواو هەیە.

لەڕم دی زاهـــید ئـــەم زســـتانە، زانـــیم
کــــلك نــــادا بــــە زرِپــــنگی بــــەهارا(٧)

وەرە دەســـتێ بــــە خـــوونم کــە نـیگارین
خـــوێنـــی مـــن حـــەڵاڵت بــێ، نــیگارا!(٨)

زوو ئەو شۆخە لە عاشق وەردەچــەرخــێ
لەگەڵ کەس، چەرخە ئەو، ناکا مــودارا(٩)

موژەی خوێنێ دەکا هەر لەحزە، ســەیرە!
ئەمەندە گوڵ لە بن یــەك نــووکە خــارا(١٠)

---

(٧) زرِپنگ: گیای زوو رەس.
هەرچەند بە دیمەن وشەی «زاهید» واتە کەسێ دەستی لە دنیا داشۆردبێ، لای مەحوی کینایەیە لە کەسێکی دیاری لەوانەی لەناو خەڵکی سەردەمدا بە خوا ناس و دنـیا نـەویست بەناوبانگ بوون، بەڵام ئەم بەو چاوە بۆ ئەوکەسەی نەڕوانیوە. هەروەها «سۆفی» و «شێخ» و «واعیز»یش. ئێمە لەم لێکۆڵینەوەماندا بە پێویستی نازانین ئەو ناوانە بهێنین. ئەوەی لای ئێمە مەبەستە تەنها ئەوەیە کە مەحوی کەسێك بووە بە هەموو هێز و توندیەك بەرهەڵستی ئەوەی کردووە کەسانێکی تایبەتی لە ژێر پەردەی پیرۆزی دیندا، دنیا پەرستی بکەن و ماڵی دنیا کۆ بکەنەوە...

(٨) خوون: خوێن. نیگارین: وێناوی، رەنگین. نیگار: یاری وەك وێنە جوان.
واتە: ئەی یاری وەك نیگار جوان، خوێنم حەڵاڵت بێ، وەرە دەستت بە خوێنم رەنگاوی بکە.

(٩) چەرخ: نەگونجاو و وەرگەڕاو.
واتە: ئەو شۆخە زۆر زوو لە دڵدارانی خۆی پەشیمان دەبێتەوە و پشتیان تێ دەکا... یارێکی نەگونجاوە، لەگەڵ کەس نایکرێ.

(١٠) لەحزە: تاو. خار: درك.
واتە: هەر تاوێ بە تیری برژانگی یـەکـێ دەکـوژێ و هـەر بـرژانکـێکـی تـیری کـوشتنی دڵدارێکە. سەیرە لە بن هەر نووکە درکێکدا ئەوەندە گوڵ بێ.
مەبەست لە گوڵ دڵۆپی خوێنی رژاوی دڵدارە کوژراوەکانە.

که شك بەم «مەحویا» هەر شەربەتی مەرگ
لەسـەر ئـەرزا نـیە ئـاوی گـەوارا [١١]

-٤-

«یـار از وفـا گـذشت بـر ایـن کُشتەی جـفا
شـد مشـهدم ز مـقدم او روضـەی صـفا» [١]

«چـون در قـفاش دل شـدەگـانش نـمی‌فُتند
کـاکـل کـمند جـان و دل افگـنده بـر قـفا» [٢]

کوردی، زوبانی ئەسڵمە گەر تەرکی کەم بە کول...
بۆ فارسی، بە کـوللی ئـەمن دەبـمە بـێ وەفـا [٣]

---

(١١) ئاوی گەوارا: ئەو ئاوەی بە ئاسانی قووت بدرێ.

واتە: مادەم من هەر شەربەتی مەرگم دەسگیر ببێ، رووی زەوی، بەش بە حاڵی من، ئاوی گەوارای وەك تیا نەبێ وایە.

-٤-

ئەم پارچە شیعرە لە دیوانە چاپ کراوەکەی مەحویدا نیە.

(١) واتە: یار لە رووی وەفا دارییەوە بە سەر ئەم کوشتەی بێ مەیلی خۆیەدا تێپەڕی. بە هۆی ئەو تێپەڕینەیەوە کە دەمێ بوو چاوەڕوانی بووم و لەبەر نەبوونی شەهید بوو بووم، جێگای شەهید بوونەکەم کە بە خوێنی خۆم رازابووەوە و بوو بوو بە گوڵزار، بوو بە باخچەی خۆشی و رابواردن...

نیوەی دووهەمی ئەم بەیتە لە نوسخەیەکی تردا بەم جۆرەیە:

«بیت الحزن شد از قدمش روضةُ الصّفا»

(٢) واتە: مادەم یار کاکۆڵی خۆی کردووە بە کەمەندی گیانی دڵداران و دڵیانی داوە بە کۆڵیا، ئیتر چۆن دۆستە دڵ ڕۆیشتووەکانی ـ بە دوای دڵە رۆیشتووەکانیاندا ـ نەکەونە دوای، یا چۆن دڵیان لە دوایەوە نەکەوێ، کە یەکە یەکە لە کۆڵی دادەکەون...

(٣) بە کول: بە تەواوی. بە کوللی: بە یەکجاری.

دووری مـەبینە تـۆ لە کـەریمی بـەها نـەجۆ
هەرچی کە کوردە پاکی ببەخشیّ بە «بُوالوَفا»(٤)

عەفوم کە «یا عَفُو» بە حەق جـاهی ئـەو شـەهە
ئایەی عولووی جـاهی ئـەوە ئـایەتی «عَـفا»(٥)

مەحموودی «فِی السَّما»یە، حەبیبی خودایە ئەو
مەقبووڵی بارەگاه، ئەوە مـوختار و مـوستەفا(٦)

☞

مەحوی بەم بەیتە بەڵگە بۆ بەردەوام نەبوون لەسەر بە فارسی وتنی ئەم پارچە شـیعرەی دێنێتەوە. لە هەمان کاتیشدا بەیتەکە نیشانەیەکی ئاشکرای هـەستی کـوردایـەتی مـەحوی و شانازی کردنیەتی بە زوبان و کەلەپووری میللی نەتەوەکەی.

(٤) بەها نەجۆ: ئەوەی داوای نرخ ناکا. «بُوالوَفا»: مەبەست پێغـەمبەرە (د.خ). دووریش نـیە ئیشارەتێکی تێدا بێ بۆ «اَبُوالوَفا»ی کوڕی شێخی «سراج الدّین»ی تەوێڵە کە مەحوی خۆی خەلیفەی شێخی «سراج الدّین» بووە، لەبەر ئەوە کە کوردە و یەکێکە لە خاسانی خوا.

واتە: پێویستە شیعر بە کوردیش بڵێم و کوردی شوورەیی نیە و کورد ئەگەر گوناهباریش بن، دوور نیە خوای بێ بریتی -بەخشندە- هەموویان ببەخشێ بە پێغەمبەر چونکە ئوممەتی ئەون، یا بە شێخ «اَبُوالوَفا» لەبەر ئەوە کە کوردە و یەکێکە لە ئەولیا.

لە نێوان «بەکول» و «بەکوللی»دا جیناسی ناقیس هەیە.

(٥) ئایە: نیشانە. عولوو: [«عُلُوّ»]، بەرزی. ئایەتی «عَفا»: ئایەتی: ﴿عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ﴾ واتە: خوا لێت خۆش بێ، بۆ ڕێگـەت دان، کـە بـاسی تـاقمێ لە دوو ڕووەکـانی سـەردەمی پێغەمبەر دەکا داوایان لە پێغەمبەر کردبوو ڕێیان بدا لەگەڵی نەڕۆن بۆ غەزا؛ چونکە گوایا پێیان ناکرێ بڕۆن و دەستیان گیراوە، خوایش بەو ئایەتە و بـە ڕیـزە ئـایەتێکـی‌تر پـەردەی لە ڕوو هەڵماڵیون و دەری خستووە کەوا لەبەر دەس گیراوی و سەرقاڵی نیە ناڕۆن بۆ غەزا، بەڵکوو هەر لە بنەڕەتا باوەڕیان بە خوا نیە.

واتە: ئەی خوای بەخشندە، لەبەر خاتری پایە و شان و شکۆی ئەو پێغەمبەرە کە ئایەتی: ﴿عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ﴾ نیشـانەی بڵندی پایەیەتی، بمبەخشە و لێم ببوورە.

(٦) واتە: ئەو پێغـەمبەرەی کـەوا لە نـاو مـەلائیکەتانی ئـاسماندا بـە «مـەحموود» نـاوبانگی

☜

«صَـــلّٰى عَـــلَيْهِ إلٰـــهُنا مٰـــا يَـلِيقُ بِـــهِ
مَـعَ صَـحْبِهِ وَ آلِـهِ وَ الْأهْـلِ ذِي الصَّـفٰا» (٧)

«تشـويش حـال مـن، تـو ز تـخليط مـن بـفهم
ز اهـل زمـانه بس کـه رسـد بـر دلم جـفا» (٨)

«گـفتا بُـتم: وفـا طـلب از مـن تـو «مـحويا»
در عمر خـود شـنيدەای از عـمر اگـر وفـا» (٩)

دەرکردووە و خۆشەویستی خوایە و پەسەندی بارەگای ئەوە و هەڵبژاردە و پوختەی ئادەمیزادە. مەبەست لەوە کە پێغەمبەر لە ناو مەلائیکەتانی ئاسماندا بە «مەحموود» مەشهوورە، ئیشارەت کردنە بۆ ئایەتی: ﴿وَ مُبَشِّراً بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بِعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ﴾ کە بە زوبانی حەزرەتی عیساوە دەیگێڕێتەوە کە بە خەڵکەکەی وتووە موژدەی هاتنی پێغەمبەرێکتان دەدەمێ کە لەپاش خۆم دێ و ناوی ئەحمەدە. ئەحمەد و مەحموودیش هەردوکیان لە یەك ڕیشە دروست کراون.

(٧) واتە: ئەوەندەی شایانیەتی، خوای ئێمە ڕەحمەت بەسەر خۆی و هاوڕێیان و خزم و کەس‌وکارە موسوڵمانەکانی و بەسەر خێزانی پاکیدا بڕێژێ.

(٨) واتە: بەوەدا بزانە حاڵم تێك چووە، کەوا دەبینی شیعری فارسی و کوردی و عەرەبیم تێکەڵی یەك کردووە؛ یان قسەی تێکەڵ و پێکەڵ دەکەم، ئەوەش لەوەوەیە کە مەینەتێکی زۆرم لەسەر دەستی ئەهلی ئەم زەمانەدا چەشتووە و دەردێکی زۆر بەسەر دڵمدا هاتووە.

نیوەی دووهەمی ئەم بەیتە لە دەسنووسێکدا بەم جۆرەیە:

«ز اخلاط بس کە من رسدم بر جگر جفا»

(٩) واتە: دۆستەکەم، کە وەك بت دەیپەرستم، پێی وتم: ئەگەر بە عومری خۆت بیستوومە عومر وەفای بۆ کەس بووبێ، تۆیش داوای وەفا لە من بکە. مەبەستی دۆست ئەوەیە کە خۆی وەك عومری دڵدار وایە.

-٥-

ئەریٚ دڵ بیٚ شەرابی لەعلی گوڵڕەنگت لە گوڵ چ بکا؟!
کە جیلوەی گوڵ لە گوڵشەندا نەبیٚ، بولبول لە چڵ چبکا؟!(١)

کە هەڵگیرسا لە نووری بادە شەمعی حوسنی جانانە
نەچیٚتە سەر تەریقەی حەزرەتی پەروانە، دڵ، چبکا؟!(٢)

بە ئاهم گەر ڕەقیبانت بسووتیٚن ئەی گوڵی ڕەعنا
مەڕەنجە، تۆ خودا شوعلە لە ئاقاری چقڵ چبکا؟!(٣)

-٥-

(١) مەحوی لەم بەیتەدا لەلایەکەوە دڵی شوبهاندووە بە هەنگو ڕووی یاری شوبهاندووە بە گوڵو ماچی لیٚوی یاری شوبهاندووە بە مژینی شیلەی گوڵو دەڵیٚ: هەنگی دڵم بیٚ مژینی شیلەی ماچی لیٚوت گوڵی ڕووتی بۆ چیە؟! لە لایەکیکەشەوە دڵی شوبهاندووە بە بولبول و باڵای یاری شوبهاندووە بە چڵی دار گوڵو ڕووی یاری شوبهاندووەتەوە بە گوڵو دەڵیٚ: کە تۆ ڕووی خۆت داپۆشیبیٚو بولبولی دڵم ڕووی وەك گوڵت نەبینیٚ، چی دەسگیر دەبیٚ بەسەر چڵی باڵاتەوە بنیشیٚتەوە!.

(٢) تەریقە: تەریقەت، ڕیٚوشویٚنی خواپەرستی لای ئەهلی تەسەووف.

واتە: کە لە نووری بەرەکەتی ئەو ئاسۆ خۆش و فراوانەوە کە بۆ سەرخۆش پەیدا دەبیٚ، چرای جوانی دۆست داگیرساو دڵ بە خۆشەویستی ڕاستەقینەی خۆی گەیشت کە ئازادی و سەربەستییە لە کۆت و زنجیری ئەم جیهانە پڕ لە پیٚوەندە، ئیتر دڵ چی بۆ دەمیٚنیٚتەوە لەوە زیاتر کە بچیٚتە سەر ڕیٚو شویٚنی پەروانە و خۆی لەپیٚناوی ئەو ژیانە خۆشەدا بسووتیٚنیٚ!.

(٣) ڕەعنا: جوان و باڵا ڕیٚك و بەرز. ئاقار: ئاست، سنوور.

مەحوی لەم بەیتەدا بەدکاری شوبهاندووە بە دڕك و باڵای یار بە گوڵو ئاه و هەناسەی گەرمی خۆی بە بڵیٚسەی ئاگر و دەڵیٚ: ئازیز! لیٚم مەڕەنجیٚ ئەگەر بەدکاری بەینمان کە وەك دڕك وان بە دەوری گوڵی ڕووتاو ڕیٚیان لیٚ گرتووم، بە هەناسەی گەرم و ئاه و نزوولەی من ئاگریان تیٚ بەر بیٚ، چونکە ئاگر کە گەیشتە دڕك و پووش، گڕی تیٚ بەر دەداو چاریٚکی تری لەوە بەولاوە نیە.

هەتا ماوە دەبێ ئەشكی نەدامەت داوەرێنێ چاو
عەرەق ریتن نەبێ، شەخسی لە كاری خۆ خەجڵ چبكا؟! (٤)

سەفەر جائیز نیە، با بۆ حەرەم بێ، لەو بەروبوومە
فەقەت مەجزووبی زنجیری نەسیبی ئاو و گڵ چبكا؟! (٥)

فەلەك هەرگا كەسێكی هەڵبڕی، وەقتی هیلاكەتیە
كە سەر بۆ گەیینە پەت بێ، پێ لە كورسی و ئەسكەمل چبكا؟! (٦)

---

(٤) نەدامەت: پەشیمانی. ریتن: رشتن. لەگەڵ «ریتاڵ» و «ریخ»ی كوردی و «ریخت»ی فارسی یەك ریشەیان هەیە. مەعنایشیان لە بناغەدا هەر یەكە.

واتە: ئەو چاوەی جارێ بۆ تۆی روانیبێ، ئەوەندە خۆی لە ئاستی تۆ بە بێ قابیلەت دێتە پێش چاو، شەرمەزار و خەجاڵەت دەبێ‌و دەبێ تا ماوە فرمێسكی پەشیمانی داوەرێنێ، چونكە بنیادەمی خەجاڵەت و لە كاری خۆ پەشیمان، لە ئارەقی پەشیمانی رشتن بەولاوە چارەیەك شك نابا.

بەكار هێنانی وشەی «ریتن» لەباتی «رشتن» نیشانەیەكی باڵا دەستی مەحوییە لە كوردی زانیندا.

(٥) بووم: وڵات، جێ. مەجزووب: لە عەرەبیدا واتە: راكێشراو. لە ئیستیلاحی ئەهلی تەسەووفیشدا حاڵەتی جۆرە بێ ئاگاییەكە بەسەر سۆفیدا دێ‌و دەكەوێتە سۆز كردنێكی بە كوڵ.

واتە: ئاو و گڵ بنیادەم لە خاك و بوومی تۆ هەڵ نەكەنێ، بۆی رەوا نیە بەجێت بهێڵێ، با بۆ حەرەمی مەككەیش بێ.

(٦) واتە: گەردوون كە یەكێكی بەرز كردەوە، ئەوە بۆ ئەوەی بەرز كردووەتەوە كە بیدا بە زەویداو هەر بەرز كردنەوەیەكی بە دیمەن نیشانەی دانەواندنێكی راستەقینەیە و ئەو بەرز كردنەوە بە دیمەنە وەك ئەوە وایە كە پێی بنیادەم بنرێتە سەر كورسی و ئەسكەمل، بۆ ئەوەی بیكەن بە دارا! چۆن ئەو پێ‌نانە سەر كورسی و ئەسكەملە بۆ ئەوەیە كە مل بكرێ بە پەتەوە، ئەمیش بۆ دانەواندنی راستەقینەیە.

ئەم بەیتە یەكێكە لە بە ناخا چوونە فەلسەفییەكانی «مەحوی».

لە عوششاق و رەقیب ئەو شۆخە چاوی لوتفی وەرگێڕا
کە ئاسك ئادەمی یا سەگ ببینێ، غەیری سڵ چبکا؟![٧]

چ حاجەت نەرگسی مەستت بکەم وەسفی بە مەخمووری
کە چاوێ سورمە کێشراوی خودایی بێ، لە کل چبکا؟![٨]

لە هەر جێیەك هەڵێ خورشیدی عیشقی گوڵروخان «مەحوی»
ئەگەر عەقڵی ببێ، لەو جێگە ئاونگی عەقڵ چبکا؟![٩]

-٦-

تێ گەیی و شیوەنیە ئەمڕۆ، دا سبەی شایی بکا
پێ گەیوو دەروێشە، دا سوبحەی شەهەنشایی بکا[١]

---

(٧) مەحوی لەم بەیتەدا یاری بە ئاسك و دڵدارانی بە ئادەمیزاد و بەدکاری بە سەگ شوبهاندووە، کەواتە بەیتەکە لەف و نەشری شێواوی تیایە.

(٨) نەرگس: کینایەیە لە چاو. مەخموور: شەراب لێداو، سەرخۆش.

مەبەستی مەحوی ئەوەیە بڵێ: چاوی یار هەر لە خواییەوە مەستە، پێویست بەوە ناکا بڵێین شەرابی خواردووەتەوە، وەك چۆن چاوێ لە خۆیدا رەش بێ پێویست بە کلە تێ کردن ناکا.

(٩) مەحوی لەم بەیتە ناسکەیدا عیشقی شوبهاندووە بە رۆژو عەقڵی شوبهاندووە بە ئاونگی شەو کە لەسەر رووی گیاو گوڵ دەنیشێ.

واتە: وەك چۆن کە رۆژ بووەوە ئاونگ بەسەر گیاو گوڵەوە نامێنێ، کە عیشقیش پەیدا بوو عەقڵ ون دەبێ.

لە هەموویش ناسکتر ئەوەیە مەحوی عەقڵی بە ئادەمزادێکی تێگەیشتوو داناوە، بۆیە وتوویە: ئەگەر ئاونگی عەقڵ عەقڵی ببێ...

-٦-

(١) دا: تا.

مەبەست لەوەیە بەختەوەری ئەو دنیا بەندە بە رەنجکێشان و ئازار چەشتنی ئەم دنیاوە، هەرچەند دەشگونجی تێکرا مەبەست هەر لەم دنیا بێ.

نووری عومری سەرف ئەکا بۆکەشفی تاریکی لە خەڵق
وەك چرا هەرکەس بە شۆخی مەجلیس ئارایی بکا (٢)

ئەر لە دنیا چاکەیێ سادر بوو، تەفرەی پێ نەخۆی
رووسپی هەر روو رەشە گەر بێ سەد ئازایی بکا (٣)

بۆ دوکانی موشتەریگر حەول ئەدا کاڵا فرۆش
دینی وا دێنێتە قیمەت خواجە ئەعزایی بکا (٤)

---

(٢) کەشف: لادان. مەجلیس ئارایی: کۆڕ رازاندنەوە.

مەحوی لەم بەیتەدا فیعلی «ئەکا»ی بە «دە» دەست پێ نەکردووە، وەك هەموو جارێ وا دەکا، چونکە پێویستی راگرتنی ئاوازی بەیتەکە وای دەوێ «سەرف ئەکا» بە «سەرفەکا» بخوێنرێتەوە. ئەم دیاردەیە لەگەڵێ شوێنی تریشدا لەبەر ناچاری دووبارە دەبێتەوە.

واتە: ئەوەی بە جوانی کۆڕی ژیان برازێنێتەوە، وەك چرا رووناکی ژیانی خۆی بەخت دەکا بۆ ئەوەی تاریکایی لە بەرچاوی خەڵك لابداو رێگای ژینی راستەقینەیان بۆ روون بکاتەوە.

(٣) رووسپی: ئافرەتی خۆ فرۆش.

واتە: دنیا وەك ئافرەتی خۆ فرۆش وایە، هەر تاوێ بە بەری کەسێکەوەیە. بۆیە وەك چۆن چاوەڕوانی داوێن پاکی لە ئافرەتی خۆ فرۆش ناکرێ، چاوەڕوانی چاکەش لە دنیا ناکرێ، جا ئەگەر بە رێکەوت هەڵکەوت جارێك چاکەیەك لە دنیا وەشایەوە باوەڕی پێ مەکەن.

لە نێوان «رووسپی» و «روو رەش»دا تیباق هەیە. لە ئەپاڵی روو سپی دانی «ئازایی»یشدا وردەکارییەکی ناسك هەیە، دیارە بیر لێی بێ ئاگا نابێ.

(٤) خواجە: جوولەکە. لێرەدا کینایەیە لە کەسێك ریشێکی زلی وەك ریشی جوولەکەی هێشتبێتەوە بۆ هەڵفریواندنی خەڵك.

واتە: کابرای ریش پان کە بیەوێ ببێ بە «ئەندامی ئەنجومەن»، لێی مەگرن و گلەیی لێ مەکەن... لە رێگای ئەو ئەندامەتییەوە دەیەوێ دەسمایەکەی دەستی کە ئایینەکەیەتی بخاتە مەزاتی ئەوانەی لێی دەکڕن و نرخی زۆرتری پێ پەیدا بکا؛ وەك چۆن بازرگانیش بەدوای دوکانی وادا دەگەڕێ لەسەر رێی کڕیار بێ و خەڵك زۆر رووی تێ بکەن و کەل و پەلی زۆری بۆ تیا بفرۆشرێ.

☞

رەم دەکا حەتتا لە میهر و مەه جنوون ئادابی عیشق
سێبەری لێ بارە هەرکەس مەیلی تـەنهایی بکـا (٥)

☞

دەشگونجێ «موشتەری‌گر» بە «موشتەری گەر» بخوێنرێتەوە و مەعناکەی وای لێ‌بێتەوە: ئەگەر کاڵافرۆش بۆ دووکانێ هەوڵ بدا کە دووکانی کڕیار بـێ واتـە رووی تـێ‌بکـا، لەجـێی خۆیایەتی، چونکە تەنانەت مەلای وەك جوولەکـە ریش پـانیش بـەش بـە حـاڵی خـۆی لەو رێگایەوە دەیەوێ نرخی زۆرتری بەرابەر بە ئایین‌فرۆشی دەسگیر بێ کە ببێ بە «ئەندامـی ئەنجومەن» و قسەی رەوا بێ و کاری خەڵکی بکەوێتە لا.

هەرچەند لای ئێمە روون نیە ئەم «ئەنجومەن»ەی مەحوی قسەی لێ‌دەکا چ ئەنجومەنێکە و بابەتی بەیتەکە کێیە، بەڵام دیارە لەو سەردەمەدا ئەنجومەنی وا هەبووە ئەندامەکانی مەلای گەورە گەورە بوون و ئەو مەلایانە لە دەوڵەتەوە زۆر نزیك بوون و پایەکەیان مەترسی ئەوەی لێ‌کراوە ببێ بەهۆی فەوتانی ئایینیان لەپێناوی سوودی دنیا و دەوڵەتدا.

بەیتەکە رەخنەیەکی کاریگەرە، لەو پـیاوە ئـایینیانەی پشت لە رێگـەی راسـتی خـۆیـان هەڵدەکەن بۆ دنیا و، نیشانەیەکی تری دەست داشۆردنی مەحوییە لەم دنیایەی کە لەم رێگـا چەپەڵانەوە دەسگیر ببێ.

پتری کاریگەری رەخنەکەی مەحوی لەوەوە دێ کە ریشی پـانی ئـەو جـۆرە مـەلایانەی شوبهاندووە بە ریشی جوولەکە و، دیارە دنیاپەرستییشیانی شوبهاندووە بە تەماعی جوولەکە بۆ پارە خڕکردنەوە و، دام و دەزگا ئایینییە لەبەر چاوەکانیشیانی شوبهاندووە بە دووکانێکـی جوولەکە کە کەوتبێتە سەر رێی رێبواران...

(٥) رەم: هەڵاتن. میهر: خۆر. مەه: مانگ.

واتە: ئەوەی بەهۆی عیشقەوە رەوشتی شێتی گرتبێ، تەنانەت لە مانگ و خۆریش رادەکا... ئینسانی عاشق حەزی لە تەنهاییە تا بە تەنها راز و نیازی دڵی خۆی لێك بداتەوە. ئەوەش کە حەزی لە تەنهایی بێ، سێبەری خۆیشی لێ دەبێ بە بار.

وردە کارییەکی جوان لەم بەیتەدا هەیە، چونکە لەلایەکەوە سێبەر نیشانەی ئاوەدانییە و عاشقی شێتیش دەشت و چۆڵی دەوێ تا لە ئاوەدانی هەڵ بێ. لەلایەکی‌کەشەوە مەشهوورە شێت تەنانت لە سێبەری خۆی دەترسێ.

☜

مـــادەری گـــێتـی لە شـیری بـڕیـەوە، دەبـڕێتـەوە
فائیدەی چی شەخسی لێ کەوتوو بەدادایی بکا! (٦)

با حەقیشی بێ، لەبۆ «مەنسوور» «أَنَا الْحَقْ» حەق نیە
شێتییە، مەجنوون ئەگەر بێ نازی لەیـلایی بکـا (٧)

زوشت و ناشیرینە پیر، ئـەمما چ شـیرینە ئـەگـەر
چاوی خوونباری نەدامەت ریشی خورمایی بکا (٨)

لە چەند نوسخەیەکیشدا لەجیاتی «جنوون ئاداب» نووسراوە: «جنوون ئاباد». بەپێی ئەم نوسخانە مەعنای ڕستەکە وای لێ دێتەوە: ئەوەی شێتی عیشق دڵی ئاوەدان کردبێتەوە.

(٦) مادەر: دایك. بەدادایی: بەد ئادایی، بەد ئەدایی، بێ ئوسووڵی.

واتە: کە دنیا پشتی لە کەسێ هەڵکرد و لە شیری بڕییەوە، ئیتر دەبڕێتەوە و هـیچی تـێدا نامێنێ. کەواتە بنیادەمی لێ کەوتوو شەڕی چی دەفرۆشێ و بۆ واز ناهێنێ و دەیەوێ مـەمکی دنیای هەرگیز لە دەم نەبڕێ و لەم ڕێگایەدا خەریکی کاری نائوسووڵ و نابەجێیە!

(٧) واتە: مەنسووری حەللاج هەرچەند حەقیشی بووبێ، نەدەبوو ئەوەندە پێی لێ هەڵبڕێ و خۆی لێ بگۆڕێ و بڵێ «أَنَا الحَق»، چونکە مەجنوون هەرگیز ناگاتە پایەیەك نازی لەیلایی بکاو ئەگەر شتی وا بکا بە شێتی دەدرێتە قەڵەم بۆی.

(٨) زوشت: ناشیرین. خوونبار: پڕ لە خوێن، فرمێسکی خوێنین. خورمایی: سوور.

واتە: پیر ناشیرینە، بەڵام ئەگەر بێتو بیر لە ڕابـوردووی خـۆی بکـاتەوە و بـە فـرمێسکـی سووری پەشیمانی ریشی خۆی سوور بکا زۆر جوانە، چونکە بـنیادەمی ڕاسـتەقینە ئـەوەیە هەمیشە چاو بە ڕابوردووی خۆیدا بگێڕێتەوە و لە کردەوە خراپەکانی پەشیمان ببێتەوە.

جاران باو بوو پیرەکان ریشیان دەگرتە خەنە، وەك ئێستا بۆیەی ڕەش لەسەریان دەدەن یا شانەی ڕەش کەرەوەی پیادا دەهێنن... جا مـەحویش دەڵێ: لەجـیاتی ئـەوەی خـەنە بگـرنە ریشتان و ڕاستی خۆتان لەبیر بـەرنەوە و بـە درۆ خـۆتـان مـناڵ بکـەنەوە، چـاتر ئـەوەیە بـە فرمێسکی خوێنینی پەشیمانی لە کردەوەی بەدی ڕابوردووتان، سووری بکەن.

دڵ لە ئیدارکی حەقیقەت بێبەشە بێ داغی عیشق
«مەحویا» دانا دەبێ بەم چاوە بینایی بکا[٩]

-٧-

مژدێکی چەندە خۆشە رەقیبی ملی شکا
عەیبی فەقەت ئەوەندەیە یارم دڵی شکا[١]

دای ئیزنی هەرچی دیدە غەزالە لە گەردی رێی
بێچارە کل فرۆشە، رەواجی کلی شکا[٢]

---

(٩) ئیدراك: تێ گەیشتن. بینایی بکا: بڕوانێ.

-٧-

(١) واتە: موژدەیەکی زۆر خۆشە بۆ گرۆی دڵداران، کەوا بەدکاری بەینی ئەوان و یار ملی شکاند و رۆیی. ئەگەر ئەم مل شکانەی بەدکار عەیبێکی هەبێ هەر ئەوەیە کەوا یار دڵی شکاوە و خەفەتبار بووە، چونکە کەسێك لای رۆیشتووە کە پەیوەندێکی پێوە بووە وەکوو بەدکارەکە بێ.

لە لایەکەی کەشەوە مەبەست لە (دڵشکان) ئەوەتە یار دڵڕەقییەکەی جاران ئارەزووی ئازاردانی دڵدارانی نەماوە و رێگای داون چاویان پێبکەوی و بە تۆزی بەرپێی چاویان بڕێژن، وەك لە بەیتی دووهەمدا دەیڵێ...

(٢) واتە: پاش ئەوەی بەدکاری نێوان یار و دڵداران رۆیی و رێگای هاتوچوو بۆ یار کرایەوە، یار بە تۆزی رێگای خۆی چاوی هەموو دڵدارانی چاولەڕێی رشت و چاوی جوان کردن و بەوە ئیتر بازاڕی ئەو نازدارانەش نەما کە چاویان وەك چاوی ئاسك جوانە، چونکە تۆزی بەرپێی ئەم، چاوی دڵدارانی لە چاوی ئەوان رەشتر و جوانتر کرد. هەی قوڕ بەسەر کل فرۆش، کە ئیتر پاش زۆر بوونی تۆزی رێی یار، کەس ناچێ کلی لێ بکڕێ و کلەکەی ئەویش بێ رەواج کەوت و کەڵکی پێوە نەما.

دەشگونجێ مەعنای نیوە بەیتی یەکەم بەم جۆرە بێ کەوا: یار رێی هەموو چاو جوانانی دا بێن گەردی رێگای هەڵگرن و بیبەن بیکەنە چاویان و چاوی پێ بڕێژن... بەپێی ئەم مەعنایە

تۆ چـوویە بـاغ و پشـتی شکـا، حـەقیە، بـاغەوان
بـازاڕی گـوڵ شکـاوە، دڵی بـولبولی شکـا (٣)

خەندەی لەب و عەبیری خەتی تۆ بـوو وەك مـناڵ
تـۆوی تکـا کـە غـونچە، وەنـەوشە مـلی شکـا (٤)

رووتێ لە سەیری پۆشتەیەك بـوو چ‌خـۆشـی وت:
سەیری هەیە فەرەس کە پـەرۆشـی جـلی شکـا (٥)

زیادەڕەوییەکە لەوەدا دەبێ کەوا یار ئەوەندە جوانە تەنانەت ئەوانەش کە چاویان وەك چاوی ئاسك رەشە، تۆزی رێگای ئەویان دەوێ چاوی پێ بڕێژن و پێی جوان بکەن.

(٣) واتە: کە باخەوان بەهۆی رۆیشتنی تۆوە بۆ نـاوباخ، پشـتی بشـکـێ، حـەقیەتی، چـونکە بەهۆی رۆیشتنەکەی تۆوە بۆ ناوباخ بازاڕی گوڵەکـانی شکـاوە لەبـەر ئـەوە کـە گـوڵ نـیە لە بەرابەری تۆدا ئیدیعای جوانی و بۆن خۆشی بکاو بولبولیش دڵیان شکـاوە، چـونکە تـازە بەهۆی بێ بایەخ بوونی چڵ‌وگوڵەکانەوە جێگەیەك نەماوە لەسەری بنیشنەوە و بۆی بجریوێنن.

(٤) عەبیر: بۆنی خۆش.

واتە: وەك چۆن مناڵێکی نەوسن کە خواردەمەنییەك ببینێ حەزی لێ بکا بەڵام دەسگیری نەبێ، دەڵێن تۆوی دەتکێ‌و وەك چۆن ئەگەر ساوا شتی بۆن خۆشی لێ نزیك بکەنەوە دەڵێن بە بۆن دەکەوێ، خونچەیش بۆ زەردەخەنەی لێوی تۆ بوو ئەوەندە گریا پشکووت و دەمـی کرایەوە و بوو بە گوڵ‌و سیس بوو و تۆوی داوەرییە زەوی... بە هۆی بۆنی خۆشی خـەت و خاڵی تۆیشەوە بوو وەنەوشە بە بۆن کەوت و ملی شکا. مەبەست لە مل شکـانی وەنـەوشە ئەوەتە کە هەمیشە لار دەبێتەوە و قنج راناوەستێ.

«تیباق»ێکی ناسك لە نـێوان «خـەندەی لەب» و «گـریانی غـونچە»دا هـەیە کـە لە «تـۆو تکان»ەکەیەوە دیاری دەدا.

(٥) فەرەس: ماین. پەرۆشی: ئارەزووی بەتین.

واتە: کابرایەکی بەهرەمەندی هەژار و بێ دەسەڵات سەیری کابرایەکی پۆشتە و پەرداخی نەفامی کرد و بەراوردی حاڵی خۆی لەگەڵ حاڵی ئەو کرد، کەوا دنیا بەم جـۆرەیـە ئـینسانی بەهرەمەند و بە قابیلەتی تێدا لاتە و بنیادەمی نەفام و نەزانیش داراو دەوڵەمەندە و لە ئەنجامی

غـونچە دەمـی لە بـاسی دەمـی تـۆوەدا، سـەبا
مشـتێکـی دا لە دەمـی، دەم قسـەی زلی شکـا (٦)

یەعقووب وەش کە «مەحوی»یە، چاوێشەداری هیجر
چاوی بـە گـەردی راهـی بـەشیرت گـلی شکـا (٧)

☞

ئەو بەراوردەدا قسەیەکی جوانی کرد، وتی مادەم پۆشاکی جوان و باش بۆ کەسانی وەك ئەم کابرایە بێ، شتی چاکە ماینی رەسەن بە رەسەنی خۆی بنازێ و زینی جوانی نەوێ.

هەرچەند مەحوی خۆی لە بەیتەکەدا ئەوەی نەوەتووە، بەڵام لە بەراورد کردنی رووت و پۆشتەکەوە بە یەك و لە باس کردنی ماینی بێ زینەوە دیارە ویستوویەتی کابرا پۆشتەکەش بشوبهێنێ بە گوێرێژی کورتان لێ کراو.

(٦) واتە: خونچە دەیویست باسی دەمی بۆن خۆشی تۆ بکاو چاو لە تۆ بکاو خۆی وەك تۆ بە جوان و بۆن خۆش بداتە قەڵەم. بای بەیان مشتەکۆڵەیەکی دا بە دەمیداو دەمـی قسـەی زل کردنی شکاند و کردی بە گوڵ...

مەبەستی مەحوی ئەوەیە بڵێ: پشکووتنی خونچە و بە گوڵ بوونی، هـی ئـەوەیە نـیازی لاسایی کردنەوەی تۆی بووە، بای بەیان مشتەکۆڵەیەکی داوە بە دەمیداو پشکواندوویەتی و دیارە ئەنجامەکەشی ئەوەیە پاش چەند رۆژ سیس ببێ و بوەرێ و هەر تۆ بمێنیتەوە لە مەیدانا...

(٧) یەعقووب: حەزرەتی یەعقووب پێغەمبەر کە لەتاو دووری یووسفی کوڕی چاوی کـوێر بوو و کە کراسەکەی یووسفیان بۆ هێنا، هێنای بـە چـاویداو چـاوی رۆشـن بـووەوە. وەش: پاشگرێکە لە زمانی فارسیدا بە مەعنا وەك و ئاسا. بەشیر: ئەوەی موژدە دێنێ.

واتە: مەحوی لەتاو دەردی دووری تۆ تووشی چاوێشە بووە، وەك یـەعقووب کـە لەتـاو دووری یووسفی کوڕی کوێر بووبوو. بەڵام وا بە تۆزی رێگات کە موژدەی هاتنتی بۆ هێنا گلی چاوی شکا، وەك چۆن یەعقووب کە کراسەکەی یووسفیان بۆ هـێناو مـوژدەی سـەلامەتی ئەویان پێ گەیاند چاوی چاك بووەوە.

وشەی «بەشیر» ئیشارەتە بۆ ئایەتی: ﴿فَلَمَّا أَنْ جَاءَ الْبَشِيرُ﴾ واتە: کاتێ کە موژدە هێنەر هاتە لای یەعقووب... تاد، کە کارەساتی بـردن و خسـتنە چـاڵو فـرۆشتنی حـەزرەتی یـووسف دەگێڕێتەوە...

-٨-

گـــەردی ڕێی هـەستاوە جـێ داوا دەکـا
بەختە! مـاڵی چـاوی کـێ ئـاوا دەکـا![١]

وەردەگێڕێ ڕوو کە سوجدەی بەر دەبەم
هەی دەڵێ: کەی نـوێژی ڕۆژاوا دەکـا[٢]

چاوە، جێی ئەو شۆخە بێ، وتم و وتـی:
ئەم مەلا شـێخـە قسـەی بـێجـا دەکـا[٣]

-٨-

(١) واتە: یار هەستاوە کەوتووەتە ڕێو تۆزی ڕێگای بەرز بووەتەوە، جێی دەوێ لێی بنیشێ. دەسا ئەی بەخت! ئاخۆ یار ڕوو بکاتە کێو جەواهیر سورمەی تۆزی بەری پێی لە چاوی کێ بنیشێو ماڵی چاوی کێ ئاوەدان بکاتەوە...

دەشگونجێ «بەختە ماڵی» بە وشەیەکی مورەککەبە دابنرێو بە مەعنای ماڵی بەختیار بێ. واتە: ئاخۆ ئەو تۆزە ماڵی بەختیاری چاوی کێ ئاوەدان بکاتەوە و لێی بنیشێو بیکا بە ماوای خۆی!

(٢) واتە: کە چاوم بە ناوچاوی یار دەکەوێ سوجدەی بۆ دەبەم. کەچی ئەو ئەوەندە لێم لالووتە ڕووم لێ وەردەگێڕێو بەو ڕوو وەرگێڕانە ئەوەندە خەفەتبارم دەکا بەرچاوم تاریك دەبێ، یا قژی ڕەشی دەردەکەوێو دنیا دەبێ بە تاریکە شەو، کەچی گاڵتەشم پێ دەکا، دەڵێ سەیری ئەم کابرایە کەن کەوا نوێژی ڕۆژاوای دوا خستووە بۆ ئێستا کە دنیا بە تەواوی تاریك بووە و ئێستا نوێژی مەغریب دەکا کە دەبوو زووتر بیکردایە. مەبەست لە نوێژەکە سوجدە بردنەکەیە کە ئەو بردیە بەر ڕووی یار.

(٣) واتە: وتم هەر چاوم شك دەبەم بۆ ئەوە بشێ ببێ بە جێی ئەو شۆخە. کەچی ئەو وتی: سەیری ئەم مەلا شێخە بکەن قسەی چەند بێجاو ناشیرین دەکا، کە دەبوو وا نەبوایە، چونکە هەم مەلایشە و هەم شێخیشە... من چۆن ڕازی دەبم بەوە کە لەناو چاوی ئەودا جێ بگرم... من جێی بەرزتر و شایانترم دەوێ.

دەشگونجێ مەعنای نیوە بەیتی یەکەم وابێ کەوا: بە چاوم وت: یاخوا بەختت یار بێو ببی بە جێگەی یار. بەم مەعنایە بەیتەکە پەیوەندییەکی بە بەیتی یەکەمەوە دەبێ کە وای گەیاند یار کەوتووەتە ڕێو تۆزی بەر پێی دەرکەوتووە.

لەنێوان (جێی... بێ)و (بێ جا)دا جۆرە تیباقێکی جوان هەیە.

کوشتەی ئەو چاوەم لە جەمعی کوشتەگان
خەنجەری موژگانی، من «مِنها» دەکا (٤)

دا بە یەکبارە بە بادا عومری خەڵق
دێ بە با کاکۆڵەکەی تا تا دەکا (٥)

چاوەکەی بەیدەستی مەستیشە، کەچی
هەر بە لەحزێ فیتنەیێ بەرپا دەکا (٦)

ئەو کە دڵ دوو قەد دەکا شیری بڕۆی
ئیکە خەنجەر بۆ بەقەد خۆیا دەکا! (٧)

---

(٤)کوشتەگان: کوژراوان. موژگان: برژانگ. «مِنها»: ئیستیسنا، جوێ کردنەوە.

واتە: لە ریزی کوژراوانی عیشقی چاوی یاردا منیش یەکێکم لەو کوژراوانە. کەچی خەنجەری برژانگی چاوی یار بەرابەر بە من نابزوێ، واتە چاوی یار تۆزێ بۆم ناڕوانێ و بەو بۆ نەڕوانین و بەکار نەهێنانی برژانگانە من لە ریزی کوژراوەکان جیا دەکاتەوە.

(٥) دا: تا. یەکبارە: بە یەکجاری. تا تا: تاڵ تاڵ.

واتە: یار دێ تاڵ تاڵی مووی قژ و زوڵفی دەدا بە با، تا بە تەماشای ئەو دیمەنە جوانە عومری خەڵك بدا بە با. یا لەبەر ئەوە کە دڵی عاشقان بەسراوە بە مووی قژو زوڵفی ئەوەوە، کە ئەو مووانە تاڵ تاڵ کران دڵی عاشقەکان دادەکەوێ و عومریان دەدرێ بە با و دەمرن.

لە نێوان «با» و «تا تا»دا لەو رووەوە کە دوو پیتی «ئەلف» و «بێ»ن، تەناسوب و بەو پێیە کە «بادان» و «تاڵ تاڵ کردن» دژی یەکن تیباق هەیە. لە نێوان «دا» و هەردوو «با» و «تا»کانی «تا تا»یشدا جیناسی لاحیق هەیە.

(٦) بەیدەست: دەستەمۆ. لەحز: لاچاو.

واتە: چاوی دەستەمۆی یار مەستیشە. بۆیە دەبوو هیچ دەسەڵاتی نەبوایە و هیچی پێ نەکرایە. کەچی لەگەڵ ئەوەشدا بە تەنها لاکردنەوەیەکی ئاژاوەیەکی گەورە دەنێتەوە.

(٧) ئیکە: ئیتر.

واتە: یار کە بە شیری بڕۆی دڵی دڵداران دەکا بە دوو کەرتەوە، ئیتر خەنجەری بۆچیە و بۆچی دەیکا بە قەدی خۆیدا!.

زامــی دڵ وێران و مــاڵ ئــاوا تــەبیب
مــاڵی وێرانــم کــە مــاڵ ئـاوا دەکـا (٨)

تورکی چاوی مەستی «مەحوی» موژدە بێ
وا کـــەبابی جـــەرگ و دڵ داوا دەکـــا (٩)

-٩-

وەك بولبول ئـەو دڵە بـە گـوڵی روو کـە روو دەکـا
پــەروانــەیە زیــارەتی شـەمع ئـارەزوو دەکـا (١)

من وەسڵی ئەو بەرابەری جەننەت دەگرم و ئـەو...
دۆزەخ بە ئاهی سینەیی مـن روو بـە روو دەکـا (٢)

---

(٨)واتە: من زامی دڵم وێرانە و پزیشکەکەیشم کە یارمە بۆ خۆی ماڵ ئاوەدانـە و خـەفەتی هیچی نیە و مەبەستی نیە من چیم بەسەر دێ. بۆیە ئەوەتە مـاڵ ئـاوا دەکـاو دەڕواو بـەجێم دێڵێ... ئەی ماڵ وێران خۆم.

(٩)تورکی چاوی: چاوی تورکی... لە ئەدەبی کۆندا کینایەیە لە چاوی جوان، چونکە چاوی تورکان زۆر جوانە.

واتە: مەحویا! موژدە بێ وا چاوی جوانی یار داوای کەبابی جەرگ و دڵ دەکا بۆ مـەزەی شەرابی مەستی خۆی، ئیتر بەوە زامی دڵت تیمار دەبی و دەردی دەروونت چار دەکرێ.

-٩-

(١)واتە: دڵ کە وەك بولبول بەناڵە و سۆزەوە روو دەکاتە گوڵی رووی یار، لەبەر ئەوەیە کە رووی یار وەك مۆم وایە و ئەمیش وەك پەروانە و دەیەوێ بە دەوریا بگەڕێ تا دەسووتێ.

(٢)واتە: من ئەوەندە بە پەرۆشم بۆ گەیشتن بەو، دەڵێم ئەگەر پێی بگەم ئیتر بەهەشتم ناوێ. کەچی ئەو ئەوەندە بێ وەفایە، ئەوەندە خۆیم لێ دوور دەگرێ ئاهی سینەم وەك دۆزەخ تاو بسێنێ و هەناسەی گەرمی سینەم لێ دەکا بە ئاگری دۆزەخ.

ریشـێکـی پـان و تـووکی بـنا گـوێ درێژو لوول
سۆفی لە دینی لادە بـە دیـمەن لە جـوو دەکـا(٣)

گەر عاشقی لە خوونی جگـەر قـوم دە، دەم مـەدە
مەی خوارە، خام کارە هـەتا هـاو و هـوو دەکـا(٤)

دنـیا بــە حـیلە مـەیلی بـە ئـەبنای ئـەگـەر بـبێ
ئـەم «دایـە رێزبـار»ە بـە فـرزەندی شـوو دەکـا(٥)

---

(٣) مەحوی لەم بەیتەدا، وەك لە زۆر بەیتی تریشیدا، ئاور دەداتەوە بەلای ئەو بە دیمەن ئەهلی مەعناو بەڕاستی بێ ناوکانەدا کەوا لەبەر ئەوەی خۆیان لە بەهەشتی دڵداری ڕاستەقینە بێ بەشن، چاو لێگەری و دیمەن کارییەکەیان هیچ دادیان ناداو ڕاستییەکەیان ناگۆڕێ. پێیان دەڵێ: ئەمانە دیمەنیان نیشانەی دەروونیانە. بە ریشی پان و تووکی درێژو لوولی بنا گوێیانا ـدوور لە دینەکەیان ـ لە جوولەکە دەچن. بۆیە دیمەن کارییەکەیان نایانگەیەنێتە مەبەست و ئەنجامێکیان لێوە دەسگیر نابێ.

(٤) دەم: هەناسە. مەی خوار: مەی خۆر. خام کار: ساویلکە و نەزان و تازەکار.

مەحوی لەم بەیتەدا زۆر قووڵ پێ دادەگرێو بە دەریای عیشقدا ڕۆ دەچێ. دەیەوێ عاشق نەك تەنها بە بە زام و دەردی خۆی ڕازی بێو بەس، بەڵکوو دەبێ ناڵە و هاواریشی لێوە نەیەت. دەڵێ: تۆ ئەگەر عاشقی ڕاستەقینەی قوم بدە لە خوێنی جگەری خۆت و بیخۆرەوە و هەناسە مەدە تا تەواوی دەکەیت و ناڵەت لێ نەیەت، چونکە مەستی ڕاستەقینە کەسێکە ئەوەندە سەرخۆش بێ لە هۆشی خۆی بچێ، ئەگینا بە نەفام و ساویلکە دادەنرێ.

(٥) ئەبنا: «أبناء»، کوڕان. دایە ڕزبار: دایە ڕێزوار، ناوی ئافرەتێکە لە فۆلکلۆر و مێژووی تاقمی ئایینی «کاکەیی» یا «ئەهلی حەق»دا، وەك «سوڵتانی ساق = سوڵتان ئیسحاق» و «سەید برا» و «باوە یادگار» جێگایەکی تایبەتی هەیە. لەناو موسوڵمانانی ئەو ناوچانەدا کە کاکەییەکانیان تیا دەژین. وا مەشهوورە وەختی خۆی خێڵی کاکەیی تەفرو توونا کراون و کەسیان لێ دەرنەچووە، ئافرەتێکی دووگیان نەبێ کە ناوی «دایە ڕێزوار» بووە، لە شوێنی ئاوایی «هاوار»ی ئێستادا خۆی پەنا دەدا تا مناڵەکەی لێ دەبێتەوە. مناڵەکەی کوڕ دەبێ، بەخێوی دەکاو پێی دەگەیەنێ. کەگەورە دەبێ خۆی شووی پێ دەکاو وەچەیان لێ دەکەوێتەوە ☜

ئەشکەوتی بایەکە دەمی واعیز کە دێتە وەعز
وەقتی سکووتی نەقشی سمێڵی لە قوو دەکا [٦]

دا عەکسی جیلوە دەرنەکەوێ، نەك لە چاکییە
ئەو شۆخە چاکی سینەیی «مەحوی» رفوو دەکا [٧]

☞

و دیسانەوە خێڵەکەیان زیندوو دبێتەوە. هەر چۆن بێ، راست و درۆیی ئەم رازە لای ئێمە ئاشکرا نیە. زۆریش رێی تێ دەچێ دەست هەڵبەست بێ و لە ئەنجامی ناکۆکی بیری کاکەییەکان و موسوڵمانە سوننییەکاندا دروست کرابێ!. کاکەییش تاقمێکن لە تاقمەکانی موسوڵمانان، لە کوردستانی عێراقدا لە ناوچەی تاوغ «داقووق» و لە دێی «هاوار»ی سەر بە «هەڵەبجە» دەژین.

واتە: هەرگیز بە دنیا پشت ئەستوور مەبە و دەست لە دڵداری خۆت هەڵ مەگرە، چونکە ئەگەر جاروباریش وا رێ بکەوێ دنیا لا بە لای ئینساندا بکاتەوە، لاکردنەوەکەی بە فڕو فێڵ دەبێ و لاکردنەوەیەکی ناپەسەند و نادروست دەبێ، وەك شوو کردنەکەی «دایە رێزوار» بە کوڕەکەی.

بێ (ن): دەبوو، بەڵام بەپێی ئەم نوسخەیە شەرت و جەزاکە ناکەونە یەك.

(٦) واعیز: ئامۆژگاریکەر. وەعز: ئامۆژگاری. سکووت: بێدەنگی. قوو: پەلەوەرێکە مل و گەردنێکی درێژی هەیە و مەلەوانی دەکا؛ پەڕێکی نەرم و جوانی رەش و سپی هەیە نانیشێتە سەر یەك.

واتە: گوێ مەدەرە پەند و ئامۆژگاری واعیزی زۆر بلێ... قسەکانی چونکە لە باوەڕو دڵو دەروونێکی پاکەوە دەرناچن، کەڵکی هیچیان پێوە نیە وکە دەم دەکاتەوە بۆ پەند دادانی خەڵك ئەوەندە زۆر دەدوێ، دەمی دەڵێی ئەشکەوتی پڕ لە بایە وکە بێدەنگیش دەبێ دەم و سمێڵی لە سەرو کەللەی تەیری قوو دەکا.

(٧) دا: تا، بۆ ئەوەی. چاك «ی دووهەم»: لەت، توێ توێ. رفوو: پینە.

واتە: لە چاکی خۆی نیە یار کە دێت سینەی لەت کراوم دەدوورێتەوە. بۆیەی دەدوورێتەوە چونکە وێنەی خۆیی تیایە و ئەگەر نەیدوورێتەوە وێنەکەی دەردەکەوێ و ناشیەوێ دەرکەوێ.

-١٠-

دەوری هەر چاوێکی ئەمڕۆ داوە سەد فەوجی بەلا
دین و دڵ یەغما دەکەن، چاری کەن ئەی شێخ و مەلا (١)

وەسیەتی مەجنوونە: هەرکەس دەردی دنیا عارە بۆی
خۆ بکا وەك من بە دەردی عیشقی یارێ موبتەلا (٢)

کۆتری دڵ، چەنگولی بازی قەزا یەعنی موژەی
دی، بە زوڵفی چوو پەنا با، کەوتە نێو داوی بەڵا (٣)

-١٠-

ئەم پارچە شیعرە، چ لە دەستنووسەکانی بەردەستماندا و چ لە نوسخە چاپەکەشدا، بەپێی ریزی تیپەکانی ئەلف و بێ بۆ «لامەلفەلا» دانراوە کە لەپێش «ی»وە دێ. دیارە مەحویش، وەك شاعیرەکانی تری سەردەم و پێش خۆی ویستوویە بۆ هەر پیتیك پارچە شیعرێکی هەبێ. بەڵام لەبەر ئەوە کە لە راستیدا پیتیك نیە ناوی «لامەلفەلا» بێ، ئێمە گێڕامانەوە جێگای راستەقینەی خۆی لە پیتی «ئەلف»دا کە ئێرەیە.

مەحوی ئەم پارچە شیعرەی بەبۆنەی کۆچی دوایی سەردەستەی شاعیرانی عیشق دۆستی کورد «مەولەوی»یەوە وتووە.

(١) یەغما: تاڵان.

واتە: چاوەکانی یار ئەوەندە فیتنە گێڕو ئاشووباوین، هەر یەکێکیان سەد فەوج بەڵای بە دەوردایە، دین و دڵی دڵداران بە تاڵان دەبەن، دەسا شێخ و مەلاینە خۆتان و غیرەتتان، چارەیەکی بۆ بدۆزنەوە.

(٢) واتە: مەجنوون کە سەردەستەی عاشقانە رای سپاردووە کەوا کێ دەردی دنیای پێ عارە و نایەوێ گرفتاری ببێ و بکەوێتە داویەوە، با وەك ئەو رێگای عیشق بگرێتە بەر و خۆی گرفتاری دەردی عیشقی یارێك بکا، چونکە تەنها لە رێگای دڵدارییەوە بنیادەم ئازادی راستەقینەی خۆی دەستێنێتەوە و لە داوی دنیاو دنیاپەرستی دەرباز دەبێ.

عارە بۆی (ن): بارە لێی.

(٣) چەنگول: چنگ.

وەقتی نوێژی سەر جەنازەی بۆ شەهیدی عیشق دۆست
مەوج ئەدا ئەم ئاسمانانە لە دەنگی «اَلصَّلا»[(٤)]

تا نەبووری تۆ لە سەر، رێ ناخەیە مەیدانی عیشق
سەر لە پێشی پێ دەبێ لەم رێگە دانێی «اَوَّلا»[(٥)]

تورکی من کوشتارخانەی عاشقانی دی، وتی:
من «برنجی بر یزید»، ئێرە «ایکنجی کربلا»[(٦)]

«مەحوی» ئەمشەو ئەو پەری شێوەی لە خەو دیبێ، دەبێ
بۆیە ئەمڕۆ «مەولەوی» کەوتۆتە حاڵی حەلوەلا[(٧)]

واتە: کۆتری بەسە زمانی دڵ، چنگی بازی قەزاو قەدەری دی کە برژانگی یارە، لە ترسا چوو پەنای بە زوڵفی برد خۆی تیا حەشار بدا، کەچی لەوێش کەوتە داوی بەڵای زوڵفیەوە.

(٤) اَلصَّلا: «اَلصَّلاة»، وەرن بۆ نوێژ.

واتە: لە کاتی نوێژی شەهیدی عیشق دۆستدا کە مەولەوییە، ئەم ئاسمانانە هەموو دەنگ دەدەنەوە لە بانگەوازی بانگ کردنی فریشتەکان بۆ کردنی نوێژی جەنازە.

ئەم بەیتە ئیشارەتە بەو حەدیسە کە دەگێڕێتەوە: جارێکیان یەکێ لە ئەسحابەکانی پێغەمبەر (دروودی خوای لێ بێ) شەهید کرابوو، پێغەمبەر (د.خ) فەرمووی: نوێژی لەسەر مەکەن چونکە شەهید لەلایەن فریشتەکانی ئاسمانەوە نوێژی لەسەر دەکرێ.

(٥) واتە: ئەو کەسەی رێگای دڵداری بگرێتە بەر، دەبێ دەسبەرداری گیانی خۆی ببێ... دەبێ بەرلەوەی هەنگاو هەڵبێنێتەوە دەست لە گیانی خۆی داشوا! چونکە ئەم رێگایە بە «سەر» تەی دەکرێ نەك بە «پێ»...

(٦) واتە: کە یار کوشتارخانەی دڵدارەکانی خۆیی دی، وتی: من یەزیدی یەکەمم و ئەم شوێنەش کەربەلای دووهەمە.

ئەم بەیتە ئیشارەتە بۆ کارەساتی کوشتنی حوسەینی کوڕی عەلی کوڕی ئەبوتالیب و هاوڕێکانی لە دەشتی کەربەلا، لەسەر دەستی لەشکری یەزیدی کوڕی موعاویەدا.

(٧) واتە: مەحویا، رەنگ بێ ئەمشەو «مەولەوی» عەنبەر خاتوونی پەری شێوەی یار و ژن و

-١١-

دەم و زاریّ تیا مابێتەوە رەنگاری ریق ئەمما
پیالّێکی عەقیقە، پڕ لە بادێکی عەقیق ئەمما(١)

☞

خۆشەویستی خۆی لە خەودا دیبێ، وا ئەمڕۆ کەوتووەتە حاڵی حەلوەلاو خەریکە دەمریّ «و مرد»، تا بڕوا خۆی پێ بگەیەنێ و لە رێگای عیشقیدا شەهید ببێ.

دەشگونجێ مەعنای بەیتەکە وا لێ بدەینەوە بڵێین واتە: دەبێ ئەمشەو مەحوی یاری پەری شێوەی خۆیی لە خەودا دیبێ، بۆیە ئەمڕۆ وەك دەروێشی تاقمی «مەولەوی» کە یەکێکن لە تاقمەکانی ئەهلی تەسەووف حاڵی لێ‌هاتووە وکەوتووەتە حەلوەلاکردن. ئەم مەعنایە تەنها لە حاڵێکدا دەست دەدا کە پەیوەندی بەیتەکەمان بە تێکڕای پارچە شیعرەکەوە مەبەست نەبێ.

رستەی «ئەمڕۆ مەولەوی کەوتۆتە حاڵی حەلوەلا» لە نیوەی دووهەمی ئەم بەیتەدا، بە حورووفی ئەبجەد و بەپێی شێوەی نووسینی فارسی ئامێزی جارانی کوردی، واتە بەم جۆرە: «امر و مولوی کوتوتە حالی حلولا» دەکاتە ١٣٠٠، کە ئەوەش بەساڵی کۆچی، ساڵی کۆچی دوایی مەولەوییە کە بەرابەری «١٨٨٢-١٨٨٣ی -ز»یە.

-١١-

(١) ریق: تف. بادێکی: بادەیەکی. عەقیق: جۆرە مووروویەکە لە هەموو رەنگێکی هەیە، بەڵام گران‌بەهاتریان سوورە. بە کوردی پێی دەڵێن: ئاقیق.

واتە: دەمی هەر دڵداریّ رەنگاری تەڕایی دەمی یاری تیا مابێتەوە، وەك پیاڵەیەکی لە ئاقیق دروستکراو وایە کە شەرابێکی سووری ئاقیق رەنگی تیا بێ.

رووی ئەم شوبهاندنە ئەوەیە تەڕایی ناودەمی یار ئەوەندە خۆش و سەرخۆشکەرە، لەگەڵ ماچ و مژینی دەمدا بچێتە ناو دەمی هەر دڵدارێکەوە، لەبەر ئەوە کە لە دەمی یارەوە هاتووە، دەمی دڵدارەکەش دەکا بە پیاڵەیەکی شەراب کە لە ئاقیق دروست کرابێ و پڕبێ لە شەرابی ئاقیق رەنگ.

«ئەمما»ی یەکەم لە داڕشتنەوەی بەیتەکەدا بە پەخشان دەبێ بە سەرەتای رستە و «ئەمما»ی دووهەمیش دەکەوێتە پێش «پڕ لە بادێکی...»یەوە.

لە پڕ ئەو چاوە هەڵدەبڕێت و جەرگی عـالەمێ دەبـڕێ
نیە، هەر بەرقە غەمزەی دڵ شکافی، بێ بەریق ئەمما (٢)

لە فیرقەی خاکسـارانـی مـەحەببەت بـفکرە یـەك یـەك
بە دیمەن یەك نەفەر، دامەن بە لێوی سەد فەریق ئەمما (٣)

بە پێچی خواروخێچ ئـیما دەکـا پـیری تـەریقەت: بـێ
حەقیقەت پیرە زاهید پیرە، گوم کردوو تەریق ئـەمما (٤)

---

(٢) بەرق: برووسکەی ئاسمان. غەمزە: چاو هەڵتەکاندن. دڵ شکاف: دڵ لەتکەر. بـەریق: تیشك.

واتە: یار لە پڕ چاو هەڵدەبڕێ و بە تیری نیگای جگەری کۆمەڵی دڵداران لەت دەکا. لەمەوە دەردەکەوێ کەوا سەرنجی دڵ لەتکەری یار برووسکەی ئـاسمان نـەبێ چـی‌تر نـیە، هـەر ئەوەندەیە وەك ئەو تیشك ناداتەوە.

(٣) خاکسار: ئەوەی لەناو خاك و خۆڵدا بتلێتەوە و خۆی خۆڵاوی بکا. فەریق: تاقم، کۆمەڵە.

واتە: بە دڵ بیر لە کۆمەڵی ئەو دڵدارانە بکەرەوە کـەوا لە خـاك و خـۆڵی خـۆشـەویستیدا دەتلێنەوە. ئەمانە هەرکامیان بگری بە دیمەن تاقە کەسێکە، بەڵام داوێنیان بە لێوی سەد پیاوی گەورە یا سەد تاقمە خەڵکەوەیە. مەبەستی لەوەیە هەرکامیان بگری پایەی ئەوەندە بڵندە چەند کەس بە لێو داوێنی ماچ دەکا.

(٤) ئیما: ئیشارەت. تەریقەت: ڕێگای سۆفییان بۆ خواناسی. تەریق: ڕێگا.

واتە: پیری تەریقەت کە بە دیمەن خۆی بە خواناس دەخـاتە بـەرچـاو، وەك ئـافرەتێکـی ناشیرین کە بیەوێ بە شەدەی لار دڵی دڵداران فریو بدا ئیشارەتمان بۆ دەکاو بانگمان دەکـا بۆلای خۆی کەوا بچین تەریقەت لەسەر دەستیدا وەربگرین. بەڵێ، ڕاستە ئەم پـیرە زاهـیدە پیرە، بەڵام پیری تەریقەت نیە، تەریق و ڕێگای تەریقەتی ون کردووە. بۆیە دیمەنەکەشی کە خۆی بە زاهید و دەست لە دنیا داشۆردوو پیشان دەدا نەیکردووە بە زاهید و دەست لە دنیا داشۆردووی ڕاستەقینە، وەك چۆن ئافرەتێکی پیری ناشیرین شەدەیەکی لار بنێتە سـەری و ئیشارەت بۆ خەڵك بکا، بەو شەدەی لار و ئیشارەت کردنەی نابێ بە شۆخێکی نازدار.

ئەم بەیتە یەکێکە لە شابەیتەکانی مەحوی و پتر لە یەك تەشبیە و ئیستیعارە و وردەکاری ☜

چــەرا کــردن لە بــاغی حـوسنیا، مـەنزووریە چـاوم
کــە دەگــرێ ریشـی... لە بـەحرایـە غـەریق ئـەمما[٥]

☞

تێدایە. خواستنی پێچی خوار کە مایەی نازداری و ئافرەتانی شۆخە، بۆ سەر و مێزەری شێخێك کە بۆ ئەو دەبێ بە جنێو سەرەڕای ئەوە هاو جووت کردنیشی لەگەڵ «خێچ» کە بە یەکجاری بەدناوی دەکا... هەروەها رووت کردنەوەی پیری تەریقەت لە هەموو مایەیەکی شکۆی کە تەریقەتەکەیەتی و هێشتنەوەی تەنها سیفەتی پیری بۆی کە دەیکا بە قەوارەیەکی بێ تواناو دەسەڵات...

شوبهاندنی شێخیش بە پیرە ژنێکی عەیاری خۆ بە ساختە جوان کردوو، کە هەموو مەبەستێکی هەر فریو دانی خەڵك بێ... ئەمانە هەموو نیشانەی بڵندی ئەم بەیتە و قووڵ ئەو توانجەن کە مەحوی دەیگرێتە ئەو کەرتە شێخە. لە هەمان کاتیشدا نیشانەی ئاگری هەرگیز خامۆش نەبووی شۆڕشی ناو دەروونی مەحوین لە رووی ئەوانەدا کە لە ژێر پەردەی ئاینەوە بازرگانییان بە راستییەوە کردووە.

خوالێ‌خۆش‌بوو، مەلا ئەسعەدی مەحوی نیوەی دووهەمی ئەم بەیتەی بەم جۆرە راست کردووەتەوە:

حەقیقەت پیرە زاهید، پیرەکەم کردی تەریق ئەمما

واتە: تەریقی کردەوە.

(٥) چەرا کردن: لەوەڕاندن. مەنزوور: مەبەست. غەریق: خنکاو.

نوسخەی ئەم پارچە شیعرە بە خەتی مەحوی خۆی نەماوە. لەوانەیە هەر خۆیشی بە دەسەنقەست جێگەی وشە نادیارەکەی نیوە بەیتی دووهەمی بە بۆشی هێشتبێتەوە. لە نوسخە دەسنووسەکەی رەحمەتی شێخ عومەری کوڕی مەحوی و باوکی شێخ موحەممەدی کۆکەرەوەی شیعرەکان و لە دەسنووسەکانی‌تریشدا ئەو جێگایە هەروا چۆڵە، بەڵام هەرچۆن بێ مەعنای تێکڕایی بەیتەکە دیارە.

واتە: چاوم ئامانجێکی بەرزی هەیە کە ئەوەتە لە باغی جوانی یار بلەوەڕێ، بەڵام کە دەست بە ریشی...ەوە دەگرێ و دەیەوێ لەو رێگایەوە بگاتە ئامانجی خۆی، لەبەر ئەوەیە کە ناچارە وەك لەناو ئاو دامابێ و خەریك بێ بخنکێ. مەسەلەیەکی مەشهووریش هەیە کە ئەڵێ: «اَلغَرِيقُ يَتَشَبَّثُ بِكلِّ حَشِيشٍ» واتە: ئەوەی خەریك بێ بخنکێ هەر پل و پووشێکی دەسگیر ببێ ☜

دەمێ بوو یار و هەمدەمم بوو لەگەڵ دڵ سەبر و هۆش ئاخر
لەبەر بێتابی، ئەو تەشریفی برد و بێ رەفیق ئەمما (٦)

بڵاوەی کرد و رۆیی کۆمەڵەی یاران و ئەهلی دڵ
لە شوومی بەختە «مەحوی» ماوە، بێ یار و رەفیق ئەمما (٧)

- ١٢ -

بوومە خاکی سەری رێی، پێیەکی تا پێما نا
وتی: سەد دەفعە بخۆ ئەی حەریکەی بێ مانا (١)

تەڵەبی رەحم و مرووەت لە دڵی ئەهلی زەمان
تەڵەبی ئاوی حەیاتە لە سەرابستانا (٢)

☞

دەستی پێوە دەگرێ، ئەگینا ریشی.... شایانی ئەوە نیە کەس دەستی پێوە بگرێ و لە پووشێك زیاتر بۆ مرۆی لە ئاوداگیر خواردوو کەڵکی نیە.

(٦) واتە: ماوەیەك بوو دڵم هاودەمی سەبرکردن و ئارامی و لە هۆشی خۆ نەچوون بوو و بە هۆی ئەو هاودەمەوە دەیتوانی کەمێك ئۆقرە بگرێ. وا ئەو هاودەمەشی سرەوتی نەماو رۆیی و باری کرد و دڵیش بێ هاودەم مایەوە.

(٧) واتە: کۆمەڵی یاران و خاوەن دڵان هەموو مردن. منیش کە ماوم و نەرۆیشتووم، مانەکەم نیشانەی کلۆڵی و بەدبەختیمە، ئەگینا ئەگەر بەختیار دەبووم وەك ئەوان دەرۆیشتم.

- ١٢ -

(١) واتە: تا بە تەواوی خۆم لە بەردەستی یاردا زەلیل نەکرد لایەکی لێ نەکردمەوە و تا نەبووم بە خاکی بەری پێی و لەسەر رێیدا نەکەوتم پێیەکی پیا نەنام... ئەوسا کە بەسەرمدا هات و کوتامیەوە گوتی: دە بخۆ، دەی ئەوە دەردت بێ ئەی بزێوی جم و جووڵ کەری نەفام... مەبەستی لە کەمتەرخەمی دۆست و گوێ نەدانیەتی بەو هەموو دەردانەی کە تووشی دڵدار دێن لە پێناوی ئەودا.

(٢) سەرابستان: وڵاتی سەراب، ئەو شوێنەی لە دوورەوە وا دێتە پێش چاو کەوا ئاوی تێدا بێ، ☜

قاتی پیاوە لەسەر ئەم ئەرزە ـ دەبینی مەنسوور
بە سەری دارەوە ـ «ذوالنّون»ە لە بن زیندانا (٣)

لە قسێکی لەبی پشکووتووە شۆری دوو جیهان
قسەیەك سەد لەکی مانا لە لکی داما‌نا (٤)

قەسەمی گوێی بە چاوی بەچە دا پیری موغان
کە لەمەولا نەبیێ وەعز و قسەی مەولانا (٥)

کەچی کە دەگەیتە لای، دەردەکەوێ کەوا بەردە رێژە تیشکی خۆر لێی دەداو دەبریسکێتەوە.

واتە: وەك چۆن ئاوی عادەتی خواردنەوە، چ جایێ ئاوی ژیان، لە سەرابستاندا دەست ناکەوێ، داوای بەزەیی و تەمای پیاوەتیش لە ئەهلی ئەم چەرخە بووە بە خەیاڵێکی بەتاڵ و هیوایەکی بێ بنەڕەت.

(٣) مەنسوور: مەنسووری حەللاج کە لەسەر ئیددیعای «اَنا الحَق» کردن، کردیان بە دارا. «ذَاالنّون»: حەزرەتی یۆنس کە ماسیەکی گەورە قووتی داو حەوت رۆژ لەناو سکیدا مایەوە، تا پاشان بە خواستی خوا لە قەراغ ئاوێکدا هەڵی هێنایەوە.

واتە: پیاوێ پیاو بێ نەماوە لەسەر زەویداو دنیای دوون جێگەی مرۆی مەردو بە هیممەتی تێدا نابێتەوە. بۆیە وا مەنسووری حەللاج دەکرێ بە داراو پێی لە زەوی دەبڕێ و یۆنسی پێغەمبەر دەکەوێتە زیندانی سکی ماسی بنی دەریاوە و کەسیان لەسەر رووی زەوی ناژین...

(٤) شۆر: هەراو جەنجاڵ. لەك: سەد هەزار، وشەیەکی هیندییە. لك: چمك. داما‌ن: داوێن.

واتە: شۆر و جەنجاڵی هەردوو دنیا لە گفتێکی لێوی ئەوەوە پەیدا دەبێ و هەر قسەیەکی سەد هەزار مەعنا لە چمکی داوێنەیدا شاردراوەتەوە.

(٥) بەچە: بەچکەی پیری موغان. لە ئەدەبی کۆندا رەمزی یارە. پیری موغان: پیری سەرگەورەی موغەکان. موغ پێشەوای ئاینیی زەردەشتییانە. مەولانا: لە زمانی عەرەبدا واتە گەورەمان. بە پیری تەریقەت دەوترێ. دووریش نیە ئیشارەت بێ بۆ «مەولانا خالیدی نەقشبەندی».

واتە: پیری موغان گوێچکەی سوێند دام بە چاوی بەچکە موغ، کە لەمەولا پەند و ئامووژگاری پیری تەریقەت نەبیسێ و قسەی ئەوی بە گوێدا نەچێ و هەر لە مەیخانەدا بەسەر بەرێ.

تۆوی سەر خستووە بن خاکە، سەرئەفرازیی بەر
هەر لە ڕێگەی تەڵەبا بوو سەری دانا، دانا[٦]

وتم: ئەو خاڵە چ بوو هەر کەڕەتێکت دەرخست
وتی: داغێ بوو بە جەرگو دڵی «مەحوی»ما نا[٧]

-١٣-

کە دڵ دەتوێتەوە بۆ تۆ، دەکەی ئەو ڕۆژە تۆ بڕوا
کە خۆ دەرخەی وەکوو خۆر، دڵ وەکوو شەونم لە خۆ بڕوا[١]

☞

لە نێوان «بەچە» و «موغ» و «گوێ» و «چاو»دا تەناسوبێکی جوان و لە نێوان «موغ» و «مەولانا»یشدا جۆرە تیباقێکی ناسك هەیە.

گوێمی (ن): خۆمی. لەمەولا (ن): ئیتر گوێ.

(٦) بەر: مێوە، بەرهەم. دانا «ی دووهەم»: ژیر.

واتە: ئەو بەرهەمەی هەڵچووبێ و چووبێ بە ئاسماندا، هی ئەو تۆوەیە کە سەری خۆی خستبێتە بنی خاکەوە. پیاوی ژیریش ئەوکەسەیە لە پێناوی دەسکەوتی دوارۆژدا سەری خۆی دادەنێ و دەینێتە ناو خاك...

مەبەستی ئەوەیە ئەوەی زۆرتر سەربەرزی مەبەست بێ زیاتر خۆی دەکا بە قوربانی، چونکە تا زیاتر لە خۆت ببووری، پتر بە ئامانج دەگەی، وەك چۆن تۆو هەرچەند باشتر لە خاکدا بشارڕێتەوە باشتر سەوز دەبێ و لە ئەنجامدا بەری چاکتر دەدا.

لە نێوان هەردوو «دانا»دا «جیناس»ێکی تەواوی جوان هەیە.

(٧) داغ: داخ.

مەبەستی ئەوەیە: کە ئێستا ئەو خاڵە بە ڕووی یارەوە دەرناکەوێ، لەبەر ئەوەیە بووە بە داخێك و نراوە بە دڵو جەرگی مەحویداو لەوێ سەقامگیر بووە.

-١٣-

(١) واتە: ئەو ڕۆژەی کە دڵم دەتوێتەوە بۆ تۆ، باوەڕ دەکەی کەوا هەرکاتێ تۆ ڕووی وەك ڕۆژ

☜

کە رۆحم تێ گەیی تۆ حەز بە دەرچوونی دەکەی، دەرچوو
دەبـێ عـاشق کـە دی بـێزارە یـاری، بـێ بـڕۆ بـڕوا (٢)

وتـم: بـا لەم دەر و لەم کـۆیـەدا ئـانێ سکـوونەت کـەم
وتی: عاشق دەبێ هەر دەربەدەر بـێ، کـۆ بـە کـۆ بـڕوا (٣)

رەقیبت دەرکە، ئەم بەردەرکە پاکە پیس ئەکا، فـەرمووی:
کـە بـەم بـەرقاپییە لازم سـەگـێکـی وایـە بـۆ بـڕوا! (٤)

وتـی: «مـەحوی» مـن و تـۆ ئـافتاب و سـایە تـیمسالین
جەنابی من کـە دەرکـەوتم، دەبـێ تـەشریفی تـۆ بـڕوا (٥)

☞

جوانی خۆت دەرخست دڵم وەك شەونم کە لەبەر خۆردا خۆی ڕاناگرێ، لە خۆیەوە دەڕواو لەناو دەچێ.

لە نێوان هەردوو «خۆ» و هەردوو «بڕوا»دا جیناسی تەواو هەیە.

(٢) بێ بڕۆ: بێ ئەوەی پێی بڵێن بڕۆ، واتە: هەر لە خۆیەوە تێبگا.

(٣) کۆ: شا ڕێ. ئان: تاو. سکوونەت: ئارام گرتن.

(٤) مەحوی لەم بەیتەشدا، نەك وەك هەموو جارێ کە سەرەتای فیعلی موزاریع بە «دە» دەست پێ دەکا لەجیاتی «ئە»، فیعلی «ئەکا»ی لە ڕستەی «پیس ئەکا»دا بە «ئە» دەست پێ کردووە، چونکە سەنگی بەیتەکە پێویستی دەکا «ئە»کە قووت بدرێ و ڕستەکە بە «پیسەکا» بخوێنرێتەوە.

(٥) سایە: سێبەر. تیمسال: وێنە، وەك.

واتە: یار پێی وتم: من و تۆ وەك خۆر و سێبەر واین. بۆیە کە جەنابی من دەرکەوت دەبێ تۆ بار بکەی و بڕۆی...

- ١٤ -

کەی لە کن ئەحمەق دەبێ حاجەتی دانا ڕەوا؟!
قەت دەکرێ چەرمەکەر یا بە عەبا یا کەوا؟!(١)

بەخششی دنیا مەخۆ، یەعنی بە نانێکی جۆ
خۆ مەکەرە بەر منەت پیرە ژنی نانەوا(٢)

ئێستە کە دەستت دەگا پێ بسووە بۆ نەجات
حەیفە لە دنیا بڕۆی کامی دڵت نارەوا(٣)

گریە: دەجۆشێ لەوێ، ئاهە: دبێ نەسرەوێ
نەمدی وەك ئیقلیمی عیشق جێگە بە ئاب و هەوا(٤)

- ١٤ -

(١) حاجەت: ئیحتیاجی، ئیش و کار و پێویستی. ڕەوا: ڕۆیشتوو و جێبەجێ بوو.

واتە: پەنا بردنە بەر مرۆی نەفام و بێ وێڵ بۆ جێبەجێ کردنی کاری ئینسانی هۆشیار، وەك ئەوە وایە چەرمەکەر بکرێ بە عابا، یا بە کەوا، کە دیارە بۆ شتی وا دەست نادا. مەبەستی ئەوەیە کەوا بنیادەمی نەفام کاری باش نارەوێنێ و پێی جێبەجێ ناکرێ.

(٢) واتە: دنیا وەك پیرە ژنێکی نانەواو بەخششی دنیا وەك نانێکی جۆ وایە. نە پیرە ژنەکە شایانی ئەوەیە و نە نانە جۆکە ئەوەندە دەهێنێ کەس منەتی هەڵبگرێ.

(٣) واتە: ئیستا کە هەیت و دەژیت، ڕێگای ڕزگاری ئەو دنیا بگرە بەر و ئەوەندە پیا بڕۆ تا پێت دەسوێ، چونکە حەیفە ئەم دنیا بەجێ بێڵی و ئارەزووی دڵت شتێکی ناشایان بێ، کە ژیانی تەنیا ئەم دنیایەیە. یا مەبەستی دڵت کە ژینی بەختیاری ئەو دنیایە، بۆت نەچووبێتە سەر.

لە کۆکردنەوەی «دەست» و «پێ» و بەراورد پێ کردنی «ڕۆیشتن» و «نەڕۆیشتن»دا کە لە «بڕۆی» و «نارەوا»وە دەردەکەون. وشە ئارایییەکی ناسك هەیە.

(٤) واتە: وڵاتم نەدیوە وەك وڵاتی دڵداری خاوەن «ئاو» و «هەوا» بێ. گریان لەوێ لە خۆیەوە دێتە جۆش و هەناسە هەڵکیشان سرەوت و ئارامی نیە.

لە دەسنووسەکانی بەردەستماندا ڕستەی «گریە دەجۆشێ» بە «گریە و جۆشی» نووسراوە. لەبەر ئەوەکە مەعنایەکی ئەوتۆی نەدەبەخشی بە هەڵەمان زانی و بەم جۆرەمان ڕاست کردەوە.

دیــنتم ئــیمانە خــۆ، کــوفرە نــەگــەینم بــە تــۆ
قورِ بە سەرم، دینە: چــوو، کــافرییە: بــوو ئــەوا (٥)

ئــــاگــری داغــی دڵم پــەنبەیە، ســـاغت دەویٚ
نــیمە وەکــوو چــاوی یــار تــاقەتی نــازی دەوا (٦)

کێیــە دەڵێ بــێ نــەوا کــەس نــیە «مــەحوی» نــەبێ
بــێت و لە هــەر بــن مــووێدا ببیێ ســەد نــەوا (٧)

---

(٥)واتە: ئیمان و موسوڵمانێتی من بەوەیە چاوم بە تۆ بکەوێ و کافر بوونیشم بەوەیە بە پێ گەیشتنت شاد نەبم. دەسا هەی قورِ بەسەر خۆم. وا بێ دین بووم چونکە دیتنتم بۆ نەبوو و کافر بووم.

لە هەردوو وشەی «دین»دا تەوریە هەیە کە هەم بۆ مەعنای ئایین و هەم بۆ مەعنای بینین دەست دەداو جاری یەکەم بۆ مەعنای یەکەم و جاری دووهەم بۆ مەعنای دووهــەم بــەکــار هێنراوە.

(٦)پەنبە: پەموو. دەوا: دەرمان.

واتە: راستت دەوێ ئاگری داخی دڵم زۆر بێ نرخە لام، چونکە سروشتی دڵم وەك هی چاوی یار وایە، وەك چۆن ئەو دەرمانی چاوی بیماری خۆی ناکا، منیش نامەوێ دڵی داخدارم بخەمە بەر نازی دەرمان و دوکتۆر.

مەبەست لە دەرمان و دکتۆر چاوی یار و نازی چاوی یار خۆیەتی. مەبەست لە بیماری چاوی یاریش نازدارییەتی، چونکە لە ئەدەبی کۆندا بە چاوی یــاران دەڵێن بــیمار. مــەعنا لێ دانەوەی «پەنبە»ش بە بێ نرخ، لەوەوەیە کە لە کوردیدا مەشهوورە کەسێ گوێ بە قسەیەك نەدا دەڵێ ئەم قسەیە لای من پەمووە یا پەشمە.

(٧)نەوا: ئاوازە.

واتە: کێیە دەڵێ لە مەحوی بەولاوە کەس نیە لە جیهانی دڵداریدا بێ نان و خوان بێ، با بێ گوێ بگرێ لە بنی هەر موویەکی لەشمەوە سەد ئاوازی عیشق ببیسێ. مەحوی لەم بەیتەدا هەر موویەکی خۆی شوبهاندووە بە ژێیەکی ئالەتی مۆسیقا.

-١٥-

ئـەی جـەمالت نـووری دیـدەی ئـەنبیا
شامی تـورڕەت سـوبحی عـیدی ئـەولیا(١)

ئـەو بـەرو بـوومە جـەنابی تـۆ تـیای
بـەردی بـۆ مـە دوڕڕە، گـەردی تـووتیا(٢)

ئـاوی خـزرە خـاکـی ئـەو بـەرقاپییە
دڕکی ئەو بـەردەرکە گـوڵ، پـووشی گـیا(٣)

-١٥-

مەحوی ئەم پارچە شیعرەی لە سەنا خوانی پێغەمبەردا (د.خ) وتووە.

(١) شام: ئێوارە. تورڕە: دەستە مووی ئەملاو ئەولای ناوچاوان. عید: جەژن.

واتە: ئەی ئەو پێغەمبەرەی کە بینایی چاوانی پێغەمبەران لە جوانی تۆوەیە و دەستە مووی وەك شەو رەشی ئەملاو ئەولای ناوچاوانت وەك بەرە بەیانی رۆژی جەژنی پیاوانی خوا رووناك و پیرۆزە...

(٢) مە: ئێمە. تووتیا: کلە.

واتە: ئەو وڵاتەی تۆی تیا دەژیت، بەهۆی بوونی تۆوە تیادا ئەوەندە پیرۆز بووە، بەردی بۆ ئێمە بووە بە دوڕڕو گەردی بووە بە کلە، دەبێ بەردی بکەینە مل و گەردی بە چاودا بێنین.

وشە ئارایییەکی جوان لەم بەیتەدا لە نێوان «بەرو بوومە» و «بەردی بـۆ مـە» و «تـۆ تـیا»و «تووتیا»دا هەیە.

تۆ تیای: لە چەند نوسخەیەکدا بە «تۆی تیای» نووسراوەتەوە.

(٣) ئاوی خزر: ئەو ئاوەی خدری زیندە گەیشتە سەری و لێی خواردەوە و بوو بەهۆی ژیانی هەمیشەیی بۆی.

واتە: بەردەرگای ئەو لە بەردەرگای کەس ناچێ. خاکی نەك هەر لە جێگای ئاودایە، بەڵکوو لە جێگای ئاوی حەیاتیشدایە... دڕکی وەك گوڵ ناسك و بۆن خۆشە... پووشی لە جێگـای گیای تەڕدایە.

ئـــافتابی گـرتەوە، وەك كـاسە، چـەرخ
سـوالّی لەو روخسـارە بـوو زەڕڕێ زیـا(٤)

ئەهلی رەحم و فەزلّی تۆ، «مەحوی» دەخیل
سـەد کـەوا نـائەهلە، رەحـمت بـێ پیا(٥)

-١٦-

کـە ئـەمری فـەرموو ئـەو شـاهە بـە «إِقْـرَأْ»
ئەگـەر فـەرمانی قـەتڵە کـێ دەڵێ نـە ء؟!(١)

---

(٤) ئافتاب: خۆر. چەرخ: گەردوون. زەڕڕێ: زەڕڕەیەك، تۆسقاڵێك. زیا [«ضیا»]: رۆشنی.
واتە: گەردوون قورسی رۆژی وەك كاسە لار كـردووەتەوە سـوالّی تـۆسقاڵێ رۆشـنی لە رووی تۆ دەكا بچێتە ناوی.
دەشگونجێ «زەڕڕێ» بە «زەڕڕی» بخوێنرێتەوە وەك لە هەندێ نوسخەدا وا نـووسراوە. واتە: زێڕی رووناكی. واتە: ئەو رووناكییەی كە وەك زێڕ وایە یاگرانبەهایە.
(٥) واتـە: تـۆ پیاوێكـی گـەورە و خـاوەن بـەزەییت. دەسـم دامێنت، مـەحوی هـەرچـەند ناشایانیشە و بۆ ئەوە ناشێ بەزەییت پیا بێتەوە، رەحمێكی هەر پێ بكە.

-١٦-

(١) واتە: كە ئەو شاهی دولبەرانە فەرمانی دا بە دڵدارەكانی كەوا دەفتەری عیشق بخوێننەوە و خەریكی دەرسی عیشق ببن، كەسیان ناتوانێ لە ئاست ئەو فەرمانە ملپێچی بكا. هەرچەند ئەو فەرمانی خوێندنەوەی دەفتەری عیشقە ئەنجامەكەی كوژرانی عاشقەكەش بێ.
شاهە (ن): شۆخە.
دەشگونجێ وشەی «إِقْرَأْ» ئیشارەت بێ بۆ ئایەتی: ﴿إِقْرَأْ كِتَابَكَ، كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيكَ حَسِيباً﴾ كە خوا لە رۆژی قیامەتدا نامەی كـرداری هـەركەس دەداتـە دەسـتی خـۆی و پـێی دەفەرموێ: خۆی نامەی خۆی بخوێنێتەوە بزانێ لە جیهاندا چـی كـردووە. مـەبەست لێرەدا ئەوە بێ كە یار نامەی چارەنووسی هەر دڵدارێك دەداتە دەستی خـۆی و پـێی دەڵێ نـامەی خۆی بخوێنێتەوە. جا ئەگەر دڵدارێك چارەنووسی كوژرانیش بێ نكوولی لێ ناكاو ملی بـۆ كەچ دەكا.

قسـەی مـایەی خـرۆشـی «نَشْأَتَـیْن»ە
دوو عالەم نەشئە جۆشـا، لەبـیە مـەنشەء [٢]

بـە یـادی قـامەتی مـاوم بـە پـێوە
«عَـلیٰ مٰـا مِـثْلَهٰا مُـوسیٰ تَـوَكَّأْ» [٣]

بـە هـیجرانـم دەوت «سُـوءَ العَـذٰاب»ە
«فَـلَمّا ذُقْـتُهُ قَـدْ کـانَ أَسْـوَأْ» [٤]

بـە سـۆزی عـیشقە بـوونە «ذی کـمال»ت
«إِذِ الأَنْـوارُ مِـنْ ذِي النّـارِ تَـنْشَأْ» [٥]

---

(٢)«نَشْأَتَيْن»، نەشئەتەین: لە بنچینەدا بە هاتنە دنیاو زیندوو بوونەوە دەڵێن، لێرەدا مەبەست لێی مردن و ژیانە. نەشئە جۆشا: ئەوەی نەشئە و ژیان سەر بکا لێیەوە.

واتە: ژیان و مردنی دڵداران بەسراوە بە فەرمانی ئەوەوە و هەردوو جیهانی مەرگ و ژین بەندی گفتێکی لێوی ئەون.

(٣)واتە: وەك چۆن مووسای پێغەمبەر پاڵی دەدا بە عاساکەیەوە و دەوەستا، منیش پاڵم داوە بە یادی باڵای قنجی یارەوە و بەو یادە دەژیم.

یاخود واتە: وەك چۆن عاساکەی حەزرەتی مووسا موعجیزەی دەستی بوو، یادی باڵای یاریش بۆ من بووە بە مایەی موعجیزە و من بە یادی ئەوەوە دەژیم، ئەگینا خۆم لە خۆمدا یارای ژیانم نەماوە.

بەیتەکە ئیشارەتە بۆ ئایەتی: ﴿وَمٰا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يٰا مُوسیٰ؟ قٰالَ هِيَ عَصٰايَ أَتَوَكَّؤُا عَلَيْهٰا وَأَهُشُّ بِهٰا عَلیٰ غَنَمِي وَلِيَ فِيهٰا مَآرِبُ أُخْرىٰ﴾ (سورەتی «طه» ئایەتی ١٧ و ١٨) واتە: خوا بە مووسای فەرموو: ئەوە چیە بە دەستی راستتەوە؟ وتی: عاساکەمە پاڵی دەدەمە سەرو پێی دەخورڕم لە مەرەکانم و مەبەستی تریشم پێی هەیە.

(٤) واتە: دووری دۆستم بە سزایەکی سەختی وەك سزای دۆزەخ دەهاتە پێش چاو. کە چەشتم، دیم لەو خراپترە.

(٥) واتە: بەهۆی ئاگری عیشقەوەیە هەر پیاوێکی پێ گەیشتوو پێ گەیشتووە، چونکە پێ گەیشتن رووناکییە و رووناکیش لە شتێکەوە پەیدا دەبێ کە مادەی ئاگری تیا بێ و عیشقیش ئاگرە.

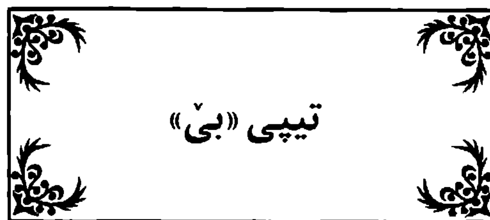
وتی: راکێشە مل «مەحوی»، سەرەت هات
«بِسَلِّ السَّیفِ أَوْمِي لي: تَهَیَّأْ»(٦)

شەرەف هەر عیلمە، نابینی کە ئەشرەف
موشەڕڕەف بوو بە ئەمر ئەووەڵ بە ﴿إِقْرَأْ﴾!(٧)

---

(٦) واتە: یار، بە لادانی کێلانی پەچە لە رووی شیری برۆی، ئیشارەتی بۆ کردم کەوا ئامادە بم بۆ کوشتن، چونکە سەرەم هاتووە.

(٧) واتە: شەرەف و سەربەرزی هەمووی بە زانستی عیشق و خۆشەویستی خوایە. نابینی یەکەم فەرمان کە خوا بۆ پێغەمبەری گەورەی نارد ئەوەبوو فەرمووی: ﴿إِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ...﴾ (سوورەتی «علق» ئایەتی ١). واتە: بخوێنە بە بەرەکەتی ناوی ئەو خوایە کە ئادەمیزادی دروست کردووە.

تیپی «بێ»

-١-

بــۆ شــەوی هـیجر ئـەو مـەهە وەك ئـافتاب
جیسمی وەك رۆحی، گڵی کردە حیجاب(١)

بەو جـەماڵە عـیشق و، بـەو جـاهە حـەسەد
هەم دڵی من، هـەم دڵی دوشـمن کـەباب(٢)

-١-

شێخ موحەممەدی مەحوی لە نوسخە دەستنووسەکەی خۆیدا لەسەر ئەم پارچە شیعرەی نووسیوە کەوا لە موسەوودە دەسخەتەکانی شاعیر خۆیدا دۆزراوەتەوە و لەوێیش هەروەك لێرەدا تەنها شەش بەیتە و ئەو بەیتەی کە دەبێ ناوی «مەحوی» تێدابێ لە موسەوودەکەدا نەبووە.(*)

بەیتی سێهەم و چوارەمی ئەم پارچە شێعرە لە نوسخە لەچاپدراوەکەدا وەك چوارینەیەك لە چاپ دراون.

(١) حیجاب: پەردەی نێوان.

واتە: ئەو یارە وەك مانگ جوان و نازدارە. بۆ ئەوەی شەوی دووری دابهێنێ، هات لەشی وەك گیان ناسکی خۆی خستە ناو پەردەی خۆڵەوە و چووە قەبر، وەك چۆن رۆژ کە ئاوا دەبێ کێوو شاخەکان دەبن بە پەردە لەنێوان ئەوو جیهاندا. لەوە دەچێ مەحوی ئەم پارچە شیعرەی لە لاواندنەوە و پیا هەڵدانی یەکێکدا وتبێ.

(٢) واتە: دڵی من لە خۆشەویستی جوانی ئەو یارەداو، دڵی دوژمن لەبەر بەخیلی بـردن بـە پایەی بڵندی، هەردوو برژاون و بوون بە کەباب.

(*) شێخ موحەممەد، کە وەختی خۆی لەگەڵ مامۆستا گۆران و کاکەی فـەلاحدا خـەریکی راست کردنەوە و هێنانە سەر رێنووسی نوێی شیعرەکان بووە، بە زوبانی مامۆستا گۆرانیەوە دەگێڕێتەوە کەوا: مەرج نیە غەزەل هەر تاك بێ. رێیش دەکەوێ کـەوا جـووتیش بـێ و نـاوی شاعیریشی تێدا نەبێ.

بـــا وجـــوودی لێوی شــەککــەرباری تـۆ
بێ وجـووده نـەشئە بـەخشینی شـەراب(٣)

بـــەیتی زاتـــی تـــۆ لە دیـــوانـــی وجـــوود
مۆری حەقکرده بـە نـوقتەی ئـینتیخاب(٤)

بـــێ حـــیسابە گـــەر گـوناه، بـاکـم چـیە!
حـەزرەتی ئـەو شـافیعە رۆژی حـیساب(٥)

بەر شـەفاعەی ئـەو شـەفیعەم خـەی خـودا
خۆشم و ئەحباب و ئەهل و داك و بـاب(٦)

---

(٣) با: لەگەڵ، وشەیەکی فارسییە. شەککەربار: ئەوەی ئەوەندە شیرین بـێ وەك شـەکـری گرتبێ و باری شەکری بە کۆڵەوە بێ. نەشئە بەخشین: سەرخۆش کردن.

واتە: مادەم لێوی شیرینی تۆ لە ئارادا بێ، سەرخۆش کردنی مەی بە هیچ دانانرێ.

(٤) بەیت: تاقە شیعر، خانوو. دیوان: دیوانی شیعر؛ دیواخان.

واتە: تۆ لە دیوانی شیعری گێتیدا وەك تاقە بەیتێکی هەڵبژاردە، یا لە خانووبەرە و دیواخانی گێتیدا وەك ژوورێکی هەڵبژاردە وەهای کە مۆری خواکردی بـووبێ بـە نـوختەی نـیشانەی هەڵبژاردەیی بۆی. دارشتنەوەی بەیتەکە بە پەخشان بەم جۆرەی لێ دەکا: «بەیتی زاتی تۆ لە دیوانی وجوودا، مۆری حەق بە نوقتەی ئینتیخاب، کردە».

(٥) بێ حیسابە گەر گوناه: ئەگەر گوناهیشم ئەوەندە زۆر بێ لە ژمارە بەدەر بێ.

(٦) شەفاعە: شەفاعەت، تکاکاری. شەفیع: تکاکار، مەبەست پێغەمبەرە (د.خ). لەوانەشە ئەو کەسە بێ کە ئەم پارچە شیعرە لە لاواندنەوەی ئەودا وتراوە، ئەگەر یەکێك بووبێ لە خاسانی خوا.

-٢-

مـــاهی مـــن رۆژێ لە روو لادا نـیقاب
شەو مەگەر هـەڵبێ لە شـەرمان ئـافتاب(١)

لێوی هــەر هــاتە قسـە، رۆحـم چـووە
بۆ سـوئالی ئـەو، بـەڵێ رۆحـە جـەواب(٢)

ئـــەزیەتم کـــەمتر دەدا، دا رۆژی حـــەشر
زۆری رانەگرن لەگـەڵ مـن بـۆ حـیساب(٣)

-٢-

ئەم پارچە شیعرەش لە موسەووەدەی دەسنووسەکانی مەحوی خۆیدا دۆزراوەتەوە و نە لە نوسخە دەسنووسەکانی تر داو نە لە نوسخە لە چاپ دراوەکەدا نیە. ئەمیش هەر لە ناتەواو دەچێ.

(١) نیقاب: سەرپۆش. ئافتاب: خۆر.

واتە: یارەکەی من مانگە، بەڵام مانگێکی وایە ئەگەر رۆژێ لە رۆژان پەردە لە رووی خۆی هەڵماڵێ، تیشکی خۆر بێ بایەخ دەکاو ئیتر خۆر لە شەرمان مەگەر هەر بە شەو هەڵبێ کە کەس نەیبینێ!.

کردنی شەو بەکاتی هەڵهاتنی خۆر بۆئەوەی شەو چونکە تاریکە کەس نایبینێ، زیادەڕەوییەکی ناسکی تیایە، ئەگەر ئەوە رچاو کەین کە خۆر هەڵهات شەو بێ و رۆژ بێ دنیا روون دەکاتەوە و کەس نەبینین لە مەیدانا نامێنێ.

لە نێوان «ماه» و «ئافتاب» و «شەو» و «رۆژ»دا هەم تەناسوب» و هەم تیباق هەیە.

(٢) واتە: کە لێوی یار جووڵایەوە و هاتە دەنگ، من دەس بەجێ گیانم دەردەچێ و رادەکا بۆلای ئەو، چونکە لە وەڵامی قسەی ئەودا، مەگەر هەر ئەوەم پێ بکرێ گیان بدەم بەدەستەوە.

(٣) واتە: یار لەبەر ئەوە نیە کە خۆشی دەوێم و دڵم رادەگرێ، بۆیە لە دنیادا ئازارم کەم دەدا. بەڵکو لەبەر ئەوەیە ئەوەندە مەبەستیەتی لێم دوور بێ، دەترسێ ئەگەر لەم دنیادا ئازارم بدا، لەو دنیا بیخەنە بەر لێپرسینەوە و زۆر لەگەڵمی راگرن کە ناشیەوێ لەگەڵمی راگرن.

لە پاکنووس نەکراوەکەی دەسخەتی مەحوی خۆیدا ئەم بەیتە بەم جۆرەش نووسراوە کە لەجیاتی «دا» «نەك» و لەجیاتی «رانەگرن» «رابگرن» بێ.

رامــە حــەتتا بــۆ ســەگـێکــی وەك رەقـیب
ئــەو جـــەنابە هـــەر لە مـنیە ئـیجتیناب[٤]

-٣-

زللەی موعەللیم، ئەو گوڵی روومەتیە خستە تـەب
﴿تَبَّتْ يَدٰا أَبِي لَهَبٍ﴾ی بـێ ئـەدەب ﴿وَ تَبَّ﴾[١]

ئـــازاری دام و هـەرکەسە کـردی لە گـردی خـۆی
هــێزمکـەشی جـەهەننەم ﴿حَـمّٰالَةَ الْـحَطَبِ﴾[٢]

---

(٤) رام: دەسەمۆ. ئیجتیناب: خۆ دوورگرتن.

لە نێوان «جەناب» و «ئیجتیناب»دا وشە ئارایییەکی ناسك هەیە.

-٣-

(١) تەب: تاو، سوور بوونەوە.

مەحوی لەم بەیتەدا مامۆستایەکی شوبهاندووە بە ئەبوولەهەب و ئەو دوعای شەڕەی لێ کردووە کە خوا لە قورئاندا لە ئەبوولەهەبی کردووە کە فەرموویەتی: ﴿تَبَّتْ يَدٰا أَبِي لَهَبٍ وَ تَبَّ﴾ واتە: یاخوا دەستەکانی ئەبوولەهەب وشك بن و وشکیش بوون. هـۆی ئـەو شـوبهاندن و دوعای شەڕ کردنەش ئەوە بووە، وەك چۆن ئەبوولەهەب دەسـتی خـۆی بـەکـارهێناوە بـۆ دەس‌درێژی بۆ سەر پێغەمبەر (د.خ)، ئەو مامۆستایەش شەقازللەی لە بناگوێی قوتابییەکـی ناسکی جوانکیلە داوە.

واتە: زللەی مامۆستا گوڵی روومەتی ئەو قوتابییەی سوور کـردەوە، یـاخوا دەسـتەکـانی وشك بن کە دەوری دەستی ئەبوولەهەبی بێ ئەدەبیان دیووە.

(٢) گرد: دەوروپشت. هێزمکەش: ئەوەی دار دەگوێزێتەوە.

واتە: یار ئازاری دڵی دام و بە فیتنەی ناحەز خراپەی لەگەڵ کردم. ئەوانەی کە یار لە دەوری خۆی خڕی کردوونەتەوە و دڵی داونێ هەموو فیتنە و قسەبەرن و خراپەی منی لا دەڵێن. ئەمانە خۆش‌کەری ئاگری دۆزەخن و داری بۆ دێنن، وەك سەعدی شیرازی دەڵێ:

میان دو کس جنگ چـون آتش است　　　سـخن‌چین بـدبخت هـیزم‌کش است

زاهــیـد، خــودا لەنــاوی بـەرێ، نـاوی عـاشقان
بۆچی دەبا ئەوەندە، خـودایـا، بـە بـێ‌ئـەدەب!(٣)

دڵ هەر بـە داغـی عـیشقە ئـەگـەر ئـیمتیازی بـێ
وەك نوقتەی ئینتیخابە لەسەر شیعری مونتەخەب(٤)

واعـیـز، لە مـن بـڵێ بـەنەزەر تـەعنە بـەس بـدا
دینی بـتانە دیـنی مـن، ئـەو مـەزهەبی زەهـەب(٥)

هــەر رۆژە مـردنێکـیە بـژیێ بـە رۆحـی وا
دەستی کەوێ بە گرتنەوەی دەسـتی بـۆ تـەڵەب(٦)

☞

واتە: شەڕ لەنێوان دوو کەسدا وەك ئاگر وایە و ئەوەش کە قسە لەنێوان ئەو دوو کـەسەدا دێنێ‌و دەبا وەك ئەوەیە دار بێنێ بۆ ئەو ئاگرە.

وشـەی ﴿حَمَالَةَ الحَطَب﴾یش وەك ﴿تَـبَّتْ یَـدا﴾ی بـەیتی پـێشـوو لە سـوورەتی «تَبَّت» وەرگیراوە کە خوا لەبارەی ژنەکەی ئەبوولەهەبەوە دەفەرموێ: ﴿وَامْرَأَتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَب﴾ واتە: ژنەکەی ئەبوولەهەب کە دار دەگوێزێتەوە.

(٣) مەعنای ئەم بەیتە بەسراوە بە بەیتی پاشەوەیەوە.

(٤) واتە: بە زاهید بڵێ بۆچی قەدری عیشقی لا نیە و ناوی عـاشقان ئـەوەندە بـە سـووك و بێ‌قەدر دەبا... بۆ نازانێ کەوا دڵ ئەگەر شتێك هەبێ جیای بکاتەوە لە ئەندامانی‌تری لەش و هەڵاوێردەییەکی بداتێ، ئەوەتە کە داخی عیشقی پێوە بێ، وەك شیعری هەڵبژاردەکە خاڵێکی سووری لەسەر دادەنرێ بۆ جیاکردنەوەی لە شیعری‌تر. بۆیە ئەگەر دڵ بە داخی عیشق مۆر نەکرابێ، پارچە گۆشتێکی هیچ و بێ‌بایەخە و شتێکی لە ئەندامەکانی‌تری لەش جیا نیە.

(٥) دین «ی یەکەم»: ئایین. دین «ی دووهەم»: بینین. زەهەب: زێڕ.

واتە: بە واعیز بڵێ با بەس بە چاو تانەم لێ بدا. من بەس نـیە ئـاییـنم بـریتیە لە پـەرستنی نازدارانی جوان... خۆ ئەو پەرستیاری زێڕو دنیایە و بەدوای ماڵی دنیادا وێڵە کە چڵکی دەستە.

جیناسی تەواو لە نێوان هەردوو «دین» و وشە ئاراییەکی نـاسك لەنـێوان «مـەزهەب» و «زەهەب»دا هەیە.

(٦) تەڵەب: داوا، سوال.

بــابی وتــی بــه هــامه: غـەزەب ئـەو بـڵێسـەیە
بەربۆتە رۆحی بابت و بەر عومری «بوولەهەب»[٧]

هــەم دەمكــوژێت و دیـن و دڵیشــم دەبـا، دەڵێ:
من «مَنْ قَـتَل»، ئـەمیشە قـەتیلم، «لِـيَ السَّـلَب»[٨]

«مەحوی»ی وت و زوبـانی جـوابـم نـەبوو، گـەڕا
لێوی لە لێوم، ئــەو دەمـە رۆحــم گـەیشتە لەب[٩]

واتە: من بڵێم چی بەو، بە ناو زاهیدی لە راستیدا دنیاپەرستە، ئەو ژیانەی ئەو ئەژیێ بە رۆحێكی واوە كە بەهۆی دەست پان كردنەوەوە لەم و لەو بۆ شت، دەستی كـەوێ، ئـەگـەر هەستی بكردایە هەر رۆژێكی ژیانی خۆی بە مردنێك دادەنا.

بژییێ (ن): ژینی.

(٧) هامە: دەڵێن كوڕی شەیتانە.

واتە: شەیتان بە هامەی كوڕی وت توورەیی ئەو بڵێسە ئاگرەیە كە گیانی باوكتی سووتاند و كافری كرد و عومری ئەبوولەهەبی دا بە با.

ئەم بەیتە ئیشارەتە بە مەسەلەی توورە بوونی شەیتان و رازی نەبوونی بە سوجدە بردن بۆ حەزرەتی ئادەم كە سەرەنجام كێشایەوە بۆ ئەوە لە بەهەشت دەری كەن.

لە رستەی «بابی وتی بە هامە»دا ئیشارەتێكیش بۆ «باب» و «بهاء الله»ی لەمەڕ بەهائییەكان كراوە، هەرچەند مەعنایەكی ئەوتۆیش نابەخشێ. هەروەها لە «ئەو بڵێسـەیە»داكە بە رێنووسی كۆن لەگەڵ «ابلیس» یەكی دەگرتەوە ئیشارەتێكی واتا نەبەخشی تر هەیە.

(٨) واتە: یار منی كردووە بـە كـافری جـەنگی، وەك چـۆن لە حـەدیسی پـێغـەمبەردا (د.خ) دەفەرموێت: «مَنْ قَتَلَ قَتِيلاً فَلَهُ سَلَبُه» واتە: هەركەس كافرێكـی لە جـەنگدا كـوشت، كـەل‌و پەلەكەی بۆ ئەوە، ئەمیش دەیەوێ بشمكوژێ‌و دین و دڵیشم بە تاڵان بەرێ.

(٩) لەب: لێو.

واتە: یار ناومی بە زوباندا هات، بەڵام من نەمتوانی وەڵامی بدەمەوە. هەركە لێوم لە لێوی گەڕاو ویستم شتێ بڵێم گورج گیانم گەیشتە سەر لێوم و مردم.

- ٤ -

بە یادی ئەو لەبە، ئەی شۆخی روومەت رۆژی مەهـ غەبغەب
لەبالەب ما لە نالەم سینە، هەروەك كۆتری لەبلەب (١)

لە وەقتێكا كە رۆحم گەییە سەر لەب، رۆحی من بە فدات
دەبێتە رۆحی تازە، ئەو لەبەم گەر بێنیە سەر لەب (٢)

بەجێیە چونكە ئەو هەستا قیامەت جێ‌بەجێ هەستا
لە چەرخ ئەمشەو، وەكوو ئەشكم لە دیدە، داوەری كەوكەب (٣)

ئەگەر واعیز دوسەد تەعنە بدا، تەعنێكی لێ نادەم
ئەگەرچی موستەحەققی لەعنە، با بۆ رافزی بێ سەب (٤)

- ٤ -

ئەم پارچە شیعرەش لە دیوانە چاپ كراوەكەدا نیە.

(١) غەبغەب: گۆشتی ژێر چەناكە. لەبالەب: لێوان لێو، پڕ. لەبلەب: گمەگمكەر.
واتە: ئازیز لەبەر بیرلێ كردنەوەی لێوی تۆ سینگم وەك كۆتری گمەگمكەر پڕە لە ناڵە.

(٢) واتە: لەكاتی گیان دەرچووندا كە گیانم دەگاتە سەر لێوم، ئەگەر لێوت بنێیتە سەر لێوم، زیندوو دەبمەوە و گیانێكی تازەم دەكرێ بەبەردا.

(٣) چەرخ: ئاسمان. كەوكەب: ئەستێرە.
واتە: شتێكی بەجێیە لەبەر رۆیشتنی یار قیامەت دابێ و ئاسمان ئەستێرەكانی لێ داكەونە خوارەوە، وەك چۆن دانەی فرمێسك لە چاوەكانی من دادەوەرێن.

(٤) تەعن: تانە. لەعن: لەعنەت. رافزی: ئەوانەی لە لادان لە رێ و شوێنی ئەهلی سونەتدا لە سنوور لادەدەن و بە هیچی رازی نین. سەب: جنێودان.
واتە: با من وەك حەزرەتی عائیشەی حەرەمی پێغەمبەر بم كە رافزییەكان بوختانی بەدەمەوە دەكەن و جنێوی دەدەنێ و واعیزیش وەك رافزی بێ. هەرچەند ئەو بەگوێرەی شەرع شایانی لەعنەت لێ كردنیش بێ، من هیچی پێ ناڵێم با جنێودان هەر بەشی ئەو بێ.

حەزەر لەم حەشری بێ وادەی لە قەبر هەڵساندنی مردوو
بەسەر قەبری شەهیدانا بە شۆخی لنگ ئەدەی مەرکەب (٥)

شەوی ریحلەت پدەر ـ رۆحی مورەووەح ـ وەسیەتی فەرموو:
مەحەبیەت مەزهەبت بێ، نووری چاوم، مەیکەشی مەشرەب (٦)

دوو ئەسپە مەنزڵت پێ تەی دەکەن تا سەرحەدی مردن
بە دیققەت «مەحویا» تێفکرە، شەو شەبدێزە، رۆژ ئەشهەب (٧)

---

(٥) حەزەر: ئاگاداربە. مەرکەب: وڵاخ.

ئەم بەیتەش پەیوەندی بە بەیتی پێشووەوە هەیە، دەڵێ: بەدگۆ چابوکانە وڵاخی بە خراپە ناوبردن بەسەر گۆڕی شەهیدانی دڵداریدا تاو دەدا. با ئاگای لە خۆی بێ لەم حەشری ناوادەی نە گۆڕ هەڵساندنی مردوانە. لەناو خەڵکدا مەشهوورە کە ناوی مردوو بە خراپ بەرن، ئەو لە گۆڕەکەیدا گوێی دەزرنگێتەوە و وا دەزانێ رۆژی حەشر بەرپا بووە.

لەم بەیتەشدا فیعلی «ئەدەی» بە «ئە» دەست پێکراوە، چونکە ئاوازی بەیتەکە وا پێویست دەکا کە لەگەڵ وشەی «لنگ»دا لێك بئاڵێنرێن و بخوێنرێتەوە «لنگەدەی».

هەڵساندنی (ن): هەڵساندنەت. دەگونجێ «هەڵساندنی»یش نەبێ و «هەڵساندنەی» بێ.

(٦) ریحلەت: کۆچی دوایی. پدەر: باوك. رۆحی مورەووەح: گیانی شاد بێ. مەزهەب: رێبازی رێ. مەیکەشی: شەراب دەرخواردی خەڵك دان. مەشرەب: رەوشت. ئاوەخۆرگە.

واتە: باوکم، بە رەحمەت بێ لە شەوی کۆچی دواییدا وەسیەتی بۆ کردم کەوا هەمیشە رێگای خۆشەویستی بگرمە بەر و شەرابی دڵداری دەرخواردی خەڵك بدەم، یا لەسەر چاوەی شەرابی خۆشەویستی خۆم تێراو بکەم.

(٧) دوو ئەسپە: بە دوو ئەسپ، کینایەیە لە پەلەکردن. شەبدێز: وەك شەو رەش، ناوی ئەسپەکەی خوسرەوی پەروێزیش بووە. ئەشهەب: شێ.

واتە: فریشتەی کاربەدەستی جێبەجێ کردنی چارەنووسی ئادەمیزاد بە پەلە رێگای ژیانت پێ دەبرن تا دەتگەیەننە سنووری مەرگ. باش لەمە وردبەرەوە، ئەم رێگا بەپەلە پێ تەیکردنە دوو ئەسپی تێدا بەکار دەهێنرێ: ئەسپی شەوکە بووە بە «شەودێز» و ئەسپی رۆژکە ئەسپێکی «شێ»یە.

دەشگونجێ بەیتەکە وا مەعنا لێ بدەینەوە کەوا ئادەمیزاد دوو ئەسپی هەیە رێگای ژیانی بەرە و مەرگ پێ تەیدەکەن: ئەسپی شەوکە «شەودێز»یەتی و ئەسپی رۆژکە ئەسپی «شێ»یەتی.

-٥-

که تۆ غایب لە بەرچاوم دەبی، چم بێ لە تۆ غایب
قیامت حازری بەرچاومە، خۆمم لە خۆ غایب(١)

خیتابت هەر عیتابە، ئەو لەبە بێتە قسە، هەرکەس
موخاتەبتە، دەکا دەردەم زوبانی گفتوگۆ غایب(٢)

لە خوێن و خاکەدا «کۆکەن» وتی مەقسوودی «خوسرەو» بوو
ببینن ماجەرا، تەبلیغی کەن شاهید لەبۆ غایب(٣)

شوکر تۆ لە فکرم ناچی، ئەگەرچی من لە فکرت چووم
لە من غایب نەبی تۆ، بەسمە، با من بم لە تۆ غایب

-٥-

(١) چم: چیم. قیام: راست بوونەوە.

واتە: چی بێ لە تۆ نهێنی بێ، کە تۆ لە بەرچاوم ون دەبی، من راست بوونەوەکەی تۆم هەر لەبەرچاودایە و لێم ون نابێ، بەڵام خۆم لە خۆم بێ ئاگام و لە هۆشی خۆم دەچم.

دەشگونجێ «قیامت» بە «قیامەت» بخوێنرێتەوە، واتە: ئەوەندەم پێ نارەحەت دەبێ رۆژی قیامەتم دێتە پێش چاو و لە هۆشی خۆم دەچم.

(٢) خیتاب: گفتوگۆ. عیتاب: لۆمە و سەرزەنشت. دەردەم: دەس بەجێ، یاخود لەناو دەمدا.

واتە: قسەت هەر سەرزەنشت کردن و بەسەردا هاتنە. لەگەڵ هەرکەسیش بێیتە قسە دەستبەجێ زمانی دەشکێ و زمانی گفتوگۆ لەناو دەمیدا ون دەبێ.

(٣) کۆکەن: فەرهادی کۆکەن، دڵداری شیرینی ئەرمەن. خوسرەو: خوسرەوی پەروێز. شاهید: حازر.

واتە: فەرهاد کە لەناو خاك و خوێندا دەتلایەوە، وتی مەبەستی خوسرە و ئەوەبوو خەڵك ئەو کارەساتە ببینن کە بەسەر مندا هات و ئەوەی دیویانە بیگێڕنەوە و ئەوەی نەیدیوە ببیسێ لەوەی دیویە، بۆیە وای پێ کردم.

دەزانێ ڕۆژە ئەو، من شەو، کەچی پێشم دەڵێ: «مەحوی»
«حضوری گر همی خواهی، مشو «حافظ» از او غایب»(٤)

-٦-

دەپرسی: بۆچی من دەرکەوتم و دڵ بوو لە تۆ غایب؟
کە وەختێ ڕۆژ هەڵات، ئەڵبەت دەبێ شەونم لە خۆ غایب(١)

چ یارایە، بە بێ ئیمایی ئەبرۆ سەیری ئەو چاوە
حەرامە مەیکەشی لەم مەیکەدە بێ ڕوخسەتی حاجیب(٢)

دەپرسن: کیمیا؟ خدمەت بە مەرد، ئەمما بە ئیخلاسی
وەگەرنا، کەم لە «بووبەکر»ی نەبوو خدمەت «ئەبووتالیب»(٣)

---

(٤) واتە: یار دەزانێ خۆی ڕۆژە و من شەوم و دیارە شەو و ڕۆژیش هەرگیز پێکەوە کۆنابنەوە. کەچی پێشم دەڵێ ئەگەر دەتەوێ هەمیشە لای یار بی دەبێ هەرگیز خۆتی لێ ون نەکەی.
نیوە فارسییەکەی ئەم بەیتە لە «حافیز»ی شیرازی وەرگیراوە.

-٦-

(١) واتە: لێم دەپرسی بۆچی هەر کە من دەرکەوتم دڵت لات نەما؟ دەڵێم چونکە تۆ وەك ڕۆژ وایت و دڵی منیش وەك شەونم وایە. دیاریشە کە ڕۆژ هەڵات شەونم لەخۆیەوە دەفەوتێ.
(٢) یارا: وێران. توانا. ئیما: «ایماء»، ئیشارەت. مەیکەدە: مەیخانە. حاجیب: دەرگاوان.
واتە: کێ دەوێرێ سەیری چاوی یار بکا مادەم ئەو بە بڕۆی ئیشارەت نەکا کەوا ڕازییە تەماشای چاوی بکەن... کێ دەتوانێ بە شەرابی چاوی یار مەست ببێ تا دەرگاوانی ئەو مەیخانەیە ـکە برۆیەتی ـ ڕێگا نەدا!.
(٣) واتە: دەپرسن دەڵێن: کیمیا چیە؟ منیش دەڵێم کیمیا خزمەت کردنی مەردانی خوایە، بەڵام بە دڵسۆزی و دڵی پاکەوە، چونکە ئەگەر وا نەبێ خزمەتەکە کەڵکی نامێنێ. نابینی ئەبووتالیبی مامی پێغەمبەریش (د.خ) کەمتر لە ئەبووبەکر خزمەتی نەکرد بە پێغەمبەر، بەڵام چونکە هینەکەی ئەو لە ئیسلامەتییەوە نەبوو، لەبەر خزمایەتی بوو، ڕزگاری نەکرد لە ئاگری دۆزەخ، وەك چۆن کیمیاگەریش هیچی لە کیمیاگەرییەکەی دەسگیر نابێ، لەگەڵ ئەوەشدا کە ☞

بەناو ئێمەش ریجالین و ریجالی «هُمْ رِجالٌ» هەم
بە فەجری ناو دەبەن سەد حەیف، ئەگەر سادیق، ئەگەر کازیب (٤)

لە عاریف عامییەك پرسی هەواڵی مەسلەخ و قەسساب
بە ئەنگوشتی شەهادەی کرد ئیشارەی مەحکەمە و نائیب (٥)

ئەبوو زۆری لێ دەسگیر بوایە. بۆیەش دەسگیری نابێ چونکە لەبەر تەماع ناتوانێ دڵسۆزانە خەریکی بێ، وەك سەعدی شیرازی دەڵێ:

کیمیاگر به غصه مرده و رنج

هێنانی ناوی کیمیا لەم بەیتەدا لەوەوەیە، جاران مەشهوور بوو ئەوەی کیمیا بزانێ ئاسن دەکا بە زێڕ. بۆیەش لە مەسەلەی کوردیدا دەڵێ «کیمیای ناگاتێ».

(٤) ریجال: پیاوان. فەجر: بەیان. فەجری سادیق: بەیانی راستەقینە کە بەیەکجاری رۆژ دەبێتەوە. فەجری کازیب: بەیانییە درۆزنە کە کەناری ئاسمان رۆشن دەبێتەوە و دیسانەوە تاریك دەبێتەوە.

واتە: ئێمەش پێمان دەڵێن پیاو و ئەو پیاوانەش کە خوا لە ئایەتی: ﴿رِجالٌ لا تُلْهِيهِمْ تِجارَةٌ وَ لا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ وَ إِقامِ الصَّلاةِ وَ إِيتاءِ الزَّكاةِ، يَخافُونَ يَوْماً تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصارُ﴾دا باسی کردوون، (سوورەی «نور» ئایەتی ٣٧) پێیان دەڵێن پیاو. بەیانی راستەقینە و بەیانییە درۆزنەش هەردوکیان پێیان دەڵێن بەیانی.

مەعنای ئایەتەکە ئەوەیە: لە مزگەوتەکانی خوادا کۆمەڵە پیاوێکی وا هەن بازرگانی و کڕین و فرۆشتن ناوی خوایان لەبیر ناباتەوە و پەکی نوێژ کردن و زەکات دانیان ناخا. لەو رۆژە دەترسن کە چاو و دڵی تیا ئەبڵەق دەبێ.

نیوەی یەکەمی ئەم بەیتە لە نوسخە لە چاپ دراوەکەدا بەم جۆرەیە:

بەناو ئێمەش ریجالین و «رِجالٌ هُم» ریجالن هەم.

(٥) عامی: ئۆمی، یەکێك لەم رەشە خەڵکە. مەسلەخ: جێگای گروونی حەیوانی سەربڕاو.

واتە: کابرایەکی نەخوێندەوار لە خواناسێکی پرسی قەساب کێیە و قەسابخانە کەوتووەتە کوێوە؟. ئەویش بە پەنجەی شایەتیمانی ئیشارەتی بۆ کرد بۆ دادگاو داد بەدەستی دادگا، واتە حوکمەکانی دادگاو داد بەدەستی دادگا ئەوەندە نادروستن، دادگاکە بووە بە قەسابخانە و داد

له حەق بێژی بووە بەحری «أَنَا الحق» هەر قەسیدێکم
لەباتی جائیزە، واجب گەرا قەتڵم بکەن واجیب(٦)

دڵە عەرشی خودا «مەحوی» خەجاڵەت بە لەبەر غەفڵەت
کە بۆتە بوتکەدەی بێ بەرهەمەن یا دەیری بێ راهیب(٧)

بەدەستەکەیش بووە بە قەساب بۆ سەربڕین و گروونی پێستی رەش و رووت و هەژاران.
مەحوی کە دەڵێ «بە ئەنگوشتی شەهادەی»... تاد... مەبەستی ئەوەیە وەڵامەکەی ئەوەندەی شایەتیمان لا راستە...

ئیشارەی (ن): ئیشارەت.

(٦) قەسیدێکم: قەسیدەیەکم. جائیزە: خەڵات.

واتە: ئەوەندە قسەی راستم کردووە، هەر قەسیدەیەکم وەك دەریای «أَنَا الحَق» وتنی لێ هاتووە کە بوو بەهۆی بە کوشت دانی مەنسووری حەللاج. لەبەر ئەوە پێویست بووە بمکوژن و وەك مەنسوور بمکەن بە داراو ئەوە خەڵاتی راست بێژیم بێ.

ئەم بەیتەش نیشانەی ئەوەیە کە مەحوی بە قووڵی لە سروشتی سیستێمی سەردەم گەیشتووە و زانیویەتی ئەوانەی وتنی راستیان بۆ خۆیان کردووە بە پیشە، پاداشیان هەر ئازار و سزاو کوشتن دەبێ.

ئەم بەیتە مۆری تاوانبار کردنە مەحوی ناوبەتی بە ناوچاوی رژێمی حوکمڕانی سەردەمی خۆیدا کە تەنانەت دادگاو داد بەدەستەکانی بە قەسابخانەی خەڵکی رەش و رووت دادنێ. جا ئیتر دەبێ دەزگای پۆلیس و بەندیخانەی چۆن بووبن.

قەسیدێکم (ن): قسەی دەیکەم.

(٧) غەفڵەت: بێ ئاگایی. بوتکەدە: بتخانە. بەرهەمەن: بەرەهمەن، پێشەوای ئایینی پێڕەوی بەراهمایی کە یەکێکە لە ئایینەکانی هیندوستان. دەیر: کلیسا. راهیب: رەبەن.

واتە: دڵی موسوڵمان عەرشی خودایە، حەیف نیە تۆ ئەوەندە لە خوا بێ ئاگا بی دڵت وەك بتخانەی بێ بەرەهمەن و کلیسای بێ رەبەنی لێ هاتبێ!.

ئەم بەیتە ئیشارەتە بۆ حەدیسی: «قَلْبُ الْمُؤْمِنِ عَرْشُ الرَّحْمٰنِ» واتە: دڵی موسوڵمان عەرشی خودایە.

نیوەی یەکەمی ئەم بەیتە لە نوسخەیەکدا بەم جۆرە نووسراوەتەوە:

دڵەی عەرشی خودا، «مەحوی» خەجاڵەت بێ لەبەر غەفڵەت

هەرچەند بەم جۆرەش دەست دەدا، بەڵام لەگەڵ نیوەی دووهەمی بەیتەکە ناگونجێ، مەگەر «بۆتە»ش «بوویتە» بێ.

تیپی «تێ»

-١-

دڵ لەسەر خۆچـوونی پـەیدەرپەی دەلیـلی یـارە هـات
عەقڵ و هۆش ئەی دڵ بکە حازر، لەپێشـە کـارە هـات(١)

ون بـــووە لەو ڕۆژەوە لێوی حـــەیات ئـــەفزاتـــی دی
وا دەبێ شەرم و حەیا، ئەی ئـافەرین، ئـاوی حـەیات(٢)

بـــۆ وەفـــاکـــردن بـــە وەعـــدەی هـــاتنی بـمرە، وتـی:
کـــەس نـــیە ئـیختاری کـا وا هـاتووە وادەی وەفـات(٣)

-١-

(١) واتە: ئەمە کە دڵ هەر تاو نە تاوێ لەسەر خۆی دەچێ، نیشانەی ئەوەیە یار بەرێوەیە دێت و دڵیش لە خۆشیدا ئاگای لە خۆی نامێنێ، بەڵام هاتنی یار وا دەگەیەنێ کە دڵ ئەرکی گەورە و کاری زۆری دەکەوێتە بەر، بۆیە پێویستە عەقڵ و هۆشی خۆی ئامادە بکاو هەموو کاتێ لەسەر خۆی نەچێ، تا ئەو ئەرك و کارانە بەجێ بێنێ.

لەپێشە: ڕەحمەتی مەلا ئەسعەدی مەحوی نووسیویە بە «لەپێشی» دەخوێنرێتەوە، واتە: کاری لەپێشە. شتی وا لە شێوەی فارسی ئامێزی کوردی نووسینی جاراندا هەیە.

(٢) حەیات ئەفزا: ژیان بەخش. ئەفزا، خۆی لە بنچینەدا بە مەعنا زیادکەرە، لێرەدا مەعنای بەخشندە دەگەیەنێ.

واتە: ئافەرین لە ئاوی حەیات، شەرم و حەیا ئەوەیە ئـەو هـەیەتی. لەو ڕۆژەوە کـە لێوی ژیانبەخشی تۆی دیوە، قەدری ڕاستەقینەی خۆی فامیوە و زانیویە لە مەیدانی لێوی تۆدا هیچ نیە، بۆیە خۆی ون کردووە.

لەم بەیتەدا «ئاوی حەیات» هـەم پـەیوەندی بـە «ون بـووە» و هـەم پـەیوەندی بـە «ئـەی ئافەرین»ەوە هەیە، واتە: ئاوی حەیات ون بووە و ئافەرین لە ئاوی حەیات کەوا ون بووە...

(٣) ئیختار: ئاگادارکردن.

واتە: یار گفتی دابوو بە دڵ کەوا هەرکاتێ کەوتە گیانەڵا، ئەو دێتە سەری. بۆیە بە دڵم وت: بمرە با یار لەسەر گفتەکەی خـۆی بـێتـە سـەرت. دڵیش لە وەڵامـدا وتـی: ئـاخر کـەس نـیە ئاگاداری کا کەوا وادەی کۆچی دوایی کردنی منە، یا کەس نیە ئاگاداری کاو پێی بڵێ کەوا ئەوا

تۆ کە دەرکەوتی، مەپرسە چی بەسەر دێ جان و دڵ
حاڵەتی شەونم تەماشاکە بە وەقتی رۆژهەڵات(٤)

گەر لە تۆ دنیا بەری بوو، قەوم و خوێشت لێ بەرین
گەر بەراتی بوو، هەموو عالەم بووە باب و برات(٥)

«اَلْحَذَرْ» لەم چەرخی کەچبازە، بە روو چەرخاندنێك
چەندە سوڵتان و شەهی کرد و دەکا بێ دەست و مات(٦)

☞

دڵی فڵانەکەس دەمرێ و وادەی وەفا کردنی تۆیە، ئازیز بە گفتەکەت کەوا بچیتە سەری. مەبەست لە نەبوونی کەس ئەوەبێ کەوا دنیا پیاوەتی تیا نیە، یا کەس ناتوانێ بچێ بەلایا چونکە هەرکەس نزیکی بکەوێتەوە خۆی گیرۆدەی دەبێ...

(٤) واتە: ئازیز تۆ وەك خۆر وایت و گیان و دڵیش وەك شەونم وان، چۆن هەرکە خۆر هەڵات شەونم دەبێ بە هەڵم و دەچێ بە هەوادا، کە تۆیش دەرکەوتی گیان و دڵ بەوجۆرە دەتوێنەوە.

رستەی «وەقتی رۆژهەڵات» دەتوانرێ بە «وەقتێ رۆژ هەڵات»یش بخوێنرێتەوە.

شەونم (ن): شەبنم.

(٥) واتە: ئەم دنیا دنیای سوود و مەسڵەحەت پەرستییە و لە ئاستی ئەم راستییەدا خزمایەتی و کەسایەتی زۆر نزیکیش دەورێکی ئەوتۆ نابینێ. بۆیە ئەگەر دنیا لێت دوور بێ و خاوەنی دارایی نەبی، کەس وکاریش هەموو لێت تەوەللا دەبن، خۆ ئەگەر دنیا بەراتی خۆیت بەسەردا برێژێ و دەسەڵاتدار بی ئەم خەڵکە هەموو بە بێگانە و خوێشەوە دەبن بە باوك و برات.

لە نێوان «بەرات» و «برات»دا وشە ئاراییەکی جوان هەیە.

باب و (ن): مامو.

(٦) «اَلحَذَر»: وریا بە. کەچباز: ئەوەی کردەوەی لار و نابەجی بێ. مات: دەتوانرێ بە «مات»ی کوردیش و بە «مات»ی عەرەبیش بخوێنرێتەوە و فاعیلەکەی بگەڕێتەوە بۆ «سوڵتان» و «شەه».

روو (ن): روخ. روخ: روو.

واعــیزم پــرسی، یــەکێ شـۆخـانە جـوابـی دامـەوە:
وەعزی چی؟! سەر لنگە دەستاڕێ کرەی دەستاڕی هات(٧)

شێخ و توڕڕەی مێزەر و نـەقل و نـوقوولی هـیچو پـووچ
من بە توڕەڕەی یار ئەسیرم، ئەو بە کۆڵێ تـوڕڕەهـات(٨)

عــەنبەری ســـارا وتــم زوڵفــی، نــەباتی مــیسری لێو
زوڵفــی ئــاڵۆزا، وتــی لێوی کــە نـاوی مـن نـەبات(٩)

---

(٧) شۆخانە: بە لاقرتییەوە، بۆ گاڵتە و خۆشی. دەستاڕ: دەست هاڕ، ئامێرێکی ناوماڵی لادێی کوردەوارییە لە دوو بەردی خڕی ئەستوور دروست دەبێ هەردوو رووەکەیان، بەتایبەتی رووی ناوەوەیان، نەقارییەکی باش کراوە، بەردی بنەوەیان مێخێك کراوە بە ناوەڕاستەکەیدا، بەردی سەرەوەشیان کونێك لە ناوەڕاستەکەیدایە دەکرێ بە مێخەکەی بەردەکەی بنەوە و دەسکێکیشی هەیە، گەنم و شتی وا دەکرێ بە کونەکەی لای مێخەکەیدابە دەسکەکەی دەسووڕێنرێتەوە، گەنمەکە دەهاڕێ، بەڵام دیارە ئەوەندە بەهێز نیە وەك ئاش بیکا بە ئارد. بۆ ئەو مەبەستەش نەکراوە وا ورد بیهاڕێ. کرە: دەنگی دەستاڕ. لێك کردنەوەی برنج و تونکڵەکەی کە هێشتا چەڵتووکە. دەنگێ کە وەك وشەی «کرە» بێتە گوێ.

واتە: هەواڵی واعیزی ئامۆژگاریکەرم لە کەسێك پرسی، وەڵامێکی خۆشی بە تونکڵی دامەوە، وتی: کەی ئەوە بە واعیز دادەنرێ، هەرچەند بەدیمەن مەلایە و مێزەری بەسەرەوەیە و ئامۆژگاری خەڵك دەکا، بەڵام مێزەری زلی وەك لنگە دەستاڕ وایە و دەم جووڵان و ئامۆژگاری کردنەکەشی وەك کرەی دەستاڕ لەبەرگوێ قورس و ناخۆشە.

(٨) توڕڕە: مەبەست لێرەدا خڕە، وەك مۆری توڕڕە. نەقل: گێڕانەوەی حەدیس و فەرموودەی زانایان و پیاوچاکان. نوقوول: جەمعی نەقلە.

واتە: شێخ و مێزەری خڕی سەری و ئامۆژگاری کردن و قسەی زانایان و پیاوچاکان گێڕانەوەیم هەموو لەلا هیچو پووچە، چونکە هیچی لە سەرچاوەی راستییەوە هەڵنەقوڵاوە. راست ئەو خوشەویستییەیە کە لە دڵی مندایە کە منی دیلی زوڵف و مووی ئەملاو لای ناوچاوانی یار کردووە، نەك ئەو توڕڕەهات و شتی هیچو پووچ و ئاوەکییانەی کە بوون بە بار و چوونەتە کۆڵی ئەو...

(٩) عەنبەری سارا: گیایەکی بۆن خۆشە. عەنبەر بە مایەیەکی بۆن خۆشیش دەڵێن لەناو

ئــەو نــەهاتن: دەردە، داغـــی ئـــەو نـــەهاتن: دەردەهـا
کەس بە دەردی من نەچێ، وەك من نەبێ تووشی نەهات (١٠)

جـــوان و شـــیرینە ئــەگــــەر دنــیا، لە روودا مـیهرەبان
وەردی خارە، شەهدی زەهری مارە، عەهدی بێ سەبات (١١)

گەر بتی ئیمـەت نـەدیوە، بـۆچـی دوێنـێ دەتـپەرست؟!
ئەی بورەهمەن، تۆ لەلات ئەمڕۆکەچی وەك لاکە «لات» (١٢)

☜

سکی یا ریخۆڵەی جۆرە ماسییەکی دەردەهێنن.

واتە: زوڵفی یارم لە بۆن خۆشیدا شوبهاند بە عەنبەری ساراو لێویشیم لە شیرینیدا شوبهاند بە نەباتی میسر. زوڵفی لەداخا ئاڵۆزاو ئێستا کە زوڵفی یار لوول و ئاڵوزە، لەوەوەیە. لێویشی خەبەری بۆ ناردم وتی پێی بڵێن هەرگیز ناوی منی بە دەما نەیەت، من گەلێ لەوە زیاترم کە ئەو نێم بدوێ‌و بمشوبهێنێ بە نەبات و شتی وا. من وەك هیچ شتێ نیم و هیچ ناگاتە پلە و رادەی من...

لە نێوان هەردوو «نەبات»دا جیناسی تەواو هەیە.

(١٠) دەردەها: چەند دەرد. نەهات: نەگبەتی، فیعلی «نەهاتن».

واتە: دەردی من تاقە دەردێك نیە. نەهاتنی یار ئەوە دەردێك، خەمی نەهاتنەکـەشی کـە هەمیشە دووبارە دەبێتەوە، ئەوە چەند دەردیتر. سا خوایە کەس وەك منی لێ نەیێ‌و تووشی دەردی من نەبێ‌و نەگبەتی نەیەتە رێ کە هەمیشە هەر «یار نەهات» بەسەر زمانیەوە بێ.

لە وشەی «نەهات»دا «تەوریە»یەکی جوان هەیە.

(١١) میهرەبان: دڵ پڕ لە خۆشەویستی. وەرد: گوڵ. خـار: درك. شـەهد: هـەنگوێن. عـەهد: پەیمان. سەبات: راگیر بوون.

مەبەستی لەوەیە بە دیمەنی دنیا هەڵنەخەڵەتێن.

(١٢) لاك: لاکە تۆپیو، یا لاکە گۆشت. لات: بتێکی ناوداری سەردەمی پێش هاتنی ئیسلامی عەرەبەکانە.

بە بۆچوونی ئێمە مەحوی بەم بەیتە پلار دەگرێتە ئەوکەسانەی هەر رێگایەك بگرنەبەر بۆ
☜

چـــــاویان، ئـــەم ئـــەهلی دنـــیایە، ئـــەوەندە بـــرسییە
پادشاکـانی بـە دەمـدا یـەك سـەری یـەکـتر دەبـات(١٣)

ئابڕوو یەکجاری چوونی غونچە، یـەك دەم خـەندە بـوو
گەر حەیات ئەی دڵ دەوێ، شیوەن کە «مٰا دٰامَ الحَیٰاة»(١٤)

بەر خودایە و بەس، لە شەیتانی شەقی، «مەحوی» پـەناه
پەس لە غەدری شەیتەنەت‌پیشە مەبە بەر کەس شکات(١٥)

سوودی تایبەتی خۆیانی دەگرنەبەر وکە ئەو سوودە لە ئارادا نەما پاشگەز دەبنەوە و دەست لە رابوردووی خۆیان دادەشۆرن و هەزار بیانوو بۆ هەڵوێستی پێشوویان دەهێـنـنەوە. مـەحوی دەڵێ: ئەی بوڕەهمەنی لەڕاستی لاداو تۆ ئەگەر بتی ئێمەت نەدیوە و ئەوە دەکەی بە بیانووی پشت تێ‌هەڵکردنی، ئەی پێمان ناڵێی دوێنێ چۆنت دەپەرست، کـەچی ئـەمڕۆ وا بـەجۆرێ پاشگەز بوویتەوە بتێکی بەناوبانگی وەك «لات»ت لا بووە بە لاکە تۆپیو، یـا بـووە بـە لاکـە گۆشت، کە تەنها بۆ خواردنی و کراندنەوەی ئێسکەکانی دەتەوێ.

(١٣) مەبەستی مەحوی ئەوەیە بڵێ: ئەگەر پادشایانی جیهان ئەوەندە چاو برسی بـن، یـەك سەری یەك بە دەمدا بەرن کەسەر لەبەر گەورەیی بەدەمدا نابرێ، دەبێ هەژاران بەو هـەموو هەژاری و ناچاری و موحتاجییەوە لە چ‌حاڵێکدا بن و چی بکەن!.

لە کۆکردنەوەی «چاو» و «دەم» و «سەر»دا تەناسوبێکی ناسك هەیە.

(١٤) دەم خەندە: پێکەنینی تەنها بە دەم، واتە لە ناخەوە نا.

مەحوی لەم بەیتەدا وردە کارییەکی ناسکی کردووە، هـاتووە پشکـووتنی خـونچەی کـە پاشانیش دەکێشێتەوە بۆ سیس بوون و ژاکان و وەرینی پەڕەکانی گوڵ‌و فەوتانیان، داناوە بـە ئابڕوو چوون و فەوتانو، تەڕایی رووی پەڕەی گوڵی داناوە بە «ئابڕوو»، دەڵێ: خونچە هـەر بەوە ئابڕووی چوو و بوو بە گوڵ‌و سیس بوو و تەڕایی لەگەڵاکانیدا نەما، کە تاقە جارێك دەمی کردەوە و زەردە خەنەیەکی سەرزارەکی کرد کە پشکووتنەکەیەتی؛ بۆیە تۆیش ئەی دڵ ئەگەر حەیات بیێ‌و نەتەوێ ئابڕووت بچێ تا ماوی دەگریت...

(١٥) شەقی: بەدبەخت. پەس: وشەیەکی فارسییە بە مەعنای: کەواتە. شەیتەنەت: شەیتانییەتی.

-٢-

کەم بوو وەك ئەو دەمە، سیدق ئەم دەمە هەم کەم بووە قات
فەرەحی نەك بە دوا بێ، غەم و هەم هەم بووە قات[١]

☞

واتە: پەنا لە دەست شەیتانی لەعین هەر بۆلای خودا دەبرێ، هەرکەسیش کردەوەی بەد بێ وەك شەیتان وایە، کەواتە ئەگەر یەکێ لەوانە ناهەقییەکی لەگەڵ کردی، لای کەس شکاتی لێ مەکە و حەواڵەی خوای کە، چونکە هەر خوا خۆی لە عۆدەی شەیتان و شەیتان پیشەکان دێ.

ئەم بەیتە نیشانەی یەکێکە لەو نارەحەتییانەی کەسانێکی ناحەزی بەدەسەڵات بەسەر مەحوییاندا هێناوە و مەحویش دەیانداتە دەستی خوا کە تاڵاوی شیاوی خۆیان بکا بە لوتیاندا.

-٢-

لە هەموو نوسخە دەسنووسەکانداو هەروەها لە نوسخە چاپییەکەشدا ئەم پارچە شیعرە، لەگەڵ پارچە شیعرێکی تر کە دوا وشەی هەموو بەیتەکانی «قەت»ە خراونەتە پیتی «تێ»وە. دیارە «مەحوی» خۆیشی هەر وای کردووە و وای ویستووە، چونکە ویستوویەتی هەموو پیتەکانی ئەلف و بێ پڕ کاتەوە، وەك چۆن پارچەیەکیشی بۆ «لامەلفەلا» تەرخان کردبوو و ئێمە خستمانە بەر پیتی ئەلف. لەبەر ئەوە کە وشەی «قات» هەرچەند لە بنچینەدا لە «قەحت»ی عەرەبییەوە هاتووە، کەس بەم شێوەیە بە عەرەبی دانانێ، ئەم پارچە شیعرەمان هێنایە ئێرە و لەجێی خۆیدا لە پیتی «تێ»دا دامان نا، بەڵام ئەوی «قەت»مان لەوێ هێشتەوە چونکە وشەی «قەت» هەرچەند لە کوردیدا بە «قەت» دەخوێنرێتەوە، دەسکارییەکی وای نەکراوە دیمەنەکەی بگۆڕێ.

(١) واتە: لەم سەردەمەدا، وەك دەمی یار دیار نیە، هەروەها راستیش قات بووە. لەبەر ئەوەش کە لەپاش خەم و ناخۆشی خۆشی پەیدا دەبێ، وەك خوا لە قورئاندا دەفەرموێت: ﴿إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْراً﴾ واتە لەگەڵ نارەحەتیدا رەحەتی هەیە، خەم و ناخۆشیش قات بووە، نەوەك پێویست بێ لەوەپاش خۆشی بە دوادا بێ.

مەبەست لە دیار نەبوونی دەمی یار یا دەبێ بچووکی بێ کە واتە ئەوەندە بچووکە وەك دیار نەبێ وایە، یا دەبێ بێ لوتفی و قسە نەکردن بێ.

☜

مــەسەلی عــەهد و وەفـا وەك مـەسەلی عـەنقایە
پیاوەتی باسی لە کن کەس مەکە، ئادەم بووە قات(٢)

لە هەموو جــێ لە چ کــەس بـێـنـی مـرووەت نـایێ
کەرەم و سیدق و وەفا ئێستە لە عالەم بووە قات(٣)

بە دوو بەیتێ غەم و دەردی دڵ ئەگەر بێنمە عــەرز
کەسی وا عەرزی کرێ خۆ نیە، مەحرەم بووە قات(٤)

بە هەموو دەم لە سەدەد باس و قسەی ئەو دەمە دام
کە دەمێ باسی بکەم، کەس نیە، هەمدەم بووە قات(٥)

بــە حــەددێ بـێ ئـەدەبی بـاوە، لەمـەولا سـەییاد
پەکی راوی بکەوێ کەلبی موعەللەم بووە قـات(٦)

☞

لە نێوان هەردوو «دەم» و هەردوو «هەم»دا «جیناسی تەواو» و لە نێوان «دەم» و «هـەم» و «کەم» «غەم»دا «جیناسی لاحیق» هەیە.

(٢) عەنقا: باڵدارێکی وەهمییە. ئادەم: بنیادەم.

واتە: وەفاو پەیمان راگرتن وەك عەنقای لێ هاتووە، دەنگی هەیە و رەنگی نـیە. پـیاویش نەماوە پیاوەتی لێ بوەشێتەوە، بۆیە باسی پیاوەتی لای کەس مەکە.

(٣) بێن: بۆن. بێنی (ن): بۆنی. وەفا (ن): سەفا.

(٤) عەرز: لێکدانەوە و باس کردن.

مەبەستی لەوەیە دنیا وای لێ هاتووە بنیادەم لە هەموو لایێ خۆی بە نامۆ دەزانێ و کەسێ نیە شەریکی خەمی بێ و پێی مەحرەم بێ.

(٥) واتە: بە هەموو هۆیەکی لێکدانەوە و تێگەیاندن دەمەوێ تاوێ باسی دەمی یار بکـەم، کەچی کەس نیە گوێم بۆ شل بکاو هاودەم قات بووە.

لە کۆکردنەوەی ئەم چوار «دەم»ەدا وشە ئارایی و «جیناس»ێکی ناسك هەیە.

(٦) سەییاد: راوچی. کەلبی موعەللەم: سەگی تەعلیم دادراو.

☜

حەقی وت ئەو کەسە: نابەم ئێکە ناوی «مـەحوی»
کەسی وا زیکری ئەوانەی کە لەکن کەم، بووە قات(٧)

-٣-

خزر ئەگەر چاوی حەیاتی بڕیـیە ئـاوی حـەیات
من لە خاکی دەری جانانەمە هەر چاوی حەیات(١)

مــــردنێکــی لەبــەر ئــەو قــاپییەدا مــەردانــە
بـە خـودا چـاترە ئـەمڕۆ لە گـلاراوی حـەیات(٢)

☜

واتە: بێ ئەدەبی بە رادەیەك پەرەی سەندووە، تەنانەت حەیواناتیشی گرتووەتەوە. بۆیـە ئەگەر راوچیش پێویستی بە سـەگـی تـەعلیم دادراو بـێ بـۆ راو دەسـتی نـاکـەوێ، چـونکە سەگەکانیش لەبەر بێ ئەدەبی تەعلیم دانادرێن.

دەشگونجێ مەبەستی ئەوە بێ: بنیادەمی وەك سـەگ ئـەوەندە زۆر بـووە کـەس نـەماوە تەعلیمی سەگ دابداو سەگ فێرکردن فەرامۆش کراوە.

هەروەها دەشگونجێ مەعنای بەیتەکە وا لێ بدرێتەوە: کەوا بێ ئەدەبی بە جـۆرێ بـڵاو بووەتەوە. خەڵکەکەی هەموو کردووە بە سەگـو لەوەش بەولاوە کردوونی بە سەگـێکـی وا قابیلی تەعلیم دادان نەبن، بۆیە ئەگەر راوچی پەکی لەسەر سەگـی تـەعلیم دادراو بکـەوێ دەستی ناکەوێ، چونکە سەگەکان لەوە دەرچوون کە قابیلی تەعلیم دادان بن.

(٧) واتە: ئەوەی وتی جارێکیتر ناوی «مەحوی» نابەم چونکە کەسی وا نـەماوە نـاوی ئـەو جۆرە کەسانەی لا بەرم، حەقی بوو و قسەیەکی راستی کرد.

-٣-

(١)واتە: ئەگەر خدری زیندە چاوی تەمای ژیانی هەمیشەی بڕیبێتە «ئاوی حەیات» و بە تەما بووبێ لە رێگای خواردنەوەی ئەو ئاوەوە ژیانی هەمیشە بۆ خۆی مسۆگەر بکا، ئەوا مـن وا ناکەم... من خۆڵی بەردەرگای یاران دەخۆم، بۆ ئەوەی بژیم و چاوی تەمای ژیانی هەمیشەم ئەو خۆڵەیە، یا من هەوڵم هەر بۆ گەیشتن بە یارە و لە ژیانمدا هەر ئەوەم دەوێ.

(٢) ئەم بەیتە لە حوکمی بەڵگەدایە بۆ بەیتی پێشوو، واتە: من بۆیـە چـاوەڕوانـی ژیـان لەوە

☜

تەنكە تویژێكی كشاوە بە روخوا قولزومی مەوت
وەك حەبابێ بە هەوا بەندە نرا ناوی حەیات (٣)

ئەگەر ئازادەگییەك بێ لە عەدەمدا بۆمان
چی هەیە غەیری بە پێچی پەلەپەل داوی حەیات (٤)

☞

دەکەم کە لەناو خۆڵی بەردەرگای یاراندا بکەوم و لەو خۆڵە بخۆم، چونکە تەنانەت مردنێکی مەردانە لەناو ئەو خۆڵەدا لە ژیانی ناخۆش و دانەمەزراو وەك گلاراو کردنی ئەمڕۆ چاترە...

(٣) قولزووم: دەریای سوور. مەبەست تێکڕای دەریایە. حەباب: بڵقی سەر ئاو، ئەو قوڵتەیەی کاتی هەڵدانی شتێ بۆ ناو ئاو پەیدا دەبێ.

واتە: مەرگ وەك دەریایەکی گەورە و قووڵ وایە، تویژێکی تەنکی بەسەردا کشاوە وەك ئەو بڵقەی بەسەر ئاوەوە پەیدا دەبێ؛ ئەو تویژە ناونراوە ژیان. جا بێ بەراوردێکی ژیان و مردن بە یەك بکە و بزانە چۆن مردن بڕانەوەی نیە و ژیان بە فوویەك دادەمرێتەوە.

مەبەستی مەحوی گەیاندنی مەفهوومێکی فەلسەفییە، کەوا گوایە لەم جیهانەدا مەرگو نەبوونی ئەسڵە و ژیان و بوون ناپایەدارە.

(٤) ئازادەگی: سەربەستی.

ئەم بەیتە لە حوکمی بەڵگە هێنانەوەدایە بۆ بەیتی پێشوو، دەڵێ: نەبوون، هیچ نەبێ سەربەستییەکی بۆ بنیادەم تیایە، لەم هەموو کۆت و زنجیرە جۆر بەجۆرە ماددی و رۆحییانەی بە خۆیانەوەیان بەستووەتەوە. بەڵام ژیان چیە، لە داوێکی بە پەلەپەل پێچ دراو زیاتر کە سەرەڕای ئەوەش کە داوە، لەبەر بە پەل پەل پێچ درانەکەی ئاڵۆزاوە و بووە بە گرێ کوێرە و ئەوەندە سەری هەیە مرۆی هەرگیز لێ رزگار نابێ.

ئەم بەیتە جۆرە دەربڕینێکی قووڵی هەستی بێزارییە لەلایەن مەحوییەوە لەو هەموو داوانەی مرۆیان لە ژیاندا پێ بەستراوەتەوە و لە هەموو جۆرە ئازادییەکی راستەقینە بێبەشیان کردووە.

دووریش نیە مەحوی مەبەستی لە «بۆمان» ئەم مەعنایە نەبێ کە ئێمە دامانێ، بەڵکە «بۆ مان» بێ، واتە «بۆ ژیان». ئەگەر وابێ ئەوا بۆچوونەکەی زۆر قووڵتر دەبێ، واتە تەنها لە جیهانی «نەبوون»دا لەوانەیە «بوون» جۆرە سەربەستییەکی دەسگیر ببێ...

بۆمان (ن): وێمان.

دەم لە دەم نـــانی رەقـــیبانی چ بـــێمـــرووەتییە
تێکەڵی ئـاوی دەبـاخانە دەکـا ئـاوی حـەیات[٥]

بە و هەموو تاڵییەوە شەربەتی مەرگ، ئەهلی حـەیا
خۆش گەواراترە بۆی ئێستە لە شەکراوی حەیات[٦]

ئیزنی چوونە چەمەنی وەسـڵی سـپێرا بـە رەقـیب
«مەحویا» بمرە کە مردن بووە مـیراوی حـەیات[٧]

---

(٥) دەبا خانە: دەباغخانە.

مەحوی لەم بەیتەدا «دەم لە دەم نان»ی کە بەمەعنا «لەگەڵدا کەوتنە قسە و شەڕە دەم»ە، بە مەعنا حەرفییەکەی مەعنا لێ داوەتەوە، واتە: کە یار قسە لەگەڵ بەدکارەکانی دەکا کە بۆ ئەوە ناشێن دەم بنێتە دەمیان و قسەیان لەگەڵ بکا، وەك ئەوە وایە دەمی نابێتە ناو دەمیان و کە دەمیشی نایە ناو دەمیان، وەك ئەوە وایە ئاوی حەیات کە تفی دەمی ئەوە لەگەڵ ئاوی پیسی دەباغخانە کە تفی دەمی بەدکارانە تێکەڵ بکات، ئەمەش کارێکی ئێجگار بێمرووەتانەیە.

(٦) گەوارا: قووت چوو.

واتە: ژیان ئەوەندە ناخۆش بووە، شەربەتی مـەرگ بـەو هـەموو تـاڵییەوە کـە هـەیە لای بنیادەمی بە حەیا لە شەکراوی ژیان باشتر قوت دەچێ.

ئەمەش دەنگی ناڕەزایی دەبرینێکی‌تری مەحوییە لە باری ناخۆشی ژیانی کۆمـەڵایـەتی سەردەم، کە خۆشی بۆ کەسێ تیا نەبووە قەدر و حەیای خۆ ڕاگیر بکا.

(٧) چەمەن: چیمەن، سەوزایی.

واتە: مادەم ڕێگای گەیشتن بە یار و چوونە ناو باخچەی پێ گەیشتنی بە دەست بەدکار بێ، مردن خۆشترە، چونکە چاوەڕوانی هیچ جۆرە خـۆشـییەك لە ژیـان نـاکـرێ، مـادەم کـلیلی دەرگاکەی بە دەست مەرگەوە بێ و مەرگ میراوی کانیاو و جۆگەی ژین بێ.

لەم پارچە شیعرەدا ئەم بەیتە چلە پۆپەی شانازی کردنی مەحوییە بە سەربەرزی خۆی و بە خۆ شل نەکردنیەوە لەبەر باری نالەباری ژیاندا کە کاروباری داوەتە دەستی کەسانی ناکەس و ناشایستە و دەبوو مەحوی ناچار بوایە سەر بۆ ئەو جۆرە کەسانە شۆڕ بکا.

بەکار هێنانی «سپێرا» لەباتی «سپێررا» بەڵگەیەکی زمانەوانییە لە مەحوییەوە بـۆ دروست بوونی سووك کردنی فیعل کاتێ کە دوو پیتی هاوچەشنی تیا کۆ ببێتەوە و بەکار هێنانیان پێکەوە لەسەر زمان قورس بێ.

- ٤ -

خەلاسی بوونی قەت نـاویٚ ئـەسیری زوڵفـی زنـجیرت
لەبەر تیرت، مەلەك بیٚ، هەڵفڕینی نـەبووە نـەخچیرت (١)

مـوژەت قـوللابی گـیرا، زوڵفـی دڵگـیرت کـەمەند ئـاسا
مەحاڵە بەرگریٚ یـا بـەربیٚ کـەس کـەوتە بـەر گـیرت (٢)

لەناوا باسی تۆبەی تۆ بوو ئـەمڕۆ ئـەی سـتەمگەر شـۆخ
بخە ئەم تۆبـە پـاشی کـوشتنی مـن، تـۆ بـی‌یو پـیرت (٣)

بە دەنگی ناڵەوەم هات، ئـەو دەمـە رۆح هـاتە سـەر لێوم
بڵێ: ئەی ناڵە، ئاخر ئێستە مـن چ بکـەم لە تـەئسیرت (٤)

- ٤ -

(١) مەلەك: مەلائیکە، فریشتە. نەخچیر: نێچیر.
واتە: دیلی کەمەندی زوڵفـی تـۆ هـەرگیز نـایەویٚ رزگـار بـبیٚ و نـێچیری راوت ئـەگـەر فریشتەش بیٚ هەرگیز لەبەر تیری تۆ هەڵنافڕیٚو دەیەویٚ بەو تـیرە بـپێکـریٚ، چـونکە دڵدار دەیەویٚ هەمیشە لە یارەکەیەوە نزیك بیٚ.

(٢) گیرا: بگیر. کەمەند ئاسا: وەك کەمەند.
واتە: برژانگت وەك قولاپێکی شت پیا هەڵواسین وایە کە هەرگیز شتی لیٚ بەرنەبێتەوە و زوڵفی دڵگیریشت وەك کەمەند وایە. ئەوی کەوتە داوی برژانگو زوڵفتەوە مـەحاڵە بـتوانـیٚ خویٚ بپارێزیٚ یا خۆی دەرباز بکا.

ئەم بەیتە «لەف و نەشری مورەتەب»ی تێدایە، «بەرگریٚ» بۆ «قـوللاب» و «بـەربیٚ» بـۆ «زوڵـف» دەگەڕێتەوە.

(٣) واتە: نازدارە ستەمکارەکەم! ئەمڕۆ باسی تۆبەی تۆ لە ئارادا بوو کەوا دەست لە ئازاردانی دڵدارانت هەڵدەگری. دەستم دامێنت بیکە بە خـاتری ئـەو پیرەی تـۆبـەی لەسـەر دەسـتدا دادەدەی جاریٚ تۆبە مەکە تا من بە تەواوی دەکوژی و کەمەندکێشی خۆتم دەکەی. تۆبەکەت بخەرە پاش کوشتنی من.

(٤) واتە: یار بەدەم ناڵەمەوە نەهات تا گیانم گەیشتە سەر لێوم و کەوتمە گیانەڵا... جا تـوخوا من کەوا ئێستا گیانم دەردەچیٚ، دەبیٚ تازە چ کەڵکیٚ لە کەڵك بەخشینی ناڵەکەم وەربگرم!

له چینی پەرچەما نووری جەبینی دی، وتی زاهید:
کە سووتا دامی تەزویرم بە نووری دامی تەنویرت (٥)

فەزیلەی ئەسڵ و فەسڵ ئینسانی پێ نابێ بە ساحیب فەزڵ
کە تۆ کۆسەی، بە تۆ چی مامە ریشی باب و باپیرت! (٦)

لە خاکی پاکی ئەو بەردەرکەدا گەوزا رەقیب، ئامان
دەری‌کە، حەیفە گوور ئاسن خەسارەت دا لە ئیکسیرت (٧)

---

(٥) جەبین: ناوچاو، تەوێڵ. دام: داو.

واتە: زاهیدی ساختەکار کە لەژێر چینی پەرچەمی یاردا نووری ناوچاوانی دی، دنیا روون دەکاتەوە هاواری لێ هەڵسا، وتی وا داوی ساختە و فروفێڵم بە تیشکی ناوچاوانت سووتا کە کردووتە بە داو بۆ گیرۆدە کردنی ئەوانەی رێی فروفێڵ دەگرنەبەر.

سووتا (ن): پچرا. نووری (ن): زۆری.

(٦) ئەسڵ و فەسڵ: باو باپیر.

واتە: کەس بەوە گەورە نابێ کە باب و باپیری پیاو بووبن و گەورە بووبن، وەك چۆن کەسێ خۆی کۆسە بێ بەوە نابێ بە خاوەن ریش کەوا ئەوان خاوەن ریش بووبن. مەبەستی لەوەیە کە گەورەیی راستەقینە ئەوەیە بنیادەم خۆی گەورە و پیاو بێ نەك بە گەورەیی و پیاوەتی کەسی تر بنازێ.

وەك ئاگاداران دووبادی دەکەنەوە مەبەستی مەحوی لە «کۆسە» کەسێکی تایبەتیە لەو پیاو ماقووڵانەی سلێمانی کە لە باب و باپیریانەوە رێ‌و شوێنێکی گەورەیان بۆ بەجێ مابوو و پەیوەندییان لەگەڵ مەحوی باش نەبوو...

(٧) گوور ئاسن: ئاسنە کوتە و ژەنگ هەڵاوردوو و خڵتەی بەر کوورەی ئاسنگەر. ئیکسیر: کیمیاگەرانی کۆن بە مایەیەکیان وتووە، مایەی بێ‌نرخی پێ کراوە بە مایەی بەنرخ وەك جیوە بە زیوو مس بە زێڕ. کە مایەی وا هێشتا نەدۆزراوەتەوە.

واتە: بەدکار لە خاکی بەردەرگای ماڵی یاردا گەوزا، دەستم دامێنت ئازیز، بەدکار وەك ئاسنە کوتە و خاکی بەردەرگای تۆیش وەك ئیکسیر وایە، حەیفە ئیکسیرێکی وا گرانبەها بدرێ لە ئاسنە کوتەیەکی وا ناچیز و بێ‌بایەخ... دەسا دەری‌کە و دووری خەرەوە با ئەو سەربەرزییەی دەسگیر نەبێ.

لەبــەر بــاری مــەحەببەت ئــاسمان و ئـەرز ئـەناڵێنـن
چیە ئـەم دەعـوییەت زاهـید، جـلی لێ بـارە گـاپیرت(٨)

شوکر «مەحوی» کەوا موددێکە نـاوی چـووبووە نـیسیان
لە زومــرەی وەعـدی کـوشتن‌هاتوانـا هـاتەوە بـیرت(٩)

-٥-

«جگر ز زخم تـو مـعمور و دل ز غـم شـاداست»
ئەمەندە بابەتی عـەیشی نـەداوە بـۆ شـا دەست(١)

---

(٨) دەعوی: ئیددیعا.

واتە: زاهید! گاپیری نەفسی تۆ ئەوەندە لێ نەهاتوو و بار نەبەرە جلەکانی خۆی لێ بووە بە تەوق و کاری خۆی پێ بەڕێوە نابرێ. چیە وا ئێستا هاتووی ئیددیعای هەڵگرتنی باری قورسی عیشقی خودا دەکەی کە ئەرکێکی ئەوەندە قورسە زەوی و ئاسمان پێیان هەڵنەگیراوە.

مەحوی لەم بەیتەدا ئیشارەتی بۆ ئایەتی: ﴿إِنّا عَرَضْنَا الأَمانَةَ عَلَى السَّمٰواتِ وَالأَرْضِ وَالْجِبالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَها، وَ أَشْفَقْنَ مِنْها، وَ حَمَلَهَا الإِنْسانُ، إِنَّهُ كانَ ظَلُوماً جَهُولاً﴾ کردووە کە واتە: ئێمە ئەرکی لێپرسینەوەمان خستە ئەستۆی ئاسمان و زەوی و شاخەکان. کەسیان هەڵیان نەگرت و ترسان، ئادەمیزاد هەڵی‌گرت، ئەو خراپی کرد لەگەڵ خۆی و سوودی خۆی نەدەزانی.

ئـایەتەکـەشی بـەپێی رێ‌و شـوێنـی ئـەهلی تـەسەووف مـەعنا لێ‌داوەتـەوە، چـونکە لە تەفسیرەکاندا ئەمانەت بە ئەرکی لێپرسینەوە مەعنای لێ دراوەتەوە، بەڵام بەپێی واتای بەیتەکە خۆشەویستی خواو عیشقی راستەقینەیە...

(٩) واتە: دەمێ بوو ناوی مەحوی لەبیر چووبووەوە، لە سایەی خواوە وا لە ریزی ئەوانەدا کە وادەی کوشتنیان هاتووە، کەوتەوە یادت...

-٥-

ئەم پارچە شیعرە لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) واتە: جگەرم بە زامی تیری تۆ ئاوەدان بووەتەوە، هەرکوێی دەروانی جێ نـووکی تـیری تۆی پێوەیە. دڵیشم بەهۆی خەفەتی بێ‌ڕەحمی تۆوە شادمانە، چونکە ئەگەر تۆ بیر کردنەوەت

لە سـینە جـۆششـی نـاڵـینە، چـاوە پـڕ ئـەسرین
«ز یُـمن جـور تـو اقـلیم درد آبـاد است»(٢)

قـوڕێ بکـەم بـە سـەرا یـا بـە دادڕیـنی بـەرۆك
حەقی مەحەبەت ئەداکەم، بدەی خودایا دەست(٣)

غەنیمەتە، بە دەم و دەسـتی بگـرە دامـەنی دۆست
لە دەستی خۆتی مەدە، داویـە خـودا تـا دەست(٤)

☞
لە دڵی من مەبەست نەبوایە خەفەتت بۆ فەراهەم نەدەکرد. کەواتە ئەمە ئەوپەڕی بەختەوەرییە و هەرگیز ئەمەندە بابەتی خۆشی بۆ پادشایش هەڵنەکەوتووە.

نیوە فارسییەکەی ئەم بـەیتە و بـەیتی پـاشەوەی هـی «حـافیز»ی شـیرازیـن. ئـەم جـۆرە دەسکاری کردنەی شیعر پێی دەڵێن «تَشطِیر»، واتە: نیوە نیوە کردن.

(٢) واتە: گوێ لە سینە دەگری دەبینی وا ناڵەی تێدا هـاتووەتە جـۆش... سـەیری چـاویش دەکەی دەبینی وا پڕ بووە لە فرمێسك. لەخوا بەزیاد بێ لە بەرەکەتی ستەمی تۆوە وڵاتی دڵ ئاوەدان بووەتەوە.

ناسکی ئەم بەیتە لەوەدایە وڵات بە ستەم وێران دەبێ، کەچی ستەمی یار ئەوەندە بە پیت و بەرەکەتە بووە بەهۆی تەقینی کانیاوی چاو و بە مایەی بەزم و گۆرانی و مۆسیقا وتنی ناو سینە کە ئەوەش نیشانەی ئاوەدانییە.

(٣) واتە: بنیادەم دەبێ بەوەفا بێ و سوپاسی چاکەی لە بەرچاو بێ... سا خوایە دەستم بدەی لە خۆشی ئەم هەموو ناز و نیعمەتەدا حەقی خۆشەویستی بەجێ بێنم و قوڕێ بکەم بەسەر خۆمداو بەرۆکی خۆم لە خۆشییاندا دادڕم.

(٤) غەنیمەت: تاڵان. دامەن: داوێن.

واتە: ئەمە کە ئێستە بۆت هەڵکەوتووە یارت لێوە نزیکە خەریکی ستەمکارییە لەگەڵت، تاڵانە هاتووەتە بەر دەستت، تا خوا دەست و دەسەڵاتی داوی لە دەستی خۆتی مەدە و داوێنی یار بە دەم و دەست بگرە.

وتـم: نـیازمە بـەر پـێتـی خـەم سـەرم، فـەرمووی
بە ناز و عیشوە: شەهی بۆ گەدا کـە نـادا دەست (٥)

لە پێ حەرامە زڕەی سیلسیلەی موقەددەسی عیشق
ببی بە شێر و مەگـەر هـەڵگـری لە دنـیا دەست (٦)

هیلاکی دەستی حەنایتە، کـوشتە بـێ دەمـی تـێغ
ئـەمن شکـــاریی پـــابەستە و ئـەتۆ بـا دەست (٧)

بە دەستی غونچە دەمێ، دەستی دا کە بەیعەت بۆم
چ ئارەزوومە لە «عیسا» دەم و لە «مووسا» دەست (٨)

---

(٥)عیشوە: ناز. شەهی: پادشایەتی.
مەبەستی لەوەیە سەر خستنە بەر پێی یار لە حوکمی پادشایەتیدایە و بۆ گەدا نالوێ...
بەرپێتی خەم (ن): بەرپێت بخەم.

(٦)واتە: زنجیری عیشق ناکرێتە پێی هەموو کەس و هەموو کەس شایانی خەڵاتی وا پیرۆز نیە. بۆ ئەوەی ئەم زنجیرە بکرێتە پێت و لە پێتدا زڕەی بێ، پێویستە ببی بە شێر و ئەوەندە ئازا بی بتوانی دەست لە دنیا هەڵبگری.
دەش‌توانرێ «لە پێ» بە «لە پێی» بخوێنرێتەوە. لەم حاڵەدا پێویستە «ببی» و «هەڵگری»یش بە «ببێ» و «هەڵگرێ» بخوێنرێنەوە.

(٧)حەنایی: خەنەیی، سوور. شکار: نێچیر. پابەستە: پێ بەستراو.
واتە: من بە دەستی وەك خەنە تێ‌گیراو سووری تۆ کوژراوم و ئەو سوورییە بەدەستتەوە خەنە نیە، خوێنی منە. من بێ بەکارهێنانی دەمی تێغ کوژراوم... منی نێچیری پێ بەستراو دەبێ لە ئاست تۆی بەدەست و دەسەڵاتداردا چیم پێ بکرێ!.

(٨)غـونچە دەم: ئـەوەی دەمـی ئـەوەندە بـچووك بـێ وەك خـونچەی نـەپشکووتوو وابـێ.
بەیعەت: بە پێشەوای خۆ پەسەند کردن.
واتە: من کە بۆم رێ‌کەوێ دەستی بەیعەت پێ‌کردن بخەمە دەستی نازدارێکـی خـونچە دەمەوە، ئیتر چ ئارەزوویەکم هەیە لە هەناسەی مردوو زیندووکەرەوەی عیساو لە دەستی سپی مووساکە وەك چرا تیشکی دەدایەوە!.

به دەستی دوودە کەون ئەهلی، ئەر لە پێ کەوتن
بەسم نەدیوە لە دنیا، هەتاکو بڕوا دەست (٩)

بلێ بە ئەهلی حەسەد «مەحویا» وەکوو «حافیز»:
«قبول خاطر و لُطف سخن خداداد است» (١٠)

لە دیوانە دەستنووسەکەی شێخ عومەری کوڕی شاعیردا، هەروەهالە نوسخەیەکی تریشدا، لە نێوان ئەم بەیتە و بەیتی داهاتوودا جێگەی بەیتێك بە سپیەتی هێڵراوەتەوە. زیاتر لەوە دەچێ نیشانەی ئەوە بێ ئەم پارچەیە بەیتێکی ناتەواو بێ. غەزەلیش زیاتر تاقە. ئەمەش بەڵگەیەکی تری ناتەواوی بەیتێکە لەم شوێنەدا.

(٩)فەوتانی بەیتێك لە پێش ئەم بەیتەوە ڕێگای ئەوەی لێ گرتووین بزانین مەبەستی مەحوی بە وردی لەم بەیتە چیە و باسی کێ دەکا. بۆیە دەبێ بڵێین کەوا دەست دەدا باسی دڵدارانی ڕاستەقینە بکاو بڵێ ئەمانە تا پێیان هەبێ ڕادەکەن بە دوای یارداو کە لە پێ کەوتن لەسەر دەست دەڕۆن بەرێدا بۆلای و دوای دەکەون، چونکە لە جیهانی دڵداریدا تا دەست بڕواو دەسەڵات هەبێ «بەس» نیە و ناوترێ، وەك خوا فەرموویەتی: ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ﴾واتە: چەندتان لە تواناداِ بێ خۆتان لە خوا بپارێزن و بێ فەرمانی مەکەن.هەروا دەستیش دەدا مەبەستی لە ئەهلی دنیا بێ و بڵێ: دنیا پەرست بە هیچ تێر ناخوا، ئەگەر لە پێیش کەوت بە دەست بۆی دەکەوێتە چنگەکرێ... من هەرگیز «بەس» و قەناعەتم لە دنیادا نەدیوە و کەس بە هیچ داناکەوێ و مەگەر گڵ چاوی برسی ئادەمیزاد تێر بکا.

بە دەستی دوو دەکەون (ن): بە دەست دووی دەکەون. ئەر (ن): گەر.

(١٠)واتە: مەحوی، تۆیش وەك حافیزی شیرازی، بڵێ بەوانەی بەخیلیت پێ دەبەن لەبەر ئەوەکە شیعرەکانت لای خەڵك پەسەند و جوانن و قسەت ناسکە، بڵێ: ئەم بەهرەیە خوا پێی بەخشیوم و لە کەسەوە نیە و ئێوەش لە داخا هەر لە ورگی خۆتان بدەن!.

-٦-

نەوەك هەر چاوی مەستە، خۆشی هەر مەست
بەلادا دێ، کە دێ، وەك تورکی سەرمەست(١)

لە حەجلەی ناز و ئیعزازی بە سەد ناز
خودا تۆ حافیزی بی، هاتەدەر مەست(٢)

بە دوویا شێخ و سۆفی مەستی عیشقی
لە ڕێیا کەوتوون مەستە لەسەر مەست(٣)

نیگاهی مەستی تا مەستانی ڕێ دا
نەما لەو جێگە ڕێگەی کەس لەبەر مەست(٤)

بنازم بەو پیاڵەی چاوی مەستە
بە یەك پرشنگی عالەم سەربەسەر مەست(٥)

-٦-

ئەم پارچە شیعرە لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) تورك: لە ئەدەبیاتی کۆندا کینایەیە لە یاری شۆخ و جوان.

لە نێوان «دێ»ی «بەلادا دێ» و «دێ»ی «کە دێ»دا جیناس و وشە ئاراییەکی جوان هەیە.

(٢) حەجلە: شوێنی تایبەتی یەکەم شەوی بووك و زاوا. ئیعزاز: قەدر لێ گرتن. مەست: بە حاڵی سەرخۆشییەوە.

(٣) مەستە لەسەر مەست: هەموو لاڵو پاڵ بە سەر خۆشی بەسەر یەکدا کەوتوون.

(٤) نیگاه: چاو.

واتە: هەر کە چاوی مەستی ڕێگای سەرخۆشەکانی عیشقی خۆی دا لە دەوری کۆببنەوە، سەرخۆشی تەماشای ئەوەندە لێ کۆبووەوە، ئەو دەوروبەرە جێگەی کەسی تیا نەما.

(٥) یەك پرشنگی (ن): پرشنگێکی.

لەبــەر حــوکمی نــیگایا قــاتە هــوشیار
هەتا چاوی بکـا بـڕ، مـەستە، هـەر مـەست

وتـــی: ســـەیری دەرو دەشـــتم نـــەماوە
لە چاوم مەوج ئەدا، پڕ دەشت و دەر مەست (٦)

بەجوز مەی نـاوی ئـەم نـاوە بـە چـی بـەم
بە نەشئەی ئەو بەشەر هەم «بُوالبَشَر» مەست (٧)

دەنـــاسێ بـادەکـەی، مـەقسوودی حـەشرە
دەڵێ: «مەحوی» بنوو تۆ تا سەحەر مەست (٨)

-٧-

خەرامی ناز ئەگەر هـێنـایە لەنـجە سـەروی مـەوزوونت
وەکوو لەیلا، لەسەر رێ پرسشێ کە حاڵی مەجنوونت (١)

---

(٦) واتە: یار وتی وەك چۆن کەسێ چاوی پڕ بووبێ لە فرمێسك هیچی پێ نابینرێ، منیش چاوم شەپۆل دەدا لە مەستانی نیگام و دەشت و دەری پڕ کردووە و هیچم پێ نابینرێ.

(٧) جوز: بێجگە. ناو: ناز. «بُوالبَشَر»: باوکی ئادەمیزاد، حەزرەتی ئادەم.

واتە: بێجگە لە مەی چ ناوێکی‌تر هـەیە بینێم لەم نـازەی یـار، کـەوا ئـادەمیزاد و بـاوکی ئادەمیزادیشی بە نەشەی خۆی مەست کردووە.

بەجوز (ن): مەگەر.

(٨) واتە: یار ئەم بادەی نیگای خۆیە دەناسێ کەوا مەبەستی کۆکردنەوەی سەرخۆشـانیەتی لە دەوری خۆی و رۆژی حەشریش رۆژی کۆکردنەوەی خەڵکە لە سەحرای مەحشەردا، بۆیە پێم دەڵێ مەحوی تا رۆژی حەشر هەر سەرخۆشی نیگام بەو، بە سەرخۆشی بنوو تا ئەو رۆژە کە هەموو جیهانم لە دەور کۆ دەبێتەوە.

-٧-

(١) خەرام: کردەوەیەك کە لە رووی نازەوە بێ، کینایەیە لە رۆیشتنی بەناز. مـەوزوون: رێك.

دەترسم گەردی خوێنی من لە شیشەی گەردنت نیشێ
وەگەرنا، غەم نیە بمرم لە حەسرەت لێوی مەیگوونت(٢)

خەرامت چوویە باغ و سەروی بەر بادی خەجاڵەت دا
گوڵی هەروەك درك ئاڵاونە داوێنی واژوونت(٣)

کەمەندی زوڵفی وەك ئەبریشمی خاوی نیگارێکت
لە دڵ ئاڵا، خەیاڵی خاوە، دڵ لەو داوە بەربوونت(٤)

پرسش: پرسیار.

واتە: ئەگەر رەوتی نازدارانە باڵای وەك سەرو رێك و بەرزتی هێنایە لەنجە و لار و وەك لەیلاکەوتیتە رێ، لەسەر رێوە پرسیارێکیش لە حاڵی منی وەك مەجنوون عەوداڵ بووی خۆت بکە.

(٢) مەیگوون: وەك مەی، سوور.

واتە: خەفەتی ئەوەم نیە لەتاو دەردی دووری لێوی سوورت بمرم، ترسی ئەوەم هەیە تۆزی خوێنی وشك بووەوەم لە شووشەی گەردنت بنیشێ و لەکەداری بکا، بۆیە نامەوێ بەو دەردی دوورییە بمکوژی. مەبەست لە تۆزی خوێنی وشك بووەوە، تۆباڵی تاوانی کوشتنەکەیە.

(٣) واژوون: سەرەوخوار کراوە.

واتە: شنەی لەنجە و لاری تۆ چووە ناو باخ و داری سەروی دایە بەر بای خەجاڵەت کە بەراوردی خۆی لە گەڵی کرد. گوڵانی ناو باخیش بە جۆرێ گیرۆدەی بوون وەك درك لە داوێنی هەڵەوگەڕاوی ئاڵان. مەبەست ئەوەیە کە سەروی رێك و بەرز لە چاو باڵای یاردا نانوێنێ و گوڵاڵەی جوانی ناو باخ لە ئاست بۆنی خۆشی داوێنیدا نمووی نیە.

(٤) واتە: کە کەمەندی زوڵفی وەك ئاورێشمی خاوی یارێکت لە دڵ ئاڵا، ئیتر خەیاڵی خاوە تا ماوی لە داوی ئەو کەمەندە رزگار ببی.

نیگارێکت (ن): نیگارینت. بەپێی ئەم نوسخەیە مەعنای بەیتەکە بەم جۆرە دەبێ: دڵ بووە بە داوی زوڵفی وەك رەنگاورەنگ جوانی وەك ئاورێشم خاوتەوە. خەیاڵی خاوە ئیتر جارێکی تر لەو داوە بەر ببێ.

لە نێوان هەردوو «خاو»دا جیناس و وشە ئاراییەکی ناسك هەیە.

حـــەیاتی تـازە دێتـە بـەرم و ڕۆحــم دەردەچــێ، وەرنـا
سەداێنکی نیە وەك مەوجی گەوهەر هـاتن و چـوونت[٥]

لە هەر شیعرێ لە دیوانت دەجۆشێ نەشئەیێ «مـەحوی»
سەدایێکی لە یەکتر جـوێ دەدا هـەر تـاری قـانوونت[٦]

لە چەند و چوونی دنیادا بە زایع چوونی عـومرم چـەند!
خودایا بەس بە زایع چم، بە حەققی زاتی بێچوونت![٧]

-٨-

بە دەم مەوجی خوێنی ئەشکەوەم، بڕوانە چـۆنـم بـۆت!
دەروونم کەیلی زووخی دەرد و غەم، بڕوانە چۆنم بۆت![١]

---

(٥) واتە: بەوەدا بە هاتن و چوونت دەزانم کە دێیت زیندوو دەبمەوە و کـە دەڕۆی دەمـرم، ئەگینا خۆ هـاتوچـۆت دەنگـی نـایەت، وەك شـەپۆلی تیـشکی گـەوهەری شـەوچراغ کـە دەردەکەوێ دنیا ڕوون دەکاتەوە و کە دەڕوا دنیا تاریك دەبێتەوە.

مەوجی (ن): ئاوی.

(٦) تار: ژێ. قانوون: ئامێرێکی مۆسیقایە.

واتە: شیعری مەحوی ئەوەندە بەتام و خوێیە، نەك هەر پارچەیەکی، بەڵکـوو هـەر تـاقە بەیتێکی تامێکی تایبەتی هەیە و لە خۆشیدا لە ئاوازی مۆسیقا دەچێ، لەگوێداکە هەر ژێیەکی دەنگێکی جیا لە دەنگی ژێکانی تری بدا.

(٧) بێ‌چوون: بێ‌هاوتا.

واتە: با بەسی بێ بەزایە چوونی عومرم لە ئاڵو وێڵی دنیادا، خوایە تۆ بی و زاتی بێ‌هاوتای خۆت بگەرە فریام با لەمە زیاتر بەزایە نەچم.

-٨-

(١) واتە: بەراوردێ لە نێوان بـێڕەحـمی خـۆت و دڵسـووزی مـندا بکـە، لەتـاو دەردی تـۆ کەوتوومەتە سەر لافاوی خوێناوی فرمێسکم و دەروونم پڕە لە زووخی غەم و مەینەتی تۆو هێشتاش هەر دەس‌بەردارت نابم.

ڕەقیبی سەگ حەزی بوو، کوشتمت، سەیری کە چۆنی بۆم
دوعا بۆ دەست و تێغت من دەکەم، بڕوانە چۆنم بۆت!(٢)

بە غەدداری نەوەك ناوت بەرن، بەم ئەنجنی، قەت من
شکاتی جەوری تۆ بەر کەس دەبەم؟ بڕوانە چۆنم بۆت!(٣)

هەناسەی ئاگرینم بردەوە بەر، تا دەروونم سووت
بە ناڵە تا دڵت سەخڵەت نەدەم، بڕوانە چۆنم بۆت!(٤)

بیانوو بگرە، شێوەی خۆت بشێوێنە بە من کوشتن
وەها چاوی بەدت لێ لادەدەم، بڕوانە چۆنم بۆت!(٥)

بە ئاوی گریە هەردەم ناوی چاوم ششتووە، نەك جێت
بە خوێن ئاغوشتە بێ، تۆ، چاوەکەم، بڕوانە چۆنم بۆت!(٦)

---

(٢) واتە: سەیری خۆت بکە و سەیری منیش بکە. بەدکار ئارەزووی لەوەیە من لە نێواندا نەمێنم، تۆیش لەسەر ئارەزووی ئەو دەمکوژی، کەچی منیش لەجیاتی گلەیی و دوعای شەڕ لێ کردن دوعا بۆ دەست و تێغت دەکەم.

(٣) واتە: ئەنجن ئەنجنیشم بکەی شکات لەدەست تۆ نابەمە بەر کەس، نەوەك خەڵك پێت بڵێن غەددار و ستەمکارە. جا سەیر کە من بۆ تۆ چۆنم.

(٤) واتە: بۆ ئەوەی بە ناڵە ناڵ دڵت ئازار نەدەم، هەناسەی گەرمی خۆمم بردەوە ناو سینگم و هەناسەم هەڵنەکێشا تا دڵم سووتا.

نیوەی یەکەمی ئەم بەیتە لە چەند نوسخەیەکی تردا بەم جۆرەیە:

هەناسەی ئاگری بەرداومە بەر تاوی دەروونم سووت

(٥) واتە: شێوەت زۆر جوانە، ترسی ئەوەم هەیە چاوی پیس کارت تێ بکا، لەبەر ئەوە شێوەی خۆت بشێوێنە و بیگۆڕە و ڕووی خۆت ترش بکە و من بکوژە تا کەس وا نەزانێ شێوەت جوانە و چاوت بدا.

(٦) گریە: گریان. ئاغوشتە: تێکەڵ.

واتە: چاوەکانم پڕن لە خوێناوی جگەرم و جێگای تۆش ناوی چاومە. جا بۆئەوەی جێگاکەی تۆ خوێناو نەبێ، هەردەم بە فرمێسك دای دەشۆم.

غەمی خۆشی نیە «مەحوی» لە دڵیا، هەر غەمی تۆیە
لە عیشقتدا دەکەم غەم بۆ بەغەم، بڕوانە چۆنم بۆت! (٧)

-٩-

ئیتتیفاقی ئافتاب ئانێ موقابیل بوو بە رووت
ئافەتێکی دی نەما تابی، بوەستێ رووبەڕووت (١)

دیارە خۆ پەروانە هەر سووتانە ئەسڵی موددەعای
بۆیە ئێمەش عاشقین، ئەی شەخسی ئاتەش خوو، بە خووت (٢)

---

(٧) بەغەم: بەخێو.

واتە: مەحوی لەم جیهانەدا نەك خەمی کەسێك یا شتێك، تەنانەت خەمی خۆیشی لە دڵدا نیە، هەر خەمی تۆی لە دڵدایە. لە پێناوی عیشقی تۆدا خەمت بۆ بەخێو دەکاو بۆئەوەی هەمیشە بەرابەر بە خۆشەویستیت بە وەفا بێ و خەمت بۆ بخوا، هەر خەمت بۆ بەخێو دەکا.

وا دیارە وشەی «بۆ» لە نیوەی دووهەمی ئەم بەیتەدا «بۆت» بووبێ و سووك کرابێتەوە یا بە هەڵەی نووسینەوە فەوتابێ، چونکە «ت» کە لە زاراوەی سلێمانیدا بە دەنگێکی تایبەتی دەخوێنرێتەوە و لەوانەیە نووسەرێ کە تازە دەس بداتە نووسینی کوردی هەستێکی ئەوتۆی پێ نەکا. دەشگونجی تێکڕای نیوە بەیتەکە بەم جۆرە بخوێنرێتەوە:

لە عیشقتدا دەکەم غەم بوو بەغەم؟ بڕوانە چۆنم بۆت!

-٩-

(١) ئیتتیفاقێ: بە رێکەوت. ئافتاب: خۆر. ئانێ: کاتێك. تاب: تین.

واتە: بە رێکەوت جارێکیان رۆژ تاوێك لەگەڵ رووت رووبەڕوو بوو؛ دەردێکی وای بەسەر هات توانای نەما لە بەرابەرتدا خۆی راگرێ.

لە «تاب»دا لەتافەت هەیە. لە نێوان «بەڕووت» و «ڕووبەڕووت»یشدا جیناسی ناتەواو هەیە.

ئیتتیفاقی (ن): ئیتتیفاقەن «اِتِّفاقاً». بوەستێ (ن): بمێنێ.

(٢) موددەعا: مەبەست، داخوازی. ئاتەش خوو: خوو ئاگرین، توند و تووڕە.

☞

ئـــەم فـــیزاعـــەت بـــەدووەوە، حـــەقتە کـــە نـــاپرسی چـــیە
تۆ یـەکـێ، دائـیم هـەزارێکـی وەکـوو مـن دوو بـە دووت[٣]

ئـــەی مـــەحەبیەت! ئـاگـرێکـی هـێـنـدە خـۆش و دڵنشـین
ئەو کەسەی سووتووتە، هەر ئەو هەوڵ ئەدا بۆ سوو بە سووت[٤]

ئـــــەم شـــەرارەی فـــیرقەتە مـــەخلووقی وا کـــردە کـــەباب
مـــالیکی دۆزەخ دڵی بـــەم عـــالەمی نـــاسووتە، ســـووت[٥]

☞

واتە: پەروانە کە عاشقی چرا دەبێ مەبەستی ئەوەیە بسووتێ، هەر بۆیەش ئێمە عـاشقی خووی تۆ بووین کە ئازاردانی دڵدارانە تا ئازارمان بدەی.

شەخسی (ن): شەمعی.

(٣) فیزاع: هاوار و دەنگە دەنگ. دووبەدوو: دوابەدوا.

واتە: ناهەقت ناگرم کە هەواڵی دڵدارەکانت ناپرسی، تۆیێ کە هەزارانی وەك منت بەدواوە بێ و تۆیش هەر تەنها خۆت بی، هەر ئەوەندە پێت دەکرێ لا بەلای ئێمەدا بکەیتەوە و سزامان بدەی.

دەشگونجێ مەعنای «دوو بە دووت» وا لێ بدرێتەوە کەوا ئەم هەموو خەڵکە گشتیان لە ئاست تۆدا بە دووهەمت دادەنرێن.

(٤) دڵنشین: لە دڵدا جێ گرتوو. سووتوو: سووتاو. سوو بە سوو: دووبارە سووتاو، یـاخود ئەملاو ئەولا.

واتە: ئەی خۆشەویستی! تۆ ئاگرێکی ئەوەندە خۆش و لە دڵدا جێ‌گرتووی، هـەرکەس جارێك پێت سووتا خوا خوایەتی جارێکی‌تریش پێت بسووتێ، یان کون بـە کـون بـە دواتـا دەگەڕێ تا جارێکی‌تریش پێت بسووتێ.

وەسف‌کردنی خۆشەویستی بە «دڵنشین» وەسف‌کردنێکی ناسکە، چونکە خۆشەویستی هەم دڵگیرە و هەم لە دڵیشدایە...

(٥) شەرارە: پزیسك. مالیك: دەرگاوانی دۆزەخ. ناسووت: مرۆڤایەتی.

واتە: ئاگری دووری لە یار خەڵکی بە جۆرێ کردووە بە کەباب، تەنانەت دڵ ڕەقێکی بێ بەزەیی وەك مالیکی دەرگاوانی دۆزەخیش دڵی بۆ ئەم ئادەمیزادانە سووتا.

☜

سوبحی مەحشەر بوو، وتت: سوبحەی زووە وادەی ویسال
عالەمی کوشت ئینتیزاری هاتی وادەی زوو بە زووت(٦)

بۆ لە باسی زوڵفیا «مەحوی» نەبێتە مووشکاف
رۆح و دڵیە «مُـدَّةَ العُمر»ی ئەسیری موو بە مووت(٧)

- ١٠ -

دەمت چی؟ پڕ لە دوڕ، دورجێکی یاقووت
نیشانە و مۆری چی؟ خەتێکی زمڕووت(١)

☞

لە نێوان «ناسووت» و «سووت»دا جۆرە جیناسێکی ناقیس هەیە.

عالەمی (ن): عالەمەی.

(٦) واتە: ئەو سبەینێیە کە داتنابوو بە کاتی پێ گەیشتنت و دەتوت زۆر نزیکە و ها ئەوەندەت زانی هات، بوو بە رۆژی حەشر و دەرکەوت بەم زوانە پێی ناگەین... خەڵکیش کە ئەوەندەیان چاوەڕوانی کرد وادەکە هەر نەهاتە پێشەوە، هەموو لە تاو ناخۆشی چاوەڕوانی مردن.

(٧) مووشکاف: کەسێ ئەوەندە ورد و زیرەك بێ وەك لەوانەبێ موو بقڵیشێنێ و لەتی کاو بیکا بە دوو کەرتەوە.

واتە: مەحوی حەقیەتی لە باسی زوڵفی یاردا ژیر و ورد بێ، چونکە بە درێژایی ژیانی، رۆح و دڵی دیلی تاڵ تاڵی مووی زوڵفی یار بووە و لەگەڵ یادیا رای بواردووە.

- ١٠ -

ئەم پارچە شیعرە لە دیوانە چاپکراوەکەدا بڵاو نەکراوەتەوە.

(١) دورج: سندووقێکی بچکۆلانەیە ژنان گەوهەر و شتی گرانبەهای خۆیانی تێ دەخەن.

واتە: دەمت دەم نیە!، سندووقێکی یاقووتییە پڕە لە دانەی دوڕ کە ددانەکانتن، ئەو نیشانەیش کە بەو سندووقەوەیە خەتێکی وەك زمڕووت شینە کە گەنەتووکی تازە دەرهاتووی سەرلێوتە.

بــە گــریانم، وەکــوو گــوڵ، پـێکـەنی یـار
لە باغی من بە بارش غـونچە پشکـووت (٢)

قــوبووڵم کــەی ئـەگـەر، لوتـفێکـی زۆرە
بە کەمتر هـیندوێکـی خـاڵی هـیندووت (٣)

شـــوکر هـــەر مـــامەوە بـــۆ یـــادگاری
بە کاری زەخمەکەی شمشێری ئەبرووت (٤)

لە غـەمزەی چـاوت ئـەبرۆ داگـرە و بـەس
مەکە بۆ قەتڵی عـاشق رەنـجە، بـازووت (٥)

نـەخۆشـی عـیشقی لێوت وەسـیەتی کـرد:
بـــتاشن داری عـــوننابی بـــە تـــابووت (٦)

---

(٢) بارش: باران بارین.

واتە: یاری وەك گوڵ نازدار و جوانم بە گریانی من پێکەنی. ژیـانی مـن وەك بـاغ وایـە و گوڵەکەی یارەکەمە و بارانی ئاودانی فرمێسکی چاوەکانمە؛ بە داوەرینی ئەو بارانە گوڵەکەی من کە یارەکەمە پشکووت و پشکووتنەکەی ئەوەبوو دەمی کرایەوە کە پێکەنی.

(٣) هیندوو: خوڵامی رەش، کینایەیە لە ناچیزی. خاڵی هیندوو: خاڵی وەك هیندی رەش.

واتە: ئەگەر وەرمگری بە کەمترین بەندەی خاڵی رەشت، لوتفێکی زۆرم لەگەڵ دەکەی.

(٤) واتە: خوا شوکر بە کاری شمشێری برۆت نەمردم و مامەوە بۆ یادگاری.

(٥) رەنجە: ئازار چەشتوو.

واتە: کە ویستت یەکێ لە دڵدارەکانت بکوژی، پێویست بەوە ناکا ئازاری شـان و قـۆڵی خۆت بدەی و شمشێری بۆ دابهێنیتەوە، تەنها بە چاو ئیشارەتێکی بۆ بکە و برۆیەکی لێ داگرە دەس بەجێ گیرۆدە دەبێ و دەکوژرێ.

(٦) چونکە داری عونناب سوورە و لە رەنگا پەیوەندییەکی لەگەڵ لێوی یار هەیە.

مـــنی بـــەم حـــاڵو قـاڵە دی کـە دەیـوت:
کـــتێبێکـی غـەریبم دیـوە، پـەڕپـووت[(٧)]

بـــە نـــیلە بـــێ نـــەباتی مـــیسری لێوت
جلم. سوبحم، هەموو هەر شامە بێ ڕووت[(٨)]

لە نـــاڵەی گـــەرمی دڵ بـــاکت نـــەبوو تـــۆ
بە ئاهی سەردی «مەحوی» من دڵم سووت[(٩)]

-١١-

دڵدۆزە تـــیری ئـــاهی فـــەقیرانـــی ڕووت و قـــووت
بـــۆ کـــوشتنە هـــەمیشە کـــە ئـامادە شـیری ڕووت[(١)]

---

(٧) حاڵو قاڵ: جۆر. غەریب: سەیر.

واتە: چونکە ئەوەندە سەرگوزەشتە و کارەساتی عیشقم لایە، لە کتێبێکی کۆنی شڕ دەچم.

(٨) واتە: بێ لێوی وەك نەباتی میسر شیرینی تۆ عازیەتی بارم و جل و بەرگم وەك ئاوی نیل شینە. بێ شەوقی ڕوخساریشت بەیانیم وەك ئێوارە تاریکە.

وردەکاری مەحوی لەم بەیتەدا زۆر جوان دیارەکە «نیل» و «میسر» و «نەبات»ی لەلایەکەوە و «شام» و «بێرووت = بێ ڕۆت»ی بە یەکەوە کۆ کردووەتەوە کە کۆمەڵێ «تەوریە» و «ئیستیعارە»یان تێدایە.

(٩) واتە: ئازیز، ئەی یاری بێ بەزەیی، تۆ باکت نەبوو لە ناڵەی گەرمی دڵی «مەحوی»، کەچی من بە هەناسەی ساردی ئەو دڵم سووتا.

-١١-

ئەم پارچە شیعرەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) دڵدۆز: ئەوەی کار بکاتە دڵو ئازاری بداو خوێناوی بکا. لە مەیدانی دڵداری و کاری تیری برژانگو غەمزەی چاو و شتی وادا بەکار دەهێنرێو لە غەیری ئەو شوێنانەشدا بە مەجاز.

واتە: تیری ئاهی فەقیران و هەژاران دڵ دەسمێ، چونکە ئاهی ئەوان وەك شمشێری لە

مــەحفووزی تــۆ کــە روو لە خــودا بــی لە دێوو دەد
بۆ حیرزی تۆ، دەبـێتـە زرێ نـەسجی عـەنکەبووت[٢]

دڵ زیــنـدووە بـە عـیشق و بـژی تـۆ لە مـەرگ ئـەمین
بــــەم دەردە بـمرە، تــا بـبیە «حَــيٍّ لَا يَــمُوت»[٣]

گــەر ســەنگی کــۆهســـارە، بـــووە لەعــلی تــابدار
هەرکەس بە جەبری سەبر و حەیا خوێنی بوو بە قووت[٤]

کێلان دەرهێنراو وایە و شمشێریش کە لە کێلان رووت کرا بۆ برینداركـردنە. یـان مـادەم تـۆ شیری رووی خۆت وەك بڕۆت بێ ئـامادەت کـردبێ بـۆ کـوشتنی عـاشقانی هـەژار، دەبـێ ترسیشت لە ئاه و نزوولەیان بێ، چونکە ئاه و نزوولەی ستەم لێ‌کراوان گرانە.

(٢) دێو: بوویەکی خەیاڵییە بە دیمەن وەك ئـادەمیزاد وایـە، بـەڵام زۆر بـەهێز و نـاشیرین و بەسامە، دەڵێن گوایە شاخ و کلکیشی هەیە!. دەد: جانەوەری دورنـدەی وەك شـێر و پـڵنگ. حیرز: پارێزراوی. زرێ: کراسی ئاسنین. نەسجی عەنکبووت: تەنراوی جاڵجاڵۆکە.

واتە: تۆ ئەگەر روو لە خودا بی، لە هەموو دێوو جانەوەرێك دەپارێزرێی و تەنانەت شتی بێ هێزی وەك تەنراوی جاڵجاڵۆکەت بۆ دەبێ بە کراسی ئاسنین بۆ ئەوەی بتپارێزێ.

(٣) واتە: ئەوەی دڵی پڕ بێ لە عیشق هەرگیز نامرێ و ئەوەی بە دەردی عیشق بمرێ هەرگیز بە مردوو دانانرێ.

مەبەستی ئەوەیە کە مردن و ژیان ئەوە نین خەڵك تـێیـان گـەیشتوون. مـردنی راسـتەقینە ئەوەیە دڵی ئادەمیزاد شتێکی تیا نەبێ گرەویدەی بووبێ و کەسێکیش کە بۆ مەبەستێکی بەرز و پیرۆز بژی، با لە پێناویشیدا بمرێ بە مردوو نادرێتە قەڵەم.

(٤) سەنگ: بەرد. کۆهسار: ناوچەی شاخاوی. لەعل: بەردێکی گرانبەهایە. تابدار: خـاوەن پرشنگ. جەبر: زۆر.

واتە: ئەوەی لەژێر باری خۆڕاگرتن و ترسی خوادا خوێنی دڵی خۆی خواردەوە، ئەگەر بەردی سەر شاخانیش بێ دەبێ بە لەعلی پرشنگدار.

بوو بە (ن): کردە.

یا ڕەب لە دۆزەخ ئوممەتی «ئەحمەد» بەدەی نەجات
کەم بیٚ چیە لە کوورەیی وا باوەشیٚ بزووت(٥)

دەیوت: قیامەت ئەڵبەتە ڕوومت نیشان ئەدەم
ڕوو دەرخە، تاکوو ڕۆژی قیامەت هەڵیٚ لە ڕووت(٦)

بەر پیٚی ئەوم، بە میٚزەرەوە، سەر کە نا، وتی:
«مەحوی» تەمایە بمخەڵەتیٚنیٚ بە تووری پووت(٧)

---

(٥) بزووت: سووتەمەنی.

واتە: گوناهبارانی ئوممەتی پیٚغەمبەر (د.خ) لەچاو هەموو ئەهلی دۆزەخدا لە باوەشیٚ سووتەمەنی زیاتر نین و تەنووری دۆزەخیش بە نەبوونی ئەو باوەشە سووتەمەنییە سارد نابیٚتەوە و پەکی ناکەویٚ.

(٦) هەڵیٚ: هەڵبیٚ.

واتە: یار وتی: ڕۆژی قیامەت ڕوومت پیشان دەدەم. منیش دەڵیٚم ئیٚستا ڕووت دەرخە، بۆ ئەوەی هەر لە ئیٚستاوە ڕۆژی قیامەت پەیدا بیٚ. مەبەستی لەوەیە بە دەرکەوتنی ڕووی، ئەم خەڵکە هەموو لە عیشقی ڕوویدا دەمرن، وەك چۆن لە ڕۆژی قیامەتدا هەرچی زیندووە هەموو بە جاریٚ دەمرن. دووریش نیە مەبەستی لە «هەڵیٚ» هەڵاتنی بە مەعنا ڕاکردن بیٚ، واتە: بە دەرکەوتنی ڕووت ڕۆژی قیامەت بایەخی نامیٚنیٚو ڕادەکا. ئەم مەعنا هەرچەند زیادەڕەوییەکی قورسی تیٚدایە بە ئاسانی قووت ناچیٚ، بەڵام زۆر ناسك و وردە.

تاکو (ن): تاکی.

لەم بەیتەشدا ڕستەی «نیشان ئەدەم» یەکیٚکە لەو شویٚنانەی لەبەر ناچاری سەرەتای فیعلیان تیا بە «ئە» دەست پیٚ کراوە نەك بە «دە».

(٧) پووت: پووچەڵ.

واتە: کە سەرم بە میٚزەرەوە نایە پەرپیٚی یار و کردم بە قوربانی، وتی مەحوی دەیەویٚ بە سەلکە توورێکی پووچەڵ هەڵم خەڵەتیٚنیٚ.

-١٢-

خـــودا بـــيدا، لە هـــێلێكـــی دەدا، ســـەيری هـەيە رێكـەوت
وەنەوزم دا، نيگارم هاتە خەو، ئـەمشەو خـەوم پـێ كـەوت [١]

بـە لەيـــلاوە وەرە بـــەر قـاپی ئـەم لەيـلايە ئـەی مـەجنوون
شەهێكە سەد سـەری فـەرهاد و شـيرينی لە بـەرپێ كـەوت [٢]

وتم: ئـاوێكـی رەحـمەت، گـەيييە رۆحـم ئـاگـری فـيرقەت
وتی: لەم دۆزەخە زەحمەت كە دەر بێ هەركەسی تێ كەوت [٣]

لەگـەڵ دڵ چـووم و بـێ دڵ دێمـەوە، ئـەم گـەوهەرە يـارەب
لەوێ كەوت و بەجێ ما، يا لە رێدا كەوت و بێجێ كـەوت [٤]

نـــيگاهی گـــرتە غـــەير و مـــن دڵم لەت بـــوو، تـەماشا كـەن
خەدەنگی گرتە كێ، شەقڤنی لە كوێ، زەربی بەر كێ كەوت [٥]

-١٢-

(١) واتە: رێكەوت سەيری هەيە، ئەمشەو وەنەوزێكم دا دەس‌بەجێ ياری وەك نيگار جوانم هاتە خەوم. خەوی ئەمشەوم پێ كەوت، وەك خەوی شەوەكانی‌ترم نەبوو. راستە ئەگەر خوا ئارەزووی لێ بێ لە هێلێك دەيدا بە جووتيار، هێلێك زەوی هەڵدەگێڕێتەوە لەپڕ گەنجينەيەك دێتە بەر ئێرەق و گاسنەكەی. منيش وەنەوزێكم دا يارم هاتە خەوم.

(٢) واتە: ئەی مەجنوون نە لەيلای تۆو نە هيچ يارێكی‌تر لەچاو يارەكەی مندا نانوێنن، تۆ بە لەيلاكەی خۆتەوە وەرە بۆ بەردەرگای لەيلاكەی من و بڕوانە شاهێكی وايە سەد فەرهاد و شيرين لەبەر پێيدا كەوتوون.

(٣) واتە: داوام لە يار كرد بەزەييەكی پياما بێتەوە فێنكييەك بدا بە دڵم، ئـاگـری دووری بـۆ ناردم و وتی: ئەوەی بكەوێتە دۆزەخی عيشقەوە هەرگيز دەربازبوونی نابێ لێی.

(٤) واتە: كە چووم بۆ لای يار دڵم لەگەڵم بوو؛ كە گەڕامەوە لەگەڵم نەبوو. جا سەرسام و دوو دڵ ماوم نازانم ئاخۆ دڵم لای يار بەجێ‌ماو رێ‌و جێی شايانی خۆی دەسگير بوو، ياخود لە رێدا لێم كەوتووە و بێ رێ‌و جێ ماوەتەوە و نە لای خۆمی بە نسيب بوو نە لای يار.

(٥) نيگاه: تەماشا، تيری چاو. خەدەنگ: تير. شەقڤن: شەقەی باڵ. زەرب: لێدان.

لەســەر شــانی کــەسانی دی جـەنازەی مـن، وتـی: چـا بـوو
ئەم ئیفتادەش لە غەم رسگاری بوو بۆ خۆی و سەر پیٚ کەوت(٦)

بە جیلوەی ئەو، وەکوو شەونم، فڕی هەر عەقڵ و هۆشـیٚ بـوو
کە سیٚبەر مەحوە لەو جیٚیە هـەتاوی لەحـزەیەك لیٚ کـەوت(٧)

☞

واتە: یار تیری چاوی بە یەکێکی‌ترەوە نا، کەچی من لە جێی خۆمـدا پێکـرام و کـەوتم. سەیری یارکەن چۆن کوشندەیەکە!، تیر دەگرێتە کیٚ و شەقەی باڵی لە کوێوە دیٚ و زرمە لە کیٚ هەڵدەستێنیٚ!.

(٦) چا: چاك. ئیفتادە: یەك کەوتوو، یا لەبەر مناڵی یا لەبەر پیری. رسگار: رستگار، رزگار.

مەحوی لەم بەیتەدا عومقێکی فەلسەفی دەدا بە مەسەلەی ژیان و مردن و قۆناغی ژیان بە قۆناغی مناڵی ئادەمیزاد دادەنیٚ و مەرگیش بە پێگەیشتن و سەرەتای ژیانی راستەقینە. دەڵیٚ: یار تەرمەکەمی بەسەرشانی خەڵکەوە دی، وتی چاك بوو ئەم لیٚ‌کەوتووە بیٚ‌دەسەڵاتەش لە خەم رزگار بوو و کەوتە سەر پیٚ و ئیتر دەتوانیٚ بۆ خۆی بروا بەڕێوە. بەپێی ئەم مەعنایە قۆناغی ژیانی ئادەمیزاد لە جیهاندا شوبهێنراوە بە قـۆناغی قـنگەنشینە و گـاگـۆڵکـیٚ کـردنی مـناڵ و هەڵگرتنی بەسەر شانی خەڵکەوە بۆ سەرقەبران کە خەڵکەکە بە پیٚ دەڕۆن، شوبهێنراوە بـە سەرپیٚ کەوتن و پیٚ گرتن.

دەشگونجیٚ مەعناکەی هەروا سادە بیٚ و مەبەست لە ئیفتادە پیر بیٚ و لەسەر پیٚ کەوتنیش ئەوەبیٚ کە بەسەر شانی خەڵکەوە هەڵدەگیریٚ بۆ سەرقەبران، بەڵام بەم پێیە بەیتەکە بەیتێکی بیٚ‌تام و چێژو دوور لە هەموو هونەرمەندییەکی لیٚ دەردەچیٚ.

رسگار (ن): رزگار.

(٧) جیلوە: دەرکەوتن.

واتە: یار وەك خۆر وایە و عەقڵ و هۆش لە ئاست بوونی ئەودا وەك شەونم و وەك سێبەر وایە لەبەر خۆردا، چۆن هەرکە خۆر هەڵهات ئیتر گورج شەونم هەموو دەبیٚ بە هەڵم و دەچیٚ بە ئاسمانداو سێبەر نامێنیٚ لەناوا، لەگەڵ دەرکەوتنی ئەویشدا کەس تۆسقاڵیٚ ئەقڵ و هۆشی لا نامێنیٚ.

جێیە (ن): لەم رێیە. لەحزەیەك (ن): لەمحەیەك.

-١٣-

وەکوو رۆژ ئەو مەهە لەو دوورە دەرکەوت
لەمێوە ئەشك و ئاهی ئێمە سەر کەوت(١)

کە ئەو لێوو ددانەم دی، بە جارێ
لە بەرچاوم هەموو لەعل و گوهەر کەوت(٢)

وەنەوزێکم شەوێ دا، گەییە سەرم و
وتی: هەستە، هەتاوت وا لەسەر کەوت(٣)

لە کێ یارەب خەبەر پرسی بکەم من
کە هەرکەس بۆ خەبەر چوو، بێ خەبەر کەوت(٤)

-١٣-

ئەم پارچە شیعرەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە، تەنها بەیتی یەکەم و دووهەمی نەبێ کە وەك چوار خشتەکییەك نووسراونەتەوە.

(١) لەمێوە: لێرەوە.

واتە: کە یاری وەك مانگ جوانی من لە دوورەوە دیاری دا، فرمێسکی بەخورو ئاهی بەسۆزم لێرەوە لەبەر زۆری ئارەزووی دیدار جۆشیان سەند، وەك چۆن کە رۆژ بدا لە زەوی تەڕ هەڵمی لێ هەڵدەستێنێ و شەونمی پێوە ناهێڵێ.

(٢) واتە: کە لێوی وەك لەعل سووری یار و ددانی وەك گەوهەریم دی، ئەوەندەم لا جوان بوون وام زانی هەرچی لەعل و گەوهەری دنیا هەیە هەموویم بەجارێ کەوتۆتە پێش چاو؛ یا لەبەر جوانی ئەمان هەموویم بەجارێ لەبەرچاو بێزرا.

(٣) واتە: شەوێکیان وەنەوزێکم داو تۆزێ خەوم لێ کەوت، یار هاتە سەرم و هەڵی ساندم و وتی: هەستە خۆر هاتەسەرت و هەتاو لێی دایت. مەبەستی لە خۆر و هەتاوەکە خۆیەتی.

(٤) واتە: هەرکەس کەوتە داوی عیشقی یار سەری نەهێنایە دواوە. ئیتر خوایە دەبێ من هەواڵی یار لە کێ بپرسم!؟.

دڵم وەك شـێری بـێشـەی شـوعلە گـرتوو
لە سـینەی پـڕ لە سـۆزم دەربـەدەر کـەوت (٥)

بـە تـیر ئـەمڕۆ دڕی وا هـەرچـی پـێش هـات
خودا پێداوە هـەرکەس بـەر نـەزەر کـەوت (٦)

لەسـەر خـۆ چـوو بـەدەم گـریانەوە دڵ
گەڕەك پڕ بـوو کـە ئـەم مـنداڵە دەرکـەوت (٧)

لە ڕۆژئـاواوە ئـیمشەو بـێ نـیقابە
مەهی من، ماهی عـالەم بـێ مـەفەڕ کـەوت (٨)

بـە خـۆڕایـی ئـەوەندەم نـاڵە کـێشـا
لە سـینەمدا پسـا، مـا، بـێ ئـەسەر کـەوت (٩)

---

(٥)واتە: سینەی پڕ لە سۆزم وەك دارستانی ئاگر گرتوو وایە، چۆن کە دارستان ئاگری گرت چی شێر و دوڕندەی‌تری تیابێ هەموو دەردەچن، بەوجۆرە دڵی منیش لە سینەم دەرچووە.

(٦)واتە: هەرکەس هاتە پێشەوە، یار بە تیری چاوی پارچە پارچەی کرد. کەواتـە هـەرکەس بەر تیری چاوی کەوتبێ خوا پێداو بووە.

(٧)واتـە: دڵی مـنداڵم ئـەوەندە گـریاو هـاواری کـرد بـەدەم گـریانەوە لەسـەر خـۆی چـوو. گەڕەکیش لەتاو دەنگی گریانی ئەم منداڵە پڕ بوو لە هەراو زەنا کە کەوتە ناو کۆڵانەکان.

پڕ (ن): کەڕ.

(٨)مەفەڕ: جێگایەك کە ئادەمیزاد هەڵێ بڕواتە ئەوێ.

واتە: مانگی من کە یارەکەمە ئەمشەو لە ڕۆژاواوە بەبێ پەچە دەرکەوت و هات، هەرکە ئەو دەرکەوت و هات، مانگی ئاسمان کە لە ڕۆژهەڵاتەوە هەڵ هاتبوو، لە شەرمانا ڕای‌کـرد، جـێ نەبوو خۆی تیا بشارێتەوە و نەیدەزانی بۆ کوێ هەڵبێ.

(٩)واتە: ئەوندە هەناسەی بێ‌سوودم هەڵکێشا، هەناسە لە سـینەمدا تـاساو پـرزەم لێ بـڕا، توانای ئەوەم نەما هەناسەی‌تر هەڵکێشم و نیشانەی هەناسەم بەدەرەوە نەما.

بـــرۆی ئـــەو شـــۆخـــە ئـەمڕۆ تـێغـی کـێشـا
نەجاتی دا بە ڕەحمەت هەرچی بەرکەوت[١٠]

بـــە پـــیر ئـــەو ڕۆژەوە «مـەحوی» ئـەوەندە...
بەسەر چوو بوو، وەکوو شەونم لە سەرکەوت[١١]

- ١٤ -

بـە کـەس نـابێ بـتی مـن ئـاشنا قـەت
غەزالەی بـەڕ نـیە رامـی وەفـا قـەت[١]

مەحاڵە بێتو ئـەو پـێ سـەر سـەرم نـێ
بـە تـاجی پـادشا نـاگـا گـەدا قـەت[٢]

---

(١٠) واتە: ئەمڕۆ برۆی یار وەك شیر لە رووی عاشقانیدا هەڵکێشرا. هەرکەس پێوە بوو بەختی بوو، بە ڕەحمەتی خوا چوو.

(١١) واتە: مەحوی لەجیاتی پێ، ئەوەندە بە سەر بە پیری ئەو ڕۆژەوە چوو کە بەر تێغی یار بکەوێ تیایدا، سەری نەما. وەك شەونم کە ڕۆژ هەڵدێ بە سەر بـە پـیرییەوە دەچـێ و لەنـاو دەچێ.

مەحوی لەم بەیتەدا «ڕۆژ»ی بە «تەوریە» بەکار هێناوە و دوو مەعنای لێ ویستووە.

- ١٤ -

(١) قەت: قەت، هەرگیز.

واتە: یارەکەی من هەرگیز نابێ بە هاودەمی کەس، چـونکە وەك ئـاسکی بـیابان وایـە و ئاسکی بیابانیش دەستەمۆی وەفا نابێ و بۆ کەس ناگیرێ.

(٢) بێتو: روو بدا، چونکە ئەگەر «بێتو» بوایە کە لە ڕیشـەی «هـاتن» بـێ، زەمـیری «ئـەو» دەکەوتە پێشی؛ نەك وەك ئیستا کە کەوتووەتە دوای.

مەبەستی لەوەیە پێی یار وەك تاجی شایی و سەری خۆیشی سەری گەدایە و مەحاڵیشە تاجی شایی بنرێتە سەر سەری گەدا.

وتم: چ بکەم لەبۆ وەسڵت؟ وتی: کەس
بە کەس نەیوتووە عیلمی کیمیا قەت[٣]

چ ئیستیغنا، چ وەحشی تەبعی‌یێکە
نەپرسی تۆ هەواڵی ئاشنا قەت؟![٤]

لە یادت دەرنەچم بەس، پەس هەوەستە
لە دەرحەقما مەکە غەیری جەفا قەت[٥]

هەموو بیسمیلیە، هەر من نیمە بیسمیل
نەبوو کارێ بکا هەر بۆ خودا، قەت[٦]

هەموو فەخری کە داغ و دەردە عاشق
مەبەن، ریسواییە، ناوی دەوا قەت[٧]

---

(٣)واتە: بە من گەیشتن وەك فێربوونی «کیمیا» وایە و کەسیش کیمیا فێری کەس ناکا. جاران وا مەشهوور بوو. کیمیازان ئاسن دەکا بە زێڕو جیوە بە زیو... بۆیەش دەیانوت: فڵانە کار کیمیای ناگاتێ، واتە ئەوەندە بە بەرهەمە.

(٤)ئیستیغنا: موحتاج نەبوون بە خەڵك. وەحشی تەبعی: کێوییەتی و دەسەمۆ نەبوون.

(٥)پەس: ئیتر.

واتە: ئارەزووی خۆتە، هەرچیم لێ دەکەی بیکە، حەز دەکەی هەمیشە هەر ئازارم بدە. من تەنها ئەوەندەم بەسە کە لە یادت دەرنەچم، ئیتر با بۆ ئازاردانیش بمخەیتەوە یادی خۆت.

(٦)بیسمیل: ناوی خوا هێنان لە کاتی سەربڕینی قوربانیدا. لە عەرەبیدا «بَسْمَلة». واتە: وتی: «بِسْمِ اللّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ».

واتە: هەموو دڵداران بیسمیللایان لێ کراوو یارەکانیان سەریان بڕین و بە مورادی خۆیانیان گەیاندن، من نەبێ یارێك شك نابەم سەرم ببڕێ و کەسێك نیە بۆ خوا کارێکی وام لەگەڵ بکا.

(٧)فەخر: شانازی.

واتە: هەموو شانازییەکی عاشق داخ و دەردەکەیەتی. کەواتە خەڵکینە، شوورەیی و ریسواییە ناوی دەرمانی لا بهێنن و ئەو مایەی شان و شکۆیەی لێ بسێنن.

وتم: بێ باکە بۆ خوونڕێزی، ئـەبرۆت
وتی: تێغ ئەز بڕش ناکا حـەیا قـەت(٨)

وتـــی: «مـەحوی» هـەناسەی ئـاگـرینە
بە دەم مـن نـازکم، نـاوم نـەبا قـەت(٩)

(٨) ئەز «از»: لە. وشەیەکی فارسییە. بڕش: بڕشت، بڕین.
واتە: بە یارم وت برۆت سڵ ناکاتەوە لە خوێن رشتن. ئەویش لە وەڵامدا وتی: برۆم تێغە و تێغیش شەرمی لێ نایێ لە بڕشت...
خوونڕێزی (ن): خوێن رێژی.
(٩) واتە: یار وتی: هەناسەی مەحوی گەرمە و منیش ناسکم. دەسا با ناوم نەهێنێ بە دەمیدا نەوەك بسووتێم.

تیپی «جیم»

-١-

بـۆ پـاره حـەيفە خـۆ دەكـەيە پـوولی نـارەواج
بۆ پارويكی نان ئـەسەفە روو دەكـەی بـە سـاج(١)

ڕێی دا لە قـاپيا بـمرم، پـێشـی سـەر سـەرم
نا، وا گەدا دەبێ بە خوداوەندی تـەخت و تـاج(٢)

بـۆ زەبـتی مـوڵكـی دڵ بـەسە لەو لێوە يـەك قسـە
شاهـم، بە سەوقی لەشكری غـەمزە چ ئـيحتياج(٣)

با بـێنـە سـەيری گـەردن و سـينەی نـيگاری مـن
نەيديوە هـەركەسێ بـتی زيـوو سـەنەم لە عـاج(٤)

-١-

(١) مەحوی لەم بەيتەدا وەستاييەكی تەواوی دەربڕيوە، كە داناوە ئـەوەی بـەدوای پـارەدا بگەڕێ دەبێ بە پارەيەكی بێڕەواج و ئەوەی هەر هەوڵی نانی بێ شـەرمەزار دەبـێ‌و رووی لەناو كۆمەڵدا وەك ساج رەش دەبێ.

(٢) خوداوەند: خاوەن.

مەبەستی ئەوەيە پاشايەتی راستەقينە بەوە دەبێ بنيادەم لەبەر دەرگـای دۆسـتدا بـمرێ‌و دۆست پێ بەسەر سەريدا بنێ، واتە: بەختياری بەڕاست ئەوەيە بنيادەم لەپێناوی خـواسـتی پيرۆزی خۆيدا هەموو كلۆڵی و كوێرەوەرييەكی بێتە رێ. ياخود واتە: بـەردەرگای مـاڵی يـار تەختی پادشاييە و پێشی تاجی سەرە.

دەبێ (ن): دەكەم.

(٣) واتە: ئازيز تۆ شاه و فەرمانڕەوای دڵی منی. وڵاتی دڵ بە تەنها وتەيەك لەو دوو لێوتەوە سەرت بۆ دادەنەوێنێ‌و پێويست ناكا بۆ ئەم مەبەستە لەشكری ئيشارەی چاوانت بخەيتە رێ. مەبەستی مەحوی ئەوەيە ئەوە بگەيەنێ كەوا لە جيهانی دڵ‌و دڵداريدا ئيشارەتێكی چـاو لە هەزار قسە كاريگەرترە.

(٤) عاج: ئێسقانی فيل.

مەبەستی مەحوی ئەوەيە بڵێ: گەردنی يار وەك گەردنی پەيكەری لە زيو دروست كراوو تەختی سينەی وەك تەختی سينەی پەيكەری لە ئێسقانی فيل تاشراو وايە.

کەی دڵ دەسێنرێ لە بتێ سەندبێتی ئەو
لێوی لە میسر و زوڵفی لە چینی خەراج و باج (٥)

کێ قەدری شیعری ئێمە دەزانێ، بەری دەکا
هەر ساحێبە لەبەرکەری کاڵایی بێ رەواج (٦)

«مەحوی» عەبەس بە دیدەیی بیمار مائیلە
ناگیرێ ئاشنایی لەگەڵ مەستی نامیزاج (٧)

---

(٥) واتە: چۆن دەتوانین دڵی یارێ بستێنین بۆ خۆمان کە ئەوەندە شۆخ و نازار بێ، لێوی لە شیرینیدا خەراجی لە میسر سەندبێ کە بەناوبانگە بە شەکر و نەبات هێنانە بەرهەم و زوڵفی لە بۆن خۆشیدا باجی لە چین سەندبێ کە دەنگوباسی موشکی بۆن خۆشی خەتاو خوتەنی دنیای گرتووەتەوە. یاخود چۆن دەتوانین دڵمان لە یارێکی وا بستێنینەوە.

کەی (ن): قەت.

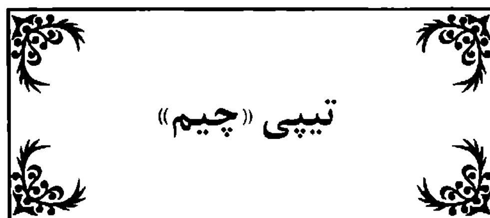
(٦) واتە: کەس قەدری شیعری ئێمە نازانێ، ئەگەر قەدریان بزانیایە لەبەریان دەکرد و دەماودەم دەیانگێڕایەوە. بۆیە هەر لە دڵی خۆماندا دەمێنێتەوە، چونکە کاڵای بێ رەواج کەس نایکرێ و دەبێ هەر خاوەنەکەی خۆی بیپۆشێ و لەبەری بکا.

ئەم بەیتەی مەحوی گلەییەکی بەسۆزە لە کۆمەڵێکی پاشکەوتوو کە «گۆران» واتەنی قەدری هونەرمەند لای «وەکوو عەکسی قەمەر وایە لەناو ئاوێکی لیخندا».

لەم بەیتەدا وردەکارییەکی ناسك هەیە لە بەکارهێنانی «لەبەرکردن»دا بۆ دوو مەعنای جیا جیا.

(٧) عەبەس: بێهوودە.

واتە: مەحوی لە خۆڕایی بەتەمای ئاشنایەتی گرتنە لەگەڵ چاوی بیمار و مەستی یار. کێ دیویە بنیادەم دۆستایەتی لەگەڵ مەستێکی نەخۆشدا بگرێ؟ مەستی نەخۆش کەی ئاگاو توانای دوستایەتی گرتنی هەیە!.

تیپی «چیم»

-١-

تــۆ نــەبینن، نـووری ئـەم چـاوانـە بـۆچ!
بۆ نـیساری تـۆ نـەبێ، ئـەم جـانە بـۆچ! (١)

جــیلوەی ئــەو حــوسنە نـیە گــەر کــارگەر
بــۆ جــەمادیش، ئـاینە حـەیرانـە بـۆچ! (٢)

دڵ لە ســـینەم هــیجرەتی کــرد و وتــی:
بوونە، عومرێ فەرشی ئـاتەشخانە بـۆچ! (٣)

چــۆڵی دی ســینەم لە دڵ، بــۆ ســووتنی
ئەمری دا، شـێری نـەبێ ئـەم لانـە بـۆچ! (٤)

-١-

(١) نیسـار: بەقوربان کردن. جان: گیان.

واتە: چاوم ئەگەر تۆ نەبینێ، کوێر بێ چاکترە. گیانیشم ئەگەر بەقوربانی تۆ نەبێ دەرچێ چاکترە.

(٢) جیلوە: دەرکەوتن. جەماد: ئەوەی نەش و نوما ناکا. ئـاینە: ئـاوێنـە. حـەیران: سـەرسام؛ مەبەست لە شێتە.

واتە: ئەگەر دایاریدانی جوانی یار کار لە جەماداتیشدا ناکا، بۆچی ئاوێنە کە یەکێکە لە جەمادات شێت بووە. مەبەستی ئەوەیە بڵێ ئەو ئاوێنانەی شێوە ئەشێوێنن، بۆیەی ئەشێوێنن چونکە یار سەیری خۆی تێدا کردوون و ئەوانیش کە جوانی یاریان لەخۆیـاندا دیـوە شـێت بوون.

(٣) ئاتەشخانە: ماڵی ئاگر، تەنوور.

واتە: سینەم لەبەر هەناسەی گەرم و بەسۆزم وەك تەنووری گەرمی لێ هاتووە. بـۆیـە دڵ خۆی پێ ڕانەگیراو دەرچوو. وتی: بۆچی من بەدرێژایی عومرم ببم بە فەرشی ڕاخراوی نـاو تەنوور و هەمیشە هەر بسووتێم، یا بۆ وەك ڕایەخ لەناو ئاتەشگادا بکەوم، خۆ من ئاگرپەرست نیم، ڕاکەم چاترە.

(٤) واتە: کە دڵ لە سینەم باری کرد و یار سینەمی بە چۆڵی دی، فەرمانی دا ئاگری تێبەردەن و وتی: ئەم لانەیە بۆچی بمێنێ مادەم شێرەکەی تیا نەماوە و لان بەبێ شێر بەکەڵکی چی دێ.

خوێنی جەرگ‌وکونجی عوزلەت بەسمە بەش
بەر منەت بوونی مەی و مەیخانە بۆچ![٥]

سائیلی ئەو بەردەرەم، وتم و وتی:
تۆ گەدای، ئەم نەخوەتی شاهانە بۆچ![٦]

هەر بە تیری غەمزە کوشتن، نەك بە شیر
حەیفە، خوون ئالوودە ئەو دامانە، بۆچ![٧]

زاهید ئەو زوڵفەی لەسەر روو دی، وتی:
کوفری وا روو پۆشی ئەم ئیمانە بۆچ![٨]

---

(٥) بەرمنەت بوون: منەت هەڵگرتن.

واتە: لەجیاتی ئەوەی کونجی مەیخانە بگرم، کونجێکی چۆڵی تر دەگرم بۆ خۆم و لە هەموو کەس دوور دەکەمەوەو، لەجیاتی خواردنەوەی مەیش خوێنی سووری جگەری خۆم دەخۆمەوە و منەتی هیچ مەیگێڕو هیچ مەیخانەچییەك هەڵناگرم.

(٦) سائیل: دەرۆزەکەر. بەردەر: بەردەرگا. نەخوەت: فیز و خۆ لێ بایی بوون.

واتە: سواڵکەری بەردەرگای یار پایەیەکی ئەوەندە بڵندە مەگەر بۆ پادشاهان دەست بدا. بۆیە هەرکەسێ ئیددیعای ئەوە بکا کە سواڵکەری بەردەرگای یارە، فیز و شان و شکۆی پادشایەتی بۆ خۆی ئیددیعا کردووە، ئەوەش بۆ هەموو لات و گەدایەك نالوێ.

(٧) خوون‌ئالوودە: خوێناوی.

واتە: کوشتنی راستەقینە کە داوێنی پێ لە خوێنەوە بتلێ، کوشتنە بە تیری چاو. بۆیە حەیفە یار بە تیری چاو ئیشارەتی نازدارانەی، دڵداران بکوژێ‌و داوێنی خۆی بە خوێنیان رەنگ بکا، باشتر ئەوەیە بە شیر بیانکوژێ کە هیچ نیشانەیەکی کوشتنەکە دەرناکەوێ.

ئەم بەیتە، بەم مەعنایە زیادەرەوییەکی ورد و ناسکی تێدا پەیدا دەبێ.

(٨) مەبەستی لە شوبهاندنی رووی یارە بە ئیمان لە رۆشنیداو زوڵفی بە کوفر لە تاریکی و رەشیدا، کە زوڵفیشی دێ بەسەر روویدا.

هەر بە حەسرەت، نەك بە زەربەت، كوشتمی
دا نـــەڵێن ئـەم قـەتڵی بـێتـاوانـە بـۆچ![(٩)]

تــاقە خــانێكــە لەســـەر ڕێی ئــاخیرەت
زادی ڕێ هـەڵنـاگـری لەم خـانە بـۆچ![(١٠)]

«مـــەحویا» بـــازێكـی تـۆ، قـودس ئـاشیان
بوونە بوومی شوومی ئـەم وێرانـە بـۆچ![(١١)]

-٢-

ئەم عەسرە، عەسر و وەقتە لەبـۆ فـاجیرێ لە هـیچ
دیـــنی نـەكـا ویـقایە، حـەیا نـەیگرێ لە هـیچ[(١)]

---

(٩) حەسرەت: داخ. زەربەت: لێدان بە تیر و شیر.

(١٠) زاد: توێشوو.

جاران كە هاتوو چوو لەنێوان شاراندا بـە وڵاخ بـوو، لە هـەر مـەنزڵێكـدا خـانێك هـەبوو كاروانی باریان تێدا دەخست و تێیدا دەحەسانەوە و توێشووی قۆناغێكیتری ڕێیان لە نان و ئاو تێدا هەڵدەگرت بۆ ئەوەی لەڕێدا پەكیان نەكەوێ... مەحویش هاتووە ژیانی شوبهاندووە بە سەفەرێك و دوایی هاتنی سەفەرەكەی داناوە بە مەرگ و مەبەستی بۆ ڕۆیشتنی داناوە بەو دنیا. دەڵێ: ئادەمیزاد ڕێبوارە و دوا مەنزڵی لەو دنیایە و ئەم دنیایە وەك خانێك وایە لە ڕێگایدا كە سەرەتاكەی لە هاتنە دنیاوە دەستی پێ كردووە. حەیفە ئادەمیزاد بۆئەوەی بە ساغی و ڕەحەتی بگاتە جێ، لەم سەفەرە درێژەیدا توێشوو هەڵنەگرێ كە بریتیە لە كردەوەی چاكە لە ژیانیدا.

(١١) قودس ئاشیان: ئەو باڵدارەی هێلانەی بە شوێنێكی بەرز و پیرۆزەوە بێ. بووم: بایەقوش.

واتە: مەحوی! تۆ بازێكی هێلانەیەكی پیرۆزت هەیە كە جیهانی مەردانی خوایە، سوودی چیە ببی بە بایەقوشی نەگبەتی خانە وێرانی دنیاو كردەوەی چاكت نەبێ.

بوونە (ن): بوویە.

-٢-

(١) فاجیر: خراپكار، ئەوەی خەریكی فیسق و فوجوور بێ. ویقایە: پاراستن.

دنـــیا بـــە کـــامی هـــیچکەسانە هـــەمیشە دەم
هـــیچ ئـەڵبـەتە بـە هـیچ دەمـێ نـابڕێ لە هـیچ (٢)

دنیا کـە هـیچە، جـوملە دەزانـن، کـەچی چ کـەس
مەردانە بـۆ خـودا نـیە دەس هـەڵگـرێ لە هـیچ (٣)

تـــا ســـەر نـەبۆتـە گـۆ، دە لە دنـیا دە تـۆ شـەقێ
هەر ئەم شـەقە بـەکـارە کـەوا هـەڵدرێ لە هـیچ (٤)

ماچی دەمی لە کەڵکەڵەمـا بـوو، چ خـۆشـی وت:
قرم، ئەی ئەسیری واهیمە، خۆش ناکرێ لە هیچ (٥)

واتە: ئەم چەرخە چەرخی ئەو خراپکارانەیە کە دینی خۆیان لە هیچ خراپەیەك ناپارێزن و شەرم لە هیچ کردەوەیەکی بەد نایانگێڕێتەوە.

(٢) کام: ئارەزوو. هیچکەسان: ئەوکەسانەی کە هیچو پووچن. هەمیشە دەم: هەمووکاتێ.

واتە: دنیا هەمیشە بە ئارەزووی ئەوکەسانەیە کە هیچو پووچن. ئەمەش شتێکی بەجێیە، چونکە هەمیشە شتی هیچو پووچ بۆکەسانی هیچو پووچە.

(٣) واتە: هەمووکەس دەزانێ دنیا هیچو پووچە، کەچی کەسیش نیە مەردانە بۆ خوا دەست لە شتێ هەڵگرێ لەم دنیا هیچو پووچەدا.

(٤) گۆ: توپێکی دارینە لە یارییەکی تایبەتیدا بەگۆچانێك لێی دەدەن. دە «ی یەکەم»: دەسا. دە «ی دووهەم»: بدە.

واتە: تا نەمردوویت و سەرت نەبووەتە گۆ و نەکەوتووەتە بەر شەقی ئەجەل، زووکـە تـۆ جێی ئەو دنیای خۆت خۆشکە و شەقێ لە دنیا بدە. هەر ئـەو شـەقە هـەیە کـەڵکێکی لێ وەربگیرێ.

(٥) کەڵکەڵە: خەیاڵ. قرم: مرق، مرخ.

واتە: بە تەمای ماچێکی دەمی یار بووم. وتی: هەی دوای خەیاڵ کەوتوو! من دەمم کوا تا تۆ ماچی کەی؟ مرخ چۆن لە شتی نەبوو خۆش دەکرێ!.

دەم نادیار و نازی قسەی پڕ بە دەشت و شار
دنیایەك ئاوی زیندەگی و دەرخرێ لە هیچ [(٦)]

مەجنوونە: شاهی عیشق و بیابانی بارەگا
ئاهی، دەکا هەمیشە بە پا چادرێ لە هیچ [(٧)]

دیققەت کە، غەیری روشتەیی جان و میانی یار
روشتەم نەدیوە «مەحوی» ئەمن، بادرێ لە هیچ [(٨)]

چاوی کەوێ کە بەم غەزەلەم دوڕ شناسی شیعر
کێ بێ دەڵێ ئەمەندە گوهەر وەرگرێ لە هیچ [(٩)]

---

(٦) واتە: یار دەمی دیار نیە، کەچی نازی قسەی دنیای پڕ کردووە. بەڕاستی سەیرە پڕی دەریایەك ئاوی ژیان لە هیچ دەرچێ. مەبەستی لە ئاوی ژیان قسەکانیەتی.

(٧) واتە: شێتی عیشقی دولبەر وەکوو پادشا وایە و ئەو بیابانەش کە پیادا دەسووڕێتەوە بارەگاکەیەتی. هەرکاتێکیش بیەوێ بە هەناسەیەکی سارد چادرێ لە هیچ بەرپا دەکا.مەبەستی ئەوەیە رووی ئاسمان دەگرێ و دەیکا بە سێبەر بۆ خۆی.

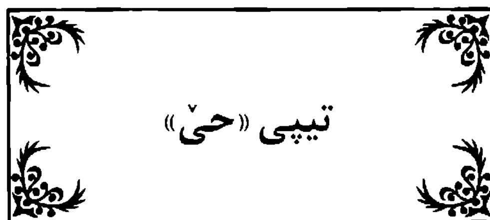
بیابانی (ن): بیابانە.

(٨) روشتە: بادراو. میان: ناوقەد.

واتە: گیانی من لەتاو دەردی عیشق وەك نەبوو وایە. ناوقەدی یاریش لەبەر باریکی هەروەکوو نەبوو وایە. گیانی منیش لە ناوقەدی یار ئاڵاوە و گرەویدەی بووە. من غەیری ئەو دوو شتە نەبووە هیچ شتێکم نەدیوە نەبن و لە یەکیش ئاڵابن.

(٩) واتە: من لەتاو دەردی عیشق وەك هیچم لێ هاتووە، کەچی شیعری وا ورد و ناسك و جوانیش دەڵێم. دوڕناسی شیعر کە چاوی بەم شیعرانەم بکەوێ سەری سڕ دەمێنێ و دەڵێ کێ بێ ئەمەندە گەوهەر لە هیچ وەربگرێ.

ئەمەندە (ن): ئەوەندە.

تیپی «حێ»

-١-

ساقی، ئەی مایەی تەرەب لەب، پەرچەمت رەیحانی رووح
نیم خەندێ کە لە غونچە، دەرخە سەرچاوەی سەبووح (١)

پرسشێ کا حاڵی زاری ئێمە، زاری کردەوە
لەو ددانانە کە دەدرەوشایەوە نەجمی فوتووح (٢)

لێوی دەرخست و بە ناسیح لێوە لەرزەی خست ئەگەر
بێ تەبەسسوم کا دەبێتە ئافەتی تەوبەی نەسووح (٣)

-١-

(١) نیم خەند: نیمچە پێکەنین، زەردەخەنە. سەبووح: مەی.

واتە: ئەی ئەو یارەی کە لێو جووڵاندن و گفتوگۆو پێکەنینت مایەی خۆشی و شادمانی دڵانە و زوڵفت لە بۆن خۆشیدا وەك رێحان وایە بۆ گیان، خونچەی لێوت بە نیمچە زەردەخەنەیەك بپشکوێنە با ناوی دەمت دەرکەوێ کە سەرچاوەی تەڕایی وەك مەی سەرخۆشکەری دڵدارانتە، یاخود قسەیەك بکە... تاد.

(٢) زاری «ی یەکەم»: نارەحەت. زار «ی دووهەم»: دەم. نەجمی فوتووح: ئەستێرەی بەخت.

واتە: دەمی کردەوە ویستی پرسیارێك لە حاڵی نارەحەتی ئێمە بکا. بەو دەم کردنەوەیەی، ئەستێرەی بەخت لە ددانە درەوشاوەکانی دەرکەوت. یان: بەو دەم کردنەوەیەی ئەو ددانانەی دەرخست کە ئەستێرەی بەختیان لێ دەدرەوشایەوە.

لە نێوان هەردوو «زار»دا جیناسی تەواو هەیە.

نیوەی یەکەمی ئەم بەیتە لە نوسخەیەکدا بەم جۆرەیە:

حاڵی زاری ئێمە پرسینی بوو زاری کردەوە

لە نوسخەیەکی کەشدا بەم جۆرەیە:

حاڵی زاری ئێمە پرسین بۆ بە زاری کردەوە

(٣) تەوبەی نەسووح: ئەو پەشیمان بوونەوەیەیە لە گوناهکە ئیتر هەرگیز نەشکێنرێ.

واتە: یار هەر بە دەرکەوتنی لێوی، لێوە لەرزەی بەوانە خست کە ئامۆژگاری خەڵك دەکەن شوێن پەیڕەوی دڵداری نەکەون. خۆ ئەگەر بێتو زەردەخەنەیەك لە روویاندا بکات، دەبێ بە ئافەتی تەوبەی نەسووح و تۆبەکەیان پێ دەشکێنێ و بە تەواوی لە دین دەریان دەکا.

بێ منەت رزقێکە غەم، بمرم لەبرسان، ئەو دەخۆم
تەفرە ناخۆم و تەڵەب ناکەم لە دنیا قووتی رووح (٤)

«اَلْحَذَرْ» «مەحوی» لە نەوحەی بێ گوناهان «اَلْحَذَرْ»
ئاوی چاوی بوو جیهانی دا بە قرِ تۆفانی نووح (٥)

-٢-

کە تێغت دڵ دەکا دوو قەد، دەدا تەبشیری «قَدْ أفْلَح»
دەنووسێتن لە سەفحەی سینە تەفسیری «أَلَمْ نَشرَح» (١)

---

٤) واتە: خەم رۆزییەکی بێ منەتە، بەزۆری لای خۆم هەیە. ئەگەر لە برسانیشدا مردووم هەر ئەو دەخۆم و داوای قووتی گیان لە دنیا ناکەم.

نیوەی یەکەمی ئەم بەیتە لە نوسخەیەکدا بەم جۆرەیە:

غەم زەخیرەی خۆمە، زوو بمرم لەبرسان، ئەو دەخۆم

٥) نەوحە: گریان و ناڵە.

واتە: هاوار و کرِووزانەوەی ستەم لێکراوانی بێ گوناه، ئەنجام بۆ ستەمکاران خراپ دەبێ، بۆیە پێویستە خۆیانی لێ بپارێزن، کافرەکانی سەردەمی نووحیش گوێیان بە هاوار و «نەوحە»ی نەداو بەزەییان بە کرِووزانەوە و گریانیا نەهات، تا ئەوەبوو فرمێسکی چاوی بوو بەهۆی ئەو تۆفانە گەورەیە کە خوا هەڵیساند و غەزەبی لە ستەمکاران پێ گرت...

مەحوی ویستوویە لەم بەیتەدا جیناسێکی لەفزی و تەناسوبێکی مەعنەوی لە نێوان «نەوحە» و «نووح»دا دروست بکا.

-٢-

(١) واتە: کە تێغی برۆت لەکاتی تەماشاکردنمدا دڵم لەت دەکا، موژدەی رزگار بوونم دەداتێ. ئەو خەتەی کە بەسەر سینگمیا دەهێنێ، مەعنای ئایەتی: ﴿أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ﴾م بۆ لێك دەداتەوە کە واتە: ئایا سینگمان لەت نەکردی؟

تەفسیر کەرەوەکانی قورئان لە مەعنای ئەم ئایەتەدا دوو رای جیایان هەیە، یەکێکیان ئەوەیە: گوایە پێغەمبەر (د.خ) لە منالیدا بە فەرمانی خوا سینگی لە غەیبەوە لەت کراوە و ☜

ئەگەر ئەو شۆخە ساقی بەزمە، باقڵ قازیو موفتیش
دەبێ بینە قەدەح وەرگر لەگەڵ فەتوی «وَ لا يَقْدَحْ»[٢]

ئەسیرت وەقتی کوشتن شادەمەرگن، ناگەنە کوشتن
لە خۆشی خۆشییا رۆحی فڕیوە تا چووە مەزبەح[٣]

رەقیب ئەو دامەنەی دی سەوزە، وەك گا لرفی بۆ هێنا
نەبوو حاڵی لە لەفزی عەیبە عەیبە، تا وتم: وەح وەح[٤]

☞

پارچەیەکی رەشی لێ دەرهێنراوە و ئەم ئایەتە ئەوە دەگەیەنێ. ئەویکەشیان ئەوەیە: کە سینگ لەتکردن کینایەیە لە رێگا بۆ روون کردنەوە و شارەزاکردن لە رێگای راست. مەحویش، مەبەستەکەی خۆی لەم مەعنایە وەرگرتووە.

هەروەك ﴿ أَلَمْ نَشْرَحْ﴾ ئیشارەتە بۆ ئایەتی: ﴿ أَلَمْ نَشْرَح لَكَ صَدْرَكَ﴾ کە باسمان لێ کرد، ﴿ قَدْ أَفْلَحَ﴾ یش ئیشارەتە بۆ ئایەتی: ﴿ قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ..﴾ ...تاد لەو وەرگیراوە، بەلام لێرەدا پەیوەندییەکی ئەوتۆ لە نێوان بابەتەکە و ئایەتە لێ وەرگیراوەکەدا نیە.

دەدا (ن): دەکا. دەنووسێتن (ن): دەنووسێ خەت.

(٢) واتە: مادەم یار دەوری مەیگێڕ ببینێ، دیارە مەی حەڵاڵ دەبێو باقڵ قازی و موفتیش کە فتوای شەرعیان لە دەستدایە دەبێ پیاڵەی مەی لە دەستی وەربگرن و فتوای ﴿ وَ لا يَقْدَحْ﴾ یش بدەن، واتە: مەی خواردنەوە زیانی نیە.

(٣) شادەمەرگ: ئەوەی لە خۆشییاندا بگاتە رادەی مردن. مەزبەح: جێگای سەربڕین.

واتە: دیلەکانت کە فەرمانی کوشتنیان دەدەی یا کە دەیانبەی بیانکوژی، بەرلەوەی بگەنە بەردەستی جەللاد، لە خۆشییاندا شادەمەرگ دەبن و گیانیان دەردەچێ، یا بەرلەوەی گیانیان بە هۆی سەربڕینەوە بگاتە قورقوڕاگەیان، لە خۆشییاندا دەفڕێو لە لەشیان دەچێتە دەرەوە.

ئەم بەیتە و بەیتی پێشوو لە نوسخەیەکدا لە جێگای یەکتردان.

(٤) دامەن: داوێن. لرف: شاڵاو، هەڵپە.

واتە: بەدکار کە داوێنی سەوزی یاری دی، وەك گا شاڵاوی بۆ هێنا. هەرچەند پێم گوت شوورەییە وامەکە، تێنەگەیشت. ناچار بووم بەو زمانە لەگەڵی دوام کە لێی حاڵی دەبێو «وەحەم» لێ کردا!

بـــووه هـــــەم قـــــافیەی لێوت زوبـــانم، ئـــیتتیفاقاتە
دەبێ عاجز نەبی، وا هاتووە، ئەو ئەملەح، ئەم ئەفسەح (٥)

بە خەندەی لەب دەداتن موژدە «لاْ تَحْزَنْ» بە مەحزوونان
دەمی تێغی برۆی ئـیفشا دەکـا تـەهدیدی «لاْ تَـفْرَحْ» (٦)

دڵی «مەحوی» لە سینەی تەنگیا هـەر مـا بـە دڵ تـەنگی
بە جاهی مووسەوی بۆ مەش وەکوو بۆ ئەو بوو «رَبِّ اشْرَحْ» (٧)

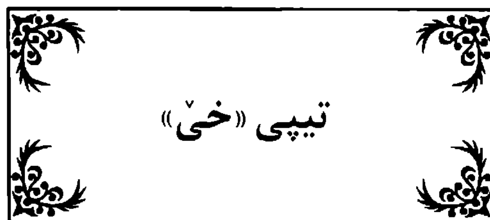
(٥) واتە: وا ڕێکەوتووە زوبانی من ئەفسەحە و لێوی تۆ ئەملەحە و لەمەوە هەردوو بوون بە هاوسەنگ و قافیەی یەك. بۆیە نابێ زویر بی کە زوبانی من هەمیشە بە تەمای لستنەوەی لێوی تۆیە.

(٦) ئیفشا: دەرخستن. تەهدید: هەڕەشە.

واتە: لەلایەکەوە بە زەردەخەنەی لێو موژدە دەدا بـە دڵدارە خـەفەتبارەکـانی کـەوا خـەم نەخۆن و پێیان دەڵێ کەوا سەرەنجام هەر پێی دەگەن. کەچی لەولاشەوە بە دەمی تێغی برۆی هەڕەشەیان لێ دەکاو دەڵێ دڵی خۆتان بەوە خۆش مەکەن کە پێم بگەن، پێم ناگەن.

(٧) مەش: ئێمەیش. مووسەوی: حەزرەتی مووسا.

واتە: دڵی مەحوی بە خەفەتباری لە سینەیدا ماوەتەوە، خوایە بۆ خاتری حەزرەتی مووسا کە دوعای ﴿رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي﴾ [واتە: خوایە سینەم بکەرەوە و تێم گەیەنە]ت لەو گیراکرد، هەمان دوعا لە ئێمەش گیرا کە و سینگمان بکەرەوە با دڵمان دەرچێ و لەم بەندیخانە تەنگ و تاریکە رزگاری ببێ.

تیپی «خێ»

-١-

بە سورمە بۆیە دولبەر خەنجەری موژگانی دا پەرداخ
دڵی هەڵناگرێ ببیێ لە کوشتە دەنگی ئۆف و ئاخ(١)

بە تیرێ کوشتمی، هەڵیاوەسیم، سووتاندمی، ڕۆیی
دوعا بۆ حیفزی کەن. کێ دیویە جانانە وا گوستاخ(٢)

گوڵو لالەی کەژو کۆ، کۆهکەن دێنێتەوە فکرم
کە خوونی ناحەقی ئەو مەوج ئەدا ئێستەش لە کێوو شاخ(٣)

لەبەر قاپی خەراباتا، کە یارەب دایمە ئاوا بێ
مەگەر خاکێ بەسەردا کەم، بکەم گاهێ دەماغێ چاخ(٤)

-١-

(١)مەشهوورە ئەوەی کلەی دەرخوارد بدرێ دەنگی دەکەوێ. جا لەسەر ئەمە مەحوی دەڵێ: بۆیە یار خەنجەری برژانگەکانی خۆی ڕەشتووە، تا هەرکەسی پێ بریندار کرد دەنگیشی بکەوێو دەنگی دەرنەیەت، چونکە تاقەتی ئەوەی نیە گوێی لە دەنگی گریان و ناڵە و هاواری کوژراوانی دەستی خۆی بێ.

(٢)گوستاخ: نەترس و بێ پەروا.

واتە: یارێ ئەمە کاری بێ دەبێ دوعای ئەوەی بۆ بکرێ خوا لە چاوی بەد بیپارێزێ، ئەگینا تووش دەبێ.

لە نوسخەیەکدا لەجیاتی «هەڵیاوەسیم» «هەم خستمی»یە. لە چەند نوسخەیەکیشدا بەم جۆرەیە: «خستمی هەم کوشتمی».

(٣)کۆهکەن: فەرهادی دڵداری شیرین.

واتە: کە گوڵو لالەی شاخەکان دەبینم، فەرهادم دەکەوێتەوە یاد کە خوێنی خۆی بە کێوی پێستوونەوە ڕشت و ئێستاش هەرچی گوڵێکی سوور دەڕوێ لە خوێنی ئەوە.

خوونی (ن): خوێنی.

(٤)خەرابات: مەیخانە. گاهێ: جاروبار. چاخ: قەڵەو.

تیپی «دال»

-١-

دڵی سووتا بە حاڵی زاری تیفلی دڵم و چاری کرد
سەری زوڵفی لە دەم نا، زەهری ماری پڕ بە زاری کرد[١]

بەسەر روخساری زەردا جۆگەلەی کێشاوە ئەشکی سوور
بە یادی سەروی باڵایەك ئەوەندەم شین و زاری کرد[٢]

هوجوومی «هیندوو»ی خەت سەر «فەرەنگستان»ی روخساری
بە حەشرێ بوو، وەکوو ئەو حەشرە «میقادۆ» بە «چار»ی کرد[٣]

-١-

(١) واتە: یار، لای خۆی بەزەیی بە دڵەی کۆرپەی گرینۆکمدا هاتەوە و ژیری کردەوە، هات سەری زوڵفی لەجیاتی گۆی مەمك نایە دەمی و لەجیاتی شیر ژاری خۆشەویستی تێ دادۆشی. لەو کاتەوە تا ئێستا دڵم بەدەم دەردەوە دەتلێتەوە.

(٢) واتە: ئەوەندە بۆ باڵای وەك سەرو بەرزی یار گریاوم، فرمێسکی خوێنین بەسەر روخساری زەردی خەفەتباریمدا جۆگەلەی دروست کردووە.

(٣) میقادۆ: میکادۆ، لەقەبی ئەمپەراتوورەکانی ژاپۆنیانە. چار: قەیسەری رووس.

واتە: زوڵفی وەك هیندی رەشی یار بە چەشنێ هێرشی هێنا بۆ سەر رووی وەك فەرەنگستان سپی و سووری، کارێکی پێ کرد وەك ئەو کارەی لەشکری ژاپۆنیا بە لەشکری رووسی کرد.

نیوەی یەکەمی ئەم بەیتە ئیشارەتە بۆ یەکێ لە راپەڕینەکانی هیند لە رووی ئیمپریالیزمی بەریتانیادا کە چەند سەد ساڵ ئەو وڵاتەی داگیر کردبوو. نیوەی دووهەمیشی ئیشارەتە بۆ بەزینی لەشکری رووس لە بەرابەر لەشکری ژاپۆنیادا لە شەڕی ساڵی ١٩٠٥داو نیشانەی ئەوەیە ئەو بەزینە دەنگێکی زۆری لەناو گەلانی رۆژهەڵاتدا داوەتەوە، چونکە یەکەمجار بووە رۆژهەڵاتی دواکەوتوو بەسەر رۆژاوای بەهێز و پێشکەوتوودا زاڵ بێ.

شوبهاندنی رووی یار بە فەرەنگستان لەوەوەیە کە رووی یار سپی و سوورە وەك رووی خەڵکی فەرەنگستان.

وتوویانە کە «نان ئەو نانەیە ئەمڕۆ لەسەر خوانە»
چووە، چوو، پێ‌چووە، کەم عەقڵە هەرکەس باسی پاری کرد(٤)

قسەی زولفی ئەوەندە توولی کێشا تاقەتی چوو خۆی
وتی: شەو نیوە بوو، نەبڕایەوە، کێ باسی ماری کرد(٥)

لەبۆ ئیمدادی گریانم، دەروونی کردمە خوێناو
لە چاوم سەیری کەن ئەم حوکمە جەرگ‌و دڵمی جاری کرد(٦)

خەتی پشتی لەبی دی، بوومە چار ئەبرۆ وتی، وتمان
کە هەرکەس بەختیارە ئیختیاری چار یاری کرد(٧)

---

(٤) چووە: ئەوەی تێپەڕیوە و بەسەرچووە. پێ چوو: پێ سواو، کینایەیە لە لەکەڵك کەوتوو فەوتاو. دەشگونجێ «بێچوو» بێ واتە ساواو منداڵ‌و کینایە بێ لە کەم عەقڵ.
واتە: ئەوەی بەسەر چوو باسی دەبڕێتەوە و کەڵکی هیچی پێوە نامێنێ. خەریکی ئەمڕۆ بە و «نان ئەو نانەیە ئەمڕۆ لە خوانە».
لەسەر خوانە: لە دەسنووسی شاعیر خۆیدا نووسراوە «لە خوانایە» و «لەسەر خوانە»ی کردووە بە نوسخە. ئێمە «لەسەر خوانە»کەمان لە «لە خوانایە» پێ جوانتر بوو، بۆیە ئەومان کرد بە ئەسڵ.
(٥) مەشهوورە سەرگوزەشتەی مار ئەوەندە زۆرە گێڕانەوەی دوایی نایێ. جا بۆیە مەحوی لەم بەیتەدا زولفی ڕەشی درێژی یاری شوبهاندووە بە مار.
(٦) ئیمداد: یارمەتی‌دان. جاری: ڕۆیشتوو، جێ‌بەجێ بوو.
واتە: ئەوەندە گریام فرمێسك لە چاوانمدا نەما. جا بۆ ئەوە کە فرمێسکم نەبڕێتەوە، یار دەروونیشمی کرد بە خوێناو و جەرگ‌و دڵمی لە چاومەوە ڕەواند.
لە ڕستەی «ئەم حوکمە جەرگ‌و دڵمی جاری کرد»دا ئیشارەتێکی ناسکیش بۆ زاراوەی «حوکمی جاری» هەیە.
(٧) واتە: کە یار قەیتانی باریکی جووتە سمێڵی خۆی دی، وتی: بووم بە خاوەنی چوار برۆ.
ئێمەش وتمان: کەواتە بەختیارین وا عاشقی چوار یارین کە هەردوو برۆت و هەردوو سمێڵتن.
«چار یار» لە ئەسڵدا بە چوار یاری پێغەمبەر (د.خ) دەڵێن کە حەزرەتی «ئەبووبەکر» و

بــەیانی هــاتە بــاغ ئــەو مــاهە، ئــەم وا تــێ گــەیی ڕۆژە
لە شەبنم، گوڵ بـە دامـەن گـەوهەری هـێنـا، نـیساری کـرد(٨)

«ڕەحـــە» بـەو شـێتییە «اَلحَـق» قسـەیەکـی عـاقڵانـەی وت:
مـنم عــاقڵ لە بــەرگی عــاریە خـۆمـم کـە عـاری کـرد(٩)

دڵی بــێ بــارە، مــایەی کـارە، هـەرکەس کـاروباری خـۆی
لە دنـــیادا، مـــوەففەق بـــوو بـە دڵ تـەفویزی بـاری کـرد(١٠)

☞

«عومەر» و «عوسمان» و «عەلی»ن (ڕەزای خوایان لێ‌بێ). مەحوی لێرەدا خواستوویەتی بۆ ئەم مەعنا تازەیە. سەرچاوەی ئیستیعارەکەشی ئەوەیە وەك چۆن خـۆشـەویستی ئـەو چـوار یارەی پێغەمبەر (د.خ) مایەی بەختەوەرییە بۆ ئادەمیزادی موسوڵمان، خۆشەویستی ئەم چوار برۆیەی یاریش بۆ دڵداران هەر وایە.

(٨) واتە: یـاری ڕوو وەك مـانگ، سـەرلەبەیانی هـاتە نـاو بـاخ. بـاخ وا تـێ‌گـەیی ڕۆژی لێ هەڵاتووە. بە داوێنە گەوهەری شـەونمی لەسەر ڕووی گوڵ هەڵگرت و هێنـای لەبـەر پـێیـدا ڕشتی و کردی بە قوربانی. مەبەستی مەحوی ئەوەیە یار چونکە وەك ڕۆژ جوانە، بە هاتنی بۆ ناوباخ شەونم بەسەر پەڕەی گوڵەوە نەما.

شەبنم (ن): شەونم.

(٩) ڕەحە: شێتێکی ناودار بووە لە سلێمانی، زۆر جار خۆی ڕووت کردووەتەوە و بە ڕووتی سووڕاوەتەوە. عاریە: خواستەمەنی. عاری: ڕووت.

واتە: ڕەحە شێت هەرچەند شیت بوو، بەڕاستی قسەیەکی زۆر عاقڵانەی کرد کە وتی: من عاقڵی ڕاستەقینەم کە خۆم لە جلی خواستەمەنی ڕووت دەکەمەوە. مەبەستی لەوەیە ماڵی دنیا وەك خواستەمەنی وایە و بنیادەم دڵی پێ خۆش نەبێ چاکترە.

لە نێوان «عاریە» و «عاری»دا جیناسی ناقیس هەیە.

(١٠) بێ بار: بێ دەرد و مەینەت. پێچەوانەی ئەوە کە دەڵێن فلان کەس لەش بەبارە. تەفویز: سپاردن. باری: خودا.

واتە: ئەوەی خوا بۆی بکا لە دنیادا کـاروباری خـۆی بـەو بسـپێرێ، دڵ ئـاسوودە و کـار هەڵسووڕاو دەبێ.

جــونوونی نـەو زوهـووره «مـەحویا» دێوانـەگـی مـەنسوور
کە دێوانەن هەموو مائیل بە بـەرد، ئـەو مـەیلی داری کـرد[١١]

-٢-

چ خــەیاڵێکـە لیـقا بـێ بـە فـەناچوونی جـەسەد
«تـا پـریشان نشـود کـار بسـامان نـرسد»[١]

---

(١١) نەو زوهوور: تازە پەیدابوو. دێوانەگی: شێتی. دێوانە: شێت.

مەشهوورە دەڵێن «الجنون فنون» واتە: شێتی گەلێ جۆری هەیە. مـەحویش دەڵێ: لەناو جۆرەکانی شێتیدا شێتییەکەی مەنسووری حەللاج شێتییەکی تازە بابەتە، چـونکە هـەرچی شێت هەیە هەموو حەزیان لە بەرد خڕ کردنەوەیە و گیرفانیان پڕ دەکەن لە بەرد و دەیگـرنە خەڵك، کەچی مەنسوور حەزی لە دار بوو ئەوەندە «أنَا الحَق»ی وت تا بردیانە پێی سێدارە و کردیان بە دارا.

-٢-

ئەم پارچە شیعرەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) لیقا: لیقاء، گەیشتن بە خوا.

لای ئەهلی تەسەووف وایە ئینسان تا بە ریازەت کێشان گیانی خۆی پەروەردە نەکاو نەفسی خۆی نەهێنێتە ژێر بار، نابێ بە ئینسانی راستەقینە و بوونی تەواو نابێ. مەحویش بەپێی پێڕەوی ئەهلی تەسەووف دەڕواو دەڵێ: بێ فەوتاندنی لەش و مرانـدنی گـیانی لەشپـەرستی کـەس ناتوانێ گەیشتن بە خواو یەك بوون لەگەڵی بۆ خۆی دابین بکا. وەك شیعرە فارسییەکە دەڵێت: تا شت تەواو لەناو نەچێ و هێزی مانەوەی لێ نەبڕێ ناگاتە ئەنجامەکەی کە پەیدا بوونی وێنەی نوێیەتی.

لیقا (ن): بەقا.

لە دەسنووسە پاکنووس نەکراوەکەی شاعیر خوێنشیدا «بەقا» ئەسڵە و «لیقا» نـوسخەیە، بەڵام ئێمە پێچەوانەکەمان لا قوڵتر و گونجاوتر بوو لەگەڵ بەیتەکانی پاشەوە. بەپێی ئەم دوو نوسخەیەش مەعنای بەیتەکە گۆڕانێـکی ئـەوتۆی بـەسەردا نـایەت و وای لێ دێـتەوە: بـێ فەوتاندنی لەش کەس ناتوانێ مانەوەی گیانی خۆی مسۆگەر بکاو ببێ بە ئینسانی راستەقینە...

هەر دڵێ پێوە نەبێ داغ و خەتی جێ دەمی تێغ
دەعویی عیشقی بیێ دەعوییە بێ مۆر و سەنەد(٢)

ئەغلەبەی تەکیەو دەرگاهی بیلادی ڕۆمم
پشکنی، دی: چەلەبی هەر چەلەبی بوو، دەدە دەد(٣)

خەو ئەزانێ نیە، دەیوت: دە بنوو بێمە خەوت
نێك بەختم بە وەنەوزێ بکە، ئەی بەختە مەدەدا!(٤)

---

(٢) دەعوی: دەعوا، ئیددیعا.

واتە: تا جێگەی داخ و برینی تێغی یار بە دڵی دڵدارەوە نەبێ، قسەی بە هیچ دانانرێ و بە دڵدار ناژمێررێ، چونکە سەنەد و قەباڵەی مۆر کراوو لێنووسراوی پێ نابێ کە ئەوە بگەیەنێ کەوا دڵدارێکی ڕاستەقینەیە. بەڵگەی دڵداری بریتیە لەو خەتانەی بە تێغی دەستی یار لە دڵی دڵدار دەنووسرێن و لەو مۆری داخانەی کە دەیانێ بە دڵیەوە.

نەبێ (ن): نیە.

(٣) چەلەبی: باش بازرگان و پیاو ماقووڵ. جەڵەبی: شتی هەڕەمە کە چاکی لە خراپی جیا نەکرابێتەوە. دەدە: باپیر و براو خاڵ. وشەیەکی تورکییە. دەد: دڕندە.

واتە: زۆربەی تەکیە و عیبادەتگاکانی وڵاتی ڕۆمم پشکنیوە. بۆم دەرکەوتووە ئەوانەی لەوێ خواپەرستی دەکەن کەسیان بەڕاستی ڕێگای خواپەرستییان نەگرتووەتەبەر. ئەوانەیان لەم مەیدانەدا بە چەلەبی و باش بازرگان ناویان دەرکردووە، بنیادەمی ڕەمەکی و هەڕەمەن و ئەوانەشیان بە خزم و کەس دادەنرێن، جانەوەر و دڕوندەن.

هەرچەند نابێ مەعنای ئەم بەیتەی مەحوی بە شێوەیەکی حەرفی لێ بدرێتەوە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشداو بە لەبەر چاوگرتنی ئەو ڕاستییە کەوا وڵاتی عوسمانی پڕ بووە لە تەکیە و خانەقاو دەوڵەت خۆی وا پیشان داوە کەوا پارێزگار و خزمەتگوزاری ئایینە، ئەوەمان بۆ دەردەکەوێ کەوا مەحوی تا چ ڕادەیەك لەو ساختەچییەتی و بازرگانی بە دینەوە کردنەی عوسمانییەکان گەیشتووە.

(٤) نێك بەخت: ئەوەی بەختی چاك بێ. مەدەد: وشەیەکە دەروێش و سۆفییەکان بەکاری دێنن، واتە: یارمەتی، بە مەعنای داوای یارمەتی بەکار دەهێنرێ.

داغـی کـۆنـە و شـەبەقی تـازە لە سـینەی چـاکـا
تێکەڵن، سەیری هەیە پـڕ لە گـوڵ و لالە سـەبەد (٥)

غەیری وەحدەت لە وجوودا نیە، کەسرەت وەهمە
سادە تەکراری یەکە، مەنشەئی ئەوهامی عـەدەد (٦)

چاری هـەر دەرد و غـەمێ کـردنە مـردن، چ بکـا
نەیتوانیوە بکـا چـاری غـەم و دەردی حـەسەد (٧)

واتە: یار دەزانێ خەوم لێ ناکەوی، کەچی دەڵێ بنوو تا بێمە خەوت. دەسا ئەی بەخت، فریام کەوە، بەختەوەرم کە، وەنەوزێ بخەرە چاوم با یار لەسەر گفتەکەی خۆی ناچار ببێ بێتە خەوم.

(٥) شەبەق: کون. چاك: لەت کراو. لالە: گیایەکی بەهارییە گوڵی سوور دەردەکا. سەبەد: سەبەتە.

مەحوی لەم بەیتەدا داغی کۆنەی دڵی شوبهاندووە بە گوڵ لە زەردیداو شەبەقی نوێی سینەی شوبهاندووە بە لالە لە سووریداو سینەی کون کراوی شوبهاندووە بە سەبەتەی گوڵ. پەیوەندی وشەی شەبەقی بە شەبەقی بە مەعنا بەیانیشەوە رچاو کردووە کە کەناری ئاسمان سوور دادەگەڕێ.

(٦) هەندێ لە ئەهلی تەسەووف ئەوەندە لە خواناسین و پشت نەبەستندا بە غەیری ئەو رۆچوون، هاتوونەتە سەر ئەو باوەڕە کە غەیری خوا هیچی‌تر نیە. ئەمانە پێیان دەڵێن ئەهلی «وَحدة الوجود». جا مەحویش بەپێی بیروباوەڕی ئەمانە دەڵێ: لە یەکێتی بەولاوە هیچ لەم جیهانەدا نیە و زۆری خەیاڵە. ئەی ئادەمیزادی نەفام، ژمارە کە سەرچاوەی خەیاڵ و بە هەڵەدا چوونی تەسەوور کردنی بوونی زۆرییە، لە دووبارە کردنەوەیەکی سادەی «یەك» بەولاوە نیە.

(٧) واتە: مردن دەرمانی هەر دەردێکە کە چاری نەکرێ، بەڵام چ بکا نەیتوانی و چاری دەردی خەم و دڵپیسی و بەخیلی پێ بردن بکا!.

ئەمەی مەحوی دەیڵێ پێچەوانەی ئەوەیە کە سەعدی شیرازی دەیڵێ کە دەڵێ:

بمیر تا برهی ای حسود، کین رنجی‌است   کە از مشقت آن جز بە مرگ نتوان رست

واتە: ئەی حەسوود! بمرە، چونکە حەسوودی دەردێکە بە مەرگ نەبێ ناتوانی لە ئەرکی رزگار ببی.

هەرکەسێ چاوی کە بەو جیلوە مونەووەر بووبێ و...
کەسی کەی بێتە نەزەر، دیدەیی پڕ بێ لە رەمەد (٨)

«مەحویا» با بەسی بێ شیرکی تەشەببوس بەم و بەو
بگرە بەس دامەنی تەوحیدی «هُوَ اللّٰهُ أَحَد» (٩)

(٨) مونەووەر: نوورانی. نەزەر: بەرچاو. رەمەد: چاوئێشە.

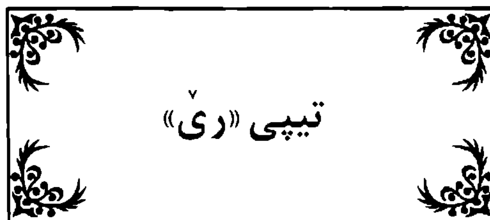
واتە: یاخوا هەرکەس چاوی بە دیتنی ناوچاوی یار رووناك بوویێتەوە و لەگەڵ ئەوەشدا بۆ کەسێکی تر بڕوانێ، چاوی پڕ ببێ لە چاوئێشە.

ئەم بەیتەش هەر بۆ پێڕەوی «وحدة الوجود» دەگەڕێتەوە.

(٩) شیرك: هاوبەش بۆ خوا دانان. تەشەببوس: دەسەودامێن بوون. تەوحید: خوا بە یەك زانین.

واتە: دەسەودامێن بوونی ئەم و ئەو کە کارێکت بۆ راپەڕێنن، جۆرێکە لە هاوبەش بۆ خوا دانان. دەسا با بەسی بێ هاوبەش بۆ خوا دانان بە پاڕانەوە لەم پێغەمبەر و لەو وەلی... داوێنی خوا بە یەك دانان بگرە کە ئایەتی: ﴿قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ﴾ دەیگەیەنێ و پشت بە تەنها خوا ببەستە و بزانە لەو بەولاوە کەس هیچی پێ ناکرێ.

مەعنای ئەم بەیتەش لە سەرێکەوە پەیوەندی بە پێڕەوی «وحدة الوجود»ەوە هەیە چونکە وا دەگەیەنێ ئەوانەش کە تەشەببوسیان پێ دەکەی هەر بە پەیوەندییان بە خواوە شتێکیان لە دەست دێ، کەواتە هەمووی دەبێتەوە بە یەك. لە سەرێکی کەشەوە بەپێی مەزهەبی «وەهابی»یەکانە، کە لایان وایە پاڕانەوە لە غەیری خواو چوونە سەر قەبری ئەم و ئەو جۆرە هاوبەش دانانێکە بۆ خواو بە حەرامی دەزانن.

تیپی «رێ»

-١-

له ئولكەی عیشقەدا بێ چـوونە سـەر دار
بــە ئـــاسانی مـەزانـە بـوونە سـەردار(١)

هـەیە گـەر عـیشقی سـەرداری لە سـەرتا
بكە مەشقێ لەوانـەی چـوونە سـەر دار(٢)

عـــەسایەك دەستگـــیری ئـــێمـــە نـــابێ
پڕی ئەم دارە بێ گەر سەر بـە سـەر دار(٣)

لەبەر داری حـەدا مـن بـم، ئـەتۆ مـەست
دە قازی حەق بڵێ تۆ، «حەق» چ بەردار(٤)

خۆشی فەرموو چ مەجنوون و چ مەنسوور
بەشی عاشق درا هـەر بـەرد و هـەر دار(٥)

-١-

(١) ئولكە: وڵات. دار: داری سێدارە.

(٢) واتە: ئەگەر ئارەزووی سەرداریت لە كەللەدایە، لە بەردەستی ئەوانەدا فێر ببە كە چوونە سەر دار و چاو لەوان بكە.

(٣) دار «ی یەكەم»: خانوو.

واتە: ئەگەر ئەم ماڵی دنیایە پڕ بێ لە دار، ئێمە عاسایەكمان لێ دەسگیر نابێ. مەبەستی لەوەیە دنیا داری جۆرە رەوشتێكی دەوێ لە هەموو كەسێ ناوەشێتەوە.

(٤) حەد: ئەو تۆڵەیەی شەرع دایناوە بەرابەر بە مـەی خـواردنـەوە و هـەندێ كـرداریتـری ناشەرعی. ئەم تۆڵەیە لە مەی خواردنەوەدا بریتیە لە چل دار بدرێ لەوكەسەی دەخواتەوە.

واتە: قازی بۆ خوا راست بڵێ، كەی خوابەردارە یار مەست بێ و داری حەد لە من بدرێ!.

لەبەر داری حەدا (ن): لەبەر دارا خودا. بەپێی ئەم نوسخەیە ئەگەر رووی دەم لە خوا بێ، ئەوا بەیتەكە لە شێوەی شیعرە یاخییەكانی عومەری خەییامی لێ دەردەچێ.

(٥) واتە: مەجنوونی لەیلاو مەنسووری حەللاج جوانیان وت كە وتیان: بـەشی دڵداران لەم دنیادا ئەوەیە یا وەك مەجنوون بدرێنە بەر بەرد، یا وەك مەنسوور بدرێن لە سێدارە.

ئەوی چوو بۆ سوراغی، بێ سوراغە
خەبەر وایە کە کەس نابێ خەبەردار (٦)

وتی: مێوەی بەهەشتە شیعری «مەحوی»
خودا نەبڕی لە باغم داری بەردار (٧)

-٢-

ئەی ئەو کەسە کە مەستی غوروری بە هاتی کارا!
بە و دەستی زۆرە بدڕە پەڕۆیەك لە کاری «چار» (١)

---

(٦) سوراغ: کون، هەواڵ: زانین.

واتە: ئەوەی، لە عیشقی راستەقینەدا، بەدوای خۆشەویستدا بگەڕێ، ئەوە وەك زانراوە، هیچ ئەنجامێکی دەسگیر نابێ و کەس نازانێ چی بەسەر دێ و لەجیاتی ئەوەی ئەو بدۆزێتەوە خۆی سەری تێدا دەچێ.

(٧) واتە: یەکێك وتی: شیعری مەحوی ئەوەندە جوان و خۆشە وەك مێوەی بەهەشت وایە. سا خوایە داری بەبەری توانای شیعر وتن لە باغی ژینی من نەبڕی، بۆ ئەوەی هەمیشە شیعری جوانی وەك مێوەی بەهەشت خۆش بڵێم.

مێوەی (ن): خوا وەك. نەبڕی: دەگونجێ بە «نەبڕێ»یش بخوێنرێتەوە.

لە وشەکانی «سەردار»دا لەم پارچە شیعرەدا کۆمەڵێ جیناس و وشە ئارایی هەیە.

-٢-

(١) واتە: ئەی ئەو کەسەی خۆت لێ بایی بووە چونکە بەدەسەڵاتی و کاروبارت باش بۆ بەڕێوە دەڕوا، پشت ئەستوور مەبە بە دنیاو بەو دەستی دەسەڵاتەی کە هەتە پەڕۆیەك لە قەیسەری رووس دادڕە کە بەو هەموو هێز و توانایەوە کە هەیبوو و لە هەموو شەڕێکدا دەوڵەتی عوسمانی دەبەزاند، ژاپۆنیا ئەو کارەی پێ کرد کە پێی کرد.

مەحوی لەم بەیتە و چەند بەیتێکی تری ئەم پارچە شیعرەدا ئیشارەت بۆ شەڕی ١٩٠٥ی رووسیاو ژاپۆنیا دەکا، وەك پێشتر لەسەرمان نووسی.

هەرچەندە خەرتەلی، لە پڕێ چەرخی پەنجەباز
دەتکا بە بازی پەنجەیی «میقادۆ»ی شکار(٢)

یا ماری سەرخەزێنە! بترسە کە گەژدومێ
بە و نووکە چزوە پڕ بە دەمت کا لە ژەهری مار(٣)

زەڕڕە تریشقەیێکە کە کێوێ دەدا بە باد
ئەشباه ئەوەندە زۆرە بە کەس نایەتە شومار(٤)

---

(٢) خەرتەل: داڵە کەرخۆرە. بەهەشتی مەلا ئەسعەدی مەحوی نووسیویە: ناوی باڵدارێکە «دوو برا»یشی پێ دەڵێن و وەك «مشك گرە» وایە. پەنجەباز: یاری بە پەنجە کەر. ئەوەی پەنجەی وەك پەنجەی باز بەهێزە کە لە راودا پەلەوەری لەدەست دەرناچێ. شکار: راو.

واتە: هەرچەند ئەوەندەی داڵە کەرخۆرەش، بەش بەحاڵی پەلەوەران، بەهێز بی، بەخۆت نازانی لە پڕێکدا گەردوونی بەهێز کە لە هەموان بەهێزترە دەتکا بە بازی ناودەستی راوکەری خۆی کە بە فەرمانی ئەو بجووڵێتەوە و لە قسەی دەرنەچی، وەك میکادۆی ئەمپەراتۆری ژاپۆنیا وای لە قەیسەری رووس کرد و سەری پێ شۆڕ کرد بۆ خۆی.

دەشگونجێ «باز»ی دووهەم لەگەڵ «ی»کەیدا یەك وشە بن و «بازی» بن بەمەعنا یاری و گاڵتە و مەعنای بەیتەکە وای لێ بێتەوە کە: دەتکا بە شوێنی یاری و گاڵتە پێ کردنی میقادۆی راوچی.

(٣) یا: حەرفی بانگەوازە بە عەرەبی بە مەعنا «ئەی...». گەژدوم: دووپشك.

واتە: ئەی پیاوی دەسەڵاتداری رژد کە وەك ماری سەرگەنجینە پەپکەت بەسەر سامانەکەتدا داوە و خەرجی ناکەی بۆ سوودی گشتی، بترسە لەوە کە دووپشکی مەرگ بە نووکی چزووی خۆی پێتەوە بداو پڕی دەمت بکا لە ژاری مەرگ و بتکوژێ.

دەشگونجێ «یا» بە مەعنا «یان» بێ واتە: حەرفی عەتف بێ و مەعنای بەیتەکە وای لێ بێتەوە: هەرچەند وەك ماری سەرگەنجینەش بی، هەر لەوە بترسە کە... تاد.

(٤) تریشقە: هەورە برووسکە. ئەشباه: لەم جۆرە شتانە. شومار: ژمارە.

واتە: تۆسقاڵێ برووسکە لە ئاسمانەوە بەردەبێتەوە دەدا لە کێوێك و دەیکا بە تۆز و دەیدا بەدەم باوە. لەم چەشنە شتانەش لە دنیادا زۆری تر هەیە و ئینسان دەبێ پەند و ئامۆژگارییان لێ وەربگرێ و بزانێ هەرچەند بەدەسەڵات بێ، لەوانەیە رۆژێ لە رۆژان بەدەسەڵاتترێکی لێ تاین بێ و بیدا بە زەویدا.

پەس «ئەوروپالی»! بەس بگەزن لێو، ئەمە چیە
ژاپۆنییەك موحاسەرە دا چار دەوری چار(٥)

چاری قەدەر بزانە نیە، چەندە چاری وا
بێ چارە ما کە بوو بە دوو پەنجەی قەزا دوچار(٦)

---

(٥) پەس: کەواتە، وشەیەکی فارسییە. ئەوروپالی: ئەوروپایی، نیسبەتێکی تورکییە. چار «ی یەکەم»: چوار. چار «ی دووهەم»: قەیسەر.

واتە: کەواتە، هەی تاقمی ئەوروپایی و دەوڵەتە ئیمپریالیستییەکانی ئەوروپا کە هەرگیز بەزینتان بە خۆتانەوە نەدیبوو و واتان دەزانی لە هەرلایەك بن دەبێ هەر ئاغا بن، با هەڕەشە و گوڕەشە بەسی بێ، بیرێ لەوە بکەنەوە چۆن ژاپۆنییەك کە تا دوێنێ کەس بە هیچی نەدەزانی، لە هەر چوار لاوە گەمارۆی چاری رووسیای داو بەزاندی.

وەك پێشانیش باسمان کرد، دیارە ئەم سەرکەوتنەی ژاپۆنیا بەسەر رووسیادا لە شەڕی ١٩٠٥دا دەنگێکی گەورەی لە رۆژهەڵات و بەتایبەتی لە وڵاتە موسوڵمانەکاندا داوەتەوە کە بەدەست وڵاتە داگیرکەرەکانی ئەوروپاوە لە زەلالەت و نارەحەتیدا بوون و هەموو بە موژدەی سەرەتای رزگارییان زانیوە. بەڵام بەداخەوە هەروەك لەم پارچە شیعرەوە دەردەکەوێ، کەم کەس توانیویە پەندی راستی لێ وەربگرێ و بزانێ کەوا ژاپۆنیا بۆ سەرکەوت و رووسیا بۆ بەزی. ئەوەتە مەحوی خۆیشمان مەسەلەکە بەشێوەیەکی چەوت لێك دەداتەوە و تەنانەت دەگاتە ئەوەش کە ئەسبابی ماددی بە هیچ دابنێ و هەموو شتێ بگێڕێتەوە سەر موسەببیب، کە هەر ئەو بیرە چەوتە خۆی ساڵەهای ساڵ یەکێ بوو لە کۆسپە گەورەکانی رێگای وریا بوونەوە و رزگاری گەلانی وڵاتانی رۆژهەڵات...

(٦) چار «ی یەکەم»: چارە. چار «ی دووهەم»: قەیسەر. دوچار: گرفتار و تووش بوو.

واتە: قەدەر لە چارەی قەیسەری نووسیبوو ئەوەی بێتە رێ... لەبەر ئەوەش کە چاری قەدەر ناکرێ، ئەوەبوو قەیسەر کەوتە بەر پلاری قەدەر و زەلیل و پەك کەوتە بوو و هیچی پێ نەکرا!.

نیوەی دووهەمی ئەم بەیتە لە نوسخەیەکدا بەم جۆرەیە:

بێ چارە ماوە، بوو کە بە پەنجەی قەزا دوچار

ئەم بەیتە پڕە لە جیناس و وشە ئارایی ناسك.

لەم کـــاروباری چـــارە یـــەکـــێ چـــارە گـــرژ ئـــەکـــا
وا تێ گـــەیشتووە کـــە هـــەر ئـــەسبابە دێ بـــەکـــار(٧)

پـــڕ «ســـیبریا»، بـــەبێ مـــەدەدی زاتـــی کـــیبریا
ئـــەسبابت ئـــەر هـــەیە، نـیە شـایانی ئـیعتیبار(٨)

هـــەرچـــی هـــەیە مـــوسەببیبە، بـــاقێکـــە فـــانییە
بەندەی یەکێ بە، بەس ببەرە عەبدی سەد هەزار(٩)

«مەحوی» چ کەس مەناسە، بـناسە خـوداوو بـەس
زیکری یەکێ کە مارە، مەکە باسی چار و مـار(١٠)

---

(٧) چارە «ی دووهەم»: ڕوو.
واتە: ئەوەی ڕووی خۆی لەم کارە گرژ دەکات کە بەسەر قەیـــەردا هات، وادەزانێ هەر هۆ لەم دنیایەدا کار دەکاو ئاگای لەوە نیە کە هەموو شتێ بەدەستی خوایە.
(٨) سیبریا: سیبێریا، ناوچەیەکی بەدەرەتانی ڕووسیایە لە بەری ڕۆژهەڵات و باکـووریەوەیە.
کیبریا: گەورەیی. مەبەست زاتی خوایە.
واتە: ئەگەر خوا یارمەتیت نەدا، پڕ بە وڵاتی پان و بەرینی سیبێریا چەك و جبەخانەت هەبێ هیچ ناهێنێ!.
لە دەسنووسێکی پاکنووس نەکراوی شاعیر خۆیدا، ئەم بەیتە بەم جۆرەش نووسراوە:
سەد سیبریا بەبێ مـەدەدی زاتـی کـیبریا   یەك زەڕڕە فائیدەی نەبووە و نایەتن بەکار
(٩) موسەببیب: ئەوەی سەبەب دروست دەکا کە خوایە. فانی: فەوتاو و بێ مایە.
واتە: هەر موسەببیب شتە کە خوایە و لەو بەولاوە کەس هیچ نیە و تۆیش تەنها بـەندەی یەکێ بە کە خوایە و مەبە بە بەندەی سەد هەزار کە سەبەبەکانن کە لە بڕانەوە نایەن.
(١٠) واتە: مەحوی لە خوا بەولاوە کەسی تر مەناسە، تەنها ناوی یەکێ بەرە کە خوایەو، باسی چار و مار مەکە، مەترسی تیایە و مارە پێتەوە دەدا.
مەکە (ن): چیە.

لەم چـــارە پیسە، میللەتی پـاکـی مـوحەممەدی
دەر قەلعە بێ خودا! بە حەققی جاهی هەر دو چار (١١)

-٣-

ئەگەر تـۆ ڕوو بــە خـاڵێکـی لە «لەیـلا» شـۆخ و زێبـاتر
منیش ئاشفتە حاڵێکی لە «قەیس»م شـێت و شـەیداتـر (١)

بە دڵمـە جـوێنـی ئـەو لێوە، لە بـۆسـە نـەشئە بـەخشاتر
لەکـــن تـریاکـییە ئـەڵبـەتە قـاوە سـەد لە چـا چـاتر (٢)

---

(١١) دەر قەلعە: لەناو قەڵادا، کینایەیە لە پارێزراو.

واتە: خوایە بۆ خاتری هەردوو چوارەکە کە چوار خەلیفەی ڕاشیدین و چوار پێشەوایانی ئایینن، میللەتی پاکی پێغەمبەر (د.خ) لە قەڵای پارێزگاری خۆتدا بیارێزی لەم قەیسەرە پیسەی ڕووس، یا لەم بەختی ڕەشە کە ئێستا هاتووەتە ڕێی. مەبەست لە چوار پێشەوای ئایین ئیمام «ئەبوو حەنیفە» و «شافیعی» و «مالیك» و «ئەحمەدی کوڕی حەنبەل»ە.

نیوەی دووهەمی ئەم بەیتە لە نوسخەیەکدا بەم جۆرەیە:

یارەب مەسوونی کە بە حەقی چار و چار و چار

لەسەر ئەم نوسخەیە مەبەست لە چار و چار و چار، چوار خەلیفەی ڕاشیدین و چوار کەسی ژێر عابای پێغەمبەر حەزرەتی «عەلی» و «فاتیمە» و «حەسەن» و «حوسەین» و چوار پێشەوای ئایین، یا دوانزە پێشەواکەی نەوەی پێغەمبەرە.

-٣-

(١) ڕوو بە خاڵ: خاڵ بەڕووەوە بوو. ئاشفتە حاڵ: حاڵ شێواو. قەیس: مەجنوونی لەیلا.

واتە: بەرابەر بە ڕادەی جوانی تۆ، منیش عاشق و دڵدارم.

لە نێوان «خاڵێکی» و «حاڵێکی»دا جیناسی لاحیق هەیە.

(٢) بۆسە: ماچ. نەشئە بەخشا: نەشە گەیێن. تریاکی: تریاك خۆر.

واتە: من چونکە عاشقی بیستنی قسەیەکم لە لێوی یارەوە، تەنانەت جنێویشیم لا لە ماچ خۆشترە، وەك چۆن تریاکی قاوەی تاڵی لە چای شیرین لا خۆشترە.

لە نێوان «چا» و «چاتر»دا جۆرە جیناسێکی ناقیس هەیە.

لە کــۆیـا مـوددەعی دیـمی، بـە ئـیستیهزا وتـی: شـاهم!
گەدای ئەم کۆیە بم، شاهەنشەهێکم سەد لە شـا زیـاتر(٣)

لەبەر دەرگاهی عیشقا یەکسـەرە هـەرکەس سـەری دانـا
ئەگەر پەتیارەیەك بـوو، بـوو لە سـەد عـەللامە دانـاتر(٤)

بنازم بەم شەهی مەهـسەیرە بـۆ گـەشت و گـوزاری شـەو
سـوارێکـە: بـوراقـی تـەوسەنە، جـیبریلیە شـاتر(٥)

لە دنـیا تـێپـەڕی هـەرکەس بـە بـاڵی هـیممەت، ئـازایـە
لە عوقباش ئەو کەسە گـەر تـێپـەڕی، بـازێکـە ئـازاتـر(٦)

---

(٣) کۆ: کۆڵان، بەردەرگا. موددەعی: بەربەرەکانێ کەری دڵدار. ئیستیهزا: گاڵتە پێ کردن.
واتە: موددەعی دیمی لەناو کۆڵانی ماڵی یـاردا کـەوتووم، بـە شـای زانـیم، چـونکە لەو شوێنەدا کەوتووم و وتی: من بۆم ڕێکەوێ ببم بە گەداو سواڵکەر لەم کۆڵانەدا کە ماڵی یاری تێدایە، خۆم بە شاهەنشایەك دەزانم لە سەد شا شاتر بم.
کۆیە (ن): کۆهە.
(٤) واتە: هەرکەس لەبەر دەرگای عیشقدا سەری دانا، هەر بەو سەردانـانە لە «زۆر زان»ێك زاناتری لێ دەردەچێ، باوەکوو خۆی لە خۆیدا پەتیارە و خوێڕیش بێ.
(٥) مەهـ سەیر: ئەوەی وەك مانگ بە شەو دەڕوا. بوراق: ئەو ئەسپەی کە پێغەمبەر (د.خ) لە شەوی میعراجدا سواری بوو. تەوسەن: ئەسپی شۆخ و سەرکێش. شاتر: ئەوەی نامە لە نێوان دوو کەسدا دێنێ و دەبا.
واتە: شانازی بەو پێغەمبەرەوە (د.خ) بکەم کە وەك مانگ بە شەو دەڕواو بـوراق ئـەسپی ژێریەتی و جوبرەئیل شاتر و پەیام بەریەتی.
(٦) عوقبا: پاشەڕۆژ، ڕۆژی قیامەت.
واتە: هەرکەس ئازا بوو بە باڵی هیممەت لە ئارەزووی خراپی دنیا خۆی ڕزگار کرد، ئەوە بەڕاستی ئازایە. ئەگەر لەو دنیاش هەر چاوی لە یارەوە بـوو و ئـومێدی بـەهەشت و تـرسی دۆزەخی نەبوو، بازێکی ئازاتر و چالاکترە.
ئەم بەیتە تا ڕادەیەك لە مەعنای ئەو فەرموودەیەی پێغەمبەر (د.خ) دەچێ کە دەڵێ: «نِعْمَ

ئەگەر ئەم ئەهلی دنیایە، وەکوو هەن، ڕێ خەنە جەننەت
دەنـــائەت زوو دەکـــا ئـــەو دونـیـە لەم دنـیایە دنـیاتر [٧]

کەسی من گەر کەسن کەس من نەخاتە فکری ئـەو شـاهە
بە یادی نـاکـەسان ئـازوردە حـەیفە خـاتیری عـاتیر [٨]

خودا بیدا بە ڕەحمەت، داغی دڵ چـاوی دڵە «مـەحوی»
بە گریە چاو ئەگەر چوو، شك دەبەم چاوێکـی بـیناتر [٩]

☞

العَبْدُ صُهَيْبٌ، لَوْ لَمْ يَخَفِ اللّٰهَ لَمْ يَعْصِهِ» واتە: سوهەیب (سوهەیبی ڕۆمی) بەندەی چاکە، ئەگەر لە خوایش نەترسایە هەر بێ گوێیی نەدەکرد. یا لەو فەرموددەیەی ڕابیعەی عەدەوی دەچێ کە وتوویە: «لەبەر تـەمای بـەهەشت و تـرسی دۆزەخ نـیە کـە گـوێڕایـەڵی خـوام و لە قسـەی دەرناچم».

(٧) ڕێ خەنە: ڕێیان بکەوێتە. دەنائەت: سووکی و پەستی. دونیە: دنیا، دنیا. دنیا: سووك.
واتە: ئەهلی ئەم دنیایە ئەوەندە سووك و پەستن، ئەگەر بێت و لەو دنیا ڕەوشتیان نەگۆڕێ و هەروەك هەن وەها بچنە بەهەشت، ئەو دنیایش ئەوەندە سووك و بێ حورمەت دەکەن گەلێ گەلێ لەم دنیایەی ئێستا هیچ و پووچ تر بێ.

(٨) ئازوردە: تێك چوو. خاتیر، [«خاطِر»]: دڵ. عاتیر، [«عاطر»]: بۆن خۆش.
واتە: ئەگەر کەسانی من کەسی ڕاستەقینەن، با کەسیان من نەخاتەوە بیری یار، تا خەیاڵی بێ گەردی بە بیرکردنەوە لە من تێك نەچێ.
ئازوردە (ن): ئالوودە.

(٩) واتە: ئەگەر خوا بە ڕەحمەتی خۆی بیدا، ئەو داخەی یار دەینێ بـە دڵی دڵدارەوە بـۆی دەبێ بە چاوی دڵ و ئەگەر هات و چاوی سەری لەبەر زۆری گریان کوێر بوو، چاوێکی بیناتری دەبێ کە چاوی دڵیەتی.
ئەم بەیتە و بەیتی پێشوو لە هەندێ نوسخەدا لەجێی یەکتردان.

- ٤ -

موحەققەق هەرکەسێ مەسلەکیە حەقق و حەققیە مەنزوور
سولووکی چوونە سەر دارە، تەریقەی پیریە مـەنسوور[١]

لە ئولکەی عیشقەدا بۆ هـەرکەسێ سـەرداریـیە مـەنزوور
«عُلُوّ»ی مەرتەبەی سەر دارە، بۆتە پەیڕەوی مـەنسوور[٢]

دەڵێ دانام و دڵخـۆشـی دەخـاتە داوی زوڵف و خـەت
ئەگەر عەقڵی هەیە بۆچی حەزەر ناکا لە مـارو مـوورا![٣]

کەمالات و مەعاریف مەبیە، بێدەخڵی هـەوێنـی عـیشق
عەجەب پشکووتووە لەم جەزوە نارە پڕ بە عالەم نوور[٤]

- ٤ -

(١) مەسلەك: ڕەوشت، ڕێگای گیراوەبەر. مەنزوور: مەبەست.

واتە: بێ گومان ئەوەی بەدوای حەقدا بگەڕێ و حەقی مەبەست بێ، دەبێ بۆی بچێتە سەر دار و لە پێناویدا خۆی بدا بە کوشت. ئەمە ئەو ڕێگایە کە مەنسووری حەللاج کە سەردەستەی حەق‌خواهان بووە، گرتوویەتیەبەر و پیادا ڕۆیشتووە.

(٢) «عُلُوّ»: بەرزی. مەرتەبە: پایە.

مەعنای ئەم بەیتەش وەك بەیتی پێشوو وایە.

وادیارە مەحوی خۆی دوو دڵ بووبێ لەوە کە ئاخۆ ئەم بەیتە یاخود بەیتی پێشوو بکا بە سەربەندی ئەم پارچە و ئەویان بکا بە نوسخە، چونکە هەردوکیان لە مەعناو دارِشتندا لەیەك دەچن، بەڵام هەردوکیانی هەروا هێشتبێتەوە، چونکە هەردوو بەیتەکە لە هەموو نوسخەکانی بەردەستماندا لە چوارچێوەی پارچە شیعرەکەدان.

«عُلُوّ»ی مەرتەبەی (ن): مەقامی ئاخری.

(٣) واتە: دڵ خۆی بە دانا دادەنێ و خۆیشی دەخاتە داوی خاڵ و زوڵفی یار. ئـەگـەر ڕاستە عەقڵی هەیە بۆچی خۆی دەخاتە داوی ماری زوڵف و مێروولەی خاڵی ڕەش!.

(٤) جەزوە: پشکۆ. نار: ئاگر.

واتە: زانست ناگیرسێ و نابێ بە زانستی ڕاستەقینە تا هەوێنی عیشقی تێ نەکرێ. بەڕاستی سەیرە لەم پشکۆ ئاگرەی عیشق دنیا هەمووی ڕۆشن بووەتەوە.

به خوێنم تینووه، با نۆشی کات و نۆشی بێ، ئەمما
لەسەر چی، تۆ بڵێ ئەو لێوە مۆرە وا لە من بوو سوور[٥]

ویسالت نارە، هیجرت ڕۆژەرەش، وەك ئافتابی تۆ
لە تۆ نەزدیکە پشکۆیە، خەڵووزە گەر لە تۆ بێ دوور[٦]

تەعەججوب گرتمی، سۆفی کە تەسبیحم لە ملیا دی:
کە بێ تەقریبە پیرێژن لەبەریا بێ بەر و بەرموور[٧]

بە زەرد و سووری دنیا زەردەواڵەت لێ نەگۆڕابێ
بە هەنگی تێبگەی، هەر نێشە، نۆشێکی نیە زەنبوور[٨]

---

(٥) واتە: یار مادەم تینووە بە خوێنم، با بیخواتەوە، نۆشی گیانی بێ. بەڵام نازانم هۆی چیە وا لێوی مۆری، یا لێوی وەك مۆرکراو بێدەنگی، بە خوێنی من سوور بووە، یا ئەو یارە لێو مۆرە لەسەر مژینی خوێنی من سوورە؟.

خوێنم (ن): خوونم.

(٦) نەزدیك: نزیك.

واتە: گەیشتن بە تۆ وەك ئاگر وایە دڵ ڕۆشن دەکاتەوە، دووریش لێت وەك ڕۆژی رەش وایە. تۆ ڕۆژی، ئەوەی لێت نزیك بێ وەك پشکۆ تیشك دەداتەوە و ئەوەی لێت دوور بێ وەك خەڵووز رەش دەبێ.

رستەی «ویسالت نارە» ئیشارەتە بو فەرموودەی خوا لە قورئاندا کە بە زوبانی مووساوە دەیگێڕێتەوە کە وتوویە: ﴿إِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِأَهْلِهِ إِنِّي آنَسْتُ نَاراً سَآتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ آتِيكُمْ بِشِهَابٍ قَبَسٍ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ﴾ واتە: هەستم بە ئاگرێ کردووە دەچمە سەری یا هەواڵێکتان لێوە بۆ دێنمەوە یا دەسەچیلەیەکتان لێ بۆ دێنم بۆئەوەی خۆتانی پێ گەرم کەنەوە. ئاگرەکەش تیشکی تەجەللای خوا بووە کە لە کێوی توورەوە بۆی دەرکەوتووە.

(٧) تەسبیح: تەزبێح. بێ تەقریب: بێ مەعناو نامەعقوول.

واتە: پیرەژن چەند دەتوانێ خۆی بکا بە کچی جوان، سۆفیش ئەوەندە دەتوانێ ببێ بە خواناسی ڕاستەقینە. بۆیە سەرم سوڕما کە تەزبێحم لە ملی سۆفیدا دی.

(٨) نێش: چزوو. زەنبوور: زەردەواڵە.

له تێغی تۆ هەتا «مەحوی» شەرەفیابی شەهادەت بوو
خوێنی بوو بە ئاو، ئیتر له داوێنت نەما مەحزوور[٩]

-٥-

ئەوەندەی ئەهلی دنیان ئەهلی دنیا، تاقه رۆژێ گەر
بە قەرنێ من ئەوەند ئەهلی خودا بم دەبمە پێغەمبەر[١]

بە کەم مەگرە سروشك و ئاه و نالەی بێنەوایانت
کە سەیلی بێ ئەمانە، تیری دڵدۆزە، گولەی وەروەر[٢]

واتە: دیمەن هەڵت نەخەڵەتێنێ زەردەواڵەی زەرد و سوورت لێ بگۆڕێ بە شتی جوانی زەرد و سووری دنیاو وابزانی هەنگە. زەردەواڵە هەر چزووی ئازاربەخشی هەیە و هەرگیز هەنگوێنی لێوە دەسگیر نابێ.

بە زەرد و سووری (ن): بە سوور و زەردی.

(٩) شەرەفیاب: ئەوەی سەربەرزی دەسگیر بووبێ. مەحزوور «محذور»: شتێ مەترسی لێ بکرێ.

واتە: تا بە تێغی دەستی تۆ شەرەفی شەهید بوونم دەسگیر بوو، خوێنم بوو بە ئاو. لەبەر ئەوە ئیتر ئەگەر خوێنیشم برێژی، نیشانەی تاوان دەرناکەوێ، چونکە داوێنەت سوور و خوێناوی نابێ.

-٥-

(١) واتە: ئەم خەڵکە ئەوەندە دنیا پەرستن، یا ئەهلی دەنائەت و سووکین، ئەگەر من بە سەد ساڵ ئەوەندەی تاقە رۆژێکی دنیا پەرستی ئەوان خواپەرستی بکەم لە پیاو چاکیدا دەبمە پێغەمبەر.

(٢) سروشك: فرمێسك. بێنەوا: هەژار و داماو. سەیل: لافاو. ئەمان: ئامان. دڵدۆز: دڵ کونکەر. وەروەر: جۆرە دەمانچەیەکە لەو سەردەمەدا بەناوبانگ بووە.

چ کــەس نــابێ بــە کــەسدارم، نـیە لەو بـەردەرە یـارم
خودایا تۆ بکەی چارم کەسێکم بـێ کـەس و بـێ دەر(٣)

چڵ و چۆکەر مەدە دەورم، خـودا حـافیز نـەسیحەتگەر
لە شەکوەی عیشق و لۆمەی عەقڵ ئەمن هەم لاڵم و هەم کەڕ(٤)

زوبان و گوێ گلە و پەندی نە لێ دەبیەن، نـە پـێ دەبـیەن
عەبەس دێن و دەچن بەم جۆشە غەمماز و مەلامەتگەر(٥)

لە ئیعجازی مەحەببەت چار فـەسڵم جـوملە بـۆ جـەمعە
سروشکم سوورە، ڕەنگم زەردە، لێوم وشکە، چاوم تەڕ(٦)

---

(٣) کەسدار: ئەوەی خۆی بە بەرپرس بزانێ لە کەسێکی تر. بەردەر: بەردەرگا. خاك و بووم.

(٤) چڵ و چۆکەر: ئەوەی قسە دەهـێنـێ و دەبـا. نـەسیحەتگەر: ئـامۆژگـاریکەر. شـەکـوە: شکات.

واتە: نە قسەهێن و قسەبەر بە هیوای ئەوە بێ گلەییم لە دەردی عیشق لێ ببیسێ تـا بـیبا ئەملاو لەولا بیگێڕێتەوە، نە ئامۆژگاریکەریش بە تەمای ئەوەبێ گوێ بۆ پەندەکانی شل کەم و واز لە دڵداری بێنم. من لەم مەیدانەدا بە تەواوی لاڵ و کەڕم و نە دەتوانم هیچ بڵێم و نە گوێیشم بۆ کەس پێ شل دەکرێ.

«لاڵ» و «کەڕ» بەرابەر بە «شەکوە» و «لۆمە» لەف و نەشری مورەتتەبی تیایە، یەکـەم بـۆ یەکەم و دووهەم بۆ دووهەم دەگەڕێتەوە.

(٥) عەبەس: لە خۆڕایی. غەمماز: توانجگر. مەلامەتگەر: لۆمە و سەرزەنشتکەر.

واتە: توانجگر و لۆمەکەر لە خۆڕایی دێن و دەچن و قسە دەکەن، چونکە نە گوێم قسەکانیان دەبیسێ و نە زوبانم پەند و ئامۆژگارییەکانیان دەڵێتەوە.

(٦) ئیعجاز: موعجیزە. جەمع: کۆ.

واتە: مـوعجیزەی دڵداری هـەرچـوار وەرزی سـاڵی بـە جـارێ تـێدا کـۆ کـردوومەتەوە. فرمێسکی سوورم گوڵاڵەی بەهارە و ڕەنگی زەردم گەڵای داوەریوی پاییزانە و لێوی وشکم قرچەی هاوینە و چاوی تەڕم بارانی بە خوڕی زستانە.

سیاپۆشن لە داخی خەت و خاڵو لێوو روو و زوڵفت
وەنەوشە و میسکی چین و ئاوی خزر و لالە و عەنبەر(٧)

جگەر کون کە، خوێنی گریە بەردە، سینە هەڵبدڕە
نیگاهێ کە ببینە کاری تیر و نەشتەر و خەنجەر(٨)

کە سەیری دەفتەری سەرگەشتەگان و خاکساران و
سیابەختانی کردن، دی هەموو، «مەحوی» بوو سەردەفتەر(٩)

---

(٧) واتە: وەنەوشە و میسکی بۆن خۆش و ئاوی ژیان لالەو عەنبەر کە دەزانن ناگەنە پایەی جوانی برۆو برژانگو خاڵو لێو و روو و زوڵفی تۆ، لە داخا وەك عازیەتی باریان لێ هاتووە و بەرگی رەشیان پۆشیوە.مەبەست لە رەشی وەنەوشە تۆخی مۆرییەکەی و لە رەشی ئاوی ژیان ئەوەتە کە لە ئەفسانەدا هەیە کەوا لە ئەشکەوتێکی تاریکدایە کەس رێی ناباتە سەر.

(٨) واتە: لایەکم لێ بکەرەوە، بەو لاکردنەوەیە جگەرم کون کە و بەری فرمێسکی خوێنینم بەردە و سینەم هەڵبدڕە. جا ببینە تیری روانینت چۆن جگەری کون کردم و نەشتەری برژانگت چۆن فرمێسکی خوێنینی پەنگ خواردووەوەی چاومی بەرداو خەنجەری برۆت چۆن سینگمی هەڵدڕی.

(٩) سەرگەشتەگان: سەرگەردانان. خاکسار: خۆڵاوی. سەردەفتەر: ئەوەی ناوی لەلای سەرووی هەموانەوە نووسرابێ.

واتە: کە یار تەماشای لیستەی سەرلێشێواوان و لە خاك و خۆڵاکەوتووان و چارەڕەشانی دەستی خۆی کرد و ناوی هەموویانی دی، بۆی دەرکەوت کە «مەحوی» سەردەفتەری هەموویانە و ناوی لەپێش ناوی گشتیانەوە نووسراوە.

تیپی «زێ»

-١-

ئـەو عـیشوەبازە دەرحـەقی مـن چـارە گـرژە بـاز
بێچارە مـاوە بـەندە، خـوداوەنـدی چـارەساز!(١)

دەسـتم کـە گـەییە دامـەنی، مـردم لە خـۆشـییان
گەردم، خـودا بکـەیتەوە بـەو روتـبە سـەرفراز!(٢)

ئیعجازی عیشقە مەنشەئی هەر موعجیزێکی حوسن
«مەحمود»ە بەندە، بۆیـە بـووە پـادشا «ئـەیاز»(٣)

ئەو چاوە چی دەکا کە هـەموو عـاشقانی کـوشت!
بێ نـازە نـاز ئـەگـەر بـەر و دەوری نـەدا نـیاز(٤)

-١-

(١) باز: دیسانەوە.

واتە: یاری عـیشوە و نـازکەر دیسـانەوە رووی لێ گـرژ کـردووم. مـنی بـەندە بێچـارە و بێ دەسەڵات داماوم، سا خودای چارەساز چارەیەکی کارم بکە.

(٢) گەرد: تۆز. سەرفراز: سەربەرز.

واتە: کە دەستم گەیشتە داوێنی یار، لە خۆشییاندا مردم و بووم بە تۆز و با بردمی. سا خوایە تۆزەکەشم وەك خۆم بەو روتبە و پایەیە سەرفراز بکەی کە بگەمە داوێنی و داوێنی تـۆزاوی بکەم...

(٣) واتە: جوانی ببێ بەهۆی هەرکارێکی موعجیزە ئاسا، لە خۆیەوە نیە، لەوەوەیە کە جوانی مرۆ عاشقی دەبێ و عیشقەکەیە ئەو کارە موعجیزە ئـاسایە بـە عـاشقەکـە دەکـا، وەك چـۆن رەوشتی مەحموود و جوانی «ئەیاز»ی بەندەی سوڵتان مەحموودی غەزنەوی، گەیاندیە پلەی پادشایەتی.

هەرچەند مەبەست لە «مەحموود» لەم بەیتەدا رەوشتی پەسەند کراوە، کـۆ کـردنەوەشی لەگەڵ «ئەیاز»داکە وەزیری سوڵتان مەحموود بووە، وردەکارییەکی جوانی تێدایە. شایانی وتنە «ئەیاز» ئەو کەسەیە لە فۆلکلۆری کورددا بە «هەیاسی خاس» ناوبانگی دەرکردووە.

(٤) واتە: تا دڵدارەکانی یار دیار بوون، هەموو بەتەمای پێگەیشتنی بوون و ئەویش بـە چـاو

پـرسی کـە: حـاڵی چـاو و دەروون و دڵت چـیە؟
هەر ئەشك و ئاهو داغە لەگەڵ سۆزی جانگوداز (٥)

مەشغووڵی «شەرحی گوڵشـەنی راز»م، دەفـەرموێ
سینەم کە شەرحە شەرحە دەکاتن بە تێغـی نـاز (٦)

حوققە و قەڵەم لە بەردەمیە شێخـی نـووشتەنووس
ئەفسوونگەری تەمایە لەگەڵ چەرخی حوققە باز (٧)

☞

نازی بەسەردا دەکردن. ئێستا کە کوشتوونی و کەسیان نەماوە، چاوی بێ کار ماوە و نازی بێ نیاز کەوتووە.

(٥) جانگوداز: گیان توێنەوە.

واتە: یار هەواڵی چاو و دەروون و دڵی لی پرسیم. منیش لە وەڵامدا وتم: چاوم فرمێسك دەرێژێ و دەروونم هەناسەی سارد هەڵدەکێشێ و دڵم پڕە لە داخ و سۆزی گیان توێنەوە.

دەشگونجێ رستەی «پرسی کە» بە «پرسێ کە»یش بخوێنرێتەوە. ئەم بەیتە لەف و نەشری مورەتتەبی تیایە، «ئەشك» بۆ «چاو» و «ئاهـ» بۆ «دەروون»و، «داغ» و «سۆز» بۆ «دڵ» دەگەڕێتەوە.

(٦) گوڵشەنی راز: کتێبێکی هەڵبەستە بە فارسی شاعیری ویجدانی بەناوبانگی ئـازەربایجان «مەحموود شەبوستەری» دایناوە لە بابەتی تەسەووفدا. چـەند کـەسیش شـەرحیان لەسـەر نووسیوە وەك «موزەفەرەدین» عەلی شیرازی و «شەمس دین» موحەممەد گەیلانی نووربەخشی و مەولانا ئیدریسی کوڕی حیسامەدینی بیدلیسی و شێخ بابا «نیعمەتوڵڵای کوڕی مەحموودی نەخچەوانی... شەرحە شەرحە: توێ توێ.

واتە: سینەی من وەك دیوانی «گوڵشەنی راز» پڕە لە بیر و هەستی ناسك و بەرز. یاریش کە بە تێغی نازی برژانگەکانی سینەی لەت لەت دەکردم، لێم پرسی چـی دەکـەی؟ فـەرمووی گوڵشەنی راز لێك دەدەمەوە و لەسەری دەنووسم.

(٧) حوققە: شووشەی مەرەکەب. ئـەفسوونگەری: نـووسینی دوعـا بـە نـیازی جـێ‌بـەجێ بوونی مراز. حوققە باز: ساختەچی.

واتە: شێخی نوشتەنووس کە قەڵەم و مەرەکەبی لە بەردەمی خۆیدا داناوە تـەمایەتی بـە دوعاو نووشتە چەرخی ساختەچی رام بکاکە ئەوەشی هەرگیز بۆ ناکرێ، چونکە چەرخیش لەوکەمتر ساختەچی نیە.

ببیە لە مـن، درەختـی «مـنی» لەعنەتە بەری
یەعنی بکە لە کیبر و ئەنانییەت ئیحتیراز(٨)

هەرکەس تەکەللومی بە «أَنَا الْخَيْرُ»ە وەك بلیس
ئەمڕۆ سبەی خیتابیە «يَا أَيُّهَا الْبَرَاز»(٩)

با زۆری بێ بە کەم مەگرە ئاهی بێکەسان
بەم سروە بایە عەرشی خودا دێتە ئیهتیزاز(١٠)

«مەحوی»! نیساری ڕەوزە کە ئەمجارە نەقدی جان
مەرگ ئەر نەبوو بە حاجیز و هەم چوویەوە حیجاز(١١)

---

(٨) منی: من ـ من کردن و خۆپەرستی و خۆدەرخستن. کیبر: فیز. ئەنانییەت: خۆدەرخستن. ئیحتیراز: خۆپاراستن.

واتە: ئەوەی خەریکی من ـ من کردن بێ و هەرخۆی بە شت بزانێ، وەك شەیتان لەعنەتی لێ دەکرێ. ئەمەش ئەوەمان تێدەگەیەنێ کە پێویستە ئادەمیزاد خۆی لە فیز و خۆبە زل زانین بپارێزێ.

(٩) بلیس: ئیبلیس، شەیتان. بەراز: ئەگەر عەرەبی بێ مەعناکەی «پیسایی»یە. ئەگەر کوردیش بێ ئەوە دیارە.

لە قورئانی پیرۆزدا هەیە کەوا شەیتان سوجدەی بۆ ئادەم نەبرد و وتی: ﴿أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ، خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَ خَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ﴾ واتە: من لەو چاترم، منت لە ئاگر و ئەوت لە قوڕ دروست کردووە. مەحویش دەڵێ: ئەوکەسەی وەك شەیتان بکاو بڵێ من لە خەڵك چاترم، ئەمڕۆ بێ و سبەی بێ گرفتار دەبێ و پێی دەوترێ هەی پیسایی یا هەی بەراز.

(١٠) ئیهتیزاز: لەرزە.

واتە: هەناسەی ساردی ستەم لێکراوان بەکەم مەزانە هەرچەند زۆردار زۆر بەهێزیش بێ، یا بە کەمی مەزانە هەرچەند زۆریش لە دەم بێتە دەر و درێژە بکێشێ، چونکە ئەم هەناسەی ساردە عەرشی خودا دەلەرزێنێتەوە.

ئەم بەیتە ئیشارەتە بۆ حەدیسی پێغەمبەر (د.خ) کە دەفەرموێ: «عَرْشُ الرَّحْمٰنِ يَهْتَزُّ لِبُكَاءِ الْمَظْلُومِينَ» واتە: عەرشی خودا لەبەر گریانی ستەم لێکراوان دێتە لەرزە.

(١١) ڕەوزە [«رَوضه»]: مەرقەدی پێغەمبەر (د.خ). نەقد: نەختینە. حاجیز: ڕێگر.

ـ٢ـ*

تۆ نەبی مەلجەئی من بی، «أبَداً» نیمە مەلاز
لەو دەرە بێتو دەرمکەی، بە خودا نیمە مەلاز (١)

قاپی‌و بابی کەسێکی کە نیشانم دە، بچم
غەیری قاپی کەرەم و بابی عەتا نیمە مەلاز (٢)

تەمی غەم عالەمی داگرتووە، بێ مەئوا بووم
بەر دەری مەیکەدەیە و بەس، لەوەلا نیمە مەلاز (٣)

بەم هەموو تیرەوە، دڵ سینەمی دی، ئەو شێرە
لەرزی هاتێ، وتی: ئەم بێشە نەما نیمە مەلاز (٤)

واتە: ئەگەر مەرگ مۆڵەتی دای و ئەمجارەیش چوویتەوە حیجاز، نەختینەی گیانی خۆت لە بەردەمی مەرقەدی پێغەمبەردا ببەخشەرەوە و بیکە بە قوربانی.

دیارە مەحوی ئەم پارچە شیعرەی بە یادی مەدینە و مەککە و لەپاش گەڕانەوەی لە سەفەری حەج وتووە.

(*)[ئەم پارچە شیعرە و پارچە شیعری پاش ئەمە لە نوسخە پێشووەکەدا لە پیتی «ذال»دا بوون بەڵام لەبەر ئەوەی کە ئەم چاپە تازە لەسەر رێنووسی نوێی کوردی نوسرایەوە، گواستمانەوە بۆ پیتی «زێ» (بڵاوکردنەوەی کوردستان)].

ـ٢ـ

(١) مەلجە ء مەلاز [«مَلاذ»]: پەنا. «أبدا»: هەرگیز.

(٢) باب: دەرگا. عەتا: بەخشش.

واتە: لە دەرگای کەرەم و بەخششی خۆت بەولاوە من پەنایەك شك نابەم. ئەگەر هەیە پیشانم بدە با پەنا بەرمە لای.

(٣) مەئوا: ماوا، شوێن بۆ خۆ تێدا حەشاردان. دەر: دەرگا. مەیکەدە: مەیخانە.

(٤) واتە: دڵم کە سینەمی دی بەم هەموو تیرەوە کە پێیدا چووە، لەگەڵ ئەوەش کە لە ئازایەتیدا دەڵێی شێرە، لە ترسا لەرزی لێ هات و وتی: مادەم ئەم بێشەیەی سینەم لەدەست دەرچوو، ئیتر رێ‌و شوێن بۆ خۆم شك نابەم.

بـەختە، زاهـید کـە بـەهەشتی بـووەتە مـەئوا، مـن
غەیری «بَیْتُ الْحَزَن»ی دەرد و جەفا نیمە مەلاز[٥]

شوکری حەق بەر دەری هـەر فـەقرە ئـیقامەتگاهم
بەر دەروباری نە سوڵتان و نـە شـا نـیمە مـەلاز[٦]

بەڵکە لەو ڕێـیەوە مـن پـەی بـەمە عـیمرانـی بـەقا
«مەحویا» غەیری خـەرابـاتی فـەنا نـیمە مـەلاز[٧]

-٣-

بۆتە موئنیس، بۆتە مەئوا، قەوم و شـارێ ئـەلعەیاز
دێوی بێتێ، جێ بە جێ دەڕوا بە بارێ ئەلعەیاز[١]

هەرکەسێ ساتێ لەگەڵ ئەو قەومە بووبێ، تا ئـەبەد
بـێتـەوە فکـری، لە زاری دادەبـارێ ئـەلعەیاز[٢]

---

(٥) واتە: زاهید بەختی هەیە کە بەهەشت بووە بە جێگەی و منیش لە چارەڕەشی خۆمە لە خەفەتخانەی دەرد و جەفا بەولاوە پەنایەکم نیە.

(٦) فەقر: فەقیری. ئیقامەتگاه: شوێنی نیشتەجێ بوون. دەروبار: دەربار، کۆشکی شاهانە.
واتە: لە سایەی خواوە هەر لە بەردەرگای هەژاریدا بار و بارگەی خۆم دەخەم و دەحەسێمەوە و پەنا نابەمە بەر دەرباری هیچ پادشاهێك.

(٧) واتە: بۆیە کەلاوەکۆنی نەمانم کردووە بە پەناو شوێنی خۆم، بەڵکوو لەم ڕێگایەوە بگەمە ئاوەدانی ژیانی راستەقینە.

-٣-

(١) موئنیس: هاودەم. ئەلعەیاز [«اَلعَیاذ»]: پەنا بەخوا... بارێ: جارێ.
مەعنای ئەم بەیتە بەسراوە بە مەعنای بەیتی پاشەوەیەوە.

(٢) واتە: شارێکی وا بووە بە جێگەم و کۆمەڵە خەڵکێکی وا بوون بە هاودەمم، پـەنا بـەخوا

ئـەهلی تـەزویر و فـەسادن، غـاسبی مـاڵی عـیباد
موبتەلا بن بەم بەڵایە، ئـەهلی شـارێ، ئـەلعەیاز (٣)

فیتنە جۆیی، یەك بە یەك دانە بـە کـوشتن، ئـیشیان
روو بەوانە ئەغڵەبـەی ئـینزاری بـارێ ئـەلعەیاز (٤)

هارو مارن، غەیری یەك یەك، یەکسەری دێوو دەدن
ئیکتیفا نابێ بکەی «مەحوی»! بە جارێ ئەلعەیاز (٥)

☞
ئەگەر دێو بچێتە ئەو شارە لە تاوا بە یەگجاری ڕا دەکاو هەرکەس ساتێکی لەگەڵ ئەوکەسانەدا ڕابواردبێ، تا دنیا دنیایە هەرچەند یادیان بکاتەوە «پەنا بەخوا» لە دەمی دادەبارێ.

لە ناو کوردانا مەشهوورە دەڵێن فلان کەس دێو لەگەڵی هەڵناکا.

(٣) تەزویر: ساختە. غاسب، [«غاصِب»]: زەوتکەر.

واتە: دانیشتوانی ئەم شارە ساختەچی و ماڵی خەڵك خۆرن. پەنا بەخوا لەوە کە خەڵکی شارێ تووشی دەردی وا ببن کە خەڵکی شارەکەی من تووشی بوون.

(٤) فیتنە جۆیی: بە دوای ئاژاوەداگەڕان.

واتە: ئیشیان بریتیە لە ئاژاوە گێڕان و یەك بە یەك بە کـوشت دان. لە هـەر کـۆمـەڵە «پـەنا بەخوا»یەکدا، کۆمەڵێکی روو بەوانە.

ئەگەر لەبەر ڕاگرتنی هاوسەنگی بەیتەکان نەبوایە، وشـەی «بـارێ»ی ئـەم بـەیتەمان بـە «باری» دەخوێندەوە بە مەعنا «خوا» و مەعنای بەیتەکەش وا باشتر دەهات.

(٥) دەد: دڕوندە.

واتە: تاکە تاکەیەکیان نەبێ هەموو هارن و بوون بە مار و دێوو دڕوندە و نابێ ئادەمیزاد بە تەنیا جارێك «پەنا بەخوا کردن» لێیان واز بێنێ.

ئاخۆ «مەحوی» لەم پارچە شیعرەیدا باسی کێ و کوێ دەکا؟ هیچ بـەڵگـەیەکـی تـایبەتی بەدەستەوە نیە ئەمەمان بۆ دیاری بکا. لە مێژووی ژیـانی مـەحوی خـۆیشیدا، لە سـلێمـانی بەولاوە شارێك نیە ئەوەندەی تێدا ژیابێ بەم جۆرە لێی بێزار بـبێ. ئـێمـە وای بـۆ نـاچین لە سلێمانی بەولاوەی مەبەست بێ، بەڵام بەداخەوە سلێمانی و خەڵکەکەی بوون بە قوربانی بۆ
☜

-٤-*

به داوه وەعزی و، خۆشی به تاوه یـاحافیز!
له هەڵقوڵانه كه لیكی دەم و لچـی واعـیز (١)

دەفەرموێ كه حەكیم و دەوا مـەیه و سـاقی
دەگرنەوه له نەخۆشی منا كـەوا «حـافیز» (٢)

كه باسی لێوو ددانی بكەن، بەدەر دەكـەوێ
نیساری لەعل و گوهەر كردنی دەمی لافیز (٣)

☞

كردەوەی بەد و ستەمكارانەی تاقمێ لەوانەی كەسانی ئازادبیری وەك مەحوییان ئازار داوه و وا مەحوی لێرەدا تێكرای خستوونەته بەر هێرشی خۆی. دیاره ئەگەر مەحوی كەسێك بوایه له چەرخێكدا ژیابوایه گرێ كوێرەكانی ژیانی كۆمەڵایەتی بۆ لێك بكرایەتەوه، دەیتوانی به وردی دیاری بكا كێ شایانی ئەوەیه بیكا به نیشانەی تیری هێرشی خۆی و شارێك تێكرا وا نەداته بەر هێرش.

(*) [ئەم پارچه شیعرەمان له پیتی «ظ» گواستەوه بۆ ئێره. (بڵاوكردنەی كوردستان)].

-٤-

(١) واته: خوا بمانپارێزێ، واعیز گەرم بووه و هاتووەته جۆش و لیك به دەم و لچ و لالغاوەیدا دێته خوارەوه و وەعزەكەشی هەموو هەر فێڵ و كەڵەك و داوه دەینێتەوه بۆ خەڵك.

(٢) حافیز [«حافظ»]: مەبەست دیوانی خواجه حافیزی شیرازییه كه بووه به باو دەیگـرنەوه بەنیازی زانینی سەرەنجام. گرتنەوەكەشی بەم جۆرەیه: كتێبەكه پێوه دەدەن، ئەنجا دەیكەنەوه، تەماشای سەرەتای ئەو قەسیدەیه دەكەن كه كەوتووەته لاپەڕەی یەكەمی و بـەپێی مـەعنای قەسیدەكه تێ دەگەن كەوا ئەو مەبەستەی له دڵیان گرتووه سەرەنجامی چۆن دەبێ.

واته: كه دیوانی حافیزی شیرازیم بۆ دەگرنەوه بزانن نەخۆشییەكەم كەی و به چی چـاك دەبێتەوه، تەماشا دەكەن دەڵێ دەرمانی دەردم بریتیه له مەی و دوكتۆری بریتیه له مەیگێڕ.

(٣) نیسار: بڵاوكردنەوه. لافیز، [«لافِظ»]: ئەوەی وته (لَفظ)ی به دەما دێ.

واته: كه باسی لێوو ددانی یار بكەن، دەردەكەوێ كەوا قسەكەرەكه به قسەكانی لەعل و گەوهەر بڵاو دەكاتەوه. مەبەستی ئـەوەیه بـڵێ لێوی سـووری یـار لەعـلێكـی وایـه و ددانـه سپیەكانی گەوهەرێكی وان باس كردنیان وەك لەعل و گەوهەر بەنرخه.

له نه‌قسی باتین ئه‌سه‌ر ئاخری ده‌بێ زاهیر
له ئاخرا شه‌ل‌و شێتی عه‌قیده ما جاحیز(٤)

چ شۆخه! هاتبوو، گۆیا عه‌یاده‌ته «مه‌حوی»
كه ڕۆیی، ڕووشی نه‌دامێ بڵێ خودا حافیز(٥)

---

(٤) ئه‌سه‌ر: نیشانه. جاحیز [«جاحِظ»]: یه‌كێكه له زانا به‌ناوبانگه‌كانی ئیسلام و له پێشه‌وایانی به‌ره‌ی موعته‌زیله، له ده‌وروبه‌ری ٧٧٥ی زایینیدا له‌دایك بووه و له ٨٦٨ی زایینیدا مردووه. له زانسته‌كانی سه‌رده‌م شاره‌زاو زانایه‌كی ورد و بیر تیژ بووه، داب‌و نه‌ریتی خه‌ڵكی سه‌رده‌می له نووسینه‌كانیدا تۆمار كردووه. «الحَيوان» و «البَيان وَالتَّبيين» و «البُخَلاء» له كتێبه هه‌ره به‌ناوبانگه‌كانینی.

واته: ئه‌وه‌ی له ده‌روونیدا كه‌م و كورتی هه‌بێ، له له‌شیشیدا ده‌رده‌كه‌وێ. بۆیه‌ش جاحیزی موعته‌زیلی كه باوه‌ڕێكی نادروستی پێچه‌وانه‌ی ڕێ‌و شوێنی ئه‌هلی سوننه‌ت و جه‌ماعه‌تی بووه، شه‌ل‌و شێت كه‌وت. مه‌شهووره جاحیز شه‌ل بووه و باڵاو ڕواڵه‌تێكی ناشیرینیشی بووه.
دیاره مه‌حوی به‌م به‌یته ده‌یه‌وێ پلار بگرێته كه‌سێكی تایبه‌تی كه هه‌م به‌دیمه‌نیش ناشیرین بووه و هه‌م بیر و ڕایشی په‌سه‌ند نه‌بووه لای، ئه‌گینا به‌ڵگه‌ی وا به‌ڵگه‌یه‌كی بێ ڕێ‌و جێیه و هیچ په‌یوه‌ندییه‌ك له نێوان جوانی سه‌ر و سووره‌ت و ڕاستی بیر و باوه‌ڕدا نیه.
ئه‌م جۆره كه ئێمه مه‌عنای به‌یته‌كه‌مان پێ لێكدایه‌وه، له ڕاستیدا ڕاست كردنه‌وه‌ی به‌ڵگه هێنانه‌وه‌كه‌ی مه‌حوییه، ئه‌گینا دیاره نیوه‌ی یه‌كه‌م و دووهه‌می به‌یته‌كه له‌گه‌ڵ یه‌ك ناگونجێن. به‌پێی نیوه‌ی یه‌كه‌می ده‌بێ جاحیز له‌به‌ر چه‌وتی بیروباوه‌ڕی له ئاخردا شه‌ل‌و شێتیش بووبێ، كه‌چی ئه‌م نیوه‌ی دووهه‌مه ده‌ڵێ جاحیز سه‌ره‌نجام، وه‌ك شه‌ل‌و شێتی له‌ش بوو، شه‌ل‌و شێتی بیروباوه‌ڕیش بوو.

(٥) عه‌یاده‌ت: مه‌به‌ست له نه‌خۆشی كه‌وتووی ناو جێگایه.

واته: سه‌رم له بێباكی و كه‌مته‌رخه‌می یار سڕ ماوه. لای خۆی هاتبوو بۆ سه‌رخۆشی لێ كردنم به‌هۆی نه‌خۆشیمه‌وه، كه‌چی كه ڕۆیشت، لایه‌كیشی لێ نه‌كردمه‌وه و ماڵاوایی لێ نه‌كردم.

تیپی «ژێ»

-١-

رووتـــی دی لەو رۆژەوە، گـــەر رۆژە سـەرگەردانـە رۆژ
گـەییيە ئـێوارە وەکـوو مـن، ئـیشی قـوڕ پـێوانـە رۆژ (١)

رەهرەوی رێگەی مـەحەببەت وا دەبـێ، هـەر سـەعیەتی
تــا هــەیە لەم رێگــە ئــاخر کـاری سـەردانـانە رۆژ (٢)

لاجەرەم کردوویە نـووری جـیلوەی ئـەو مـاهە بـە چـاو
دەوری بۆ ئـەو شـەمعەیە دایـم وەکـوو پـەروانـە رۆژ (٣)

شـــەو بـــە ئـــێمــە بـــا نـــەویدی هـــاتنی جـــانانی دا
یـەعنی: ئـەی شـەونم گـەلینە! مـوژدەبێ مـیوانـە رۆژ (٤)

-١-

(١) واتە: رۆژ لەو رۆژەوە رووی تۆی دیوە، بە رۆژدا سەرگەردانە و دێو دەچێ. کە گـەییيە ئێوارەیش وەك من بۆ خۆی قوڕ دەپێوێ.

ئەم بەیتە ئیشارەتە بۆ ئایەتی: ﴿حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَغْرُبُ فِي عَيْنٍ حَمِئَةٍ﴾ واتە: کە ئەسکەندەری جووت شاخ گەیشتە شوێنی ئاوابوونی رۆژ دیتی لەناو کانییەکی قوڕە رەشەدا ون دەبێ.

(٢) رەهرەو: رێبوار. سەع: سەعی، هەوڵ.

واتە: رێبواری رێگای دڵداری دەبێ وەك رۆژ بێ، تا بەرێوە بێ هەر هەوڵ بداو سەرەنجامیشی سەردانان بێ، وەك ئەو.

(٣) لاجەرەم: بێ گومان.

واتە: دیارە رۆژ تیشکی دەرکەوتنی مانگی یاری بە چاو دیوە، بۆیە هەمیشە وەك پەروانە بەدەوری مۆمی ئەودا خول دەخوا.

(٤) نەوید: موژدە. جانان: دۆستان. شەونم گەلینە: ئەی کۆمەڵی شەونم!.

واتە: شەو کە با هەڵی کرد موژدەی هـاتنی دۆسـتانی داو وتـی: مـوژدەتان بـدەمێ ئـەی دڵدارینە، یاری وەك رۆژ جوان میوانتانە، لە خۆشییاندا هەڵسن بچن بە ئاسماندا بە پیرییەوە و منیش هەڵتان دەگرم. مەبەست لەوەیە کە رۆژ هەڵدێ شـەونم دەبـێ بـە هـەڵم و دەچـێ بـە ئاسماندا.

مـەتڵەبت گـەر یـارە، هـەر سـەعیت بـەکـارە دائـیما
بـــۆ تـەوافـی قـاپییەك وا بــەر زەدە دامـانە رۆژ (٥)

شــەو دەبــێ بـادەی لە دەســتی سـاقییەك وەرگـرتبێ
ئـەم سـبەینێیـە لە مـەشریق دێتـەدەر مـەستانە رۆژ (٦)

ئـەڵبـەتە مـەجنوونی رۆژی روومـەتی لەیـلایەکـە
موتتەسیل، شام و سەحەر، کەوتۆتە ئـەم شـاخانە رۆژ (٧)

مـاهەکـەم ئـەمشەو شـوکر پـڕتـەوفشانی خـانەیە
قەت لە دەرگا دەردەچم گـەر بـێتە ئـەم سـەربانە رۆژ (٨)

ئـەم گـلاراوەی لە عـیشقە تـا قـیامەت هـەر دەبـێ
سەد مەسیحا چاری نـاکـا، دەردی بـێ دەرمـانە رۆژ (٩)

---

(٥) بەرزەدە دامان: داوێن هەڵکردوو.
واتە: ئەگەر دەتەوێ بگەی بە یار، دەبێ بزانی کەوا هەمیشە هەر هەوڵدان کەڵکی بـۆت هەیە. نابینی رۆژ وا داوێنی خۆی هەڵکردووە و مەبەستی تەنها زیارەتی ماڵێکە...
مەبەست لە داوێنی رۆژ شەوقەکەی و لە داوێن هەڵکردنیشی سێبەرکردنیەتی لە دیواری ماڵدا.
(٦) واتە: کە رۆژ سبەینان وەك سەرخۆش لەودیوی شاخەوە دێتەدەر، دیارە هی ئەوەیە شەو پیاڵەی شەرابی لە دەستی پیاڵەگێڕێك وەرگرتووە.
(٧) موتتەسیل [«مُتَّصِل»]: پەیدەرپەی. شام: ئێوارە. سەحەر: سبەینێ.
مەبەستی لەوەیە کە رۆژ سبەینان لە پەنا شاخەوە هەڵدێ و ئێواران لە پەنا شاخدا ون دەبێ.
(٨) پڕتەوفشان: تیشك دەرەوە. خافە: ماڵەوە.
واتە: لە سایەی خواوە ئەمشەو یارە جوانەکەم لە ماڵدا تیشك دەداتەوە، بۆیە ئەگەر رۆژ بیشیەتە سەربانەکەم ناچم بۆ لای و لای یارەکەم بەجێ ناهێڵم.
سەربانە (ن): بەردەرگانە.
(٩) گلاراو: ئۆقرە نەگرتن لە شوێنێکدا، چاوئێشە. مەسیحا: حەزرەتی عیسا کـە یـەکێك لە موعجیزەکانی ئەوە بووە کوێری مادەرزادی چاك کردووەتەوە.

ڕۆژو شـــەو ئـــەم ســـەرزەمین و بـن زەمـینەی پشـکـنی
نەبووە شوێن هەڵگر لە عەکسی جیلوەی ئەو جانانە ڕۆژ (١٠)

ڕۆحـــی بـــەفدا کـــە، بـــزانـــە کـێیـە چـەوگان بـازەکـە
«مەحویا» چەوگانە عیشق و گۆیـە لەم مـەیدانـە ڕۆژ (١١)

حـەقیە ڕۆژو شـەو کـە بـێ تـابی دەکـا، وادەی ویسـاڵ
شەو بوو، بێبەش ما لە وەسڵی ئەو سەراپا جانە ڕۆژ (١٢)

☜

واتە: ئەم گلاراو پێ‌کەوتنەی ڕۆژ کە لە شوێنێکدا ئۆقرە ناگرێ‌و وەك چاوێشـەدار هـەر ئەملاو ئەولا دەکا، بەهۆی دەردی عیشقەوەیە و تا قیامەت هەر بەردەوامە و دەردێکـی بـێ دەرمانە، تەنانەت عیسایش کە تیماری چاوی کوێری مادەرزادی کردووە پێی چار ناکرێ.

عیشقە (ن): عیشقا.

(١٠) شوێن هەڵگر: ئەوەی بەدوای کەسێکدا بگەڕێ‌و بتوانێ بـزانـێ بـەکـوێدا ڕۆیشـتووە.

جیلوە: تیشك دانەوە.

واتە: ڕۆژ، بە شەو و بە ڕۆژ ڕووی زەوی و بنی زەوی هەموو پشکنی بەدوای یاردا، کەچی هێشتا بەو هەموو ڕۆشناییەوە کە هەیەتی شوێنی تیشکی ئەوی نەدۆزییەوە و پەیی پێ نەبرد و نەیزانی بەکوێدا ڕۆیشتووە...

(١١) چەوگان: گۆچان، ئەو دارەی لە یاری گۆو چەوگاندا گۆکەی پێ هەڵدەدەن.

واتە: لە مەیدانی عیشقدا ڕۆژ وەك گۆ وایە و عیشق ئەو گۆچانەیە پێی هـەڵدەدەن. بـەڵام هێشتا گۆچان هەڵگرەکە نەدۆزراوەتەوە، بەڵکوو مـەحوی تـۆ بـیدۆزیـتەوە و گـیانی خـۆتـی بەقوربان بکەی.

لێرە بەدواوەی ئەم پارچە شیعرە لەبارەی ناوەڕۆکـەوە لە پـارچـە شـیعرێکـی سـەربەخۆ دەچێ، بەڵام چونکە دوا وشەی نیوەی یەکەم و دووهەمی بەیتی یەکەمی وەك یەك نیە و ناوی شاعیریش لە دوا بەیتدا نەهێنراوە وەك لە پارچە شیعرەکـانیتر‌داو لە هـەموو هـۆیـەکـانیش گرنگ‌تر چونکە لە نوسخە دەستنووسەکاندا بە سەربەخۆ دانەنراوە، ئێمەش هەروەك خۆی هێشتمانەوە.

(١٢) بێ تابی: بێ‌تاقەتی.

☜

شـەو چ شـەو، لێ پشکـواوی قـەرنـەها سـوبحی ئـومێد
هەر لە داوێنـی یـەکـێ سـوبحا بـە لەك پـەنهانە رۆژ(١٣)

شـــەو شـــەوی مـیعراجـی شـاهی ئـەنبیا بـێ، وا دەبـێ
بیپەرستێ، بەڵکـی سـوجدەی بـۆ بـبا هـەر ئـانە رۆژ(١٤)

شەو نەبوو، بەحری موحیتی عەنبەری بـوو، نـاوی شـەو
بوو بە نیسبەت ئەو شەوە، خاکستەری گوڵخـانە رۆژ(١٥)

بـــۆ کـــەمێ لەو عـەنبەرە، بـۆ تـەقوییەی رۆحـی دەمـاغ
بێنی کـا، وەك ئـێمـە دایـم چـاوەڕێی ئـیحسانە رۆژ(١٦)

من فیدای ئەو زاتە بم، بـەو، ئـەو شـەوە بـوو بـەم شـەوە
تا قیامەت هەر حەسەد بـا، بـەو شکـۆھ و شـانە رۆژ(١٧)

☞

ئەم بەیتە باسی میعراجی پێغەمبەر (د.خ) دەکا بۆ ئاسمان. دەڵێ: رۆژ حەقیەتی بە شەو و بە رۆژ بێ‌تاقەتی دەکا، چونکە وادەی گەیشتن بە خزمەتی پێغەمبەر شەو بوو و ئەو بە شەو چوو بۆ ئاسمان. لەبەر ئەوە رۆژ نەیتوانی بگا بە خزمەتی و لەو نیعمەتە بێ‌بەش مایەوە و ئەو زاتەی نەدی کە سەرتاپای وەك گیان شیرینە.

(١٣) واتە: ئەو شەوە چ شەوێ بوو؟ شـەوێ بـوو سـەدەها سـاڵە بـەرەبەیانی هـیوا لەوەوە دەپشکوێ‌و لە داوێنی هەرکام لە بەیانییەکانیدا هەزاران رۆژ پەنهانە و خۆی حەشار داوە.

(١٤) ئان: کات. بەڵکی: بەڵکوو.

(١٥) خاکستەر: خۆڵەمێش. گوڵخان: توونی گەرماو.

واتە: ئەو شەوە شەو نەبوو. هەر بەناو شەو بوو. رەشییەکەی هی ئەوە بوو ئوقیانووسێکی پڕ لە عەنبەری بۆن خۆش بوو. رۆژیش لەچاو ئەو شەوەدا خۆڵەکەوەی ناو توونی گەرماو بوو.

(١٦) تەقوییە: بەهێز کردن. دەماغ: مێشك. بێن: بۆن. ئیحسان: خێر و حەسەنات و چاکە لەگەڵ کردن.

بێنی (ن): بۆنی.

(١٧) واتە: شەوی میعراج لەسایەی پێغەمبەرەوە ـ بەقوربانی بم! ـ بوو بەم شەوە پایەبەرزە کە تا دنیا دنیایە رۆژ بەخیلی بە شان و شکۆی دەبا.

تۆ قوبووڵم کەی بە عەبدی خۆت و بەندەی ئەو، خـودا!
تا بـبێتـە خـانەڕووبـم، چـەند ئـەگـەر خـاقانە، ڕۆژ[١٨]

دائیمەن سەر خۆی و سەر ئـاڵ و سـەحابەی بـێ نـیسار
پـڕ بـە عـیلمی تـۆ، سـەلاتی تـۆ، هـەتا تـابانە ڕۆژ[١٩]

بـەڵکـە تــا ئـەو وەقـتە مـەبرووکە مـوبارەك جـێگـەیە
غەیری نووری ئەو، نە مەهـ نووری لەناوا مـا، نـە ڕۆژ[٢٠]

لەو سـەلاتانە کــە وەك گــەوهەرن و دەدرەوشــێنــەوە
جیلوەدەر، لامیع، هەموو ڕەخشندە، وەك ڕەخشانە ڕۆژ[٢١]

---

(١٨) خانەڕووب: ئەوەی ناوماڵ گسك دەدا. خاقان: لەقەبی پادشاهانی چین و تورکستان بووە.
واتە: خوایە بمکەی بە بەندەی خۆت و ئەو پێغەمبەرە، تا ڕۆژ بەو هەموو شان و شکۆوە کە هەیە و دەڵێی قاقانی چینە، لە ئاستمدا ئەوەندە سووك و بێ بایەخ بنوێنێ، ببێ بە گسك‌دەری ناو ماڵم.

(١٩) نیسار: بڵاو کردنەوە و هەڵپڕژاندن. تابان: تیشك‌دەرەوە. مەعنای ئەم بەیتە بەسراوە بە بەیتی پاشەوەوە.

(٢٠) مەبرووك: موبارەك، پیرۆز. مەهـ: مانگ.
واتە: خوایە! ئەوەندەی خۆت دەزانی. هەمیشە ڕەحمەت بەسەر پێغەمبەر (د.خ) و ئاڵ و ئەسحابیدا بڕێژی تا دنیا دنیایە و تا ڕۆژ تیشك دەداتەوە، بەڵکوو تـا ئـەو وەخت و سـەعاتە پیرۆزە کە لە نووری پێغەمبەر (د.خ) بەولاوە، نە نووری ڕۆژ لەناوا دەمێنێ و نە نووری مانگ.

(٢١) جیلوەدەر: تیشك بەخش. لامیع: خاوەن شەوق. ڕەخشندە: دەرەوشاوە. ڕەخشانە ڕۆژ: ڕۆژی ڕەخشان.

-٢-

پـــرسرا حـــاڵم، کـــه مـــن کـــەوتم لەبـــەر پـــێیـــا درێژ
ئەو وتی: هەر سێبەری دیوم بووە سەرسام و گێژ (١)

تا لە دەوری لێوی ئاڵی خەتتی سەبزی بوو عـــەیان
عاشقانی جوملە وەك بـــەنگی دەبـــینم گـــێژو ویژ (٢)

وا موشەووەش بوو کە میحرابی برۆتـــی دی ئـــیمام
ئیزنی خەڵقی دا کە دنیا ئـــاخرە، بـــۆ دێنـــە نـــوێژ (٣)

ئـــــابڕوو رێژە ویـــســـالی یـــار و خـــوێن رێژە فـــیراق
عالەمی عیشق و مەحەببەت هەر بڕێژە، هەر بڕێژ (٤)

-٢-

(١) واتە: کە لەبەر پێی یاردا درێژ کەوتم هەواڵمیان لێ پرسی، ئەویش لە وەڵامدا وتی: تەنها بە دیتنی سێبەرم سەرسام و گێژ بووە و کەوتووە، ئەگینا نە دیومە و نەدیومی.

نیوەی دووهەمی ئەم بەیتە لە دەسنووسێکی پاکنووس نەکراوی شاعیر خۆیدا بەم جۆرەش نووسراوە:

ئەو وتی: هەر سێبەرم سەرخست و بوو سەرسام و گێژ

(٢) بەنگی: بەنگ کێش.

واتە: هەر بە دەرکەوتنی گەنەمووی دەوری لێوی، دڵدارەکانی هەموو وەك بەنگ کێش گێژو وێژ کەوتن. مەبەست لە پەیوەندی نێوان دەرکەوتنی گـەنەمووی دەوری لێوی یـار و گـێژوێژ کەوتنی دڵداران، یا پەیوندەی نێوان رەنگی بەنگ و گەنەمووی سەرلێو یا ناسکی و باریکییانە.

(٣) واتە: کە پێش‌نوێژ لە میحرابی مزگەوت و لە کـاتی نـوێژدا بـرۆی رەشـی وەك مـیحراب هیلالیتی دی؛ سەری لێ شێوا، وای زانی رۆژی قیامەت هەڵساوە و مانگ رەش بووەتەوە و لە ئاسمان کەوتووەتە خوارەوە، بە خەڵکەکەی وت: بڵاوەی لێ بکەن و نـوێژ نـەکـەن چـونکە قیامەت هەڵساوە و تەکلیف لەسەر خەڵك نەماوە.

(٤) ئابڕوو رێژ: ئابڕووبەرە.

کێ لە گوڵزاری نیشاتا گوڵبـوونی شـیرینی نـاشت
ئەو لە کۆساری غـەما فـەرهادی کـردە لالەنـێژ(٥)

هەر بە تیرێ خستمی، هـەڵیـاوەسیم، ئـیشی مـنی
بەس لە کورتی بڕیەوە، عومری موژە و زوڵفی درێژ(٦)

نەبووە قەت «مەحوی»!، وتی: بوونی من و تۆ پێکەوە
حوسنە ئاوی زیندەگی، عیشق ئاگرێکە دڵ برێژ(٧)

☞

واتە: دڵداری یا دەبێ بەهۆی ئابڕوو چوونی دڵدار یا دەبێ بەهۆی ڕشتنی خوێنی، چونکە ئەگەر بگا بە یارەکەی ئەوا لە خۆشییاندا شێت دەبێ و ئابڕووی دەچێ چونکە خەڵك گەمە و گاڵتەی پێ دەکەن. ئەگەر لێیشی دوور بێ ئەوا لەتاو دەرد و ئازار بەکوشت دەچێ.

(٥) واتە: دڵداری وەنەبێ هەر سەرێکی هەبێ کە بریتی بێ لە خۆشی گەیشتن بە یار، چونکە وەك لە باخچەی خۆشیدا دارگوڵی جوانی «شیرین» دێنێتەکایە، لەکۆساری خەم و مەینەتیشدا «فەرهاد» دەدا بە کوشت و لە دڵۆپی خوێنی لالەی سوور بەسەر شاخەوە دەڕوێنێ.

لە هـێنـانی نـاوی «شـیرین» و «فـەرهاد»دا لەم بـەیتەدا دوو ئـیستیعارەی مـوسەڕەحـە و تەناسوبێکی جوان و لەبارەی مەعناشەوە تیباقێکی ناسك هەیە.

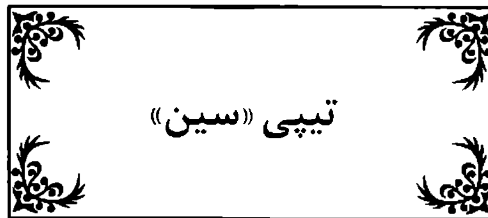
(٦) موژە: برژانگ.

واتە: خوا عومری برژانگ و زوڵفی یار درێژ کا، یار لە کورتی کاری منی پێیان بڕییەوە، بە تاقە تیرێکی برژانگی کوشتمی و بە تاڵێکی زوڵفی کردمی بە دارا.

ئەم بەیتە لەف و نەشری موڕەتـتەبی تـیایە، «مـوژە» پـەیوەندی بـە «خـستن» و «زوڵف» پەیوەندی بە «هەڵواسین»ەوە هەیە.

(٧) زیندەگی: ژیان. دڵ برێژ: دڵبرژێن.

واتە: یار پێی وتم: من و تۆ پێکەوە نامانگرێ، چونکە جوانی من وەك ئاوی ژیان و عیشقی تۆیش وەك ئاگرێکی دڵ برژێن وایە، ئاو و ئاگریش هەرگیز پێکەوە کۆنابنەوە.

تیپی «سین»

-١-

بپرسە حالّم، ئیهمالی وەفا بەس
بترسە تۆ لە حەق، جەور و جەفا بەس[١]

بە کامی غەیر و بێگانە، براله!
بەری بوونت لە یار و ئاشنا بەس[٢]

ئیلاهی بێ بەلاّبێ نەخلی بالاّت
بەری بۆ من بەلاّ بوو، هەر بەلاّ بەس[٣]

نزیکە مردنت ئەی پیرە زاهید
وەرە با تۆبە کەین، ئیتر ریا بەس[٤]

خودا ئەم دەردی عیشقەم لێ نەکا کەم
هەتا هەم بەس لەباتی هەر دەوا بەس[٥]

ئەوی ئەو وێڵیە بورجی زەمینە
دە بەس بڕوا مەسیحا بۆ سەما، بەس[٦]

-١-

(١) ئیهمال: پشتگوێ خستن و گوێ پێنەدان. حەق: خودا.

(٢) کام: ئارەزوو. (٣) نەخل: دار خورما، کینایە لە بەرزی.

(٤) ریا: رووپامایی کە بۆ خاتری خودا نەکرابێ.

(٥) واتە: خوا دەردی دڵداریم سووك نەکاو دڵم هەمیشە هەر پڕ بێ لە خۆشەویستی. تا ماوم ئەم دەردەم لەجیاتی هەموو دەرمان و تیمارێك بەسە.

(٦) واتە: ئەو شوێنەی عیسا بەدوایدا دەگەڕێ و بۆی وێڵ و سەرگەرداں بووە، لە ئاسماندا نیە بەڵکوو بورجی زەوییە. کەواتە با بەس بڕوا بۆ ئاسمان بۆ گەڕان بەدوایدا.

ئەم بەیتە ئیشارەتە بەوە کە عیسا، وەك لە حەدیسی پێغەمبەردا (د.خ) هەیە، لە رۆژی قیامەتدا لە ئاسمان دێتە خوار و پاش چەند ساڵێ وەفات دەکاو لە مەدینە لەپاڵ مەرقەدی پێغەمبەردا (د.خ) دەنێژرێ. کەواتە مەحوی لەم بەیتەدا تەفسیری چوونی عیسای بۆ ئاسمان بەوە کردووەتەوە کەوا سەرگەردانی عیشقی پێغەمبەرە (د.خ) و بەدوای ئەودا وێڵە.

لەسەر تێپەڕ بـووە خـوێنـاوی جـەرگم
بە سەرما بێنە، ئەی دڵ، ماجەرا بەس (٧)

کە مـن دڵ پـڕ کـەدەرم و لێڵە عـەیشم
لەکن من بەس بکەن باسی سەفا، بەس (٨)

کـە نـادا «مـەحویا» دادێ بـە حـاڵت
بـەسی بـێ داد و ئـاه و نـاڵە، بـا بـەس

-٢-

چ بکەم نە ئەو کەسەم کە کەسم بـێ لەلا بـە کـەس
خۆشم نەگەیمە ئەو کەسە ئەو من بکا بە کـەس (١)

گەر ئیشی رۆحتە، کـە نـەبوو کـەس بـە دەسـتەوە
دەست هەڵگرە لە رۆح و مەبە ئیلتیجا بـە کـەس (٢)

---

(٧) ماجەرا: «ماجرێ»، ئەوەی رووی دا، رووداو.

واتە: خوێناوی جگەرم ئەوەندە هەڵچووە لە سەرم تێپەڕیوە. دەسا ئەی دڵ ئیتر با بەسی بێ، کەم دەرد و بەڵام بەسەردا بهێنە.

(٨) کەدەر: تاریکی، تاڵی. سەفا: خۆشی و بێ گەردی.

-٢-

(١) واتە: چی بکەم، چارم چیە! نە خۆم کەسێکی ئەوەندە پێ گەیشتووم خەڵك لە بەردەستما پێ بگەن و نە دەستیشم گەیشتە کەسێکی وا پێم بگەیەنێ.

(٢) واتە: تەنانەت بۆ مەسەلەیەکیش کە پەیوەندی بە گیانتەوە ببێ، ئەگەر کەسێکت دەسگیر نەبوو لەخۆیەوە بەفریات بگات، تۆ دەست لە گیانی خۆت هەڵبگرە، ئەوە باشترە لەوە پـەنا بەریتە بەر کەسێك کە لەوانەیە دەست بەرووتەوە بنێ.

نـــائەهلی ئـەم ئـەهالییە مـەعلوومی مـن کـە بـوو
شوکری خودا، خودا بەس، ئومێدم نەما بە کەس[٣]

لێوی بـــە پـــرسشی چ نـــەخۆشـــێ نـەپشکوانـد
دەردا! تـــەبیبی ئـــێمـە کـە نـادا دەوا بـە کـەس[٤]

خـــورشید و ســـایە پـێکـەوە نـابن، دە حـەقیەتی
ئەو جیلوە وەحشییە کە نـەبێ ئـاشنا بـە کـەس[٥]

بـــەس بـێسـەبەب پـەرستی، ئـەتیبا دەوا دەدەن
بەس هەر خودا تەبیبە کـە نـادا شـیفا بـە کـەس[٦]

---

(٣) واتە: کە بۆم دەرکەوت ئەم خەڵکە چەند نامەردن، لە سایەی خواوە دەستم لە هـەموان داشۆری و پشتم تەنها بە خوا بەست.

ئەم چەند بەیتە نیشانەی کێشەیەکی سەختن لە دەروونی مەحویدا بەرابەر بە پەیوەندی کۆمەڵایەتی ناو خەڵك و تەنگو چەڵەمەی ژیان و ناڵەیەکی سـەخت و تـوندی دەربـڕینی بێزارین لە ژیانی پڕ لە تاڵو سوێری کە کەسی تێدا بەدەم کەسەوە ناچێ.

(٤) پرسش: پرسیار.

واتە: یار لێوی نەکردەوە هەواڵی نەخۆشێك بپرسێ. ئەی دەرد وادیارە پزیشکەکەی ئێمە نیازی نیە دەرمانی دەردی کەس بدا.

(٥) خورشید: خۆر. سایە: سێبەر. وەحشی: کێوی، دەسەمۆ نەبوو.

واتە: یار وەك خۆر وایە و ئێمە وەك سێبـەر وایـن. کـەواتـە تـێشکی سـڵ کـەرەوەی ئـەو حەقیەتی نابێ بە هاوڕێی هیچکام لە ئێمە.

(٦) ئەتیبا، [«اَطِبّا»]: جەمعی «طبیب»ە بەمەعنا پزیشك.

واتە: با بەسی بێ سەبەب پەرستی و تۆزێکیش موسەببیب بپەرستین.

ئەم سەبەبانە کە پێیان دەڵێن پزیشك هەر دەرمان دەدەن. پزیشکی راستەقینە هەر خوایە کە چاك کردنەوەی نەخۆشی لە دەستدایە و بە کەسی ناسپێرێ.

زاهــید وەرە ڕوویـــێ بکــەرە بــارەگــاهی عــیشق
عــالی جــەنابە، وا نــیە هــەر ڕێ بــدا بــە کــەس[٧]

موحتاجی مەرحەمەتیە چ ناکەس، چ کەس، بە گەل
ئەو تاقە بێ‌کەسێکە کە گــرتی خــودا بــە کــەس[٨]

جێی ئیعترازی کەس نــیەت و نــەبووە، هــەرکەسێ
لادا لە نــابەکــار و حــەزەر کـا لە نــابەکــەس[٩]

گــەر تــێبگــەن لە گــەوهەری دڵدا چ مــەوج ئــەدا
ئەم شەوچراغە لەم شەوەدا کەس دەدا بە کەس[١٠]

حەق بێژی یەك گــوناهیە مــەنسوور و حــەقمە مـن
ئەم قەتعە گەر نیشانی نەدەم «مەحویا» بە کەس[١١]

---

(٧) واتە: بارەگای عیشق زۆر بەرز و دڵ فراوانە، جێی هەموو کەسێکی تێدا دەبێتەوە، دەسا زاهید وەرە ڕوویەکی تێ بکە، وەنەبێ تەنها ڕێی ئەوانە بدا کە کەسن. ڕێی تۆیشی تێدا دەبێتەوە.

(٨) واتە: ئەو کەسە تاك و بێ‌کەسەی کە خوای گرتبێ بە کەس بۆ خۆی، کەسێکی وای لێ دەردەچێ کەس و ناکەس هەموو بە کۆمەڵ موحتاجی مەرحەمەتی ئەو بن.

بێ‌کەسێکە (ن): بێ‌کەسێکی.

(٩) نیەت: نیە. نابەکار: ناکار، بێکارە. نابەکەس: ناکەس.

(١٠) مەوج: شەپۆل. شەوچراغ: گەوهەری شەوچراغ کە لە تاریکاییدا دەدرەوشێتەوە.

واتە: ئەگەر خەڵك بزانن لە گەوهەری دڵدا چ جۆرە ڕاز و نهێنییەك شەپۆل دەداتەوە، کەس لەم ڕۆژگارە وەك شەوی تاریك و ڕەشەدا ئەم گەوهەری شەوچراغی دڵە نادا بە کەس.

(١١) قەتعە: پارچە شیعر.

واتە: مەنسوری حەللاج بە «أَنَا الحَق» وتنێك چووە سەر سێدارە. کەواتە من ناهەقم نیە ئەم پارچە شیعرەم پیشانی کەس نەدەم و خۆم نەدەم بەکوشت، چونکە هەمووی هەر قسەی هەقە.

-٣-*

بێ میهر و بێ مرووەتیی تۆ هەر عەلەلخوسووس
دەرحەق فیدائییانی جگەر سوختەی خولووس (١)

رەحم و مرووەتت نەبوە و نیشە، با خوسووس
دەرحەق بە عاشقانو، لە دەرحەق منا خوسووس (٢)

تیر ئاوی کردووە دەمی تێغت چ گەلوەها
تینوو لەو ئاوە مامەوە من هەروەها خوسووس (٣)

ئەم عالەمە کە مونتەزیری جیلوەی ئەو مەهەن
دەمرن بەو ئینتیزارە هەموولا «بِلا» خوسووس (٤)

(*) [ئەم پارچە شیعرە لە چاپە پێشووەکەدا لە پیتی «صاد»دا بوو، بەڵام لەبەر ئەوە ئەم چاپە تازەیە لەسەر رێنووسی نوێی کوردی نووسرایەوە ئەم پارچە شیعرەمان گواستەوە بۆ ئێرە بۆ پیتی «سین» (بڵاوکردنەوەی کوردستان)].

-٣-

(١) میهر: خۆشەویستی. جگەر سوختە: جگەر سووتاو. خولووس: دڵسۆزی.

واتە: کینە و نامەردی تۆ بەتایبەتی لەگەڵ ئەوانەیە کە خۆیان دەکەن بە قوربانت و جگەریان لە دڵسۆزیدا سووتاوە.

(٢) واتە: لەگەڵ هەمووکەس بێڕەحمی، بەتایبەتی لەگەڵ دڵداران و لەناو دڵدارانیشدا بەتایبەتی لەگەڵ من.

منا (ن): بە من.

(٣) گەلوەها: چەندین گەلوو. گەلوو: گەروو، قورگ.

واتە: دەمی تێغت گەرووی هەزاران دڵداری بە خوێن تێراو کردووە. بەڵام من هێشتا بەتایبەتی ماومەتەوە و تینووی ئاوی دەمی تێغتم.

(٤) واتە: ئەوانەی کە چاوەڕوانی دەرکەوتنی مانگی رووی یارن، بێجیاوازی هەموویان لە چاوەڕوانیدا دەمرن.

لەو شۆخە نیمە چاوی تەڕەحوم، کە مەزهەبی
جەور و جەفایە، دەرحەقی ئەهلی وەفا خوسووس (٥)

لەم شارە خۆ هەموو ڕەوش و دەئبی ئادەمی
یەکبارە باری کردووە، دین و حەیا خوسووس (٦)

نامەرد ئەوەندە موعتەبەرن لەم زەمانەدا
مەرد ئیعتیباری کەم بووە، مەردی خودا خوسووس (٧)

ڕەنجانی ئەهلی دڵ دڵە دەردە بەلایەتی
مونکیر کە ناوی ئێمە ئەوەندە دەبا خوسووس (٨)

هەرکەس لە حەزرەتێ بەتەما حەللی موشکیلە
«مەحوی» لە حەزرەتی شەهی موشکیلگوشا خوسووس (٩)

---

(٥) چاو: مەبەست چاوەڕوانییە. تەڕەحوم: بەزەیی.
(٦) ڕەوشت: خوو. دەئب: نەریت و عادەت. یەکبارە: بە یەکجاری.
(٧) ئیعتیبار: قەدر و حورمەت.
(٨) واتە: ئێمە ئەهلی دڵین و ڕەنجاندنی ئەهلی دڵیش دەبێ بە مایەی دەردە دڵ. مونکیر و نەویستیش کە ناوی ئێمە ئەوەندە بە خراپ دەبا، لەبەر ئەوەیە کە تووشی دەرد و بەڵا بووە، ئەگەر تووشی دەرد و بەڵا نەبوایە ناوی بە خراپ نەدەبردین.
(٩) حەزرەتێ: کەسێکی پایەبەرز کە پێی بووترێ حەزرەتی فڵان کەس. موشکیلگوشا: ئەوەی گیروگرفتی خەڵك دەکاتەوە. مەبەست لێی پێغەمبەرە (د.خ).

- ٤ -*

زەمزەم چیە، بە زەمزەمەی ئایات و سەد حەدیس
پابوونەوە لە شەئنی نیە تینەتی خەبیس(١)

ئەهوالی رۆژی فیرقەت و ئەحواڵی عاشقان
لەو رۆژەدا موتابیقیە «هَلْ أَتیٰ حَدیث»(٢)

عەهد و وەفا نەماوە کە جەور و جەفایە باو
لەم عەسر و ئەهلە شەکوە ئەبەر تۆیە «یا موغیس»(٣)

(*) [ئەم پارچە شیعرە لە چاپە پێشووەکەدا لە پیتی «ث»دابوو، بەڵام ئێمە لەبەر ئەوەی کە لەم چاپەدا رێنووسی نوێی کوردیمان رچاو کردبوو، گواستمانە بۆ پیتی «سین». (بڵاوکردنەوەی کوردستان)].

- ٤ -

(١) زەمزەم: بیرێکە لە حەرەمی کەعبەدا لە مەککە، ئیسماعیلی کوڕی ئیبراهیم و هاجەری دایکی هەڵیانکەندووە. پاشان پڕ بووەتەوە تا «عەبدولموتەلیب»ی باپیری پێغەمبەر (د.خ) شوێنەکەی دۆزییەوە و هەڵیکەندەوە. لە سەردەمی نەزانیشدا وەك ئەمڕۆ لای خەڵك پیرۆز بووە. حاجی ئاوی لێ دەخۆنەوە و لێی دێننەوە بۆ وڵاتی خۆیان بۆ پیرۆزی. ئێستاش ئاوگێڕی تێدا بەدەس بنەماڵەی «عەبدولموتەلیب»ەوەیە. زەمزەمە: دەنگی لە دوورەوە بیستراو. تینەت: کەرەستەی لێ دروستکران. خەبیس [«خبیث»]: چەپەڵ.

واتە: ئەوەی لە کەرەستەیەکی پیس دروست کرابێ، نەك بە ئاوی زەمزەم، بەڵکوو بە هەرچی ئامۆژگاری قورئان و حەدیسیشە پاك نابێتەوە و نایەتەوە سەر رێگای راست.

(٢) واتە: دەردی دووری و نارەحەتی حاڵی دڵداران، لە چەشنی دەرد و نارەحەتی رۆژی قیامەتە، کە لە ئایەتی: ﴿هَلْ أَتَيٰكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ﴾ و ئایەتەکانی پاشەوەیدا باسی کراوە لە سوورەتی «الغاشیة» لە قورئاندا.

(٣) شەکوە: شکات. موغیس [«مُغیث»]: فریادڕەس.

نیوەی یەکەمی ئەم بەیتە لە نوسخەیەکدا بەم جۆرەیە:

فەریادڕەس نەماوە کە بێداد و جەورە باو

دڵ لەت دەبێ کە هەردوو جگەر گۆشـەی ئـادەمن
قـابیله ئـەشقیایە، «أَبُـو الأَنـبِیا»یـە شـیس (٤)

«مەحوی» بە لوتفی تـۆیـە پـەناهی لە قـەهری تـۆ
«یـا غَـوْثُ، یـا غِـیٰاثُ، بِکُـمْ مِـنْكُمْ أَسْـتَغِیثُ» (٥)

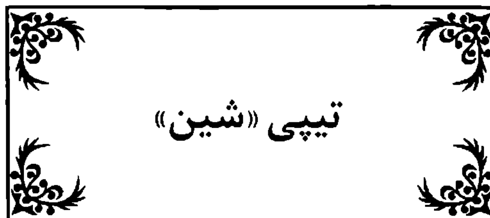
---

(٤) قابیل: کوڕەکەی حەزرەتی ئادەم کە هابیلی برای خـۆی کـوشت. ئـەشقیا: پـیاو خـراپ. شیس [«شیث»]: کوڕێکی حەزرەتی ئادەمە، خوا کردی بە پێغـەمبەر و نـاردی بـۆسـەر بـراو برازاکانی.

واتە: دڵی بنیادەم لە داخانا لەت دەبێ کەوا پیاوێکی چاکی وەك حەزرەتی ئادەم دوو کوڕی دەبێ یەکێکیان ڕێگای خراپە و ئەویان ڕێگای چاکە دەگرێ وەك قابیلی پیاوکوژ و شـیسی پێغەمبەر بن، کە دەبوو مادەم هەردوو کوڕی ئەو باوکەن هەردوو ڕێگای چاکە بگرنە بەر...

(٥) قەهر: قین.

واتە: خوایە! مەحوی لەتاو قار و قینی تۆ پەنا دەباتە بەر لوتفی خۆت، ئەی فریادڕەس من پەنا بە خۆت دەگرم لە خۆت...

تیپی «شین»

-١-

بەس بکە، ئەی ئەشکی خوێنینم، بە غەممازی تەلاش
رازی عیشق و دەردی دڵ خۆ هەرچی بوو کردووتە فاش (١)

روومەتی ئازاری گەییێ من کە روانیمێ، وتی:
من قسەم گەر دڵخەراشە، تۆ نیگاهت جانخەراش (٢)

شەرتی کرد ئیتر لە کوشتن بەس بکا، یارەب بکەی
ئەو وەفا بەم شەرتە کا، ئەمما لە قەتڵی من بە پاش (٣)

دڵ بژێوی هەر بە دەرد و داغە، تەزیدی دەوێ
قەت مەکە مەنعی، دوعاگۆ سەعیە بۆ «ضَمّ»ی مەعاش (٤)

-١-

(١) غەممازی: غەمزەکەرانە. فاش: ئاشکرا.

مەبەستی لەوەیە ئەوەندە فرمێسکی رشتووە، هەرچی رازی دڵو دەردی عیشقی هەیە هەمووی لای خەڵك دەرکەوتووە، تازە ئیتر هیچ نەماوە بی شارێتەوە.

(٢) خەراش: رووکێن، جێگای نینۆکی تیژ، یا هەرشتێکی تر کە نووکێکی تیژی هەبێ.

واتە: کە سەیری یارم کرد، بە تەئسیری روانینەکەم روومەتی ئازاری پێ گەیشت. ئەویش وتی: بۆ گلەییم لێ دەکەی کە قسەم دڵت بریندار دەکا، خۆ تۆ خۆت تەماشات گیانی مرۆڤ بریندار دەکا...

(٣) بەس بکا: دەست هەڵبگرێ.

واتە: خوا بکا یار لە پێشاندا من بکوژێ، ئەوسا تۆبە بکا لە دڵدار کوشتن.

(٤) بژێوی: گوزەران، ئەوەی بنیادەم پێی بژی. تەزیید: زیادکردن. دوعاگۆ: ئەوەی دوعای خێر بۆ خۆی و بۆ خەڵك دەکاو لە خوا دەپارێتەوە. سەع: سەعی، هەوڵ. «ضَمّ»: زیادکردن و خستنە پاڵ. مەعاش: مایەی گوزەران.

واتە: دڵ گوزەرانی هەر بە دەرد و داغە و هەمیشە هەر زیاتری دەوێ و لە خوا دەپارێتەوە کە یار دەرد و داغی زیاتری بداتێ... لۆمەی دڵ مەکەن کە ئەمە حاڵیەتی، چونکە وەك ئەو کەسانە وایە کە هەمیشە لە خوا دەپارێنەوە خوا رۆزیان بداتێ و ژیانیان بۆ دابین بکا.

سینه سەد لەت بوو، سەرم سەد داغی سەودا پێوە، چووم
عەرزی حاڵم کەم، بە ئیستیهزاوە دەیوت: چاك و باش[٥]

ســـــەنگسارە زاهـــــیری عـــــاشق، دەروونـــی لالەزار
سوورەتی مەعشووقە گوڵزارە، جیبیللەت بەرد و تـاش[٦]

دەرکی سەعبە، دەم مەدە «مـەحوی» لە ئـەسراری دەمـی
چونکە بۆ «لاشَیْء»ە، هەر سەعیەك بکـا دەڕوا بـەلاش[٧]

-٢-

لە کن من ئەسڵی نیە و نەبووە عەیشی تەنها خۆش
نیە بەهەشتی خودا هـەم بـەبێ ئـەحیبا خـۆش[١]

---

(٥) سەد لەت: سەد پارچە. سەودا: خەیاڵ، شێتی. ئیستیهزا: گاڵتە پێ کردن.

(٦) سەنگسار: بەردەڵان. لالەزار: گوڵزار. جیبیللەت: سروشتی دروستبوو.

واتە: دڵدار و یار بەپێچەوانەی یەکەوەن. دڵدار دەرەوە و دیمەنی بووە بە بەردەڵان، چونکە هەرچەند بە دەوروبەری ماڵی یاردا دەسووڕێتەوە بەردەباران دەکرێ. یاریش دیمەنەکەی وەك گوڵزار جوانە، بەڵام دەروونی بەرابەر بە دڵدار ئەوەندە ڕەقە دەڵێی بەرد و تاشە.

(٧) دەرك: لێ حاڵیبوون. سەعب [«صَعب»]: زەحمەت.

واتە: مەحویا! دەم مەدە لە باسی ڕاز و نهێنییەکانی دەم و لێوی یار، چونکە لە ناسکیدا وەك نەبوو وایە. هەرکەسێکیش باسی شتی نەبوو بکا ڕەنجی خۆی بەتاڵان دەدا.

-٢-

(١) عەیش: ژیان. ئەحیبا [«اَحِبّا»]: جەمعی «حَبیب»ە بەمەعنا دۆست.

واتە: لای من وایە درۆیە، ژیانی بە تەنیا هەرگیز خۆش نەبووە و نابێ. تەنانەت بەهەشتی ماڵی خوایش ئەگەر بنیادەم بەتەنیا تیا بژی خۆشی تیا دەسگیر نابێ.

«من ئەسڵی» لەبەر ڕاگرتنی سەنگی بەیتەکە بە «منەسڵی» دەخوێنرێتەوە.

لە خۆم و لەو کەسە خۆشم دەوێت و خۆشی دەوێم
خودایە خۆش ببیو، تۆ ببی خودایا، خۆش [٢]

لە زوڵفیا ونە روو، لێوی هەر لە کارایە
ئەو ئافتابە گەر ئاوا بووە، مەسیحا خۆش [٣]

کەسێکی هەرزە بە مەجنوونی وت: خەلیفەکە مرد
وتی: بە من چی، ئەتۆ بمرە، چاوی لەیلا خۆش! [٤]

بەلایەکە، چ بەلا؟ خوبسی باتینی هەمدەم
بە بێنی دەمیە دەکا وەقتی عەیشی من ناخۆش [٥]

لە حینی بوونی رەقیبا وتم: کە حەیفە جنێو
وتی: چ حەیفە، دڵی ئەو سەگەش ببێ با خۆش [٦]

---

(٢) مەبەستی لەوەیە کەوا ئەگەر خوا لە هەردوکیان خۆش بوو، بۆ خۆیان پێکەوە دەژین لە بەهەشتدا.

(٣) ئافتاب: خۆر، مەبەست لە حەزرەتی عیسایە. مەسیحا: عیسا، مەبەست لێوی یارە کە هەناسەیەکی لێ دەردەچێ وەك ئەو هەناسەیەی لە دەمی حەزرەتی عیسا دەردەچوو و مردووی پێ زیندوو دەبووەوە.

(٤) مەبەستی لەوەیە هەرکەس لە دەلاقەی سوودی تایبەتی خۆی و باری سەرنجی خۆیەوە سەیری دنیا دەکا.

(٥) خوبسی باتین [«خُبث باطِن»]: پیسی ناوەوە.

وادیارە مەحوی لەم بەیتەدا باسی کەسێك دەکا کە ناچار بووە لەگەڵیدا بژی و کابرایش سەرەڕای بۆگەنی دەم، دەروونیشی پیس و چەپەڵ بووە.

بێنی (ن): بۆنی.

(٦) حین: کات.

واتە: بە یارم وت: کاتێ کە بەدکار دیار بێ جنێوم مەدەرێ با ئەو گوێی لێ نەبێ، ئەویش لە وەڵامدا وتی: حەیفت نەکردا ئەی نابێ تۆزێ دڵی ئەو سەگەش خۆش بکەم.

چ حەیفە (ن): مەڕەنجە. مەڕەنجە: مەڕەنجێ، زویر مەبە.

له تۆش و بولبول و دێوانه مـوژده بـێ «مـهحوی»!
بەهارە شێتە کە کردوویە بـاغ و سـەحرا خـۆش[٧]

(٧) واته: مەحویا موژدەبێ لە تۆیش و لە بولبولی گوڵپەرست و لە شێتیش کەوا بەهارە شێتە دەشت و دەری بە گوڵ سوور کردەوە و رازاندیەوە.

بۆیە بەهار بە شێت ناوبراوە، چونکە تاوێ خۆشە و تاوێ دایدەکاتە باران. بۆیەش موژدە دراوە بە شێت، چونکە مەشهوورە شێت بە دیمەنی جوان و رازاوە و سوور دڵی زۆر شادمان دەبێ.

تیپی «ضاد»*

(*) [پێویستە خوێنەران ئاگادار بکرێن کە پیتی «ض» لە رێنووسی کوردیدا نیە. بەڵام ئەوەی کە لێرەدا نووسراوەتەوە و بە پیتێك دانراوە لەناو هۆنراوەکانی ئەم شاعیرەدا، ئەوەیە کە وشەی ئاخری ئەم شیعرانە هەموویان عەرەبین و وشەی کوردی نین و گۆڕان و نووسینیان بە رێزمانی کوردی لە مانا سەرەکییەکەی خۆیان دەردەچن و مانای هۆنراوەکانیش تێك ئەدەن، بەم بۆنەوە پیتی «ض»مان لە شوێنی خۆیدا هێشتەوە و نەمانگوێزایەوە بۆ پیتی «ز» و وشەکانیشمان هەر بە عەرەبی لەناو دوو کەواندا نووسینەوە و لە کوردییەکە جیامان کردنەوە؛ هەروەك لە کتێب و دیوانی شاعیرەکانی تردا ئەم ئیشەمان بە چاك زانیوە. (بڵاوکردنەوەی کوردستان)].

-١-

واعیز لە رەندی مەیکەدە دەگریٚ کە «اعتراض»
رازی نیە بە سەرنویشتی ئەزەل «إنَّنِي لَرٰاض»(١)

بە و تاعەتە کە بۆ ئەم و ئەویە، بەهەشتی ویست
زاهید ئومیٚدەوارە بە ئەجری ریا «رِیاض»(٢)

تاکی رواوی خاکی چ مەینەتزەدە بووە
پشکووتووە لە بەزمی مەی ئەمشەو هەر «إنقِباض»؟!(٣)

-١-

(١) رەند. سەرخۆش. ئیعتیراز: رەخنە. سەرنویشت: چارەنووس. ئەزەل: ئەوەی کە سەرەتای نەبیٚ، کۆن.

واتە: هەرچی بکەین دیارە خوا لە ئەزەلدا لە چارەمانی نووسیوە. کەواتە ئەگەر ئامۆژگاریی‌کەر رەخنە لە سەرخۆشانی مەیکەدە بگریٚ کە بۆچی مەی دەخۆنەوە و سەرخۆش دەبن، ئەوە مەعنای وایە رازی نیە بەوەی خوا لە ئەزەلدا لە چارەی نووسیون... کەواتە بڵیٚن کامان خواپەرستترین، ئیٚمەی مەی خۆر و سەرخۆش، یان ئامۆژگاری‌کەری ناڕازی بەوەی خوا لە ئەزەلدا لە چارەی ئادەمی نووسیوە؟!

(٢) ئەجر: پاداش. «ریاض»: باخچەی بەهەشت.

واتە: زاهید بە تەمایە بەو خواپەرستییەی کە بۆ خوای نەکردووە و بۆ رووپامالّی لای ئەم و ئەوی کردووە بەهەشتی دەستگیر بیٚ و بەرابەر بەو ریاکارییەی کە کردوویە و لە بازاڕی خوادا وەك پارەی قەڵب وایە باخچەی بەهەشتی دەس‌کەویٚ.

لە نیٚوان «ریا» و «ریاض»دا جیناسی ناقیس هەیە.

(٣) تاك: دار میٚو. مەینەت‌زەدە: تووشی مەینەت هاتوو. «اِنقِباض»: پەستی و دڵتەنگی.

واتە: دار میٚوی شەرابی بەزمی ئەمشەومان، دەبیٚ لە خاکی چ دەردەدار و کەساسیٚکدا روابیٚ، وا هەر پەستی دامان دەگریٚ!.

خاکی (ن): ئاوی.

ئـــەم شـــان و شـــەوکەتەی لە پـــەناهی مـــنایە غـــەم
وا مـــن دەڕۆم و دەوڵەتـــی غـــەم دێتـە «إنـقِراض»(٤)

وەك داغـــی غـــەم نـیە، سـپیە داغـی ئـینتیزار
چـاوم بـبینە، چـاوە! کـە مـوتبیقیەتی «بَـیاض»(٥)

نـەقشی خـودا بـبینە، لە خـەڵقـی خـودا گـەڕێ
گەر ئەهلی ئیحتیرازی، لە کەس مەگـرە «إعـتِراض»(٦)

---

(٤) «إنقِراض»: دوایی هاتن و بڕانەوە.

واتە: دەوڵەتی خەم لە سایەی منەوە پەرەی سەندووە و بووە بە خاوەنی شان و شکۆ. وا من دەمرم، ئیتر ئەویش دەڕووخێ.

(٥) موتبیق: سەرانسەر داگیرکەر. «بَیاض»: سپێتی.

واتە: داخی چاوەڕوانی کردنی یار وەك داخی خەفەت نیە، داخی خەفەت رووی بنیادەم زەرد دەکا، بەڵام هی چاوەڕوانی کردنی یار چاوی سپی، واتە کوێر دەکا. چاوەکەم، تەماشای چاوم ناکەی چۆن سەرانسەری سپی هەڵگەڕاوە!. لە کوردیدا مەشهوورە دەگوترێ: چاوی چاوەڕوانیم سپی بوو.

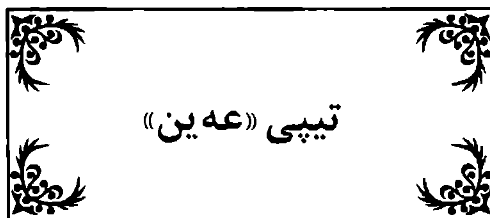
(٦) ئیحتیراز: خۆپاراستن.

واتە: کە چاوت بەو جوانانە دەکەوێ کە دڵی دڵدار رادەکێشن، بیر لە خۆیان مەکەرەوە و ئەوە بێنە بەرچاوی خۆت کە خوا چی دروست کردو... ئەگەر لە خواترسی راستەقینەشی واز لەو خەڵکانە بێنە کە دڵیان لەو جوانانە چووە و رەخنەی ئەوەیان لێ مەگرە بۆچی واگرفتاری ئەو نازدارانە بوون.

نیوەی یەکەمی ئەم بەیتە ئیشارەتە بۆ فەرموودەی خوا کە دەفەرموێت: ﴿أَلَّذِينَ يَذكُرُونَ اللّٰهَ قِياماً وَ قُعُوداً وَ عَلىٰ جُنُوبِهِمْ وَ يَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمٰوٰاتِ وَالْأَرْضِ...﴾ واتە: ئەوانەی بە پێوە و بە دانیشتنەوە و لەسەرلا ناوی خـودا دێنـن و بـیر لە دروست کـردنی ئـاسمانەکـان و زەوی دەکەنەوە. نیوەی دووهەمیشی ئیشارەتە بۆ ئەو فەرموودە مەشهوورە کـە دەڵێ: «عَجِبتُ لِمَنِ اشْتَغَلَ بِعيوبِ النّاسِ وَ هُوَ غٰافِلٌ عَنْ عُيُوبِهِ» واتە: سەرم لەو کـەسە سـڕ مـاوە کـە هـەر بـاسی ناتەواوی خەڵك دەکاو بیر لە ناتەواوی خۆی ناکاتەوە.

«مەحوی» حەزەر لە چـاوی نـەخۆشـی ئـەو ئـاهووە
«کَــــمْ صَــادَتِ الْأَسْــوَدَ بِأَلْــحَاظِهَا الْــمِرَاضِ»(٧)

(٧) واتە: مەحویا! خۆت لە چاوی بیماری ئەو یارە بپارێزە کە دەڵێی ئاسکە، چـونکە گـەلێ شێری بە تیری چاوی داوە بە ئەرزداو نێچیری کردوون.

تیپی «عەین»

-١-

شەتێ ئاوی کە زاهید بۆ وزوویەك کردووە زایع
فەقیرە، هەر بە بایەك ئەو هەموو ڕەنجەی چووە زایع (١)

میسالی وایە بەحرێ گەوهەری دابێ بە خەرموهرێك
لەبۆ دنیا ئەوی عومری عەزیزی کردووە زایع (٢)

هەتا تۆ چوویە گوڵشەن، گوڵ بە بێنی میسکی زوڵفت کەوت
کەوا ئەو ڕەنگە خۆشەی سیس و هەم بێنی بووە زایع (٣)

نەکەوتە دام و رامی کەس نەبوو وەحشی نیگاری من
جیهانێ سەعی و کۆشش چوو لە ڕێی ئەم ئاهووە زایع (٤)

---

(١) وزوو [«وضو»]: دەستنوێژ.

واتە: زاهیدی بەدبەخت ئەوەندە وەسواسە تا دەستنوێژێك دەگرێ ئاوی زێیەك دەبڕێتەوە، کەچی لەپاشا بە بایەك کە لێی دەبێتەوە، ئەو هەموو ڕەنجەی بە با دەچێ... مەبەستی ئەوەیە بڵێ کەسانی وا هەمیشە خەریکی کاری بێبەرهەمن.

(٢) خەرموهرە: مووروووە کەرانە.

بەیتەکە کە بکرێ بە پەخشان وای لێ دێتەوە: ئەوەی عومری عەزیزی خۆی بۆ دنیا لەکیس بدا، لەوە دەچێ پڕی دەریایەك گەوهەری دابێ بە تاقە مووروووە کەرانەیەك...

(٣) واتە: هەر کە تۆ چوویتە باخچەی گوڵان، گوڵ بە تەئسیری بۆنی خۆشی زوڵفت کەوت و نەخۆش کەوت، ڕەنگیشی کاڵ بووەوە و سیس بوو و بۆنە خۆشەکەشی نەما، وەك مناڵ کە بۆنێکی خۆش بدەن بە لووتیا نەخۆش دەکەوێ و دەڵێن بە بۆن کەوتووە.

بێن (ن): بۆن.

(٤) دام: داو. رام: دەسەمۆ. ئاهوو: ئاسك.

واتە: یاری وەك وێنە جوانی ماڵی نەبووی من، ئەوەندە سڵە ناکەوێتە داوی کەس و بۆ کەس کەوی نابێ... پڕی دنیایەك هەوڵ و تەقەلا لە پێناوی ئەم ئاسکە دەسەمۆ نەکراوەدا بە فیڕۆ چووە.

خەتی دا روومەتی تۆ، موو لە چاوی عاشقانت هات
نەماوە چاوەکەم، چاوێ نەبووبێ بەم مووە زایع (٥)

«مُؤَذِّن» بەزمی شەو وەك مورغی بێ وادە دەشێوێنێ
هەموو وەختێ لە ئێمە کردووە بەم قوو قووە زایع (٦)

لەبۆ ئەربابی دنیا قەت مەدە بەست و بەیانی عیشق
کە «مەحوی» شەرحی نوکتەی جانفزا بۆ مردووە زایع (٧)

-٢-

کەلامێکە لە حیکمەت کەیل و جامیع:
عەتا کەر هەر یەکە، هەر ئەوشە مانیع (١)

---

(٥) موو لە چاو هاتن: یەکێکە لەو نەخۆشییانەی تووشی چاو دێن.

واتە: کە روومەتی تۆ خەتی داو مووی لێ هات، دڵدارەکانت ئەوەندەیان پێ ناخۆش بوو و ئەوەندە لە تاوا گریان، موو لە چاویان هات. ئازیزا ئێستا چاوێك نەماوە بەهۆی ئەم مووەوە کە لە رووی تۆ دەرهاتووە، مووی لێ نەهاتبێ و خراپ نەبووبێ.

لە کۆ کردنەوەی ئەم هەموو وشەی «چاو» و «موو»دا لەم بەیتەدا وشە ئاراییەکی جوان هەیە.

(٦) «مؤذّن»، [موئەززین]: بانگدەر. مورغی بێ وادە: کەڵەشێری ناوەخت. قووقوو: خوێندنی کەڵەشێر.

(٧) بەست: لێکدانەوە. جانفزا: گیان ژیێنەوە.

مەبەستی لەوەیە ئەهلی دنیا وەك مردوو وان و بۆ ئەوە ناشێن باسی بابەتێکی بایەخداری وەك خۆشەویستی و دڵدارییان لا بکرێ.

-٢-

(١) کەیل: پڕ. ئەوشە: ئەویشە.

واتە: ئەمە کە لە حەدیسی پێغەمبەردا (د.خ) باسی خوا واکراوە، کەوا: ﴿لا مانِعَ لِما أَعْطَيْتَ وَ لا مُعْطِيَ لِما مَنَعْتَ﴾ بەمەعنا: کەس ناتوانێ ئەوە ببڕێ کە خوا داویە و ناتوانێ ئەوە بداکە ئەو

ئـەمەت زانـی، لە کـەس بـاکت نـەما تـۆ
زەرەردەر هەر ئەوە، هەر ئـەوشە دافـیع(٢)

گەدا شەه، چـونکە «لا یُـفنیٰ»یـە کـەنزی
شـــەهەنشاهی هـــەموو دنـــیایە قـانیع(٣)

شـــوکر روو زەردی عـــیشقم، نـووسراوە
لەســـەر رووم ئـایەتی «صَـفْراءُ فـاقعْ»(٤)

لە قـــاپی عـــیشقەدا وەك شـــاهە بـــەندە
لەسەر خـوانـە چ مـەتبووع و چ تـابیع(٥)

☞

بریویە. قسەیەکە پڕە لە ڕاستی و هەموو ڕاستییەکی تێدایە.

وشەکانی «جامیع» و «مانیع» سەرەڕای مەعنایان وەك دوو وشـە، ئیشارەتیشن بـۆ ئـەو ڕاستییە مەنتیقییە کە دەڵێ: تەعریف دەبێ جامیع و مانیع بێ، واتە: هەموو تاکەکانی تەعریف کراوەکە لە چوارچێوەی خۆیدا کۆکاتەوە و هەموو بێگانەیەك بکاتە دەرەوە.

(٢) واتە: کە ئەوەت زانی زیان گەیێن هەر خوایە و زیان لادەریش هەر خۆیەتی، تـرست لە هیچ نامێنێ.

(٣) واتە: گەدا پادشایە، چونکە گەنجینەیەکی هەیە هەرگیز نابڕێتەوە کە گەنجینەی قەناعەتە؛ وەك لە حـەدیسی پـێغـەمبەردا (د.خ) هـەیە کـەوا: «اَلْقَنَاعَةُ كَنْزٌ لا يُفْنىٰ» واتـە: قـەناعەت گەنجینەیەکە هەرگیز نابڕێتەوە.

(٤) ئـایەتی: ﴿...صَفْراءُ فـاقِعٌ لَـوْنُها تَسُـرُّ النّـاظِرِينَ﴾ واتـە: زەردێکـی ڕەنگ کـاڵە دڵی تەماشاکەران خۆش دەکا؛ ئایەتێکە باسی ئەو مانگایە دەکاکە دەبوو ئیسرائیلییەکان سەری بڕن و بیکەن بە خێر و هەمیشە بە بیانووی ئەوەوە کە نازانن مانگایەکی چۆنـە، هـەر خـۆیـان لە مـەسەلەکـە دەدزیـیەوە. وە نـەبێ مـەحوی لەم بـەیتەدا تێـکڕای مـەعنای ئـایەتەکـە و سەرگوزەشتەکەی مەبەست بێ. کاری تەنها بە گەیاندنی مەعنای زەردی ڕوو هەیە.

(٥) مەتبووع: ئەوەی خەڵك شوێنی بکەون. تابیع: ئەوەی شوێنی خەڵك بکەوێ. مەبەست لە ئاغە و نۆکەرە.

ئوسوولی دینی عیشقە سووتن و بەس
پەڕی پەروانەمە «جَمعُ الجَوامِع»(٦)

لوغاتی ئێمە ناڵە و ئاهە، قەتعەن
لوغەی وا ناگرێ «بورهانی قاتیع»(٧)

کە تۆ دەرکەوتی ناڵە و گریە جۆشا
نیە ئەم جیلوە غەیری بەرقی لامیع(٨)

زەلیلی حەسرەتم، مەحزوونی خەجلەت
کە بۆ عومری عەزیزم دا بە زایع!(٩)

واتە: لە جیهانی خۆشەویستیدا گەورە و بچووك و ئاغە و نۆکەر نیە، هەرچی لەسەر خوانی عیشق جێی بووەوە وەك ئەوانی تر وایە.

(٦) «جَمعُ الجَوامِع»: کتێبێکە لە بابەتی ئوسوولی دیندا، «ابن‌السُّبکی» دایناوە و «جَلال‌الدِّین المحلی» شەرحی لەسەر کردووە. یەکێك بوو لەو دوا کتێبانەی فەقێکانی کوردستان دەیانخوێندن.

واتە: ئوسووڵی ئایینی دڵداری تەنها ئەوەتە دڵدار بە دەوری یاردا بسووتێ. منیش یەکێکم لە پەیڕەوانی ئایینی دڵداری و «جمع الجوامع»ی دەستم، واتە کتێبی ئوسووڵی ئایینم، پەڕی پەروانە ئاسامە کە بە دەوری مۆمی یاردا دەسووتێ.

(٧) بورهانی قاتیع، [«برهان قاطع»]: فەرهەنگێکی فارسییە، موحەممەد حوسەینی کوڕی خەلەفی تەبریزی دایناوە کە لەقەبی «بورهان» بووە.

واتە: ئێمە کە دەستەی دڵدارانین، لەبەر ئەوە کە بەشمان هەر دەرد و مەینەتە بە زمانی ئاهو ناڵە قسە دەکەین کە هەمووکەس تێی ناگاو تەنانەت لە فەرهەنگیشدا وشەکانی نادۆزرێنەوە.

(٨) واتە: دەرکەوتنی تۆ وەك دەرکەوتنی هەورە بروسکەی ئاسمانە. وەك چۆن کە ئەو دەرکەوت ناڵە ناڵی لە ئاسمانەوە پەیدا دەبێ و باران دەست دەکا بە بارین، کە تۆش دەرکەوتی ئێمە ناڵە ناڵمان پێ دەکەوێ و فرمێسکی چاومان بە خوڕ دەست دەکا بە هاتنە خوار.

ئەم (ن): ئەو.

(٩) حەسرەت: داخ و هەناسە هەڵکێشانی پەشیمانی. خەجلەت: خەجاڵەتی و روو زەردی.

بـــەیانی واقـــیعم کـــەم، کـــێیـــە بـــبیێ
کە سامیع زوو دەکا سەددی مەسامیع(١٠)

دەزانم چـیم و «مـەحوی» چـم لە پـێشـە
مەگەر ئەو حەزرەتەم بۆ بێ بە سامیع(١١)

کە ئیشی ئوممەتی بێ حـەشر و نـەشری
لە حەشرا هەر بەوە، بەو رەفع و راجیع(١٢)

لەسەر ئەو بێ لەسـەر ئـال و سـەحابەی
سـەڵاواتـی پـەیاپەی، بـێ مـەوانـیع(١٣)

☞

نیوەی دووهەمی ئەم بەیتە لە هەندێ نوسخەدا بەم جۆرەیە:

کە ئەم عومری عەزیزەم دا بە زایع

(١٠) واتە: دەرد و مەینەتێکی ئەوەندە سەختم بەسەردا هاتووە، بۆ هەرکەسی دەگێڕمـەوە، گوێی خۆیم لێ دەئاخنێ. جا مادەم گوێگر گوێی خۆیم لێ کەڕ بکا، ئیتر باسی حاڵی خۆم بۆ کێ بکەم؟.

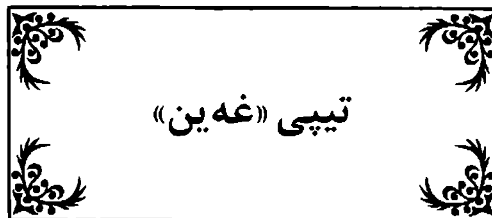
(١١) چم: چیم.

مەعنای ئەم بەیتە بەسراوە بە مەعنای بەیتی داهاتووەوە.

(١٢) رەفع: لابردن و هەڵگرتن.

واتە: خۆم زۆر چاك دەناسم و دەزانم چ لێپرسینەوەیەکم لە پێشە. هیچ چار و رزگارییەکم نیە مەگەر ئەو پێغەمبەرە بە فریامەوە بێت و گوێ بۆ هاوارم شل بکا کە ئیش و کاری ئوممەتی گوناهباری بۆ حەشر و نەشر نەشیاوی دراوەتە دەستی و هەر ئـەو دەتـوانـێ سـزا لە کـۆڵی ئادەمیزاد لاداو هەموو شتێ دەچێتەوە لای ئەو.

(١٣) بێ مەوانیع: بێ ئەوەی هیچ شتێ ببێ بەهۆی بڕانەوەی.

تیپی «غه‌ین»

-١-

دۆزەخ لە عیشقە خاڵی و جەننەت لە دەردو داغ
عاشق لە حەشریشا نیەتی جێ دڵێ فەراغ (١)

گەر عازیمی زیارەتی کەعبەی مەحەبەتی
ڕێ: چاکی دڵ، عەلامەتی ڕێ: داغ و شوێنی داغ (٢)

عیشق ئاگرێکە بەربووە هەرکەس، دەبێ بە کەس
گەر ڕۆژە ڕەش وەکوو شەوە بێ، بوو بە شەوچراغ (٣)

دەستم دەوێ سواوی ئەسەف، دیدە کەیلی ئەشك
یا ڕەب بە دوشمنیشی نەدەی دەست و چاوی ساغ (٤)

-١-

(١) واتە: عاشق لەو دنیایش جێگە دڵێکی بە چۆڵی و خاڵییەتی دەسگیر نابێ دڵی خۆی تیا بحەسێنێتەوە، چونکە ئەگەر دەچێتە دۆزەخ، دۆزەخ دڵداری تیا نیە و ئەمیش بە دڵداری دەژی. ئەگەر دەشچێتە بەهەشت، بەهەشت بۆ ئەو ناشێ، چونکە دەرد و داخی تیا نیە و کاری دڵداریش بە دەرد و داخەوە بەندە.

(٢) عازیم: ئەوەی نیازی شتێکی هەبێ. چاك: درز.

واتە: ئەگەر نیازی زیارەتی کەعبەی خۆشەویستیت هەیە، بزانە ڕێگاکەی بەناو درزی دڵی لەت کراودا دەڕواو نیشانەی ڕێگاش بریتیە لەو داخانەی نراون بە دڵەوە.

(٣) واتە: عیشق ئاگرێکی وایە بەربووە گیانی هەرکەسێك دەیکا بە پیاوێکی ڕاستەقینە. تەنانەت ئەگەر ڕۆژە ڕەشی عاشق وەك تاریکە شەویش بێ وا ڕۆشنی دەکاتەوە وەك گەوهەری شەوچراغی تێدا دانرابێ.

(٤) واتە: من دەستێکم دەوێ ئەوندە لەداخا درابێ بەیەکدا، سوابێ. چاوێکم دەوێ ئەوەندە لە خەفەتدا گریابێ پڕ بووبێ لە فرمێسك. دەست و چاوی ساغ نیشانەی ئەوەن کە دڵی خاوەنیان عیشقی تێدا نیە، خوا شتی وا بە دوژمنیش نەدا. ئەم دوعایە لە ڕاستیدا دوعای خێرە بۆ دوژمنیش، چونکە دەستی سواو و چاوی پڕ لە گریان نیشانەی پاشگەز بوونەوەن لە خراپە و پاشگەز بوونەوەش لە خراپە نیشانەی ئاخر خێرییە. کەواتە وا شاعیر بۆ دوژمنیش چاکەی ویست.

دەستی حەنا نیگارو، مژە و چاوی سورمەدار
بۆ غەیری خان و خانمەفەندی نیە موساغ(٥)

هەر کۆششە بەکارە، ئەگەر چووبیە فەناش
دڵ بوو بە گەرد و عالەمی دامەن دەکا سوراغ(٦)

هەر ئاهی عاشقە دەمی پێ بێتە پێکەنین
ئەم غونچە بەو نەسیمەیە بپشکوێ دەماغ(٧)

جۆبارە، لالەزارە، هەتا چاوی بڕ دەکا
«مەحوی» بەهەشتی بۆ چیە، چ بکا لە ئاو و باغ؟!(٨)

---

(٥) حەنا نیگار: بە خەنە رەنگ کراو. خانمەفەندی: خانم ئەفەندی، ژنی ئەفەندی، یا ژنی خۆ بە پیاو کردوو روو هەڵمراو. موساغ: دروست، شیاو.

واتە: من دەستی سواوی دەرد و مەینەت و چاوی پڕ لە گریانم دەوێ، چونکە دەستی ناسك و نازداری بە خەنە سوورکراوو چاوی بە کلە رێژراو هەر بۆ خان و ئاغە و ژنە ئەفەندی دەست دەدا. پیاوی پیاوانە دەبێ دڵدار بێ و نیشانەی دەردی دڵ بە دەست و چاو و هەموولایەکی لەشیەوە دیار بێ.

(٦) سوراغ: پشکنین. کون.

واتە: هەر رەنجدان سوودی هەیە، چونکە مرۆی رەنجدەر ئەگەر بشفەوتێ و دڵی ببێ بە تۆز، تۆزەکەی دەچێ بە ئاسماناو بە دوای جیهانی خوارەوەدا یا بە دوای داوێنی یاراندا دەگەڕێ، یا داوێنەی دۆستان کون دەکا.

(٧) واتە: هەر هەناسەی ساردی عاشقانە بۆ ئەوە بشێ دەمی یاری پێ بێتە پێکەنین. چونکە دەبێ خونچەی دەمی یار بە نەسیمی هەناسەی عاشقان دەماخی بپشکوێ.

(٨) واتە: مەحوی کە سەیر دەکاو دەڕوانێ تا چاوی بڕ دەکا جۆگەلەی فرمێسك و گوڵزاری خوێنی جگەری خۆی دەبینێ، ئیتر چی بکا لە بەهەشت و ئاو باخی بۆ چیە؟ دیارە نایەوێ و پێویستی پێی نیە.

تیپی «فێ»

-١-

لا لغاوەی واعیز ئەمڕۆ مەوج ئەدا، دەم پڕ لە کەف
ریشی قیروسیا، کتێبی وەعزەکەی بوو بەرتەرەف(١)

زاهید و سۆفی بە شەڕ هاتن لەسەر تەزویر و شەید
خێری رەندانە خودا کا بەرتەرەف بێ هەر تەرەف(٢)

وەرنە سەیری سەر خۆشان! ئەو شۆخی مینا گەردنە
بوو بە ساقی، دەم بە شەککەر خەندە دێ، مینا بە کەف(٣)

دەمدەمەی ئەم حەشرە هەستان ئەم دەمە، یارەب چبوو
لێوی نەی ژەن گەییە نەی، دەف ژەن کە پەنجەی گەییە دەف!(٤)

-١-

(١) بەرتەرەف: فەوتاو و کەڵك پێوە نەماوە.

واتە: واعیز ئەوەندە چەنەی داوە دەمی پڕ بووە لە تف و کەفی دەریای دەمی لە لالغاوەیەوە شەپۆل دەدا. چش لە ریشی کە کەفی پێدا دێتە خوار، خەمی کتێبەکەی بەردەستیمە ئەوەندە پرژی کەفی لێ کەوتووە کەڵکی هیچی پێوە نەماوە.

(٢) تەزویر: ساختەکاری. شەید: فێڵبازی. رەند: ئەوەی خۆی بە هیچەوە نەبەستبێتەوە. لێرەدا مەبەست لە کەسانی دڵداری دەست و دڵ پاکە.

واتە: زاهید و سۆفی لەسەر ساختەچییەتی و فروفێڵی خۆیان بوو بە شەڕیان. شەڕێ بێ و خێری ئێمەی تێدا بێ کە دەستەی دڵدارانین، خوا بکا هەردوولایان بە فەتەرات بچن.

(٣) مینا گەردن: گەردن وەك بلوور سپی. شەککەر خەندە: پێکەنینی وەك شەکر شیرین. مینا: پیاڵەی شەراب. کەف: دەست.

واتە: وا یاری شۆخی گەردن وەك بلوور سپی بوو بە مەیگێڕو دەم بە پێکەنینی شیرینەوە و پیاڵەی مەی بەدەستەوە هاتە کۆڕی دڵداران. خەڵکینە! وەرن سەیر کەن، مادەم یار مەیگێڕ بێ و بەم جۆرە مەی بەسەر دڵداراندا بگێڕێ، دەبێ سەرخۆشەکانی شەرابی دەستی چییان بەسەر بێ!.

(٤) دەمدەمە: هەراو زەناو دەنگە دەنگ.

☜

کەی بە لەعل و گەوهەر ئەو لێو و ددانی دا نیشان؟!
ئەو رەهندەی شاخە، ئەم خۆشارەوەی ژووری سەدەف[٥]

جێ نیشانەی زامە لەو روخسارە، یا ئاساری خەت
یا لە رووی ئاوێنە لەککە، یا لە بەدرا بوو کەلەف![٦]

مەنعی ناکەم بۆیە کرد و کۆششی دامەنیە، دڵ
پێوە نیشێ، حەول ئەدا ئەڵبەتە هەرکەس بۆ شەرەف[٧]

دڵ چووە وادی مەحەببەت، هەرچی دی هەر کوشتە یا...
نیوە کوژراوە، لەسەر لێو ئاه و ناڵەی «وا أَسَفْ»[٨]

☞

واتە: خوایە! ئەم هەرای بەرپابوونی رۆژی حەشرە چ بوو لەم کاتەدا، کە لێوی شمشاڵ ژەن گەیشتە شمشاڵەکەی و پەنجەی دەف ژەن گەیشتە دەفەکەی!.

(٥) رەهندە: رێ گرتووەبەر، سەرگەردان.

واتە: یار، کەی لێوی ئاڵ و ددانی سپی خۆی پیشانی لەعلی ئاڵ و گەوهەری سپی داوە، وا لەو کاتەوە لەعل لە تاوا شێت بووە و سەری خۆی هەڵگرتووە و چووە بۆ ناو شاخەکان و گەوهەریش لە شەرمەزاریدا خۆی لەناو سەدەفی دەریادا شاردووەتەوە!. مەحوی دەیەوێ بڵێ: بوونی لەعل لەناو کانە بەردی شاخان و بوونی گەوهەر لە بنی دەریادا هی ئەوەیە روویان نایێ خۆیان لە ئاست لێوو ددانی یاردا بنوێنن.

لەعل (ن): لوو لوو: «لُؤ لُؤ».

(٦) بەدر: مانگی چواردە. کەلەف: رەشایی.

واتە: ئەو خەتەی بەسەر رووی یارەوە پەیدا بووە، نازانم جێ نیشانەی زامە، یا نیشانەی خەتدان و موو دەرهاتنە، یا لەکەی سەر ئاوێنەیە، یا رەشایی ناو مانگی چواردەیە!.

(٧) واتە: لۆمەی دڵی خۆم ناکەم کە تێدەکۆشێ بۆ ئەوەی ببێ بە تۆز و لە داوێنی یار بنیشێ، چونکە هەمووکەس هەوڵ بۆ پایەی بەرز دەدا بۆ خۆی و، پایەی بەرزی دڵیش ئەوەیە ببێ بە تۆز و لە داوێنی یار بنیشێ.

(٨) وادی: شیو، وڵات. «وا أَسَفْ»: داخەکەم!.

☜

لاڵە خۆ «مەحوی» لە وەسفی حوسنی بێ‌چـوونی نـیگار
لا لە تـەئویلی خـەلەف، قـوربانی تـەئویلی سـەلەف(٩)

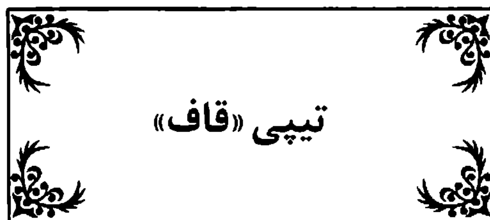
واتە: دڵ رۆیشتە وڵاتی خۆشەویستی، سەیری کرد هەرچی تێدایـە یـا کـوژراوە یـا نـیوە کوژراوە و هەر هاواری «داخەکەم... داخەکەم»یەتی و هەناسە بۆ ئەوە هەڵدەکێشێ کەوا بۆچی یار بە تەواوی نەیکوشت.

(٩) بێ‌چوون: بێ‌هاوتا.

واتە: مەحوی لە عاستی باس کردنی جوانی بێ‌هاوتای یاردا لاڵە و هیچی پێ ناوترێ‌و لە دڵی خۆیدا دەڵێ: واز بێنە لە مەعنا لێدانەوەی ئەو جوانییە لەسەر شێوەی زانا پاشینەکان و وەك پێشینەکان مەعنای لێ بدەرەوە.

مەحوی لەم بەیتەدا جوانی یاری داناوە بە وەك یەکێ لە ئایەت و حەدیسە «مُتَشابِه»ەکان کە شتی وا دەدەنە پاڵ خوا کە نابێ بدرێتە پاڵی وەك دەست و پێ‌و چاو و دانیشتن و هەڵسان و رۆیشتن و شتی وا. لەم جۆرە شوێنانەدا زانایانی ئایین دوو بەشن. پێشینەکانیان دەڵێن بەڵێ خوا ئەم شتانەی هەیە چونکە خۆی و پێغەمبەر داویانەتە پاڵی. بەڵام چونکە ئەگەر ئەو شتانە بە مەعنا دیارییەکەیان مەعنایان لێ بدەینەوە بۆ خودا نـاگـونجێن، وایـان مـەعنا لێ نـادەینەوە. بۆیشمان نیە دەسکاری فەرموودەی خواو پێغەمبەر بکەین، لەبەر ئەوە مەسەلەکە حەواڵەی عیلمی خوا خۆی دەکەین. پاشینەکانیشیان دەڵێن ناتوانین ئەم شتانە بدەینە پاڵ خوا چونکە نیشانەی ئادەمیزاد و مەخلووقاتی‌ترن و بۆ خوا دەست نادەن، لەبەر ئەوە تەئویلیان دەکەین و مەعنایەکی وایان لێ دەدەینەوە بگونجێ، دەڵێن: دەست واتە هێز و چاو واتە ئاگاداری و هەروا بەم جۆرە. دیارە لەم دوو رایەشدا رای یەکەمیان لەگەڵ گەورەیی خوا باشتر دەگونجێ، بۆیە مەحویش دەڵێ: مەڵێ جوانی یار وەك جوانی جوانانی‌تر وایە، چونکە ئەوە کەم کردنەوەیە بۆ پایەی، بەڵکوو بڵێ هەر ئەوەندە دەزانم یار جوانە، ئیتر چۆن جوانێکە، ئەوە هەر لە عـیلمی خوادایە و مەگەر ئەو هەر خۆی بتوانێ جوانییەکەی لێك بداتەوە.

دەشگونجێ «لا لە تەئویلی....» بە «لَا لِتَأْوِيلِ...» بخوێنینەوە، واتە: بە تەئویلی پاشینەکان بڵێ نەء. بەم پێیە رستەکە عەرەبی دەبێ. بەڵام بەپێی مەعنا لێدانەوەی پێشوو جۆرە جیناسێك لە نێوان «لاڵە» و «لا لە»دا پەیدا دەبێ.

تیپی «قاف»

-١-

ئەو دەمە ڕۆحم لەسەر لەب بوو لەبەر دەردی فیراق
هات و زوو کردم بە پێ شاباشی، «نِعْمَ الإِتِّفاق»(١)

بێمە کوێ؟ دڵبەر وتی: گەر چاوە، تۆفانێکی ئەشك
دڵ، تەنووری ئاگری عیشق و خرۆشی ئیشتیاق(٢)

ئەو دوو ئەبرۆیە کە پەیوەستە بە جووتە، وەك هوما
سایەبانی چاوی بیمارن، لە عـالەم بـوونە تـاق(٣)

مەحشەرێ هەستاکە هەستا ڕۆیی، ڕۆیی دوو بە دووی
«اَلوِداع»یکـــی ئـــەوا نـاڵەی هـەزاران «اَلفِـراق»(٤)

هەر شوانێ کەی دەبێتە هـەمقەرینی شـاهی مـن؟
سواری کەر نابێ ببێتە هەمتەکی سواری بـوراق(٥)

-١-

(١) واتە: هەڵکەوتێکی چاك بوو، ئەوکاتە کە گیانم لەبەر دەردی دووری یار هاتبووە سەر لێوم و خەریك بوو دەرچێ، یار هاتە لام و گورج گیانم کرد بە شاباشی بەری پێی و بەقوربانیم کرد و لەوکاتەدا گیانم دەرچوو.

ئەودەمە (ن): ئەو شەوە. پێ شاباشی (ن): پائەندازی.

(٢) واتە: یار وتی: گلەییم لێ دەکەی کەوا نایەمە لات. ئاخر بێمە کـوێ؟ ئـەگـەر دێمـە نـاو چاوەکانت، ئەوەتەن فرمێسك لافاوی تێیاندا کردووە و لەوانەیە بخنکێم. ئەگەر دێیشمە ناو دڵت، دەبینم ئاگری عیشق و خرۆشی ئارەزووی دیدارکردوویە بە تەنوور و لەوانەیە بسووتێم.

(٣) هوما: باڵدارێکە دەڵێن بەسەر هەرکەسێکەوە سێبەر بکا دەبێ بە پادشا. سایەبان: سێبەرکەر.

واتە: ئەو جووتە برۆ پەیوەستانە کە وەك هوما بوون بە سێبەرکەری سەر چاوی بیمار، بوون بە میحراب و ڕووی سوجدە بردنی عالەمیان کردووەتە چاوی یار.

(٤) واتە: کە یار هەستا ڕۆیی، ئەوەندە خەڵك کەوتنە دووی وەك بڵێی ڕۆژی حەشر هەستابێ و، بەدوای ماڵاوایی کردنێکی ئەودا هەزاران کەس هاواری دەردی دووریان لێ هەڵسا.

(٥) هەمقەرین: هاوجووت. هەمتەك: هاوتاك. بوراق: ئـەو وڵاخـەیە کـە پـێغـەمبەر (د.خ) لە

☜

عەیشی ناخۆشە، سەری مەدهۆشە دایم زەڕ پەرست
خاسسە هەر سەفرایە بۆتە موریسی تاڵی مەزاق (٦)

تا لە ماڵی دەرنەکردووی ئەم شەویٚ سەد شوو کەرە
«مەحوی» ئازانە بدە تۆ سیٚبەسیٚ دنیا تەڵاق (٧)

-٢-

ئەوی ئەمڕۆ بە دەوری تەختیایە هەلهەلەی مەخلووق
لە دەوری نەعشیا سبحەی دەبینی وەلوەلەی مەخلووق (١)

☜

ئەوی میعراجدا سواری بووە و پێی چووە بۆ ئاسمان.

«شوان» ئیشارەتە بۆ حەزرەتی مووسا کە حەیوانی لەوەڕاندووە و «سواری کەر»یش ئیشارەتە بۆ حەزرەتی عیسا کە کەرێکی بووە هاتوچۆی پێ کردووە. مەبەستی مەحوی ئەوەیە بڵێ: نە مووساو نە عیسا ناگەنە پێغەمبەری ئێمە لە پایە بڵندیدا.

(٦) خاسسە: بەتایبەتی. سەفرا: ئاوێکی زەرد رەنگە جگەر هەڵی دەهێنێتەوە، تامێکی تاڵی هەیە و هەندێ خوێی مەعدەنی تێدایە، دەبێ بەهۆی تاڵی تامی دەم. موریس «مورِث»: هۆیٚ پەیدابوون. مەزاق: تامی دەم.

واتە: زەڕپەرست هەمیشە ژیانی ناخۆشە و سەری لێ تێك چووە، وەك چۆن کەسێك کە سەفرای بێ تامی دەمی هەمیشە تاڵ دەبێ تا سەفراکەی هەڵدەهێنێتەوە.

مەحوی لەم بەیتەدا زێڕی شوبهاندووە بە سەفراو زێڕ پەرستی شوبهاندووە بە سەفرادار.

(٧) واتە: دنیا وەك ئافرەتێکی عەیار وایە شەویٚ سەد شوو بکا. کەواتە دەس و برد کە تا لە ماڵی دنیا دەری نەکردووی و کەسێکی تری نەهێناوەتە جێگاکەت و بە کوشتی نەداوی، سێبەسێ تەلاقی بدە و سێ بەردە بخەرە مشتی.

سیٚبەسیٚ (ن): شەش بەشەش.

-٢-

(١) هەلهەلە: قولولوو کێشان لە خۆشییاندا. نەعش: تەرم. وەلوەلە: هاوار و گریان، لە وشەی «وَیلْ»ەوە وەرگیراوە.

☜

بە پەل پەل کـردنی سـبحەی ئـەگـەر ببوایـە بـاوەڕیـان
دەبوو قەت بەم حەدە نەبوایە بۆ دنیا پەلەی مـەخلووق(٢)

دەخاتە فکری ئەهلی مەعریفەت شێوەی جەجاڵ «اَلحَق»
دەبینی بەعزە ئەشخاسێ بە دوویا خەرگەلەی مەخلووق(٣)

وەها پڕ فـیتنە بـوو عـالەم کـە ئـیبلیسێکـی وەك ئـیبلیس
نەماوە مەئمەنی غەیری کلێشە و کەڵکەڵەی مـەخلووق(٤)

☞

واتە: دنیا تا سەر بۆ کەس نامێنێ. ئەوەی ئەمڕۆ پادشایە و خەڵك بەدەوری تەختەکـەیدا قولولووی شادمانی دەکێشن، سبەینێ بە دەوری تەرمەکەیدا شین و زاری دەکەن.

لە هەموو نوسخەکانی بەردەستماندا «هەلهەلە» لە پێش «وەلوەلە»وەیە، بەڵام ئـاشکرایـە ئەوە هەڵەیە و راستەکەی بەم جۆرەیە کە ئێمە نووسیومانەتەوە.

(٢) پەل پەل کردن: پارچە پارچە کردن. دەشگونجێ «پل پل کردن» بێ. سبحەی: سبەینێ.

واتە: ئەگەر ئادەمیزاد باوەڕی بە سزاو تۆڵەی رۆژی قیامەت بوایە، وا بۆ دنیا نەدەکـەوتە هەڵپە هەڵپ.

لە نێوان «پەل پەل» و «پەلە»دا وشە ئارایییەکی جوان هەیە.

(٣) جەجاڵ: دەججاڵ. کابرایەکـە لە دوادوایـی دنـیادا پـەیدا دەبـێ بـە سـواری کـەرێکـەوە دەگەڕێ و ئیددیعای خوایەتی دەکاو خەڵکی پێ هەڵدەخەڵەتێن. پاشان موحەممەد مەهدی پەیدا دەبێ و دەچێتە غەزای و دەیکوژێ. خەرگەلە: گەلەکەر.

واتە: بەڕاستی کە تۆ هەندێ کەسی ناچیز و ناشایستە دەبینی خەڵکێکی زۆری نەفام وەك کەرکەوتوونەتە دوایان، ئەو دیمەنە دیمەنی جەجاڵت دەهێنێتەوە بیر کە لە ئاخر زەماندا پەیدا دەبێ و خەڵك گومڕا دەکاو ئەوانیش دەکەونە دوای.

دیارە مەحوی بەم بەیتە پلاری لە یەکێ لەو شێخانە گرتووە کە دەروێش و سـۆفـییەکـی زۆریان هەبووە و دوایان کەوتوون.

(٤) ئیبلیس: شەیتان.

واتە: دنیا بەجۆرێك پڕ بووە لە خراپە، شەیتان بەو هەموو شەیتانی و زۆرزانیەی خۆی کە هەیە، جێگایەك نەماوە خۆی تیادا حەشار بدا، ئەوە نەبێ بچێتە بن کلێشەی خـەڵقەوە و لە رێگای ئەوانەوە کاری شەیتانانەی خۆی بکا.

له پەردەی جیلوەیەکتا روو نمایە شۆری سەد مەحشەر
نیقابێ لادە لەو چیهرە، ببینە زەلزەلەی مەخلووق (٥)

بە ئاوی تێ گەیشتین ئێمە دنیا، هەر سەرابێ بوو
هەموو دەشچن بە خنکان و لە وشکیشە مەلەی مەخلووق (٦)

لە سووقی دەهردا دووکانی هەرکەس موددەتی عومرە
گوهەر دانە بە پشکڵ دانە «مەحوی»! مامەڵەی مەخلووق (٧)

---

(٥) روو نما: روو دەرکەوتوو. شۆر: هەرا. نیقاب: پەچە. چیهرە: روو. زەلزەلە: تەکان، وەك بوومەلەرزە.

واتە: دڵدارانت ئەوەندە زۆرن، لە توێی تاقە خۆدەرخستنێکتدا شۆر و هەرای سەد رۆژی مەحشەر بەرپا دەبێ و خۆی دەردەخا. ئەگەر باوەڕ ناکەی پەردەیەك لە رووت لادە و سەیرێکی خەڵك بکە بزانە چ تەکانێکی وەك تەکانی رۆژی قیامەت بەرپا دەکەن.

مەحوی لەم بەیتەدا وشەی «پەردە» و «ڕوونما» و «نیقاب» و «چیهرە»ی لە جیهانی بووك گواستنەوەوە خواستووە. وشەی «زەلزەلە»یش ئیشارەتە بۆ ئایەتی: ﴿إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا﴾ کە باسی رۆژی قیامەت دەکا؛ واتە: کاتێ کە زەوی تەکانە گەورەکەی خۆی بەسەردا هات...

(٦) واتە: خراپ لە دنیا حاڵی بووبووین، وامان زانی کانی ئاوە و ئینسان کە چووە سەری دەحەسێتەوە، کەچی بە بەردەرێژگە دەرچوو کە لە دوورەوە تیشك دەداتەوە و نەزان بە ئاوی دێتە پێش چاو. ئەم خەڵکەیش کە هەمیشە لە هەوڵی دنیادان، رەنجی بێ سوود دەدەن و لە وشکاندا مەلە دەکەن کە بۆ مەلە تێدا کردن دەست نادا، لەگەڵ ئەوەشدا بە خنکان دەچن، هەرچەند ئاویش نیە، چونکە ئەوەی مەلەی بۆ دەسرخستنی دنیا بێ، ئەنجامی لە ئەنجامی خنکان زیاتری دەسگیر نابێ.

مەحوی لەم بەیتەدا دنیای شوبهاندووە بە سەراب و، دنیاپەرستانی شوبهاندووە بە تینووکە سەرابی بێتە رێ و لە تینووانا بخنکێ.

(٧) سووق: بازاڕ. دەهر: گەردوون، زەمانە. گوهەردانە: دەنکە گەوهەر.

واتە: دووکانداری هەرکەس لە بازاڕی گێتیدا ئەوەندەی ماوەی ژینیەتی. داخی بەجەرگم، ئەم خەڵکە لەباتی ئەوەی لەم ماوەیەدا مامەڵەیەکی وا بکەن ئەو دنیایان لێوە دەسگیر ببێ،

-٣-

وەك بولبول، ئەی تۆ تازە گوڵم، پڕ بە دڵمە شەوق
وەك قومری، ئەی تۆ سەرو سەهی، پڕ بە ملمە تەوق (١)

خۆشە بە یادی ئەو لەبەوە نۆشی خوێنی دڵ
بەم نەشئە ئاشنا نەبووە غەیری ئەهلی زەوق (٢)

باڵاتە وەك ئەلیف لە حورووفاتی کائینات
مافەوقی تۆ کوژایەوە ناوی لە تەحت و فەوق (٣)

عومری عەزیزی وەك دەنکە گەوهەر گرانبەهای خۆیان بە دەنکە پشقەڵی ناچیز و بێبایەخی دنیا دەگۆڕنەوە.

مەحوی لەم بەیتەدا گێتی شوبهاندووە بە بازاڕ، ژیانی ئینسان بە دووکان و خواپەرستی بە مامەڵەی بەسوود و بێفەرمانی خوا بە مامەڵەی زیانبەخش، داناوە ئەوەی کەوا لەجیاتی خواپەرستی بێفەرمانی خوا دەکا، وەك کەسێك وایە گەوهەر بگۆڕێتەوە بە پشقەڵ.

-٣-

(١) قومری: باڵدارێکی خاکییە، لە کۆتر بچووکترە، جووت جووت بەیەکەوە دەژین. سەرو سەهی: داری سەروکە لقەکانی ڕاست بن.

لەوانەیە مەبەست لەوە کە مەحوی خۆی شوبهاندووە بە قومری لەوەدا کە پڕی ملیە لە تەوق، ئەوەبێ کە خۆشەویستی خۆی بە تەوقی گەردن دانابێ و قووڵی خۆشەویستییەکەی بە زۆری تەوق لە گەردنیداو، خاڵی ملی قومریشی شوبهاندبێ بە تەوق لە خڕیدا.

(٢) لەب: لێو. نۆش: خواردنەوە.

مەبەستی لەوەیە خوێنی دڵ ڕەنگی لێوی یاری دێنێتەوە یاد.

(٣) تەحت: ژێر، مەبەست زەوییە. فەوق: سەر، مەبەست ئاسمانە.

واتە: وەك چۆن پیتی ئەلف لەناو تیپەکانی «ئەلف» و «بێ»دا ڕاست و قیتە و لەبەر ڕاستی نە لە خوار و نە لە سەرەوە گەردی نوختەی لێنەنیشتووە، باڵای تۆیش لەناو جواناندا ڕاست و دیارییە و ناوی تۆ، ناوی لە تۆ بەرەوژووری لە ئاسمان و لە زەویدا کوژاندووەتەوە.

ئەگەر ڕووی دەمی مەحوی لەم بەیتەدا لە پێغەمبەر (د.خ) بێ، ئەوە مەبەستی لە ناو کوژانەوە، هەڵوەشاندنەوەی ئایینی پێغەمبەرەکانی تر دەبێ.

ئەو بەرقی جیلوە شەوقی کە ئـەمشەو بـڕی لە مـاھ
سینەی جیھانی بۆ بووە مەجمەر بە ناری شەوق(٤)

سـەیری ھـەیە عـەقیقی لەبـی، خـەت بـەدەوریا
بۆ سەر یەمەن لە زەنگەوە لەشکر کـراوە سـەوق(٥)

شـێرێکـی پـێ لە سـیلسیلەدایـە ئـەسیری عـیشق
مەردی، بزانە زیـنەتی مـەردانـە تـەوق و ڕەوق(٦)

ھـاتۆتـە سـەر ئـەمە لە سـەرتدا، سـەر ھـەڵبـڕە
«مەحوی» ئەم ئیشی خێرە لەسەر تۆیە ماوە عەوق(٧)

---

(٤) جیلوە: دەرکەوتن. مەجمەر: ئاگردان. نار: ئاگر.

واتە: ئەو تیشکی دەرکەوتنی یارە کە ئەوەندە بەھێز بوو شەوقی مانگی فەوتاند، کارێکی وای لە دڵی عالەمدا کرد سینەی ھەموو کەسێکی بۆ بوو بە ئاگردانی ئاگری ئارەزووی دیدار.

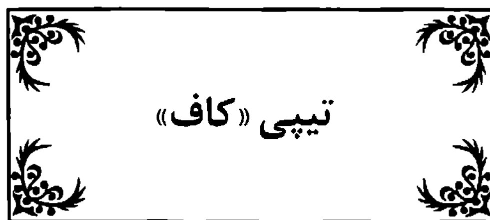
(٥) واتە: خەتی ڕەش بە دەوری لێوی ئاقیق ڕەنگی یاردا چەند جوانە. دەڵێی لە وڵاتی قولە ڕەشەکانی ئەفریقاوە لەشکر بۆ سەر یەمەن براوە کە ناوی بە ئاقیقی نایاب دەرکردووە.

(٦) سیلسیلە: زنجیر.

مەبەستی لەوەیە عاشق شێرێکی زنجیر کراوە و گرفتار بوون بە داوی دڵداریدا شوورەیی نیە بۆ عاشق، وەك چۆن شێریش بەوە عەیبدار نابێ کە پێی بخرێتە زنجیرەوە.

(٧) عەوق: پەككەوتن.

واتە: یار ھاتووەتە سەر ئەوە بدا لە سەرت و بیپەڕێنێ. ئەم کاری خێرە لەسەر خۆت پەکی کەوتووە، دەسا سەر ھەڵبڕە با بدا لە گەردنت.

تیپی «كاف»

-١-

چ خاكێ كەم بە سەرما، مامەوە تاك
بە لێو ئاهو، بە چاو ئەشك‌و، بە سەر خاك[١]

بە دوویا وێڵم و ئەشكم دەپرسێ
لە هەر دارو دیارێ «أَيْنَ سَلْماك»؟[٢]

جگەر دەبڕێ، دڵ ئەڕفێنێت و دەڕوا
چ بێ مرووەت، چ بێ پەروا، چ بێ باك[٣]

كە كوژرا، شاهی عالی جاهی عیشقە
هەتا سەیدت نەكەن ناگەیتە فیتراك[٤]

-١-

(١) واتە: خۆڵی كوێ بكەم بە سەری خۆمدا، بێ‌كەس و بێ‌دەر ماومەتەوە، بە لێو هەناسەی سارد هەڵ دەكێشم، بە چاو فرمێسك دەڕێژم، بە سەریش خاك بەسەر خۆمدا دەكەم.

دەشگونجێ مەبەستی ئەوەبێ هاوتای لە هیچ لایەك دەستگیر نابێ‌و تاك و بێ‌وێنەیە، چونكە ئەو هەموو بەڵایەی بەسەردا هاتووە.

(٢) دار: ماڵ. دیار: وڵات. [«اين سلماك»: سەلما لە كوێیە؟].

واتە: من بە دووی یاردا وێڵم نایدۆزمەوە، دەگەمە هەر وڵاتێك و دەچمە بەر هەر دەرگایەك، دڵۆپێ فرمێسك سەر لە چاومەوە دەردێنێ، دەپرسێ «سەلما»ت لە كوێیە؟.

لە ئەدەبی دڵداری عەرەبیدا «سەلما» وەك «لەیلێ»ی كوردی وایە.

(٣) لەم بەیتەشدا، لەبەر ناچاری «دە»ی و «دەڕفێنێت» كراوە بە «ئە» و بووە بە «ئەڕفێنێت».

(٤) فیتراك: تیلمە چەرمێكی باریكە بەدوای زینی ئەسپیەوەی دەكەن، بۆ ئەوەی ئەگەر شتێكیان خستە پاشكۆوە پێی ببەستنەوە.

واتە: ئەوەی لە مەیدانی دڵداریدا بكوژرێ دەبێ بە پادشاهی پایە بڵندی ئەو مەیدانە و بێ‌ئەوەی بكوژرێ نابێ بەوە، وەك چۆن نێچیر تا راوی نەكەن ناگاتە ئەو پایە بڵندە كە بە پاشكۆی وڵاخیدا هەڵواسن.

به خەنجەر دڵمی لەت لەت کرد کە بێ ئۆف
وتی: خۆ وا خراپو دڵ وەها چاك!(٥)

نیساری خاکی ڕێگەت جانە، فەرمووی:
«چە نسبت خاک را با عالم پاك»(٦)

گوڵاو و ئاگراوە بادە ئەمشەو
تەرەبناکە مەی و ساقی غەزەبناك(٧)

وتم: عیشق ئاگری گرتە وجوودم
وتی: هەر بابەتی سووتانە خاشاك(٨)

لە دڵدا خەڵق و خوا بوو، فائیدەی چی
کە دەم پڕ بێ لە ﴿إِيَّاكَ... وَ إِيَّاكْ﴾(٩)

---

(٥) واتە: کە یار دڵمی دی بە خەنجەر لەت لەت کراوە بێ ئەوەی ئۆفێك بکەم و بناڵێنم، وتی: سەیری کەن خۆی چەند کابرایەکی خراپە هیچ هاوار و ئۆف ناکا، کەچی چاکەشی لەگەڵ کراوە و دڵی لەت کراوە.

لە وشەی «چاك»دا تەوریە هەیە، بەڵام مەعنا نزیکەکەش هەروا ڕاگیراوە. دەشگونجێ وشەی «خۆ» بە «خوو»ش بخوێنرێتەوە.

(٦) واتە: بە یارم وت: گیانم بە قوربانی خاکی ڕێگاتە، ئەویش وتی: خاکی بەری پێی من جیهانێکی پیرۆزە و گیانی تۆیش لەچاو خاکی بەری پێی مندا وەك خاك بێ قیمەتە، کەواتە ئەم دوو شتە لە یەك دوورە چۆن بە یەك بەراورد دەکرێن؟.

(٧) تەرەبناك: شادی بەخش. غەزەبناك: تووڕە.

واتە: شەرابی بەزمی ئەمشەومان لەلایەکەوە وەك گوڵاوو لە لایەکی‌کەوە وەك ئاوی ئاگر کراو وایە. ئەمەش هی ئەوەیە مەی خۆی شادی دەبەخشێ، بەڵام مەی‌گێڕ تووڕەیە.

(٨) خاشاك: پڵ و پووش.

واتە: گیانی تۆ وەك پڵ و پووش وایە و هەر بۆ سووتان دەست دەدا.

(٩) واتە: سوودی چیە بە دەم دڵپاکی بەرابەر بە خوا پیشان بدەین و بڵێین: ﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَ إِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾ واتە: هەر تۆ دەپەرستین و داوای یارمەتی هەر لە تۆ دەکەین، مادەم دڵمان پڕ بێ لە یادی ئەم و ئەو کە ئەوەش جۆرە هاوبەش دانانێکە بۆ خوا.

دەزانـــــی جـــیفەیە دنـــیا، دە حـــەیفە
وەکوو سەگ ئەم شەڕو شۆڕە لەسەر لاك (١٠)

خـــودا تـــۆ لا گـــری لەو لاکـــە «مـــەحوی»
بە جاهی پـادشاهی تـەختی «لَـوْلاك» (١١)

-٢-

مەئلووفە زەوقی زاهـید ئـەوەندە بـە تـامی نـیسك
بێگانە ماوە شەممی لە نەشئەی خیتامی مـیسك (١)

---

(١٠)جیفە: لاکە تۆپیو.

واتە: مادەم دەزانی دنیا وەك لاکە تۆپیو وایە، ئیتر بۆچی دەبێ وەك سەگ شەڕی لەسەر بکەیت!.

ئەم بەیتە ئیشارەتە بۆ ئەو حەدیسەی پێغەمبەر (د.خ) کە دەفەرموێت: «اَلدُّنْيا جِيفَةٌ وَ طَالِبُهٰا كِلٰابٌ» واتە: دنیا لاکە تۆپیوە و ئەوانەش کە دەیانەوێ، سەگی سەر لاکە تۆپیون.

(١١)«لَولٰاكَ»: مەبەست پێغەمبەرە (د.خ) کە خوا پێی فەرمووە: «لَوْلٰاكَ لَوْلٰاكَ لَمٰا خَلَقْتُ الْأَفْلٰاك» واتە: ئەگەر لەبەر تۆ نەبوایە ئاسمانەکانم دروست نەدەکرد.

واتە: خوایە! بۆ خاتری پادشای سەر تەختی «لَولٰاك» کە پێغەمبەرە، مەحوی دوور خەیتەوە لە لاکە تۆپیوی دنیا.

لە نێوان «لەو لاکە» و «لَوْلٰاكَ»دا وشە ئارایییەکی جوان هەیە، هەرچەند بەپێی مەعنا جوان نەهاتووە.

-٢-

(١)مەئلووف: ئولفەت پێوە گیراو، شتێ کە خەڵك هۆگری بووبن. شەم، «شَمٌّ»: بۆن کردن.

واتە: وشکە سۆفی زاهیر بین ئەوەندە خووی بە دیمەن پەرستی وەك نیسکێنە خواردنەوە گرتووە، تێگەیشتنی مەعنەوییاتی نەماوە و لووتی بۆنی میسك ناکا.

«خیتامی میسك» ئیشارەتە بۆ ئایەتی: ﴿خِتٰامُهُ مِسْكٌ وَ فِي ذٰلِكَ فَلْيَتَنٰافَسِ الْمُتَنٰافِسُونَ﴾ واتە: ئاخرەکەشی میسکی بۆن خۆشە، جاکەواتە ئەوانەی دەیانەوێ خۆیان لەپێش بن با بۆ شتی وا هەوڵ بدەن، کە باسی ئەهلی بەهەشت دەکا. مەبەستی مەحوی ئەوەیە بڵێ ئەم جۆرە کەسانە لە موسوڵمانەتی راستەقینە دوورن.

روتبەی کەماڵە ڕۆژە ڕەشی بـۆ جگـەر بـە خـوون
ناکامە تا کە ڕەش نەبووە خوونی خامی میسك (٢)

خـەت، خـاڵەکـانی دەوروبـەری لێوی گـرتە نـاو
ئەم عەنبەرەم نەدیوە کە بووبێ بە دامـی مـیسك (٣)

بەر خـیدمەتی غـوباری ڕەهـی یـاری مـن: سـەبا
دێنێ هەموو دەمێ، بە دوعاوە، سەلامی مـیسك (٤)

مـــەیلێ خـــەتایە: ڕوو لە خـــەتایە بـــتم، بـــلێ:
سوبحی بتانی چین و خەتا کەوتە شامی میسك (٥)

---

(٢) واتە: بۆ دڵداری جگەر بریندار، ڕۆژی ڕەش و مەینەت بە پێ گەیشتن و پایەی بەرز دادەنرێ، وەك چۆن خوێنی خاو و کاڵی بن ناوکی ئاسك کە دەبێ بە میسك، تا تەواو نەگیرسێ و ڕەش نەبێتەوە بە ناکام دادەنرێ.

خوونی (ن): خوێنی.

(٣) واتە: خەتی مووی تازە دەرهاتووی ڕووی یار دەوری خاڵەکانی رووی داوە. من هەرگیز نەمدیوە عەنبەر بووبێ بە داوو میسکی پێوە بووبێ. مەبەستی لە «عەنبەر» مووە تازە دەرهاتووەکان و لە «میسك» دانە خاڵەکانە.

(٤) بەرخیدمەت: پێش خزمەت، خزمەتکار. سەبا: شنەی بای بەیانی.

واتە: پێش خزمەتی تۆزی ڕێگای یاری من کە بای بەیانییە، هەموو کاتێ هەواڵ پرسی و سەلامی ئەو میسکەم پێ دەگەیەنێ کە تۆزی داوێنی یارە.

دەشگونجێ «بەر خیدمەت» یەك وشە نەبێ بەمەعنا «پێش خزمەت»؛ بەڵکوو «بەر» و «خیدمەت» بێ و مەعنای بەیتەکە وای لێ بێتەوە: میسك بەو هەموو بۆن خۆشییەوە کە هەیە خۆی لە ئاستی تۆزی ڕێگای یاردا بە هیچ دانانێ، بۆیە هەموو بەیانییەك بای سەبا سەلام و دوعای ئەو دێنێتە خزمەتی تۆزی ڕێگای یار.

(٥) واتە: مەڵێ ئەمە تاوان و ناپەسەندە کە بتەکەی من کە ڕووی یارە ڕووی کردووەتە تاریکستانی «خەتا» کە زوڵفەکانی یارە، بەڵکوو بڵێ ئەو بەرەبەیانەی کە بتەکانی چین و خەتاو خوتەن ڕووی تێدەکەن کە ڕووی یارە کەوتووەتە تاریکەی ئێوارەی میسکەوە کە زوڵفی یارە.

گەردی ڕەمی غـەزالی چ دەشـتێکـە پـێوە نـیشت
ئەم تیبە لەو تەمەووج ئەدا هەر بە نامی میسك؟!(٦)

زوڵفی بـە دەوری خـاڵەکـەیا دێ، هـەموو دەمـێ
«مەحوی» ببینە عەنبەری سارا غوڵامـی مـیسك(٧)

-٣-

زەمـــانەی پـــڕ تـەعەب دەتکـاتە تـیرۆك
لەتـێ نـانت دەداتـێ دوو بـەشی نـۆك(١)

وشە رازاندنەوەی مەحوی لەم بەیتەدا زۆر بە جوانی دەرکەوتووە.

دەشگونجێ نیوەی یەکەمی ئەم بەیتە بەم جۆرە بخوێنرێتەوە:

مەیلی خەتایە ڕوو لە خەتایە بتم، بەڵێ

بەم جۆرە مەعنای بەیتەکە وای لێ دێتەوە: یارە وەك بت پەرستراوەکەم ئارەزووی خەتاو تاوان دەکا [کە ڕەش بوونەوەی ڕوویەتی بە موو، کە دەبێ بەهۆی دوورکەوتنەوەی لە دۆستان. «ع.ح»]، چونکە نزیکە خەتی ڕووی دەرکەوێ. بەڵێ ڕۆژی بتانی چین و خەتا (کە دوو وڵاتی ڕۆژهەڵاتن) [مەبەست لە ڕووی ڕووناکی یارە. «ع.ح»] کـەوتووەتە شـام (ئـێوارە)ی مـیسکی ڕەشی بۆن خۆشەوە.

بەم پێیەش بەیتەکە کۆمەڵێ جیناس و تەناسوب و تەوریەی تێدا دەبێ.

(٦) ڕەم: ڕەوگ. تیب، [«طِیب»]: بۆنی خۆش. تەمەووج [«تَمَوُّج»]: شەپۆلدان. نام: ناو.

واتە: ئاخۆ دەبێ ئەم بۆنە خۆشە کە بە نـاوی مـیسکەوە شـەپۆل دەدا لە ئـاسکی خـەتاو خوتەندا، تۆزی ڕێگای کام کۆمەڵە شۆخی وەك ئاسکی بیابان بێ لە ئاسکی خەتاو خـوتەن نیشتبێ و بۆن بداتەوە.

(٧)واتە: زوڵفی یار هەمیشە بە دەوری ڕوویدا دێ و دەچێ. سەیرکە چۆن عەنبەری سارا بووە بە غوڵامی میسك. مەبەست لە «عەنبەری سارا» زوڵفی یارو، لە «میسك» خاڵی ڕوویەتی.

-٣-

(١) تەعەب: ماندوویەتی.

پـــیاڵەی دیـــدە لەبـــڕێزە، دڵا تـــۆش
بجۆشـە، سـازی نـاڵە هـەم ببێ کـۆك (٢)

بە نووکی تیری شـۆخـێکـی کـەوا چـۆخ
لەبـــەرما تـەن بـووە جـامەی بـرنجۆك (٣)

بــە کــوڵمــی ئـاڵیـا ئـاڵا خـەتی سـەبز
ترنجی کـەوتە بـەر پـەنجەی تـرنجۆك (٤)

بە تیرۆك کردن کینایەیە لە لەڕو لاواز کردن.

لە کۆکردنەوەی «تیرۆك» و «نان»دا تەناسوب هەیە.

(٢) لەبڕێز: پڕ، ئەوەی چی تیایە لە لێواریەوە سەر بکا. کۆك: کۆك بوون، ئامادەبوونە بۆ کار، دەڵێن سەعاتەکە کۆك بکە.

واتە: پیاڵەی چاو پڕ بووە لە شەراب، کەواتە بۆ ئامادکردنی بەزمەکە، بە تەواوی با دڵێش بێتە جۆش و ئامێری سازیش کە بریتی بێ لە ناڵە لەجیاتی مۆسیقا با کۆك بێ.

مەحوی لەم بەیتەدا کاسەی چاوی شـوبهاندووە بـە پـیاڵەی شـەراب و فـرمێسـکیش بـە شەراب. رووی شوبهاندنەکەش لە یەکەمیاندا پـڕی و لە دووهـەمیاندا سـوورییە «سـووری فرمێسکی خوێنین و شەرابی سوور» هـەروەها نـاڵەی دەروونـیشی شـوبهاندووە بـە سـازو، جۆشی دڵیشی شوبهاندووە بە کۆڕی یاران.

(٣) چۆخ: چۆخە، شاڵ. تەن: لەش. برنجۆك: جۆرە قوماشێکی کونکونە.

واتە: لەشم وا بە تیری برژانگی یار بێژراوە دەڵێی کراسی برنجۆکە لە بەرما.

لە نێوان «کەوا» و «تەن» و «جامە» و «چۆخ» و «برنجۆك»دا تەناسوب هەیە.

(٤) ترنج: مێوەیەکە لە چەشنی پرتەقاڵ، توێکـڵێکـی زبـر و ئـەستووری هـەیە، مـرەبای لێ دروست دەکەن. ترنجۆك: رواوێکی رەش سەوزە.

واتە: مووی تازە دەرهاتووی دۆست لە دەوری کوڵمی ئاڵاو، کوڵمی وەك ترنجی کەوتە بەر پەنجەی ترنجۆکی مووی تازە دەرهاتووی.

گەر ئەم ریش و سەرەی زاهید لەگەڵ بێ
دەبێ جەننەت بە دەشتی شنگ و پیشۆك (٥)

رەقیبە لەعنەتی، عاشق دەکەی رەجم
لەباتی سەگ دەکەی شێرێ سەمەندۆك (٦)

بە خۆڕایی لە «مەحوی» بەس بڕەنجە
نەجیبی، مەگرە وەك هۆکڵ، بەگم هۆك (٧)

- ٤ -

ئەو سەروی نازە تەوسەنی هێنایە تازو تەك
هەستا قیامەت و فەلەك ئەستوونیە گەرەك (١)

ئەی دڵ! بناڵە، ساز بدە چەنگی بەزمی عیشق
مەی خوێنی جەرگە، ناڵەیی مەحزوونیە گەرەك (٢)

---

(٥) شنگ: گیایەکی بەهارەی کوێستانییە و دەخورێ، لقێکی باریك و گەڵایەکی لوولی هەیە، بنكدار و شیرەداریشە. پیشۆك: گیایەکی بەهاری کوێستانییە، گەڵای باریك و درێژی هەیە، سەلکێکی بچووکی سپی هەیە دەخورێت. (٦) سەمەندۆك: بە پەند کراو.
(٧) هۆکڵ: ئەوەی هۆك بکاو بتۆرێ. هۆك: تۆران و بیانوو گرتن.

- ٤ -

(١) تەوسەن: ئەسپی شۆخ و سەرکێش. تاز و تەك: غارغارێن. ئەستوون: ستوون، کۆڵەکە. گەرەك: پێویست.
(٢) چەنگ: ئامێرێکی مۆسیقایە. مەحزوون: ئاوازێکی مۆسیقایە.
واتە: ئەی دڵ بناڵێنە و چەنگی کۆڕی دڵداری رێك بخە و لێی بدە. ئەو شەرابەی لەم کۆڕەدا دەیخۆینەوە خوێنی جەرگی دڵدارە، شەرابی وایش پێویستی بە ئاوازی خەمگینە، چ ئاوازێکی خەمگینیش لە ناڵەی دڵی خەفەتباران خەمگین‌ترە؟!.
وشەی «ساز» تەوریەی تێدایە، چونکە وەك چۆن بەمەعنای رێك‌خستنە، بە هەر ئامێرێکیش دەڵێن لە ئامێرەکانی مۆسیقا.
دەگونجێ وشەی «بناڵە» بە «بە ناڵە»ش بخوێنرێتەوە.

ئـەمڕۆ لە کـن زەمـانە هـونەر بـۆتـە قـەشمەری
شـێری ژیـانی بـۆ چـیە، مـەیموونیە گـەرەك! (٣)

فـیترەت بـڵند و پـایە بـڵندم نـەدی، بـە گـوێش
گەردوون ئەوەندە دوونە کە هەر دوونیە گـەرەك (٤)

تینوو بە خوێنی عاشقە، ئـەی دڵ! ببە بـە خـوێن
ئەو لێوە، مـوژدە بـێ، دڵی پـڕ خـوونیە گـەرەك (٥)

قوم هـەر دەبـێ لە خـوێنی جگـەر دا بـە ئـاهەوە
ئەو مەستی غـەفڵەتـە لەبـی مـەیگوونیە گـەرەك (٦)

دلبەر عەجەب نیە دڵی «مەحوی»ی بە دڵ کـە بـرد
ئـەسکەندەری زەمـانە فـلاتوونیە گـەرەك (٧)

---

(٣)قەشمەری: گاڵتە و گاڵتەجاڕی.

(٤)فیترەت: سروشت.

واتە: نەك هەر بە چاو کەسی سروشت و پایە بەرزم نەدیوە، بە گوێیش باسیم نەبیستووە. ئەمەش سەیر نیە، چونکە خەڵك لە زەمانەدا دەژین و زەمانەش ئـەوەندە دوون و هـیچە لە کەسانی دوون و هیچ بەولاوە پێ ناگەیەنێ، چونکە خۆی کەسانی وای دەوێ.

(٥)واتە: ئەی دڵ موژدە بێ کەوا یار بە خوێنی دڵدارانی تینووە و لێوی دڵێکی دەوێ کە پڕ بێ لە خوێن، کەواتە ببە بە خوێن تا بتخواتەوە.

(٦)مەیگوون: وەك مەی.

واتە: یاری سەرخۆشی بێ ئاگایی لێوی مەی ڕەنگی دڵداری دەوێ، بەڵام دەستی ناکەوێ. بۆیە دەبێ هەمیشە بە داخەوە قوم لە خوێنی جگەری خۆی بدا.

(٧)فلاتوون: ئەفلاتوون (٤٢٧-٣٤٧ی پ.ز) یەکێکە لە بەناوبانگترین فەیلەسووفەکـانی یۆنان، قوتابی «سوکرات» و مامۆستای «ئەرستاتالیس» بووە.

واتە: هیچ سەیر نیە کە دڵبەر دڵی مەحوی بەرێ بۆ خۆی، چونکە ئەو فەرمانڕەوای هەموو جیهانە وەك ئەسکەندەرو، مەحویش کەسێکە لە پایە و پلەی ئەفلاتونداو ئـەسکەندەریش ئەفلاتوونی دەوێ بۆ خۆی بێ و لەگەڵی بێ.

-٥-

ئاشتی تۆ، تۆری من، بۆ بێ سەباتی هەردوو یەك
گەیوەتە حەددی یەقین، ئەم دوو یەقینەن هەردوو شەك(١)

ئاخر ئەم دنیایە ئەمری دێتە سەر: ئاخر ببە
یەعنی بەس ئەی فاحیشە عالەم بە قڕ دە یەك بە یەك(٢)

-٥-

بیستراوە و لە شێوەی ئەم پارچە شیعرە خۆیشیەوە وا دەردەکەوێ هۆی دانانی ئەوە بووە ڕۆژێ لە ڕۆژان لە مەجلیسێکدا باسی خەلافەت دەکرێ کە ئاخۆ حەقی حەزرەتی ئەبووبەکر بووە یا هی حەزرەتی عەلی مەسەلەی بە میرات هاتنەوەی باخی «فەدەك»یش دێتە پێشەوە کە حەزرەتی ئەبووبەکر بە حەقی حەزرەتی فاتیمەی کچی پێغەمبەری نەزانی و نەیدایە چونکە پێغەمبەر فەرموویەتی: «نَحْنُ مَعَاشِرَ الْأَنْبِيَاءِ لَا نَرِث وَ لَا نُورَثُ» واتە: ئێمە کە تاقمی پێغەمبەرانین نە میراتمان بۆ دێتەوە و نە میراتمان لێوە دەگەڕێتەوە. پاشان یەکێك لە دانیشتوانی مەجلیسەکە دەچێ مەسەلەکە بە ئاوەژۆیی بۆ یەکێك لە شێخانی ئەو سەردەمەی سلێمانی دەگێڕێتەوە و هەندێ غەیبەتی مەحویشی لا دەکاو دڵی لێی دێشێنێ. مەحویش کە ئەوەی بەر گوێ دەکەوێتەوە. ئەم پارچە شیعرە بۆ ئەو شێخە دەنووسێ.

(١) تۆر: تۆران. سەبات: بەردەوامی.

واتە: ئیسپات بووە و باوەڕ بەوە کراوە کەوا ئاشتی تۆ لەگەڵ من و تۆرانی من لە تۆ لە ناپایەداریدا وەکوو یەك وان. مادەمیش ئەمە بووە بە یەقین کەوا ئەم دووانە هیچیان پایەدار نین. ئەم دوو شتە ڕاست و یەقینە وەك شتی گومان لێ کراویان لێ هاتووە و نازانرێ ئاخۆ ڕاستن یا ڕاست نین.

(٢) واتە: هەرچەند زۆرکەس وا دەزانن ئەم دنیایە کە ئەم هەموو کارەساتە بەسەر ئەم خەڵکەدا دێنێ. بڕانەوەی بۆ نیە و بە ئارەزووی خۆیان خراپە و فیتنەیی تیا دەکەن. بەڵام ئاخری هەر دوایی دێ و فەرمانی بڕانەوەی دەچێتە سەر کە ئیتر بەس خەڵك بە قڕ بدا.

ئەم بەیتە پلارێکی قووڵیشی تیدایە بۆ ئەو کەسەی ویستوویەتی ناکۆکی بخاتە نێوان مەحوی و ئەو شێخەی سلێمانییەوە کە باسمان لێ کرد.

نــاوی ئــەو لێوە بــەرن، دەم هــەڵدەپــچڕن بـۆ دوعـا
وا لە بــەرچــاوی بــرینی دڵ هــەیە حـەققی نـمەك (٣)

ئەو سەگـانەن سـپڵە، سـەبب و رەفـزی زاتـی وا دەکـەن
هیممەتی ئەو بەعدی ریحلەت نەبووەوە ئەم دینە حەك (٤)

وەرعــی فــارووقی تـەماشاکـەن، وتـی: نـاکـا قـوبووڵ
غــیرەتم ژاکــاوی ئــەو گـوڵبـاغە بـۆ بـاغی فـەدەك (٥)

---

(٣) واتە: هەرچەند ناوی لێوی بەتام و خوێی یار بهێنرێ، برینی دڵی دڵداران دەکـرێتـەوە و برینەکان دەم هەڵدەپچڕن بۆ دوعای خێر کردن بۆی، چونکە ئەوپەڕی هیواو ئـاواتیان لێی قسەیەکی سوێرە لێیەوە و لەبەر ئەوەکە بە قسەی سوێری ئەو ئەم برینانە برژاونەتەوە، نمەکیان لەبەرچاوە و لە یادی ناکەن و هەمیشە دوعای خێری بۆ دەکەن.

بەو پێیەش کە ئەم بەیتە ئیشارەت بێ بۆ هۆی دانانی پارچە شیعرەکە، پوختەی مەعناکەی وای لێ دێتەوە: ئەی ئەولادی حەزرەتی عەلی! ئێوە ئەگەر بـەهۆی فـەرموودەی حـەزرەتی ئەبوبەکرەوە بێبەش بووبن لە باخی «فەدەك»، پـێویسـتە هـەرکاتێ نـاوی ئـەو بـبرێ، دەم بکەنەوە بۆ دوعای خێر کردن بۆی، چونکە برینی دڵتان کە بێبەش بوونە لەو باخە، نمەکی ئەو زاتەی لە بەرچاوە کە نەیهێشت ماڵی حەرامتان دەسکەوێ و تووشی حەرام خواردن بین.

(٤) سەبب: جنێو. رەفز: نەویستن. حەك: کوژانەوە.

واتە: سپڵە ئەو سەگانەن کە جنێو بە حەزرەتی ئەبووبەکر دەدەن و بە خەلیفەی پێغەمبەری پەسەند ناکەن. ئەگەر حەزرەتی ئەبووبەکر نەبوایە کە بەگژی پاشگەز بووەوەکاندا چوو و قورئانی کۆکردەوە، لەوانەبوو ئاینی ئیسلام پاش کۆچ کردنی پێغەمبەر (د.خ) بکوژێتەوە و لەناو بچێ.

مەلا ئەسعەدی مەحوی مەعنای ئەم بەیتەی وا لێ داوەتەوە گوایە مەبەست لە «زاتی وا» پێغەمبەر و مەبەست لە جنێو پێدانی ئەوە بووە کە کـافرەکـان پـێیـان وتـووە سـیحرباز. دەڵێ مەبەستیش لە نیوەی دووهەمی بەیتەکە ئەوەیە لەبەر هیممەتی پێغەمبەر خۆی بوو ئاینەکەی لەپاش وەفات کردنی لەناو نەچوو. بەڵام ئەم مەعنایە زۆر دوورە و بۆ شوێنەکە دەست نادا.

(٥) فاورووقی: هی حـەزرەتی عـومەر. بـاغی فـەدەك: بـاخێك بـووە لە نـزیکی خـەیبەردا لە غەزایەکدا کەوتە بەر پێغەمبەر (د.خ) و پێغەمبەر لە ژیانی خۆیدا مەسرەفی لێ دەکرد بۆ ماڵ و منداڵی و، پاش وەفاتی حەزرەتی فاتیمە داوای کرد لە حەزرەتی ئەبووبەکر کە بیداتێ چونکە

سەر ئەوان و سەر هەموو یارانی پێغەمبەر، خودا
دارڕێژێ رەحمەت هەموو دەم پڕ زەمین و پڕ فەلەك!

بەڵکە سەررێژێکی بێ بۆ ئێمە، چاوەڕوانەکان
کۆمەڵی جینن و جەماعەی ئینس و ئەفواجی مەلەك(٦)

هەر دەبێ سەررێژێ بێ وادەی غیزا، خواجەی کەریم
کردی یادی بەندەگانی خۆ بە یەك دوو لوقمەیەك(٧)

وادەیێکت دا بە «مەحوی»: دێمە سەیری کۆشتنت
وەختێ هات ئەو خێرە، سا مەبیە لە بەدگۆ حەرفی پەك(٨)

میراتی باوکیەتی و ئەویش بەپێی حەدیسەکە نەیدایە، وەك پێشان باسمان کرد.

واتە: حەزرەتی ئەبووبەکر ئەو زاتە پایە بڵندە بوو کە دینی پێغەمبەری پاراست لە فەوتان. ئەمجا وەرن سەیری لە خواترسانی حەزرەتی عومەر بکەن، حەزرەتی عومەریش ئەو زاتەیە کە فەرمووی غیرەتم قوبووڵ ناکا لە پێناوی باخی فەدەکداگوڵباخی حەزرەتی فاتیمە بژاکێ و بە هۆی وەرگرتنی ئەو بەشە باخەوە تووشی حەرام خواردن ببێ.

باس کردنی وەرعی فارووق لەم شوێنەدا لەوەوەیە کە حەزرەتی عومەر لەکاتی داواکردنی باخەکەدا لەلایەن حەزرەتی فاتیمەوە، پشتی حەزرەتی ئەبووبەکری گرت و دووپاتی کردەوەکە ئەو حەدیسە راستە و فەرمودەی پێغەمبەرە (د.خ). پاشانیش کە دوو سێ جاری تر مەسەلەکە سەری هەڵدایەوە و لەناو هەندێ لە یارانی پێغەمبەردا بوو بە مقۆ مقۆ، حەزرەتی عومەر لە مەجلیسێکدا کۆمەڵێ لە گەورە گەورانی یارانی سوێند داکەوا ئەو حەدیسەیان لە پێغەمبەر بیستووە و بەو جۆرە مەسەلەکەی بڕییەوە.

(٦) سەررێژ: ئەوەی لە سەری کاسەی پڕبووەوە دەڕژێ. جین: جنۆکە. ئینس: ئادەمیزاد. مەلەك: مەلائیکە.

(٧) غیزا، «غِذا»: نان خواردن. بەندەگان: بەندەکان. لوقمە: پاروو.

واتە:گەورەی خاوەن دەست و دەهەندە، دەبێ لەکاتی نان خواردندا شتێکی لێ بمێنێتەوە و بە یەك دوو پاروویەك یادی بەندەکانی خۆی بکاتەوە.

(٨) وادە: وەعدە، گفت. مەبیە: مەبیسە. پەك: پەك خستن، تەگەرە.

تیپی «گاف»

-١-

وتی: بۆچی وەها بێ تین و بێڕەنگ؟
وتم: تۆ بۆچ ئەوەندە شۆخیو شەنگ؟[١]

گەیشتن بەو شەهی عالی مەقامە
نیە فکرم، خەیاڵم خاوە، پێ لەنگ[٢]

هەتا لەو یاری دەمسازە جودا مام
وەکوو نەی بێ نەوا کەوتووم و بێدەنگ[٣]

دەگەییە مەنزڵی سەلما بە سەد قەڕن
بە گامێ تەی بکەی گەر سەد دە فرسەنگ[٤]

یەکێ عاشق بە خوو، یەك تالیبی روو
یەکێ مەجبووری بۆ، یەك مایلی رەنگ[٥]

-١-

(١) بۆچ ئەوەندە (ن): بۆچی ئێندە. (٢) لەنگ: شەل.

(٣) هەتا: ئەوەتێ. دەمساز: هاودەنگ. جودا: جیا. نەی: شمشاڵ. بێنەوا: بێ ئاواز، لات.

واتە: جاران بەهۆی ئەو یارەوە یارای دەنگ لێهاتنم بوو. ئێستا ئەوەتەی لەو جیابوومەتەوە و لێی دوور کەوتوومەتەوە وەك شمشاڵی بێ شمشاڵژەن کپو بێدەنگ کەوتووم.

(٤) سەلما: لە ئەدەبی کلاسیکی عەرەبدا کینایەیە لە یار. قەڕن: سەد ساڵ. گام: هەنگاو. سەد دە: دە سەدی، هەزار. فرسەنگ: فرسەخ، نزیکەی ٦ کیلۆمەترە.

واتە: هەواری یار ئەوەندە دوورە، ئەگەر بە هەنگاوێك هەزار فرسەنگ ببڕی، ئەوسا بە هەزار ساڵ دەیگەیتێ.

(٥) بۆ: بۆن. مائیل: حەز لێکەر.

واتە: یاری من هەر سەرێکی تەماشا بکەی جوان و دڵڕفێنە. بۆیە یەکێك دڵی لە خوو و رەوشتی چووە و یەکێکی‌تر ئارەزووی لە دیمەنیەتی. کەسێکی‌تریش هۆگری بۆنی خۆشی بووە و هی وایش هەیە ئارەزووی لە رەنگو شێوەیەتی.

خـــەت و زاری کـــە بـــاسی کـــەوتە گـــوڵزار
کەچ ئەستۆ ما وەنەوشە، غونچە دڵ تەنگ (٦)

جیهانی کـردووە سـەرخـۆش و مـەدهۆش
لەبی وەك بادە، خەتتی سەبزی وەك بەنگ (٧)

مـەگـەر خـوێنـم سـیجافی بـێ بـەری دەم
کەوا ئەو دامەنم کـەوتۆتـە بـەر چـەنگ (٨)

دڵی سـەنگە، دەبـاریٚ گـوڵ بـە سـەریا
ئەوی گوڵ بوو، زەمانە دایـە بـەر سـەنگ (٩)

---

(٦) خەت: موو. زار: دەم. کەچ ئەستۆ: مل لار.
واتە: کە باسی دەمی بچووك و مووی ناسکی دەم و چاوی یار گەیشتە ناوباخ، وەنەوشە لە شەرمەزاریدا ملی کەچ کرد چونکە خۆی لە ئاستی مووی ئەودا بە هـیچ هـاتە پـێش چـاو و خونچەیش دڵتەنگ بوو، چونکە دەمی ئەوی لە خۆی بە نەپشکووتووی بچووکتر دی.
ئەم بەیتە لەف و نەشرێکی مورەتتەبی تیایە، «وەنەوشـە» بۆ «خـەت» و «غونچە» بۆ «زار» دەگەڕێتەوە.
(٧) واتە: لێوی وەك شەراب سووری یار و مووی وەك دووکـەڵی بـەنگ بـاریك و کشـاوی، جیهانیان سەرخۆش و بێ ئاگا کردووە.
(٨) سیجافی: وەك سیجاف. سیجاف: پەراوێز. دامەن: داوێن. چەنگ: چنگ، دەست.
واتە: مادەم کە دەستم لە داوێنی یار گیر بووە، نابێ بەریدەم، مەگەر گیانم تێدا نەمێنێ و خوێنم وەك ڕەنگی پەراوێز کاڵ ببێ. عادەت وایە ئەو پارچەیەی دەکرێ بە پەراوێزی کـەوا، سوورێکی کاڵە.
(٩) واتە: ئەوەی دڵی وەك بەرد ڕەقە گوڵی بەسەردا دەبارێ و ئەوەش کـە وەك گـوڵ نـاسکە زەمانە دەیداتە بەر بەرد. بەپێی ئەم مەعنایە مەحوی گلەیی لە ڕەوشتی بەدی زەمانە دەکا کە هیچ شتێکی لە جێی شایانی خۆیدا نیە.
دەشگونجێ مەعنای بەیتەکە وا لێ بدەینەوە کەوا واتە: دڵی یار بەرابەر بە دڵدارەکانی وەك بەرد ڕەقە، ئەمان فرمێسکی خوێنینی وەك گوڵ سووری بەسەردا دەڕێژن، کەچی ئەویش دڵە ناسکەکانی ئەمان دەداتە بەر بەردی کەمتەرخەمی و گوێ پێ نەدان و دڵڕەقی.

کـــە بـــۆتـــە دۆشـــەك «اَظْـفارُ المَـــنِيَّةَ»
لە نائەهلان ئەوەندەم دیوە سـەرچـەنگ(١٠)

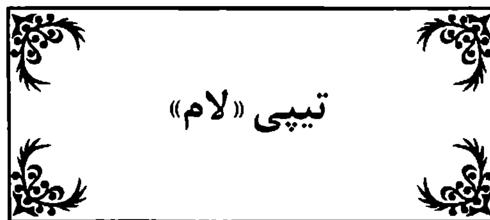
بـــتان ئـــەمڕۆ لە فـــەزڵی ئـــێمـــە دەدوان
فەڕەنگ ئیشی چ بێ «مەحوی» بە فەرهەنگ!(١١)

(١٠) «اظفار المنيّة»: نینۆکی مەرگ. سەرچەنگ: لێدان، شەقازلە.

واتە: ئەوەندە لێدان و تێسرەواندنم لە دەستی ناکەسانەوە دیوە، نینۆکی تیژی مەرگم لا بووە بە دۆشەکی نەرم. مەبەستی لەوەیە ئاواتی مەرگی خۆم دەخوازم.

(١١) فەرهەنگ: زانست و ئەدەب و تێگەیشتن.

مەبەستی ئەوەیە بڵێ: یارەکانی ئێمە لە بێڕەحمیدا وەك فـەرەنگی وان، کـەواتـە دەبـێ موناسەبەتی چی بێ باسی زانست و ئەدەب و تێگەیشتنی ئێمە بکەن و ئەوان پەیوەندیان بە بابەتی واوە چیە؟.

تیپی «لام»

-١-

کە شێخ و واعیز و سۆفی بە جەننەت بەن گەدو گیپاڵ
دەبێ ئەمسالی ئێمە بۆ جەهەننەم بەن سرو سیپاڵ (١)

بە دەرسی من نەشا ﴿وَالشَّمس﴾ی پاری تەلعەتت، ئەمساڵ
ئیجازەم دە موتاڵاکردنی ﴿وَاللَّیْل﴾ی خەتت و خاڵ (٢)

لە چاوم خوێنی جاری کرد و هەم رەنگی لە روو بردم
ئەم ئاشووبی دڵو دینە بە لێوی ئاڵو چاوی کاڵ (٣)

-١-

(١) گەدوگیپاڵ: تەنگە و ورگی زل. سرو سیپاڵ: شرو شیتاڵ، جلە شرە.

پەیوەندی ئەم «شەرت و جەزا»یە لەوەوەیە کە مەحوی نە لە بەرەی شێخ و واعیز و سۆفییە و نە گەدوگیپاڵیشی هەیە و مادەم شێخ و واعیز و سۆفی بەو هەموو گەدوگیپاڵەیانەوە بچنە بەهەشت، ئەو وا دەگەیەنێ کە چوونە بەهەشت دوو مەرجی هەیە، یەکەم ئەوە کە شێخ یا واعیز یا سۆفی بی و دووهەمیش ئەوە کە گەدوگیپاڵت هەبێ.

(٢) نەشا: نەشیا. تەلعەت: روو.

واتە: پارەکە زۆر خەریکی دەرسی سوورەتی «وَالشَّمس»ی باسی رووت بووم، لێی حاڵی نەبووم و لە پلەی تێگەیشتنی من بەرزتر بوو، چونکە چاوم یارای تەماشاکردنی رووتی نەبوو. دەسا رێگام بدە ئەمساڵ لە دەرسی سوورەتی «وَاللَّیل»ی باسی خەت و خاڵت ورد ببمەوە، چونکە موناسبی بەختی رەش و حاڵی ناخۆشمە، بەڵکوو شتێکی لێ تێ بگەم.

جاران لە حوجرەی فەقێدا عادەت بوو بە شەو موتاڵای دەرسی سبەینێیان دەکرد و لێکیان دەدایەوە و بۆ سبەینێ دەیانخوێند. بۆیەش مەحوی لەم بەیتەدا دەرسی بۆ «وَالشَّمس» داناوە کە خۆر بە رۆژدا هەیە و موتاڵاکردنی بۆ «وَاللَّیل» داناوە کە موتاڵا بە شەو دەکرێ.

تەلعەتت (ن): روومەتت.

(٣) واتە: کە سەیری لێوی ئاڵی یارم کرد، عەکسی ئاڵیی لێوی دای لە چاوم و خوێنی لێ هێنا. کە تەماشای چاوی کاڵیشیم کرد عەکسی کاڵییەکەی دای لە رووم و رەنگی لێ بری.

که سەیری ئاینەی کرد و لەپاشان ئەم کەلامەی دی
وتی: من هەم بە بێ تیمسال و ئەم شیعرانە بێ ئەمسال(٤)

زوبانی واعیزی بێ دڵ درێژە دەرحەق ئەهلی دڵ
بەجێشە، غەیری ئەو مل پانە کێ بێ هەڵگرێ ئۆباڵ!(٥)

کە رێی ئەو شاهە کەوتە ئەم مەقامە، جێ‌بەجێ هەستا
وتی: ئەم زاتە ساحێب حاڵە، حەیفێ کەوتووە بێ حاڵ(٦)

چ خۆشە بەم هەموو عیسیانەوە یارەببی بمبەخشی
ببەخشە، بگرە دۆزەخ خۆڵەمێشی کەم بوو یەك مسقاڵ(٧)

بەبێ یارێ مەچۆرە مەعرەکەی ئەسفەندیاری نەفس
کە لەم مەیدانەدا هەر پیرە زاڵە رۆستەمی بێ زاڵ(٨)

---

(٤) ئاینە: ئاوێنە. تیمسال: وێنە.

واتە: یار کە ئەم قسەی منەی بیست لە باسی لێوو چاویداو بۆ تاقی کردنەوەی راستی قسەکەم روانیە ئاوێنە، باوەڕی کرد و وتی: نە جوانێکی‌تری لە چەشنی من هەیە و نە شیعرێ وەك ئەو شیعرانەی تۆیش وتراوە.

(٥) بەجێشە: بەجێیشە. ئۆباڵ: تاوان.

واتە: شتێکی زۆر بەجێیە زوبانی واعیز لە ئاستی عاشقان ئەوەندە درێژ بێ، چونکە مەگەر هەر ملی ئەستووری ئەو ئۆباڵی گوناهی ئێمە بگرێتە ئەستۆ. مەبەستی لەوەیە کە واعیز لە پاش‌ملە خراپەی ئێمە دەڵێ و دەیەنی هەموو گوناهی ئێمە دەکەوێتە ئەستۆی ئەو.

(٦) واتە: کە یار رێی کەوتە لای من و دیمی ئاگام لە خۆم نیە، بەزەیی پیامدا هاتەوە و وتی: حەیفە کەوا ئەم زاتە پێگەیشتووە وا بێهۆش کەوتووە.

(٧) واتە: خوایە چەند خۆشە بەم گوناهەوە لێم خۆش ببی و بمبەخشی. ئەمە بۆ تۆ هیچی تێ ناچێ ئەوە نەبێ کە دۆزەخ تۆسقاڵێك خۆڵەمێشی گوناهبارە سووتاوەکانی لێ کەم بێتەوە.

(٨) ئەسفەندیار: کوڕی گوشتاسیپ، یەکێك بووە لەو قارەمانانەی رۆستەمی زاڵ لەگەڵیاندا جەنگیوە و بەزاندوونی. زاڵ «ی یەکەم»: ریش سپی. زاڵ «ی دووهەم»: باوکی رۆستەم، دەڵێن بۆیە وا ناونراوە چونکە کە لەدایك بووە تووکی سپی بووە.

بە غەمزەی نازەوە ئەو سەروی نازە کەی چۆوە گوڵشەن
کە نێرگس وا بووە چاوی سپی، سەروی بووە تۆپاڵ(٩)

کە بمرێ عاشقی زاری مەلائیك بێن و بیبینن
دەڵێن: ئەم باقە چیلکە ناگرێ یارەب بەرێ گۆپاڵ(١٠)

سەماعی سازی عیشق و ڕێگە بۆ پاڕانەوەت «مەحوی»
لەبەر قاپی تەڵەب بێ، گوێ دەبێ کەڕ بێ، زوبانت لاڵ(١١)

☞

واتە: بەبێ یارمەتی پیرێکی پایە بەرز، هەرگیز مەکەوەرە جەنگ لەگەڵ نەفس و شەیتانی وەك ئەسفەندیاری بەهێز، چونکە لەم مەیدانەدا هەر ڕۆستەمێك قارەمانێکی وەك زاڵ یارمەتی نەدا، ئەوەندەی پیاوێکی پیری ڕیش سپی بێ دەسەڵات دەبێ.

(٩) تۆپاڵ: ئەو وردەیەی لە ئاسن و مس دادەوەرێ لەکاتی کوتانەوە و چەکوش لێدانیاندا.

واتە: نازانم ئەو یارە باڵا وەك سەرو بەرزە کە دەڵێی لە ناز دروست کراوە، کەی بە لارو لەنجەوە چووە ناو باخ و کە نێرگس چاوی بە چاوی مەستی کەوت چاوی سپی بوو و، کە سەرو سەیری باڵای بەرزی کرد دارزاو داوەری و بوو بە پڕووش.

(١٠)گۆپاڵ: گورز.

واتە: دڵداری ئەم یارە لەبەر دەردی عیشق ئەوەندەی خەفەت خواردووە، ئەوەندە لەڕو لاواز بووە، هەموو ئەندامی لەشی وەك چیلکەی لێ هاتووە، بە ڕەنگێ ئەگەر بمرێ فریشتەی سزای ناو گۆڕ دەڵێن خوایە ئەم کۆمەڵە چیلکەیە، بەرگەی گورز و گۆپاڵی ئێمە ناگرێ و لێی دەگەڕێن.

(١١)واتە: مەحویا! ئەگەر مەبەستت ئەوەبێ گوێت لە ساز و ئاوازی عیشق بێ و ڕێگات بدرێ لەبەر دەرگای یاردا بپاڕێیتەوە، دەبێ سەر بۆ باری دڵداری شۆڕ کەیت و هیچ نەبیسی و هیچ نەڵێیت.

-٢-

شنەی بادی بەهاری هاتەوە، خۆشی لە تۆ بولبول!
بە شایی هاتی گوڵ کۆکی کە سازی چەهچەهە و غولغول(١)

چەمەن هەر سەروو نەسرینە لە تەرزی خوابگەی شیرین
سەری کێوانە یەکسەر وەك کەناری کۆهکەن هەر گوڵ(٢)

چ شۆرێکی جنوونی پێوەیە بای ئەم بەهارانە
لە شارا هەر زڕەی زنجیرە، سەحرا شۆرشی بولبول!(٣)

دەبینی ﴿قُلْ هُوَ اللّٰهُ﴾ خوێنەکانی کونجی مزگەوتان
رووە و سەحرا، کە دەبیەن وا سوراحی هاتەوە قولقول(٤)

-٢-

(١) باد: با. هات: هاتن. کۆکی کە: بیخەرە کار. چەهچەهە: ئاواز و چریکە. غولغول: شۆری بوڵبوڵان و دەنگ و هەرای بەیەکدا چوو.

(٢) تەرز: جۆر. بە تێکڕای قوماشی جوان و بە بەرگی نووستنیش دەڵێن: خوابگە: جێگە خەو، مەبەست لە گۆڕە. کەنار: داوێن. کۆهکەن: کێوکەن، فەرهاد.

مەحوی لەم بەیتەدا چەمەنی لەکاتی ئاڵانی گوڵی نەسریندا لە داری سەرو، شوبهاندووە بەوە کە شیرین لە گۆڕەکەیدا بە گوڵی رەنگاو رەنگ دەوری درابێ، وەك لە جێگای نووستنیدا بەرگی جوانی خەوی پێوە پێچرابێ. لووتکەی کێوانیشی بە گوڵەوە شوبهاندووە بە بەرپێی فەرهاد بە دڵۆپی خوێنی خۆکوشتنەکەیەوە.

(٣) واتە: بای بەهار دەماری شێتی پێوەیە و عالەم شێت دەکا. لە شاردا نازداران بە زڕەی کەمەرە و لوولەیانەوە دەخاتە جووڵە جووڵ، لە دەرەوەشدا بوڵبوڵان دەهێنێتە جۆش.

(٤) سوراحی: کاسەی شەراب. قولقول: مرقە مرقی داکردنی شەراب.

واتە: تەنانەت ئەوانەش کە لە کونجی مزگەوتدا کەوتوون و خەریکی خواپەرستین، کە بەهار هات و کاسەی شەراب مرقەی شەراب لێ داکردنی لێوە هات، هەموو بە جارێ رووە و دەشت دەکەونە رێ.

دەبینم سیبحە دەردەستانی مل کەچ بوو لە تەکیانا
لە سەحنی گوڵشەنا سەرمەست و دەستەملانی شیشەی مول (٥)

هەموو خوێنی شەهان و تاجدارانە لە بن خاکا
کەوا هەوری بەهاری سەرزەمینی پێ دەکا گوڵ گوڵ (٦)

زوبانی لاڵە، بۆ حەیرانە، حاڵی بۆ پەرێشانە
لە سۆسەن دەفکرم «مەحوی»، لە وەزعی نێرگس و سونبول (٧)

-٣-

پەروانەیەك بە بولبولی وا وت: کە «بُوالفُضُول»
سووتانە ئیشی ئەهلی مەحەبەت، نە هوولە هوول (١)

---

(٥) سیبحە: تەزبێح. دەردەست: لەناو دەستا بوو. سەحن: حەوشە. مول: مەی.

واتە: ئەوانەی لە تەکیەکاندا ملیان کەچ کردووە و خەریکی خواپەرستین و پشتیان لە هەموو رابواردنێ هەڵکردووە، هەرکە بەهار هات روو دەکەنە باخ و دەست دەکەنە ملی شووشەی مەی.

(٦) واتە: ئەم گوڵاڵە سوورانە کە دەشت و دەریان پێ رازاوەتەوە. هەموو خوێنی ئەو شەهیدانەیە کە لە مەیدانی عیشقدا شاهەنشاو تاجدار بوون و بە تیری یاران کوژراون، وا ئێستا هەوری بەهار دەیڕژێنێتەوە و لە شێوەی گوڵدا لە بنی خاکی دەردێنێتە دەر.

(٧) شاعیر لەم بەیتەدا دەپرسێ: لەبەر چیە وا مەحوی زوبانی لاڵە و حەیران بووە و حاڵی تێك چووە؟ ئەنجا هەر خۆی وەڵامی خۆی دەداتەوە و دەڵێ: بۆیە زوبانم لاڵ بووە چونکە بیر لە جوانی رووی وەك گوڵە سۆسەنی یار دەکەمەوە و گوڵە سونبولیش زوبانداره. بۆیەش حەیران بووم چونکە لە وەزعی چاوی وەك نێرگس مەستی یار ورد دەبمەوە و نێرگسیش چاوی ئەبلەقە. بۆیەش حاڵم تێك چووە چونکە سەرنج لە زوڵفی وەك سونبول ئاڵۆزی ئەو دەدەم و سونبولیش ئاڵۆزە.

ئەم گواستنەوەیە لە شێوەیەکی قسە کردنەوە بۆ شێوەیەکی تر وەك لێرەدا کە لە غائیبەوە گواستوویەتیەوە بۆ موتەکەللیم، شتێکی باوە لە ئەدەبداو پێی دەڵێن: «ئیتیفات».

-٣-

(١) کە: ئەی. «بوالفضول»: ئەوەی کردەوەی هەر هیچ و پووچ بێ.

چـاوی لە وەعـدی کـوشتنی مـن چـاوی دزیـەوە
خوونکاری وا، دەبێ لە قسەی خۆی نەکا نکوول (٢)

بەم ئیختیساسە سا سەری من بۆ نـەگـاتە عـەرش
هات و لە سەرمی دا، وتـی: «اِبْـدَأ بِـما یَـؤُول»! (٣)

وەك دێوی لەعـنەتی کـە کـەلامی قـەدیمی بـیست
زاهید کە باسی عیشق ئەبیێ، دێتە جووڵە جووڵ (٤)

سەججادە مەی پیا رژاوم و، عوریان و لەش بە خوون
نـوێژم مـەزەننە وایـە لەمـەولا بکـەن قـوبووڵ (٥)

مەبەستی لەوەیە خۆشەویستی راستەقینە بە دیمەنکاری و خۆ دەرخستن نابێ. خۆشەویست دەبێ وەك پەروانە بێ کە دەسووتێ و دەنگێکی لێوە نایەت، نەك وەك بولبول کە دەڵێ: عاشقی گوڵم و بەسەر چڵەوە دەیکا بە هەراو لەوە زیاتری لە باردا نیە.

(٢) خوونکار: خوێنڕێژ. نکوول: پەشیمانی.

واتە: یار گفتی دابوومێ بە تیری چاو بمکوژێ، کەچی چاوی، چاوی لەو گفتەی دابووی دزییەوە. خوێنڕێژی وا نەدەبوو لە قسەی خۆی پاشگەز ببێتەوە.

(٣) واتە: چۆن سەرم ئەوەندە بەرز نەبێتەوە بگاتە عەرش، مادەم یار منی بەتایبەتی هەڵاوێرد بۆ کوشتن و وتی لە پێشا دەست بە کوشتنی ئەوکەسانە دەکەم کە سەر بە خۆمن.

«بِما یَؤُول» (ن): «بِمَن یَؤُول». ئێمە بۆیە نوسخەی «بِما»مان لا پەسەندتر بوو چونکە «ما» باشتر بۆ موڵکایەتی دەست دەدا تا «مَن».

(٤) واتە: زاهید کە باسی عیشق دەبیسێ ئۆقرەی لێ دەبڕێ، وەك شـەیتانی لە رەحـمەتی خودا بێبەش کراو کە گوێی لە دەنگی قورئان دەبێ جێگە بە خۆی ناکرێ و هەڵدێ.

(٥) سەججادە: بەرماڵ. مەزەننە: گومان.

واتە: بووم بە دڵدارێکی راستەقینە و سەرخۆشێکی تـەواو. مـەی بـە بـەرماڵمـدا رژاوە و لەسەر خۆشیدا هیچم بە بەری خۆمەوە نەهێشتووەتەوە و بە تیری یار هەمووگیانم خوێناوی بووە. بەم مەرجانەی تیامدا هاتوونەتە دی دەردەکەوێ کەوا لە عیشقدا گەیشتوومەتە پلەیەکی بەرز و لەمەوە گومان دەکەم لەمەولا نوێژم لە بارەگای خوادا پەسەند بێ.

دەرچوو لە حەددی غـایە عـورووجی دەجـاجیلە
یاڕەببی تـۆ بکـەی کـە بکـا عـیسەیەك نـزوول![٦]

زاڵم! ســبەی بـە زەڕڕە حـیسابت لەگـەڵ دەکـەن
ئەمڕۆش، ئەتۆ مەبوورە، حیسابت بکە بە پوول[٧]

ڕێگــەی هـودا تـەریقەتی عـیشقە، دە «مـەحویا»
وەرن و پـــیا بـڕۆن و «وَ صَـلُّوا عَـلَی الرَّسُـول»[٨]

هەر ئەم تـەریقە بـوو بـە هـەموو سـەحبی گـرتیان
ڕۆیـــین پیا، هـەتا گـەیینە مـەرتەبەی وسـوول[٩]

---

(٦) عورووج: سەرکەوتن. دەجاجیلە: دەجاڵەکان. عیسە: عیسا.

واتە: پایە بەرزی دەجاڵەکان لە رادە دەرچووە. مەگەر خودا بکا عیسایەك داپەڕێ بۆیان و لەناویان بەرێ.

ئەم بەیتە ئیشارەتە بۆ ئەوەکە لە دنیا ئاخردا عیسا لە ئاسمان دادەپەڕێ و دەججاڵ دەکوژێ. مەبەست لەو دەججالانەی کە مەحوی قسەیان لێ دەکا پیاوی خراپـە کـە دەسـتیان بـەسەر کاروباری وڵاتدا گرتبوو. بەم پێیە ئەم بەیتەش نیشانەیەکی تری ناڕەزایی مەحوییە لە سیستێمی کارگێڕی کۆمەڵ.

لە نێوان «عورووج» و «نزوول» و «دەجاجیلە» و «عیسا»دا تیباق و تەناسوبێکی ورد و ناسك هەیە.

(٧) واتە: هۆ کابرای ستەمکار! چی دەکەی بیکە و لە هیچ چاوپۆشی مەکە. سبەینێش کـە نۆرە هاتە سەر تۆ سزای تاوانەکانت هەموو لێ دەستێنرێتەوە.

(٨) هودا: هیدایەت، پێچەوانەی گومڕایی. تەریقەت: ڕێگا.

(٩) سەحب: هـاوڕێـیانی پـێغـەمبەر (د.خ). مـەرتەبەی وسـوول [«وصـول»]: پـلەی بـەرزی خواناسین و بە خوا گەیشتن.

-٤-

حەیاتم سەرفی عیشقت کرد بە ئومێدی «فَـمَنْ یَـعْمَلْ»
بە هیجرت کوشتم و نەتکردەوە فکری «وَ مَـنْ یَـعْمَلْ» (١)

جەمالت حەیفە دەرخەی بۆ کەس و ناکەس وتم، فەرمووی:
جەلالی حوسنە ئێمەی کـردە شـاهەنشاهی «لَا یُسأَل» (٢)

وتم: ئـەم عـالەمە دڵیـان ئـەسیری غـەمزەتە، بـەس بـێ!
وتی: کەی بۆتە قووتی شاهبازێ پڕ بە کەف خـەردەل! (٣)

-٤-

(١) واتە: بە هیوای ئەوە کە خوا فەرموویەتی: ﴿فَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْراً يَرَهُ﴾ واتە: ئەوەی ئەوەندەی تۆسقاڵێك چاکە بکا پاداشی وەردەگرێتەوە، ژیانی خۆم لە عیشقی تـۆدا سـەرف کرد، کەچی تۆ بە دەردی دووری کوشتمت و بیرت لەوە نەکردەوە کە خوا فەرموویەتی: ﴿وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرّاً يَرَهُ﴾ واتـە: هـەرکەسێ ئـەوەندەی تـۆسـقاڵێك خـراپـە بکـا تـۆڵەی وەردەگرێتەوە.

(٢) واتە: بە یارم وت: حەیفە جوانی خۆت پیشانی هەموو جۆرە کەسێك دەدەی، ئەویش لە وەڵامدا فەرمووی: شان و شکۆی جوانییە منی کردووە بە کەسێك کە ﴿لَا يُسأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ...﴾ واتە: لێی ناپرسرێتەوە بۆچی وادەکا.ئەم رستەیە بەشێکە لە ئایەتێك لە باسی خوادا.
لە نێوان «جەمال» و «جەلال»دا بەش بەحاڵی بابەتی خواناسی تەناسوبێکی جوان هەیە، نەخوازەڵا ئەگەر «لَا یُسأَل»ەکەشیان بخرێتە پاڵ.

(٣) خەردەل: شیناییەکە تووێکی رەشی وردی هەیە.
واتە: بە یارم وت: دڵی ئەم عالەمە هەمووی بە تیری نازی تۆ دیل بووە، ئیتر با بەسی بێ، بەرەڵڵایان کە. ئەویش لە وەڵامدا وتی: کەی پڕی مشتێ تۆوی خەرتەلە بەشی دانی شابازێکی وەك من دەکا؟ مەبەستی ئەوەیە دڵی هەموو دڵدارەکان ئەوەندەی پڕی مشتێ تۆوی خەرتەلە بایەخی هەیە لای ئەو.
دەشگونجێ مەبەست لە «خەردەل» «خەرتەل» بێ کە داڵە کەر خۆرەیە. بەم پێیە لە نێوان «شاهباز» و «خەرتەل»دا تیباقێکی جـوان پـێك دێ. مـەعناکـەشی وای لێ دێتـەوە: کـە یـار دەسبەرداری دڵ دیل کردن نابێ و هەمیشە هەر دڵی تازە دیل دەکا.

موسەببیب حەز نەکا، پڕ عالەم ئەسبابت پەڕێ کایە
فەقەت چاری نیە قەت یەك بە دوو بینینی مام ئەحوەل(٤)

بەچی، بۆچ ئەم غورروور و کیبر و نازە، دەبیە تۆزێ خاك
بە ئەسڵ و فەسڵ ئەنازی؟ چۆڕە ئاوێك ئەسڵتە و ئەووەل(٥)

پەلی داوێنی پاکت گرتنی بۆ بوو زیاد ئەوجا
لە مەیدانی مەحەبەتدا ئەگەر «مەحوی» کرا پەل پەل(٦)

بەجێ ماوم لە گەڵ من حەسرەتا، مەکسم لەسەر بایەك
بە جارێ هاژە بێنم «مەحویا» وەك دارەکەی سەرکەل(٧)

---

(٤) موسەببیب: سەبەب ساز، خوا. ئەحوەل: خێل.

واتە: ئەگەر خوای سەبەب ساز ئارەزووی لەکردنی شتێك نەبێ، هەزار سەبەب ئەوەندەی دەنکەکایەك قیمەتی نابێ و سەبەب هیچ جۆرە دەورێك ناگێڕێ، وەك چۆن یەك بە دوو بینینی خێل هەرگیز یەك ناکا بە دوو.

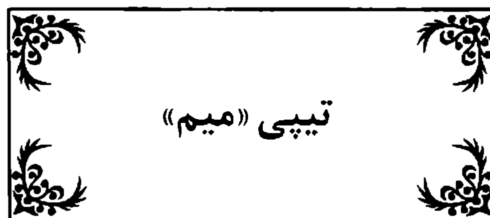
(٥) غورروور: خۆ لی بایی بوون. کیبر: فیز. دەبیە: دەبیتە. چۆڕە ئاو: ئاوی تۆوی ئادەمیزاد.

ئەم بەیتە قسە لەگەڵ ئادەمیزاد دەکا و ئیشارەتە بۆ ئایەتی: ﴿فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسانُ مِمَّ خُلِقَ خُلِقَ مِنْ ماءٍ دافِقٍ﴾ واتە: با ئادەمیزاد بیر لە خۆی بکاتەوە لە چی دروست کراوە؟ لە ئاوێکی هەڵقوڵیو دروست کراوە.

(٦) واتە: کە مەحوی بە ئاواتی خۆی گەیشت و لە مەیدانی خۆشەویستیدا پەل پەل کرا و کرا بە چەند کەرتەوە، هەر کەرتێکی پەلێکی داوێنی پاکتی گرت و بەری نەدا. بەم پێیە ژمارەی پەلی داوێنی تۆ گرتنی زیاد کرد و زیاتر پێتەوە نووسا و لە پتر لە یەك سەرەوە پێتەوە نووسا.

(٧) مەکس «مَکث»: مانەوە. داری سەرکەل: تاقە داری سەر بەرزایی کە داری‌تری بەدەوردا نەبێ و خۆی لەبەر بادا پێ نەگیرێ و زوو بشکێتەوە و بکەوێ.

واتە: بەداخەوە لە هاوڕێیان دواکەوتووم و لەسەر بایەك بەندم کە هەڵکا و لێم بدا و بمخا و بەجارێك وەك دارەکەی سەرکەل هاژە بکەم و بکەوم.

تیپی «میم»

-١-

نالّەم لە سینە، هەم لە دڵم دەرد و غەم حەرام...
بێ، بێ تۆ بەزمی عوشرەت و عەیش ئەر نەکەم حەرام(١)

ئیعلانە: عاشقانی بە کۆیا نەکەن گوزەر
فەتویی چ مەزهەبێکە، تەوافی حەرەم حەرام!(٢)

جۆبارە، لالەزارە، وەرە سەر چەمم، وتی:
ئاشووبە ئەم بەهارە، بووە سەیری چەم حەرام(٣)

-١-

(١) عوشرەت: رابواردن. ئەر: ئەگەر.

واتە: ئەگەر بەبێ تۆ بەزم و رابواردن لە خۆم حەرام نەکەم، یاخوا ناڵە لە سینەم نەیەت و دەرد و غەم لە دڵمدا نەمێنێ. مەبەستی لەوەیە ژیان بێ خۆشەویستی خۆش نیە و خۆشەویستیش بریتیە لە ئازار چەشتن و کەواتە دوعای شەڕەکە وای لێ دێتەوە ئەگەر لەگەڵ نەبوونی تۆدا رابواردن لە خۆم حەرام نەکەم، یاخوا ژیانم ببێ بە هیچ.

(٢) کۆ: کۆڵان. فەتویی: فتوا. حەرەم: حەرەمی کەعبە لە مەککە.

واتە: جاڕ دراوە نابێ کەس بە بەر دەرماڵی یاردا گوزەر بکا کە وەك حەرەمی کەعبە وایە بۆ دڵداران. من نازانم بە مەزهەبی چ پێشەوایەك گەڕان بە حەرەمی کەعبەدا حەرامە.

لە «تەوافی حەرەم»دا ئیستیعارەی موسەررەحە و لە نێوان «حەرەم» و «حەرام»دا جۆرە جیناسێکی موزاریع هەیە.

ئیعلانە عاشقانی (ن): ئیعلانی عاشقانە.

(٣) جۆبار: یا جۆیبار، شوێنێ جۆگە ئاوی زۆری تیا بێ، یا هەر جۆگەی ئاو، یا جۆگەیەکی گەورە کە لە چەند جۆگا پێك هاتبێ. لالەزار: گوڵزار، مەبەست لە دڵۆپی فرمێسکی سوورە. چەم «ی یەکەم»: چاو. چەم «ی دووهەم»: رووبار.

واتە: بە یارم وت: وەرە سەر چەمی چاوم تەماشای جۆگەلەی فرمێسکی گوڵ رەنگم بکە، کەچی وتی: بەهاری رووت پڕە لە ئاشووب و تەماشای چەم حەرام بووە، لەبەر ئەوە نایەم.

شوبهاندنەکە بەم جۆرە هاتووە وەك چۆن بەهاران لافاو هەڵدەستێ و چوونە سەرچەم مەترسی تێدا دەبێ و لەوانە دەبێ بنیادەم بەرێ و هەرچیش کە مەترسی تیابێ کردنی بەپێی

☜

خـوێنـاوی جـەرگ و نـاڵەیـی دڵ گـەر عـەتا کـرا
نۆشینی مەی، سەماعی نەیە و زیر و بەم حەرام(٤)

ئـەو تـەکـیە سـەببی عـیشقی تـیابێ، تـیا مـەبە
بۆ سوننییە تەوەتتونی موڵکـی عـەجەم حـەرام(٥)

گـەر ئـاگـری مـەحەببەتی شك بـەم لە دۆزەخـا
ئەو دۆزەخە بەهەشتمە، جەننەت دەکەم حـەرام(٦)

☞

شەرع حەرامە، رووی دڵداریش لەوەدا کە فرمێسکی زۆری پیا هاتووەتە خوار وەك لافاوی بەهاری لێ‌هاتووە و لەوەدا کە فرمێسکی خـوێنـاوی پیا هـاتووە وەك لالەزاری بـەهاری لێ هاتووە و چوونە سەرچەمی بەهارانیش کە مەترسی خنکانی تیابێ حەرامە.

(٤) واتە: ئەگەر کەسێك بەختی یار بێ خوا خـوێنـاوی جگـەر و نـاڵەی دڵی بـداتـێ، ئـەوە لەجیاتی خواردنەوەی مەی و گوێ گرتن لە شمشاڵ بەسیەتی و مۆسیقای‌تری بۆ حەرامە.

دەشگونجێ «نەیەو» بە «نەی و» بخوێنرێتەوە و ئەوکاتە رستەی تێکڕای نیوە بەیتەکە بە تەقدیر کردنی «دەبێ» یەك تەواو دەبێ، دەبێ بە خەبەر و نیوە بەیتی پێشوو تەواو دەکا.

(٥) تەکیە: جێگای دەروێشان. سەبب: جنێو. سوننی: ئەهلی سوننەت و جەماعەت، بەرابەری شیعەیە. تەوەتتون [«تَوَطُّن»]: بە نیشتمان کردن.

واتە: هەر تەکیەیەکی وشکە دەروێشانی نەفام کە جنێوی تیادا بدەن بە خۆشەویستی، تیا دامەنیشە، چونکە ئەو تەکیانە وەك وڵاتی عەجەم وان بۆ سوننی کە لە وڵاتی عەجەمدا جنێو بە ئەبووبەکر و عومەر و عوسمان و عائیشە دەدەن و بە سووك تەماشای بیروباوەڕی سوننییەکان دەکەن. جنێودانیش بە خۆشەویستی لای دڵداران وەك جنێودانـە بـەو ئـیمامانە لای ئـەهلی سوننەت و جەماعەت و بۆ کەسێکیش کە ئەهلی سوننەت و جەماعەت بێ حەرامە لە وڵاتێکا دانیشێ کە جنێوی تیا بدرێ بەو پێشەوایانە.

(٦) واتە: دڵدار دەبێ عەوداڵی دوای یار بێ و لە دەلاقەی ئەوەوە سەیری هەموو شتێ بکا. بۆیە من ئەگەر لە دۆزەخیشدا ئاگری خۆشەویستی یار شك ببەم بەدوایدا دەڕۆم و دۆزەخم لەبەر ئەو ئاگری خۆشەویستییە لا وەك بەهەشت خۆش دەبێ و بەهەشتی‌تر لە خۆم حەرام دەکەم.

بۆ سەیدی «مەحوی»، ئەو موژە ئیمایەکـا، بـەسە
سەحرایی ئولفەتە کـە لە نـێچـیری رەم حـەرام[(٧)]

-٢-

بـــڕوانـــە ســـووتنم، وەرە بـــڕواکـــە مـــن نـەمام
پـــەروانـــەم ئـــیترم نـــیە پەروا کـە مـن نـەمام[(١)]

ئـــەو نـــەونەمامە کـــەی بـەری مـیهر و وەفـا دەدا
بۆ من، لە دەستی جەور و جەفادا کە من نـەمام![(٢)]

بازاڕی دەرد و خەمکەدەی ئەندۆ و کونجی غـەم
بێ رەونەق و نیشات و سەفا مـا کـە مـن نـەمام[(٣)]

مانم ئـەوەندە پـڕ فـەتەراتـە، کـە قـەوم و خـوێش
ئوممێدی هەر بە عەفوە، خودایا کـە مـن نـەمام[(٤)]

---

(٧) ئیمایەکا: ئیمایەك بکا، ئیشارەتێك بکا. رەم: هەڵاتن.
واتە: ئەگەریار مەیلی کوشتنی ئێمەی بێ، تەنها بە برژانگێك ئیشارەتێك بکا بۆ کوشتنمان، بەسە و پێویست بە هیچی تر ناکات، چونکە ئێمە ئاسکی هێدی و نێچیری راو کراوین و لە بیابانی دەسەمۆییدا دەژین و ئاسکی وایش راکردنی لێ حەرامە و هەرگیز هەڵنایەت.

-٢-

(١) سووتن: سووتان. ئیترم نیە: ئیتر نیمە.
(٢) واتە: کە من لە دەستی جەور و جەفادا فەوتام، ئیتر ئەو نەونەمامە چ سوودێکی بـۆ مـن دەبێ و کەی بەری وەفام بۆ دەگرێ!.
(٣) خەمکەدە: خەمخانە. ئەندۆە: خەفەت. رەونەق: درەوشانەوە.
مەبەستی لەوەیە خەم و مەینەت بازاڕی بە بوونی من گـەرمە و کـە مـن فـەوتام ئـەویش رووەدەکاتە کزی و کەساس دەبێ.
(٤) فەتەرات: فەتارەت، زیان، لێرەدا مەبەست لە گوناهە.

چـــقڵی مـەزاری مـن چـەقیـیه دامـەنی، چ سـوود
شوومی بەرۆکی بەختمی بـەردا کـە مـن نـەمام(٥)

ئەو شۆخە هەر کە نەعشی مـنی دی، قـیامی کـرد
چی بم من؟ ئەم قیامەتە هـەستا کـە مـن نـەمام(٦)

«مەحوی» کە غـەمیە مـردم و غـەم پـەروەری نـیە
غەم مایەوە بە بێ‌کەس و مـەئوا کـە مـن نـەمام(٧)

☞

واتە: خوایە! ژیانم ئەوەندە پڕە لە گوناھ، کەس‌وکارم کە دڵیان پێمدا دەسووتێتەوە و لە دوا ڕۆژم دەترسن، هیوایان هەر بە عەفووی تۆیە کە بگاتە فریام، ئەگینا حاڵم زۆر بەدحاڵ دەبێ.

(٥) مەزار: گۆڕ. دامەن: داوێن.

واتە: تا مابووم هەر بە تەما بووم یار ڕۆژێك بێتە لام، بەڵام هەر نەهات. ئێستا کە مردووم، بە من چی نەگبەتی یەخەی بەختم بەردەدا و یار دێتە سەر گۆڕەکەم و چقڵی سەرگۆڕم بە داوێنیا دەچەقێ و من چ سوودێك لەم هاتنەی ئەو وەردەگرم؟!.

(٦) نەعش: تەرم، جەنازە. قیام: ڕاست بوونەوە.

واتە: یار کە جەنازەکەمی دی هەستایە سەر پێ و بە ڕاست بوونەوەی ئەو هەموو عـالەم هەستایە سەر پێ، وەك بڵێی ڕۆژی قیامەت بەرپا بووبێ. نازانم من چیم وا بە مردنی من ئەم قیامەتە هەستا!.

(٧) پەروەر: پەروەردەکەر و سەرپەرشتی‌کەر.

واتە: مەحوی خەفەتی ئەوەی لە دڵدایە دەڵێ تا من مابووم خەم منی هەبوو و لە پەنای مندا دەژیا. ئێستا کە مردووم، کەسێکی وا شك نابا پەروەردەی بکا و دەستی بـەسەردا بگـرێ و نەهێڵێ بێ‌کەس و بێ‌دەر بکەوێ.

-٣-

بنازم من بە کوفری زوڵفی تۆ ئەی ئافەتی ئیسلام
کە ئەستۆبەندی جیزیەی خستەمل ئیمانی خاس و عام[١]

بە دەفعی سیخنی کردن لە زاهید راغیبی مەی بوو
کەچی ساقی وتی: نادەم بە کەم فام ئەز مەیی گوڵفام[٢]

لە رۆژێکی فەلەك ساقی بووە، تێفکرە لەم بەزمە
قەدەح ئاشامە هەر نادان و هەر دانایە خوون ئاشام[٣]

-٣-

(١) ئەستۆبەند: تەوق. جیزیە: ئەو خەرج و باجەی کە لە سایەی دەوڵەتی ئیسلامدا لەو کافرە کیتابییانە دەستێنرا کە لە وڵاتی موسوڵماناندا دەژیان، بەرابەر بە هەموو واجبێکی هاو نیشتمانێتی کە لەسەر موسوڵمانان خۆیان هەبوو.

واتە: جاران ئیسلام (کە رۆشناییە) جیزیەی لە کافران دەسەند (کە نیشانەی تاریکی گومراییین) بەڵام ئێستا زوڵفی رەشی تۆ کە لە رەشیدا وەك دڵی کافر وایە، تەوقی جیزیەی خستووەتە گەردنی ئیمانی هەموو خواناسێك و هەموو رەشە موسوڵمانێك و ئیمانیانی بۆ خۆی شل کردووە. کەواتە بنازم بەم زوڵفەت کە ئەوەندە کاریگەرە و بووە بە ئافەت و بەڵا بۆ دڵی هەموو موسوڵمانان.

مەحوی لەم بەیتەدا زوڵفی رەشی یاری شوبهاندووە بە کوفر لەوەدا کە چۆن کوفر تاریکایی و رەشی دەگەیەنێ، زوڵفی یاریش هەروا رەشە.

(٢) سیخنی: تەمەڵی و لە خواردن بەولاوە هیچ نەکردن. ئەز: من. گوڵفام: گوڵرەنگ.

واتە: بە هەر جۆرێ بوو زاهیدمان هێنایە سەر ئەوە کە واز لە تەمەڵی و گۆشەگیری بێنێ و بێتە کۆڕی خواردنەوەوە و داوای مەی بکا. کەچی مەیگێڕ لەجیاتی ئەوەی پیاڵەی بۆ پڕ بکا، وتی من بەشی بنیادەمی نەفام نادەم لە شەرابی سووری گوڵرەنگ.

دەشگونجێ رستەی «ئەز مەیی گوڵفام» فارسی بێ و لە بەیتێکی فارسی وەرگیرابێ و بەم جۆرە بێ: «از مَی گُلفام».

(٣) ئاشام: ئەوەی شتێ بخواتەوە.

فسانەی من بووە زینەی مەجالیس، ئافەرین ئـەی عـیشق
چەها بێنام و خامی وەك منت کردۆتـە سـاحێب نـام(٤)

بە حـیرەت لەو گـوڵ ئـەندامـەم کـەوا بـادامـییە چـاوی
دڵی نازك وەکوو گوڵ، هەم رەقە وەك تـوێکـڵی بـادام(٥)

بـــناگـــۆشـــی لە چـــینی زوڵفیا دەرکـەوتبوو، دەتـوت
ئەمە بازی سپی سوبحە، چووە بـن بـاڵی زاغـی شـام(٦)

ئەم بەیتە مەعنای بەیتی پێشوو تەواو دەکا. واتە: تەماشای کۆڕی مەی خواردنەوە بکەن، لەو رۆژەوە کەگەردوون بووە بە مەیگێڕ، هەر نەفامە و مەی هەڵدەدا و هەر دانایە خوێنی دڵی خۆی دەخواتەوە. بۆیەش بەشی زاهیدی نەدا کە بە هەزار مـەینەت هـێنـابوومانە سـەر رێی راست و فێری مەی خواردنەوەمان کردبوو، ئەگینا ئەگەر ئەو راست مەیی بە دانا دەدا، دەبوو بیدایە بەو زاهیدە کە هاتبووە سەر رێی راست.

(٤) فسانە: چیرۆك و سەرگوزەشتە. زینە: جوانی. مەجالیس: جەمعی مەجلیسە واتـە: کـۆڕ. چەها: چەندینکەس. خام: خاو، کاڵ.

واتە: لە سایەی عیشقەوە عەقڵم لەسەر خۆم نەماوە و ناوبانگم زڕاوە و قسە و باسم بووە بە مایەی رازاندنەوەی هەموو کۆڕێك. دەسا ئافەرین ئەی عیشق وا چەندکەسی خاو و بێناوی وەك منت ناودارکرد و ناوت خستتە سەر زمانی خەڵك.

ئافەرین ئەی عیشق (ن): ئافەرینی عیشق. منت (ن): منی.

(٥) گوڵئەندام: ئەوەی ئەندامی لەشی وەك گوڵ جوان بێ.

واتە: سەرم لەو یارە گوڵئەندامە سووڕ ماوە کەوا چاوێکی بادامی هەیە، دڵی لە لایەکەوە وەك پەڕەی گوڵ ناسکە و کەمترین شت کاری تێدەکا، کەچی لەلایەکیکەشەوە وەك توێکڵی بادام رەقە و بە هیچ کلۆجێ بەزەیی بە دڵداراندا نایەتەوە.

توێکڵی (ن): تۆکڵی.

(٦) بناگۆش: بناگوێ. زاغ: قەلەڕەش. شام: ئێوارە.

بە «مەحوی» کێ خەبەر دا بۆ سەفەر چـوو ئـەو دلارامـە!
هوجوومی غەم بە جارێ هات و یەکسەر باری کرد ئارام(٧)

- ٤ -

دیارم دەیری عیشقە، جێ بـە سـووتن بـێ لەوێ دەگـرم
کە من مشتێ چڵ و چێوم، بە چی بم، کەڵکی کێ دەگرم(١)

نەگەییە دامەنی دەستی دوعـا، جـا دەبـمە خـاکـی رێی
تەریقەی گۆشەگیری بـەردەدەم، ئـەمجارە رێ دەگـرم(٢)

---

(٧) دلارام: مایەی ئارامی دڵ. ئارام: ئارامی، ئۆقرە.

واتە: چ خوا خراپ بۆ بوو کردوویەك بوو خەبەری بە مەحوی داکەوا یاری مایەی ئارامی دڵ چوو بۆ سەفەر. بەو خەبەردانەی ئەو لەشکری خەم بەجارێ هێرشی هێنا بۆ سەر دڵ و ئارامی بە جارێ باری کرد و ڕۆیی.

- ٤ -

(١) دیار: جەمعی «دار»ە بەمەعنا شوێن و وڵات. دەیر: شوێنی ڕەبەنە مەسیحییەکان.

واتە: من خەڵکی وڵاتی عیشق و خۆشەویستیم و ئەگەر ئاگریشم تێ بچێ دەست لەوێ هەڵناگرم. کە من بەهۆی دەردی دڵدارییەوە ئەوەندە لەرو لاواز بووم، بووم بە مشتێك چڵ و چێو و کەڵکی هیچم پێوە نەماوە، ئیتر بۆچی بمێنمەوە؟ با لەوێ بۆ خۆم بسووتێم!.

نیوەی یەکەمی ئەم بەیتە لە هەندێ نوسخەدا بەم جۆرە نووسراوە:

لە شاگردانی کوورەی «یا: کۆڕی» عیشقم و جێ هەر لەوێ دەگرم

(٢) واتە: هەرچەندم کرد لە گۆشەگیریدا دەستی پاڕانەوەم نەگەیشتە داوێنی یار. بۆیە لەمەولا خۆم دەکەم بە خاك تا بەسەرمدا گوزەر بکا و گەردەکەم داوێنی بگرێ. بۆ ئەم مەبەستە واز لە «تەریقەت» و ڕێ و شوێنی گۆشەگیری دێنم و دێمە دەرەوە و ڕێگا دەگرمەبەر و دەبم بە «ڕێ گر».

ئەم بەیتەی مەحوی دوو وردەکاری جوانی تیایە؛ یەکەم: گەیاندنی مەعنای بێ سوودی خۆ بە زل گرتن و سوودمەندی خۆ بە کەم زانین کە لە نیوە بەیتی یەکەمەوە دەردەکەوێ کە دەڵێ «دەستی» پاڕانەوە نەگەیشتە داوێنی و لەمەولا دەبمە «خاکی ڕێی». دووهەمیش: بەرابەری یەك ڕاگرتنی «تەریقەت» و «گۆشـەگـیری» لەلایـەکـەوە و «ڕێ گـرتنەبەر» و بـوون بـە «ڕێ گـر» لەلایەکی ترەوە.

که دادی یەئسی خۆمـم بـردە لا، ئـەم عـارفە تـوند بـوو
وتی: ئاخر سبەینێ جەژنە، خوێنی تـۆ لە پـێ دەگـرم[٣]

لە رووسووری عیبادەت لام و روو زەردی خەجاڵەت مام
بە نـاوی سـێوی نـاوم بـاغەوان و مـن بـەهێ دەگـرم[٤]

لەسەرخۆ چوونە، شەیدا بـوونە، قـوڕ پـێوانـە، سـووتانە
هەتا مردن، مەحەببەت ئێشـی زۆرە، رێزی لێ دەگـرم[٥]

چ شۆخە ئـاگـرم تـێ بـەردەدات و پـێم دەڵێ: یـا شـێخ!
بە خاشاکی دەوت شوعلە عەسامە، دەستی پێ دەگرم[٦]

---

(٣) عارفە: رۆژی پێش جەژنی قوربان.

واتە: کە لەم رۆژی عارفەدا دادی نائومێدی خۆمم بردە لای یار، کە بۆچی هێشتوومیەتەوە بۆ نامکوژێ، لێم توند بوو وتی: نائومێد مەبە، سبەینێ جەژنی قوربانە، سەرت دەبڕم و دەتکەم بە قوربانی و خوێنت لەجیاتی خەنە دەگرمە پێی خۆم و بەوە بە ئاواتی خۆتت دەگەیەنم.

وشە ئاراییەکی جوان لە وشەی «عارفە»دا هەیە کە بۆ ئەوە دەست دەدا بە «عـاریفە»ش بخوێنرێتەوە بەمەعنا خواناس.

(٤) لا: تەریك و بێبەش و ملپێچیکەر.

واتە: لە سەربەرزی و روو سووری خواپەرستی کلام و روو زەردی شەرمەزاریم بۆ ماوەتەوە. باخەوانەکەم کە خوایە بە ناوی سێوەوە منی ناشتووە، کەچی من بەهێی بۆ دەگرم. ئـەو روو سووری خواپەرستی لە من دەوێ، کەچی من بەهێی شەرمەزاری و روو زەردی بۆ دێنمە بەر.

ئەم بەیتە ئیشارەتێکی تیایە بۆ ئایەتی: ﴿وَ مَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونَ﴾ واتە: ئامیزاد و جنۆکەم بۆ هیچ دروست نەکردووە بۆ ئەوە نەبێ کە بمپەرستن.

(٥) واتە: دڵداری، تا دڵدار دەدا بەکوشت گەلێ دەرد و مەینەتی دێنێتەرێ. منیش بڕیارم داوە ئەو هەموو دەرد و مەینەتانە قوبووڵ بکەم و رێزیان لێ بگرم یەك لەدوای یەك تووشیان ببم.

(٦) شۆخ: عەیار و زۆرزان. خاشاك: پڵ و پووش، چیلکە و چەوێڵ.

واتە: یار ئەوەندە عەیار و زۆر زانە، ئاگریشم تێ بەردەدات و بە شێخی خۆیشـیم بـانگ دەکا! وەك ئەوە کە بڵێسەی ئاگر بەردەبووە چیلکە و پوش و دەیسووتاند و دایدەمرکاندەوە، کەچی دەیوت بۆیە دەستی بۆ دەبەم کە وەك عاسام وایە دەستی پێوە دەگرم.

که سینەی ڕێشمی بەو تێغی نازە ئەنجن ئەنجن کرد
وتی: پەژموردەیە ئەم لالەزارە، ئاوی تێ دەگرم(٧)

لە پاداشی قسەی سەردا هەمە ئاه و هەناسەی گەرم
کەسێ شێتانە بەردم تێ گرێ، من بەرقی تێ دەگرم(٨)

شوکر هۆشیارە «مەحوی»، تێدەگا دنیا خەراباتە
کە بەدمەستی بکا ئەهلی، خراپەی بۆچی لێ دەگرم!(٩)

-٥-

لە ناکەس کارییا، خاکم بەسەر، ڕۆیی بە با عومرم
خودا! تۆ بمژێنە تا لەبەر قاپی کەسێ دەمرم(١)

---

(٧) ڕێش: بریندار. پەژموردە: سیس بوو.
واتە: یار کە سینەی بە تیری خۆشەویستی زامارمی بە تێغی ناز ئەنجن ئەنجن کرد، وتی گوڵزاری سینەی خوێناویت سیس بووە، بۆیە بە تێغی ناز لەت لەتی دەکەم تا خوێنی تێ بزێت و ئاو بخواتەوە و بگەشێتەوە.
(٨) سەرد: سارد.
واتە: لە تۆڵەی قسەی سارد و ناخۆشی وەك بەردی ڕەقی یارانی بێبەزەییدا، منیش هەڵکێشانی ئاخ و هەناسەی گەرمم هەیە کە وەك هەورە برووسکە و بەرقی ئاسمان کاریگەر و سووتێنەرە.
(٩) خەرابات: مەیخانە. بەدمەستی: سەرخۆشی لەڕادە بەدەر.
واتە: دنیا وەك مەیخانە وایە و خەڵکیش وەك سەرخۆش وان. بۆیە هەرچی بکەن، منی هوشیار و ئاگادار لێیان ناگرم.
لە نێوان «خەرابات» و «خراپە»دا وشە ئارایی‌یەکی جوان هەیە.

-٥-

(١) ناکەس کاری: کاری لە چەشنی کردەوەی ناکەسان. کەسێ: پیاوێکی پیاوانە، پیاوێکی ڕاستەقینەی خوا.

به زایع چوو له «مٰا لٰا یَعْنِی»یا وەقتم هەموو، یەعنی...
دەبێ وەقتێ له «بُوالوَقت»ێ بخوازم دا تیا بمرم(٢)

ئەجەل دەورم دەدا: حازر بە، وادەی دەور و تەسلیمە
منی غەفڵەت زەدە هێشتا خەریکی مەسئەلەی دەورم(٣)

خەیاڵی پووچی دنیا وا دەماغ و دڵمی پێچاوە
قیامەت، هەر مەگەر رۆژی قیامەت بێتەوە فکرم(٤)

ئەم بەیتە ئیشارەتە بۆ حەدیسی پێغەمبەر (د.خ) کە فەرموویەتی: «مِنْ حُسْنِ اِسْلٰامِ الْمَرْءِ تَرْكُهُ مٰا لٰا یَعْنِیهِ» واتە: لە نیشانەی باش موسوڵمانێتی بنیادەمە ئەمە کە واز لە شتێ بێنێ کە ئیشی پێ نەبێ.

لە نێوان «ناکەس کاری» و «کەسێ» و مەعنای «بمژێێنە» و «دەمرم»دا جۆرە تیباقێکی ناسك هەیە.

(٢) «مٰا لٰا یَعنی»: کاری بێ کەڵك. «بوالوقت»: خاوەن کات. دا: تا.

واتە: هەموو کاتم لە کاری هیچو پووچدا بەسەر چوو، بەجۆرێ کە کاتی ئەوەشم نەماوە تەنانەت تیا بمرم، بۆیە دەبێ داوای کەمێك کات لە خاوەن کاتێك بکەم کە خوایە، بمداتێ تا تێدا بمرم.

(٣) غەفڵەت زەدە: ئەوەی تووشی دەردی بێ ئاگایی و لەبیرچوونەوە بووبێ. دەور «ی سێهەم»: لە ئیستیلاحی زانایانی عیلمی کەلامدا ئەوەیە پەیدابوونی شتێك بەسرابێ بە پەیدابوونی شتێکی ترەوە کە پەیدابوونی ئەویش بەسرابێ بە پەیدابوونی ئەمەوە کە ئەمەش هەرگیز نابێ. ئەم مەسئەلەیە لە عیلمی کەلامدا دەکرێ بە بەڵگە بۆ پێویستی بوونی خودا.

واتە: مەرگ دەوری داوم دەڵێ: وادەی ئەوە هاتووە سەردەمی ژیانی خۆت بەدوایی هاتوو دابنێیت و گیانت بدەی بەدەستەوە. کەچی من تازە وادەزانم سەرەتای ژیانمە و خەریکی مەسئەلەی دەورم کە فەقێ لە سەرەتای خوێندنیاندا دەیخوێنن.

(٤) مەبەستی لەوەیە توانای بیر کردنەوەم لە هیچ نەماوە، لەو کاتەم نەبێ کە تیا دەژیم.

لە پێ کەوتووم و نەفسم بۆ هەوا دەشنێ وەکوو منداڵ
لەبەر پیری سەرم خۆی ناگرێت و تازە پێ دەگرم (٥)

چیە سووچ و گوناهی؟ بۆچی دەیکاتە جەزاخانە؟
لە قەبر هەڵکەن، هەتا ڕۆژی جەزا دەعوا چیە قەبرم (٦)

سبەینێ «یُحشَرُ المَرْءُ»ە، براگەل فرسەتە ئەمڕۆ
تەبەڕرا بن لە من، با کەس نەبێ حەشری لەگەڵ حەشرم (٧)

لە من نازانم ئیتر نەفسی بەدخوو چی دەوێ «مەحوی»
کە بەدکردار و بەدڕەفتار و بەدئەفکار و بەد تەورم (٨)

---

(٥) واتە: لەبەر پیری و نەخۆشی پەکم کەوتووە و لە پێ کەوتووم، کەچی نەفسم وەکوو منداڵ بە دەم ئارەزووەوە دەشنێ... لەبەر پیری سەرم بۆ ڕاگیر ناکرێ، کەچی لە ڕووی نەفس و ئارەزووەوە دەڵێی تازە پێ دەگرم و سەرەتای ژیانمە.

(٦) واتە: ئەوەندە گوناهبارم، قەبرەکەم تا ڕۆژی قیامەت هەر شکات دەکا لەدەست قەبر هەڵکەن کەوا کردی بە جێگای سزادانی من و منی تێ خست. نازانم ئەو قەبرە بەدبەختە چی کردبوو و گوناهی چی بوو وا قەبر هەڵکەن کردی بە جێگەی من و ئازار و سزای منی بردە ئەوێ.

(٧) تەبەڕرا: بێ بەری.

واتە: سبەینێ ڕۆژی زیندوو کردنەوەی مردووانە و هەرکەس لەگەڵ دۆست و برادەری خۆی دەبرێ بۆ حیساب وەك پێغەمبەر (د.خ) فەرموویەتی: «يُحْشَرُ الْمَرْءُ مَعَ مَنْ اَحَبَّ» واتە: هەرکەس لەگەڵ دۆستی خۆی حەشری دەکرێ. جا ئەی برادەرەکانم، لەبەر ئەوە کە من زۆر تاوانبارم و بۆ ئەوەی کەس بە تاوانی من گرفتار نەبێ، تا هەلتان لەکیس نەچووە پاکانەم لێ بکەن و لێم جوێ ببنەوە.

(٨) ئەوە هەڵەیە کە هەندێ کەس وشەی «بەدئەفکار» بە «بەدئەفگار» دەخوێننەوە، چونکە ئەگەر «ئەفگار» بوایە «بەد»ی نەدەویست لەبەر ئەوە کە «ئەفگار» واتە نەخۆش و بریندار. جگە لەوە کە «ئەفگار» بۆ ئەم شوێنە دەست نادا.

مەگەر بەر مەوجی بەحری رەحمەتم خا وەسفی سەتتاری
وەگەرنا زەحمەتە پا بوونەوەم، ناومکینە سەترم (٩)

-٦-

ئەوی دڵدار و دولبەرمە ئەوا دەڕوا لەبەرچاوم
بە دوویا بۆچی دڵ نەتوێتەوە نەڕوا لەبەر چاوم (١)

خەریکی حیفزی «حِزبُ البَحْر»ە یار، ئەڵبەت بە فکرێکە
خودا حیفزی بکا، باقڵ قەدەم دێنێتە سەر چاوم (٢)

بریقەی بەرقی جیلوەی کێ جەلابەخشی بینایمە
کە قورسی ئافتاب و مەه وەکوو تەم دێتە بەرچاوم (٣)

لەکن پشکووتنی غونچەی دەمی، وەك گوڵ، سەراسەر گوێم
گوڵی روخساری دەرخا، نێرگس ئاسا سەربەسەر چاوم (٤)

---

(٩)سەتتاری: سەتتاریی خوا، گوناهپۆشی خوا. پا بوونەوە: پاك بوونەوە. سەتر: داپۆشین.

-٦-

(١)دەڕوا لەبەرچاوم: لەبەرچاوم ون دەبێ. نەڕوا لەبەر چاوم: بە چاوما نەیەتە خوار.

(٢)«حِزب البَحر»: دوعایەکە لە کتێبی «دلائِلِ الخَیْرات»دا لەچاپ دراوە کە هەمووی پاڕانەوەیە لە خوا و سەڵاواتە لەسەر پێغەمبەر (د.خ).

واتە: یار خەریکی لەبەرکردنی دوعای «حِزب البَحر»ە، خوا ئاگاداری بێ، رەنگبێ نیازی وابێ بێتە سەر دەریای فرمێسکی چاوم و بۆیە ئەو دوعایە لەبەر دەکا نەوەك بخنکێ.

لە بەکارهێنانی وشەی «حیفزی»دا بە دوو مەعنای جیا وردەکارییەکی جوان هەیە. خۆیشیان جیناسی تەواویان لە نێواندایە.

(٣)واتە: ئاخۆ بریقەی برووسکەی جیلوەی کێ چاوی وا رووناك کردوومەتەوە، رووناکی رۆژ و مانگم لا وەك تەم لێ هاتووە؟.

(٤)سەربەسەر: سەرانسەر، سەرتاسەر، هەمووی.

دەبێ حورمەت بگیرێ جێ نەزرگەی حەزرەتی یارە
کە ناکا دەم بە دەم تۆفانی دەم زێر و زەبەر چاوم(٥)

بە شۆخی دین و دڵمی دا بە تاراج، ئێستە وەك سۆفی
بە سەبحەی ئەشکەوە هاتۆتە سەر تەرکی نەزەر چاوم(٦)

سەبا کوحلی غوباری ڕێی کەسێکی پێیە دێ «مەحوی»
بەبێ حیکمەت نیە دەفڕێ لە ئێوارێوە گەر چاوم(٧)

☞

واتە: کە غونچەی دەمی یار دەپشکوێ و قسەیەك دەکا، هەموو گیانم وەك گوڵ دەکرێتەوە و دەبێ بە گوێ بۆ بیستنی ئەو قسەیە. کە گوڵی روخساریشی دەردەخا، هەموو گیانم دەبێ بە چاو و وەك نێرگس مەستی تەماشا کردنی دەبێ.

(٥) نەزرگە: نەزەرگە، ئەو شوێنانەی کە پیاوانی خودا تیایاندا دانیشتوون و ئێستا وەك شوێنێکی پیرۆز تەماشایان دەکرێ. بۆیە وای پێ دەڵێن چونکە ئەو پیاوی خودایە بە چاوێکی تایبەتی تەماشای ئەو شوێنەی کردووە و بەر سەرنجی پیرۆزی خۆیی خستووە. دەشگونجێ لە «نزل گە»وە هاتبێ واتە تیا دابەزیوە و تیا حەساوەتەوە. دەم بە دەم: جار لەدوای جار. دەم: خوێن. زێر و زەبەر: سەرەوژێر.

واتە: بۆیە لافاوی خوێن کە جار لەدوای جار لە چاومەوە دەڕوا، چاوم سەرەوژێر ناکا و نایبا، چونکە نەزەرگەی یارە و شێوەی ئەوی تیا جێگیر بووە و بووە بە شوێنێکی پیرۆز خەڵك رووی تێ دەکەن. هەر لەبەر ئەوەش دەبێ قەدری بگیرێ و بە چاوی رێزەوە تەماشای بکرێ.

باوەڕێکی میللی لە کوردستاندا هەیە کەوا لافاو شوێنی پیرۆز نابا و هەورە برووسکە لێی نادا و بەڵکوو بە بەرەکەتی ئەوەوە شوێنی‌تری دەورو پشتیشی لە ئافەت و بەڵا دوور دەبن. مەحوی لەم بەیتەیدا ئیشارەت بۆ ئەو باوەڕە میللییە دەکا.

(٦) تاراج: تاڵان. سەبحە: تەزبێح.

واتە: وەختی خۆی چاوم بە شۆخی و بێ‌ترس، دین و دڵمی دا بە تاڵان ئەوەندە سەیری یاری کرد. ئێستایش تەزبێحێکی لە دڵۆپی فرمێسك هۆنیوەتەوە و خۆی کردووە بە سۆفی تۆبەکار و دەیەوێ ئیتر تەماشای یار نەکا. مەبەستی لەوەیە ئەوەندە گریاوە کوێر بووە.

(٧) کوحل «کُحل»: کلە. غوبار: تۆز.

☜

-٧-

بە پیر ئەو ماهەوە چووم و بە سەر چووم
پەری بوو، ئەو نەبوو، شەو بوو، بەسەر چووم (١)

تەلّێ نێرگسم و باغی حیرەتم پێ
بە فەڕ هات و وەکوو گوڵ زوو بەسەر چووم (٢)

گلەی پێشم لەسەر سەر هەم بووە بار
کە دی من دولبەرم هات و بە سەر چووم (٣)

واتە: لە خۆڕایی نیە وا لە ئێوارەوە چاوم دەفرێ؛ ئاخۆ بای بەیانی تۆزی ڕێگای چ دۆستێکی هەڵگرتبێ و هێنابێتی وەك کلە بیکاتە چاوم.

لە ئەفسانەی کوردیدا هەیە ئەوەی چاوی بفرێ میوانێکی خۆشەویستی دێ.

-٧-

(١)واتە: لەجیاتی پێ بە سەر بە پیری ئەو یارە وەك مانگ جوانەوە چووم، کەچی دەرکەوت ئەو نەبوو، پەری بوو و لەبەر ئەوە کە شەو بوو من بە هەڵە چووبووم.مەبەستی لە هێنانی ناوی «پەری» و «شەو» ئەوەیە ئەگەر پەری نەبوایە دەبینراو، ئەگەر ئەو بوایە شەویش بوایە دنیای ڕۆشن دەکردەوە چونکە ئەو وەك مانگ وایە.

(٢)باغی حیرەت: ئەو باخەی کە هەمووکەسی تیا سەرسام دەبێ. مەبەست لێی دنیایە.

واتە: من تاقە تەڵە نێرگسێکم، کەچی دنیام هەموو پێ پڕ بوو لە فەڕ و بەرەکەت. بەڵام بەداخەوە ئەوەندە نەمامەوە و وەك گوڵ زوو بەسەر چووم و فەوتام.

(٣)واتە: کە پێم دیتی لەجیاتی ئەوەی بەو بڕۆم بە پیری یارەوە، لەسەر سەر چووم، گلەیی لێ کردم و وتی: بۆ منت بەکار نەهێنا؟ ئەو شان و شکۆی بەکارهێنانەی لە بە پیری یارەوە چووندا بۆ خۆی دەویست. گلەیی ئەویش بوو بە بار بەسەر سەرمەوە.

لە کۆکردنەوەی هەر سێ «سەر»دا وشە ئاراییەکی جوان و لە نێوان «پێ» و «سەر»دا تەناسوب هەیە.

دەزانــــم بـــــادیەی عـــیشقە خـــەتەرناك
کەچی هەر چووم، ئەگەر مام و ئەگەر چووم(٤)

لە حـــینی نـــەزعی رۆحـــا، رۆحـــی عـــاشق
وتی: ئۆخەی لە میحنەتخانە دەرچـــووم(٥)

بـــە ئـــۆغـــر کـــردنی مـــن بـــوومە قـــەقنەس
کە ئەو چوو بۆ سەفەر، من بۆ سەقەر چووم(٦)

وتـــی: قـــەت وا مـــەیە، مـــن واوە هـــەر دێم
نەهات ئەو وا قەت و من واوە هەر چووم(٧)

شـــــوکر مـــــوورم بـــــووە پـــامالّی مـــیرێ
بـــەبێ نـــامی ژیـــام و نـــاموەر چـــووم(٨)

غـــەمی قـــاتیلمە «مـــەحوی»! مـــونفەعیل مـــا
لە حەشرا کفنی خوێناوی بە بـــەر چـــووم(٩)

---

(٤) واتە: دەزانم بیابانی دڵداری بیابانێکی پڕ مەترسییە و لەوانەیە دڵدار سەری لێ دەرنەکا. لەگەڵ ئەوەشدا هەر گرتمەبەر، بێ ئەوەی گوێ بدەمە ئەوە بگەڕێمە دواوە یا لەناو بچم.

(٥) حین: کات. نەزعی رۆح: گیانکێشان. میحنەتخانە: ماڵی پـڕ لە مـەینەت، مـەبەست لە لەشی ئادەمیزاد یاخود دنیایە.

(٦) قەقنەس: دەڵێن پەلەوەرێکە ئەوەندە دەفڕێ و بەرز دەبێتەوە تا تینی خۆر دەیسووتێنێ و دادەکەوێ. سەقەر: دۆزەخ، مەبەست ئاگری دوورییە.

(٧) واتە: یار پێی وتم: تۆ مەیە بەلای منەوە. من ئاخری هەر دێم بۆلای تۆ. کەچی ئەو هەر نەهات و من هەر چووم بەلایەوە.

(٨) موور: مێرووله. پامال: سواوە لەژێر پێدا. نامور: ناودار.

واتە: لە سایەی خواوە مێروولەی لەشی بێهێز و ناتەوان و لاوازم بوو بە ژێرپێی میرێکەوە کە یارمە. بەهۆی ئەوەوە منی لە ژیاندا وەك مێروولە نەناسراو و بێناو و نیشان، بە ناوبانگێکی زۆرەوە لە دنیا دەرچووم، چونکە خەڵك وتیان یار کوشتی.

(٩) مونفەعیل: شێواو.

-٨-

له بـاسی مـەینەت و دەردی دەروونـی بـۆیـە دەم نـادەم
له خوێناوی دڵی پڕ غەم کە سینەم مەوج ئـەدا تـا دەم(١)

غەمم دێتـێ کـه بـۆ وەك کـۆدەك ئـاگـر بـەردەمە کـاغەز
لەبـــۆ نـــووسینی غـــەمنامەی دڵم هـــەرگا قـەڵەم دادەم(٢)

هــــەله پــــاڕانــــەوە ئــــەمڕۆ، زوبــــان و دڵ له کــــارایــــە
زوبان ئاوەر کە بەستەزمانە سبحەینێ کـه قـووچا دەم(٣)

☞

واته: خەمی خۆمم نیە کە یار دەمکوژێ، خەمی ئەوەمە کە بـە بـەرگی خـوێنـاویمەوە له ڕۆژی حەشردا بە بەردەمیدا دەڕۆم، دەمناسێتەوە و دەپەشۆکێ و ترسی لێپرسینەوەی لێ دەنیشێ.

-٨-

(١) واته: بۆیە دەم له باسی مەینەت و دەردی دەروون نادەم و لێی نادوێم، چونکە له سینەمەوە تا دەمم له خوێناوی دڵەی پڕ خەمم شەپۆل دەدا و دەمم گیراوە و هیچم پێ ناگوترێ.

(٢) کۆدەك: کوودەك، مناڵ. هەرگا: هەرگاه، هەرکاتێ.

واته: هەرچەند قەڵەم دادەدەم و کاغەز دێنم نامەت بۆ بنووسم، ئاگـری سـۆزی دڵم گـڕ بەردەداتە کاغەزەکە و دەیسووتێنێ. خەڵك تێناگەن مەسەلە چیە، وادەزانن خۆمم وەك مناڵان کاغەز دەسووتێنم. لەبەر ئەوە خـەفەت دامدەگـرێ و دەڵێم بـۆ کـارێ بکـەم خـەڵك وام لێ تێبگەن... بۆیە هەموو جارێ هەرکە نیازی نووسینی نامەم بە دڵدا دێ، بەرلەوەی دەستی پێ بکەم پەشیمان دەبمەوە.

(٣) زوبان ئاوەر: زۆر بڵێ و قسە زۆرکەر. بەستەزمان: زمان بەستراو، بێدەسەڵات.

واته: تا زوبان و دڵ له کاردایە، هەل له کیس مەدە هەندێك له خوا بپاڕێرەوە. سبەینێ کە مردیت و دەمت بەسترا، کام کەس زۆر قسە زۆرکەر بێ زوبانی دەبەسترێ و هیچی پێ ناوترێ.

دڵ: له نوسخەی ئەسڵدا «دەم»، بەڵام له هەموو نوسخەکانی تردا کراوە بە «دڵ». وادیارە شاعیر خۆی وای لێ کردووە، بەڵام ئەو نوسخەی یەکەمە دیار نیە کە ئەو دەستکاری کردووە.

بە حەق هەر حەق، بە ناحەق ناحەقم وتووە لە ڕۆژێ بووم
وەکوو مەنسوور ئەگەر بیشمکوژن ناکەم لە حەق لادەم[٤]

بڵا گوڵ ئاتەشی تێ بەر ببێ، پەروانە بێ بولبول
دەبێ هەر بچمە باغ و ڕازی دڵ شەممێکی بەر با دەم[٥]

سبەینێ وەرنە سەیری کوشتنم وادەم چەها داوە
لەسەر وادەی درۆی ئەو نادەم ئیتر وادە، قەت نادەم[٦]

وتم: گەر حاڵی «مەحوی» تێبگەی ڕەم بەم حەدە ناکەی
وتی: ئەو تێنەگەیوە، من پەریم و ئەو بەنیئادەم[٧]

---

(٤) لە ڕۆژێ بووم: لەو ڕۆژەوە کە هاتوومەتە دنیاوە.

(٥) بڵا: یا بلا، وشەیەکە لە زاراوەی کرمانجی سەروو، لەمەویێش لە زاراوەی کرمانجی خوارووشدا بەکارهێنراوە، بەمەعنا: دەسا، با، چش... ئاتەش: ئاگر. شەممێکی: شەممەیەکی، تۆزێکی.

واتە: من دەستبەردار نابم، دەبێ بچمە ناو باخ و کەمێك لە ڕازی دەروونی خۆم بدەم بە با، هەرچەند لە سۆزی ئەو ڕازی دەروونەم گوڵیش ئاگری تێ بەربێ و بولبول وەك پەروانە بە دەوری گوڵدا بسووتێ، چش با بسووتێن...

لە کۆ کردنەوەی «گوڵ» و «ئاتەشی»دا ئیشارەتێکی ناسکیش کراوە بۆ «گوڵ ئاتەشی» کە جۆرە گوڵێکە.

(٦) چەها: چەندەها، زۆر. نادەم «ی دوایی»: ناوەخت.

واتە: لەسەر وادەی درۆی یار کە وتی دەتکوژم، گەلێ جار وادەم بە خەڵك داوە و پێم وتوون سبەینێ وەرنە سەیری کوشتنم. بەڵام ئێستا چونکە بۆم دەرکەوتووە کە یار قسەی خۆی ناباتە سەر و ڕاست ناکا، ئیتر هەرگیز وادەی ناوەخت نادەم.

نادەم «ی یەکەم» (ن): نادیم. نادیم: پەشیمان.

(٧) ڕەم: ڕا، هەڵاتن.

واتە: ...یار لە وەڵامدا وتی: لەبەر ئەوە نیە کە شارەزای حاڵی مەحوی نیم، بۆیە خۆمی لێ نزیك ناکەمەوە، بەڵکوو لەبەر ئەوەیە کە من پەریم و ئەو ئادەمیزادە و ئادەمیزادیش پەری نابینێ.

-٩-

ئەسیر و سەیدی قەیدی کەید و شەیدی نەفسی ئەممارەم
لە دەست ئەم مارە بەدچارە، چیە چارم، خودا چارەم![1]

لە حـــەفتا تــێپـــەڕیم و حـەفتەیەك بـۆ دیـن و بـۆ دنـیا
بە کاری خۆم و کاری کەس نەهاتم، وەی چ بێکـارەم![2]

چ خۆش وەقتێ بوو ئەو وەقتەم لە گۆشەی بێ کەسیدا بووم
وەکـوو هـایم لە دەشـتی نـاکـەسیدا ئـێستـە ئـاوارەم[3]

بە ناخوون سوورەتی یارم لە سـەفحەی سـینە نـووسیوە
لە حەشرا وەقتی نەشری نامە کـردن، مـنم و سـیپارەم[4]

-٩-

(١) سەید: نێچیر. قەید: کۆت و زنجیر. کەید و شەید: فێڵ و فر. نەفسی ئەممارە: نەفسی داوای خراپەکەر، ئیشارەتە بۆ ئایەتی: ﴿إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ﴾ واتە: نەفس فەرمانی خراپەکردن دەدا بە ئادەمیزاد.

لە کۆکردنەوەی «سەید» و «قەید» و «کەید» و «شەید» و، «چار» و «چارە» و، «ئەممارە» و «ئەم مارە»دا کۆمەڵێ وشە ئارایی هەیە.

(٢) مەبەستی لەوەیە بنیادەم دەبێ بۆ کاروباری دین بە کەڵکی خۆی و بۆ کاروباری دنیا بە کەڵکی خەڵك بێت.

(٣) خۆش وەقتێ: کاتێکی خۆش. هایم: کەسێ سەری خۆی هەڵگرتبێ.

واتە: ئەو کاتە کاتێکی چەند خۆش بوو کە لە کونجی بێ کەسیدا کەوتبووم و نە باوکم هەبوو و نە دایك و هێشتا نەهاتبوومە دنیاوە. بەڵام ئێستا لە بیابانی خراپەکاریدا ئاوارە بووم و سەری خۆم هەڵگرتووە.

دەشتی (ن): چۆڵی.

(٤) سیپارە، «سی پارە»: کتێب. ئەسڵەکەی بە مەعنای قورئان بووە، چونکە سیپارە واتە سی پارچە و قورئانیش سی بەشە.

سەراپامی بەر ئـەشکەنجەی عـوقووبەت گـرتووە دەوران
لەبەر بێ‌دەستییە وا تـێدەگـەن خـەڵقـی کـە بـێچـارەم(٥)

لە جـەیبمدا ئـەگـەر یـەك پـارە شك نـابەم، چ پـەروامـە
خودا گەر قابیلی دیبم هەتا سـەر جـەیبی سـەد پـارەم(٦)

نـە شـەیتان و نـە دەوران و نـە خـزمانم بـە مـن نـاکـەن
ئەوی نەفسی خەسیسم «مەحویا» کـردوویە دەربـارەم(٧)

لە قورئان و حەدیسا هەیە کەوا لەو دنیا هەرکەس نامەی کردەوەی خۆی دەدرێتە دەستی تا پیشانی بدا. مەحویش دەڵێ: من بە ناخوون سنگی خۆمم لەت لەت کردووە و وێنـەی یـارم لەسەر تەختەکەی کێشاوە. جا کە لە قیامەتدا هەرکەس نامەی کردەوەی خۆی کردەوە، منیش سیپارەی تەختی سینەم پیشان دەدەم و بەو نامەیەوە دەچـمە مـەیدانـی مـەحشـەرەوە، دەڵێم ئەمانە نامەی کردارمە لە دنیادا.

(٥) عوقووبەت: سزا. دەوران: گەردوون. بێچارە: هیچ لەدەست نەهاتوو.

واتە: چەرخی زەمانە سەرتاپامی داوەتە بەر ئازاری سزا و دەسەڵاتی نەهێشتووم. ئێستە کە خراپە ناکەم، هی ئەوە نیە کە ئادەمیزادێکی چاکم، هی ئەوەیە دستم بەسراوە و دەسەڵاتم نیە.

(٦) جەیب «ی یەکەم»: گیرفان. جەیب «ی دووهەم»: بەرۆك.

واتە: مەبەستم نیە گیرفانم پووڵێکی تیا نەبێ، مادەم خوا ئەم سینەی بە دەردی عیشق سەد پارچە بووەم تا سەر پێ رەوا ببینێ.

لە بەکارهێنانی وشەی «جەیب» و «پارە»دا بە دوو مەعنای جیاواز وشە ئاراییەکی جوان هەیە.

(٧) واتە: ئەو دەرد و بەڵایەی کە نەفسی سووکی خۆم بەسەریدا هێنـاوم، نـە شـەیتان و نـە زەمانە و نە خزمی خراپ کەسیان بەسەریان نەهێناوم و پێیان نەکردووم.

- ١٠ -

به نووری باده کەشفی زوڵمەتی تـەقوا نـەکـەم، چبکـەم!
بە شەمعێکی وەها چاری شەوێکی وا نەکەم، چبکـەم![1]

لە خەزنەی دڵمدا هەرچی هـەیە، هـەر داغـی سـەودایـە
دەسا ئەم نەقدە دەردی عیشقی پێ سەودا نەکەم، چبکەم![2]

لەگەڵ دەستی مەلا رێ نـاکـەوێ زونـناری زوڵفـی یـار
وەکوو «شێخ» ئیختیاری مەزهەبی «تەرسا» نەکەم، چبکەم![3]

لە رێی ئەو شۆخەدا خۆم کردە خـاك و پـێی نـەنا پـێما
دەسا خاکی هەموو عالەم بەسەر خۆما نەکەم، چبکەم![4]

- ١٠ -

(١) بادە: مەی. تەقوا: لە خواترسان.
واتە: چارم چیە ئەگەر بە تیشکی شەرابی عیشقی راستەقینە، تاریکایی وشکە سۆفیەتی لە دڵ دەرنەکەم و بە شەوقی مۆمی ئەو عیشقە شەوی بەندەگی نادڵسۆزانە رۆشن نەکەمەوە.

(٢) سەودا «ی یەکەم»: دەردی عیشق. نەقد: نەختینە. سەودا «ی دووهەم»: مامەڵە.
واتە: گەنجینەی دڵم تەنها جێگە داخی خڕی دەردی عیشقی پێوەیە و ئەگەر بە نەختینەی ئەم داخە خڕانە ئەوەندەی‌تر دەردی عیشق بۆ خۆم نەکڕم، چـی بـکـەم؟! مـەبەستی لەوەیـە قازانجی لەوەدایە هەر خەریکی ئاڵو وێڵی دڵداری بێ.

(٣) زوننار: ئەو پشتێنەیە جاران مەسیحییەکان لە پشتیان دەبەست بۆئەوەی لە موسوڵمـانان جوێ بکرێنەوە. شێخ: شێخی سەنعان کە دەڵێن موسوڵمانێکی خواپەرست بووە دڵی لە کچە مەسیحییەك چووە و لە پێناوی ئەو خۆشەویستییەیدا چووەتە سەر ئایینی ئەو کچە. تـەرسا: رەبەن، مەسیحی.
واتە: زوڵفی یار وەك زوونناری مەسیحییان وایە و بە دەستی مەلای موسوڵماندا ناپێچرێ. لەبەر ئەوە ناچارم وەك شێخی سەنعان بچمە سەر پێڕەوی مەسیحی تا ئەو زوڵفەم دەستگیر ببێ.

(٤) لەم بەیتەدا بەراوردێکی جوان و تیباقێکی مەعنەوی زۆر ورد لە نێوان بوون بە خاك و پێ پیا نەنان لەلایەکەوە و، خاکی هەموو جیهان بەسەردا کردندا هەیە لەلایەکی‌ترەوە.

دەمێکە شاری پڕ شۆری مەحەببەت مات و خامۆشە
بە قانوونی تەجەننون شۆڕشێ ئینشا نەکەم، چبکەم!(٥)

لە چاوا نم نەما بۆ گریە، نۆبەی سەجدە بەردەریە
سیا ساڵم نەبارە، نوێژی ئیستیسقا نەکەم، چبکەم!(٦)

لەسەر تۆم دوشمنە دنیا، قەزییەم «مانع الجَمع»ە
کە تەرکی تۆ نەکەم، تەرکی هەموو دنیا نەکەم، چبکەم!(٧)

---

(٥) تەجەننون: خۆ شێتکردن. ئینشا: دامەزراندن.

مەبەستی لەوەیە دڵدار شێتە و شێت هەرچی بکا تەکلیفی لەسەر نیە.

(٦) نم: تەڕایی. گریە: گریان. بەردەر: بەردەرگا. سیا ساڵ: وشکەساڵ. نەبار: بێ باران. ئیستیسقا: داوای باران بارین لە خوا. نوێژی ئیستیسقا: نوێژە بارانە.

واتە: ئەوەندە گریام چاوم تەڕایی تیا نەما تا بەدەم گریانەوە بێتە خوار، لەبەر ئەوە دەبێ سوجدە لەبەر دەرگای یاردا بەرم تا دڵی پێم بسووتێ و بەزەیی پیامدا بێتەوە، وەك چۆن لە ساڵی بێباراناکە باران لە ئاسمانەوە نەهاتە خوار، دەبێ خەڵك سەر بنێنە زەوی و نوێژە بارانە بکەن بۆ خوا تا بەزەیی پیایاندا بێتەوە و بارانیان بۆ بارێنێ.

لەوانەیە مەبەستی مەحوی ئەوەبێ بڵێ ئەوەندە گریام یار هەر خۆیی پیشان نەدام و منیش لەداخا کوێراییم داهات و فرمێسك لە چاوم بڕا. ئێستا دەبێ سوجدە بەرمە بەر خاکی بەری پێی و بە چاویدا بهێنم تا چاك بێتەوە، یا تا خۆیم پیشان بداو منیش لە خۆشیاندا چاوم چاك ببێتەوە و فرمێسکی شادمانی بڕێژێ، وەك چۆن خەڵکی نوێژە بارانە بۆ خوا دەکەن و سەری بۆ دەخەنە سەر زەوی تا بەزەیی پیایاندا بێتەوە و بارانیان لە سەرەوە بۆ بارێنێ.

(٧) «مانع الجَمع»: مەنتیقیەکان دەڵێن جیایی لە نێوان دوو شتدا یەکێکە لە سێ جۆر. جۆرێکیان پێی دەڵێن «حەقیقی» کە ئەوەتە نابێ هەردوو شتەکە پێکەوە بن و نابێ هیچیشیان نەبێ، بەڵکوو دەبێ یەکێکیان ببێ و یەکێکیان نەبێ، وەك ئەمە کە ژمارە یا تاقە یا جووت. جۆرێکی تریشیان پێی دەڵێن «مانِعةُ الخُلُو» کە ئەوەتە نابێ هیچیان نەبن، ئیتر با هەردوکیشیان ببن وەك ئەوە کە پیاو و ژنێك پێکەوە بژین نابێ هیچکامیان دەرامەتێکی نەبێ، ئیتر با هەردوکیشیان بیانبێ. ئەو جۆرەکەشیان پێی دەڵێن «مانِعةُ الجَمع» وەك ئەمە کە مەحوی لەم

بەجێماوم لە یاران، نابەجێ ماوم، ئەجەل! زوو بە
بە مردن لەم قوسووری ژینە ئیستیعفا نەکەم، چبکەم!(٨)

ئەوا لەیلا بە ڕۆژی حەشر ئەدا وادەی لیقا «مەحوی»!
هەتا قامی قیامەت، ئاە و واوەیلا نەکەم، چبکەم!(٩)

بەیتەدا بە دۆستەکەی دەڵێ هەموو دنیام لەسەر تۆ لەگەڵ بووە بە دوژمن و مەسەلەی دۆستی من لەگەڵ تۆ و لەگەڵ ئەم دنیایە هەموو مەسەلەیەکی «مانعة الجمع»ە، چونکە ناتوانم دۆستی تۆیش بم و دۆستی هەموو ئەم عالەمەیش بم و؛ مادەم نامەوێ دەست لە تۆ هەڵگرم، ناچارم دەبێ دەست لە دنیا و چی لە دنیادایە لە تۆ بەولاوە هەموو هەڵگرم، هەرچەند ئەگەر بیەوێ دەتوانێ دەست لەهەردوکیان هەڵگرێ بەپێی ئوسووڵی قەزییەی «مانِعة الجَمع»، بەڵام ئەو لێرەدا ئەو سەرەی «مانعة الجمع»ی مەبەست نیە.

لە نوسخەیەکدا لەجیاتی «نەکەم» نووسراوە «بکەم». بەم پێیەیش دەتوانین مەعنای بەیتەکە ڕاستکەینەوە و بڵێین دەڵێ: مادەم من دەستم لە تۆ هەڵگرت، ئیتر کەسیترم بۆ چیە و کێ بێ لای من لە تۆ نازدارتر بێ و چۆن دەبێ دەستبەرداری ئەوانیش نەبم. ئەم مەعنایە هەرچەند دەگونجێ، بەڵام دیارە بۆ ئێرە دەست نادا و لەگەڵ مەبەستی ئێرە ناکەوێتە یەك. بۆیە وادیارە هەڵەی نووسیارە، قەڵەمی خوارگرتووە و نوختەی نوونی کردووە بە هی بێ...

(٨) نابەجێ: ناشایان. قوسوور: ناتەواوی. کۆشك. ئیستیعفا: داوای دەست لێ هەڵگرتن.

واتە: یاران هەموو کۆچیان کرد و تەنها هەر من بە ناشایان لە شوێنی ناشایاندا ماومەتەوە. دەسا ئەی مەرگ، زووکە وەرە سەرم گیانم بکێشە، من ناچارم دەست لەم کردەوەی نابەجێیە هەڵبگرم کە ئەوەتە لە ناتەواوی ژیندا یا لە کۆشك و باڵەخانەی ژیندا ماومەتەوە.

زۆر ڕێی تێدەچێ ئەم بەیتەی مەحوی کە وشەی «یاران» و «قوسوور» و «ئیستیعفا»ی تێدایە، لە ژێر تەئسیری ڕووداوێکی سیاسی ئەو سەردەمەدا بەم جۆرە وترابێ.

(٩) قامی قیامەت: بەرپابوونی ڕۆژی قیامەت.

واتە: یار دەڵێ لە ڕۆژی حەشردا دێمە لات و پێت دەگەم. سا توخوا مادەم ئەو وادەی وا دوورم بۆ دابنێ، من لەوە زیاتر چارم چیە کە هەر لە ئێستاوە تا ڕۆژی قیامەت هەر شین و واوەیلا بکەم و هەناسە هەڵبکێشم!.

لە نێوان «لەیلا» و «واوەیلا»دا وشە ئارایییەکی جوان هەیە.

- ١١ -

بـیبیێ، یـا نـەیبیێ، مـن داد و بـێدادێ دەکـەم
گوێ بداتێ، یا نەداتێ، ئـاه و فـەریادێ دەکـەم[١]

حەققی ئیخلاسە بەجێ هێنانی ئادابی خـولووس
پێ بزانێ، یا نەزانـێ، مـن بـە دڵ یـادێ دەکـەم[٢]

بێستوونی عیشقی شـیرینێك ئـەوا هـاتۆتـە پـێش
گەر لە حەق بێم و نەیەم، تەقلیدی فەرهادێ دەکەم[٣]

ئاوی تێغی وەفقی هەر توشنە لەبێکـە، مـن نـەبێ
کارگەر بێ، یا نەبێ، لەم مەزڵەمـە دادێ دەکـەم[٤]

- ١١ -

(١) بیبیێ: ببیسێ.

مەبەستی لەوەیە هەڵوێستی یار هەرچۆن بێ، ئەم ئەرکی سەرشانی دڵدار هەر بەجێ دێنێ و پێویستییەکانی خۆی جێبەجێ دەکا.

(٢) خولووس: ئەوەتە لە یار بەولاوە کەست لە دڵدا نەبێ.

(٣) واتە: وەك چۆن بەهۆی عیشقی شیرینەوە ئەرکی تاشینی شاخی بێستوون کەوتە ئەستۆی فەرهاد، منیش بەهۆی عیشقی یارەوە، ئەرکێکی وام کەوتووەتە سەرشان و ئەگەر لە توانامدا بێ یا لە توانامدا نەبێ چاولێکەرییەکی فەرهاد هەر دەکەم و شان دەدەمە بەر ئـەو ئـەرکەی هاتووەتە پێشم، جا بزانم لە عۆدەی دێم یا نایەم.

(٤) توشنە لەب: لێو تینوو. کارگەر: کاری. مەزڵەمە: ستەم.

واتە: هەر دڵدارێك لێوی بە ئاوی دەمی تێغی ئەو یارە تینووی بێ، گورج ئاواتەکەی دێنێتە دی و لێوی بەو ئاوە تەڕ دەکا و دەیکوژێ، من نەبێ کە لەکەیەکەوە چاوەڕوانم و هیچ دیار نیە. بۆیە ناچارم شکاتێك لە دەست ئەم بێدادییە بکەم کە لەگەڵم دەکرێ، جا خواهـ یار گوێ بداتێ یا گوێ نەداتێ و شکاتەکەم سوودمەند بێ یا نە.

دەرسی عیشقم هەر لە کن پەروانە یا بولبول بـووە
بیگەمێ، یا نەیگەمێ، هەر مەشقی ئوستادێ دەکەم(٥)

کوشتنی ئیسفەندیاری نەفسە بـەستەی رایـی پـیر
گەر مەدەد کا، یا نەکا، لەو شاهە ئیمدادێ دەکەم(٦)

بەم نـزیکانە لەبـەرمە «مـەحویا»! رێگـێکـی دوور
بێتە دەستم، یا نەیێ، هەر کۆششی زادێ دەکـەم(٧)

(٥) ئوستاد: مامۆستا.

واتە: من هەمیشە مەشقی دڵداریم لەسەر دەستی پەروانە و بولبولدا کردووە کـە ئـەویان بێدەنگ دەسووتێ و ئەمیان هەمیشە هەر هاوار و ناڵەیەتی. جا خواه بگەمە پایەی ئەوان یـا نەگەم، یا بگەم بە یار یا نەگەم، دەبێ هەر لەبەر سەرمەشقی مامۆستایەك خەریك بم و خۆم رابێنم.

(٦) ئیـسفەندیار: کوڕی گوشتاسبی پادشای کەیانی کە بە فەرمانی باوکی چوو بۆ «زابول» بۆ ئەوەی رۆستەم بەند بکا، بەڵام لەسەر دەستی رۆستەمدا کـوژرا. مـەدەد: یـارمەتی. ئـیمداد: داوای یارمەتی. را: راو تەگبیر.

واتە: کوشتنی نەفسی وەك ئیسفەندیار بەدەسەڵات و بەدخوو لەسەر راو تەگبیری پیری تەریقەت وەستاوە و ئەو دەتوانێ بە کوشتی بدا یا نەیدا، وەك چۆن کوشتنی ئیسفەندیار لەسەر راو تەگبیری پیرەزاڵی باوکی رۆستەم وەسـتابوو. بـۆیـە مـن داوای یـارمەتییەکـی لێ دەکـەم بۆئەوەی بتوانم نەفسم ببەستمەوە و بیکوژم، ئیتر ئەو خۆی دەزانێ بە فریامەوە دێت یا نایەت.

رایی (ن): راهی.

(٧) رێگێکی: رێگایەکی؛ مەبەست کۆچی مەرگە. زاد: توێشوو. مەبەست کردەوەی چاکەیە. ئیشارەتە بۆ ئایەتی: ﴿إِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوىٰ﴾ واتە: خۆ لە گوناه پاراستن چاترین توێشـووە بـۆ سەفەری ئەو دنیا.

-١٢-

تەرەب کەن، شوکر زۆری هێناوە غەم
«تَــــــوَقَّعْ زَوٰالاً إِذٰا قِــــيلَ تَـــمّ»[١]

بەس ئەمڕۆ بڵێ مـن سبەی وا دەکـەم
هەموو «وا دەکەم»تە سبەی «وا نَدَم»[٢]

زەمـانت کـە بـبڕی قسـەت دێ بـەکـار
قەڵەم دادەدەم، پـەندی خـۆ دادەدەم[٣]

بــەبێ جــێ کـەسێ بـێ بکـا غـەیبەتم
سەگی هارە، دێ دەمگەزێ پڕ بە دەم[٤]

-١٢-

(١) واتە: شادمان بن وا شوکر خەم زۆری هێناوە و گەیشتووەتە رادەی ئەوپەڕی. هەر شتێکیش کە گەیشتە رادەی ئەوپەڕی، ئەوە نیشانەی تەواوبوونیەتی و دەبێ چاوەڕوانی تەواوبوونی بکرێ. ئەمەی مەحوی دەیڵێ شتێکی زانستییانە و راستە.
(٢) واتە: بەس وابزانە هەموو شتێکت هەر لە دەستی خۆتدایە و کەم بڵێ سبەینێ واو وا دەکەم، چونکە ئەو خۆ بە خاوەن دەسەڵات و خاوەن ئیختیار زانینەت دەبێ بەهۆی پەشیمان بوونەوەی سبەینێت کە قەدەر رێت لێ دەگرێ و مەیدانی هەڵسووڕانت نادا.
مەبەستی مەحوی ئەوەیە هەموو کارێ بەستەیە بە خواستی خواوە و مرۆ لە راستیدا هیچ بەدەست نیە.
دەتوانرێ «وا دەکەم» بە «وادەکەم»یش بخوێنرێتەوە، واتە ئەو وادە و گفتی کارە کە داومە.
(٣) واتە: زمانی خۆت ببرە و قسەی هیچ و پووچ مەکە، تا قسەت کاریگەر بێ، چونکە ئەو زمان برینە وەك قەڵەم دادان وایە بۆ قەڵەم، چۆن قەڵەم کە دابدرێ باش دەنووسێ و کە دانەدرێ باش نانووسێ، بنیادەمیش کە زمانی خۆی لە وتنی شتی خراپ گرت، وەك بڕیبێتی وایە و کە بڕیشی خراپەی بۆ ناگوترێ و چاکەی گوناهبار نەبوونی بۆ دەمێنێتەوە، ئەوەش وەك ئەوە وایە کە قەڵەم دابدرێ و باش بنووسێ...
(٤) دیارە ئەم بەیتە ئیشارەتە بۆ یەکێ لەوگیروگرفتانەی هاتوونەتە رێی مەحوی لە سلێمانیدا، لەسەر دەستی ئەو بنەماڵە و خێزانانەی گەلێ جار لە شیعریدا پلاری تێ گرتوون.

لە جێی مانەوە ترش و تاڵت دەکا
ترێ بوو بە سرکە، عەسەل بوو بە سەم (٥)

زەعیفی منی کردە پووش، ئێستەکەش...
لە من هەر دەکەن ئەم غەزالانە رەم (٦)

لە کۆیا منی گرتە بەر تیری تەعن
رەقیب ئیشیە قەتڵی سەیدی حەرەم (٧)

لە شێوەت پەشێوانی فورس و عەرەب
لە لەهجەت خورۆشانی رۆم و عەجەم (٨)

کە لەو بەردەرە بووم بە قاپی نشین
منم «مەحویا»! واریسی تەختی جەم (٩)

---

(٥) عەسەل: هەنگوێن. سەم: ژار.

لەوانەیە ئەم بەیتە نیشانەی بێزاربوونی مەحوی لە ژیانی سلێمانی و بڕیاردانی چوونی بێ بۆ شوێنێکی‌کە...

(٦) غەزال: ئاسك. رەم: راکردن.

واتە: لاوازیم گەییوەتە رادەیەك کردوومی بە پووش، تا ئەو یارانە کە وەك ئاسك سڵ دەکەنەوە لێم نەترسن و بێنە سەرم، کەچی لەگەڵ ئەوەشدا هەر لێم دەسڵەمێنەوە و نایەن.

(٧) واتە: بەدکار لە حوزووری یاردا دامیە بەر تیری تانە و توانج، بێ ئەوەی قەدری ئەو شوێنە بزانێ. لێی ناگرم، پیشەی خۆیەتی لە حەرەمی کەعبەی یاردا دڵدار نێچیر بکا، هەرچەند راو کردن لە حەرەمی کەعبەدا حەرامە.

وشەی «رەقیب» هەم فاعیلی «گرتە»یشە و هەم موبتەدای «ئیشیە»یشە...

(٨) واتە: بەهۆی دیتنی دیمەنی جوانتەوە فارس و عەرەب هەموو شێواون و سەریان لێ تێك‌چووە و بەهۆی گوفتاری شیرینتەوە رۆم و عەجەم خورۆشاون.

مەبەستی لەوەیە لە هیچ‌لایەك هاوتات نیە.

(٩) واتە: ئەگەر ببم بە دەرگاوانی دەرگای ماڵی یار، ئەوە بەویەڕی شان و شکۆ دادەنێم بۆ خۆم و خۆم بە میراتگری موڵکی جەمشید دەزانم.

بووم بە (ن): بوو بە. بەپێی ئەم نوسخەیە دەبێ بەیتەکە هونەری ئیلتیفاتی تێدابێ.

-١٣-

غونچە دڵ بوونم لە حەسرەت لێوی تۆیـە، غـونچە دەم!
غونچەکەی تۆ مەرشیفا دا غونچەکەم، ئەی غونچەکەم![١]

سینە چاکم وەك گوڵ و دڵ پـڕ لە خـوێنـم غـونچەوەش
بێ گوڵی روخسار و غونچەی لێوەکەت، قوربانی بـەم[٢]

غولغولی بـولبول لە عـیشقی گـوڵ نـەبوو لەم سـوبحەدا
شەعشەعەی ئەو غەبغەبە کەوتبووە سەر ئەم باغە هـەم[٣]

لاڵە بێ لالەی روخت «مەحوی»، وەکوو مورغی خەمۆش
مەر بە چاکی سینە وەك گوڵ شەرحی دووری کا، سەنەم[٤]

-١٣-

ئەم پارچە شیعرە لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) واتە: ئەی یاری دەم وەك خونچە گیراو کە قسـەیەکت لە دەم دەرنـایەت، مـن لە داخـی بێدەنگی لێوی سووری تۆیە، دڵم وەك خونچەی سوور گووشراوەتە یەك و خوێناوی بووە و بە وتەیەکی خونچەی نەپشکووتووی دەمی تۆ نەبێ خونچەی دڵی گووشراوی من چاك نابێتەوە.

(٢) چاك: لەت. غونچەوەش: وەك خونچە.

واتە: هەی بەقوربانی گوڵی روخسار و خونچەی لێوت بم، من بێ ئەوان سینەم وەك گوڵ کراوەیە و دڵم وەك خونچە پڕە لە خوێن.

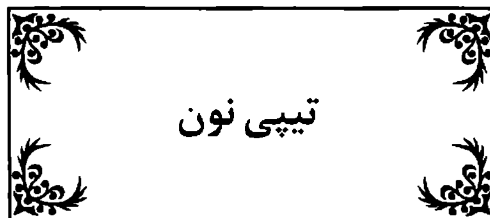
(٣) غولغول: هەرا. شەعشەعە: پرشنگ. غەبغەب: گۆشتی ژێر چەناکە.

واتە: بولبول کە ئەم بەیانییە کەوتبووە هەراو ئاواز خوێندن، وەنەبێ بەهۆی عیشقی گوڵەوە بووبێ ئەوەی کردبێ، بەڵکوو بەهۆی ئەوەوە بوو کە تیشکی ژێر چەناکەی یار دابووی لە باخیش...

(٤) خەمۆش: کپ و بێدەنگ.

واتە: بێ لالەی رووی تۆ، ئازیز، مەحوی وەك باڵدارێکی کپ و بێدەنگ وایە. بۆیە ئەم بتە بێدەنگەکە مەحوییە، مەگەر چەشنی گوڵ بە لەت لەتی سینەی بتوانێ رازی دڵیت بۆ لێك بداتەوە.

لە دەسنووسەکانی بەردەستماندا لە نێوان ئەم بەیتە و بەیتی پێشوودا، جێگەی بەیتێك بە بۆشی ماوەتەوە. دیارە فەوتاوە. شێخ موحەممەدی مـەحویش نـووسیویە زۆرمـان هـەوڵدا، دەستمان نەکەوت.

تیپی نون

-١-

وەك گوڵ هەموو دەمە دەرەوەم سـەربەسەر زوبـان
وەك غونچەیە دەروونی، دڵی گوڵ لەسەر زوبان[١]

یـەعنی: کـە زیکـری زاهـیرم و فـیکری بـاتینم
هەر وەسفی لێوتە بە هەموو دەم، بە هـەر زوبـان[٢]

نـاوت دەبـەم، دڵم بـە زوبـانم حـەسەد دەبا
یادت دەکەم، لەگەڵ دڵەکەم دێتـە شـەڕ زوبـان[٣]

دێ بـاسی دیـدەو و لەب و گـوفتاری تـۆ بکـەم
بـادام و شـەککـەر و نـوقڵم دێتە بـەر زوبـان[٤]

هـەر حـەرفی کـوشتنە کـە دەمـی پـێ بـپشکوێ
ئەم تووتییە بـە خـوونی پڕاوە مـەگـەر زوبـان[٥]

-١-

(١) هەموو دەمە: هەمیشە.

واتە: هەمیشە دەرەوەی لەشم وەك گوڵ کراوەتەوە و سەرتاپای بووە بە زوبان و باسی تۆ دەکا. ناوی دڵی گوڵ لەسەر زوبانیشم وەك خونچە پێچراوە بەیەکدا و خۆی توندکردووەتەوە و بیر لە تۆ دەکاتەوە.

مەحوی بۆیە سیفەتی «گوڵ لەسەر زوبان» بۆ دڵ دادەنێ، چونکە دڵی شوبهاند بە خونچە و خونچەش گوڵی بەسەر زوبانەوەیە هەرکە کرایەوە دەبێ بە گوڵ. چونکە دڵیش هەر بیر لە گوڵی رووی یار دەکاتەوە و ناوی ئەو بەسەر زوبانیەوەیە.

(٢) زیکری زاهیر: قسەی دەم. فیکری باتین: بیری دڵ.

ئەم بەیتە مەعنای بەیتی پێشوو روون دەکاتەوە.

(٣) مەبەستی لەوەیە دڵ و زوبانم شەڕیانە لەسەر تۆ و هەرکامیان دەیەوێ بەتایبەتی بۆ ئەو بی.

(٤) واتە: دیدەت وەك بادام و لێوت وەك شەکر و گوفتارت وەك نوقڵە.

(٥) واتە: خونچەی دەمی یار تەنها بە وشەی کوشتن دەپشکوێ. بۆیـە وادیـارە زمـانی ئـەم تووتییە کە لە وشەی «کوشتن» بەولاوە هیچ نازانێ، بە خوێن پڕاوە.

خوونی (ن): خوێنی.

بۆ شوکری جەوری ئەو دوو برۆیە لە قەتڵما
هەر بن موێکە میسلی گوڵی شەست پەڕ زوبان(٦)

هەر ئەم زوبانە باعیسە بۆ سەربڕینی شەمع
«مەحوی»! سەرم رەحەت بووە بێڵێ ئەگەر زوبان(٧)

-٢-

بەهاری عومر ئەوا گەییە حوزەیران
کەچی وەك کۆدەك ئێستە دەچمە سەیران

دەبێ رەم کەم لە شار و بیمە وەحشی
نیە حیلەی‌ترم بۆ رامی جەیران(١)

لە ئاوی تێغی هەر رامێ بوو ئاوا
برینی من نەبێ هەروایە وەیران(٢)

---

(٦) واتە: هەر بن موویەکی لەشم وەك گوڵە شەستپەڕ شەست زوبانی لێ‌بووەتەوە و هەموو سوپاسی برۆی یار دەکەن بەرابەر بەوە کە بوو بە شیر بۆ کوشتنم.
(٧) واتە: وەك چۆن ئەگەر زوبانەی گڕی چرا لار بێ، سەری فتیڵەکەی دەبڕن، زوبانی زۆر بلێی منیش لەوانەیە سەرم بە بڕین بگەیەنێ. ئەگینا ئەگەر زوبانم لێم گەڕێ سەرم رەحەتە و بۆ خۆم سەلامەت دەبم.

-٢-

(١) وەحشی: کێوی. جەیران: ئاسکی دەشت.
واتە: یارم بە هیچ کلۆجێ بۆ دەسەمۆ و ماڵی ناکرێ. بۆیە تا لە ئاوەدانیدا بم دەستم لێی گیر نابێ، لەبەر ئەوە ناچارم سەری خۆم هەڵگرم و بچمە بیابانێك، بەڵکوو کە منیش وەك ئەو بووم بە کێوی، بتوانم دەستی لێ گیر بکەم.
(٢) وەیران: وێران، لەبەر راگرتنی سەنگی بەیتەکە دەسکاری کراوە.
واتە: برینی هەموو دڵدارێك بە ئاوی تێغی برۆی یار ئاوەدان بووەوە، برینی من نەبێ کە هەر وەك خۆی وێرانە و یار ناکا جارێك تێغێکی لێ بدا.

به نەشئەی بۆنــی گــوڵزاری چ کــۆیـەك
لە تەنما مورغی رۆحم هاتە تەیران؟![٣]

ســـولەیمانم هــەواڵی مــووری پــرسیم
لەناو ئەمساڵم ئەز هودهود لە تەیران[٤]

بریقەی بەرقی جـیلوەی تـۆ لە چـاوی
نەدابـێ، بـۆ چـیە ئـاییە حـەیران؟![٥]

لە «مەحوی» دڵ ئەگەر ون بوو وەکوو گەنج
سۆراغی‌کەن لە کونجی کۆنە دەیـران[٦]

-٣-

هـــــەموو عـــالەمتە پـــابەند و لە دامـــان
کەچی دەستی کـەست نـاگـاتە دامـان[١]

---

(٣) کۆ: کۆڵان، مەبەست لە دەوروبەری یارە. تەن: لەش. مورغ: پەلەوەر. تەیران، [«طیران»]: فڕین.

(٤) موور: مێروولە. ئەز: لە. وشەیەکی فارسییە. هودهود: پەپوو سلێمانە. تەیران: باڵندەکان.

واتە: یاری سولەیمان پایەم، لەناو هەموو هاوچەشنەکانمدا هـەواڵی مـنی وەك مـێروولە بێ‌دەسەڵاتی لە پەپووە سلێمانە پرسی لەناو هەموو باڵداراندا.

(٥) واتە: ئاوێنە بۆچی حەیران و سەرسام بووە، ئەگەر لەبەر ئەوە نیە کە تیشکی دەرکەوتنی تۆ داویە لە ناوچاوی!.

(٦) واتە: ئەگەر دڵم ون بوو لێم، لە کونجی بتخانە کۆنەکاندا بۆی بگـەڕێن، وەك چـۆن لەو شوێنانەدا بە دوای گەنجدا دەگەڕێن، چونکە دیارە چووە بۆ لای یارێکی وەك بت جـوان و رازاوە.

-٣-

(١) پابەند: پێ بەسراوە، گیرۆدە.

دوهـــاتی ئـــەوروپا وەك ئـــەهلی دێهـات
لە چارەی دەردی عیشقا جوملە دامـان (٢)

بـــرا! مـــەردم دەوێ عـــەقڵی نـــەلەنگێ
بە لەنجەی ناز و عیشوەی نـەونەمامان (٣)

لەگــەڵ زانت دەکــەویە کــۆشــی دنــیا
ســبەی قــاتیلتە، ئـەمڕۆ بـۆتـە مـامان (٤)

ســـەرو ســـامانمت پـــرسی، مـــەپرسە!
سەری تۆ خۆش، نە سەر ماوە نە سامان (٥)

غـورووری حـوسنە فـیرعەونی بـە تـۆ دا
رەقیبی سەگ بەچی بوو، بوو بە هامان؟!(٦)

واتە: عالەم هەموو گیرۆدەی عیشقی تۆن و لە داوتدا بەسراونەتەوە، کەچی تۆیش ئەوەندە دوورەدەستی، دەستی کەس ناگاتە داوێنت.

لە نێوان هەردوو «دامان»دا جیناسی تەواو هەیە.

(٢) دوهات، «دهاة»: جەمعی «داهیە»یە واتە بلیمەت و زۆرزان.

واتە: زیرەکەکانی ئەورووپایش وەك لادێییە ساویلکەکانی لای خۆمان لە چارەکردنی دەردی عیشقدا داماون و نازانن چۆن چار دەکرێ.

لە نێوان «دوهات» و «دێهات»دا وشە ئاراییەکی ناسك هەیە.

(٣) واتە: مەردێکم دەوێ بتوانێ لەبەر ناز و عیشوەی نەونەماماندا خۆی رابگرێ و عەقڵی نەگۆڕێ.

(٤) زان: لەدایك بوون.

واتە: کاری دنیا سەیرە، کە لەدایك بووی دەس بەجێ دەکەویە ناو کۆشی ئەو، وەك بڵێی ئەو مامانتە، کەچی سبەینێیش هەر ئەو خۆی بە کوشتنت دەدا.

(٥) سامان: دارایی.

(٦) هامان: وەزیری فیرعەونی سەردەمی حەزرەتی مووسا.

لە دنـــیادا وەکـــوو مـــنداڵی نـــاکـــام
بـــە نـــاکـامی دەچـن دنـیا بـە کـامان(٧)

بـــەهانە مـــەگـــرە، لەو جـــامانە جـــامێ
کـــــەرەم کـــە ســـاقیا، بگـــرە رجـــامان

بە کولفەت ئەو، بـە ئـولفەت ئـەم گـرفتار
وەکوو یەك زاهید و «مەحوی» لە داماان(٨)

-٤-

نیسبەت بدرێ حوور و پەری گەر بە لە تۆ چـوون
باڵیدە دەبن تا دەگـەنە ئـەوجی لە خـۆ چـوون(١)

واتە: ئەی یاری نازدار، ئەوە تۆ بە هەر رەنگ بەهۆی جوانیتەوە خۆت لێ بـایی بـووە و خۆت کردووە بە فیرعەون، بەڵام ئەی بەدکاری نامەرد بـەچی دەنـازێ و بـەهۆی چـیەوە و لەبەرچی خۆی کردووە بە وەزیری تۆ؟!.

(٧) دنیا بە کامان: ئەوانەی دنیا بە ئارەزووی ئەوانە.

(٨) کولفەت: ئەرك خستنە ئەستۆی خۆ.

واتە: زاهید و مەحوی هەردوکیان کەوتوونەتە ناو داو و گرفتار بوون، ئەو بە دەردی ئەرکی قورس خستنە ئەستۆی خۆ کە لە عۆدەی نایەت و ئەمیش بە دەردی خۆشەویستی و دڵ دان بە یار.

-٤-

(١) حوور: حۆری بەهەشت. باڵیدە: فڕندە. ئەوج: لووتکە.

واتە: ئەگەر بە حۆری بەهەشت و بە پەرییان بوترێ کەوا لە تۆ دەچن، لە خۆشـییاندا وا دەدەنە شەقەی باڵ و ئەوەندە بەئاسماندا دەفڕن، هۆشیان لە خۆیان نامێنێ و دەمرن.

نیسبەت بدرێ (ن): وەسفی بکرێ.

ئەم خەڵقە کەوا تێ گەییون گەییونە مەقسوود
ڕێشگاوییەکی مەحزە، بە دەردی من و تۆ چوون (٢)

بۆ جیلوەیی بێچوونی نیە قووەتی چوونم
«لا حَوْلَ وَ لا قُوَّة» کە من حەولمە بۆ چوون (٣)

بێ چوونە عەدەم، پەی بە سوراغی دەمی نابەی
فایز ببە بەم گەوهەرە لەو بەحرە بە ڕۆ چوون (٤)

موشتاقی دەمی تێغت ئەوەندە بە بەهانەن
بۆ چوونە فەنا، هەر بە ئیشارێکی بڕۆ چوون (٥)

---

(٢) گەییونە: گەیشتوونەتە. ڕێشگاوی: خەیاڵی خاو. مەحز: ڕووت.

واتە: ئەوانەی وا تێ گەیشتوون کەوا گوایە بە ئاوات گەیشتوون و بوون بە پیاوی تەواو، شوێنی خەیاڵی خاو کەوتوون و وەکوو من و تۆ فەوتاون و تووشی ئەو دەردە بوون کەوا تووشی ئێمە بووە.

(٣) بێچوون: بێ هاوتا. «لا حَوْلَ وَ لا قُوَّةَ»: لەگەڵ «إِلَّا بِاللّٰهِ»، ڕستەیەکە لەکاتی سەرسامی و نیازی دەربڕینی بێ دەسەڵاتیدا دەوترێ. حەول: تەقەلا، هەوڵ.

واتە: هێز و توانای چوونم نیە بۆلای تیشکی بێ وێنەی یار. سەرسامم کەوا لەگەڵ ئەوەشدا چۆن کەوتوومەتە هەوڵدان بۆ ئەوەی بچمە لای!.

(٤) سوراغ: کون، کەوتنە پەیجۆر بۆ دۆزینەوەی کەسێك یا شتێك.

واتە: بێ ئەوەی بچیتە جیهانی نەبوونییەوە و بفەوتێیت، هەرگیز پەی نابەی بە دەمی یار و ئاوی حەیاتی لێ نۆش ناکەی. جا ئەگەر دەتەوێ گەوهەری دەمی یارت دەستکەوێ، بە دەریای نەبووندا ڕۆ چۆ و بچۆرە بنەکەی.

(٥) ئیشارێکی: ئیشارەیەکی.

واتە: ئەوانەی موشتاقی دەمی تێغی تۆن. ئەوەندە لەسەر بیانوون بۆ مردن. هەرکە برۆیەکت لێ هەڵتەکاندن. دەس بەجێ بە کوشت دەچن.

خەندێکی لە غونچەی دەمی تۆ دی کە لە باغا
هەر لەو دەمەوە لێو و دەمی غونچە لە گۆ چوون[٦]

بۆ قورسی گەنمگوونیە رۆحی چووە «مەحوی»
وەك زاهید و سۆفی کە لەبۆ خەپلەیی جۆ چوون[٧]

-٥-

شەخسێکی ساحێب ئەحواڵ پرسی: کە ئەی فلاتوون!
یۆنانییانی قەومت بۆچی بە دەردی سەگ چوون؟[١]

---

(٦) خەندێکی: خەندەیەکی، پێکەنینێکی.

واتە: دەم و لێوی خونچە کە زەردەخەنەیەکیان لە دەمی تۆوە دی لەناو باخدا، دەس‌بەجێ لە تاوا لە گۆ چوون و لە جووڵە کەوتن و خونچە پشکووتنی نەما.

(٧) گەنمگوون: گەنمڕەنگ. خەپلە: کولێرە.

واتە: گیانی مەحوی بۆ قورسی رووی گەنمڕەنگی یار دەرچووە، وەك چۆن گیانی زاهید و سۆفی بۆ کولێرە خڕێکی جۆ دەردەچێ.

-٥-

مەحوی ئەم پارچە شیعرەی بۆ دەربڕینی خۆشحاڵی خۆی بەبۆنەی سەرکەوتنی سوڵتان عەبدولحەمیدی عوسمانییەوە بەسەر گەلی یۆناندا وتووە کە راپەڕیبوو بۆ داوای مافی خۆی و بۆ سەندنەوەی ئازادی و سەربەخۆیی وڵاتەکەی تێدەکۆشا.

لەم پارچە شیعرەوە دیارە مەحوی هەستی بەوە نەکردووە کە رژێمی سوڵتان «عبد الحمید» رژێمێکی ستەمکار و داگیرکەر بووە و گەلی یۆنانیش، وەك گەلانی عەرەب و کورد و گەلانی بەڵقان گەلێکی خەباتکەر بووە و بۆ لە ملی داماڵینی کۆت و زنجیری کۆیلەیی عوسمانییەکان هەوڵی داوە. مەحوی تەنها وەك موسوڵمانێکی باوەڕ بە «خەلافەتی عوسمانی» کردوو هەستی خۆی دەردەبڕێ و تێکڕای قەسیدەکەی و ئەو دەمەتەقێ خەیاڵییەی کە لەگەڵ ئەفلاتوونی فەیلەسووفی یۆنانیدا بوویەتی، لەم سەرچاوەیە ئاو دەخواتەوە.

(١) ساحێب ئەحواڵ: ئەوانەی حاڵیان لێ دێ، پیاوی خوا. فلاتوون: ئەفلاتوون، یەکێکە لە ☜

ئـەو زوو فـونوونە جـوابـی دابـوو: بـەجێیـە وا بـێ
خۆی دایە بـەر شـیهابی سـاقیب کـە دێوی مـەلعوون(٢)

بـاتیل مـوقابیلی حـەق وەسـتا، بـەتاڵە ئـیشی
گەردی بـە بـادە خـاکـێ بـێ هـەڵپـژێ بـە گـەردوون(٣)

خورشیدە موعجیزەی شەرع، زوڵماتە سەفسەتەی پووچ
ئـیسلامییان هـەموو دیـن، یـۆنـانییان هـەموو دوون(٤)

فەیلەسووفە بەناوبانگەکانی یۆنان، قوتابی سوکرات و مامۆستای ئەرستاتالیس بووە، خاوەنی کتێبی «کۆمارێتی» و «ڕامیار» و «دەمەتەقێ» و چەند کتێبی ترە. لە ٤٢٧ تا ٣٤٧ی پ.ز ژیاوە.

واتە: یەکێ لە پیاوانی خوا لە ئەفلاتوونی پرسی کەوا هی چی بوو یۆنانییەکانی خزمت لە شەڕەکەیاندا لەگەڵ سوڵتان عەبدولحەمید کارێکیان بەسەر هات، مەگەر بەسەر سەگ هاتبێ؟

وەڵامی ئەفلاتوون لە بەیتەکانی پاشەوەدایە.

دەردی سەگ (ن): دەردی سلك. بەپێی ئەم نوسخەیە مەبەست زەحیری و بەلەفیرەیە.

(٢) زوو فونوون: «ذُو فُنون»، هونەرمەند. شیهابی ساقیب: ئەو ئەستێرەیەی بە شەو دەکشێ.

واتە: ئەفلاتوونی هونەرمەند لە وەڵامدا وتی: بەجێیە یۆنانییەکان وایان لێ بێ، چونکە ئەوان وەك شەیتان و عوسمانییەکان وەك ئەو ئەستێرانە وان کە بە ئاسماندا دەکشێن. هەرکاتێ کە شەیتان بیەوێ بچێ بۆ ئاسمان گوێ لە قسەو باسی مەلائیکەتان بگرێ، خوا ئەستێرەیەکی بەدوادا دەکشێنێ و دووری دەخاتەوە، وەکوو خوا لە قورئاندا دەفەرموێت.

(٣) واتە: یۆنانییەکان ناحەق و عوسمانییەکان حەقن. ناحەقیش ئەگەر بێ بەربەرەکانێ لەگەڵ حەقدا بکا، ڕەنجی بە با دەچێ. خاکێکیش بێ بە ڕووی ئاسمانا هەڵپژێ، گەردی دەدرێ بە با.

بێ هەڵپژێ (ن): پێ هەڵبرێ.

(٤) خورشید: خۆر. سەفسەتە: ئیددیعا بە بەڵگەی هیچو پووچەوە. بە ئینکار کردنی شتی مەحسووسیش دەوترێ. دوون: سووك.

واتە: موسوڵمانان ئایینیان هەیە کە موعجیزەی وەك ڕۆژ دیارە. یۆنانییەکانیش ئیددیعای بێ بەڵگەیان هەیە.

لەم کـــارەدا تکــاکــەر کــێ: حــەزرەتی ریســالەت
«لاٰسِـیَّما» تکــاگــر کــێ: «ذُوالجَـلال»ی بـێچـوون(٥)

فــەتح و زەفـەر بـە نـاوی کـێ بـێ؟ خـەلیفەی ئـیسلام
عەبدولحەمیدی غازی، سوڵتـانی روبـعی مـەسکوون(٦)

ســـائیل کـــە لەو جــەنابە فــائیز بــوو بــەم جــەوابــە
مەزموونی پڕ لە حیکمەت، ئـەلفازی پـڕ لە مـەزموون(٧)

پێی وت بە سەد تەئەددوب، ئوستادی بـێ تـەعەسسوب!
بەم حاڵ و سـاڵە لایـق تـەئریخی چـی دەفـەرموون؟(٨)

---

(٥) حەزرەتی ریسالەت: مەبەست لە پێغەمبەرە (د.خ). «لاٰسِیَّما»: نەخوازەڵا. «ذُوالجَـلال»: خاوەن شکۆ، مەبەست لە خوایە.

مەعنای ئەم بەیتە و بەیتی پاشەوە پێکەوە دێ.

(٦) غازی: وڵاتان داگیرکەر. روبعی مەسکوون: ئەو بەشەی گۆی زەوی کە ئـادەمیزادی تـیا دەژی.

واتە: لە شەڕی موسوڵمانان و یۆنانییاندا تکاکاری سەرکەوتنی موسوڵمـانان پـێغـەمبەرە دروودی خوای لێ بێ و، تکا لاکراویش خواوەندی بێ هاوتا و خاوەن شکۆیە. دیاریشە کە پێغەمبەر (د.خ) تکای شتێ لە خوا بکا خوا بۆی جێبەجێ دەکا و بەم پێیە دەبێ موسوڵمانان بەسەر یۆنانییەکاندا زاڵ ببن و سەرکەوتن بە ناوی سوڵتان «عبد الحمید»ەوە بێ.

(٧) سائیل: پرسیارکەر. فائیز: بەختەوەر. مەزموون، [«مضمون»]: ناوەڕۆك.

مەعنای ئەم بەیتەش بەسراوە بە بەیتی پاشەوەیەوە.

(٨) تەئەددوب [«تَأَدُّب»]: ئەدەب کردن. تەعەسسوب [«تَعَصُّب»]: لایەنی لایەك بـە نـاحەق گرتن.

واتە: کە پرسیارکەرەکە ئەم وەڵامە پڕ مەعنا و وردەی لە ئەفلاتوون بیست، بە ئەدەبێکی فراوانەوە پێی وت: کەواتە ئەی مامۆستای بەناحەق لایەنی کەس نەگرتووم چ مێژوویەکتان بە بیردا دێ داینێین بۆ ساڵی ئەم سەرکەوتنە؟

دووبــــاره هـــاته گـــوفتار: مـــن زوو وتـــوومه نـــاچار
ئـــیسلامییان بـــفەرموون یـــۆنـــانییان تـــەلەف بـــوون[٩]

-٦-

له مـــەیخانە، خـــودا! گـــەر ئـــێمـــە دەرچـــین
بەکێ بەین ئیلتیجا، بۆ کـــێهـــە دەرچـــین؟![١]

کـــە ئـــێمـــە چـــوونە جـــەننەتمان بـــە تـــۆ دا
له ئـــێمـــە لادە زاهـــیدا! ئـــێمـــە هـــەرچـــین[٢]

خەت و زوڵفی بـــە یـــەکـــدا دێ لەســـەر روو
مەگەر زەنگ و خەتا شەڕیە لەسەر چـــین[٣]

---

(٩) نیوەی دووهەمی ئەم بەیتە، بە حیسابی ئەبجەد، بەپێی شێوە نووسینی کـۆنـی کـوردی، واتە بەم جۆرە:

«اسلامیان بفرمون یونانیان تلف بون»

مێژووی ساڵی ئەو جەنگەیە کە دەکاتە ١٣١٧ی کۆچی، بەرابەری ١٨٩٩ـ١٩٠٠ی ز.

-٦-

(١) ئیلتیجا: پەنا. کێهە: کام. دەر: دەرگا. چین: بچین.
واتە: خوایە! ئەگەر لەم مەیخانەی دنیایە دەرچووین و مردین، لە خۆت بەولاوە پەنا بەرینە بەر کێ و روو بکەینە ماڵی کێ؟.
(٢) هەرچین: هەرچی هەین.
(٣) مەگەر: بۆچی. زەنگ: وڵاتی قولە رەشەکان. خەتا: خەتاو خـوتەن لە تـورکستان. چـین: وڵاتی چین.
مەحوی لەم بەیتەدا رووی یاری شـوبهاندووە بە چین، لەوەدا کە وەك چۆن وڵاتـی چـین دەکەوێتە رۆژهەڵات، رووی یاریش وەك رۆژ جوانە، یا لەوەدا وەك رووی چینی زەرد و سوورە. زوڵفی رەشیشی شوبهاندووە بە قـولەڕەش. مـووی روویشـی شـوبهاندووە بـە خـەتا. هـۆی شوبهاندنەکەش نزیکی وشەی «خەت» و «خەتا»یە لە یەکەوە.

لە باوەشما دەدا مەوج ئەشکی حەسرەت
کەمەرتی گرتە باوەش تا کەمەرچین(٤)

ئەوەندە تەنگ و ناخۆشە، لە دنیا...
خۆشە دەرچوون، ئەگەرچی بۆ سەقەر چین(٥)

سەرت پێ لازمە، مەیبازە «مەحوی»
دەبێ دولبەر کە هات ئێمە بە سەر چین(٦)

مەحالاتە لە بەندی زولفی دەرچوون
چەها چینە، چەها چینە لەسەر چین(٧)

-٧-

خوداکەی! بەس کە بۆ دنیا ئەمەندە ئاین و ئۆیین
تەماشا کە ئەحیببا ساغ و ئۆین‌چی هەموو رۆیین(١)

---

(٤) کەمەر: ناوقەد. کەمەرچین: پشتێن.

واتە: لەوکاتەوە کە پشتێن باوەشی پیاکردووی، من لە داخا کە لە جێی ئەو نەبووم، فرمێسکی خەفەت لە باوەشما شەپۆل دەدا.

مەحوی لەمبەیتەدا بە شێوەیەکی ناسك دەیەوێ بڵێ پشتێن باوەش بە ناوقەد و کەلەکەی یاردا دەکا و منیش باوەش بە فرمێسکدا دەکەم... جا سەیری ئەم کلۆڵییە بکەن!.

(٥) سەقەر: دۆزەخ.

واتە: دنیا ئەوەندە ناخۆشە، تەنانەت ئەگەر بۆ دۆزەخیش بووە خۆشە ئینسان بەجێی بهێڵێ.

(٦) مەیبازە: لە کیس خۆتی مەدە، مەیدۆڕێنە.

واتە: مەحویا! سەرت پێویستە، نەکەی لەناوی بەری. چونکە کە یار هات دەبێ بە سەر برۆین بە پیریەوە، نەك بە پێ.

(٧) چەها: چەندەها.

-٧-

(١) خوداکەی: توخوا. ئاین و ئۆیین: فرروفێڵ و چەپ‌وگوپ. ئەحیببا «اَحِبّاء»: جەمعی حەبیب بە مەعنا خۆشەویست.

له مانمدا نەدیوە حاسڵێ غەیری تـەوەححوش، مـن
خودا پێداو: ئەوانەی لەم وحووشستانە زوو ڕۆیین (٢)

لە بەرچاوی بتم کەوتووم ئەمن، وەك ئەشکی نەومێدی
هەتا دەچمە فەنا خاکم بەسەر، منم و بە ڕوو ڕۆیین (٣)

بڵا نەیشیگەمێ، هەر بۆ سەرئەفرازی بە سەر نەك پێ
بە ڕێگەی یاردا «لَابُـدَّ مِـنه»ە دووبـەدوو ڕۆیـین (٤)

عیبارەت چی هەیە؟ هەر «سیمیا» تەعبیری پێ لێدەم
لە دنیایەك، عیبارەت بێ لە مەحزی هاتن و ڕۆیین (٥)

واتە: توخواکەم لە پێناوی دەستخستنی دنیادا خەریکی فڕوفێڵ و چەپوگوپ بەو خۆت بە خۆشەویستی ڕاستەقینەوە خەریك بکە. سەرەنجام هەر بۆ دۆستانی ڕاستە و هەر ئەوان بە ساغی دەمێننەوە و تەڵەکەباز و چەپوگوپکەر هەموو دەڕۆن و دەفەوتێن و خۆت ئەمە بە چاو دەبینی.

(٢) تەوەححوش: دوڕندەیی و کێوییەتی. وحووشستان: وڵاتی دوڕندان.

واتە: جگە لە دوڕندەیی بەرهەمێکیترم نەدیوە لە مانەوە لە دنیادا. بەختیار ئـەوکەسانەن ئەم وڵاتی دوڕندانەیان زوو بەجێ هێشت و زوو ڕۆیشتن...

(٣) نەومیدی: پەشیمانی، یاخود لە «نائومێدی» وەرگیراوە.

واتە: بە تەواوی لەبەرچاوی یارکەوتووم و لێم زیزە. بۆیە دەبێ تا ئەو ڕۆژەی دەمرم، وەك فرمێسکی پەشیمانی کە تازە ئیتر گەڕانەوە دواوەی بۆ نیە، هەر بڕژێم و بەرەو پێشەوە بە ڕوودا، بڕژێمە خوار و سەر هەڵنەبڕم...

(٤) سەرئەفرازی: سەربەرزی.

واتە: چش با نەشگەم بە یـار. نـاچارم بـە سـەر هـەر بـە دوایـدا دەڕۆم، چـونکە مـایەی سەربەرزییە بۆم دووبەدوو بەڕێدا بڕۆین، ئەو لە پێشەوە و من لە پاشەوە، هەموو جارێ سەرم لە جێگە پێکەیدا دانێم.

(٥) سیمیا: زانستی تەلیسم و جادووکاری و بە قەوارەوە پیشاندانی شتی بەگومان دروستکراو.

☜

برۆ داگرتنت عوششاقی پێ چوونە شەرارەی مەرگ
دەها مەرگ ئینتیزارێکن بە ئەمرێکـی بـرۆ رۆیـین (٦)

لە بەینی نوور و زوڵمەت ئامەشۆ سەرناگرێ «مەحوی»
نیگارم بۆیە پێمی وت: لە من هاتن، لە تـۆ رۆیـین (٧)

☞

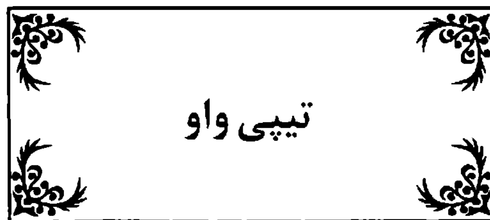
واتە: دنیایەك بریتی بێ لە تەنها هاتنە دنیا و مردن و لەوە زیاتر نەبێ، عیبارەتێك شك نابەم تەعبیری پێ لێ بدەمەوە، ئەوە نەبێ بڵێم سیمیا و ساختەکاری و جادووگەرییە.

(٦) دەها: سیغەی دەربڕینی سەرسامییە بە مەعنا «ئای، چۆن!». مەرگ ئینتیزار: چاوەڕوانیکەری مەرگ. رۆیین: مردن.

واتە: دڵدارانت بە تەنها برۆ داگرتنێکت چوونە شەرارەی مەرگ. ئای! ئەوانەی بە فەرمانێکی برۆت یا بە تەنها وتنی «بڕۆ»یەك رۆیشتن و مردن، چۆن چاوەڕوانیکەرێکی مەرگ بوون؟!.

(٧) ئامەشۆ: هات و چۆ.

واتە: تاریکی و رووناکی پێکەوە نایانکرێ تا لەملاوە ئەمیان و لەولاوە ئەویان بێ. یا هەر تاریکییە یا هەر رووناکییە. هەر لەبەر ئەمەش بوو یار پێی وتم: من رووناکیم و تۆ تاریکیت و پێکەوە نامانکرێ، بۆیە هەرکە من هاتم، تۆ تەنها ئەوەت بۆ دەمێنێتەوە کە بڕۆی.

تیپی واو

-١-

دنـــيا تـــياترۆيـــە، مـــەوەستە تـيا، بـــڕۆ
کـــێ مـايەوە تـيا کـە نـەبووبێ تـيا، تـڕۆا (١)

دنـيايەکـە دوو ڕۆژە نـەوازش بکـا، سـێیـەم
ڕۆژی گـودازشـە، ئـەمەتە داکـی سـێبـەڕۆ (٢)

-١-

مەحویی جارێکیان لە ئەستەموول دەبێ؛ لەوێ بە شوێنێکدا تێدەپەڕێ، دەنگی مۆسیقای بەر گوێ دەکەوێ، دەپرسێ ئەمە چیە، بۆی روون دەکەنەوە کە تیاترۆیە و بۆی باس‌دەکـەن تیاترۆ چیە. ئەویش بەو بۆنەیەوە ئەم قەسیدەیە دەڵێ.

(١) تیاترۆ: تیئاتر، تیاترۆخانە، جێگای دانس و پیشاندانی شـانۆنـامە بـە ئـاواز و مـۆسـیقا و دانسەوە. لە زاراوەی میللی کوردیدا مەعنای دانسی ناشەرعی و ئافرەتی سەماکەری نیمچە رووت و قووتی وەرگرتووە، بەڵام مەحوی بە مەعنا راستەکەی بەکاری هێناوە. تڕۆ: بەدناو و ئابڕوو چوو.

وشە ئاراییەکی ناسك لە نێوان «تیاترۆ» و «تیا بڕۆ» و «تیا تڕۆ»دا هەیە.

(٢) نەوازش: دڵدانەوە. گودازش: تواندنەوە. داکی سێبەڕۆ: لە ئەفسانەی کوردیدا هەیە کەوا نەخۆشی سێبەڕۆ جنۆکەیەکی تایبەتی هەیە هـەندێ ڕۆژ دێتـە سـەر سـێبـەڕۆدارەکـە، لەو ڕۆژانەدا نەخۆشی ئەو کەسە بەرنادا.

هەندێ ڕۆژیش بەجێی دێڵێ، لەو ڕۆژانەدا باش دەبێ و سێبەڕۆکە بەری‌دەدا.

واتە: دنیا دنیایەکە دوو سێ ڕۆژێ دڵت دەداتەوە و بە ئارەزووی دڵت دەبێ، پاشان بەجێت دێڵێ و بە ئاگری بێ‌دەستەڵاتی دەت‌توێنێتەوە، وەك دایکی سێبەڕۆ کـە دەمـێك دێتـە سـەر سێبەڕۆدار و دەمێك بەجێی دێڵێ.

تەشبیهەکە بەم جۆرە بوو کە وتمان، بەڵام دیارە ناتەواوییەکـی تـیا هـەیە: لە مـەسـەلەی سێبەڕۆدا هاتنی دایکەکە خراپە و ڕۆیشتنی چاکە، کە لە مەسەلەی دنیادا بە پێچەوانـەوەیە، مەگەر بڵێین مەحوی ویـستوویەتی بڵێ دنیا نەبوونی لە بوونی چاکترە و بەڵکوو بوونی هیچ چاکەیەکی تیا نیە.

روو ترش و روو خۆشە لە رووێکا، لە یەك دەما
قەهری درۆیە، میهری درۆ، هەردوو هەر درۆ [٣]

پشتی کە دا بە پشتەوە، بۆ پشت شکاندنە
ئەمرۆ خودا شوکرتە، سبەینێ براڵە رۆ [٤]

پیری نەمامی باغی جوانیمی کردە پووش
تازەم درەختی توولی ئەمەل دەردەکا چرۆ [٥]

گەردنکەچی چلێکە سەرئەفرازیە گوڵی
بڕوانە، چاوەکەم، کە لەسەر چاوە جێی برۆ [٦]

«مەحوی»! بە «مُوتُوا»وەکە لە مردن ببی نەجات
رۆیاندنت لەپێشە، لە پێشا وەرە بڕۆ [٧]

---

(٣)قەهر: قین. میهر: خۆشەویستی.

واتە: لە یەك کاتدا یەك روو بە ترشیش و بە خۆشیش پیشان دەدا. نە قینی جێگای ترسە و نە خۆشەویستی جێگای متمانەیە.

لە رووێکا لە یەك دەما (ن): لە دەمێکا لە یەك رووا.

(٤)واتە: ئەمرۆ پشتت دەگرێ و دەتخانە خۆشی، کەچی بۆ سبەینێ دەکەویتە براڕۆ و دەردەکەوێ دوێنێ بۆیە پشتی گرتووی پشتت بشکێنێ.

(٥)ئەم بەیتە ئیشارەتە بۆ حەدیسی «يَشِيبُ ابنُ آدَمَ وَ يَشُبُّ فِيهِ خَصْلَتَانِ: اَلْحِرْصُ وَ طُولُ الأَمَلِ» واتە: ئادەمیزاد پیر دەبێ، کەچی دوو رەوشتی تێدا جوان دەبێتەوە، تەماع و هیوای درێژ بە دنیا.

(٦)واتە: بۆیە جێگای برۆ لای سەرووی چاوەویە، چونکە گەردنی کەچ کردووە و خۆی بە کەم دەزانێ.

(٧)رۆیاندن: بە رۆیشتووکردن، مراندن. لەوە دەچێ ئەم داتاشینە هی مەحوی خۆی بێ.

واتە: ئادەمیزاد بەوە لە ئەنجامی ناخۆشی مردن رزگاری دەبێ کە بەر لە مردنی دڵی خۆی بمرێنێ. ساکەواتە مادەم رۆیشتنت لەپێشە و دەبێ بڕۆی، خۆت زووتر بڕۆ.

ئەم بەیتە ئیشارەتە بۆ حەدیسی «مُوتُوا قَبْلَ اَنْ تَمُوتُوا» واتە: بمرن بەرلەوەی بمرن.

-٢-

لە پڕ بەردی ئەجەل بۆ شیشەیی عومرم نەوا بێ زوو
فیداتم، دەست و بردێ، ساقیا جامی شەرابێ زوو[١]

چیە دنیا، ژنێکە هەر شەوێ سك پـڕ بـە سـەد فـیتنە
سبەینێ زوو بە خوێنی جەرگی ئەهلی دڵ دەکا بیزوو[٢]

کە دایەی خاکت ئاخر هەر دەبێ بگرێتە باوەش خۆی
بکە خاکێ بەسەر خۆتا لە قاپی «بو تُـراب»ی زوو[٣]

بە تابی عەکسی ئەو دیدارە دڵ سووتا، مـوزەککـایە
کەتانت راگرە سا زوو بـە جـیلوەی مـاهتابێ زوو[٤]

-٢-

(١) نەوا: نەوەکوو.

واتە:کاکەی مەیگێڕ دەستوبرد کە و پیاڵەیەك شەرابم بدەرێ، نەوەك بەردی مەرگ لە پڕ بێ بدا بە شیشەی ژینمدا و ورد و خاشی کا و بمرم.

(٢) ئەم بەیتە وەك بەڵگە وایە بۆ بەیتی پێشوو. واتە: دنیا ئافرەتێکە هەر شەوێ سکی بە سەد ئاشووبی نوێ پڕ دەبێ و سبەینێش سەرلەنوێ گورج سکی پڕ دەبێتەوە و بێزوو بە خوێنـی جەرگی دڵدارانەوە دەکا و دەبێ بیاندا بە کوشت تا خوێنەکەیان بخواتەوە.

(٣) واتە:مادەم دەبێ خاك وەك دایك هەر بتگرێتە باوەشی خۆی و بمری، تۆ خۆت زووتر خاکی بەردەرگای خاکدارێك بکە بەسەر خۆتا.

وشەی «بوتُراب» هەرچەند بەمەعنا خاکدارە،کونیەی حەزرەتی «عەلی»شە.کەواتە لێرەدا مەبەست ئەوەیە تۆ بەرلەوەی بمری بچۆرە بەر دەرگای پیاوێکی خواناسی پایەبەرزی «وەك حەزرەتی عەلی» و لەسەر دەستی ئەودا خاك بەسەر نەفسی خۆتدا بکە و بیمرێنە.

(٤) موزەککا: پاك‌کراوە. ماهتاب: ئەوەی وەك مانگ بدرەوشێتەوە.

واتە:هەر دڵێك بە تینی ئاوێنـەی رووی یـار بسـووتێ، لە هـەموو گـەردێکـی دڵدان بـە کەسێکی تر پاك دەبێتەوە. کەواتە تۆیش زوو کـەتانی رووی زەردی خـۆت بـەرابـەر تـیشکی مانگی رووی یارێك رابگرە، با بسووتێ و پاك ببێتەوە. مەشهوورە کەتان بدرێتە بەر شەوقی مانگەشەو دادەڕزێ.

دەنی تەبعی بە جارێ عالەمی داگرت ئەوا «مەحوی»!
درەنگە ئیلتیجا بە بەر دەری عالی جەنابێ زوو (٥)

-٣-

شەوکەسێ پرسی لە خۆ دەرخستنی پەروانە شەو
ئەو وتی: ناتێگەیشتوو! تەجرەبەی مەردانە شەو (١)

هەر سیا بەختانی عیشقە مەزهەری نووری هودان
شەو نەبێ ئەستێرە مەستوورن، بە کەم مەروانە شەو (٢)

---

(٥) نیوەی دووهەمی ئەم بەیتە لەسەر شێوەی فارسی ئامێزی نووسینی جارانی کوردی، واتە بەمجۆرە:

«درنگە التجا بە بر را عالی جنابی زو»

دەکاتە ١٣١٤، کە وەك بە پارچە شیعرەکەشدا دیارە، دەبێ ساڵی وەفاتی کەسێ بێ و مەحوی ئەم پارچە شیعرەی بەو بۆنەیەوە وتبێ.

وەختی خۆی مەلا شێخ عومەری کوڕی مەحوی ویستوویە کارێك بکا ئەو نیوە بەیتە بکا بە مێژووی کۆچی دوایی مەحوی بە حیسابی حورووفی ئەبجەد. لەبەر ئەوە هاتووە «دەری = در»ی کردووە بە «رەئی = رأی». کە بەو پێیە نیوە بەیتەکە بە شێوەی فارسی ئامێزی کۆن، واتە بەمجۆرە:

درنگە التجا بە بر رأی عالی جنابی زو

دەکاتە ١٣٢٤ کە ئەوەش ساڵی کۆچی دوایی مەحوییە.

-٣-

مەحوی ئەم پارچە شیعرەی وەك بۆ بەرانبەرکێ پێ کردنی ئەو پارچە شیعرەی خۆی وتبێ کە بە شان و باڵی رۆژدا هەڵدەدا تیایدا و لە پیتی «ژێ»دا لەژێر ژمارەی «١»دا بلاومانکردەوە.

(١) واتە: یەکێك لە یەکێکی تری پرسی بۆچی پەروانە هەر بە شەو خۆی دەردەخا و ئەگەر بە رۆژدا سەدجاریش چرا داگیرسێنی نایەت بەدەوریا؟! ئەویش وەڵامی دایەوە، وتی: چونکە شەو مەیدانی خۆ تاقیکردنەوەی مەردانە. دیارە پەروانەش مەردە، ئەگینا هەموو جارێ خۆی نەدەدا بەدەم گڕی ئاگری مۆمەوە بێ ئەوەی دەنگێکی لە دەمەوە بێت.

(٢) واتە: بەڵگەیەکی تری پایەبەرزی شەوی تاریك و رەش ئەوەیە کە نووری هیدایەت لەو

ئـــەم ســـیا ڕۆژی مـــنە پـــۆشـیویە عـــەیبی کـــەسان
ئـــاشکارە ســـەتری ئـــەحواڵی گـــونەهکارانـــە شـــەو[3]

بۆیە زوڵمەت پۆشە، نووری ئـەهلی جـەوهەر دەرکـەوێ
سەیری حەققی کەن لەسەر ئەم ماه و ئەستێرانـە شـەو[4]

نـەبووە، نـابینی لە شـەو مـەحرەمترێ تـا ڕۆژی حـەشر
پەردەپۆشە، هـەمدەمە، هـەمدەردی عـوششاقانە شـەو[5]

شەو، هەموو شەو چاوەڕێیە ڕۆژ هەڵێ، هەر ڕۆژ هـەڵات
مـــەحوە ســـەرتاپا لەبـــەر پـــێیـــا فـیداکـارانـە شـەو[6]

خـۆرپـەرستینە! لە شـەو فـێری پـەرستن بـن، کـە خـۆر
هـــەر دیـــاری دا، بـە دەوری ســەریەدا قـوربانە شـەو[7]

☞

کەسانەدا دیاری دەدا کە بەهۆی دەردی عیشقەوە چارەیان ڕەش بووە. ئەوە نیە ئەگەر شەوی تاریك نەبوایە ئەستێرە دەرنەدەکەوت! کەواتە بە کەم و بێ‌بایەخ مەڕوانە بۆ شەو.

(٣) سیا ڕۆژی: ڕۆژ ڕەشی، کینایەشە لە بەدبەختی. ئاشکار: ئاشکرا.

واتە: ڕەشی ڕۆژی من عەیبی خەڵکی داپۆشیوە. ئەگەر من ڕۆژم ئەوەندە ڕەش نەبوایە، عەیبی ئەم هەموو عەیبدارانە نەدەشاررایەوە، وەك تاریکایی شەو کە کردەوەی گوناهباران لە بەرچاوی خەڵك دەشارێتەوە.

لە بەکارهێنانی وشەی «سیا ڕۆژی»دا ناسکییەکی زۆر هەیە، ئەوەتە بە دیمەن و مەعنای وشەکە و لە ناوەڕۆكدا مەعنا مەجازییەکەی مەبەستە.

(٤) واتە: بۆیە شەو بەرگی تاریکی لەبەر کردووە، تا ڕۆشنایی قابیلەت‌داران دەرکەوێ. نابینی شەو حەقی چەند بەسەر مانگ و ئەستێرەوە هەیە و ئەگەر ئەو نەبوایە، ئەمان تیشکیان نەدەدایەوە.

(٥) پەردەپۆش: پەردە بەسەراهێنی ڕاز و نهێنی.

(٦) واتە: شەو دڵدارێکی ئەوەندە بەوەفایە بۆ ڕۆژی یاری، لە ئێوارەوە تا سبەینێ چاوەڕوانی هەڵهاتنی دەکات. هەرکە هەڵیش‌هات سەرتاپای خۆی دەکا بە قوربانی ئەو و دەفەوتێ.

(٧) خۆرپەرستینە: ئەی ئەوانەی کە خۆرپەرستن. دیاری دا: دەرکەوت.

☜

فـــیرقەتی ڕۆژە دەروونـــی کـــردە داغـــێکـــی ســـیا
وەك مـنی سـەودازەدە ئـاتەش‌زەدەی هـیجرانـە شـەو (٨)

گـــەر فـــیراق ئـاگـر هـەموو ڕۆژێ لە جـەرگی بـەرنەدا
بۆ هەموو شەو تـیرە دڵ، سـینەی زوخـاڵـستانە شـەوا! (٩)

تـــیرەگـــی وا فـــەزڵی بـــۆ نـــادەم بـــەسەر ڕوونـاکـیا
مەنشەئی ئیزهاری جیلوەی فەیزی سبحەینانە شـەو (١٠)

واتە: ئەی ئەوکەسانەی کە بەناو خواپەرستن، بەڵام لە ڕاستیدا خـۆرپـەرستن، پـەرستنی ڕاستەقینە لە شەو فێر ببن، سەیری‌کەن چۆن هەرکە ڕۆژ دەرکەوت ئەو خۆی دەکا بە قوربانی. ئێوەش ئەگەر بەڕاست خواپەرستن گیانی خۆتانی لەپێناودا بەخت بکەن.

لە هەموو نوسخەکانی بەردەستماندا نووسرابوو «خۆرپەرستینە». ئێمە ئەوەمان لا هەڵە بوو و بەمجۆرە ڕاستمان کردەوە. مەعنای بەیتەکەشمان وا لێك‌داوەتەوە کە وشەکە «خودپەرستینە» بێ. بەڵام پاشان مامۆستا شێخ موحەممەدی مەحوی دەسخەتی مەحوی خۆیی پیشان‌داین کە نووسیبووی «خۆرپەرستینە». کەواتە دیارە ڕاستەکەی ئەوەیە و ئێمە بە هەڵەدا چووین و دەبێ مەعنای بەیتەکە بەم پێیە لێك بدرێتەوە.

(٨) ئاتەش‌زەدە: ئاگر تێ‌بەربوو، سووتاو.

واتە: لە داخی دووری یارە وا ناوجەرگی شەو ڕەش بووەتەوە. ئەویش وەك منی دەردەداری دووری دۆست، ئاگری دووری بەربووەتە گیانی.

(٩) تیرە: تاریك. زوخاڵستان: ڕەش وەك کوورەی خەڵووز.

واتە: هەروەك من کە یارم لێ جیابووەوە، بووم بە خەڵووز، ڕۆژیش نەما شەو دادێت وگێتی دەبێ بە خەڵووزستان.

(١٠) تیرەگی: تاریکی. مەنشەء: سەرچاوە. فەیز: لێشاو، مەبەست لە ڕووناکییە.

واتە: تاریکییەك کە سەرچاوەی دەرکەوتنی ڕۆشنایی سـبەینان بـێ، چـۆن فـەزڵی نـادەم بەسەر ڕووناکیدا؟!.

هەر لە تاریکی شەوایە ڕێ دریٚ ئەهلی نیاز
ڕازی دڵ ئیفشا بکەن، خەڵوەتگەهی خاسانە شەو(١١)

تێبگە بۆچی بە جانن تالیبی شەو عاشقان
نیوەشەو بوو، وەعدەگاهی هاتنی جانانە شەو(١٢)

هێندە ساحێب سیڕڕە، «میعراج» و شەوی «قەدر» و «بەرات»
خاسەجاتی ئەون و مومتازە بەم ئەسرارانە شەو(١٣)

هەرکەسێ تالیب بە دوڕڕی مەعریفەت کۆکردنە
پڕ لە دوڕ دەریایەکی بێ مەهلەکەی خنکانە شەو(١٤)

---

(١١) ئیفشا: دەرخستن. خەڵوەتگەهـ: شوێنی بە تەنیا تیا دانیشتن.
واتە: مەگەر هەر لە تاریکایی شەودا ڕێگای دڵداران بدرێ ڕازی دڵیان بۆ یەکتر دەرخەن، چونکە شەو خەڵوەتگای دۆستانە.

(١٢) واتە: بۆیە دڵداران بە دڵ و گیان حەز لە داهاتنی شەو دەکەن، چونکە لە شەودا نیوەشەو کاتی هێنانەدی گفتی یارانە کە گفتی هاتن دەدەن بۆلای دڵدارەکانیان.

(١٣) شەوی قەدر: «لَيلَةُ القَدر»، شەوە تاکەکانی دە ڕۆژی دوایی مانگی ڕەمەزان کە قورئانیان تێدا هاتۆتە خوار بۆ پێغەمبەر (د.خ). بەرات: شەوی بەرات، «١٥»ی کوڵەمانگ (شەعبان) کە ڕزق و ڕۆزی ساڵی نوێی تیا بڕیار دەدرێ لەلایەن فریشتەی ڕۆزییەوە بۆ خەڵك... خاسەجات: موڵکی تایبەتی. مومتاز: هەڵاوێردە.
واتە: شەو ئەوەندە پایە بڵندە، خوا میعراج و شەوی قەدر و بەراتی خستووەتە ئەو و بەتایبەتی داونی بەو و نەیداون بە ڕۆژ.

(١٤) واتە: ئەوکەسەی دەیەوێ دوڕڕی خواناسی کۆبکاتەوە، با بزانێ شەو دەریایەکە پڕە لەو دوڕڕە و هەرکەسیشی تێبچێ ترسی خنکانی نابێ وەك لە دەریایەکی ئاودا.
ئەم بەیتە لە نوسخەیەکدا بەم جۆرەش هەیە:

تالیبە هەرکەس کە دوڕڕی مەعریفەت بێنێتە دەست
فرسەتە «مەحوی» کەوا بەحرێکی بێ پایانە شەو

وەك خــزر ئــاوی حــەیاتی فــەیزی حــەق عــافێتیە
ئەو خودا پێداوە «مەحوی»! تا سەحەر نـاڵانـە شـەو (١٥)

-٤-

کە لێوی خوێنمی نۆشی، شەوی خەت گرتی دەوری ئەو
بـە قـوربانی خـوێنـێکـم کـەوا رۆیـی بـەسەریا شـەو (١)

لە ئەشك و ئاهما جۆش و خورۆشـی حـەولی تـەئسیرە
دەزانن رێیەکی دوورە لەپێش، ئەڵبەت دەکەن سەرڕەو (٢)

---

(١٥) خزر: حەزرەتی خدر کە دەڵێن گەیوەتە سەر ئاوی حەیات و لێی خواردووەتـەوە و تـا رۆژی قیامەت نامرێ. فەیز: بەرەکەت. عافێتیە: عافیەتیەتی، نۆشی گیانیەتی. نـاڵان: ئـەوەی بناڵێنێ.

واتە: هەر خودا پێداوێك شەو تا بەیانی بناڵێنـێ، ئـەوکەسە وەك حـەزرەتی خـدر ئـاوی حەیاتی بەرەکەتی خودا نۆشی گیانی بووە.

موناسەبەتی ناوهێنانی ئاوی حەیات لێرەدا ئەوەتە دەڵێن کانیاوەکـەی لە تـاریکاییەکـی قووڵدایە و مەحوی ئەو تاریکاییەی شوبهاندووە بە شەوەوە.

-٤-

(١) مەحوی لەم بەیتەدا قەیتانی خوێنی رەشی بەسەر لێوی خوێنمژی یارەوەی شوبهاندووە بەوە کە کەسێك بکوژرێ و شەو بەسەر کوژرانەکەیدا تێپەڕێ و دەڵێ: وەك چۆن خوێن کـە شەوی بەسەردا چوو سارد دەبێتەوە و تۆڵەی ناسنرێتەوە، یـاخود خـوێنـکـەرەکـە لە پـەنای تاریکی شەودا خۆی ون دەکا، مادەم خوێنی منیش لێوێکی وا مژیویە قـەیتانی خـوێنـی بـە دەوردا بووە بە خەتی رەش، ئیتر بەتەمای تۆڵە نیم.

(٢) حەول: هەوڵ. تەئسیر: کار تێ‌کردن. سەرڕەو: زیادەڕەو بۆ زوو گەیشتنە بەرەوە.

واتە: وەك چۆن رێبوارێك کە رێگایەکی دووری لەبەر بێ. دەبێ زیادەڕەو بکا تـا زووتـر بگاتە بەرەوە. هەناسە و فرمێسکـی مـنیش دەزانـن یـار لەبـەر بـێ‌وەفـایی وەك ئـامانجێکـی دوورەدەست وایە، لەبەر ئەوە دەیانەوێ کارێك بکەن بە زیادکردنی جۆش و خورۆشیان کاری تێ‌بکەن و کەمێك دڵی نەرم بکەن.

بڵا ڕۆحت موقەددەس بێ، ئەمو ئەو کردنت بەس بێ
هەتا ئاخر هەناسە ئەو بناسە، هەر بنازە بەو(٣)

شەوێ لەیلا بە مەجنوونی وەها وادەی تەماشا دا...
دەبێ ڕۆژێ ببینی من کە تۆ ڕێ خەیتە دەشتی خەو(٤)

لە ناڵینی منی ئیفتادە زاهید بۆ ڕقی هەستا؟
حوزووری ئاه ئاهی بوو بە غەیبەت ئەو دەکا عەو عەو(٥)

خودا بیدا ئەدەب «حِرزُ الأمان»ێکە عەتییەی ڕەب
چ بوو جەرگی بڕی غەیری ئەمەی نامەی دڕی خوسرەوا!(٦)

---

(٣) مەحوی لەم بەیتەدا قسە لەگەڵ خۆی دەکا و دەڵێ: دەبا گیانی خۆتت لا پیرۆز بێ و هەرڕۆژێك گرەویدەی یارێکی مەکە. تا دەمری هەر یارە شۆخەکەت بناسە و هەر بەو بنازە.

(٤) واتە: ئەوکاتە دەتوانی من ببینی کە بیابانی مەرگ بگریتەبەر. مەبەستی لەوەیە تا دەمری بە من ناگەی. یاخود مەگەر بە خەو بمبینی. ئەگینا لە بەئاگاییدا ناتوانی تەماشام بکەی.

مەلا ئەسعەدی مەحوی مەعنای ئەم بەیتەی وا لێداوەتەوە کەوا واتە: مەگەر لە خەودا من ببینی، ئەوجا لە بەخەبەریدا دەتوانی تەماشام بکەی.

(٥) واتە: زاهید بۆچی لە ناڵینی من ڕقی هەڵدەستێ... بۆچی وا بێبار و دووڕووە، لە حوزووری خۆمدا وکە خۆم دیار بم هەناسەم بۆ هەڵدەکێشێ و وا پیشان دەداکە بەزەیی پیامدا دێتەوە، کەچی لە پاشملەش غەیبەتم دەکا و پێم دەوەڕێ!؟.

(٦) «حِرزُ الأمان»»: دوعای چاوەزار. عەتییە، [«عَطِیّة»]: بەخشش. خوسرەو: خوسرەوی پەروێز، دوا پادشای بە شکۆی بنەماڵەی ساسانی.

واتە: خودا بیدا ئەدەب بۆ هەرکەس وەك دوعای چاوەزار وایە و لە هەموو دەرد و مەینەتێك دەیپارێزێ. چی بوو بەهۆی ئەوە کە شیرۆیەی کوڕی خوسرەوی پەروێز بچێتە سەر جێگاکەی باوکی و جەرگی بە خەنجەر لەت بکا، لەوە بەولاوە کە باوکی کابرایەکی بێ ئەدەب بوو کە نامەکەی پێغەمبەری پێ گەیشت بۆ داوای موسوڵمان بوون، لەبریتی ئەوەی کە ئەگەر موسوڵمانیش نەبێ، بە قەدر و حورمەت وەڵامی بداتەوە، نامەکەی لەت لەت کرد. بۆیە کە پێغەمبەریش ئەوەی بیستەوە دوعای شەڕی لێ کرد و فەرمووی: «اَللّٰهُمَّ مَزِّق مُلکَهُ، کَما مَزَّقَ کِتابِي» واتە: خوایە موڵکەکەی پارچە پارچە بکەی، وەك ئەو نامەکەی منی پارچە پارچە کرد.

وتـی مـن بـێم و «مـەحوی» وا بـمێنـێ، نـاکـرێ، نـابێ
هـەتاو و سـێبـەرین ئـێمـە، دەبـێ یـا مـن بـبم یـا ئـەو!

-٥-

لە دنـــیادا دڵ ئـــارامـــێك و ئـــارامـــی دڵێکـــم بـــوو
بە جارێ ماڵی وێرانم، ئەمیشم چـوو، ئـەویشم چـوو(١)

خـــوێنـی دڵ لەبـەر چـاوم نـەبێ تـاکـەی رەوان ئـاخر!
ئەوا رۆیـی لە بـەرچـاوم ئـەوی رۆحـی رەوانـم بـوو(٢)

چ حـــاڵە! قـوڕ بـەسەر حـەتتا بـە حـاڵم پـێکـەنینی دێ
بە دەست ئەتواری تۆوە قوڕبەسەر خۆم، ئەی دڵەی بەدخوو(٣)

دڵ و دڵبەر لە یەك بەدخووترن، سا مـن خـودا چ بکـەم؟
«فَلَا اَلمحبُوبُ يَرْثِي لِـي، وَ لَا الْـقَلْبُ الشَّـجِي يَسْـلُو»(٤)

لە رۆژێکـــی کـــە ئـــەو گـــوفتار تـوتی، کـەبك رەفـتارە
لە من غائیب بووە، هەر نـاڵەمـە وەك کـۆتـری حـاقوو(٥)

-٥-

(١) دڵئارام: دڵ رەحەتکەر. ئارامی دڵ: ئارامی دڵ.

(٢) واتە: ئاخر تاکەی خوێنی دڵم بە بەری چـاومدا نـەیەتە خـوار، مـادەم یـاری وەك گـیان شیرینم رۆیشت و لە بەرچاوم ون بوو.

(٣) واتە: بە دەست رەوشتی دڵەی بەدخوومەوە کارێکم بەسەر هاتووە تەنانەت قوڕبەسەریش پێکەنینی پێم دێ.

(٤) واتە: نە ئەوەتە یار بەزەیی پیامدا بێتەوە و نە ئەوەتە دڵەی بەسۆزم دامرکێتەوە.

(٥) گوفتار تووتی: ئەوەی تەنها جۆرە قسەیەك دەزانێ و لەوە بەولاوە هیچی‌تر ناڵێ. کەبك: کەو. کەبك رەفتار: بە نازو لارە و لەنجەکەر. کۆتری حاقوو: جۆرە کـوترێکـە خـوێنـدنێکـی خەفەتبارانەی هەیە.

چ رۆحێ کوشتەی ئەو باڵایە، قومری داری توبایە
«فَیا طُوبیٰ لِقَومٍ فِي سَبِیلِ الحُبِّ هُمْ ماتُوا»(٤)

لە دووری ئەو کورە فرسەتتە با زوو بمری ئەی «مەحوی»!
مەبادا بێتەوە بۆ کوشتنی تۆ رەنجە کا بازوو(٥)

(٦)

(٧)

---

(٤) نە ئەوەتە یار بەزەیی پیامدا بێتەوە و نە ئەوەتە دڵەی بەسۆزم دامرکێتەوە.

(٥)

حاقوو (ن): حەق هوو. لەوانەیە «حاقوو»یش لە «حەق هوو» وەرگیرابێ کەواتە هەر خوا حەقە. گوایە ئەو کۆترە کە دەخوێنێ وا دەڵێ.

(٦) شاخی توبا: لقی «شجرة الطوبی» کە درەختێکە لە بەهەشتدا.

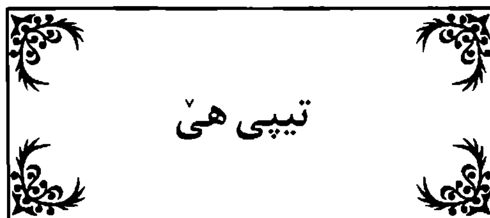
واتە: هەر گیانێك بە دەستی باڵای یار دەرچێ. دەبێ بە قومری و لە باغی بەهەشتدا دەنیشێ بە «شجرة الطوبی»وە. سا خۆزگە بەو کەسانەی لە پێناوی خۆشەویستیدا مردوون.

لە حەدیسی پێغەمبەردا (د.خ) هەیە کەوا گیانی شەهیدان لەو دنیا دەبێ بە پەلەوەرێك و لە باخی بەهەشتدا دەنیشێتەوە بە لقی «شجرة الطوبی»وە...

(٧) رەنجە: ئازار چەشتوو. بازوو: قۆڵ.

واتە: کورە مەحوی. فرسەتتە. لەتاو دەردی دووری یار زوو بمرە. نەوەك بێتەوە و ئەزیەتی شان و قۆڵی خۆی بدا بۆ کوشتنت.

بێتەوە (ن): هاتەوە.

تیپی هێ

-١-

لە چاوی بەد خودا حیفزی بکا ئەو شۆخە سەرمەستە
سەریش ئەبڕێ، سەریشی لێ دەدا، هەی هەی چ سەربەستە![1]

بنازم بەم سەراپا نازە، بازی غەمزە تێبەردا
ئەگەر سیمورغی بەربێ هەم بووە یەك مورغی پەڕبەستە [2]

ئەسیری چاهی غەم بێ، خانە با دەربەستە بێ مەجنوون
لە خەیمەی نازدا عوشرەت دەکا لەیلا، چ دەربەستە![3]

بە فکرێکە کە ئەم خوونڕێزە شیری بەستە پشت ئەمڕۆ
لە ئەستۆ دانی کییە؟ کێ دەکا ئاخۆ کەمەر بەستە؟![4]

-١-

(١) سەریشی: سەری ئەو دڵدارەی کە سەری دەبڕێ.

(٢) سیمورغ «سیمرغ»: باڵدارێکی ئەفسانەییە دەڵێن ئێجگار زۆر گەورە بووە و لە کێوی قاف ژیاوە. پەڕ بەستە: باڵ بەسراو.

واتە: حەقمە شانازی بەم یارەوە بکەم کە سەرتاپای هەموو هەر نازە و ئەگەر بێتو بازی غەمزە و نازی خۆی بەردا بۆ نێچیرکردنی دڵداران، سیمورغیشی بێتە رێ، وەك پەلەوەری باڵ بەستراو دەبێ لە پێشیدا و هیچی پێ ناکرێ.

(٣) چاه: چاڵ. دەر بەستە «ی یەکەم»: دەرگا داخراو.

واتە: با مەجنوون بۆ خۆی لە چاڵی مەینەتدا دیل بێ و دەرگای ماڵی گیرابێ، لەیلا چ مەبەستیەتی! ئەو لەژێر دەواری نازدا بۆ خۆی رادەبوێرێ.

مەلا ئەسعەدی مەحوی لە نوسخەکەی خۆیدا نیوەی یەکەمی ئەم بەیتەی بەم جۆرە بڕگە بڕگە کردووە:

ئەسیری چاهی غەم، بێ خانە، با دەربەستە بێ مەجنوون.

(٤) کەمەر بەستە: ئەوەی پشتێنی خوڵامی بەستبێتە پشت.

واتە: دیارە ئەم یارە خوێنڕێژە خەیاڵێکی لە کەللەدایە وا ئەمڕۆ شمشێری بەستووەتە پشت. سا ئاخۆ دەبێ نیازی سەربڕینی کێی هەبێ و بیەوێ کێ بکا بە بەندە و دیلی خۆی...

ئاخۆ (ن): ئاخر.

بــەرەڵدا کــردنی نــەفست زەرەرخــێزە و فــەسادئەنگێز
بە رەحمەت بن قەدیمی ئێمە فەرموویانە: «خەربەستە....»(٥)

قســێکــی پڕ لە تـەئسیری بـە فـرزەندی دەوت پـیرێ:
عەزیزم تازە گـەیوی تـۆ، ئـەمن بـاری سـەفەر بـەستە(٦)

لەبــەر قــاپی خــەرابـاتا مـنی دی، عـیشوەیێکـی کـرد
وتی: «مەحوی» لە بادەت چی، ئەتۆ خوێنی جگەر بەستە(٧)

-٢-

کە دیم ئاڵۆزە چـاوی، زوو وتـم: ئـەم فـیتنە هـەڵبـەستە
وتی: جاران ئەتۆ دەتوت بە من: کەم فـیتنە هـەڵبـەستە(١)

---

(٥) زەرەرخێز: زەرەری لێ پەیدا دەبێ. فەسادئەنگێز: خراپەی لێ بەرپا دەبێ.

واتە: نەفسی ئادەمیزاد وەك کەری بەرەڵلا وایە لەوەداکە هەردوکیان زیان دەگەیەنن. کەواتە نەفست ببەستەرەوە با زیانت پێ نەگەیەنێ. پێشینان بە رەحمەت بن وتوویانە: «خەر بەستە و خاوەنی خەر لە خەم رەستە».

فەسادئەنگێز (ن): مەلالئەنگێز.

(٦) بەستە: بەستوو و ئامادە کردوو.

واتە: پیاوێکی پیر قسەیەکی جوان و بە تەئسیری بە کوڕەکەی وت، پێی وت: رۆڵە تۆ تازە گەیشتوویتە بەرەوە و هێشتا شارەزای دنیا نەبوی. دەبێ تۆزێ بحەسێیتەوە تا شارەزای دەبی. بەڵام من بەشی خۆم شارەزا بووم و لەسەر سەفەرم و کۆڵ و بـارم پێچـاوەتەوە... مـەبەستی لەوەیە کۆچی دوایی نزیك بووەتەوە.

(٧) خەرابات: مەیخانە.

واتە: یار منی لەبەر دەرگای مەیخانەدا دی، وتی تۆ بادەت بۆچیە؟ خوێنی جگەری خۆتت بەسە لەجیاتی مەی بیخۆیتەوە.

-٢-

(١) واتــە: کــە دیــم چــاوی یــار شــێواوە، وتـم: ئـەمە راست نیە و ئـەو چـاو شـێوانـەی ☜

بە سووتن چم، گلەم نەبووە لە دەردی سەردی میهری تۆ
من و شەکوە؟ وتی: گوێ ناگـرم لەم فـیتنە هـەڵبـەستە (٢)

بە غەیرەز شوکر، ئەگەر شەکوەم لە جەوری تۆ ببێ، سپڵەم
وتـی: حـاشا، دەزانـم ئـەم رەقـیبەم فـیتنە هـەڵبـەستە (٣)

بەجێیـە کـوشتنم، سـووتاندنم، خـاکت بـە بـا بـۆ دام؟!
وتی: ئـاهەنگی عـیشقی مـن مـەقاماتە لەگـەڵ بـەستە (٤)

بە زوڵفیدا هـەڵاوەسـرابـوو دڵ عـومری بـە سـەد ئـامال
نیگاهی وەك ئەجەل هات و وتی: توولی ئەمەل بـەستە (٥)

☞

دەست هەڵبەستە و دروستکراوە. یاریش وتی: خۆ تۆ جاران منت زۆر بە فیتنەباز دەزانی و پێت دەوتم کەم فیتنە ساز بکە، ئێستا بۆ باوەڕم پێ‌ناکەی و بۆ بە راستم نازانی!؟.

(٢) شەکوە: شکات.

واتە: سوێندم بۆ یار خوارد کەوا هەرگیز گلەییم لە دڵساردی و بێ‌لوتفی ئەو نەکردووە و بەدکار هەرچی لەم بارەیەوە بۆ گێڕاوەتەوە هەمووی درۆ و دەست هەڵبەستە، ئـەویش وتـی: منیش هەرگیز گوێ بۆ بەدکار شل ناکەم کە باسی گلەیی و ناڕەزایی دەربڕینی تۆم بۆ دەهێنێ و ئاژاوە دەنێتەوە.

(٣) مەعنای ئەم بەیتەش هەر لە چەشنی مەعنای بەیتی پێشووە.

(٤) مەقامات: جۆرە ئاوازێکە. بەستە: ئەو گۆرانییە وردانەی لەپاش مەقامات دەوترێن.

مەبەستی لەوەیە وەك چۆن ئەوەی مەقامات بڵێ بەستەیەکیشی لەپاش دەڵێ، یاریش کە دڵداری سووتاند، ئاهەنگی دڵدار سووتاندنەکەی بەوە تەواو دەکا خۆڵیشی بدا بەدەم باوە.

(٥) توولی ئەمەل: هیوای زۆر بە دنیا.

واتە: ساڵەها بوو دڵم بە ئاواتی خۆشەوە بە زوڵفی یاردا هەڵواسرابوو، کەچی لە ناکاو وەك ئەجەل بێ بدا بەسەر یەکێکدا و بی‌کوژێ، یار لایەکی بەلامدا کردەوە و وتی: با بەسی بـێ هیوای دوور و درێژ و بەو لاکردنەوەیەی دڵم کەوتە خوار و مرد.

بەیتەکە «اِقتِباس»ێکی لەو واتە ئایینیە تیایە کە توولی ئەمەل بە دنیا بە یەکێ لەو سیفەتە خراپانە دادەنێ کە لە ئادەمیزادا هەن و داوا لە موسوڵمانان دەکا خۆیان لە سیفەتی وا دوور بگرن.

قــەزا بــێدەســەڵاتت کــا، چــیە غــەیری رەزا چــارە؟
لە بــەردەستی جــەلابا رێویــێکــە شــێری پــەڵبەستە(٦)

بە خۆکوشتن نەجاتی خۆ بدە «مەحوی» وەکوو فـەرهاد
لە زۆری قەهرەمانی عیشق، ئەفەندم، هەر ئەجەل بەستە(٧)

-٣-

لە رێگەی مەهلەکەی عیشق ئەر بـەڵاجـۆ نـی، بـرا، لادە
ئەوی من چووم و لەوما دی هەر ئـاه و داد و فـەریادە(١)

---

(٦) جەلاب: «جَلّاب»، ئەوەی بەندە لە شارێکەوە دەبا بۆ شارێکی تر بۆ فرۆشتن. پەڵبەستە: پەل بەستراو.

واتە: ئادەمیزاد لە بەرابەری قەزاو قەدەردا هیچی پێ ناکرێ و چارەی هەر ئەوەیە ملی بۆ کەچ کا، وەك چۆن شێری پەڵبەستراو کە رەشمەی بەدەست جەڵەبچیەوە بێ لە بێدەسەڵاتیدا دەبێ بە رێوی.

جەلابا (ن): جەلابە، جەلادا.

(٧) بەست: پەنا، ئەو شوێنانەی جاران تاوانبار پەنای پێ دەبردن و خۆی تێ فرێدەدان و ئیتر کەس دەستی بۆ نەدەبرد.

واتە: وەك چۆن فەرهاد لە پێناوی خۆشەویستی شیریندا خۆی بەکوشت دا، چاری تۆیش ئەوەیە هەر لەو رێگایەتدا بەردەوام بی تا بەکوشت دەچی، چونکە تـەنها ئـەجەل و مـەرگ «بەست»ی دڵدارە لە رووی قارەمانێکی وەکوو عیشقدا...

بەیتەکە بە شێوەیەکی ناسك دەیەوێ بڵێ سەرەنجامی عاشق هەر مەرگە، ژیانیشی هەر دەرد و مەینەتە، جا بۆ ئەوەی زووتر لەو دەرد و مەینەتە رزگاری ببێ پێویستە زووتر لە پێناوی عیشقدا خۆی بدا بە کوشت. ئەوەشی هەر بەوە بۆ دێتە دی زۆرتر بـە نـاخی عـیشقەکـەیدا رۆچێ...

-٣-

(١) مەهلەکە: تووش و پڕ مەترسی. ئەر: ئەگەر. بەڵاجۆ، ئەوەی بەدوای بەڵادا بگەڕێ، سەر بە گێچەڵ. نی: نیت.

لە بەحری نووری حوسنی بێ‌نیشان ئیفشا کە یەك مەوجە
نیشانی دە بە عالەم ئیختیراعی حەشری بێ وادە(٢)

چیە؟ خوسران ئەمەندە مەستی لەهو و لەعبی دنیا بوون
برا! عومری گرامی بەس لە ڕێی ئەم بادە بەر با دە(٣)

بە غیبتە بەو خودا پێداوە «طُوبیٰ لَه»یە ئەهلی خولد
لە کوورەی ناری غەمدایە بە داغی دەردی تۆ شادە(٤)

هەمیشە دیدە بەحری گەوهەرە و دڵ پڕ لە نەقدی داغ
لە بن نایێ بە مەسرەف چونکە خەزنەی من خودا دادە(٥)

---

(٢) ئیفشا: دەرخستن. ئیختیراع: داهێنان.

واتە: شەپۆلێك لە دەریای جوانی بێ‌هاوتای خۆت دەرخە، با عالەم هەموو بێتە سەیری و بەوە بەرپاکردنی ڕۆژی ناوەختی حەشر پیشانی هەموو جیهان بدە.

(٣) خوسران: دۆڕان و زیانکردن. لەهوو و لەعب: پڕوپووچ. گرامی: عەزیز.

واتە: بنیادەم بەم ڕادەیە بە پڕوپووچی دنیا مەست و سەرخۆش ببێ؛ لە دۆڕان و زیان و ماڵ وێرانی بەولاوە هیچی‌تر نیە. کەواتە، براگیان! بەس عومری عەزیزی خۆت لە پێناوی شەرابی دنیادا، یا لە پێناوی دنیای وەك با لە دەست دەرچوودا بدە بە با و بیدۆڕێنە.

وشە ئاراییەکی ناسك لە نێوان «بادە» و «بەر با دە»دا هەیە.

(٤) غیبتە: خۆزگە؛ حەسوودی بردن بە کەسێك بەرابەر بە سیفەتێکی چاکەی. «طوبیٰ لَهُ»: خۆزگە بە خۆی. خولد: بەهەشت.

واتە: ئەهلی بەهەشت خۆزگە بەوکەسانە دەخوازن کەوا لە کوورەی ئاگری خەفەتی عیشقدا دەسووتێن و دڵیان بە داخی دەردی یارەوە تووش‌هاتوو و شادمانە. ئەمانە حەزیان دەکرد خۆیشیان وەك ئەوانە وا بوونایە.

غەمدایە (ن): غەمیایە. داغی (ن): داغ و.

(٥) واتە: هەمیشە دەریای چاوم پڕە لە دانەی گەوهەری دڵۆپە فرمێسك و دڵم پڕە لە نەختینەی خڕی داخی ئاگری دووری و، بە گریان و هەناسە هەڵکێشان دوایی‌یان نایەت، چونکە گەنجینەی من خوا خۆی پێی‌داوم و ئەو خۆی بۆی بڕیوەمەتەوە.

لەسەر تۆ بوومە پەندی عالەمێ، وتم و، وتی: «مەحوی»
بەسی بێ موشریکی، بەس یا لە دنیا یا لە من لادە (٦)

-٤-

عەجیبم دێ لە عەقڵی ئەوکەسە وا تێدەگا مەردە
کەچی وەك خان و خانم دائیما دڵخۆش و بێدەردە (١)

بە پیری مەرگەوە فرسەخ بە فرسەخ رۆیون مەردان
ئەوی باکی لە مردن بێ دیارە بڵح و نامەردە (٢)

لەبەر قاپی مەحەبەت ئەو خودا پێداوەیە رووسوور
حەزینە، دیدە پڕ ئەسرینە، دڵ خوێنینە، روو زەردە (٣)

---

(٦) واتە: بە یارم وت: بەهۆی تۆوە بوومە پەندی عالەم. ئەویش وتی: بەسی بێ شەریك و هاوبەش دانان بۆ من. نابێ لە یەك کاتدا دڵی منیشت مەبەست بێ و شەرمیش لەوە بکەی کە ناوت بکەوێتە سەر دەمی خەڵك، واتە نابێ بایەخدان بە خۆت بکەی بە هاوبەشی خۆشەویستی من، کەواتە یا لە من بەولاوە گوێ بە کەس مەدە، یا دەس لە من هەڵبگرە.

لە هەندێ لە دەسنووسەکانی بەردەستماندا جێگای بەیتێك لە نێوان ئەم بەیتە و بەیتی پێشوودا بە بۆشی هێڵراوەتەوە، کە ئەوەش نیشانەی فەوتانی بەیتێکە لەو شوێنەدا.

-٤-

(١) عەجیبم دێ: سەرسام دەمێنم.

مەبەستی لەوەیە ئەوەی مەرد بێ دەبێ بیر لە باری ئەم دنیایە بکاتەوە و خەفەت بۆ ئەم هەموو چەوت و چەوێڵییە بخوا کە تیایەتی و ترسی خوای لە دڵدا بێ؛ نەك هەمیشە خەریکی بەزم و رابواردنی خۆی بێ. بەیتەکە ئیشارەتە بۆ حەدیسی پێغەمبەر (د.خ) کە دەفەرموێ: «رَأْسُ الْحِكْمَةِ مَخَافَةُ اللّٰهِ» واتە: سەرچاوەی وێڵ و فام ترسە لە خودا.

(٢) مەبەستی لەوەیە پیاو نابێ لە ترسی ئەوەی خۆی تووشی مەینەت نەبێ لە مەینەتی خەڵك بێئاگا بێ، چونکە پیاوانی راستەقینە خۆیان بەپێی خۆیان بە پیری مەرگ و مەینەتەوە دەچن و ئەوی وا نەبێ بێکارە و نامەردە.

(٣) واتە: رووسوور ئەو خوا پێداوەیە کە لە بەردەرگای دڵداریدا کەوتووە و خەفەتبارە و

له ئەحبابى قەدیمى بەزمى ئولفەت ماوەتن دوو تەن
یەكێ پەروانە هەمدەردە، یەكێ بولبول كە هەمفەردە(٤)

برالە! ئەم هەموو ئۆباڵە بێ بەو گەردنە حەیفە
بنیشێ بەم حەدە ئەم گەردە لەو مینایى بێ گەردە(٥)

له دەورمدا حەسار، ئافەت، لەسەر سەر خەیمە، دوودى ئاه
له سایەى عیشقەوە بوومە شەهى ساحیب سەراپەردە(٦)

چلۆن ئەو دێتە چاوى من كە یەكسەر عونسورى ئاوە
مەحاڵە من كە بچمە دڵیەوە، دڵ كیشوەرى بەردە(٧)

چاوى پڕ بووە لە فرمێسك و دڵى بووە بە خوێن و رووى زەرد هەڵگەڕاوە. ئەم بەیتە ئیشارەتە بۆ ئایەتى: ﴿فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلاً وَلْيَبْكُوا كَثِيراً﴾ واتە: با ئەم خەڵكە لە ترسى خوا كەم پێبكەنن و دڵیان بە دنیا خۆش نەبێ و زۆر بگرین، چونكە رێگایەكى تووش و سەختیان لەبەرە.

(٤) ماوەتن: ماوە.

واتە: لە دۆستانى كۆنى كۆڕى ئاشنایى تەنها دووكەس ماوە لە رێگەى خۆى لاى نەدابێ و هەر بەردەوام بێ لەسەرى. یەكێكیان پەروانەیە كە هاودەردى چرایە و لەگەڵى دەسووتێ و ئەویشیان بولبولە كە هاوئاوازى دڵدارانە و لەگەڵیاندا بەردەوام بۆ رووى گوڵ دەخوێنێ.

(٥) واتە: حەیفە ئۆباڵى بەكوشتدانى ئەم هەموو دڵدارە بە گەردنى یار بێ، چونكە «ذِمَّە»ى وەك گەردنى ئەو، وەك میناى بێ گەرد وایە و ئۆباڵى ئەم تاوانانەش وەك تۆز وایە و، میناى بێ گەردى گەردنى ئەویش بۆ ئەوە ناشێ تۆزى لێ بنیشێ.

(٦) حەسار: شوورە و دیوار. دوود: دووكەڵ. سەراپەردە: ئەو پەردە گەورەیەى لەجیاتى دیوار بەدەورى دەواریدا دەكێشن.

واتە: لەسایەى عیشقەوە بووم بە شاهێكى خاوەن حەسار و دەوار. حەسارى دەورم دەرد و بەڵایە كە دەورى داوم و دەوارى سەر سەریشم دووكەڵى هەناسەى سارد هەڵكێشانمە كە ئاسمانى بە بانى سەرمەوە راگرتووە.

(٧) چلۆن: چۆن. عونسور: پێشینان لایان وابووە هەرچى بوویەك هەیە لەم چوار عونسورە،

تەپ و تۆزی غوباری دیم و ڕێگەی گۆڕی‌و دەیوت:
دەترسم دامەنم ئاخر ببێ ئالوودە بەم گەردە (٨)

دەبینم ئەهلی دڵ یا سەنگەسارە، یا لەسەر دارە
دیاری عیشق، ئەگەر ساغت دەوێ، هەر دارە هەر بەردە (٩)

لە باغی سێو بەی‌دا باسی ڕوخسار و چەنەی کەی بوو
خەجڵ ما سێو و بەی ترسا،کەوا ئەو سوورە، ئەم زەردە (١٠)

ئەگەرچی من گەدام ئەو شا، لە عورفی عیشقدا «مەحوی»
بەسە نیسبەت لە بەینا، من سیابەخت، ئەو سیاچەردە (١١)

☞

واتە لەم چوار ڕەگەزە، پێك هاتووە: «با» و «خاك» و «ئاو» و «ئاگر». کیشوەر: وڵات.

واتە: چۆن دەکرێ وێنەی یار بێتە ناو چاوی منەوە کە لەبەر گریانی زۆر تواوەتەوە و هەمووی بووە بە ئاو و ئاویش وێنە وەرناگرێ! چۆن دەگونجێ من بچمە ناو دڵی یارەوە و یار خۆشی بوێم کە دڵی وەك بەرد ڕەقە!

(٨)ئالوودە: تێکەڵاو، تێوەگلاو.

ئاخر ببێ ئالوودە بەم (ن): ئالوودە بێ ئاخر بە ئەم.

(٩)دیار: وڵات.

واتە: وڵاتی عیشق هەمووی هەر بەردەڵان و دارستانە. بۆیە عاشق یا سەنگەسار دەکرێ، یا بە سێدارەدا هەڵدەواسرێ.

(١٠)چەنە: چەناکە.

واتە: ئەوەکەی باسی ڕوخسار و چەناکەی یاریان لە باخی سێو و بەی‌داکرد، وا سێوکە لە ڕوخسار دەچێ لە شەرمەزاریدا ڕووی سوور هەڵگەڕا و، بەی کە لە چەناکە دەچێ ڕووی زەرد بوو؟.

(١١)چەردە: ڕەنگی ڕوو.

واتە: ئەوەندە بەسە بۆ نزیك خستنەوەی من و یار لە یەك، کە هەردوکمان پەیوەندمان بە ڕەشییەوە هەیە و من بەختم ڕەشە و ئەو پێستی ڕەشە.

-٥-

دیــــدە عــەینی جــارییە، دڵ پــڕ لە نــاری مــووقەدە
ئاب و تابی حوسن ئەدەم بەو گوڵ عوزاری موو قـەدە (١)

سەیری سەگمەرگی رەقیبت کە، کە غەیری ئـەو سـەگـە
شیری غەمزەت شێر و بەوری رووبەڕوو بێ، دوو قەدە (٢)

لالە داغــە، غــونچە دەردە، پـێ لە خـاکـا مـاوە سـەرو
تا موشەڕڕەف بوو چەمەن بەو روومەت و لێو و قـەدە (٣)

چــاوی مــەیگوونت وەهــا مــەیخانەی ئـاوا کـردەوە
چۆڵی کرد ئـاخر بـە زاهـید خـەڵوەخـانەی شـەعبەدە (٤)

-٥-

(١) عەین: کانی ئاو. جاری: رەوان. مووقەدە: هەڵگراو.

واتە: چاوم بەجۆرێ فرمێسکی لێ دەڕوا، بووە بە کانیاوێکی رەوان و دڵیشم وەك ئاگردان پڕ بووە لە ئاگری هەڵگراوی دووری یار. بەم کانیاوی فرمێسك و بەم ئاگری بەتینەی دووری، رووی یاری گوڵڕەنگی قەدباریکی خۆم پاراو و گەش دەکەمەوە.

لە نێوان «مووقەدە» و «موو قەدە»دا جیناسی تەواو هەیە.

(٢) سەگمەرگ: ئەوەی گیانی بەزەحمەت دەربچێ. بەور: دوڕەندەیەکی گەورەی گۆشتخۆرە، پێستی دێز و هێڵ هێڵە؛ لە شێر مەترسیدارترە، چوارپێی گەورە و جارجار ئادەمیزادیش دەخوا.

واتە: بەدکار سەگمەرگە وا ئەوەندە چاوی بە ناوچاوی یار دەکەوێ و گیانی دەرناچێ. ئەگینا شێر و بەوریش بەر تێغی غەمزە و نازی یار بکەون، دەبن بە دوو کەرتەوە.

(٣) واتە:کە ناوباخ بە تەشریف بۆ هێنانی روومەت و لێو و باڵای یار پیرۆز بوو، لالە لە داخا داخ بوو و سوور بووەوە و، خونچە لە تاوی دەرد پێچرا بە خۆیدا و کەوتە هاوار و کرانەوە و، سەرو قاچی بە قوڕدا چەقی و ریشەی لەناو خاکدا جێگیر بوو.

لەم بەیتەدا لەف و نەشرێکی مورەتتەب هەیە، لالە بەرابەر بە داخ و، غونچە بەرابەر بە لێو و، قەد بەرابەر بە سەرو دانراوە.

(٤) مەیگوون: مەیڕەنگ. شەعبەدە: شەعوەزە، فڕوفێڵ.

دڵ دەبـا غـەمزەت، چ فـەرقی ڕەنـد و سـۆفـی بـۆ نـیە
سەیدی مردوو حەیفە ئەم شـەهبازەتی تـێ بـەر مـەدە (٥)

بـەشمە پـێی قـانیعم و بـەسمە داغ و دەردی سـەرمەدی
سەر بە دەردین ئێمە، بێدەردی!، لە ئێمـە سـەر مـەدە (٦)

شـــەو بـە قـەتڵم وەعـدی دا، ئـەمڕۆ پـەشیمانە، خـودا!
خۆ لە «مەحوی» جونحە هەرگەردەنکەچی بوو سەرزەدە (٧)

☞

واتە: چاوی مەیڕەنگت مەیخانەی بەجۆرێ ئاوەدان کـردەوە، زاهـید خـەڵوەتخـانەی خەڵوەکێشانی فڕوفێڵی خۆی بەجێهێشت و ڕووی‌کردە مەیخانەی چاوت و عاشقی بوو.

(٥) ڕەند: هەرچەند بەمجۆرە لەسەر زمانی خەڵك بڵاوبووەتەوە، بەڵام ڕاستەکەی «ڕِیند»ە واتە زیرەك و بێباك و فێڵباز و کەمتەرخەم. لێرەدا مەبەست عاشقە. سەید: نێچیر. شـەهباز: شاباز کە گۆشتی مردارەوەبوو ناخوا.

واتە: غەمزەی چاوی تۆ فەرقی لا نیە، چ عاشقی بەرکەوێ و چ وشکە سـۆفـی خـانەقا، دەیپێکێ. بەڵام ئەم وشکە سۆفییانە وەك نێچیری مردارەوەبوو وان، بۆ تۆیش حەیفە شابازی چاوت بەردەیتە نێچیری مردارەوە بوو.

(٦) سەرمەدی: هەمیشەیی و نەبڕاوە.

لە نێوان «بەشمە» و «بەسمە» و لە نێوان «سەرمەدی» و «سەرمەدە»دا جیناسی لاحیق و، لە نێوان «بەدەردین» و «بێدەردی»دا وشە ئاراییـەکی ناسك هەیە.

(٧) سەرزەدە: ئەوەی ڕووی دابێ و سەری هەڵدابێ.

واتە: تاوانێك لە منەوە پەیدابووبێ بەرابەر بە یار هەر ئەوە بووە هەمیشە گەردنکەچ بووم بۆی، کەواتە خوایە دەبێ لەبەرچی پەشیمان بووبێتەوە، کە گـفتی دابـوومێ بـێ بـمکوژێ و نەهات.

-٦-

«حَـقّاً» لە رەقـیـب ئـەو بـەرو دەرگـانە حـەرامـە
لەو دێوە کـە ئـەم تـەختی سـولەیمانە حـەرامـە[١]

«قِیل»ێکی زەعیف: ئاهی حەزین ئـیزنە لە عـیشقا
گـریانی بـەکـوڵ، نـاڵەیـی مـەستانە حـەرامـە[٢]

سـووتانی بـە بـێ‌دەنگـییە ئـادابـی مـەحەبەت
وەك بولبول ئەم ئـەفغانە بـە پـەروانـە حـەرامـە[٣]

وا دەربـەدەر، دڵ وەتـەنی سـینەمی ون کـرد
لەو شـێرە خـوێڕی بـووە ئـەم لانـە حـەرامـە[٤]

-٦-

(١) مەبەستی لەوەیە بەدکار وەك دێو و بەردەرگای یاریش وەك تەختی حەزرەتی سولەیمان وایە. حەزرەتی سولەیمانیش دێو و درنجی هەموو بەستبووەوە، لەبەر ئەوە دروست نیە بەدکار رێی بکەوێتە بەردەرگای ماڵی یار.

(٢) قیلی زەعیف: لە ئیستیلاحی شەرعدا بەو قسانەی زانایانی شـەرع دەڵێن زۆر جێگـەی باوەڕ نەبن.

واتە: فتوایەك هەیە زۆر جێگەی باوەڕ نیە، دەڵێ: دروستە بۆ دڵدار هەناسەی خەفەتباری هەڵکێشێ، بەڵام گریانی بەکوڵ و ناڵەی مەستانە ئەوە قسەی تیا نیە کە ناڕەوایە.

(٣) ئاداب: شێوە. ئەفغان: هاوار و ناڵەناڵ.

واتە: داب و نەریتی خۆشەویستی ئەوەیە دڵدار بێ‌دەنگ بـۆ خـۆی بسـووتێ و دڵداری راستەقینەی وەك پەروانە حەرامە بۆی وەك بولبول دەس بکا بە ناڵەناڵ.

(٤) واتە: دڵ بەجۆرێك بەدوای یاردا وێڵ بووە نـیشتمانی سـینەمی ون کـردووە. تـازە ئـیتر لانەی دڵم لە شێری خوێڕی بووی دڵم حەرامە و نابێ بگەڕێتەوە بۆی، چونکە ئەگەر شێری تەواو دەبوو بە دەردی خـۆیـەوە دەی‌سـاچاند و بـەدوای یـاردا خـوێڕی نـەدەبوو، خـوێڕی بوونەکەی نیشانەی ئەوەیە یاری هەڵگرتنی دەردی دڵی نەبووە.

دەیوت کە بەرەهمەن مەهی ڕۆی ئەم سەنەمەم دی
گەر بت ئەمە بێ، خزمەتی بتخانە حەرامە[٥]

من پادشەهی عیشقم و، هەر داغی جونوونم
تاجی سەرە، باقی کە لە دێوانە حەرامە[٦]

هەر «کۆکەن»و «مەجنوون»ە کوڕی کێو و بیابان
غەیری کون و قوژبن کە لە فەرزانە حەرامە[٧]

بێداغی نەدامەت دڵ و، بێدەردی ئەسەف جان
لەم کالیبەدە دڵ، لە دڵ ئەو جانە حەرامە[٨]

---

(٥) بەرەهمەن: پێشەوای ئایینی بەراهمایی.
واتە: کە گەورەی ئایینی بتپەرستانی بەراهمایی ڕووی وەك مانگی یاری دی، وتی: ئەگەر بت ئەمە بێ، حەرامە ئیتر خزمەتی بتخانە بکەم و پێویستە ئەم بپەرستەم.

(٦) واتە: من لە مەیدانی عیشقدا ئەوەندە شێت بووم، بووم بە پادشا، بەڵام لەجیاتی تاجی پادشایەتی تەنها داخی شێتیم ناوەتە سەر سەر، چونکە شێت لەو داخە بەولاوە هیچی تر ناگرێتە خۆی و هیچ بەرگێك لەبەرناکا.

(٧) کۆکەن: فەرهادی شیرین. مەجنوون: مەجنوونی لەیلا. فەرزانە: خاوەن عەقڵ و تێگەیشتوو.
واتە: ئەوەی دڵی زیندوو بێ و گرفتاری دەردی عیشق بووبێ، دەبێ لە تاو قسەی بەدکاران وەکوو فەرهادی کۆکەن بداتە کێو یا وەك مەجنوونی لەیلا وێڵی دەشت و بیابان ببێ، چونکە لە کون و قوژبنی کێو و بیابان بەولاوە حەرامە لێی. یا لەبەرئەوە کە پیاوی تێگەیشتوو ناچارە ئەگەر نەداتە کێو و بیابان، دەمی خۆی بگرێ و کەنارەگیری بکا و غەیری کون و قوژبن لە خۆی حەرام بکا.

(٨) نەدامەت: پەشیمانی. کالیبەد «کالبُد»: قەوارەی لەش.
واتە: ئەگەر دڵ داخی پەشیمانی پێوە نەبێ و، گیان تووشی دەردی خەفەتباری نەبووبێ، حەرامە قەواردی نەش دڵی تێدا بێ و دڵ گیانی لەبەردا بێ.

خوێناوی جگەر، گۆشەیی «بَـیْـتُ الحَـزَن»ێ بـوو
«مەحوی»! بەسە، مەیلی مەی و مەیخانە حەرامە(٩)

-٧-

بە ئەفسوون و دوعا تەسخیری ئەو شۆخە چ ئیمکانە!
خـەیاڵی خـاوە، عـەنقا نـاکـەوێتـە داوی ئـەفسانە(١)

هوجوومی عاشقانی دی کە مشتێ جوێنی پێ بەخشین
بەسەر خۆتانیا دابەش بکەن، سا بەش بکـا یـا نـە!(٢)

غــوڵامــانە سـەرم دانـا لەبـەر پـێیـا، وەکـوو زوڵفـی
کەچی ئەو هەر منی خستۆتە پشت گوێ وەك غوڵامانە(٣)

---

(٩) واتە: مەحویا ئەگەر خوێناوی جگەر و کونجی خەمخانەیەکت دەسگیر ببێ بەستە و لەوە بەولاوە ئارەزووی مەی و مەیخانەکردن حەرامە لێت، چونکە دەتوانی لەجیاتی مەیخانە لەو کونجی خەفەتخانەیەدا بکەوی و لەبریتی مەی خوێناوی جگەر بخۆیتەوە.

-٧-

(١) ئەفسوون: سیحر. عەنقا: پەلەوەرێکی خەیاڵییە. کینایەیە لە هەرچی ناوی هەبێ و خۆی نەبێ. ئەفسانە: سەرگوزەشتەی بە خەیاڵ دروستکراو.

مەبەستی لەوەیە یار وەك عـەنقا وایـە، چۆن عـەنقا نـاوی هـەیە و خـۆی نـیە، ئـەمیش ناسکییەکەی لە رادەبەکدایە ناکەوێتە بەر دەست. کەسێکیش کە هەر ناوی هەبێ و خۆی دیار نەبێ، دیارە ناکەوێتە داو و دەسگیر نابێ.

(٢) مەبەستی لەوەیە دڵدار هەر ئازاری لە یارەوە تووش دەبێ و بۆ دڵدار هەرچی لە یارەوە بێ خۆشە با جنێویش بێ.

(٣) غوڵامانە «ی یەکەم»: وەك خوڵام و نۆکەر. غوڵامانەی «ی دووهەم»: کاکۆڵ، جۆرێکی تایبەتی کۆکردنەوەی مووی سەرە لەپشت گوێوە، لە کۆندا لەناو لاوان و پیاوانی کورددا بـاو بووە.

واتە: وەك چۆن زوڵفی یار کەوتووەتە بەری پێی، منیش هەر بەوجۆرە سەرم لەبەر پێیـدا

سەکینەی مەرتەبەی سووتانیە ئـاتەش‌پەرستی عـیشق
ئەگەر ساحێب ئیرادەت بی، عەجەب پیرێکە پەروانە (٤)

بەبێ تۆ سەیری گوڵشەن کردنم هەر وەحشەتی بـەردا
گوڵم دی جامە چاك و، بولبولم دی غەرقی ئەفغانە (٥)

نەسیحەت بـێ بـرا! گـەر ڕۆڵە بـوو مـەڕوانـە بـۆ ئـابا
گەواهی عەدڵی ئەم دەعوایە پووری پووری مەروانە (٦)

☞

دانا، بەڵام ئەو بێزی نەهات پێی پیا بنێ و لەجیاتی ئەوەی بە چاوی زوڵف سەیری بکا وەك خوڵامانە ختیە پشتی گوێی و گوێی نەدایە...

لە نێوان هەردوو «غوڵامانە»دا جیناسی تەواو هەیە.

(٤) سەکینە: ئارامبوون و دامرکانەوە. ساحێب ئیرادەت: بنیادمی دڵ قایم و خاوەن بڕیار.

واتە: ئەوەی ئاگری دڵداری بپەرستێ، دڵی بەوە دادەمرکێ بگاتە پایەی سووتان و وەکوو پەروانە بسووتێ. جا ئەگەر تۆیش مرۆیەکی دڵ قایم و خاوەن بڕیار بی، بەڕاستی پەروانە ڕێگا پیشاندەرێکی تەواوە، دەتوانی دەرسی پەرستنی ڕاستەقینەی لێوە فێر ببی.

(٥) چاك: لەت‌لەت کراو. ئەفغان: فوغان و هاوار.

واتە: کە سەیری باخچەم کرد تۆی تیا نەبووی، ئەوەندەی‌تر خەفەتبار بـووم. دیـم لەبـەر نەبوونی تۆ گوڵ یەخەی خۆی دادڕیوە و پەڕەکـانی لەت بـوون و بـولبول خـەریکی نـاڵەی بەسۆزە.

(٦) ئابا، «ئاباء»: آباء، باوکان. گەواه: بەڵگە، شاهید. پوور: کوڕ.

واتە: ئامۆژگاریت بێ برا، ئەگەر کوڕێکت دی تێگەیشتوو و پێگەیشتوو بوو، مەڕوانە بـۆ ئەوەکە کوڕی کێیە و ئاخۆ باوك و باپیری کەسانێکی چۆن بوون. بەڵگەی ڕاستی ئەم قسەیەشم عومەری کوڕی «عبدالعزیز»ە کە کوڕەزای مەروانی کوڕی حـەکـەمە. مـەروان خـۆی لەبـەر گزی‌کردن و دەست پیسی لە نووسینەوەی قورئاندا پێغەمبەر (د.خ) لە مـەدینە دەری‌کـرد و ناردی بۆ مەککە. کەچی عومەری کوڕەزای، ئەو خەلیفە دادگەرەی لێ دەرچوو کە ناوبانگی دنیای گرتەوە.

مـــەتاعی ســـیدق و ئـیخلاسم لە بـازاڕی ریـاکـاران
لە سوورەی «قُلْ هُوَ اللّٰهُ» دەکەم لەم مـوشریکستانە (٧)

ئـــەوەندەم لەو قـەد و بـاڵایـە ئـاشووب و بـەڵا دیـوە
لە سەیری سـەروی بـاغم غـایلەی غـوولی بیابانە (٨)

نەما جێی ئەو جگەرگۆشە، مەگەر رۆح و ئەویش دەڕوا
جگـــەر سـۆزانـە، دڵ بـریانە، دیـدە پـڕ لە گـریانە (٩)

چ بەرقی جیلوەیەك هەوری بەهاری کردووە بـێ تـاب
بە ناڵە و گریەوە دێت و دەچـێ وەك تـازە دێوانـە (١٠)

سیابەختی لە مەجنوونی من ئیتر چی دەوێ «مەحوی»
سـەرم شـێواوە، رۆژم تـیرەیە، حـاڵم پـەرێشـانە! (١١)

---

(٧) مەتاع: کەلوپەل. موشریکستان: وڵاتی ئەوانەی هاوبەش بۆ خوا دادەنێن.

واتە: لە بتپەرستستانی بازاڕی ریاکاراندا، لە کووتاڵی سـوورەتی «قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَـد» کـە سوورەتی خوا بە یەك زانینە، جلوبەرگی راستی و خوا بە تەنها پەرستی بۆ خۆم ئامادە دەکەم. ئەم بەیتە ئیشارەتە بۆ ئەو واتە ئایینییە کە ریاکردن بە نیوەی بتپەرستی دادەنێ.

(٨) غایلە، «غائیلە»: ترس. غوول: دێو.

واتە: ئەوەندە دەرد و بەڵام لە باڵای بەرزی یارەوە تووش بووە، کە لەناو بـاغدا سـەیری داری سەرو دەکەم ترسم لێ دەنیشێ وەك بڵێی غوولی بیابانم هاتبێتە رێ.

(٩) سۆزان: ئاگر تێبەربوو. بریان: هەڵقرچاو.

واتە: جێگایەکم نەماوە وێنە و خەیاڵی یاری تێدا دابنێم، مەگەر گیانم کە ئەویش خەریکە دەردەچێ، چونکە جگەرمە سووتاوە و دڵمە بووە بەکەباب و چاومە پڕ بووە لە ئاو، ئیتر دەبێ لە کوێدا دانێم!؟.

(١٠) واتە: نازانم تیشکی دەرکەوتنی چ شۆخێك داویە لە هەوری بەهار وا ئۆقرەی لێبڕیوە و وەك کەسێك تازە شێت بووبێ، دێ و دەچێ و دەناڵێنێ و دەگریێ.

(١١) تیرە: تاریك.

-٨-

شمشادە ئەمە، یا قەدە، یا سەروی ڕەوانە
یا عەرعەرە یا نەخلی مورادی دڵ و جانە! (١)

داخۆ ئەمە ئەگریجەیە پەخشاوە بە سەردا
یا سونبولە کردوویە سەبا زوڵفی بە شانە! (٢)

ئاهووی خوتەنە جیلوە دەکاتن لە خەتادا
یا چاوی ڕەشی فیتنەگەری سورمەکەشانە! (٣)

دڵ هایمە دائیم کە ئەمە قەترەیە داخۆ
یا جوزئێکی بێ جوزئە موسەممما بە دەهانە! (٤)

☞

واتە: بەدبەختی چی تری لە شێتبوونی من دەوێ، لەوە زیاتر کە سەرم لێ تێك‌چووە و ڕۆژم ڕەش هەڵگەڕاوە و حاڵم پەریشان بووە.

-٨-

ئەم پارچە شیعرە لە نوسخە چاپکراوەکەدا نیە. حاجی میرزا «عبداللّٰە»ی کۆیی «خادیم»یش کردوویە بە پێنج خشتەکی.

(١) شمشاد: داری شمشاڵ، دارێکی هەمیشە سەوزە، گەڵای خڕ و ورد و بچووك و ئەستوور و تیشك‌داری هەیە. دارەکەی ڕەق و پتەوە بۆ دروست‌کردنی شتی جوان بەکاری‌دێنن. عەرعەر: سەروی کێوی، درەختێکە کەمێك لە سەروی عادەتی کورتتر و بچووکترە. نەخلی موراد: داری ئاوات.
(٢) داخۆ: ئاخۆ. پەخشاوە: بڵاو بووەتەوە.
(٣) خەتا و خوتەن، دوو ناوچەن لە تورکستان بە ئاسکی موشك‌دار ناوبانگیان دەرکردووە. سورمەکەشان: ئەوانەی کلە دەکەنە چاویان.
(٤) هائیم: سەرگەردان و سەرلێ‌شێواو. قەترە: دڵۆپ. موسەمما: ناونراو. دەهان: دەم.
واتە: دڵ سەری لێ تێك‌چووە، نازانێ ئەم شتە بچکۆلەیە دڵۆپێ ئاوە یاخود شتێکی ئەوەندە بچووکە کەرت ناکرێ و پێی دەڵێن دەم!؟.

ئەم مەی سیفەتی خوون خۆرە وا ناوك و سوورە
یاقووتی لەبە، یا گوڵە، یـا قـووتی رەوانـە![٥]

ناڵاندم و فەرمووی کـە ئـەم ئـاوازە حـەزینە
یا «مەحوی»یە، یا بولبولەکەی فەسڵی خەزانە[٦]

-٩-

لە رۆژێ هەڵدرا ئەم کۆنـە خـەیمەی تـان و پـۆ شـینە
لە سایەیدا شەرابی بەزمی عوشرەت گریە جۆشـینە[١]

دەبینی جێیەك ئەمڕۆ بـەزمی عـەیش و بـادە نـۆشـینە
سبەینێ زوو زەمانە وەزعـی گـۆڕیـوە، لە نـۆ شـینە[٢]

لە کێ پرسم دڵی بۆ پڕ لە خوێنی حەسرەتە یـاقووت؟
عەزاپۆشی چیە و کـێیـە، جـلی پـیرۆزە بـۆ شـینە![٣]

---

(٥) خوون خۆر: خوێن مژ، مەبەست لە سووری لێوە. قووتی رەوان: خۆراکی گیان، مەبەست لەوەیە ماچکەر بە ماچکردنی دەژی.

(٦) بولبول بە پاییزاندا بە ئاوازێکی تایبەتی دەخوێنێ، وەك بڵێی وەرزی بەسەرچوونی گوڵ بلاوێنێتەوە.

-٩-

(١) واتە: لەو رۆژەوە ئەم دەوارە کۆنە تان وپۆ شینەی ئاسمان هەڵدراوە، خۆشی راستەقینەی تیا نەبووە و شەرابی بەزمی رابواردن لە سایەیدا هەر بریتی بووە لە قوڵپی گریان.

(٢) نۆ: نوێ.

واتە: هەر شوێنێکت بەرچاو بکەوێ ئەمڕۆ جێگـای بـەزم و رابـواردن و خـواردنـەوە و خۆشی بێ، پێی هەڵنەخەڵەتێی وابزانی بەردەوام هەر وا دەبێ، چونکە هەر ئەوەندەت زانی سبەینێ زەمانە تێکی داو سەرلەنوێ کردیەوە بە جێگای شین و شەپۆڕ.

زوو زەمانە (ن): رۆژنامەی.

(٣) عەزاپۆش: ئەوەی جلی تەعزیەی لەبەر کردبێ.

بەهارێکی‌کە داخۆ بێ، نەیێ، هەی بێن و شـینێ کـەین
فەلەك هەر شینە، سەحرا شینە، کێو و لێوی جۆشینە (٤)

وتم: بۆ رووت‌و پووتن ئەو کەسانەی عاشقی رووتـن؟
وتی: شان و شکۆهی زیندە دڵ هەر ژەندە پـۆشـینە (٥)

سەفای سافی جوانی رۆی و دوردی دەردی پیری هات
خوماریێ ماوە بەس ئەمشەو لە بادەی بەزمی دۆشینە (٦)

☞

مەحوی دەیەوێ بڵێ دیاردەی خەم و خەفەت و مەینەت لەم جیهانەدا وەنەبێ هەر تایبەتی بێ بۆ ئادەمیزاد، بەڵکوو تەنانەت جەماداتیشی گرتووەتەوە. یاقووت کە بەردێکی گران‌بەهای سوورە، سوورییەکەی خوێنی خەم و خـەفەتی نـاو دڵیـەتی. پیرۆزەش کـە بـەردێکـی‌تری گران‌بەهایە و شینە، شینییەکەی جلی تازیەدارییە لەبەری کردووە... هەرچەند راز و نهێنی ئەم خەفەت و تازیەدارییەی یاقووت و پیرۆزە بۆ مەحوی دەرنەکەوتووە و نازانێ هی چـیە و لە چیەوەیە.

خوێنی (ن): خوونی.

(٤) کەین: بکەین. جۆ: جۆگا.

واتە: برادەرینە! ئێستا ئاسمان و دەشت و شاخ و گوێ‌ئاو هەمووی بەهۆی بەهارەوە شین بووە. سا توخوا هەل لەدەست مەدەن، وەرن با ئێمەیش کـۆڕێکـی شـین گـەرم بکـەین، کـێ دەزانێ دەمێنین بەهارێکی‌تری وا ببینینەوە یا نە؟.

(٥) پووت: پووچەڵ. زیندە دڵ: ئەوەی دڵی زیندوو بێ. ژەندە: کۆن و رزیو.

مەبەستی لەوەیە عاشق لەپێناوی خۆشەویـستییەکەیدا دەست لە هەموو خێر و خۆشی دنیا هەڵدەگرێ.

لە نێوان هەردوو «ڕووت»دا جیناسی تەواو و، لە نـێوان «ڕووت» و «پـووت»دا جـیناسی موزارع و، لە نێوان «زیندە» و «ژەند»دا وشە ئاراییەکی جوان هەیە.

پووتن (ن): قووتن.

(٦) دورد: خڵتەی بنی پیاڵەی شەراب. خومار: ئەو ناڕەحەتی و سەرئێشەی پاش لاچـوونی سەرخۆشی بە مەی‌خۆرەوە دەمێنێتەوە. دۆشینە: شەوی رابوردوو، دوێ‌شەو.

☜

کوڕی بێ، تا سەر ئەم دایەی زەمانە مەمکی کەس نادا
کە سەعبە شیری شەفقەت «مەحویا» لەم شێرە دۆشینە (٧)

-١٠-

لە سەیری خەستەخانەی عیشق ئەوی سەوزەی کەوا شینە
لەسەر هەر خەستە دێ یا خوێندنی یاسینە، یا شینە (١)

☞

واتە: خۆشی، پاڵاوتەی لاوی و جوانییەکەی ڕۆیشتووە و بەسەرچووە و ئێستە سەردەمی خڵتەکەیەتی کە دەردی پیرییە. بەزمی بادە خواردنەوەی دوێشەو بەسەرچووە و تەنها خومار و سەرئێشەیەکی پاشماوەی ئەو بەزمەی دوێشەو لە کەللەماندا ماوە... مەبەستی ئەوەیە سەردەمی لاوی بە هەموو خۆشییەکیەوە بەسەرچوو، ئێستا تەنها بیرەوەرییەکەی ماوە کە ئەویش بووە بە مایەی دەردیسەر بۆمان.

سەفای (ن): سەفا.

(٧) سەعب، [«صَعب»]: زەحمەت. شەفقەت: شەفەقەت، بەزەیی هاتنەوە.

واتە: دایکی زەمانە تا سەر شیر تەنانەت بە کوڕی خۆیشی نادا، چونکە زەمانە شێرێکی دوڕەندەیە و شیردانیش نیشانەی بەزەیی و دڵ نەرمییە و زەحمەتە شیری بەزەیی هاتنەوە لە مەمکی دوڕەندەوە دادۆشرێ.

مەبەستی لەوەیە دنیا تا سەر بۆ کەس نابێ و باکەس پێی بایی نەبێ.

-١٠-

(١) ئەوی: ئەو. یاسین: سوورەتی «یاسین» لە قورئان کە بەسەر نەخۆشدا دەخوێنرێ لە حاڵی گیانەڵادا.

واتە: لەکاتی تەماشاکردنی خەستەخانەی عیشقدا کە یار دەیکا ئەو یارە سەوزە کەوا شینە بچێتە سەر هەر خەستەیەك، یا دەیخاتە حاڵی گیانەڵا و یاسین لەسەر خوێندن، یا دەس بەجێ راستەوخۆ دەیکوژێ.

لە نێوان «سەوزە» و «شینە»دا تەناسوب و لە نێوان هەردوو «شینە»دا جیناسی تەواو و، لە نێوان «یاسینە» و «یا شینە»دا جیناسی لاحیق هەیە.

شەهیدی غەمزەیە بەعزێ، سەقیمی عیشوەیە جەمعێ
دیارە: سەرنویشتی ئەهلی دڵ یا شینە یا سینە(٢)

لە بەنگ ئەم بەنگییانە چی دەبینن، خۆ لە خۆ گۆڕان
لە دنیادا مەداری عەیش و خۆشی، خۆ نەناسینە(٣)

بەسەر دڵدا لە قاپی فەیزەوە دێ نەشئە پەیدەرپەی
چ غەمزەی دیدە مەخموورێکە ئەمشەو کون دەکا سینە(٤)

هەناسەم دا بە نالە عەرزی حالی کەم کە تاساوە
لە خوێناوی دڵ و جەرگم دەروونم کەیلە تا سینە(٥)

---

(٢) سەقیم: نەخۆش. سەرنویشت: چارەنووس. شین: ئیشارەتە بۆ وشەی شەهیدی. سین: ئیشارەتە بۆ وشەی سەقیمی.

(٣) بەنگ: رووەکێکی سەرخۆشکەرە یا دەیکەنە ناو ئاو و دەیخۆنەوە یا وەك جگەرە و قلیان دەیکێشن. بەنگی: بەنگکێش. مەدار: ئەوەی شتێکی لەسەر وەستابێ.

واتە: ئەم بەنگکێشانە چ قازانجێك لە بەنگکێشان دەکەن لەوە زیاتر کە خۆیان لێ دەگۆڕێ و خۆیان بە شتێکی زل دێتە پێش چاو... دیارە خۆشی و رابواردنی دنیا لای ئەم جۆرە کەسانە لەسەر ئەوە وەستاوە کە ئادەمیزاد خۆی نەناسێتەوە، کە دیارە واش نیە.

(٤) واتە: ئەمشەو پەیدەرپەی لە دەرگای لوتفی خواوە خۆشی روو دەکاتە دڵم. نازانم ئاخۆ تیری چاوی چ یارێکی چاو مەستە سینەم کون دەکا و دەیکا بە دەرگا و خۆشی لێوە دەنێرێ بۆ ناو دڵم!.

(٥) واتە: هەناسەم دا ویستم بناڵێنم و بە ناڵین حاڵی خۆم عەرزی یار بکەم کەوا ناڵەم لە گەرووما خنکاوە و دەرنایەت، چونکە دەروونم تا سینگم هەمووی پڕ بووە لە خوێناوی جەرگ و دڵم.

ئەمەی کە مەحوی دەیڵێ گوایە ویستوویە بناڵێنێ و بڵێ دەنگم دەرنایەت، زۆر ناسك و وردە، چونکە مادام ئەو دەزانێ دەنگی دەرنایەت، ئیتر چۆن دەناڵێنێ کەوا دەنگی دەرنایەت!؟...

لە عالەمدا عەلامەی سوبحی حەشر ئیمشەو بەیانی دا
خودا عالم، لە چاکی ئەو بەرۆکە دەردەخا سینە (٦)

مەلا تەلْقینی «مەحوی» دانەدا، «حَبْلُ الْمَتِین»ی ئەو
لە جێگەی زەللە زەیلی ڕەئفەتی تاها و یاسینە (٧)

-١١-

غائیب لە دیدە، چاوی سەرم، دڵمە پێتەوە!
دەستم بە ئاسمانەوە، چاوم بە ڕێتەوە (١)

جان سەختە، یا لە دەعویی عیشقا درۆزنە؟
ئەو زیندە ماوە تا لە سەفەر یاری دێتەوە! (٢)

---

(٦) واتە: ئەمشەو نیشانەی داهاتنی ڕۆژی مەحشەر دیاری داوە و عالەم هەموو ڕاست بووەتەوە. خودا خۆی دەزانێ چیە، بەڵام وادیارە یار سینەی سپی خۆی لەودیوی یەخە و بەرۆکی ڕەشیەوە دەرخستووە.

(٧) زەللە: پێ هەڵکەوتن. ڕەئفەت: بەزەیی. تاها و یاسین: دوو ناون لە ناوەکانی پێغەمبەر (د.خ) و ناوی دوو سوورەتیشن لە قورئانی پیرۆزدا.

واتە: بە مەلا بڵێن کە مردم با تەڵقینم دانەدا، پێویستم پێ نیە، چونکە لەکاتی مەترسی کەوتن و پێ هەڵخلیسکانی سەر پردی سیراتدا دەست بە گوریسێکی ئەستووری واوە دەگرم نەیەڵێ بکەومە خوار بۆ ناو دۆزەخ. ئەوەش داوێنی لوتفی پێغەمبەرە (د.خ).

-١١-

(١) واتە: ئەی ئەوکەسەی لە چاوی سەرم ونی، نەك لە چاوی دڵم، من دڵم بە تۆوە بەسراوە و هەمیشە دەستم پان کردووەتەوە، لە خوا دەپاڕێمەوە و چاوم بڕیوەتە ڕێگات بزانم کەی دێیتەوە بۆلام.

(٢) واتە: نازانم گیان سەختە و دەرناچێ، یا لە ئیدیعای دڵداریدا ڕاست ناکا، وا هێشتا زیندووە و چاوەڕوانی گەڕانەوەی یارە لە سەفەر و لەتاو دووری یار نەمردووە!

نیوەی دووهەمی ئەم بەیتە لە هەندێ نوسخەدا بەمجۆرەیە:

عاشق، کە زیندە مایەوە تا یاری دێتەوە.

جـــانانە ڕۆی و جـان و دڵم هـەردو دووبـەدووی
یاڕەببی چـی بکـەم بـە نـیساری کـە بـێتـەوە! (٣)

ڕۆشن کـە چـاوی مـونتەزیرانت بـە گـەردی ڕێت
تۆ دێیو، نووری دیـدەیی مـن دێ بـە پـێتـەوە (٤)

خـۆم و خـوێـنـمت لە فکـر چـوو، دوعـا دەکـەم
ڕەنگی خوێنـی مـن کـە لە دەسـتت نـەچێتـەوە (٥)

لەحزێکـی مـن لە سـەومەعەدا دیـبوو، ئـەمری دا
ئەو هەرزە گـەردە لەم دەرە دەرکـەن، نـەیێتـەوە (٦)

ئـــینسافی دا کـــە دی تـــەبی عـیشقم لە شـیددەتا
حـــەقیە وتـــی: بـــەم ئـاگـرە گـەر بشـتـوێتـەوە (٧)

---

(٣)نیسار: شاباش.

واتە: یاری گیانی بەگیانیم ڕۆیشت و گیان و دڵیشم دوابەدوای ڕۆیشتن. خوایە! نازانم ئەگەر هاتەوە چی بکەم بە شاباشی ڕێی؟.

(٤)واتە: من لەتاو دووری تۆ ئەوەندە گریاوم کوێر بووم. ئەگەر بێیت بۆلام و تۆزی ڕێت بچێتە چاوم، ڕۆشنایی تێ دەکەوێتەوە. سا توخوا بە هاتنت چاوی چاوەڕوانیکەرەکانت ڕۆشن کەرەوە.

(٥)مەبەستی لەوەیە تا نیشانەی تاوان بمێنێتەوە بۆ دوارۆژ.

(٦)لەحزێکی: لەحزەیێکی، تاوێکی. سەومەعە: پەرستنگا. هەرزەگەرد: ئەوەی بێکارە و لە خۆڕایی بسووڕێتەوە.

واتە: یار تاوێك منی لە بتخانەکەی خۆیدا دی، فـەرمانی دا دەرمکـەن و وتـی: نـەهێڵن جارێکی تر بچمەوە بەو ناوەدا.

لەحزێکی (ن): لەحزێ منی؛ تاوێ منی.

(٧)تەب: تا.

وەك شەو كشا بەسەر مەهی روخسارىا خەتی
گیرا ئەم ئافتابە كە قەت بەر نەبێتەوە(٨)

«مەحوی» بە یادی تۆوەیە شوغڵی كە رۆیوی
غائیب لە دیدە بووا بە خودا دڵمە پێتەوە...(٩)

-١٢-

دەوای ئەم نەفسە مەلعوونەت دەوێ، هەر دەردە وەك جیوە
كە هاتی كوشتن، ئەو رۆحی مەحز، ئەم جەوهەری زیوە(١)

لە دنیا تا دەگاتە ئاخیرەت كاریگەرە تیری
وەكوو تیری تەهەمتەن زامی پاك ئەمدیوو ئەودیوە(٢)

---

(٨) واتە: كە زوڵفی وەك شەو رەشی بەسەر مانگی روویا كشا، رۆژی رووی بەجۆرێ گیرا، هەرگیز بەربوونی نەبێ.

(٩) شوغڵ: كار، خەریكبوون.

واتە: مەحوی هەمیشە بەیادی تۆوە خەریكە كە رۆیشتووی و بەجێت هێشتووە، سا ئەی یاری لە دیدە ون بوو، بەخوا دڵم هەمیشە بە تۆوە بەندە.

شوغڵی (ن): شەغفی. شەغف: حەز و ئارەزوو.

-١٢-

(١) واتە: وەك چۆن جیوە تا لە جووڵە نەخرێ و نەمرێنرێ كەڵكی لێ وەرناگیرێ، نەفسیش تا نەكوژرێ چار ناكرێ. جاكە هاتی هەردوكیانت كوشت، جیوەكە وەك زیوی لێ دێ و نەفسیش دەبێ بە رۆحێكی پاك و بێ گەرد. بەشبەحاڵی مەسەلەی جیوەكە دەشگونجێ مەبەستی مەحوی ئیشارەتكردن بێ بەوە كە كیمیاگەرانی كۆن هەوڵی ئەوەیان دەدا زیو لە جیوە دروست بكەن.

(٢) تەهمتەن: ئازا و بەهێز، لەقەبی رۆستەمی زاڵە كە دەڵێن تیری بۆ هەركەس وەشاندبێ ئەمدیوو ئەودیوی كردووە.

واتە: تیری نەفس لە هەركەس بدا، لەم دنیایەوە دەڕوا و لەو دنیایەوە دەردەچێ و تووشی سزا و دەردی دنیا و قیامەتی دەكا، وەك تیری تەهمتەن كە لە هەركەسی دابێ ئەمدیوو ئەودیوی كردووە.

له ئـه‌حواڵ و مـه‌قامات ئـه‌ر دوا خـۆ، خـۆ نـه‌گـۆڕێ لێت
هه‌ر ئه‌و گورگه، «ئه‌بووزه‌یدی سورووجی» ته‌وری گۆڕیوه (٣)

عه‌لاوه‌ی بوونه ڕۆح هه‌ر بیكوژی، ئه‌عدا عـه‌دوو ده‌كـوژی
چ عه‌قڵه؟ دوشمنی وا پـه‌روه‌ری، كـێ خـێری لێ دیـوه! (٤)

له عیشوه‌ی پـڕ فـه‌نی دنـیا مـه‌به ئـه‌یمه‌ن، كـه وه‌ك نـۆشـی
به ته‌فره‌ی مه‌ی به سه‌د دانـا قـه‌ڕابـه‌ی زه‌هـری نـۆشـیوه (٥)

---

(٣) ئه‌حواڵ: ئه‌و حاڵه‌ی به‌سه‌ر ئـه‌هلی تـه‌سه‌ووفدا دێ. مـه‌قامات: له ئیستیلاحی ئـه‌هلی ته‌سه‌ووفدا به‌و قۆناغانه ده‌ڵێن كه ده‌بێ ساڵێك بیانبڕێ كه بریتین له «تـه‌وبه، وه‌رع، زوهـد، فه‌قر، سه‌بر، ته‌وه‌ككول و ڕه‌زا». هه‌روا ئیشاره‌تیشه بۆ كتێبی مـه‌قاماتی حـه‌ریری كـه پـه‌نجا پارچه‌یه قاسمی كوڕی عه‌لی به‌سری دایناوه و یه‌كێكه له شاكاره‌كانی ئه‌ده‌بی كۆنی عه‌ره‌ب، خاوه‌نه‌كه‌ی چه‌ند ڕازێكی خه‌یاڵی به‌ده‌می ئه‌بووزه‌یدی سورووجییه‌وه تـیا ده‌گـێڕێتـه‌وه له حاریسی كوڕی هومامه‌وه كه ئه‌وانیش دووكه‌سی خه‌یاڵین. لێره‌دا مه‌به‌ست له «مه‌قامات» ئه‌م مه‌عنایه‌یه هه‌رچه‌ند به‌هۆی بوونی «ئه‌حواڵ»ه‌كه‌وه ئیشاره‌ت بۆ ئه‌و مه‌عناكه‌ش كراوه. ته‌ور: خوو و ڕه‌وشت.

واته: خۆ ئه‌گه‌ر هاتوو نه‌فست باسی ئه‌حواڵ و پایه‌ی به‌رزی كرد، نه‌كه‌ی ئاگات له خۆت نه‌بێ خۆیت لێ بگۆڕێ، چونكه له‌ڕاستیدا هه‌ر نه‌فسه به‌ده‌كه‌ی جارانه و وه‌ك ئه‌وگورگه‌یه كه ئه‌بووزه‌یدی سورووجی ڕه‌وشتی وای له مه‌قاماتی حه‌ریریدا به‌ده‌مه‌وه ده‌گێڕێته‌وه كه دووره له سروشتی گورگ.

(٤) په‌روه‌ری: په‌روه‌رده‌كردن.

واته: نه‌فس ئه‌گه‌ر بیكوژی، جگه له‌وه‌كه ده‌بێ به ڕۆح، به‌كوشتنی، دوژمن‌ترین دوژمنانی خۆیشت ده‌كوژی... تاد.

په‌روه‌ری (ن): په‌روه‌رده‌كردن.

(٥) ئه‌یمه‌ن: ئه‌مین. قه‌ڕابه: كووپه‌ی شه‌راب.

واته: هه‌رگیز له نازی فێڵبازانه‌ی دنیا ئه‌مین مـه‌به، چـونكه وه‌ك قـومێ ئـاو ده‌رخـوازدی كه‌سێ بدا، كووپه‌ی زه‌هری به‌ناوی شه‌رابه‌وه به قوڕگی سـه‌د كه‌سی تێگه‌یشتوودا كردووه و هه‌ڵی خه‌ڵه‌تاندوون.

وەکوو «قەترینە» بەحرێ دین و دنیای پێشەکی لێ سەند
بە هەرکەس قەترەیە بەرماوە وەسلێکی رەوا دیوە(٦)

وەکوو دێو ئیشی عەکسە، میهری قەهرە، شەربەتی زەهرە
فرییە، گەنمی هەر جۆ، شیری هەر دۆ، رۆنی هەر پیوە(٧)

کە دەستت بۆ لەسەر سەر نێ، سەر و ماڵت بە غارەت چوو
کە لێوی پێکەنێ، عالەم دەکا سەرشێت و کالیوە(٨)

لە مەکری ئەم عەجووزە و سیحری دێوی نەفس ئەمن «مەحوی»!
پەنا دەگرم بە زاتی ئەقدەسی بێچوونی نادیوە(٩)

---

(٦) قەترینە: «کاترینا»ی دووهەم «١٧٢٩ ـ ١٧٩٦ ی. ز»، ئەمپراتوورەی رووسیاکە ئافرەتێکی بەئاڵ و داو بووە، «پەتروس»ی سێهەمی مێردی لە فەرمانڕەوایی دوورخستەوە و خۆی جێگەکەی گرتەوە، چەند جار لە شەڕدا بەسەر عوسمانییەکاندا زاڵ بووە و پشتی زانایان و فەیلەسووفانی گرتووە لە وڵاتەکەیدا...

واتە: دنیا وەك قەترینەی ئەمپراتوورەی رووسیا وایە، ئەگەر دڵۆپێك وەسڵی خۆی بە کەسێك رەوا بینیبێ، پێشەکی پڕی دەریایەك دین و دنیای لێ سەندووە.

(٧) میهر: خۆشەویستی: قەهر: قاروقین. فریب: هەڵفریواندن.

واتە: ئەم دنیا هەموو ئیشی پێچەوانەیە و خەڵك هەڵدەخەڵەتێنێ.

(٨) کالیوە: ئەو کەسەی لێوی باری گرتبێ و توێکڵ فڕێدا. مەبەست دەردەدارە.

مەحوی لەم بەیتەدا بەراوردێکی ناسکی لە نێوان هەردوو شەرت و وەڵامی شەرتەکەدا کردووە، سەروماڵ بە تاڵانچوونی بەرابەر بە دەست بۆ لەسەر سەردانانی دنیا و سەرشێت و کالیوە بوونی بەرابەر بە پێکەنینی لێوی دنیا داناوە.

(٩) عەجووز: پیرەژن، مەبەست دنیایە. نادیوە: کەس نەدیتوو، مەبەست خوایە.

-١٣-

کە بێ لێوی لەسەر لێوم بنێ، ڕۆحم لەسەر لێوە
کە لێوی لابەرێ، ئەڵبەتە ڕۆحم دەردەچێ پێوە (١)

شەکەرباری، نمەك پاشی، ئەگەر ببوایە من دەموت:
کە غونچەی تازە پشکووتوو دەشوبهێ بەو دەم و لێوە (٢)

دەڵێ هەرکەس ببینێ یار و ئەغیاری بە ئەترافا
خودا چین ئەم هەموو دێوە لە دەوری ئەم پەری شێوە! (٣)

هەتا ڕۆژە دەبێ بۆ شامی شەو هەوڵێ بدا هەرکەس
ئەگەر شاهەنشەهە ئەو ڕۆژە ڕۆیی شەو بەبێ شێوە (٤)

بەهارێ بوو جوانی، بوو بە سوخرەی پاییزی پیری
بەسەرچوو باغ و باقی ماوەوەی مشتێ چڵ و چێوە (٥)

-١٣-

(١) واتە: ئەگەر یار بێ لێوی بنێتە سەر لێوم، لە خۆشیاندا گیانم دێتە سەر لێوم، ئەگەر لایشی‌بەرێ گورج لە تاوا گیانم پێیەوە دەردەچێ.

(٢) شەکەرباری: شەکر لێ بارین. نمەك‌پاشی: خوێ پرژاندن.

واتە: ئەگەر خونچەی تازە پشکووتوو قسەی شیرینی بکردایە و تامی لێوی مەیلە و سوێر بوایە دەموت: لە دەم و لێوی یار دەچێ.

(٣) ئەغیار: بێگانە.

واتە: یار ئەوەندە جوان و نازدارە، هەرکەس ببینێ و خەڵکی تریشی بە دەوردا ببینێ، لە دڵی خۆیدا بەراوردیان دەکا بە یەك و دەڵێ: خوایە ئەم هەموو دێو و درنجانە چین بەدەوری ئەم یارە پەری شێوەدا؟!.

(٤) واتە: پێویستە هەمووکەسێ بە درێژایی ڕۆژ هەوڵ بۆ خۆراکی شەوی بدا، ئەگینا ئەگەر شاهەنشایش بێ، مادەم ڕۆژەکەی بەخۆڕایی لێ ڕۆیی، شەو بەبێ شێو سەر دەنێتەوە. مەبەست لە ڕۆژ ژیانی دنیا و لە خۆراك کردەوەی باش و لە شەو پاش مردنە.

(٥) سوخرە: مایەی گاڵتە پێ کردن.

مەگەر شاری عەدەم، جێی وا تیا سەرگەشتە بم قاتە
بیابانە بەشی مەجنوونە، خاسی کۆهکەن کێوە (٦)

ئەمینی شێتییە «مەحوی» لە مەکری نەفسی ئەممارە
مەگەر رەحمی خودا دەمبەستی کا ئەم مارە ئەنگێوە (٧)

-١٤-

سەر کە جۆشێکی نەبێ، من زرکە تالم بۆچیە!
دڵ کە هۆشێکی نەبێ شیشەی بەتالم بۆچیە! (١)

☞

واتە: جوانی وەك بەهار وابوو، بوو بە مایەی گاڵتە پێ کردنی پاییزی پیری. ئێستا کە باغی بەهاری جوانی بەسەرچووە، مشتێ چڵ و چێوی لێ ماوەتەوە، بای پاییز لەملا هەڵی دەگرێ فڕێی دەداتە ئەولا...

(٦)سەرگەشتە: سەرگەردان.

واتە: جێی وا قات بووە سەری خۆم هەڵگرم و بۆی بڕۆم، مەگەر شاری نەبوونی، واتە جیهانی مردووان، چونکە بیابانە هەر بەشی مەجنوون دەکا و شاخیشە تایبەتییە بۆ فەرهادی کۆهکەن و هیچیان ئیتر جێی منیان تێدا نابێتەوە.

(٧)ئەنگێو: گەزندە.

واتە: مەگەر رەحمی خودا دەمی ماری نەفسی بەدکار بگرێ کە هەرچی بگەزێ زیڕەی لێ هەڵدەستێنێ، ئەگینا ئەمین بوون لە نەفس شێتییە.

-١٤-

(١)زرکەتاڵ: کاڵەکی نەگەیشتوو کە هێشتا تاڵ و تفتە.

واتە: سەر ئەوکاتە بەڕاستی سەرە کە سەودای عیشقی تێدابێ. ئەگینا هیچی لە زرکەتاڵ زیاد نابێ کە کەڵکی هیچی پێوە نیە. دڵیش ئەوکاتە دڵی راستییە، کە هۆش و تێ گەیشتنی هەبێ، ئەگینا جیاوازی نابێ لە شووشەی بۆش.

زرکەتاڵ (ن): زرکەکاڵ.

دەرد و داغێکی دەروونی گەر ببێ، با ڕەنگ و ڕوو
سیس و موغبەڕ بێ، کەماڵم بوو جەماڵم بۆچیە!(٢)

تەجرەبەی عاشق بە سووتانی دەکرد ئەو زاڵمە
سەیری کەن ئێستا دەڵێ: مشتێ زوخاڵم بۆچیە!(٣)

پێی بە سەرما ناکە بوومە خاکی ڕێی، گەردم شوکر
گەییە داوێنی، دەلاڵی بای شەماڵم بۆچیە!(٤)

داغی سینە و پێچ و تابی دوودی ئاهم خۆ هەیە
مۆر و تووڕەی ئیمپەراتۆر و قەڕاڵم بۆچیە!(٥)

---

(٢) موغبەڕ: تۆزاوی.

واتە: ئەگەر دەروونم دەرد و داخی دڵداری تیابێ مەبەستم نیە ڕەنگ و ڕووم سیس و وەك تۆزاوی زەرد بێ، چونکە دەردەداری عیشق نیشانەی پێگەیشتنە و مرۆی پێگەیشتوویش جوانی سەروسیمای مەبەست نیە.

دەشگونجێ «کەماڵم» بە «کە ماڵم» بخوێنرێتەوە. لەم حالەدا «ماڵ» دەبێ بە تێگەیشتن مەعنای لێ بدرێتەوە کە «کەماڵ» دەگرێتەوە.

(٣) واتە: ئەو یارە ستەمکارە ڕاستی خۆشەویستی دڵدارەکەی خۆی بەوە تاقی دەکردەوە کە ئاگری پێوە بنێ، کە لێیش دەبووەوە لە سووتاندنی، گوێی نەدەدایە و دەیوت ئەم مشتە خەڵووزەم بۆچیە؟!.

(٤) واتە: کە بووم بە خاك و لەسەر ڕێی یارداکەوتم و پێی پیانام و تۆزەکەم گەیشتە داوێنەی، ئیتر تازە نامەوێ بای شەماڵ ببێ بە دەلاڵم و ڕێگام پێشان بدا بۆلای یار و تۆزم هەڵگرێ بیدا بە داوێنیا.

دەشگونجێ «دەلاڵی» نەبێ «دەلالەی» بێ، واتە ڕێگا پیشاندان. بەم پێیەیش مەعنا هەروەکوو مەعنا پێشووەکەیە.

(٥) پێچ و تاب: ئەڵقە و لوول خواردن. تووڕە: مۆری شاهانە. ئیمپەراتۆر: ئەمپەراتۆر. قەڕاڵ: پادشا.

واتە: لە سایەی داخی خڕی سینەم و هەناسەی هەڵکشاوی پێچ و لوولمەوە بووم بە پادشا و هیچ پێویستم بە مۆری خڕ و توغرای پێچ پێچی ئەمپەراتۆر و قەڕاڵەکان نیە.

خەڵق ئەوا مەجبووری دوو خۆ خستنی خەڵقن بە جان
من بە دڵ مەنفوورمە، روتبەی جەجاڵم بۆچیە! (٦)

ماڵە پیتکێنێیە ماڵ و، گەینە حاڵی خۆیە حاڵ
من کەوا حاڵی بم، ئیتر ماڵ و حاڵم بۆچیە! (٧)

پڕ بە پێ زنجیری شێتی، داغی سەودا پڕ بە سەر
سەیری حاڵی خۆمە، سەیری زوڵف و خاڵم بۆچیە! (٨)

دەردەدار ئەڵبەت زوبانی دەرد و حەسرەت تێدەگا
چاوی بیماری دەزانێ، ناڵە ناڵم بۆچیە! (٩)

دڵ گلە و شەکوەی لە ئەشکەنجەی عەزابی زوڵفی یار...
کرد و ئەو فەرمووی: ئەدی زنجیری زاڵم بۆچیە! (١٠)

---

(٦) دوو: دوا، شوێن. مەنفوور: بێزراو. جەجاڵ: دەجاڵ.

واتە: خەڵك بە دڵ و بە گیان حەزیان لەوەیە خەڵكی‌تر بخەنە دووی خۆیان، بەڵام من ئەم خەڵك شوێن کەوتنەم وەك شوێن کەوتنی دەجاڵ دێتە پێش چاو و هیچ حەزم لێ نیە.

(٧) ماڵە پیتکێنێ: ماڵۆچکە کردنەوەی منالان.

واتە: ماڵی دنیا وەك ماڵەقۆڵەی منالان وایە و چۆنیەتی وەزعیش ئەنجامەکەی مردنە، جا من کە لەمە گەیشتبم، ئیتر دەبێ ماڵ و حاڵم بۆچی بێ؟!.

(٨) واتە: لەبریتی سەیری زوڵفی یار، سەیری ئەو زنجیرانەی شێتی دەکەم کە لە پێمدان و لەبریتی سەیری خاڵی، سەیری ئەو داخانەی سەودا دەکەم کە بەسەرمەوەن.

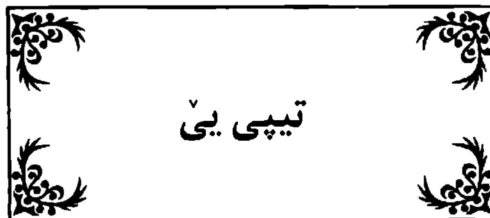
(٩) واتە: چاوی نەرمی یار تێدەگا من بۆچی دەناڵێنم، چونکە چاوی نەرم پێیشی دەوترێ بیمار و، بیمار و دەردەداریش یەك مەعنایان هەیە و مەسەلەی کوردیش دەڵێ: دەردەدار ئاگای لە حاڵی دەردەدارە.

(١٠) ئەدی: ئەی کە واتە.

واتە: یار لە وەڵامی گلەیی و شکاتی سزای زوڵفی یاردا وتی: ئەی ئەگەر زوڵفم بۆ ئازاردانی دڵداران نەبێ، بۆچیمە!؟.

حــاڵە بــەدحاڵی لە شــوێن و، مــاڵە وێرانــی لە دوو
«مەحویا»!گەر ئەهلی حاڵی، حاڵ و ماڵم بۆچیە![11]

(١١) مەعنای ئەم بەیتەش لە چەشنی مەعنای بەیتی حەوتەمە.

تیپی یێ

-١-

نەڵێ مەردم کە دنیا پشتی لەو، ئەو روو لە دنیا بێ
کە پووری زاڵە، بۆچی پیرە زاڵی پێ رەزا نابێ! (١)

لە دەروێش و لە شا ئەم فاحیشە ئاخر دەکا حاشا
گەر ئەهلی غیرەتی، بەر لەو لە خۆی و ئەهلی حاشا بێ (٢)

ئەگەر تاجت لەسەر کا، سەرتی پێوە قووتئەدا ئاخر
موبارەك کەی دەبێ ئەو خەلعەتەی وا خەلعی لەدوا بێ (٣)

سبەی، خاکت بەسەر، وەك من دەبێ «تَحْتَ الثَّرىٰ» بێ جێت
بڵا ئەمڕۆ کە خەوتی مەسنەدت تەختی سورەییا بێ (٤)

-١-

(١) پوور: کوڕ. پیر زاڵ: پیری موو سپی، پتر بۆ ژنان بەکار دێ، لێرەدا مەبەست لێی دنیایە کە لەبەر کۆنی وای پێ وتراوە.

واتە: ئەوکەسەی کە رووی کردووەتە دنیا و کەوتووەتە هەڵپە بۆی، بەڵام ئەو پشتی تێ کردووە و گوێی ناداتێ، بۆی نیە ئیددیعای مەردایەتی بکا، چونکە مەرد ئەوەیە ئەگەر دنیایش رووی تێ بکا، ئەم گوێی نەداتێ. سەرەڕای ئەوە ئەگەر راست دەکا مەردە و لە چەشنی رۆستەمی کوڕی زاڵە، بۆچی پیرەژنێکی وەك دنیای پێ رازی نابێ.

(٢) فاحیشە: ئافرەتی خراپ، مەبەست لێی دنیایە.

واتە: دنیا وەفای بۆ کەس نیە و وەك ئافرەتی خراپ وایە لای کەس ئۆقرە ناگرێ. جا ئەگەر مەردی، بەرلەوەی ئەو لە تۆ حاشا بکا تۆ دەس لە خۆی و لە هەموو ئەوانەی لەگەڵینی، هەڵگرە.

(٣) خەلعەت: خەڵات. خەلع: داکەندن و داڕنین.

(٤) «تَحتَ الثَّرىٰ»: ژێر گڵ. مەسنەد: پاڵپشت. سورەییا: ناوی ئەستێرەیەکە.

واتە: هەرچەند ئەمڕۆ کە ساغیت پایەت ئەوەندە بەرز بێ پاڵ بە ئەستێرەی سورەییاوە بدەی، سبەینێ دەبێ وەك من بمری و بچیتە ژێر گڵ.

لەبەر هەر دادەڕنرێ جل، چ پیناوی، چ چیناوی
دەبێتە لوقمە پاقلە یا پاقلاوا بێ (٥)

برا، فکری چرا، کیبریتی فرسەت تا لە دەستایە
شەوی یەلدا لەپێشە، ڕۆژی عومرت وەختە ئاوا بێ (٦)

بکەین ئاه و فوغان و ئاگرێ بەردەینە خانومان
خەراباتی مەحەببەت حەیفە بێ ئاشووب و غەوغا بێ (٧)

لەگەڵ فەریاد و گریە حازرە فەریادڕەس «مەحوی»
«لِیَبْکُوا» ڕێ دەدا پیری تەریقەت تیفلی ساوا بێ (٨)

---

(٥) پیناوی: جلی پینە کراو. چیناوی: قەیفەی تاقمە کار. لوقمە: پاروو.

واتە: بێ نرخ و بەنرخ سەرەنجامی هەر فەوتانە.

(٦) کیبریت: شقارتە. یەلدا: تاریك.

واتە: برا! تا شقارتەی هەلت بەدەستەوەیە، بیر لە داگیرساندنی چرایەك بکەرەوە بۆ خۆت و کردەوەیەکی چاك بکە، چونکە ها نزیکە ڕۆژی عومرت ئاوا ببێ و شەوی تاریکی ناو قەبر بگاتە بەرەوە.

(٧) خانومان: لە دوو وشەی «خان» و «مان» پێك هاتووە کە هەردوو واتە خانوو. بە مەعنای ژن و منداڵیش بەکاردێ.

واتە: نابێ کاولە مەیخانەی جێگەی خۆشەویستی کە ناو دڵمانە هەرگیز بێ هەراو ئاژاوە بێ، کەواتە با دەس کەین بە هاوار وناڵەی بەسۆز و بە هەناسەی گەرممان ئاگر بەردەینە ماڵمان و هەرچی تیایە.

دەتوانرێ «خانومان» بە «خانوومان»یش بخوێنرێتەوە.

(٨) واتە: مەحویا، ئینسان کە گریا دەس بەجێ ڕەحمی خودا دەگاتە فریای. ئایەتی: ﴿فَلْیَضْحَکُوا قَلِیلاً وَلْیَبْکُوا کَثِیراً﴾یش کەواتە با ئەم خەڵکە کەم پێ بکەنن و زۆر بگرین، ڕێگای پیری تەریقەت دەدا وەك منداڵ بگری، بۆیە بە ریشی سپیەوە دەست دەکا بە گریان.

-٢-

دڵم دەرهـات و تـۆ هـەر دەر نـەهاتی!
نەهاتی، هەر نـەهاتی، هـەر نـەهاتی! (١)

کە ئەم خەندە و قسە و لێوت هەیە تـۆ
لەباتی شـەککـەر و نـوقڵ و نـەباتی (٢)

دەدەی وادەم بە قەتڵ ئەمڕۆ، سبەی هیچ
ئـەتۆ شـاهی، چـیە وا بـێ سـەباتی! (٣)

لە دنیا جـەننەتی خـۆ دیـوە هـەرکەس
کە تۆ بی حـازری وەخـتی وەفـاتی (٤)

ئەگـەر رۆژە، بـتی مـن! هـەر بـتێ بـێ
سەرەوژێرە کە تۆ وەك رۆژ هـەڵاتـی (٥)

-٢-

(١)ئەم چەند بارە کردنەوەی رستەی «هەر نەهاتی»یە جێگەیەکی زۆری گرتووە بۆ رێبڕین لەوە کە خوێندەوار وا تێبگا ئەم نەهاتنە تەنها بۆ ماوەیەکی کەم بووە و پاشان بڕاوەتەوە.

(٢)لەم بەیتەدا لەف و نەشری موڕەتتەب هەیە، شەککەر بۆ خەندە و نوقڵ بۆ قسە و نەبات بۆ لێو دەگەڕێتەوە.

(٣)سبەی هیچ: کەچی سبەینێ جێبەجێی ناکەی. بێ سـەباتی: زوو پـەشیمان دەبـیتەوە و لەسەر قـسەی خۆت نامێنیتەوە.

(٤)واتە: ئەوەی تۆ لە سەرەمەرگدا لای بی، لە دنیای رۆشندا بـەهەشتی بـە چـاوی خـۆی دیوە.

(٥)واتە: ئەی بتەکەی من، هـەرکە تـۆ وەك رۆژ هـەڵهـاتی، هـەر بتێکـیتر لەو نـاوەدا بـێ سەرەوژێر دەبێ با وەك رۆژیش جوان بێ.

ئەم بەیتە ئیشارەتە بۆ ئەوە کە پێغەمبەر (د.خ)، پاش گرتنی مەککە چووە ماڵی حـەرەم و بتەکانی هەموو خست و سەرەوخواری کردنەوە.

که خزر ئەو خاك و خۆڵی بەردەرەی دی
وتی: تۆ خاکی یا ئاوی حەیاتی؟! (٦)

روخیشی کردە ئەولا، دەیشی پرسی
بە شۆخی، شاهی من، تۆ بۆچی ماتی! (٧)

کە داغی سینەمی دی، دەردی دامێ
وتی: مۆرت هەیە، ساحێب بەراتی (٨)

کە شیرین و تەڕی دی شیعرەکانم
وتی: «مەحوی» کە میراوی فوڕاتی (٩)

-٣-

لە تاو ئەعدا عەدوو بەر نیوە دوژمن ئیلتیجا بارێ
لە چنگی گیانەڵاوی فیرقەتا ماوم، ئەجەل، چارێ! (١)

---

(٦)واتە: خدری زیندە بە هەزار زەحمەت و دەردیسەر ئاوی حەیاتی دۆزییەوە.کە پاشانیش خاکی بەردەرگای تۆی دی پەشیمان بووەوە کەوا هەر لە سەرەتاوە نەهات لەباتی ئاوی حەیات لەو خاکە بخوا و سەری سوورِ ماکە ئاخۆ ئەو خاکە خاکی خاك ئاساییە یان ئاوی حەیاتە.

(٧)واتە: یار روویشی دەکرد بەولاوە و بێپەروایش لێی دەپرسیم: بۆچی ماتم، وەك بڵێی نەزانێ لەبەر دڵڕەقی ئەو ماتم.

(٨)واتە: کە یار داغی وەك مۆری سینەمی دی، ئەویش دەردی دامێ و وتی: مادەم مۆرت هەیە، با خاوەنی بەراتیش بی کە دەردەکانی منە، چونکە ئەوەی خاوەن مۆربێ دەبێ بەراتیشی بێ.

(٩)میراو: ئەوەی دابەشکردنی ئاوی بە سەر زەراعەتکاراندا بە دەستە.

واتە: کە یار شیعرەکانمی دی چەند تەڕ و شیرینن، وتی: بەڕاستی مەحوی میراوی ئاوی فوڕاتە.مەبەستی ئەوەیە شیعرەکانی مەحوی لە پاراوی و خۆشیدا لە ئاوی فوڕات دەچن کە «فوڕات» واتە سازگار و شیرین و، خۆیشی بەو پێیە کە خاوەنی ئەو شیعرانەیە لە میراو دەچێ.

-٣-

(١)بارێ: جارێ. گیانەڵاو: گیانەڵا.

بـــەڵا هـــەروەك كـــولە دابـــارییە ســەر مـەزرەعەی ئـومێد
مەگەر ئەو تـیپی مـوژگانە بكـەن وەك عـەینەمەل چـارێ (٢)

ئەسیری زوڵفـە دڵ، ئـەی بـازی غـەمزە، غـیرەتێ، حـەیفە
زەلیل ئەم عەندەلیبە كـەوتووە بـەردەستی قـەل، چـارێ! (٣)

نە پـێیەك هـەڵگرێ شـوێنـی، نـە دەسـتێ گـەییە داوێنـی
خودا! دەرحەق بە ئەحواڵی منی بێ پـاو و پـەل، چـارێ! (٤)

واتە: جاری وا دەبێ ئادەمیزاد لە تاو دوژمنی بێئامان پەنا دەباتە بەر نیوە دوژمن. كەواتە ئەی ئەجەل وەرە بمكوژە و چارێكی دەردم بكە، چونكە لە دەستی گیانەڵای دووری یـاردا گیرم خواردووە، نە ئەوەتە لێم لادا و بگەم بە یار و، نە ئەوەتە بە تەواوی بمكوژێ و رزگارم كا.

ئەم بەیتە لەف و نەشرێكی مورەتتەبی تیایە، «گیانەڵاوی فیرقەت» بۆ «ئەعدا عـەدوو» و «ئەجەل» بۆ «نیوە دوژمن» دەگەڕێتەوە.

(٢) عەینەمەل: باڵدارێكی رەشە لە چۆلەكەیەكی قەڵە و گەورەترە و زۆر دوژمنی كوللەیە و پۆل پۆلیش بە كۆمەڵ دەفرن، زیانیشی بۆ مێوە زۆرە... هەر ساڵێك كوللە زۆر بێ دەنێرن لەو وڵاتانەی عەینەمەلیان تیایە، ئاوی كانی دەهێنن و بە دەغڵودان و ناوباخیدا دەپرژێنن، گوایە عەینەمەل بەدوای ئاوی وڵاتەكەی خۆیدا دێت و ئیتر دەست دەكا بە قەڵاچۆكردنی كوللە لەو شوێنەدا كە ئاوەكە كراوە بە دەغڵودان و ناوباخیدا.

واتە: بەڵا وەك كوللە بەسەر كێڵگەی هێوامدا داباریوە، مەگەر رزی برژانگی رەشـی یـار چارێكم بكا و بێ وەك عەینەمەل بدا بەسەر ئەو بەڵایەدا و بیفەوتێنێ.

(٣) عەندەلیب: بولبول.

مەحوی لەم بەیتەدا دڵی خۆی شوبهاندووە بە بولبول و، زوڵفـی یـاری شـوبهاندووە بـە قەلەڕەش و، غەمزەی چـاوی یـاری دانـاوە بـە بـاز و داوای لێ دەكـا بـێت بـولبولی دڵی لە قەلەڕەشی زوڵفی یار رزگار بكا.

(٤) واتە: نە پێیەك هەبوو، خواهگورجوگۆڵ بێ یا خاو و خلیچك، بتوانـێ شـوێن پـێی یـار هەڵگرێ و بزانێ لەكوێیە و پێی بگات و، نە دەستێك هەبوو، خواهكورت بێ یـا درێژ پـێی بكرێ لە داوێنی گیر ببێ... سا خوایە چارێكی منی بەستەزمانی بێ دەست و پێ بكە.

دەستی (ن): دەستم.

عـــیلاجی دەردی عـــاشق بـۆتـە خـاسەی ئـەو دەم و لێوە
شیفای ئەمرازی سەودا خاسیەت، چەشمەی عەسەل، چارێ! (٥)

مـــەگـەر قـەتعی نـەفەس چـاری بکـا، وەرنـا نـیە هـەرگیز
لە پێوەندی کەمەندی پڕ خـەمی تـوولی ئـەمەل چـارێ (٦)

لەگەڵ ئەم عیلمە «مەحوی» داغداری جـەهلە، تـۆ تـەوفیق!
تەبیبی بـۆ مـەریزی دەردی عـیلمی بـێعـەمەل چـارێ! (٧)

-٤-

ســــەروی رەوانــــە قــامەتی لاوی رەوانــدزی
ئــافاتی جــانە غــەمزەیی چـاوی رەواندزی (١)

---

(٥)چەشمە: کانی.
واتە: تەنها دەم و لێوی یار چاری دەردی دڵداری پێ دەکرێ، چونکە دەم و لێوی یار وەك سەرچاوەی هەنگوێن وایە و دەردی عیشقیش دەردی سەودایە و دەرمانی سەودایش هەنگوێنە.
(٦)پێوەند: ئەوەی پێی پێ دەبەسترێتەوە. پڕ خەم: پڕ لە پێچ و لوول و گرێ کوێرە.
واتە: لە گیان دەرچوون بەولاوە هیچ چاری نەفس ناکا و لە کـەمەندی ئـاڵۆزکـاوی هـیوا درێژی رزگاری ناکا.
(٧)واتە: مەحوی لەگەڵ ئەوەشدا کە ئەم هەموو راستییە دەزانێ، خۆی بـە دەردی نـەزانـی گرفتار بووە. سا ئەی تەوفیقی خوا چارێکی بکە چونکە هەرتۆ تیمارکەری دەردی زانینی بێ رەفتار پێ کردنی.

-٤-

(١)واتە: باڵای لاوی رەواندزی وەك داری سـەروی قـنج بـەرزە و نـاز و ئـیشارەتی چـاوی گیاندزی، دڵدار بەکوشت دەدا.
دیارە مەبەستی مەحوی لە «لاوی رەواندزی» شۆخێکی تایبەتی خەڵکی رەواندز بووە.

لەو نــاسیحانی ئــێمــە کــە بــۆ دڵ دەدەن بــە دز
دڵڕەنــجە بــوو نــیگارم و دیــنی لەوان دزی (٢)

مەجنوونی جیلوەی ئەو پەرییەم دیوە هەرچی دی
یەغماگـەرێکـە عـەقڵی لە پـیر و جـەوان دزی (٣)

وەك کـارەبا لە کـا کـەششی جـەزبی حـوسنی تـۆ
ســـەبری بــەدزیەوە لە مــنی نــاتەوان دزی (٤)

لێشـــاوی بــەستووە بــەڕووا «مــەحویا»! ســروشك
داخـــۆ چــبێ قــەراری لە ئــاوی رەوان دزی! (٥)

---

(٢) دڵڕەنجە: دڵ ئێشاو. نیگا: یاری وەك وێنە جوان.

واتە: یاری وەك وێنە جوانم دڵی لەو ئامۆژگاریکەرانە ئێشا کە لۆمەی ئێمەیان دەکـرد و دەیانوت: بۆچی دێڵن یار دڵتان بدزێ و دینی ئەوان خۆیشیانی دزی و عـاشق و گـیرۆدەی خۆیی کردن.

(٣) یەغماگەر: تاڵانکەر.

واتە: ئەو یارە ئەوەندە جوانە عەقڵی پیر و لاوی هەموو بەتاڵان بردووە. هەرکەسم دیوە بە دەرکەوتنی ئەو شێت بووە.

(٤) کەشش: راکێشان. ناتەوان: بێ دەسەڵات.

واتە: وەك کارەبا چۆن کار دەکاتە کا و رای‌دەکێشێ بۆلای خۆی، جازیبەی جوانی یاریش ئاواکاری لە من کرد و رای‌کێشام بۆلای خۆی و بەدزییەوە سەبری لە منی بێ‌دەسەڵات دزی و ئۆقرەی لێ‌بریم.

(٥) سروشك: فرمێسك. قەرار: ئۆقرە. رەوان: جاری.

واتە: جاران فرمێـسکی چاوم بە ئارام بـۆ خـۆی دەڕژا و بـە جـۆگـەلەی خـۆیـدا دەهـاتە خوارەوە، بەڵام ئێستا لێشاوی کردووە و بە هەموولایەکی روومدا بڵاو بووەتەوە. نازانم دەبێ چی بێ جۆگەلەی ئەسڵی لەم ئاوە جارییە بڕیبێ و هەموو سەر و روومی پێ گرتبێتەوە!

-٥-

به نۆشی جانی وەردەگرم پیاڵەی زەهری هەر نێشێ
به دەردی دڵ بچم گەر بێ له جەوری تۆ دڵم بێشێ (١)

بەوەم زانی له باغا چقڵی گوڵ هەڵچەقیە داوێنی
که لێرە دڵ له سینەمدا برینی نەشتەری دێشێ (٢)

شوکر یار ئیزنی دام هەم گریە کەم هەم قوڕ بە سەردا کەم
بە جارێ شاهی من بەحر و بەڕی بەخشی بە دەروێشێ (٣)

لەمێ مەیدانی عیشقە، کلکە رێوی ریشی تۆ، زاهید
چ بێ قەدری؟ دەبێ گەر شێری بێتێ کلکی راکێشێ (٤)

-٥-

(١)نێش: ئازار.
واتە: پیاڵەی زەهری هەر ئازارێك کە بەهۆی عیشقەوە تووشم ببێ، بە نۆشی گیانمی دادەنێم. خوایش بکا ئەگەر دڵم لە جەور و ستەمی یار بێشێ، بە دەردە دڵ بمرم.
(٢)واتە: بەوەدا زانیم کە دڕکی گوڵی ناوباخ بە داوێنەی یاردا چەقیوە، دڵم لە سینەمدا هاتە ژانی برینداربوونی نەشتەر لێدان.مەبەستی لەوەیە لەگەڵ یاردا بەجۆرێك بوون بە یەك‌دڵ و یەك‌گیان، هەرکامیان ئازارێکی تووش ببێ، ئەویشیان دەست‌بەجێ هەستی پێ دەکا.
مەحوی لەم بەیتەدا زیادەڕەوییەکی ورد و ناسکی کردووە کە ئەوەتە گوڵی بە چقڵ ناو بردووە. مەبەستی لەمە ئەوەیە یار ئەوەندە ناسکە تەنانەت گوڵ بچەقێتە داوێنی، کە گوڵ ناچەقێ بە مرۆدا و داوێنیش ئەندامی لەش نیە تا هەست بکا، وەك دڕك بە لەشیا چەقیبێ وایە...
(٣)گریە: گریان.
مەبەستی ئەوەیە کە یار رێگای گریان و قوڕ بە سەری خۆدا کردنی دام، ئیتر ئەوەندەی ئاوی دەریای هەموو جیهان دەگریم و ئەوەندەی خۆڵی هەموو جیهان قوڕ بە سەر خۆمدا دەکەم. بەمجۆرە منی هەژار دەبم بە خاوەنی بەڕ و بەحری هەموو جیهان.
(٤)لەمێ: لەم.

وتم: روخسەت دە جانا، دا بە قوربانی لەبت کەم جان
وتی: بەحرێکی شەهد ئەڵبەت دەنیشێ پێەوە مێشێ(٥)

خودا گرتوو دڵم، چۆتن بەگژ شۆر و شەڕی عیشقا
بە نەسسی ئایە ئەفلاك و زەمین ئەم بارە ناکێشێ(٦)

سەنەد بێ مۆر و خەت دەعوی مەحەببەت کردنە «مەحوی»
تەعەششوق، بێ دڵێکی داغدار و سینەیی رێشێ(٧)

☞

واتە: کاکەی بەدیمەن دەست لە دنیا داشۆردووا! دەبێ ریشی وەك کلکە رێوی تۆ قەدری لەم مەیدانی عیشقەدا چی بێ، کە ئەوەندە بە سام و شکۆیە تەنانەت ئەگەر شێریشی تێ بێ، دەبێ سەر شۆڕ کا و کلکی بەدوای خۆیدا بەکێش کا تیایدا. مەبەستی لەوەیە ریشی «زاهید» لە مەیدانی خواناسی راستەقینەدا وەك کلکە رێوی وایە لەناو کۆمەڵی شێراندا.

(٥) جانا: گیانەکەم. دا: تا. شەهد: هەنگوینی پاڵفتە.

واتە: بە یارم وت: گیانە رێگام بدە گیانم بکەم بە قوربانی لێوت. ئەویش لە وەڵامدا وتی: رێت لێ ناگرم گیانت بکەی بە قوربانی لێوم، چونکە لێوی من لە شیرینیدا وەك دەریای هەنگوێنە و گیانی تۆیش وەك مێشە و، دەریایەك هەنگوێنیش دەبێ مێشێکی هەر پێوە بنیشێ و کە پێیشیەوە نیشت پێەوە دەرناکەوێ.

(٦) چۆتن: چووە.

واتە: دڵەی خوا گرتووم بەگژی شۆر و هەرای دڵداریدا چووە و خۆی خستووەتە ئەو مەیدانە، ئاگای لەوە نیە کە خوا خۆی لە قورئانا فەرموویەتی: ئەم بارە بارێکی ئەوەندە قورسە ئاسمان و زەوی پێیان هەڵناگیرێ.

مەحوی لەم بەیتەدا ئیشارەت بۆ ئایەتی: ﴿إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمٰوٰاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَ أَشْفَقْنَ مِنْهَا وَ حَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُوماً جَهُولاً﴾ کردووە و ئەمانەتی بە عیشق مەعنا لێداوەتەوە. مەعنای ئایەتەکە ئەوەیە: ئێمە ئەمانەتمان دا بەسەر شانی ئاسمان و زەوی و شاخەکاندا، کەسیان هەڵیان نەگرت و سامیان لێ نیشت، ئادەمیزاد لە ئەستۆی خۆی گرت. بەڕاستی ئادەمیزاد ستەمی لە خۆی کرد و سوودی خۆی نەزانی.

(٧) سەنەد: قەباڵەی خاوەنێتی زەویوزار و موڵك و شتی واکە باسی ئەو خاوەنێتییەی تیا

☜

-٦-

حەقی بوو دڵ لەکۆیا ما بە سینەی ئێمە نارازی
کە عاسی قەسری خولدی دی بە جێ ئەڵحەد نەما رازی (١)

چووە چوو، خۆ نەهاتوو نادیارە، حاڵە ماڵت بێ
بەس ئەم نەقدە بکە سەرفی غەمی موستەقبەل و مازی (٢)

ببینن گەر لە ساقی ناز و عیشوێك، ئێمە دەیبینین
بە مەی نۆشی دەدەن فتوا بە مەستی موفتیو قازی (٣)

نووسرابێ و پیاوانی باوەڕ پێکراو مۆریان کردبێ.

واتە: ئیددیعاکردنی دڵداری بێ‌ئەوەی ئەوکەسە دڵێکی داخدار و سینەیەکی بریندار بێ، وەك قەباڵەیەك وایە کە نە هیچی لێ نووسرابێ و نە مۆری هیچ کەسێکی پێوە بێ. دیارە قەباڵەی وایش هیچی پێ ئیسپات ناکرێ.

-٦-

(١) قەسری خولد: ئەوکۆشکەی دانیشتوانی هەرگیز نامرن، بەهەشت.

واتە: دڵەی یاخی‌بووم ناحەقی نیە سینەی وەك ئەڵحەدی قەبر تەنگمی بەجێ‌هێشتووە و نایەوێ و لە بەردەرگای ماڵی یاردا ئۆقرەی گرتووە. کێ دیویە گوناهبار بەهەشتی دەسکەوێ و رازی بێ لە گۆڕی تەنگ و تاردا بمێنێتەوە.

(٢) نەقد: نەخت. موستەقبەل: دوارۆژ. مازی، [«ماضی»]: رابوردوو.

واتە: ماڵ ئەوەیە ئێستا بەدەستەوەیە و نان ئەو نانەیە ئەمڕۆ لە خوانە، چونکە ئەوەی رۆیشتووە، تازە رۆیشتووە و بەسەر چووە و لەدەس چووە. ئەوەش کە هێشتا نەهاتووە، دیار نیە و کەس نازانێ چۆن دەبێ. کەواتە نەختینەی ئێستاکەت کەم خەرج بکە لە خەفەت خواردندا بۆ لەمەوپێش و لەمەوپاش.

نەقدە (ن): حاڵە.

(٣) عیشوێك: عیشوەیەك، نازێك.

واتە: موفتی و قازی کە ئێستا فتوای دارکاری کردنی سەرخۆشان دەدەن، ئەگەر ئەو ناز و عیشوەیە ببینن کە ئێمە لە دەستی پیاڵەگێڕی مەی دەیبینین، خۆیشیان سەرخۆش دەبن و بە سەرخۆشییەوە فتوا دەدەن کەوا خواردنەوەی مەی حەڵاڵە.

له نان و ئـاو ئـەوا ئـیمساکـیە مـردووش، ئـەرێ زاهـید
چ عوجبێکە، ئەمەندە بۆ دەنـازی تـۆ بـە مـورتـازی؟[٤]

قسـه و بـاست لە عـیرفانە، کـەچی دنـیایە مـەنزوورت
لە عینوانـی جـەواهـیرجـۆییایی و روو لە ئـەعرازی[٥]

قسە گەر عیقدی گەوهەر بێ، غەرەز دەیکا بە خـەرموهرە
چ تەئسیرێ لە وەعزتدایـە واعـیز، وا پـڕ ئـەغرازی![٦]

مەبە «مەحوی» بە رووپێدانی یاری عیشوەگەر مـەغروور
وەکـوو دنـیا سـەباتێکـی نـیە ئـیقبال و ئـیعرازی[٧]

---

(٤) ئیمساك: خۆگرتن لە خواردن. عوجب: خۆ بە گەورە زانین. موڕتازی: ڕیازەتکێشـان و خۆگرتن لە خواردن بۆ مراندنی نەفس.

واتە: زاهید خۆی هەڵدەکێشێ کەوا هیچ ناخوا و ریازەت دەکێشێ. بەڵام ئەمە هیچ سەیر و مایەی شانازیکردن نیە، چونکە مردوویش هیچ ناخوا. مەبەستی لەوەیە زاهید لە بێ کارەییدا هیچی لە مردوو زیاد نیە.

(٥) مەنزوور: مەبەست. جەواهیر: جـەمعی جـەوهەرە کـە لە ئـیستیلاحی فـەلسەفییەکـاندا ئەوەتە بوونی بەسرابێ بـە خـۆیـەوە. ئـەعراز [«اعـراض»]: جـەمعی عـەرەزە کـە ئـەویش لە ئیستیلاحی فەلسەفییەکاندا ئەوەتە بوونی لەسەر شتێکی تر وەستابێ.

واتە: کاکەی بەدیمەن دەست لە دنیا داشۆردوو! تۆ بە دەم باسی خۆاناسی دەکەی، کەچی مەبەستی ڕاستەقینەت دەستکەوتنی دنیایە و بەدیمەن بەدوای جەوهەردار دەگەڕێت، کەچی لە ڕاستیدا رووت لە عەرەز کردووە.

(٦) عیقد: ملوانکە. غەرەز: نیاز، مەبەست لە نیازی خراپە. خەرموهرە: موورووەکەرانە.

واتە: قسە ئەگەر مەعناکەشی ئەوەندە ورد و جوان بێ وەك ملوانکەی گەوهەر وابێ، مادەم قسەکەرەکە غەرەزی لە دڵدا بێ، قسەکانی نرخیان نامێنێ و وەك موورووەکەرانە دیار دەدەن. کەواتە کاکەی ئامۆژگاریکەر، دەبێ ئامۆژگارییەکانی تۆ چ کارێك بکەنە سەر دڵ، مادەم خۆت دڵت ئەوەندە پیس بێ و پڕ بێ لە کینە؟!.

(٧) عیشوەگەر: عـەیار و بـەناز. مـەغروور: بـایی. ئـیقبال: رووتـێکـردن. ئـیعراز: پشت تـێ هەڵکردن.

-٧-

پیری نوفووزی کرده بەدەن، بەسیە تەنبەڵی
دەرچۆ لە خانوێ کە خەلەل گەییە تەنبەلی (١)

قەیکردنی سوراحی ئەگەر تێبگەی، دەڵێ
دڵ تێکەڵ هاتنە لەگەڵ ئەم خەڵکە تێکەڵی (٢)

وا دڵ بە داغم ئەز لە رەقیب، ئەر سەری بڕن
بۆ ئەکلی لەحمی ئەو سەگە من دەبمە حەنبەلی (٣)

-٧-

(١) نوفووز: کار. خەلەل: زەدەیی. تەنبەل «ی دووهەم»: بنچینە.

واتە: لەشی ئادەمیزاد وەك خانوو وایە و خانوونشینەکە گیانیەتی. جا هەروەك چۆن ئەگەر خانوویەك بنچینەکەی زەدە بوو ترسی رووخانی لێ دەکرا، دەبێ ئەوەی تیایەتی بەجێی بهێڵێ، ئادەمیزادیش کە پیر بوو ئەوە بنچینەی لەشی زەدە بووە و دەبێ گیانی دەرچێ. کەواتە تۆیش ئەی مەحوی، کە پیری کاری تێ کردووی، با بەسی بێ تەمەڵی کردن لە فەرمانبەرداری خوا و روویەکی تێ بکە.

لە نێوان «تەنبەڵی» و «تەنبەلی»دا وشە ئارایییەکی ناسك هەیە.

(٢) قەیکردن: «قَیء»کردن، رشانەوە. سوراحی: ئەو قاپەی مەیی لێ دادەکەن.

مەحوی لەم بەیتەدا مرقەمرقی شەرابی لە کاتی داکردندا لە سوراحی، شوبهاندووە بە قڵپوقۆپی رشانەوە و دەڵێ: سوراحی کاتێ کە شەرابی لێ دادەکرێ، دەکەوێتە مرقەمرق... ئەوە ئەگەر لێی حاڵی ببی، دەڵێ: تێکەڵبوون لەگەڵ خەڵك مایەی دڵ تێکەڵ هاتنە، ئەگینا ئەگەر من نەکەوتمایەتە دەستی کەس و شەرابیان لێ دانەکردمایە، ئەم مرقەمرقەم لەچی بوو؟.

(٣) ئەز: من. حەنبەلی: پەیرەوەکانی رێرەوی پێشەوا «ئەحمەدی کوڕی حەنبەل».

واتە: من داخی بەدکاری سەگ رەوشتم ئەوەندە لە دڵدایە، ئەگەر سەری بڕن دەبم بە حەنبەلی بۆئەوەی گۆشتی ئەو سەگە بخۆم.

دیارە مەحوی لەم بەیتەدا وای داناوە کە خواردنی گۆشتی سەگ لای حەنبەلییەکان حەڵاڵە، بەڵام راستەکەی ئەوەیە نەك لای حەنبەلییەکان، بەڵکوو لای مالیکییەکان، سەگ دەمی نەبێ

تەرسا بە دینی ئەو یەدی بەیزایە بوونە جووی
بۆ کوشتنم کە دەستی دەرێنا لە باخەڵی[٤]

دنیا بەتەوسەوە دەمی مەرگی وتی کە «ذُواْ
قَرْنَیْن»ی دی زەلیلە، لە کن خۆت ئەتۆ کەڵی[٥]

زاهید چییە، هەیە گەبەڵی ریش و تووکەسەر
ئاگر نەبێ، چ بێ سەری دەرکا لە جەنگەڵی![٦]

«مەحوی»! قەزا قسێکی خۆشی وت بە چاری رووس...
دوێنێ گەماڵە گەورەکە، ئەمڕۆ یەکێ دەڵی[٧]

☞

هەموو گیانی پاکە. قسەیەکیش بەدەم ئیمامی مالیکەوە دەگێڕنەوە کە گوایە خواردنی گۆشتی سەگ حەڵاڵە، بەڵام ئەو قسە ئیسپات نەبووە.

(٤) تەرسا: عیسایی. دین: دیتن.

واتە: کە یار دەستی لە باخەڵی دەرهێنا بمکوژێ، عیسایییەکان بە دیتنی دەستی دەس‌بەجێ لێی ترسان و وەك جوولەکە چوونە سەر ئایینی ئەو، وەك چۆن ئیسرائیلییەکان بە دیتنی دەستە سپیەکەی حەزرەتی مووسا ئیمانیان پێ‌هێنا و چوونە سەر دینی.

(٥) «ذُوالقَرنَین»: ئەسکەندەری زولقەرنەین.

واتە: دنیا کە ئەسکەندەری زولقەرنەینی لەکاتی گیانەڵادا دی زەلیل و کەلەلا کەوتبوو، بە تەوسەوە پێی وت: خۆ تۆ لای خۆت کەڵەمێرد بووی و جیهانت هەموو داگیر کردبوو، ئێستا بۆچ وات لێ هاتووە؟.

(٦) گەبەڵ: تۆپڵاخە گەمرە، ئەوەتە کە پاشەڵی رەشە وڵاخ و بزن و مەڕ ریتاڵی تیا وشك دەبێتەوە بە مووەوە. جەنگەڵ: دارستان.

واتە: کاکەی زاهید! ئەم هەموو ریش و تووکەسەرە پیسە چیە بە سەروچاوتەوە؟ کە دەڵێی گەمرەی پاشەڵی حەیوانە و بووە بە دارستانێکی چڕی وا ئاگر نەبێ دای‌مرێنێتەوە کەس سەری لێ دەرناکا، یا سەرتی لێ رزگار ناکا؟!.

(٧) قسێکی: قسەیەکی. چاری رووس: قەیسەری رووس.

☜

-٨-

«لا عـاشَ سِـوىٰ ذِكْـرِكَ قَـلْبي وَ لِسـاني»
«ای آنکـه بـه‌نام هـمچو مسـیحای زمـانی»(١)

هەر غەمکەش و حەسرەتبەشی فەرهادی حەزینم
لەو وەقتەوە تـۆ خـوسرەوی شـیرینی جـیهانی(٢)

«در آرزوی لعـــل لبت اشك چـــو لعــلم
ای لعـــل دل از لعـــل لبت لعـــل یـــمانی»(٣)

واتە: قەزاوقەدەر قسەیەکی خۆشی بە قەیسەری رووس وت، ئەوەبوو پێی وت: دوێنێ گەماڵێکی گەورە بووی و ئەمڕۆکە بووی بە دەڵ...

مەحوی لەم بەیتەدا ئیشارەت بۆ لەسەر تەخت دانیشتنی شاژن «کاترینا»ی دووهەم دەکا کە پەترۆسی مێردی لە فەرمانڕەوایی دوور خستەوە و خۆی لە جێگایدا دانیشت.

-٨-

خوالێخۆشبوو مەلا ئەسعەدی مەحوی ئەم پارچە شیعرەی لە ناو پەڕەی یەکێك لە کتێبەکانی کتێبخانەی مەحویدا دۆزیوەتەوە. لەوە زیاتر لە شوێنێکی تر نەبینراوە.

(١) واتە: ئەی ئەوکەسەی بە ناو وەك مەسیحی ئەم سەردەمەی، دڵ و زوبانی من هەر بە ناو هێنانی تۆوە ژیاوە و هەر بەوەوە خەریك بووە.

دوور نیە مەحوی ئەم پارچە شیعرەی بۆ «عیسا» ناوێك وتبێ.

(٢) واتە: لەوکاتەوە تۆ لە گەورەییدا بووی بە خوسرەو و لە نازداریدا بووی بە شیرینی جیهان، منیش بەرابەر بەوە چارەڕەشییەکەی فەرهاد بووە بە بەشم و ئەو داخ و خەفەتەم پێ بڕاوە کە بەشی ئەو بوو.

لەکۆکردنەوەی «فەرهاد» و «خوسرەو» و «شیرین»دا تەناسوبێکی جوان و، لە مەعنایشیاندا تیباق هەیە.

(٣) واتە: ئەی ئەو کەسەی پارچە گۆشتی سووری دڵم لەتاو لێوی وەك لەعل سوورت، بووە بە لەعلی یەمانی وا پڕ بووە لە خوێن، فرمێسکم لەتاو سۆز و ئارەزووکردنی لێوی وەك لەعل سوورت، وەك لەعل سوور بووە و بووە بە خوێن.

رەحمێ کـە بـە حـاڵی دڵی غـەمکێشـی غـەریبان
جـــانانەیی جـــانی، چیە هـەر یـاری زوبـانی (٤)

عوشـاقی جگەر سوختە هەر حـەسرەتە بـەشیان
لوتــفی نــیە مــەعشووقە لەبـۆ عـاشقی فـانی (٥)

«مــەحوی» بـە غـم از یـار بـە هـجران جـفایش»
«لَـــوْ أَهْـــرُبُ مـــن حُـبِّهِ فَــاللّٰهُ جَــفانِي» (٦)

-٩-

دەبێ دڵ ویسعەتێکی وەك فەلەك زیاتر وەکەف بێنێ
شەو و رۆژی فیراق و وەسڵی دولبەر تا بگونجێنێ (١)

دەخیلت بم کوڕی ئەمڕۆ بـە، فـەردا وا دەکـەم هـیچە
چ فـەرداهـا تـیا نـەکـراوە کـارێك و بـووە دوێنێ (٢)

---

(٤) جانانە: زێدە خۆشەویست. جان: گیان.

واتە: تۆ خۆشەویستی ئێجگار خۆشەویستی گیانمی، بەزەییەکت بە حاڵی دڵی خەفەت بەکۆڵی غەریباندا بێتەوە، بۆچ هەر بە زوبان دۆستی؟.

(٥) جگەر سوختە: جگەر سووتاو.

(٦) مەحوی لەم بەیتەدا قسە لەگەڵ خۆیدا دەکاو دەڵێ: ئەگەر بەهۆی ئەو هەموو دەرد و خەمەوە کە لە یارەوە تووشم دەبێ و بەهۆی جەفا و بێوەفایی یارەوە، لە خۆش‌ویستنی ئەو یارە رابکەم و دەسبەرداری ببم، خوا بمخاتە ناو کۆڕی دەرد و مەینەتەوە.

-٩-

(١) کەف: دەست.

واتە: دڵ دەبێ فراوانییەکی لە ئاسمان گەورەتر دەستبخا تا جێی شەوی دووری و رۆژی وەسڵی یار لەناو خۆیدا بکاتەوە.

ئەم بەیتە لەف و نەشری مورەتتەبی تیایە، فیراق بۆ شەو و وەسڵ بۆ رۆژ دەگەڕێتەوە.

(٢) فەردا: سبەینێ. فەرداها: چەند سبەینێ.

زوبانی حاڵی پەروانە لە وەختی سووتنا دەیوت:
کەسێ واریسمە وەك من بێ، لە عیشقا خۆ بسووتێنێ (٣)

ڕەقیب ئەڵبەتە ئیمشەو شەق دەبا، جانانە ئێوارە
بە عوششاقی تەقەبیول دا لەباتی سەد دوعا جوێنێ (٤)

بە غەیبەتکردنی ئەم بێنەوایە تووشی خەجڵەت دێ
بڵێ واعیز بەس ئەم مێروولە بخوا، وازی لێ بێنێ (٥)

واتە: دەسم دامێنت چی دەکەی و چی لە بارتدایە ئەمڕۆ تەواوی‌کە و بیکە و مەیخەرە سبەینێ، چونکە ئەگەر وا نەکەی ڕۆژەکانت تێدەپەڕن و سبەینێکان هەموو دەبن بە دوێنێ و تۆیش هیچت بە هیچ نەکردووە. مەبەست لەوەیە کەوا کردەوە شتە نەك قسە، نابێ بنیادەم کاری هیچ ڕۆژێکی بخاتە سبەینێ.

فەردا (ن): سبحەی. چ فەرداها (ن): چەها سبحەی.

(٣) واریس: میراتگر. وەك من بێ: وەك من وابێ؛ بێت وەك من.

(٤) تەقەبیول دا: بەخشی.

واتە: دیارە بەدکار ئەمشەو لە داخا لەت دەبێ، چونکە ئێوارەی ڕابوردوو یار لەباتی سەد دوعای خێر کە دڵدارەکان بۆیان کرد لوتفی فەرموو جنێوێکی پێ بەخشین.

(٥) بێنەوا: هەژار. خەجڵەت: شەرمەزاری.

واتە: بە واعیز بڵێن من لەناو پۆلی دڵداراندا ئەوەندە ناچیزم وەك مێرولە وام، کەواتە با وازم لێ بینێ و لە پاشملە خراپەم نەڵێ و گۆشتم نەخوا، ئەگینا لە ئەنجامدا خۆی شەرمەزار دەبێ. مەشهوورە ئەوەی مێروولە بخوا خۆی پێ ناگیرێ هەر بای لێ دەبێتەوە.

مەحوی کە لە پاشملە خراپە وتنی بە گۆشت خواردنی خراپە وتراوەکە داناوە، ئیشارەتی بۆ ئەوە کردووە کە خوا لە قورئاندا دەفەرموێت: ﴿وَ لا يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضاً أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتاً﴾ واتە: با هەندێکتان لە پاشملە خراپەی ئەوانتان نەڵێن. ئاخۆ کەستان حەزدەکا گۆشتی برای خۆی بە مردوویی بخوا!؟.

دەنی تەبعی وەها غاڵب بووە، فیرعەونی ئـەم عـەسرە
نە وەك مووسا، لەكن جوو پارە بوو ئیمانی پێ دێنێ(٦)

مەبزوە «مـەحویا» لەم رێگـەدا تـا دەبـیە خـاكـی رێ
ئومێدە دەستی گەردت هەر دەگا ئـاخر بـە داوێنـێ(٧)

-١٠-

لە سایەی دەوری چەرخی سوفلە پەروەر لەك بە لەك دەدوێ
سەگی ئاواتـەخوازی ئـێسكـی وشـتر لە شـەك دەدوێ(١)

(٦) واتە: سووكی و پەستی بە چەشنێ لەم چەرخەدا پەرەی سەندووە، ئەگەر فیرعەون بەو هەموو دەسەڵاتەیەوە كە هەیەتی، نەك لەلای حەزرەتی مووسا، بەڵكوو لەلای جوولەكەیش پارەی دەستبكەوێ باوەری پێ دەكا و دەچێتە سەر ئایینی، بۆئەوەی پارە وەربگرێ. جا وەرە بەراوردی ئەمە بكە لەگەڵ ئەوەدا كە فیرعەونی سەردەمی حەزرەتی مووسا خۆی دا بـەدەم ئاوی نیلەوە و تیا خنكا و نەچووە سەر دینی مووسا، لەگەڵ ئەوەشدا كە ئەگەر ئیمانی بهێنایە بەهەشتی بۆ خۆی مسۆگەر دەكرد.

دەشتوانین مەعنای بەیتەكە وا لێ بدەینەوە بڵێین: سووكی و پەستی فیرعەونی ئەم چەرخە گەییوەتە رادەیەك... تاد. بەم پێیە مەبەستی مەحوی بەیانی تەنها سووكی و پەستی فیرعەونی سەردەم دەبێ كە دەبێ كەسێكی تایبەتی بێ، نەك تێكرای سووكی و پەستی.

(٧) واتە: مەجووڵێ و ئەم رێگایە بەرمەدە تا ئەوەندە پێت پیا دەنێن دەبی بە خۆڵی سەرەرێ، بەڵكوو ئەمە خوایە ئەوكاتە دەستی تۆزەكەت لە داوێنی یارگیر بێ و پێیەوە بنیشی.

-١٠-

(١) سوفلە: كەسانی ناچیز و بێبایەخ. لەك «ی یەكەم»: هۆزێكن پایەی كۆمەڵایەتییان لەنـاو خەڵكدا سووكە، لێرەدا كینایەیە لە هەژار و دەست كورت. لەك «ی دووهەم»: هەزار. شـەك: بەرخی نێر یا مێ كە پێی نابێتە ساڵی دووهەم.

واتە: گەردوون كەسانی ناچیز و بێبایەخی بەجۆرێ پێش‌خستووە، كەسانی جاران هەژار و دەستكورت بە هەزار هەزار باسی پارە دەكەن. سەگیش كە جاران بە ئاواتەوە بوو ئێسقانی حوشتری دەستكەوێ و بیكرێنێتەوە، ئێستا قسە لە گۆشتی شەك دەكا و بەوە نەبێ دانامركێ.

سایەی دەوری (ن): دەوری تەوری.

دەبینم، شێری شێر ئەفگەن دەڵەك كەوڵی دەكا، دەبیەم
بە كۆڵێ كلكەوە ڕێوی لەگەڵ كەوڵی دەڵەك دەدوێ (٢)

دەبینی بایەزیدە، وەك یەزیدێكی دەبینن خەڵق
بەبێ پەردە شەیاتینی لە ئەحواڵی مەلەك دەدوێ (٣)

بە ناوی ڕۆژ و مەھ بردن، نە باسی سەدر و شەهكردن
مووەححید هەر دەبێ هەر یەك بناسێ، هەر لە یەك دەدوێ (٤)

مونەججیم عومری زایع بوو لە بەحس و فیكری ئەفلاكا
كە پیرێژن هەمیشە هەر لە ئەحواڵی خەرەك دەدوێ (٥)

---

(٢) شێر ئەفگەن: ئەوەی شێر دەدا بە زەویدا. دەڵەك: گیاندارێكی ترسنۆكە، پێستی زۆر بەنرخە.
واتە: دنیا وای لێ‌هاتووە دەبینم دەڵەك بەو ترسنۆكییەكە هەیە و خەڵك خۆی كەوڵ دەكەن، شێری شێرڕمێن كەوڵ دەكا و پێستی دەگروێ... دەشبیسم ڕێوی بەو كلكە درێژەیەوە كە هەیە و بە دوایدا دەكشێ و كەڵكی هیچی پێوە نیە، باسی كەوڵی دەڵەك دەكا كە ئەوەندە گران بەهایە دەستی كەس ناكەوێ.
(٣) بایەزید: تەیفوور ئەبوو یەزیدی بەستامی، خواناسێكی بەناوبانگە لە ئەهلی تەسەووف، لە ٢٦١ی.ك «٨٧٥ی.ز»دا كۆچی دوایی كردووە، باپیری زەردەشتی بووە. وادیارە یەكەمین كەسێكە پێڕەوی یەكێتی بوون «وَحدة الوجود»ی داهێناوە. یەزید: یەزیدی كوڕی موعاویە، ئەوەی حەزرەتی حوسەینی كوڕی عەلی كوڕی ئەبووتالیب لە جەنگ لەگەڵ لەشكری ئەودا كوژرا. مەلەك: مەلائیكە، فریشتە.
(٤) مەھ: مانگ. سەدر، [«صدر»]: سەرۆكی وەزیران. مووەححید، «مُوَحِّد»: ئەوەی خودا بە یەك بزانێ.
مەبەستی لەوەیە ئەوەی خوا بە یەك بزانێ، دەبێ بە هیچ جۆرێ نە كەس و نە هیچ نەكا بە هاوبەشی خوا و هیچ جۆرە دەورێكیان لە ژیاندا نەداتێ و ئەوەی بەڕاستی خوا پەرستە دەخلی بەسەر هیچ جۆرە هۆیەكی وەك ڕۆژ و مانگ و پادشا و وەزیرەوە نیە.
(٥) مونەججیم: نجوومگەر. خەرەك: ئامێرێكی ناو ماڵە لۆكەی پێ دەڕێسن و دەیكەن بە دەزوو، دووخ.

بە تاقە فەخری کیسرا، هەر خەوەڕنەق فەخری نوعمانە
دەنی هیممەت وەهایە هەر لەگەڵ کوچك و کەڵەك دەدوێ (٦)

زەمانەی سوفلە پەروەر وا ڕەواجی سوفلەیی داوە
کە دایم ئەو دەمە سوێرە لەگەڵ نان و نمەك دەدوێ (٧)

پەکی تێدا ڕەقیب ئەو شۆخە کوشتنمی کە لێ پرسی
ئیرادەی کاری خێر ئەڵبەتە شەیتانی لە فەك دەدوێ (٨)

☞

واتە: نجوومگەر بەخۆڕایی و لە هیچە ژیانی خۆی لە بیرکردنەوەدا لە ئەحواڵی ئەستێرە و ئاسمانەکان دا بە باکە دیارە هیچی لێ ناوەشێتەوە، کەچی پیرێژنیش هەر خەریکی قسەی بێهوودە کردنە و باسی خەڕەکە تەقەتەقکەرەکەی خۆی دەکا.

مەبەستی لەوەیە هەرکەسێ بەجۆرێ خەریکی بەبادانی کاتی خۆیەتی.

(٦) تاق: تاقی کیسرا، لە «سەلمانپاك» لە نزیکی بەغدای ئێستا. کیسرا: ئەنەوشیرەوان، پادشای بەدادی بنەماڵەی ساسانی «٥٣١-٥٧٩ی.ز»، هەروەها خوسرەوی پەروێز، دوا پادشای بەهێزی بنەماڵەی ساسانی «٥٩٠-٦٢٨ی.ز». خەوەڕنەق: شوێنێکە لە نزیکی نەجەفەوە، نوعمانی کوڕی مونزیری لەخمی کۆشکێکی تیا کردووەتەوە. نوعمان: نوعمانی کوڕی مونزیری لەخمی، دوا پادشای لەخمییەکانی حیرە، خوسرەوی پەروێز لەسەر تەخت لایبرد و لە تەیسەفوون خستیە زیندانەوە.

واتە: کیسرای ساسانی هەموو شانازییەکی بە تاقەکەی بوو کە لە تەیسەفوون دروستی کردبوو. نوعمانی کوڕی مونزیریش هەموو شانازییەکی بە کۆشکی خەوەڕنەق بوو کە لە حیرە کردبوویەوە. ئەمە بۆیە وایە چونکە ئەمانە دووکەسی بێ هیممەت بوون و پیاوی بێ هیممەتیش لەجیاتی ئەوەی خەریکی دڵپەروەری بێ، خۆی بە بەرد و کەڵەکەوە خەریك دەکا...

(٧) واتە: زەمانەی سپڵە پەروەر بە ڕادەیێك بازاڕی سپڵەیی گەرم کردووە، دەبینی هەر دەمێك باسی نان و نمەك بکا پڕ کراوە لە خوێنی سوور و بێدەنگ کراوە.

(٨) فەك: هەڵوەشاندنەوە.

واتە: کە ئەو شۆخە نازدارە باسی کوشتنمی لە بەدکار پرسی کە ئاخۆ مەسڵەحەت وایە بمکوژن یا نە، ئەو پەکی پێدا و نەیهێشت خواستەکەی بهێنێتە دی. دیارە هەمیشە شەیتانی لەعین لە هەڵوەشاندنەوەی نیازی کاری خێر دەدوێ و دەبێ بە کۆسپ و تەگەرە لە ڕێیدا.

مومەییز چەرخی کەچ ڕەو بێ، نەکەی «مەحوی» کەماڵت خەرج
زوبانی تێغی ئەو دەرحەق بە حەرفی من لە حەك دەدوێ (٩)

-١١-

دڵی بردم بە شۆخی دولبەرێکی تازە، سەر لە نوێ
موبارەك بێ لە دڵ سەودایەکی کەوتە سەر لە نوێ (١)

کەچ ئەبرۆ، دیدە ئاهوو، شۆڕشین خوو، فیتنەجۆ، تورکێ...
خورۆش و شۆر و شینی خستە ناو ئەهلی نەزەر لە نوێ (٢)

بە ناز و عیشوە پاك ئەرواحی پاکانی موسەخخەر کرد
بە غەمزە خاترانی دایە بەر تیری نەزەر لە نوێ (٣)

سەبا کردوویە وەعدەی گەردی کۆیی، مەگری ئەی دیدە!
بە ئومێدم جەواهێر سورمە بۆ نووری بەسەر لە نوێ (٤)

---

(٩) مومەییز: وادیارە لەو سەردەمەدا ناونیشانی وەزیفەیێکی میری بووبێ. حەك: کوژاندنەوە.

واتە: ئەگەر چەرخی بەدڕەفتار کاربەدەست بوو، نەکەی تێگەیشتوویی و پێگەیشتوویی خۆت بەکاربێنی و بیخەیتە بەرچاو، چونکە تێغی زوبانی ئەو بەرابەر بە ناوی نووسراوی تۆ هەر باسی کوژاندنەوە و کڕاندن دەکا و دەیەوێ ناوت لەناو ناوانا نەهێڵێ، کەواتە خۆتی مەخەرە بەرچاو.

-١١-

(١) واتە: وا سەر لەنوێ دڵبەرێکی تازە دڵی بردم بۆ خۆی و داگیری کرد. خوا لە دڵمی پیرۆزکا وا سەودای دڵدارییێکی نوێی دەکەوێتە سەر.

لە نێوان هەردوو «سەرلەنوێ»دا جیناسی تەواو هەیە.

(٢) کەچ ئەبرۆ: برۆ لار، کەوانی، دیدە ئاهوو: چاو وەك چاوی ئاسك گەورە و جوان. شۆڕشین خوو: تووڕە. تورك: نازدار وەك شۆخانی تورك. ئەهلی نەزەر: دڵدارانی تەماشاکەر.

(٣) پاك: سەرپاك، سەرجەم. خاتران: خاتر، دڵ.

(٤) واتە: ئەی دیدە، مەگری... بای بەیانی گفتی داومەتێ کلەی نایابی تۆزی دەوروبەری ماڵی یارم بۆ بێنێ، تا تۆی پێ بڕێژم و بینایيت تێ بکەوێتەوە.

لەبـی لەعـلی شـیفابەخشی بـرینی دڵ دەکـا مـەرهەم
ئیشارەی چاوی، دەکولێنێتەوە داغـی جگـەر لە نـوێ[٥]

بە شێوەی شکڵی شـیرینی، وەکـوو کـاکـۆڵی مـوشکینی
پەشێوی کردووە ئەحواڵی «مەحوی» دەربەدەر لە نوێ[٦]

-١٢-

تـێدەگـا هـەرکەس بکـا فـەهمی رومـووزی مـەعنەوی:
هیجر و وەسڵە نار و جـەننەی ئـایەتی ﴿لَا يَسْـتَوِي﴾[١]

کێوی غـەم وادی جـەفا تـەی کـردنە ئـەشراتـی عـیشق
باکی هـەوراز و نشـێوت کـەی دەبـێ گـەر رەهـڕەوی[٢]

---

(٥) واتە: بە قسەیێك لە لێوی سووری شیفابەخشیەوە برینی دڵ تیمار دەکا و، بە ئیشارەتێکی چاوی سەرلەنوێ زامی دڵ دەکولێنێتەوە.

(٦) وەکوو کاکۆڵی موشکینی: وەك بە قژی رەشی...

-١٢-

(١) واتە: هەرکەس لە مەبەستە نهێنییەکانی قورئان حاڵی ببێ تێدەگاکەوا مەبەست لە «جەننە = بەهەشت» و «نار = ئاگر» لە ئایەتی: ﴿لَا يَسْتَوِي أَصْحَابُ النَّارِ وَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ. أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمُ الْفَائِزُونَ﴾ دا بریتیە لە گەیشتن بە دۆست و لە دووری لە دۆست.مەعنای ئایەتەکە ئەوەیە: بەهەشتی و دۆزەخی چوونیەك نین، بەختیار تەنها هەر بەهەشتییەکانن.

(٢) رەهڕەو: رێ تەیکەر، رێبوار. [ئەشرات، «اشراط»: مەرجەکان].

واتە: مەرجی دڵداری ئەوەیە کێوی خەفەت و شیوی نارەحەتی ببڕی، چونکە ئەوکەسەی رێبواری راستەقینە بێ لە هەوراز و لێژ ناترسێ.

نیوەی یەکەمی ئەم بەیتە لە نوسخەیەکدا بەمجۆرەیە:

تف لە شادی، چونکە خۆشی دێ لە شیوەن خۆشەویست

نـاوی هـاڕوون، ئـیسمی قـاڕوون، ئـیبتیدا ئـیما دەکـەن
سـەرفەرازە سـەرکز ئـاخر، سـەرنیگوونە سـەرقەوی(٣)

ئەی لەسـەر تـەختی غـینا ئـەمڕۆ، سـبەینێ تـێدەگـەی:
ئەو گەدایەی تۆ کەوا مـوحتاجی شـێوی یـەك شـەوی(٤)

دەنگی پـێی ئـەحبابی ڕۆیـیو پـڕ بـە عـالەم مـەوج ئـەدا
تۆ بە غەفڵەت موبتەلا، گەر نـەیبییەی مـەستی خـەوی(٥)

تف لە چارەی خەندە، گریە و شیوەنی پێخۆشـە دۆست
داکە ئەی بارانی ئەشك! ئەی بەرقی نـاڵە، نـەسرەوی!(٦)

---

(٣) هاڕوون: یەکێکە لە پێغەمبەرانی «بەنی ئیسراییل»، برای حەزرەتی مووسا بووە. قاڕوون: یەکێك بووە لە دەوڵەمەندانی بەنی ئیسراییل لە سەردەمی مووسادا، دەستی لە ڕێ و شوێنی مووسا هەڵگرت و بوو بە دوژمنی، خوایش سامانەکەی نوغرۆ کرد. ئیما: ئیشارەت.

پیتی یەکەمی ناوی «هاڕوون» هێیە کە لە تیپە بێدەنگـەکـانە (حـورووفی هـەمس). پیتی یەکەمی ناوی «قاڕوون»یش قافە کە لە تیپە دەنگۆدەرەکانە (حورووفی قـەلقەلە). مـەحویش دەڵێ: ناوی هاڕوون و قاڕوون هەر لە پیتی یەکەمیاندا ئیشارەت بۆ ئەوە دەکەن کەوا هەرکەس سەری خۆی کز ڕاگرێ، لە ئەنجامدا سەرفراز دەبێ. هەرکەسیش خۆی بە زل و سەرگەورە دابنێ لە ئەنجامدا سەرەوخوار دەبێتەوە. ئەوەتە حەزرەتی هاڕوون لە هەژارێکی ئیسراییلییەوە بوو بە پێغەمبەری خودا، قاڕوونی خاوەن دارایی و سامانیش خوا غەزەبی لێ گرت و گەنجینەکەی برد بە ناخی زەویدا، چونکە ئەویان خۆی بە کەم دانا و ئەمیان خۆیی لێ بایی بوو.

(٤) غینا: دەوڵەمەندی. سبەینێ: پاش مردن. شێوی یەك شەو: مەبەست توانای وەڵامـدانـەوەی پرسیاری مەلائیکەیە لە قەبردا.

(٥) واتە: ترپەی پێی دۆستانی کۆچی دوایی کردوو، پڕ بە دنیا شەپۆڵ دەداتەوە. تـۆ ئـەگـەر نەیبیسی، تووشی دەردی بێئاگایی بوویی و مەستی خەوی بێهۆشیت.

مەحوی لەم بەیتەدا دۆستانی مردووی شوبهاندووە بە ڕێبوار و، ترپەی پێی کە هی ڕێبوارە خواستووە بۆ ئەوان.

(٦) خەندە: پێکەنین. دۆست: مەبەست خوایە.

باسی چ بکەم بێ کەرانی بەحری پڕ تەشویری عیشق؟!
تاقە قەترێکی «فوتووحات»ە، نمێکە «مەسنەوی»(٧)

ساعیدی دەرکەوت و عالەم بوو بە مووسایی هەموو
موعجیزەی لێوی کە دەرخا، جوملە دەبنە عیسەوی(٨)

رامی عاشق بوونی ئەو وەحشی نیگارە موشکیلە
مەبیە هەرگیز ئەم قسە: عەنقا دەبێ وەك کەوکەوی(٩)

ئەم بەیتە ئیشارەتە بۆ ئایەتی: ﴿فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلاً وَلْيَبْكُوا كَثِيراً﴾ واتە: با ئەم خەڵکە کەم پێبکەنن و زۆر بگرین.

(٧) بێ کەرانی: بێ لێواری. تەشویر: گەلێ مەعنای هەیە وەك شەرمەزارکردن و ئالۆزانـدن و سەر لێ شێواندن و خۆشی. لێرەدا بۆ مەعنای دوایییان باشتر دەست دەدا. فوتووحات: «الفتوحات المكيّة في معرفة اسرار المالكيّة و الملكيّة»ی شێخ «محي‌الدّين محمّد ابن عربي» کە لە ٦٣٨ی. هـ «١٢٤٠ی. ز»دا مردووە، بەشێکی زۆری بابەتی تەسەووفە، ٣٧ بەرگە. مەسنەوی: کتێبێکی فارسییە لە بابەتی تەسەووفدا بە شیعر لە شەش بەرگدا، «جلال‌الدّین محمّد رومی» دایناوە کە لە ٦٠٤ی. ك «١٢٧٣ی. ز»دا لە «بەلْخ» لە ئێران لە دایك بووە و لە ٦٧٢ «١٢٧٣»دا لە «قۆنیە» لە تورکیا کۆچی دوایی کردووە، داهێنەری تەریقەتی «مەولەوی»یە.

واتە: چۆن دەتوانم باسی گەورەیی و بێ لێواری دەریای پرشۆری دڵداری بکەم کە کتێبی «فوتووحات» تاقە دڵۆپێکە لەو دەریایە و «مەسنەوی» نمێکیەتی.

(٨) واتە: کە باسکی سپی یار دەرکەوت، خەڵکی هەموو وایان زانی دەستە سپیەکەی حەزرەتی مووسایە کە خوا کردبووی بە موعجیزە بۆی و دنیای پێ رۆشن دەکردەوە. لەبەر ئەوە هەموو چوونە سەر ئایینی حەزرەتی مووسا. کە موعجیزەی لێویشی دەرکەوت کە ئەوەتە وتەیەکی لە دەم دەربێ. مردووی پێ زیندوو دەبێتەوە، عالەم هەموو دەبن بە عیسایی. وادەزانن ئەو لێوە لێوی عیسایە کە بە فەرموودەیەکی مردوو زیندوو دەبووەوە.

(٩) واتە: زۆر زەحمەتە ئەو یارە کە دەڵێی ئاسکی بیابانە رام و دەسەمۆ ببێ بۆ دڵدار. هەرگیز ئەو قسەیە نەچێ بە گوێتدا کە دەڵێ: لەوانەیە عەنقا وەك کەو ماڵی ببێ.

چـاوی بـیماری، بـە وەعـدی تـیرە بـارانـی نـیگاھ
گفتی دا، جەھدێ کە ئەی دڵ، بەڵکی تۆشی بەرکەوی (١٠)

«مەحویا»! ھەر ئەشك و ئاھی تۆ لە جێ جوێ بوونەوەت
چـوونە بـەر بـادی فـەنایە دەرکـەوی یـا سـەرکەوی (١١)

-١٣-

گـوم کـە بـوو راھـی ھـودا شـاھڕەھـە گـومڕاھـی
«بـعد درویشـی اگـر ھـیچ نـباشد شـاھی» (١)

ئەم مەجازە چـیە، روو کـەینە حـەقیقەت، ئـەوجا
«لا إلٰـه»ەت بـەسە گـەر تـالیبی «إلَّا اللّٰهُ»ی (٢)

---

(١٠)نیگاھ: لاکردنەوە. جەھدێ کە: ھەوڵێك بدە.

(١١)واتە: مەحویا! لە فرمێسك و ھەناسەی گەرم بەولاوە ھیچت نەماوە. ھـەر کـە لە جـێی خۆت ھەڵکەنرای دەفـەوتێیت. چ بـە فـرمێسکـی داوەرێیـتە سـەرزەوی و چ بـە ھـەناسەیی سەرکەوی بە ھەوادا.

-١٣-

(١)شاھڕەھ: شاڕێ.

واتە: ئادەمیزاد کە ڕێگای خواناسی لێ ون بوو، دەکەوێتە سەر چـەقی ڕێی گـومڕایـی و دەیکا بە شاڕێی خۆی، چونکە لەو دوو ڕێگـایە بـەولاوە نـیە. وەك چـۆن ئـەگـەر دەست لە ھەژاریی و سەرکزکردن ھەڵگرێ، جاڕی سەربەخۆیی دەدا و ترسی کەسی لە دڵدا نامێنێ.

خوالێخۆشبوو مەلا ئەسعەدی مەحوی نیوەی یەکەمی ئەم بەیتەی بەمجۆرە خوێندوەتەوە:

گومکە بۆ راھی ھودا شاھڕەھی گومڕاھی

لە سەری نووسیوە ئیشارەیە بۆ ئیبراھیمی ئەدھەم کە دەستی لە پادشاھی ھەڵگرت و بۆ عیبادەتی خوا تەرکی دنیای کرد.

(٢)مەجاز: ئەوەیە وشەیەك بۆ مەعنایەك غەیری مەعناکەی خـۆی بـەکـارھێنـرابـێ، بـەڵام پەیوەندی لە نێوان ھەردوو مەعناکەدا ببێ. حەقیقەت: بەکارھێنانی وشە بۆ مەعناکەی خۆی. ئەمە مەعنا ئیستیلاحییەکەی ئەم دووشەیە. مەعنا زمانییەکەشیان «ڕاست» و «ناڕاست»ە.

☞

ڕێ درابـــێ بــە گـــەدایـــی نـــەفەسێ لەو دەرەدا
هــەرکەسێ، تــا نــەفەسە عـاریە شـاهەنشاهی(٣)

دووکـەڵی ئـاهی دەبـێ دائـیمە بگـرێ بـەری ڕۆژ
ڕۆژە ڕەش، غەمزەدەیی من بم و تۆ بـی مـاهی(٤)

لە دڵا بـــوونمت ئـــەر عـــارە لەلا، وا بکـە فـەرز:
مـاهی کـەنعانیو ئـەم مـوددە مـوقیمی چـاهی(٥)

کوشتمی و ئەودەمە خوێنم بە ئەدەب دامەنی گرت
بـــەسمەڵی عـیشقم و کـارم بـە خـوێنـە ڕاهـی(٦)

واتە: ئەم دنیا مەجاز و نادروست و ناڕاستە، با ڕوو بکەنە حەقیقەت و ڕاستی و ڕێگای خوا بگرین و دەست لە هەموو شتێکی کە داشۆرین. جا ئەوکاتە ئەگەر بەڕاستی خـوات بـوێ و دەستت پێوە گرتبێ، پێویستت بە جیاکردنەوەی هیچ پەرستراوێ نابێ، لە جوملەی «لا اله» و مادام خوات هەر لە پێشاندا جوێ کردووەتەوە، ئیتر ئینکاری هەموو خوایەکی تر لە هـەموو شتێ چاترە...

(٣) واتە: هەرکەس ڕێی درابـێ مـاوەی هـەناسەدانێك لە بـەردەرگای یـاردا گـەدایـی بکـا، کارێکی بەسەر دێ هەتا هەتایە شەرم دەکا شاهەنشاهی بکا.

(٤) واتە: مادەم خەفەتباری دەستی ڕۆژی ڕەش من بم و تۆیش مانگی ئەو ڕۆژە ڕەشە بی، دەبێ دووکەڵی هەناسەی ئەو خەفەتبارە ـکە منم ـ هەمیشە بەری ئاسمان بگرێ. مـەبەستی لەوەیە وەك چۆن کە مانگ بکەوێتە نێوان ڕۆژ و زەوی ڕۆژ دەگیرێ، ئەگەر تۆیش لە بەرابەری منی بەدبەختا بی، دەبێ دووکەڵی هەناسەم هەمیشە بەری ڕۆژی ڕووت بگرێ.

(٥) ماهی کەنعان: حەزرەتی یۆسف کە لە وڵاتی کەنعاندا خرابووە ناو بیرەوە.
چاه: چاڵ، بیر.
واتە: ئەگەر لات شوورەییە لە دڵی مندا بی و من خۆشم بوێیت، وای دابنێ حـەزرەتی یووسفی کەنعانیت و کەوتویتە چاڵەکە کە براکانی فڕێیان دایە ناوی.

(٦) بەسمەڵ: حەیوانی سەربڕاو. قوربانی کە لەکاتی سەربڕیـنیدا نـاوی خـوا دێنـن. ڕاهـی:

بێخەتا ئەو شەهە لەو بەردەرە «مەحوی» دەرکـرد
بۆچ کەس سەرنەچووە شەوکەتی ساحێب جاهی (٧)

-١٤-

دڵفـــــریبی دڵبـــەری دڵدار، هـــەی!
فیتنەگەر، هەی! رەند هەی! عەییار هەی! (١)

بـــوویە یـاری غـەیر و مـن بـێگـانە مـام
بێوەفا، هەی! هەی جەفا کردار، هـەی! (٢)

خۆ موسوڵمانم، بە ناحەق خوێنـی مـن...
بۆ دەرێژی، کافری خـوونخوار، هـەی! (٣)

رایی، کاری مەیسەر بوو.

واتە: من شەهیدی عیشقم. کە یار کوشتمی دڵۆپی خوێنم کەوتە سەر داوێنی و کارم بەوە رایی بوو، چونکە مەبەستم هەر ئەوەندە بوو داوێنی بە خوێنم سوور بێ.

(٧) واتە: کەوتنم لە بەردەرگای یاردا وەك پایەی پادشایی وابوو بۆم. بەڵام تا سەر نـەبوو، لە ناحەق دەریکردم. دیارە پایەی بڵندی خاوەن شکۆیی تا سەر بۆ کەس نابێ، بۆیە بۆ منیش نەبوو.

-١٤-

ئـەم پـارچ شـیعرە لەو دەسنووسانەی شـاعیر و وەچـەکـانیدا نـیە کـە ئـێستا مـاون. لە کەشکۆڵێکی مەلا جەلالی مەلا ئەحمەدیِ خانەقای حاجی مـەلا عـەلیدا «لە سـولەیمانی» دۆزراوەتەوە. لەلایەن حاجی میرزا «عبدالله»ی کۆیی «خادیم»یشەوە کراوە بە پێنج‌خشتەکی. لە دیوانە چاپکراوەکەشدا نیە.

(١) هەی: ئامرازی بانگ لێکردنە لە کوردیدا. فیتنەگەر: ئەوەی هەر خەریکی فیتنە نانەوە بێ. رەند: بێترس و کەمتەرخەم. (٢) بوویە: بووی بە...

(٣) مەبەستی لەوەیە بەگوێرەی شەرع خوێنی موسوڵمان لە بەرابەری خوێنێکـی تردا نـەبێ نارێژرێ.

چــا نــیە رەفــتاری وا بــەد بــەس بکــە
دەرحەقی من، شۆخی بەدڕەفتار، هەی![٤]

تــۆ دڵت دێوانــە کــردم، ئـێستەکـەش
نانوێنــی روو، پــەری روخســار هــەی![٥]

قەت لە تیری ئـاهی مـەزڵوومـانی عـیشق
تــۆ نــەترسی، زاڵمــی غــەددار هــەی![٦]

غەیری بەد نەیدی لە تۆ «مەحوی»، ئەتۆش
هەر بەدت رێ بێ، بەدی بەدکار هــەی![٧]

-١٥-

خــەتی دەوری لێوی ئــاڵت ئــەی مـەسیحا لام و بـێ
هەر لە جامەی سەبز ئەچێ بۆ غەین و نوون و چیم و هێ[١]

---

(٤) چا: چاك.

(٥) نانوێنی روو: رووم نادەیتێ و خۆتم پیشان نادەی.

(٦) واتە: هیچ رەوای حەق نیە لە تیری ئاهی ستەم لێکراوانی عیشق نەترسێ.

(٧) بەدت رێ بێ: بەدت بێتە رێ.

-١٥-

(١) لام و بێ: لب، لەب. جامە: کراس. غەین و نـوون و چـیم و هـێ: غُـنچە، غـونچە کـە لە سەرەتای بەیتی داهاتوویشدا نووسراوە. هەروەها بـەش بـەحاڵی دوایـی و سـەرەتای بـەیتە داهاتووەکانیتریش بە ریز.

واتە: ئەی ئەو یارە کە لێوت وەك لێوی حەزرەتی عیسا بە تاقە وشەیەك مـردوو زیـندوو دەکاتەوە، مووی تازە دەرهاتووی دەوری لێوت وەك بەرگی سەوزی دەوری گەڵای خونچەی نەپشکووتوو وایە.

غــونچە بــازاڕی نــەزاکــەتداریو تــەنگی شکــاند
هەر کە زاهیر بوو لە دەوری باغی حـوسنت لام و بـێ [(٢)]

لەب شەکەر تاکەی لە حەسرەت خاڵی موشکینت، دڵم...
داغدار و خەستە بـێ وەك لام و ئـەلف و لام و هـێ؟![(٣)]

لالە روخســـارم لە سـایەی ئـەشکی خـوێنـین رەنگـەوە
چونکە رووسوورم لە قاپی عەین و شین و قاف و تـێ [(٤)]

عــیشقت ئـەی جـانا، مـنی ریسـوایـی عـالەم کـردووە
چاکە ئـینسافت ببێ بـۆ ئـەلف و سین و تـێ و هـێ [(٥)]

ئــێســتە بــۆ لاف و گـەزاف هـەرکەس دەبـینی عـاشقە
نەك هەمووکەس جان فیدا وەك میم و حێ و واو و یێ [(٦)]

---

(٢) واتە: هەرکە لە دەوری باخی جوانیتدا کە مووی دەم و چاوتە، خونچەی لێوت دیاری دا، بازاڕی ناسکی و تەنگی خونچە شکا و پشکووت و گەڵاکانی کەوتنە دەر و پیر بوون.

(٣) واتە: ئەی یاری لێو شیرین! تاکەی دڵم لە داخی خاڵی رەشـی تـۆ وەك لالە نـەخۆش و داخاوی بێ!.

(٤) واتە: لە سایەی فرمێسکی خوێنینەوە روخسارم وەك لالە سوور دەکاتەوە، ئەو فرمێسکە خوێنینەش لە خۆشی ئەوەدا دەرێژم کە لە بەردەرگاتدا روو سوورم.

ئەم بەیتە لە هەندێ نوسخەدا بەم جۆرەیە:

لالە روخسارم لە سایەی مەوجی خـوێنی ئـەشکەوە
یەعنی روو سوورم لە قاپی عەین و شین و قاف و تێ

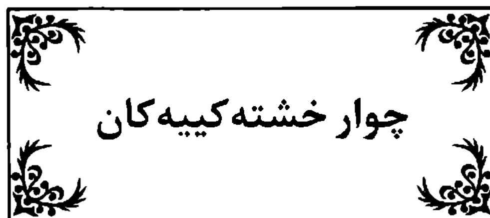
(٥) بۆ: لە نوسخەکانی بەردەستماندا وا نووسراوە، بەڵام لامان وایە ئەوە هەڵەیە و راستەکەی «تۆ»یە.

(٦) واتە: ئێستا هەرکەس دەبینی بۆ فیشاڵکردن خۆی کردووە بە دڵدار، بەڵام کەسیان ئامادە نین وەك مەحوی گیانی خۆیانت بەقوربان بکەن.

«مەحوی» ئەمڕۆ زۆر نەخۆشە قەت شیفای نایێ بە هـیچ
گەر شیفای بێتن، بە بۆیی زوڵف و ئەو ئـەگـریجە دێ(٧)

(٧) بێتن: بێ. بۆیی: بۆنی.

وەك دیمان، مەحوی لە زۆربەی نیوە دووهەمەکانی هەر بەیتێکی ئـەم پـارچـە شـیعرەدا وشـەیەکی بە پیتی جیاجیا هێناوەتەوە، ئەو وشەیەی بە کۆمەڵکراوی لە نیوەی یەکەمی بەیتی پاشەوەیدا وتووەتەوە. دەبێ ئەوەشمان لەیاد بێ کەوا ئەو وشانەی بەپێی شـێوەی نـووسینی فارسی ئامێزی جارانـی کـوردی لە یـەك و کـۆ کـردووەتەوە، بـۆ نـموونە «لەب»ی بـە «لب» وەرگرتووە و هەروەها ئەوانی تریش.

چوار خشتەکییەکان

-١-

ئـاوی عـەینم «روزاب»ە چـونکە نـەما
«اِنَّ عَـيْنَيَّ تَسكُبانِ دَمـا»(١)
نـەشئە بـەخشێك لێوی مـەیگوونت
هەر بە ناوی مەسیحی خستە سەما(٢)

-٢-

حەرامە وا بەرن ناوی لەبی مەیگوونی تۆ ئەحباب
نەکەن تا شوستوشۆ سەد دەفعە لێو و دەم بە بادەی ناب(١)

-١-

(١) عەین: چاو. روزاب [«رُضاب»]: پرژی تف.

واتە: ئەوەندە گریاوم فرمێسك لە چاوم براوە و ئاوی چاوم وەك پرژی تفی لێ هاتووە، ئێستا ئەگەر بگریم چاوەکانم خوێنیان لێ دەرژێ.

(٢) سەما: سەماکردن یا ئاسمان.

واتە: من کە وام بەسەر هاتووە هیچ مایەی سەرسامی نیە، چونکە لێوی مەیڕەنگی تۆ بەجۆرێ خۆشی دەگەیەنێ بە دڵ، حەزرەتی عیسا هەرکە ناوی تۆی بیست کە لە ئینجیلا موژدەی پێغەمبەرێتی تۆی پێ درا، لە خۆشییاندا کەوتە سەماکردن، یا لە خۆشییاندا فڕی بۆ ئاسمان.

مەحوی لەم چوارخشتەکییەدا قسە لەگەڵ پێغەمبەر دەکا، دروودی خوای لێ بێ، و ئیشارەت دەکا بۆ ئایەتی ﴿وَ مُبَشِّراً بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ﴾ واتە: موژدەی پێغەمبەرێکم پێیە پاش خۆم دێت ناوی ئەحمەدە.

-٢-

ئەم چوار خشتەکییە لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) شوستوشۆ: شتن. ناب: پاك و بێگەرد.

واتە: حەرامە دۆستان ناوی لێوی سووری تۆ بەرن تا سەد جار دەم و لێویان بە شەرابی پاك و بێگەرد نەشۆرن.

مەپرسن بـۆچـی ئـیمشەو زوڵفـەکـەی جـانانە پـڕ تـابە
هەر ئەو زوڵفە نەبوو ئەمڕۆکە کردی عالەمێ بـێ تـاب[٢]

-٣-

ئەو دەووت بابەی کە خەڵقـی نـاوی نـابەن بـێ جـەناب
ئەسڵ و فـەسڵی گـەر بـزانـی، واجـبە لێی ئـیجتیناب[١]
ئەکدەشی خـینزیر و سەگ مەعجوونی بەنگ و خەندەریس
داکـــی دایــە ڕێزبــاری بــابی بــابیی قــەحبەباب[٢]

---

(٢) تاب «ی یەکەم»: پێچ و لوول. تاب «ی دووهەم»: توانا.

واتە: مەپرسن بۆچی ئەمشەو زوڵفی یار ئەوەندە پێچ و لوولە، هەر ئەو زوڵفە نەبوو ئەمڕۆ توانای لە عالەم بڕی؟ مەبەستی لەوەیە زوڵفێك ئەوەندە کاریگەر بێ بە ڕۆژ هێزی لە عـالەم بڕیبێ، دەبێ بە شەو ئەوەندە ڕازاوە و جوان بێ. یان بۆیە بە شـەو ئەوەندە پێچ و لوولە چونکە بە ڕۆژ بە بێهێزکردنی عالەمەوە خەریك بووە و ماندوو بووە و ئێستا لە تاو ئازاری ماندوویەتی خۆی پێچ دەخوا.

-٣-

ئەم چوار خشتەکییەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) دەووت: دەویت. ئیجتیناب: خۆپاراستن.

مەعنای ئەم بەیتە بەسراوە بە بەیتی دووهەمەوە.

(٢) ئەکدەش: دوو ڕەگ. خینزیر: بەراز. مەعجوون: شێلـراو. خـەندەریس: شـەرابـی کـۆن، وشەیەکی عەرەبییە. دایە ڕێزباری: کاکەیی. بابی: ئەوەی شوێن پەیڕەوی موحەممەد عـەلی شیرازی داهێنەری ڕێ و شوێنی بابییەتی کەوتبێ.

واتە: ئەو دەویتبابە کە خەڵك بە قەدر و حورمەتەوە نەبێ ناوی نابەن و کە قسەی لەگەڵ دەکەن بە «جەناب...» بانگی لێ دەکەن یاکە باسی دەکەن دەڵێن «جەنابی...»، ئەگەر بزانی ڕەگ و ڕیشەی چیە و دەچێتەوە سەر کێ، تێدەگەی کە دەبێ بنیادەم خۆی لێ بپارێزێ و خۆی لێ دوور بگرێ تا بە هۆیەوە گڵاو نەبێ، یەکەم لەبەر ئـەوە کـە دوو ڕەگـە و لە سـەگ و بـەراز کەوتووەتەوە کە هەردووکیان گڵاون... دایکی لە کاکەییە بەرازخۆرەکانە و باوکیشی کابرایەکی

☜

-٤-

دەمێ بە وسیعەتی کورسی کەرەمکە پێم ئەی رەب!
زوبانی پێوە روابێ بە قەد هەموو کەوکەب(١)
بە عومری نووحەوە تەوفیقی تۆ بکا ئیمداد
لە بەحری شوکرەوە یەك قەترە بێنمە سەر لەب(٢)

☞

بابییە. دووهەمیش چونکە خۆراکی هەمیشەی ئەوەیە بەنگ و شەرابی کۆن تێکەڵی یەك دەکا و پێکەوە دەیانخوا.

بەیتی یەکەمی ئەم چوار خشتەکییە لە پاکنووس نەکراوێکی شاعیر خۆیدا بەمجۆرەش نووسراوە:

ئەو قورومساغەی کە خەڵقی ناوی نابەن بێ «جەناب»
ئەسڵ و فەسڵی شارەزا بی، نیتە غەیری ئیجتیناب

-٤-

(١) کورسی: لە عورفی ئایینی ئیسلامدا ئەسیرێکی وایە هەموو ئاسمانەکان و ئەرزی تیا جێبووەتەوە. کەوکەب: ئەستێرە.

مەعنای هەردوو بەیتەکە پێکەوە لێك دەدەینەوە.

(٢) نووح: یەکێکە لە پێغەمبەران، مەشهوورە پتر لە هەزار ساڵ ژیاوە.

واتە: خوایە دەمێکم بدەرێ ئەوەندەی کورسی گەورە بێ و ئەوەندەی هەموو ئەستێرەکانیش زمانی لێ روابێ و، ئەوەندەی حەزرەتی نووحیش عومرم درێژکە و یارمەتیم بدە بەڵکوو لە دەریای سوپاسکردنی تۆ دڵۆپێك بخەمە سەر لێوم وکەمێك سوپاست بکەم، یا دڵۆپێك بێنمە کەناری دەریا و لێومی پێ تەڕکەم. مەبەستی لەوەیە مەگەر ئەم مەرجانە بێنە دی، ئەوجا ئادەمیزاد بتوانێ کەمێك سوپاسی خوا بکا، ئەگینا حەقی خوا بەسەر بەندەوە ئەوندە زۆرە، بەندە لە عۆدەی نایەت تۆزێکی بداتەوە.

لە دەسنووسە پاکنووس نەکراوەکانی شاعیر خۆیدا ئەم چوارخشتەکییە بەم دوو جۆرەی خوارەوەش نووسراوەتەوە:

☜

-٥-

ئەهلی عیبرەت ماوەگەر، بێ سەیری «ناسر شـا» بکـات
دوو لە دوو سی کەم شەهی کرد و «کش»ێکی رێ نەهات(١)
هـاتی وا سـەیری نـەهاتی کـەن کـە سـەد تـیپان سـوار
پـاسەوانـی بـوون، لەنـاو بـەستا پـیادێ کـردی مـات(٢)

☞

«١»
دەمێ بە ویسعەتی کورسی مەگەر عەتا کا رەب
زوبـانی پـێوە روابـێ بـە قـەد هـەموو کـەوکەب
بە عەونی ئەو بە هەموو دەم لە شوکری ئەودا بن
لە قـولزومێ بـە نـمێ بـەڵکی ئـاشنا بـێ لەب

**

«٢»
دەمێ بە ویسعەتی کورسی عەتا بکـا مـەر رەب
زوبـانی پـێوە روابـێ بـە قـەد هـەموو کـەوکەب
هەموو لە شوکری ئەوا بن بە عەونی ئەو هەردەم
لە قـولزومێ بـە نـمێ بـەڵکی ئـاشنا بـێ لەب

-٥-

مەحوی ئەم چوار خشتەکییەی بە بۆنەی کوشتنی «ناصرالدّین شاه»ی قاجارەوە وتووە.

(١) ناسر شا: «ناصرالدّیـن شـاه»ی قـاجار «١٨٣١-١٨٩٦ ی. ز»، یـەکێکـە لە پـادشاکـانی بنەماڵەی قاجار، لە زیارەتگای حەزرەتی «عبدالعظیم»دا بە دەستی میرزا رەزای کـرمانی کـە یەکێك بووە لە قوتابییەکانی «جمال‌الدّین»ی ئەفغانی کوژرا. شەهی: پادشایەتی. کش: یەکێکە لەو دەورانەی لە یاری شەترنجدا دەبینرێن و پادشای پێ دەخورێ.

مەعنای هەردوو بەیتەکە پێکەوە دێت.

(٢) هات: بەختیاری. بەست: قەڵا، ئەو شوێنە پیرۆزەی دەستی تێدا نابرێ بـۆ تـاوانـبار. بـە پەیوەندیشی لەگـەڵ «کش»ی پـێشـوو و «پیادە»ی هـاتوودا، ئـیشارەتە بـۆ «قـەڵا» لە یـاری

☜

-٦-

تێگەیشتن مەغزە، ئەم ئینسانە پۆست
خۆ مەکە بێ تەجرەبە قوربانی دۆست(١)
تۆ مەڵێ یەك مەرتەبە، سەد مەرتەبە:
«دشمن دانا بە از نادان دوست»(٢)

شەترنجدا. پیادێ: پیادەیەك، ئیشارەتیشە بۆ «سەرباز» لە یاری شەترنجدا.

واتە: ئەگەر کەس ماوە لەم جیهانەدا بیەوێ پەند لە کارەساتی زەمانە وەربگرێ، با بێ سەیری ئەو کارەساتە بکا لە «ناصرالدّین شا»ی قاجارٍ رووی داکە ٥٨ ساڵ حوکمڕانی کرد و لە کاروباری گەردوونا کە وەك یاری شەترنج وایە کەس «کش»ێکی لێ نەکرد، کەچی کە نەهاتی و نەگبەتی رووی کردە ئەم بەختیاری و بۆ هاتنەی، بە جۆرێ رووی تێ کرد لەگەڵ ئەوەشدا کە سەد ریزە سوار پاسەوانی بوون و لە پەنای قەڵایەکی وەك زیارەتگای «عبدالعظیم»دا بوو، پیادەیەك خیی کرد و لە پەلوپۆی خست.

لەم بەیتەدا ئیستیعارەیەکی «مَکنیّە» هەیە، ئەوەتە «ناصرالدّین شا» شوبهێنراوە بە «مەلیکی شەترەنج» و ئەو شتەش کە پەیوەندی بە پێ شوبهێنراوەکەوە هەیە «کش»ە و «بەست» و «پیادە». هەروەها لە کۆکردنەوەی «کش» و «بەست» و «پیادە»دا تەناسوب هەیە.

وشەی «تیپان» لە هەموو نوسخەکانی بەردەستماندا بە «تیپەن» نووسرابوو. ئێمە ئەوەمان لا هەڵە بوو و گێڕامانەوە سەر شێوە راستەکەی کە «تیپان»ە.

-٦-

(١) مەغز: کاکڵە. پۆست: توێکڵ.

واتە: قەوارەی ئادەمیزاد وەك توێکڵ وایە و تێگەیشتنیشی وەك کاکڵەی ناو توێکڵەکە وایە. ئەوەش کە تێگەیشتنی نەبێ وەك بەری پووچەڵ وایە. کەواتە تۆیش تێگەیشتنت ببێ و دۆست تاقی بکەرەوە و بزانە تێگەیشتووە و پشتی پێ دەبەسترێ یا نە، ئەوجا خۆت بکە بە قوربانی، نەوەك پاشان بە هەڵەدا بچی و پەنجەی پەشیمانی بگەزی.

(٢) مەرتەبە: جار.

واتە: نەك تاقە جارێ، سەد جار بڵێ: دوژمنی تێگەیشتوو لە دۆستی نەفام چاترە.

ئەم نیوە بەیتە فارسییە لە بەیتێکی سەعدی شیرازی وەرگیراوە.

-٧-

«از دیـــر مـــغان آمـد یـــارم قـــدحی در دست»
خۆ فیتنه بوو، پیرایه‌یی فیتنه‌یشی به خۆیا بـه‌ست[١]
وا هـــاته‌وه ئـــه‌ی یـــاران، ئـــاشووبی دڵ ئـه‌فگاران
«مست از می و، می‌خواران از نرگس مستش مست»[٢]

-٨-

چـــیه ئـــه‌م هــه‌موو تـــه‌نته‌نه‌و مـــن ـ مـــنت
ئـــه‌مه‌نده چـــیه فـــه‌خر و بـــه‌خ کـــردنت[١]

-٧-

(١) پیرایه: که‌ره‌سته‌ی خۆڕازاندنه‌وه. وشه‌یه‌کی فارسییه.
مه‌عنای چوارخشته‌کییه‌که هه‌مووی پێکه‌وه دێت.

(٢) ئه‌فگار: زویر و زیز.

واته: یار له‌ په‌رستشگای ئاگرپه‌رستانه‌وه هاته‌ده‌ر، پیاڵه‌یه‌کی شه‌رابی بـه‌ده‌سته‌وه بـوو. خۆی له‌ خۆیدا دڵی دڵداری ده‌برد، که‌چی ئه‌وه‌نده‌ی‌تریش مایه‌ی دڵبردنی دابوو له‌ خۆی. براده‌رینه! وریای خۆتان بن، وا ئه‌و یاره‌ گه‌ڕایه‌وه که‌ مایه‌ی ناڕه‌حـه‌تی گـیانی دۆسـتانی دڵ زویره‌، خۆی به‌ خواردنه‌وه‌ی مه‌ی مه‌ست بووه‌ و دڵدارانیشی به‌ نـێرگسـی چـاوی مـه‌ستی سه‌رخۆش کردووه‌.

دوو نیوه‌ فارسییه‌که‌ی ئه‌م چوارخشته‌کییه‌ هی حافیزی شیرازین. ئه‌م جۆره‌ له‌ یه‌کدانه‌ی دوو به‌یتی جیاجیا پێی ده‌ڵێن «تَضمین».

-٨-

(١) ته‌نته‌نه‌: ده‌نگی ساز و سه‌متوور و شتی وا. مه‌به‌ست تێکڕای جه‌نجاڵ و هه‌راهه‌رایه‌. به‌خ کردن: شانازی به‌ خۆوه‌ کردن و خۆ به‌ شایانی شتی گه‌وره‌ زانین.
له‌ ده‌سنووسه‌که‌ی مه‌حوی خۆیدا وشه‌ی «به‌خ» به‌ «به‌غ» نووسراوه‌ته‌وه‌.

بـــە ڕۆچـــوونی ئـــاوێ دەکـــەی زیـــندەگـــی
بـــە دەرچـــــوونی بـــایەك دەبـــێ مـــردنت [٢]

-٩-

شەوێ لەیلا بە مەجنوونی دەوت: بنوارە حاڵی خۆت
بە خۆڕایی کە چۆنت دا بە با عەقڵ و کەماڵی خۆت؟ [١]
جوابی دایەوە مەجنوون: ئەگەر تاقەت بـبێ لەحـزێ
لەناو ئاوێنەدا بنوارەوە حوسن و جـەماڵی خـۆت [٢]

---

(٢) زیندەگی: ژیان.

واتە: ئەی ئادەمیزادا ئەم هەموو فیز و خۆ بە زل زانینەت لە چیە، تۆ بە چوونە مناڵدانـی دایکت و چۆڕێ ئاوی باوکت هاتوویتە دنیاوە و بە دەرچوونی هەناسەیەك لە دەمـی خـۆت دەمری، ئیتر شانازی بە چیەوە دەکەیت و بایەخت چیە؟

-٩-

(١) مەعنای چوارخشتەکییەکە پێکەوە دێت.

(٢) لەحزێ: لەحزەیەك، تاوێك.

واتە: شەوێکیان لەیلا بە مەجنوونی دڵداری خۆی وت: تەماشایەکی حاڵی خـۆت بکـە بزانە چۆن لە خۆڕایی عەقڵی خۆت داوە بە با و شێت بووی. ئەویش لە وەڵامدا وتی: من لە خۆڕایی شێت نەبووم و عەقڵی خۆم نەداوە بە با. بەڵام ئەگـەر تـۆ دەتـوانـی هـەناسەیەك لە ئاوێنەدا تەماشای جوانی شێوەی خۆت بکە، جا بزانە چۆن شێتی خۆت دەبی، چونکە ڕووی تۆ وەك ڕۆژ وایە و عەقڵیش وەك شەونم وایە و شەونمیش هەرکە ڕۆژ هەڵات دەبێ بە هەڵم و دەچێ بە هەوادا. جا لە حاڵێکدا کە تۆ بۆ ماوەیەکی کەم نەتوانی تەماشای خۆت بکەی، من چۆن بەم هەموو تەماشاکردنەت شێت نابم.

-١٠-

نەسیمی سوبحدەم! شەبگیرێ تا ئەسکەلەی بێرووت
بلێ بەو ئاشنایە: بێ چرایە شامی من بێ رووت (١)
بە هیچ ئینسانی کامیل هیچ نیە سەربەستەو و پابەند
خەلاتی عیشقە «مەحوی» من کە سەرقۆتینم و پێ رووت (٢)

-١٠-

سەیید ئەحمەدی کوڕی شێخ ئەوڕەحمانی عازەبانی دەیگێڕایەوە کەوا مەحوی کاتێ لە ئەستەموول دەبێ، دەبێ بە ئاشنای «بدرالدّین کامل» ناوێك کە پیاوێکی بە قەدر و حورمەت و ئەدەبدۆست بووە. پاشان ئەم پیاوە دەگوێزرێتەوە بۆ بێرووت و لەوێ دەکرێ بە کاربەدەستی بەندەر. مەحویش ئەم چوارخشتەکییەی بۆ دەنووسێ، بەڵام نەیدەزانی ئاخۆ هەر لە ئەستەموولەوە بۆی نووسیوە یا لە سلێمانییەوە.

(١) سوبحدەم: دەمی بەیانی. شەبگیری: ڕۆیشتن لە شوێنێکەوە بۆ شوێنێ لە بەرەبەیاندا کە هێشتا دنیا تاریك و لێڵە بێ. ئەسکەلە: بەندەر، میناء، شارێ کە لە کەناری دەریادا بێ. بێرووت: پایتەختی لوبنانی ئێستا. شام: ئێوارە. بە پەیوەندی لەگەڵ «بێرووت» مەعنای شاری «شام»یش دەگەیەنێ.

مەعنای چوارخشتەکییەکە تێکڕا پێکەوە دێ.

(٢) سەربەستە: سەربەسراوە. پابەند: زنجیر لە پێ کراو. هەردوکیان کینایەن لە خاوەن پەیوەندی. سەرقۆتین: سەرپەتی.

واتە: ئەی بای بەرەبەیان، لەگەڵ تاریکە و لێڵەی بەیاندا بکەوە ڕێ، بچۆ، مەوەستە تا دەگەیتە بەندەری بێرووت، لەوێ بەو ئاشنایەم بڵێ کەوا شەوانی مەحوی، یا شاری شامی دڵی، بێ چرای رووی تۆ تاریکە... هەروەها پێی بڵێ پیاوی پیاوانە هەرگیز تەوقی دنیا لە مل ناکا و زنجیری پەیوەندی بە هیچەوە ناکاتە پێی خۆی، چونکە دنیا شتێکی هیچوپووچ و بێ سوودە، بەڵکوو ڕوودەکاتە ڕێگای عیشق، وەك مەحوی کە خەلاتی عیشقی وەرگرتووە و هەموو پەیوەندییەکی بە دنیاوە لە خۆی داڕنیوە و بە سەری رووت و پێی خاوسەوە دەگەڕێ...

لە نێوان «بێرووت» و «بێ رووت» و «پێ رووت»دا جیناسی موزاریع و لە نێوان «بێرووت» و «شام»دا تەناسوب و، لە «شام» و «کامیل»دا لەتافەت هەیە.

ئەم چوارخشتەکییە بەمجۆرەی خوارەوەش بیستراوە. سەیید ئەحمەدی عازەبانیش هەر بەمجۆرەی دەخوێندەوە:

نەسیمی سوبحدەم! گەر گەییە خزمەت نازری بێرووت
بڵێ: ئەی بەدری کامیل، بێ چرایە شامی من بێ رووت
چیە تۆ ماهی من بی، پرتەوت هەر بۆ ئەم و ئەو بێ!
وەفا، وەقتی وەفاتە، چاوەکەم، تیری لە من بێ رووت

جێی خۆیەتی لێرەدا تێکستی نامەیەك بڵاو بکەینەوە کە «ئەحمەد کامیل» یا «کامیل ئەحمەد» ناوێك لە وەڵامی نامەیەکدا لە ٢٢ ی مایسی ١٣١٩ ی رۆمیدا لە بێرووتەوە بە فارسی بۆ مەحوی نووسیوە. دەبێ خاوەنی ئەم نامەیە هەر ئەو «کامیل»ە بێ کە لە چوارخشتەکییەکەدا ئیشارەتی بۆ کراوە و لەوانەیە ئەم چوارخشتەکییەش هەر لەگەڵ ئەو نامەیەدا نێررابێ. ئەوەش کە سەیید ئەحمەدی عازەبانی ناوی ئەم شەخسەی بە «بدرالدّین کامل» تۆمار کردووە، رەنگبێ لەوەوە بێ کە ئەو «ئینسانی کامیل»ی لە چوارخشتەکییەکەدا بە «بەدری کامیل» وەرگرتووە و لەوەوە وای بۆ چووە کە دەبێ ناوی «بدرالدّین کامل» بووبێ. ئێمەش کە دەڵێین «ئەحمەد کامیل» یا «کامیل ئەحمەد» و نازانین کامیان راستە، هەی ئەوەیە مۆرەکەی وا هەڵکەنراوە دروست بێ بە هەردووکیان بخوێنرێتەوە. ئەمەش تێکستی نامەکە:

«سرورا، تاج سرا، مولانا!

من چە باشم کە برآن خاطر عاطر گذرم
لطفها میکنی، ای خاك درت تاج سرم!

سرافراز نامچەای کە بە تاریخ ٢٨ نیسان ٣١٩ تسطیر و تسیار فرمودە بودند، رسیدەی دست مباهات گردیدە، از مضامین دلنشین و عبارات شیرین و ابیات نمکین آن مبارك‌نامە، دیدەی رمد دیدە را نور، و دل هجران کشیدە را سرور بخشید.

ای وقت تو خوش، کە وقت ما کردی خوش

از عرض و اشعار تشکرات تبریکات رتبەی فقیر، زبان قلمم قاصر، و قلم زبانم فاتر است. همان جناب خالق بیچون عمر و عافیت آن فخر دودمان روزافزون فرمايد آمین. نسخەی اهدا فرمودەی مبارک را هم با دیگری تعویذ بر دوش مفخرت و مسعدت نمودم.

-١١-

شێخی هەمەوەندێکی دەدا پەند و نەسیحەت
ئەو قوڕبەسەرەی دابووە بەر فەحش و فەزیحەت (١)

احوال بنده را سؤال می‌فرمایند، الحمدللّٰه صحت وجودی دارم. با کاروبار مأموریت را مشغولم. از همت پیر و مساعده‌ی تقدیر و حسن تدبیر، توجهات و محبت و اعتماد و امنیت عموم را تحصیل کردەایم.

با این احوال به مصداق کلام مرحوم و مغفور حضرت مولوی:

بریان تای روباب قافیه خوانیم — نەمەندەن تاقەت عیبارەت زانیم
بلێسەی کوورەی هیجران باڵات — گەرمی مەحروومی تۆزەکەی پاڵات
ئایر دان بەو تەور مۆبەت سەرای دڵ — مەیلەکەت مەندەن بێ مەسکەن خجڵ
یاد لوولی زوڵف شیرین نیگاران — خەیاڵ ئەبرۆی نازك نازاران
ئەو بیەن وە چین سەفحەی پێشانیم — ئێد خەم چەمەکەی باڵای کەمانیم

مع مافیه

گر سر ببری به تیغ تیزم
از کوی وفات برنخیزم
ور زانکه کنند ریزه ریزم
من مهره‌ی مهر تو نریزم
الا که بریزد استخوانم

حاصل کلام، تا حیات مستعار در کالبد بدن باقی و برقرار باشد، از دور و نزدیك به دعای خیر آن پیر وفادار والا تبار محتاجم. امید واثق است که انشاءاللّٰه تعالی از خاطر عاطر بیرونم نخواهند فرمود. باقی به هزار لب ادب و اشتیاق دو دست مبارکتان را بوسیده، به استرحام بقای توجهات فوآدیه و قدسیه‌ی آن سرور مطاع را ختم تصدیعات نمودم. السلام علیکم و رحمة اللّٰه و برکاته».

بیروت ٢٢ مایس سنة ٣١٩

-١١-

(١)[هەمەوەند:]هۆزێکی کوردە لە شارستانی سلێمانی دەژی لەکوردستانی عێراق، ناوبانگی ئازایەتی بڵاوە. جاران دەستێکی لە ڕێ گریدا بووە.
مەعنای چوارخشتەکییەکە پێکەوە دێ.

خۆش هاتە جواب و وتی: تۆ حەقتە، فەقەت مـن
قوتتاعی تـەریقم، نـەکـوو قـوتتاعی تـەریقەت(٢)

-١٢-

بە تەرەف ئەم نەخۆشی بێچارەت
«نگهی کن بە چشـم بـیمارت»(١)
بۆیە دەتنێمە پـەردەکـەی چـاوم
«کە بپوشم ز چشـم اغـیارت»(٢)

---

(٢) قوتتاعی تەریق [قطاع الطَّریق]: چەتە، رێگر. «قُطّاع» جەمعی «قاطِع»ە.

واتە: شێخێك کابرایەکی هەمەوەندی راگرتبوو ئامۆژگاری دەکرد کە بێتە سـەر رێگـەی راست و قسەی خراپی پێ دەوت لەسەر ئەوکردەوە خراپانەی دەیکرد. کابرای هەمەوەندیش وەڵامێکی جوانی دایەوە، وتی: یا شێخ! تۆ حەقتە ئامۆژگاری من دەکەی و ئـەو رێگـایە بـە خراپ دادەنێی کە من گرتوومەتە بەر، بەڵام بیشزانە هەرچۆن بێ هەر من لە تۆ باشترم، بەس نیە من بە ئاشکرا جەردەیی دەکەم و رێ دەگرم، خۆ تۆ بە ناوی ئایینەوە جەردەیی دەکەی و رێگـای تـەریقەت دەبـڕی و لە سـەرەڕێی تـەریقەتدا دانـیشتووی هـەر دەروێشـێکت بـێتـە بەردەست رووتی دەکەیتەوە.

-١٢-

(١) واتە: بە چاوە ناسکەکانت لایەك بە لای ئەم نەخۆشە بێچارەی گرفتاری دەستی خۆتەدا بکەرەوە با چاك ببمەوە.

نیوە فارسییەکەی ئەم بەیتە هی کەمالی خوجەندییە.

(٢) واتە: بۆیە لەناو پەردەی چاومدا دەتشارمەوە، تا لە چاوی پیس بتپارێزم و تووش نـەبی. مەبەستی لەم شاردنەوەیە ئەوەیە کە هەمیشە وێنەکەی لەبەرچاویەتی.

نیوە فارسییەکەی ئەم بەیتەیش هی سەعدییە.

بە هەرکام لەم دوو بەیتە دەوترێ «مُلَمَّع»، مولەممەع لە ئیستیلاحی عیلمی بەدیعدا ئەوەیە بەیتێك نیوەکانی هەریەکێ بە زمانێ بن.

-١٣-

ئەو مەسخەرەی زەمانە بە شاه و وەزیری کرد
ئەو کەتنە قەت مەڵێ بە گەداو و فەقیری کرد [١]
کلکێکی پێوە کرد و بەرەوژووری ژووری برد
تێی هەڵدەدا شەقێك و سەرەوژێری ژێری کرد [٢]

-١٤-

زاڵمـــی دڵ رەقی روو گرژی موسوڵمان ئازار
هەر بە ئیزایە کە رەنگی بگەرێتە روخسار [١]
بەرد ئەگەر سەر نەشکێنێ، بە چی روو رەنگین کا؟
کە لە پێ هەڵچەقی ئەوسا روخی گوڵنارییە خار [٢]

-١٣-

(١) مەسخەرە: گاڵتە پێ کردن.
مەعنای چوارخشتەکییەکە پێکەوە لێك دەدەینەوە.
قەت مەڵێ (ن): کێ دەڵێ.
(٢) کلك: پەنجە.

واتە: ئەو کەتن و گاڵتەپێ کردنەی گەردوون بە پادشایان و وەزیرانی دەکا هەرگیز بە هەژارانی ناکا. پەنجەیەکیان پێوە دەکا و بەرزیان دەکاتەوە بۆ ئاسمانی گەورەیی، کەچی لە ناکاو شەقێکیان تێ هەڵدەدا و دەیانخاتە خوار و سەرەوژێریان دەکاتەوە و تاج و تەخت و کورسییان نێ وەردەگرێتەوە و گەلێ جار بەوەندەشەوە ناوەستێ، بە کوشتیشیان دەدا.

-١٤-

(١) واتە: یاری ستەمکاری دڵرەق و ئازاردەر، هەر بە ئازاردانی دڵدارەکانی شادمان دەبێ و رەنگ دەکەوێتە رووی و ئەگەر ئازاریان نەدا وەك نەخۆش رەنگ زەرد دەبێ.
(٢) گوڵناری: وەك گوڵە هەنار سوور. خار: درك.

واتە: ناهەقیشی ناگرم. ئەو دڵی وەك بەرد وایە و سروشتی وەك درکە. بەرد ئەگەر سەری کەسێك نەشکێنێ و بە خوێنی ئەو سەرە خوێناوی نەبێ، رووی خۆی بە چی رەنگین بکا و، درك ئەگەر بە پێی کەسێکدا نەچەقێ، بە چی رووی خۆی وەك پەردەی گوڵ سوور بکا؟.

-١٥-

رۆڵە! گەر حەز دەکەی بیە شاکور
پەندی «مەحوی» لەگوێ گرە وەك دور (١)
مەردی ئازادە قەت مەڕەنجێنە
«كُلُّ شَيْءٍ وَ لا شَتِيمَةُ حُرٍّ» (٢)

-١٦-

دڵشەکەتی تیری کێم؟ چاوی بزانێ مەگەرا!
تومەتە هەرکەس بڵێم، «عِنْدَ جُهَيْنَه الْخَبَر» (١)
دولبەر و بێداد و ناز، عاشق و دادی نیاز
خاڵە: بە پرومەت درا، داغە: نرایە جگەر (٢)

-١٥-

ئەم چوارخشتەکییەیش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) بیە: ببی بە. وەك دور: وەك چۆن گوارەی دور دەکرێتە گوێ.

(٢) واتە: هەرچی دەکەی بیکە، بەڵام قسەی سووك لە ڕووی ئینسانی مەردداا مەکە.

-١٦-

(١) واتە: خۆم نازانم دڵم بە تیری کێ ماندوو بووە، مەگەر چاوی یار بزانێ... بڵێم بە تیری هەرکەس ماندوو بووە، قسەکەم بوختان و بێبەڵگە دەبێ... کەواتە مەگەر عەرەب واتەنی بڵێم: «خەبەری ڕاست بە لای جوهەینەوەیە و مەگەر ئەو بزانێ». مەبەستی لە «جوهەینە» یار خۆیەتی.

(٢) واتە: دولبەر و بێدادی و نازکردن هەرگیز لە یەك جوێ ناکرێنەوە، هەروەها دڵدار و شکاتکردن و داواکردنیش... هەرکەسێ ئەرکێکی لەسەرە و هەرکەسێ خاوەنی شتێکە. خاڵ بەشی ڕوومەتی یارە و، داخی ئەو خاڵەش بەشی جگەری دڵدارە.

-١٧-

ئـەم ڕۆژهـەڵاتـە نـوکتەیەکـی خـۆش و دڵپـەزێر
دەرچوو لە دەم گەدایەکی میسکینی سەر بە زێر (١)
دی نـوێژ ئـەکـا غـەنی، وتـی: هـەر بـۆ ئـەمانەیە
چی نوێژی سەر بە زێر و چ نیسکێنی سەر بە زێڕ (٢)

-١٨-

دڵ فکـــری کـــردەوە: چـیە قـیرم بـووە بـە شـیر؟
پــیرانـــی بـــردەوە کـە جـوانـیمی کـەوتە بـیر (١)
قامەت نەمام و پشـتی وەکـوو مـێو و ڕۆنـی نـەرم
چەوتاوە، ڕەق هەڵاتووە، وەك چەوتە مێوی پیر (٢)

-١٧-

ئەم چوارخشتەکییەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) ڕۆژهەڵات: بەیانی. دڵپەزێر: دڵگیر. میسکین: هەژار. سـەربەزێر: سـەر دانـەوانـدوو بـۆ خوارەوە، سەرکز.

مەعنای هەردوو بەیتەکە پێکەوە دێ.

(٢) غەنی: دەوڵەمەند.

واتە: ئەم بەیانییە پیاوێکی هەژاری سەرکز چاوی بە کابرایەکی دەوڵەمـەند کـەوت پـاش خۆرکەوتن نوێژی سبەینێی دەکرد، بەوبۆنەیەوە قسـەیەکـی دڵپـەسەندی کـرد، وتـی: خـوا بەمانەی داوە، نوێژی بەیانی کاتێ بکـەن کـە خـۆر بـەسەر سـەریانەوە بـێ و پـێش چـاییش نیـسکێنەی زەردی ڕۆن بەسەردا کراو بخۆن...

-١٨-

ئەم چوارخشتەکییەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) قیر: مەبەست لە مووی ڕەشە. شیر: مەبەست لە مووی سپیە. پیران: پیران بردنەوە ئەوەیە بنیادەم لەبەر پێکەنینی زۆر یا لەبەر گریانی زۆر هەناسەی ببڕێ و دەنگی لێ دەرنەیەت.

مەعنای چوارخشتەکییەکە پێکەوە دێت.

(٢) چەوتاوە: چەوت و لار بووە، چەمیوەتەوە.

-١٩-

تەبخاڵەیەکی جوان و لە غایەت بەدەر لەزیز
دەرکەوتووە بە تەب لە چەنەی دولبەری عەزیز (١)
وەك سێوی زیوی لەعل تیا تەعبیە کراو
یا تۆپی گوڵ کە غونچەیەکی دەربچێ لە ریز (٢)

-٢٠-

ئەهلی فەزڵ ئارام و رووناکی نە شەو ئەسڵا نە رۆژ
بۆ نیە و نابێ، کە ئەمڕۆ رۆژی نائەهلانە رۆژ (١)

☞

واتە: دڵ بیری لەوە کردەوە کە بۆچی ریشی وەك قیر رەشی جارانم وەك شیر سپی بووە. کە سەردەمی جوانیمی کەوتەوە بیر، ئەوەندە گریا چوو بە تاسەوە، حاڵی بووکەوا بۆیە مووم سپی بووە چونکە باڵای وەك نەمام قنجی سەردەمی لاویم چەمیوەتەوە و پشتی وەك مێو و رۆن نەرمی جارانم رەق هەڵاتووە و هەردووکیان وەك دار مێوی لاری پیریان لێ هاتووە.

-١٩-

ئەم چوارخشتەکییەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) تەبخاڵە: وردە تلۆقی سەر لێوی هەڵزراوی تادار. تەب: تا. چەنە: چەناکە.

مەعنای هەردوو بەیتەکە پێکەوە دێ.

(٢) تەعبیە، «تَعبِئَة»: پڕکردن.

واتە: بەهۆی تاوە تلۆقێکی لە رادەبەدەر جوان کە لە چەناکەی یار دەرچووە، چەناکەی یار بەو تلۆقە سوورەوە لە سێوێکی زیوین دەچێ کە لەعل ڕێژ کرابێ، یا لە چەپکەیەك گوڵ دەچێ کە خونچەیەکی تیا لە ریز دەرچووبێ.

-٢٠-

ئەم چوارخشتەکییەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) ئەسڵا: [«اصلاً»].

واتە: لەبەر ئەوە کە ئەمڕۆ رۆژ رۆژی نامەردانە، ئەوەی پیاو بێ، نە بە شەو و نە بە رۆژ حەسانەوە و رووناکی نیە و نابێ.

فەزڵ و جەوهەر بۆتە نەقس، ئەم ئەهلە بۆیەم فەسڵ ئەکەن
سەگ زوبانی دەردەکێشێ، چ بووە، چی تـاوانـە رۆژا![٢]

-٢١-

حەققی بەدەستە گەر رقی هەستێ رەئـیسی جـاف
شەئن و شکۆهی بوو بە کەوایێکی بێ سـیجاف[١]
مــن بـم لەبـاتی ئـەو لە رقـانا سـبەی کـەوا
ماهی سـیامە تـۆبـە دەکـەم دەچـمە ئـیعتیکاف[٢]

---

(٢) واتە: بۆیە ئەم خەڵکە جیام دەکەنەوە و دوورم دەخەنەوە چـونکە زانـا و تـێگـەیشتووم. زانست و تێگـەیشتنیش لەم سـەردەمەدا عـەیب و شـوورەییە، چـونکە رۆژ رۆژی نـەفام و نەتێنەگەیشتووانە، بەڵام هەرچیم پێ‌بڵێن وەك ئەوەتە سەگ بە رۆژدا زمانی خۆی دەردەکێشێ کە دیارە ئەوەش هیچ خەتایەکی رۆژی تیا نیە.

-٢١-

ئەم چوارخشتەکییەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) سیجاف: پەراوێز.

نیوەی یەکەمی ئەم بەیتە لە نوسخەیەکدا بەمجۆرەیە:

حەیف و ئەسەف دەبێ بکرێ بۆ رەئیسی جاف

(٢) ماهی سیام [«صیام»]: مانگی رۆژوو، رەمەزان. ئیعتیکاف: ئەوەتە رۆژووەوان لە مـانگی رەمەزاندا دەچێتە مزگەوت بۆ خواپەرستی و قسە لەگەڵ کەس ناکا و بـۆ نـاچارییەکـی وەك چوونە سەرئاو و خۆ شتن و دەستنوێژ گرتن و نان خواردن نەبێ نایەتە دەر.

لە نێوان «کەوایێکی» و «کەوا»دا وشەئاراییەکی جوان هەیە.

-٢٢-

نیه بە غەیری ئەمەم هیچی‌تر ئومێد و ئەمەل
لە بارەگاهی جەلیلی جەلیلی «عزَّ و جلّ»[(١)]
بە جاهی رۆحی «محمّد» لەوانە بێ «مەحوی»
جەمالی پێ بنوێنێ ئەوانی «جاءَ اَجَل»[(٢)]

-٢٣-

پەروازی جانە، رۆیینی جانانە، وەرنە بۆچ
تۆ گۆرەوی لە پێ دەکەی و من لە دەست‌ئەچم[(١)]
هەستانت ئەر قیامی قیامەت نیە، چیە
بێ دەخڵی چەنگ و نەی و مەی لە مەست ئەچم![(٢)]

-٢٢-

ئەم چوارخشتەکییەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) جەلیل «ی یەکەم»: زاتی خوا. جەلیل «ی دووهەم»: پایە بڵند.

مەعنای چوارخشتەکییەکە پێکەوە دێ.

(٢) ئەوان: سەردەم.

واتە: بە تەمای هیچ نیم لە بارەگای خوا، لەوە بەولاوە کە لەبەر خاتری شکۆی پێغەمبەر (د.خ)، یەکێك بم لەو کەسانە کە پێغەمبەر لەکاتی سەرەمەرگیاندا جوانی خۆیان پیشان دەدا و دێتە سەریان تا ئیمان دەرکەن و بە باوەڕەوە برۆن. مەشهوورە ئینسانی موسوڵمان لەکاتی سەرەمەرگیدا پێغەمبەر (د.خ) بە رۆحیانەت دێتە سەری و ناهێڵێ شەیتان بێ‌ئیمانی بکات.

-٢٣-

ئەم چوارخشتەکییەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) پەرواز: فڕین. جانانە: یاری وەك گیان خۆشەویست. وەرنە: ئەگینا.

واتە: رۆیشتنی یار مایەی هەڵفڕین و دەرچوونی گیانمە، ئەگینا بۆچی هەرکە ئەو گۆرەوی لە پێ دەکا و ئامادە دەبێ بۆ رۆیشتن، من گورج دەفەوتێم و لە دەست دەردەچم؟.

(٢) قیام: بەرپابوون.

☜

-٢٤-

ئەیا مارف بەگی عالەم لە بەردەستا هەموو مەزلوومم
لە حەققی خۆی ئەتۆ ئەم خانەقایەت کرد ئەوا مەحرووم(١)
بە کول دنیا بە کامت بێ هەتا هەی سادە، ڕۆژی حەشر
خودای ئەم عالەمە «بِالکلّ» لە غوفرانت بکا مەحرووم(٢)

☞

واتە: ئەگەر ڕاست بوونەوەی تۆ بۆ ڕۆیشتن، بەرپابوونی ڕۆژی قیامەت نیە، بۆچی من بێ ئەوەی کۆڕی خواردنەوە و ڕابواردن ئامادە بێ، سەرخۆش دەبم؟.

ئەم بەیتە ئیشارەتە بۆ ئایەتی: ﴿وَ تَرَی النّاسَ سُکٰاریٰ، وَ مٰا هُمْ بِسُکٰاریٰ﴾ لە باسی ڕۆژی قیامەتدا کە واتە: خەڵکت بە سەرخۆش دێتە پێش چاو و سەرخۆشیش نین...

چەنگ و (ن): بەنگ و.

وا بڵاوە مەحوی بەم چوارخشتەکییە قسە لەگەڵ «سەیید ئەحمەدی نەقیب» دەکا.

-٢٤-

ئەم چوارخشتەکییەش لە دیوانە چاپکراوەکەی مەحویدا نیە.

(١) مەحوی بەم چوارخشتەکییە قسە لەگەڵ سندووق ئەمینییەکی ئەو سەردەمەدا دەکا کە ناوی «مارف بەگ» بووە و وادیارە مانگانەی خانەقای مەحوی بڕیوە کە لەلایەن دەوڵەتی عوسمانییەوە بۆی بڕابووەوە.

مەعنای چوارخشتەکییەکە پێکەوە دێ.

(٢) بە کول: بە تەواوی. کام: ئارەزوو.

واتە: ئەی ئەو مارف بەگەی دنیا هەموو بەدەستتەوە دەناڵێنێ و تەنانەت ماڵی خوایشت وەك خانەقای مەحوی بێ لە مافی خۆی بێبەش کردووە... خوا بکا تا لە دنیادای، دنیا هەمووی بە ئارەزووی خۆت بێ و بە سادەیی و بێ هیچ جۆرە ئاڵۆزییەك ڕابوێری... لە ڕۆژی حەشریشدا خوا لە لێخۆش‌بوون لە گوناه بێبەشت بکا و فڕێت‌داتە ناو ئاگری دۆزەخەوە.

-٢٥-

هەر گفتوگۆمە، کەچی هەر دەڵێم و تێ ناگەم
هەر جوستوجۆمە، کەچی هەر دەڕۆم و پێ ناگەم[١]
چاوم رواو و گۆشەیی ئەو ئەبروەم نەدی
دڵ بوو بە بەحری عولووم و لە ئەلف و بێ ناگەم[٢]

-٢٥-

(١) جوستوجۆ: گەڕان.

مەعنای چوارخشتەکییەکە تێکڕا پێکەوە دێ.

(٢) واتە: چەند ساڵە گفتوگۆمە و لە باسی ناسینی زاتی خوا و سیفەتەکانیدا خەریکی دەرس وتنەوەم، کەچی خۆم لە قسەکانی خۆم ناگەم، هەرچەند بۆ فەقێکانیشمی روون دەکەمەوە، چونکە ئەم مەسەلەیە لە چوارچێوەی تێگەیشتنی راستی بەدەرە. چەند ساڵیشە بەدوای گەیشتن بەم تێگەیشتنەدا دەگەڕێم، کەچی هەر ناگەمە جێ. ئەوەندەم چاو ورد کردەوە بۆئەوەی چاوم بە ناوچاوی یار بکەوێ کە ناسینی راستەقینەی زاتی خوایە، چاوم وەك داری سەوز بوو وشك راوەستا، کەچی گۆشەیەکی برۆی یارم هەر نەدی و شتێکی بەکەڵکم لێ حاڵی نەبوو... ئەوەندەم خوێندەوە و ئەوەندە دەرسم وتەوە دڵم وەك دەریای زانستی لێ هات، کەچی هێشتا لە سەرەتای زانستی راستەقینە نەگەیشتووم.

ئەم چوارخشتەکییە ئیشارەتێکی تیایە بۆ ئەو ئایەتە کە دەفەرموێت:

«وَ مَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلاً» واتە: لە زانستێکی کەم زیاترتان پێ نەدراوە، چونکە بەری زانست ئەوەندە پانە ئەوپەڕی دیار نیە.

شیعری لەم جۆرە لای ئەهلی تەسەووف زۆرە. نموونەیەکی شیعرەکەی سەیید شەریفی عەللامەیە کە دەفەرموێت:

هفتاد و دو سال سعی کردم، پس از آن
معلوم شد که هنوز هیچ معلوم نشد

واتە: حەفتا و دوو ساڵ هەوڵم دا و خوێندم، کەچی پاشان تێگەیشتم کەوا هێشتا هیچ فێر نەبووم.

-٢٦-

وەکوو مەحرووومی نۆشینی مەیی ئەو لەعلی نۆشینەم
لە زەوقی چەشتنی نێشی موژەیشی بێبەشە سینەم(١)
گەهێ دەردێ دەکا دەرمان، بە قەتڵێ گەه دەدا فەرمان
«منم کز غایت حرمان نە با آنم، نە با اینم»(٢)

-٢٦-

ئەم چوارخشتەکییەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) نۆشین «ی دووهەم»: نووشین، ئەوەی بە ئاسانی قووت بچێ. نێش: چزوو.

واتە: نە ئەوەتە یار بە پێ‌چەشتنی شەرابی گەوارای لێوی لەعل‌ڕەنگی شادمانم بکا و، نە ئەوەتە بە ئازاری برژانگی سینەم لەت بکاو بمکوژێ.

(٢) گەهێ: جارێك.

واتە: جارێك دەرمانی دەردی دڵدارێکی دەکا و جارێکی‌تر فەرمانی کوشتنی دڵدارێکی‌تری دەدا. بەڵام من لەوپەڕی بێ‌بەشیدام، نە لەگەڵ ئەوانەم کە دەرمانی دەردیان دەکا و، نە لەگەڵ ئەوانەم کە فەرمانی کوشتنیان دەدا.

ئەم بەیتی دووهەمە هی موفتی زەهاوییە.

جەنابی شێخ موحەممەدی خاڵ لە کتێبەکەیدا «موفتی زەهاوی» دەیگێڕێتەوە کەوا «لە ساڵی «١٢٩١ هـ» مەحوی لەگەڵ چەند مەلایەکی‌تر لە سلێمانی نەفی ئەکرێن بۆ بەغدا، لەوێ ئەچێ بۆ دیدەنی موفتی. زەهاوی لەبەر پیری و چاوکزی مەحوی ناناسێتەوە، وە لە میانەی قسەدا ئەم شیعرەی خۆی ئەخوێنێتەوە. مەحویش ئەڵێ: قوربان! ئەم شیعرەت روباعییە، شیعرەکەی پێشووی ئەمەیە:

وەکوو مەحرووومی نوشینی مەیی ئەو لەعلە نۆشینەم
لە زەوقی چەشتنی نێشی موژەیشی بێبەشە سینەم

ئەنجا موفتی ئەیناسێتەوە، ئەفەرموێ: ئافەرین مەحوی! بەخوا وابزانم دواییمە کە نەمناسیتەوە. ئەنجا مەحوی کوتوپڕ ئەڵێ:

جەنابی موفتی ئەفەندی! رشێنەیەك باران   لە دڵتی شتەوە نەقشی مەحەبەتی یاران
خەیاڵی ئێوە بە لێشاوی توندو تیژی سروشك   نەچۆتەوە لە عەقیقی دڵی وەفاداران(*)

(*) محمدی خاڵ، مفتی زەهاوی، ل ٢٧، بەغدا، ١٩٥٣.

-٢٧-

ئـەو شــەڕانـی، مـن ئـومێدی ئـاشتیم
«پر غـلط بـود آنـچه مـا پـنداشـتیم» (١)
کێ لە باغی قودسی هەڵکەندم، هەر ئەو...
نــــاشتی لەم شــــۆرەزارەم نــاشتیم (٢)

-٢٧-

ئەم چوارخشتەکییەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١)واتە: دۆست شەڕانییە لەگەڵمدا و دەیەوێ لە ژێر باری تەکلیفدا بمکوژێ کە ئاسمان و زەوی پێیان هەڵنەگیرا، ئیتر چۆن بە من هەڵدەگیرێ. هەرچیم کـرد تـەکـلیفی لەسـەر شـان هەڵنەگرتم، دەرکەوت ئەوەی ئێمە بەتەمای بووین بە هەڵە دەرچوو، وامان دەزانی کە هاتینە دنیاوە بە خۆشی رادەبوێرین، بەڵام وانەبوو. کەوتینە ژێر باری تەکلیف.

نیوە فارسییەکەی ئەم بەیتە، نیوەی ئەم بەیتەیە:

ما ز یاران چشم یاری داشتیم
پر غلط بود آنچه ما پنداشتیم

واتە: ئێمە چاوەڕوانی یارمەتی بووین لە دۆستانەوە، بەڵام ئەوەی ئـێمـە بـە خـەیاڵمـاندا دەهات پڕ بوو لە هەڵە.

ئەو شەڕانی (ن): جەنگجۆ ئەو. ئومێدی (ن): بە ئومێد.

(٢)شۆرەزار: بەردەلانێ کە هیچی تیا نەڕوێ. ناشتیم: ناچیزیم.

واتە: من کە هێشتا لە عالەمی ئەرواحدا بووم و نەهاتبوومە دنیاوە، بۆ خۆم سەربەست بووم و تەکلیفی هیچم لەسەر نەبوو. ئەو خوایەی لەو باخە پیرۆزەی هەڵکەندم، هات نـاچیزی و بێقابیلەتی منی لەم زەوییە بێپیتەی لەشمدا ناشت. جا دەبێ تۆوێکی ناچیزی وەك گیانم کە لە زەوییەکی بێپیتی وەك لەشمدا نێژرابێ، چ بەرێك بدا؟.

-٢٨-

جەنابی موفتی ئەفەندی! رشێنەیەك باران
لە دڵتی شتەوە نەقشی مەحەبەتی یاران (١)
خەیاڵی ئێوە بە لێشاوی توندو تیژی سروشك
نەچۆتەوە لە عەقیقی دڵی وەفاداران (٢)

-٢٩-

بریناتی دەروونم، چاوەکەم! وەك چاوەمە وێران
لە وێرانی مەپرسە، هەم دەر و هەم ناوەمە وێران (١)
بە دڵ رازی نەبوو رۆیی، لە حوجرە هەم لە بەرچاوم
بە جارێ ماڵی دڵم و خۆم و هەردوو چاوەمە وێران (٢)

-٢٨-

ئەمە ئەو چوارخشتەکییەیە کە لە پەراوێزی چوارخشتەکی ژمارە «٢٦»دا لێی دواین و وتمان مەحوی بۆ موفتی زەهاوی وتووە.

(١)رشێنە: بارانێکی کەم کە هەر ئەوەندە بێ ئاورشێنێکی زەوی بکات.

شتەوە: شۆردەوە.

مەعنای چوارخشتەکییەکە هەمووی پێکەوە دێ.

(٢)واتە: جەنابی موفتی ئەفەندی، ئەو فرمێسکانەی بە هۆی پیرییەوە لە چاوت دادەوەرێن، نەخشی خۆشەویستی دۆستانیان لە دڵت شتوەتەوە، بەڵام بەش بە حاڵی ئێمە ئەو فرمێسکە توندو تیژەی دەرد و مەینەت کە بەچاوماندا لێشاوی کردووە، یادی ئێوەی لە دڵی خوێناوی وەك عەقیقی ئێمەی بە وەفا هەڵنەگرتووە.

-٢٩-

ئەم چوارخشتەکییەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١)مەعنای چوارخشتەکییەکە هەمووی پێکەوە دێ.

(٢)واتە: ئازیزا! دەر و ناوم وێرانە؛ برینی دروونیشم وەك چاوەکانم نارەحەتە، چونکە یار نە بە دڵم رازی بوو و نە لە ژوورەکەمدا دانیشت و نە لەبەرچاویشم مایەوە. لەبەر ئەوە دڵیشم و گیانیشم و هەردوو چاویشم هەموو بە هۆی دوورکەوتنەوەی یارەوە وێران بوون.

-٣٠-

چوو ئەو فیرعەونە حیزە بۆ جەهەننەم، قوڕ بە سەر هامان
دەبێ ئەسبابی زووتر چوونە خزمەت ئەو بدا سامان (١)
لەوانە و هەم لە ئەمسالی ئەوانە، یارەبی هەر ئان
جەهەننەم پڕ بکەن، جەننەت تەهی بێ بۆ موسوڵمانان (٢)

-٣١-

چوته چم سروی چمان اشکم چمان
چم لچم جاری نبی بو چم چمان
چم له بیداری چمی بختی چمی
چم دکا دیوت لچم کمتر چمان (١)

-٣٠-

ئەم چوارخشتەکییەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) واتە: فیرعەونی حیز مرد و چوو بۆ جەهەنم. قوڕ بەسەر هامانی وەزیری کە پاش مردنی ئەو ناتوانێ وەك جارانی بژی و دەبێ دەستوبرد بکا خۆی کۆکاتەوە تا زوو بگاتە خزمەتی فیرعەون لە جەهەننمدا، چونکە پاش فیرعەون ئیتر دنیا جێگەی ئەوی تیا نابێتەوە.

ناوبردنی فیرعەون بە حیز ئیشارەتە بۆ ئەوە کە مەشهوورە فیرعەون حیز بووە و هامانیش بەوەی زانیوە و، کە فیرعەون ویستوویە ئیددیعای خوایەتی بکا، پرسی بە هامان کردووە. ئەمیش وتوویە ئەگەر نیازی وات هەیە راوەستە تا هیچ نەبێ ئاوەڵەکانی منالیمان دەمرن کە ئاگایان لە حاڵت هەیە، با ئابڕووت نەبەن...

(٢) ئان: کات. تەهی: چۆڵ.

دیارە مەحوی ئەم چوارخشتەکییەی بەبۆنەی مردنی گەورەیەکی واوە وتووە کە خۆشیان لەیەك نەهاتووە و مەبەستی لە هامانیش بەردەستێکی قسە رەوای بووە و پلاری ئەوەی تێ گرتووە کەوا بە مردنی ئاغەی ئیتر سەردەمی ئەویش بەسەرچوو...

-٣١-

ئەم چوارخشتەکییەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

-٣٢-

بنووسه، پیری دڵم ئه‌مری کرد، ئیتاعه‌م کرد
له‌ ئیبتیداوه‌ که‌ به‌یتێ موناسبی دیوان (١)
گه‌دایه‌کی وه‌کوو «مه‌حوی»، قه‌له‌نده‌رێکی کورد
میسالی پادشه‌هی فورسه‌، ساحێبی دیوان (٢)

-٣٣-

ئه‌ربابی غینا ئه‌وه‌نده‌ غه‌ڕڕه‌ به‌ زه‌ڕن
بێ بۆنی به‌هار و دیتنی جۆ ده‌زه‌ڕن (١)

☞

(١) هه‌رچه‌ند به‌شێکی ئه‌م چوارخشته‌کییه‌مان بۆ راستکراوه‌ته‌وه‌ و بۆچوونێکی تایبه‌تیشمان بۆ ئه‌و به‌شه‌که‌ی هه‌یه‌، له‌به‌ر بێ‌متمانه‌ییمان به‌ ته‌واوی راستکردنه‌وه‌ و بۆچوونه‌که‌مان، وامان به‌ باش زانی هه‌ر به‌ رێنووسه‌ کۆنه‌که‌ی خۆی بینووسینه‌وه‌ و هیچی له‌سه‌ر نه‌نووسین و به‌جێی بهێڵین بۆ لێکدانه‌وه‌ی خوێنده‌واران و دوارۆژ.

-٣٢-

مه‌حوی ئه‌م چوارخشته‌کییه‌ی بۆ سه‌ره‌تای دیوانه‌که‌ی داناوه‌. له‌ نوسخه‌ چاپکراوه‌که‌شدا، له‌ لاپه‌ڕه‌ی یه‌که‌مدا له‌پاش ناوی دیوانه‌که‌وه‌ نووسراوه‌ته‌وه‌.

(١) واته‌: دڵم که‌ پیر و مورشیدمه‌ فه‌رمانی دامێ که‌وا له‌ سه‌ره‌تای دیوانه‌که‌مه‌وه‌ شیعرێکی وا بنووسم بۆ شوێنه‌که‌ ده‌ست بدا. منیش به‌گوێم کرد و وتم... تاد.

(٢) قه‌له‌نده‌ر: ده‌روێش، که‌سێ هیچ شك نه‌با و ده‌ستی له‌ دنیا داشتبێ. فورس: فارس.

واته‌: کوردێکی قه‌له‌نده‌ری هه‌ژاری وه‌ك مه‌حوی به‌م دیوانه‌ شیعره‌یه‌وه‌ وه‌ك شاهه‌نشای خاوه‌ن دیوه‌خانی ئێران وایه‌، چۆن خه‌ڵك له‌ نان و خوانی شای ئێران ده‌خۆن، ئه‌دیبانیش خۆراکی شیعر و ئه‌ده‌ب له‌م دیوانه‌ شیعره‌ کوردییه‌ی مه‌حوی وه‌رده‌گرن.

ئه‌م چوارخشته‌کییه‌ نیشانه‌ی ئاشکرای شانازی کردنی مه‌حوییه‌ به‌ کوردایه‌تی خۆیه‌وه‌.

-٣٣-

ئه‌م چوارخشته‌کییه‌ش له‌ دیوانه‌ چاپکراوه‌که‌دا نیه‌.

ئـــەميانە مـــەقام و، بــــەستەيان نــاشكورييە
يـــەعنى دەوەڕن ئـــەگـــەر دەمــێ بــێ نــەزەڕن (٢)

-٣٤-

ئەگەر لەيلا، ئەگەر فەرهادە، تا حەشر هەر بىن مـەمنوون
لە يومنى عيشقە، فەيزى حوسنە، وا بەم روتبە نائيل بوون (١)
دەكەن رەشتاڵەيەكـى دەشـتەكـى بـاسى لەگـەڵ شـيرين
دەبەن بەرد هەڵكەنێكى كێزرى ناوى لەگەڵ مـەجنوون (٢)

(١) ئەربابى غينا: دەوڵەمەندان. غەڕڕە: مەغروور و بايى بوو.

واتە: دەوڵەمەندەكان ئەوەندە بايى بوون بەو زێڕ و زێوەى هەيانە، سروشت و رەوشتى نێرەكەرى دابەسراويان وەرگرتووە، بێ ئەوەى بۆنى بەهاريش بكەن يا دەنكە جۆيەكيان چاو پێ بكەوێ هەميشە لە خۆيانەوە دەزەڕێنن.

(٢) واتە: زەڕينەكەيان لەباتى مەقام وتنيانە و بەستەى پاش مـەقامەكـەشيان ئـەوەتە دەست دەكەن بە ناشوكرى كردنى ئەو ناز و نيعمەتەى خوا پێى داون و بە كەمى دەزانن و زيـاتريان دەوێ. بە كورتى ئەمانە ئەگەر دنيا بە ئارەزووى دڵيان بێ، دەزەڕن و خۆيانيان لێ بايى دەبێ، ئەگەر كەمێكيش بە ئارەزووى دڵيان نەبوو، تووڕە دەبن و دەست دەكەن بە ناشوكرى وتن و كوفرانى نيعمەتكردن.

مەحوى لە بەيتى دووهەمدا ناشوكرى كردنى شوبهاندووە بە وەڕين و ناشوكرىكەرانيشى شوبهاندووە بە سەگ.

-٣٤-

ئەم چوارخشتەكييەش لە ديوانە چاپكراوەكەدا نيە. ·

(١) يومن: پيت و بەرەكەت.

مەعناى چوارخشتەكيبەكە هەمووى پێكەوە دێت.

(٢) كێزرى: هەڵەشە و خودسەر.

واتە: لەيلاى دولبەرى مەجنوون و فەرهادى دڵدارى شيرين پێويستە تا رۆژى قيامەت هەر

-٣٥-

لەوساوە، نووری دیدە! کە چاوم بڕیـوە مـن
بۆ هاتنت لە ڕێگەکـە چـاوم بـڕیـوە مـن (١)
حائیل نەما لە بەینی بـەری پـێت و دیـدەما
فەرموو کە پەردەکەی سەبەلم هەڵبڕیوە من (٢)

☞

مەمنوونی دڵداری بن کەوا پایەیانی بەرزکردەوە کە ئێستا ناوی ئەویان لەگەڵ ناوی شـیرینی ئەرمەن دەبرێ و ناوی ئەمیان لەگەڵ ناوی مەجنوونی عـامیری. ئـەگـینا ئـەگـەر لە سـایەی عیشقەوە نەبوایە و مەجنوون دڵی لە لەیلا نەچوایە، کێ ناوی ئەم کچە دەشتەکییە ڕەشتاڵەی دەکرد بە هاوناوی شۆخێکی وەك شیرینی ئەرمەن؟. ئەگەر شیرینیش دڵی لە فەرهاد نەچوایە کێ ناوی بەردهەڵکەنێکی هەڵەشەی وەك ئەمی دەخستە پاڵ ناوی بۆ عیشق سووتاوێکی وەك مەجنوونی عامیری؟.

-٣٥-

ئەم چوارخشتەکییەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

مەحوی ئەم چوارخشتەکییەی پاش بڕینی چاوی بۆ شێخ موحەممەدی موفتی وتووە کە چاوەڕوانی بووە بچێ بەبۆنەی چاوبڕینەکەیەوە سەری لێ بدات.

(١)واتە: بینایییەکەی چاوم! لەوکاتەوە کە چاوم بڕیوە و توانای ڕوانـینم پـەیداکـردووەتەوە، چاوم بڕیوەتە ڕێگا چاوەڕوانی هاتنت دەکەم.

لە نێوان هەردوو «بڕیوە»دا جیناسی تەواو هەیە.

(٢)حائیل: پەردە، دیوار. سەبەل: یەکێکە لە نـەخۆشـییەکـانی چـاو و نـیشانەکـەی ئـەوەیە شتێکی وەك پەردە بەسەر چاودا دێ ڕێگای دیتنی لێ دەگرێ.

واتە: پەردەی سەبەلم بەسەر چاومەوە هەڵبڕیوە و پەردە لە نێوان دیدەم و بەردی پـێتـدا نەماوە، فەرموو دەرکەوە.

-٣٦-

ئەشکم قەتاری بەست و هەناسەم سـوار بـوو
رۆحم چووە، بە قەسدی سەفەرکەی سوار بوو[١]
لەو سەرگرانی نازە بپرسن لەسەر چی، بۆچ...
بێگانە بوو لە یار و بـە بـێگـانە یـار بـوو؟[٢]

-٣٧-

ئەم پارەپەرستانە لە خـۆیـان کـە دەچـن زوو
دەخلّی نە پەلی دێوە، نە بای باڵی پەری بوو[١]
عـاقڵن و فـەقەت فـێ لەگـەڵی دیـتنی پـارەن
ماهی نەوی ئەم قەومە هیلالی قەمەری بوو[٢]

-٣٦-

ئەم چوارخشتەکییەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) واتە: فرمێکسی چاوم دڵۆپ لەدوای دڵۆپ دێتە خوار و هەناسەم سواربووە و گیانم بـە نیازی دەرچوون رێی گرتووەتەبەر. ئەوەش بە هۆی ئەوەوەیە کە یارم بە نیازی سەفەر سوار بووە و کەوتووەتە رێ.

(٢) واتە: لەو یارە بپرسن کە ئەوەندە ناز بە چاویەوەیە سەری قورس بووە، کەی بوو بە بێگانە لە دۆستان و بوو بە دۆستی بێگانان؟.

-٣٧-

(١) مەعنای چوارخشتەکییەکە هەمووی پێکەوەدێ.

باڵی (ن): دەستی.

(٢) نەو: نوێ، تازە. قەمەری: دراوێکی عوسمانییە وێنەی مانگی یەکشەوەی پێوەیە.

واتە: ئەم پارەپەرستانە کە زوو عـەقڵیـان لا نـامێنـێ و تـێك دەچـن، نـە دێو دەسـتیان لێ دەوەشێنێ و نە بای باڵی پەری لێیان دەدا. ئەمانە لە راستیدا عەقڵیان تێك نەچووە، بەڵام هەر کە پارە دەبینن فێیان لێ دێ، وەك چۆن فێدار کە مانگی نـوێ بـووەوە فـێکـەی لێ دێتـەوە، ئەمانیش کە وێنەی مانگی سەر قەمەریان دی، وەك فێدار عەقڵیان لا نامێنێ.

-٣٨-

ڕەشێ، بۆ کوشتنی، یەك ڕووڕەشێ بەدەستەوە بوو
بە دزییەوە وتـی: فـتوا دە، ڕوخســەتم فـەرموو[١]
وتم: کە دەردەکەوێ زوو کە ئەم غـەزاکـەرە تـۆی
بە دەستی سەوز و سپی بوونەوەی جەمال و ڕوو[٢]

-٣٩-

شــەمبە بــۆ ڕاو و، بــە یــەكشەمبە بـینا دانـێ، بـە دوو
شەمبە ڕیحلەت کە، حەجامەت بگرە گەر سێشەمبە بوو[١]

-٣٨-

ئەم چوارخشتەکییەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) مەعنای چوارخشتەکییەکە هەمووی پێکەوە دێ.

(٢) واتە: کابرایەکی ڕەش خۆی ئامادە کردبوو بۆ کوشتنی کابرایەکی خـراپـی ڕووڕەش. بـە دزییەوە داوای لێ کردم فتوای بۆ بدەم بیکوژێ. منیش پێم وت: ئـاخر دەردەکـەوێ کـە تـۆ کوشتووتە و دەستبەجێ پێت دەزانن، چونکە دەستت سەوز دەبێ و ڕووت سپی دەبێ.

مەحوی لەم چوارخشتەکییەیدا. لە کـاتێکـا کـە ئـەو پـیاوە ڕەشـە لە ئـەنجامی کـوشتنی پیاوخراپەکە دەترسێنێ. هانیشی دەدا بۆ کوشتنی بەوەکە دەڵێ دەستت سەوز دەبێ و ڕووت سپی دەبێتەوە.

ئەم چوارخشتەکییە لە دەسنووسە پاکنووس نەکراوەکەی شاعیردا بەمجۆرەیە:

ڕەشێ کە کوشتنی ئەو ڕووڕەشەی بـەدەستەوە بـوو
بـە دزیـیەوە وتـی: مـن دەیکـوژم، وتـم: هـێندوو!
چ مـومکینە کـە نـەزانـن کـە ئـەم غـەزاکـەرە تـۆی
بە دەستی سەوز و سپی بوونەوەی جـەمال و ڕووی؟!

-٣٩-

ئەم چوارخشتەکییەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) ڕیحلەت: سەفەر. حەجامەت: کەڵەشاخگرتن.

چوارشەمبە بـۆ دەوا نـۆشـین و، شـەمبەی پـێنـجەمین...
بۆ موناجات و دوعـایە، جـومعە بـۆ تـەزویج و شـوو[٢]

-٤٠-

لە دەوری دڵمی کە دی ئەم هەموو غـەم و تـەعەبە
دەروونی کەیلە لە زووخاو و دەرد و تا بـە لەبـە[١]
وتـــی: بـبێ دڵە! وەك تـۆ خـراپ و شـیفتە حـاڵ؟
بـــەڵێ هـــەیە لە مـــن ئـاشوفتەتر: وڵاتـی بـەبە[٢]

---

(٢) تەزویج: ژن بە شوودان. لەوانەشە مەبەستی چوونە لای ئافرەت بێ. ئەمەی مەحوی لەم چوارخشتەکییەدا دەیڵێ، گوایە تاقیکردنەوەی پێشینانە و هەر کارێ لەم کـارانـە لە رۆژە بـۆ دیاری کراوەکەیدا باش و بەبەرەکەتە...

-٤٠-

ئەم چوارخشتەکییەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) هەموو: دەتوانرێ بە «هەم و»یش بخوێنرێتەوە. کەیل: پڕ.
مەعنای چوارخشتەکییە کە هەمووی پێکەوە دی.

(٢) خەراب: وێران. شیفتەحاڵ: سەرلێ‌تێکچوو. وڵاتی بەبە: ئەو ناوچەیەی لەژێر دەسەڵاتی میرنشینی باباندا بووە.

واتە: کە ئەم هەموو دەرد و مەینەت و ماندوویەتییەی لە دەوری دڵمدا دی و دیتی ناوی دڵم پڕە لە دەرد و زوخاو و گەیشتووەتە سەر لێو، لە دڵی پرسی ئاخۆ ئەی دڵ لە تۆ ویرانتر و حاڵ تێکچووتر لە دنیادا ببێ؟ دڵیش وەڵامی دایەوە وتی: بەڵێ، وڵاتی بابان لە من وێرانتر و پەشێوترە.

ئەم چوارخشتەکییەی مەحوی پریشکێکە لەو گیانی کوردایەتییەی لە پارچە شیعری:

قوربانی تۆزی رێگەتم ئەی بادی خۆش مروور!
ئەی پەیکی شارەزا بە هەموو شاری شارەزوور!

ی «نالی» و لە پارچە شیعری:

جانم فیدایی سروەکەت ئەی بادەکـەی سـەحەر!
ئەی پەیکی موستەعید لە هەموو راهی پڕ خەتەر!

☜

-٤١-

دڵم وەك غـونچە پـڕ خـوونی «فـیراقـی» سـەبز پـۆشـێکـە
وەکوو سونبول حەواسم تـەفرەقەی کـاکـۆڵ بـە دۆشـێکـە[1]
کـە شـایەد بـێـتـەوە بـۆ سـەیری شـینی ئـەم سـیابەختە
بە مەرگی «مەحوی» ئەی نەی ناڵەیێ، وەی دەف خورۆشێ کە![2]

☞

ی «سالم»دا تیشك دەداتەوە و، دەنگێکی زوڵاڵی دەربڕینی بێزارییە لەو جەور و ستەمەی داگیرکەرە عوسمانییەکان لە وڵاتی بابان و تێکرای کوردستانی ڕۆژاوادا بەرپایان کردبوو.

-٤١-

ئەم چوارخشتەکییەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) سەبزپۆش: بەرگی سەوز لەبەرکەر. لەوانەیە مەبەست سەیید، یا کەسێك بێ لە بنەماڵەی «سەبزەپۆشی» کە لە بنەماڵە مەشهوورەکانی کوردستانە، یاخود کچێك بێ کە بەرگی خامەکی سەوزی لەبەرکردبێ.

دۆش: کۆڵ.

واتە: وەك چۆن خونچەی بەرگ سەوز پڕە لە گەڵای سووری نەکراوە، دڵی منیش پڕە لە خوێنی دەردی دووری دۆستێکی جل سەوز، یا سەبزە پۆشی، یا سەیید و، بە هۆی یارێکی قژ بەسەر شانا بڵاوبووەوە، هەستم پرژ و بڵاو بووە وەك سونبول کە گەڵاکەی بڵا و دەبێتەوە.

لە دەسنووسەکانی بەردەستمانا، تەنها یەکێکیان نەبێ، جیگەی وشەی «فیراقی» بە بۆشی هێڵراوەتەوە. وەختی خۆی مامۆستا گۆران و شێخ موحەممەدی مەحوی و کـاکـەی فـەلاح، پشت بەو تاقە نوسخەیە، وشەی «فیراقی»یان لەو بۆشاییەدا داناوە کە زۆر لەبارە بۆی. بۆیە ئێمەیش هەر بە شوێن پێی ئەواندا چووین.

(٢) واتە: ئەی شمشاڵ با ناڵەیەکت لێ بەرز بێتەوە و تۆیش ئەی دەف هاوارێك بکە، بـڵێن مەحوی مردووە، بەڵکوو یار بگەڕێتەوە بۆ سەیری شینی منی چارەڕەش.

لە کۆکردنەوەی «سەبزە» و «شین» و «سیا»دا تەناسوب و وشە ئارایییەکی ناسك هەیە.

-٤٢-

یەکێ پرسی: کە پێغەمبەر لەگەڵ ئەم شەوکەت و شانە
چ موجیب موتتەسیل پڕ فیکرەت و دائیم بە ئەحزانە؟[١]
لەپاش «ئەلف و ئەوەند» ئەم جوابە جوانەی دایەوە شەیتان
ئەمەی دیوە کە ئوممەت وا ئەسیری نەفس و شەیتانە[٢]

-٤٣-

«مەحوی» کە غەیری دەستی دوعا هیچیکەی نیە
مەعزوورە، پێ شکستە نەهاتۆتە تەعزیە[١]
ئەو ئەجرە گەورەیەت کە لەبەر چاوی ئەو هەیە
مەجبووری کردووە کە بە سەر بێتە تەهنیە[٢]

-٤٢-

ئەم چوارخشتەکییەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) چ موجیب: لەبەرچی، هۆی چیە؟ موتتەسیل [«مُتَّصِل»]: هەمیشە. ئەحزان: خەم و خەفەت.

(٢) ئەلف و ئەوەند: هەزار و ئەوەندە ساڵ. ئەفسانەیەك لەناو كوردانـدا باوە گوایە لە پێغەمبەریان (د.خ) پرسیوە: کەی دنیا ئاخر دەبێ؟ ئەویش فەرموویە: پاش ئەلف و ئەوەندە ساڵ.

-٤٣-

(١) مەعزوور: ئەوەی بیانووی هەبێ. پێ شکست: قاچ شکاو.
مەعنای چوارخشتەکییەکە هەمووی پێکەوە دێ.

(٢) تەهنیە: پیرۆزبایی.

واتە: من کە لە دەستی بۆ دوعای خێر پانکراوە بەولاوە هیچیتر شك نابەم، عوزرم هەیە کە نەهاتوومەتە پرسە و سەرخۆشی لێ کردنتان، چونکە قاچم شکاوە. بەڵام ئێستا کە دەزانم خوا چ جەزایەکی خێرتان دەداتەوە بەرامبەر بەوکۆسەی لێتان کەوتووە، ناچارم ئەگەر بە پێیش

ـ٤٤ـ

مەیلی تیباع و دڵ بە جونوونە و بە هارییە
نەشئەی نەسیمی سوبحدەمی نەوبەهارییە[(١)]
بەم زارییە کە ئاتەشی بەردایە جەرگی گوڵ
بولبول، مەگەر زوبانەیی دڵیە لە زارییە[(٢)]

ـ٤٥ـ

زەمانە بەعزە کەسانێ لەپڕ کە هەڵدەبڕێ
ئەوەندی هەڵدەبڕێتن هەتا لە کەل دەبڕێ[(١)]

☞

نەتوانم بێم لەسەر سەر بێم بۆ پیرۆزبایی لێ کردنی ئەو جەزای خێری گەورەیە کە خوا بۆی د ناون.

دیارە مەحوی ئەم چوارخشتەکییەی بۆ پرسەی کۆچی دۆستێکی خاوەن ڕێ و شوێن و لە شوێندا دانیشتنی دۆستێکی تر وتووە کە ئەویش هەر لە بنەماڵەی کۆچ کردووەکە بووە.

ـ٤٤ـ

ئەم چوارخشتەکییەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) واتە: دڵ و سروشت ئارەزوویان لە شێتی و هارییە، چونکە شنەی نەسیمی بەیانیانی بەهار دێت و هەموو شتێ لە خۆشییاندا دەکەوێتە سەماکردن.

(٢) واتە: وادیارە بولبولیش کەوا بە کوڵ دەگری، ئاگری بەرداوەتە جەرگی گوڵ و سووری هەڵگێڕاوە و، بڵێسەی ئاگری دڵی بە سۆزیەتی لە دەمیدا زوبانەی کێشاوە. مەبەست لە ئاگربەردانە جەرگی گوڵ ئەوەتە گوڵەکان ـلەبەرئەوە کە بەهارە ـگەش و سوورن و پەڕە پەڕەی گوڵە سوورەکان وەك ئەوەیە ئاگر لە هەمولایەکەوە بڵێسەی بەرز بێتەوە.

ـ٤٥ـ

ئەم چوارخشتەکییەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) لە کەل دەبڕێ: قاچی لە لووتکەی شاخیش بەرز دەبێتەوە.

کەسانێ (ن): زەواتێ.

بــە یــەك دوو كـلكە بـەرەو ژووری بـردەوە دنـیا
بــە تـاقە نـووكە شـەقێكـی فـڕێ دەدا لە پـڕێ (٢)

-٤٦-

ڕێی خســتە خــەستەخانە كــە یـاری خـوجەستە پـەی
جێی چاوەزارە «مـەحوی»! ئـەم ئـەسرارە دەرنـەخەی (١)
ســایەی هــومایی دەوڵەتــە كــەوتۆتــە ســەر ســەرت
داوێنـــی هــەوری ڕەحــمەتە، مـفتی لە دەست نـەدەی (٢)

---

(٢) كلكە: پەنجە پێوەكردن و ختەدان.

مەعنای ئەم چوارخشتەكییە لە مەعنای چوارخشتەكی ژمارە «١٣» دەچێ.

-٤٦-

ئەم چوارخشتەكییەش لە دیوانە چاپكراوەكەدا نیە.

(١) خوجەستەپەی: پێ و قودووم خێر.

مەعنای چوارخشتەكییەكە هەمووی پێكەوە دێ.

(٢) هوما: باڵدارێكە دەڵێن بە سەر هەركەسێكەوە سێبەر بكا، دەبێ بە پادشا.

واتە: دۆستی پێ و قودووم خێر هات بۆ ماڵی مەحوی نەخۆش. دەخیلە دەنگوباسی ئەو هاتنەی نەزڕێنی و بۆ كەسی نەگێڕیتەوە، چونكە ئەگەر خـەڵك بـزانـن ئـەو سـەربەرزییەت دەسگیر بووە و دۆست هاتووە بۆ هەواڵ پرسیت، دەتكەن بە چاوەوە. سێبەری دۆست كـە هاتووە بۆلات وەك سێبەری هومایە كەوتووەتە سەر سەرت و دەبی بـە پیاوێكـی گـەورە و داوێنی كە بە ژوورەكەتدا كشاوە هەوری ڕەحمەتە و بارانی بەرەكەتت بەسەردا دەبـارێنـێ، نەكەی بە خۆڕایی لە دەستی خۆتی بدەی، یا نەكەی «مـوفتی» لە دەست بـدەیت و بـهێڵی بگەڕێتەوە، ئەگەر «موفتی» بووبێ چووبێ بۆ سەر لێدانی.

-٤٧-

هەی لە ژن کەمترا موعەتتەل بۆچی؟ نەیژەن! لێدە نـەی
ساقیا! سـاقت شکـێ، بـەس رابـووەستە، بـێنـە مـەی [١]
ئـەو قـــورِومســـاغە دەڵێن پـیری مـوغانە، پـێی بـڵێن...
پیری ئاخر شەڕا دەری مەیخانە تاکەی دادەخەی؟! [٢]

-٤٨-

بـە بـێ بـەزمی حـوزووری تـۆ حـەرامـم کـردووە بـادە
نەوەك بشکێ بە نەشئەی مەی خوماری دەردی بێ تۆیی [١]
لە مــیحنەتخانەکــەی مـندا، بـەبێ تـۆ هـەر بـرارِۆیـە
کە جـارێ ئـێوە نـاپرسن لە مـن بـۆچـی بـرا رۆیـی! [٢]

-٤٧-

ئەم چوارخشتەکییەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) موعەتتەل بۆچی: بۆچی ماتڵی؟.

(٢) دەر: دەرگا.

مەبەستی لەوەیە پیری موغان دەبێ هەمیشە دەرگای مەیخانەی کراوە بێ.

لەم بەیتەدا «ژن» بووە بە قوربانی دروستکردنی وشەئاراییەك بۆ هاوسەنگکردنی لەگەڵ وشەی «نەیژەن»دا، لەکەی کۆنەپەرستانەی ژن بە سووك زانینیش هەر لەپێناوی ئەو وشەئاراییەدا نووساوە بە ناوچاوی ئەم چوارخشتەکییەی مەحوییەوە.

-٤٨-

ئەم چوارخشتەکییەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) بادە: مەی. خومار: سەرئێشە و نارەحەتی پاش سەرخۆشی.

واتە: لەوکاتەوە کە لە تۆ جوێ بوومەتەوە شەرابم لە خۆم قەدەغە کردووە، چونکە ئەگەر بخۆمەوە خەفەتی دەردی بێتۆییم لەبیر دەچێتەوە. منیش ئەوەندە بەوەفام نامەوێ تاوێك یادت لە دڵمدا نەبێ و خەفەتت بۆ نەخۆم.

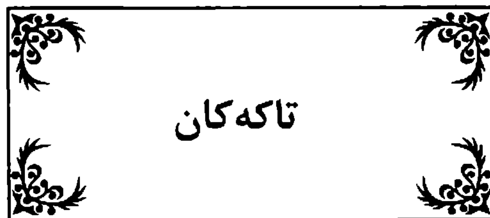
(٢) واتە: ماڵە پڕ لە دەرد و مەینەتەکەی من، یا ماڵی دڵم هەمیشە پڕە لە شین و برارۆکردن

لەبەر ئەوە کە ئێوە ناکەن جارێك بپرسن بڵێن ئەم برایەمان بۆچی رۆیشت.

وشەی «میحنەتخانە» یا «بیتالأحزان»ی عەرەبی لە ئەدەبیاتی کلاسیکیدا بە ماڵی حەزرەتی یەعقووب دەڵێن کە حەزرەتی یووسفی لێ ون بووبوو کە براکانی بردبوویان و خستبوویانە ناو بیرێکەوە. پاشان لەو مەعنایەوە وەرگیراوە بۆ دڵی خەمگین.

وشەئارایییەکی ناسك لە نێوان «براڕۆیە» و «برا رۆیی»دا هەیە.

تاكەكان

-١-

لەم ئەهلەدا کە ئیشی کـەسی پـێ بـبێ ڕەوا:
یا پێیە، یا نە دەستە، وە یاخۆ بە دەست و پا[١]

-٢-

لەم سـەرایـە حـاجەتی پـێ بـێ ڕەوا
یا بە پێ، یا دەستە، یاخۆ دەست و پا[٢]

-٣-

دڵم بێ تابە، ئـەحواڵم خـرابـە
هەتا تۆمی دڵئارام و دڵئارا[٣]

-١-

ئەم تاکە بەیتانە هیچکامیان لە دیوانە چاپ دراوەکەی شاعیردا نین.

(١) واتە: لەناو ئەم خەڵکەدا کاری کەسێك بـەڕێوە دەچـێ، یـا خـۆی شـوێنـی بکـەوێ، یـا دەسەڵاتی هەبێ و پارە بدا، یا گەورەیەکی خاوەن دەست و پێ بێ، یا بکەوێتە دەست و پێی کەسێك و بیکا بە تکاکار.

-٢-

(٢) مەعنای ئەم بەیتەش وەك مەعنای بەیتی پێشوو وایە.

دیارە مەبەستی مەحوی لەم بەیتە و لە بەیتی پێشوویش ڕەخنەگرتنە لە نەریتی کۆمەڵ کە مافی بنیادەمی بێدەسەڵاتی تێدا خوراوە.

-٣-

(٣) واتە: تا تۆ مایەی ئارامی دڵم بیت و دڵخۆشکەرم تۆ بیت، دڵم بێ هـێز و حـاڵم خـراپ دەبێ.

-٤-

کەوا ئەو شۆخە تیرێکی بە «عَمداً» گرتە من «مەحوی»
«نمی‌دانم چ سان آرم بە جا شکرانەی خود را»(٤)

-٥-

بکە سەیری «فوتووحات» ئەر گەرەکتە تۆ فوتووحی رۆح
کتێبی دڵ موتالاکردنە، بڕوانە «مەکتووبات»(٥)

-٦-

تاجی سەری شاهانە خاکی دەری سەی ئەحمەد
سەر رشتەیی ئیمانە رشتەی سەری سەی ئەحمەد(٦)

-٤-

(٤) واتە: نازانم چۆن ئەو سوپاسە بەجێبهێنم کە پێویستە لەسەرم بەرابەر بەوە کە یار بە دەسەنقەست تیرێکی تێ گرتم و کوشتمی، چونکە کوژراوم و مەودای سوپاسکردنیم نەما.

-٥-

(٥) فوتووحات: «الفتوحات المکیّة» کە شێخ «محیِ الدّین ابن عربي» دایناوە.
مەکتووبات: کتێبی بەم ناوە زۆرە، بەناوبانگترینیان لە کوردستاندا مەکتووباتی ئیمامی رەببانی و مەکتووباتی کاك ئەحمەدی شێخە. ئێمە لامان وایە مەحوی یەکەمیانی مەبەست بێ.
واتە: ئەگەر دەتەوێ گیانت بکرێتەوە بۆ بەرەکەتی خوا، کتێبی «الفتوحات المکیّة»ی «ابن عربي» بخوێنەوە. ئەگەر دەشتەوێ تەماشای کتێبی دڵدارانی راستەقینەی عیشق بکەی، موتالای مەکتووبات بکە.

-٦-

(٦) واتە: خاکی بەردەرگای ماڵی سەیید ئەحمەد وەك تاجی سەری پادشاهان بەشکۆیە. تاڵی سەرووی بنەماڵەیشی سەرەتاڵی ئیمانە. مەبەست لەم تاڵی سەرووە پێغەمبەرە (د.خ) کە باپیرە گەورەیەتی.

-٧-

وەقـــتی هـەموو کـە کـردووە هـەر بـۆ وزووو زایـع
زاهید، بە بایەك ئەو هەموو سەعیەیشی چوو زایع(٧)

-٨-

مونەووەر نەبووە لەو «والشّمس»ی پـاری تـەلعەتەت خـۆ دڵ
موعەتتەر بێ دە لەم «واللّیل»ەکەی ئەمساڵی خەتت و خاڵ(٨)

-٩-

چاو و گوێ بخوازە بۆ ئیشی موهیم
«حُبُّكَ الأَشْـیاءَ یُـعْمِي وَ یُـصِمّ»(٩)

☞

دیارە مەحوی ئەم بەیتەی بۆ سەیید ئەحمەدی نەقیب وتووە کە زۆر دۆستی بووە.

لە یەکێ لە دەسنووسەکانی بەردەستماندا لەسـەر ئـەم بـەیتە نـووسراوە «مـعمّا»، بـەڵام نەنووسراوە بە ناوی کێوە، تا هەوڵی راستکردنەوەی بدەین.

-٧-

(٧) [وزوو «وضو»: دەسنوێژ] ئەم بەیتە لەبارەی مەعناوە لە بەیتی یەکـەمی پـارچـە شـیعری یەکەمی «پیتی عەین» دەچێ.

-٨-

(٨) ئەم بەیتەیش لەبارەی مەعناوە لە بەیتی دووهەمی پارچە شـیعری یـەکـەمی «پـیتی لام» دەچێ.

-٩-

(٩) واتە: کەسێك شتێك یا کەسێکی خۆش بوێ، چاوی لە ئاستیا کوێر و گوێی لە ئاستیا کەڕ دەبێ و عەیبی نابینێ و خراپەی نابیسێ. لەبەر ئەوە گەلێ جار لە هەڵویستیدا بەرامبەر بەو شتە یا بەو کەسە دەکەوێتە هەڵەوە. بۆیە پێویستە لە کاری گرنگدا هەرکەس چاو و گوێی تر بۆ خۆی بخوازێ تا باش ورد ببێتەوە یا گوێ شل بکا.

-١٠-

هەرچەندە تۆ «ئەمین»ی بەڵێ، ما دڵی ئەمن
نابێ لە سیحری نێرگسی فەتتانی تۆ ئەمین (١٠)

-١١-

ناوی زەنەخدانت لەناو باغی بەهەشتا بێتە نێو
سەر وەردەگێڕێ باخەوان هەر جێبەجێ بۆ تف لە سێو (١١)

-١٢-

درۆیە مەنعی جەمعی «ضِد»، نەزەر کەن
لە بەزمی ئەمشەوا رۆژێ دیارە (١٢)

-١٠-

(١٠)ما: ئەمما، بەڵام. نێرگسی فەتتان: مەبەست لە چاوە.

بۆمان راست نەکرایەوە ئەم «ئەمین»ە کێیە وا مەحوی باسی لێ دەکا.

-١١-

(١١)زەنەخدان: چەناکە.

واتە: لەناو باخی بەهەشتدا ناوی چەناکەی تۆ بێتە ناوناوان، باخەوانی باخی بەهەشت دەستبەجێ روو وەردەچەرخێنێ بۆ تفکردن لە سێو، چونکە سێوی باخی بەهەشت لە ئاست چەناکەی تۆدا هیچ نانوێنێ.

ئەم بەیتە موعەممایە بە ناوی «فتاح»ەوە. لێکدانەوەکەشی بەمجۆرە دەبێ: «سێو» بە عەرەبی پێی دەڵێن «تُفّاح». سەری «تفاح» کە «تف»ەکەیەتی وەردەگێڕێ و جێگۆڕکێ بە وشەکانی دەکرێ و دەبێ بە «فت»، جا «تفاح» دەبێ بە «فتاح».

-١٢-

(١٢)واتە: کە مەنتیقییەکان دەڵێن دوو شتی دژ پێکەوە کۆنابنەوە، راست ناکەن، ئەوە نیە لە کۆڕی تاریکی ئەمشەوی ئێمەدا رۆژی رووی یار دیارە؟.

-١٣-

تۆ بە کەرەم تیرەکەی گرتە «مەحوی» شوکر
ئەو ئە کەرەم کەوتووە، ئەم لە کەرەم کەوتووە(١٣)

-١٤-

من رۆژ رەشم و فەرقی نیە رۆژی من لە شەو
سەد رۆژ ئەگەر هەڵێ لە سەرم، رۆژم هەر شەوە(١٤)

-١٥-

وەکوو سەروت دەوێ لەم باغەدا بێ هەر بە سەربەرزی
وەکوو دانەی لە بن خاکا «دو روزی خاك بر سر زی»(١٥)

-١٣-

(١٣) واتە: کە تۆ بە پیاوەتی خۆت تیرێکت گرتە من، من لە سایەی خواوە تیرەکەتم بۆ کەوتە کەرەم و منی لە کەرەم خست و کوشتمی.

-١٤-

(١٤) واتە: من ئەوەندە بەدبەخت و سیا رۆژم، ئەگەر سەدجاریش رۆژی رووناکم لەسەر هەڵبێ، بەهۆی دووکەڵی رەشی هەناسەمەوە کە لە سینەی سووتاومەوە دەردەچێ، رۆژی رووناکم هەر شەوی تاریکە.

-١٥-

(١٥) دو روزی خاك بر سر زی: رستەیەکی فارسییە، واتە: یەك دوو رۆژ وا بژی خاك بەسەر سەرتەوە بێ.

واتە: ئەگەر دەتەوێ وەك دار سەروی ناوباخ بە سەربەرزی بژیت، یەك دوو رۆژ وەك تۆوی ژێر گڵ لەناو خاکدا بژی. مەبەستی لەوەیە پایەی بڵند لە ئەنجامی مەینەتکێشان و قوبوولکردنی نارەحەتی و خۆ بە کەم زانینەوە دەستگیر دەبێ.

-١٦-

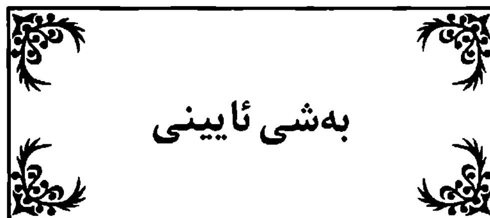
نیگاری دیدە بازی من ئەگەر راوی هەوەس بێنێ
بە عاشق دیدە دەنوێنێ، لە نێچیری دڵ ئەرفێنێ(١٦)

-١٦-

(١٦) دیدە باز: چاو وەك چاوی باز، یا چاوکراوە. هەوەس بێنێ: ئارەزوو بکا.

ئەم بەیتە موعەممایە بە ناوی «صادق»ەوە. لێکدانەوەکەشی بەمجۆرەیە: «دیدە» چاوە، «چاو»یش لە ئیستیلاحی ئەهلی ئەدەبدا بە «صاد» تەعبیری لێ دەدرێتەوە، چونکە وێنەی چاو لە وێنەی «صا» دەچێ. «نێچیر»یش بە عەرەبی پێی دەڵێن «صید». «صید»یش کە دڵەکەی فرێنرا کە «ی»کەیەتی «صد»ی دەمێنێتەوە. «صد»ی ژمارەیش [١٠٠] بە حورووفی ئەبجەد بەرابەر بە «ق»ە، لەبەرئەوە دایدەنێین بەرابەر بە «ق»، کەواتە وا لە «صاد» و لە «ق» وشەی «صادق» پێك هات.

دەتوانین ئەم موعەممایە بە جۆرێکی‌کەش لێك دەینەوە، بڵێین کە یار چاوی بازی خۆی پیشانی «عاشق» دا، «عاشق» وەك پەلەوەری راوی کە باز ببینێ، هێلانە «عش»ی خۆی بەجێ دێڵێ و تەنها «اق»ی دەمێنێتەوە. کە دڵی نێچیریشی فراند کە «ی»ی «صید»ە -چونکە بە عەرەبی بە «نێچیر» دەڵێن «صید»- «صد»ی دەمێنێتەوە. ئەوکاتە لە «اق» کە لە «عاشق» ماوەتەوە و، لە «صد» کە لە «صید» ماوەتەوە، «صادق» پێك دێ.

بەشی ئایینی

عقد العقائد

بسم اللّٰه الرحمن الرحيم

مەسئوولمە ئیعانە لە وەهھابی موستەعان
هەر لەو دەکەم سوئال و دەکەم حەمدی ئەو بە جان (١)

تەوفیقی لێ تەلەبمە بکەم خدمەتێ بە دین
مەئموولمە خولاسەی «أمالي» بکەم بەیان (٢)

چەند گەوهەرێ لە «جوهرة» زەم بەو لەئالییە
نەزمی بکەم بە کوردییەکی سیرفی جوملە زان (٣)

ئەم قەسیدە درێژە باسی بیروباوەڕی موسوڵمانان دەکا بەگوێرەی پەیڕەوی «ئەهلی سوننەت و جەماعەت» و لەسەر رێ و شوێنی «ئەشاعیرە»، مەحوی لە ساڵی ١٣٢٢ ی هیجرەت «١٩٠٤ ـ ١٩٠٥ ی.ز»دا دایناوە. هەرچەند لە دەسنووسەکاندا لەسەر ئەم قەسیدەیە نووسراوە «عقدالعقائد» واتە «ملوانکەی باوەڕ» بەڵام بەیتێکی لە ئاخرەوە تیایە وا دەگەیەنێ ناوی «نوريّة» واتە «القصيدة النّوريّة» بێ.

(١) مەسئوول: خواست. ئیعانە: یارمەتیدان. وەهھاب: بەخشندە. موستەعان: داوای یارمەتی لێکراو. سوئال: داوا. جان: گیان.

واتە: یارمەتیدانم داوایە لەو خودای بەخشندەیە کە داوای یارمەتی لێ دەکرێ. من تەنها لەو داوای یارمەتی دەکەم و بە دڵ و گیان سوپاسی ئەو دەکەم.

(٢) مەئموول: هیوا. أمالي: گەلێ کتێب بەم ناوەوە هەیە. دیارە ئەمەی مەحوی مەبەستیەتی کتێبێکە لە ئوسووڵی دیندا.

واتە: داوام لێی ئەوەیە سەرم بخا بتوانم خزمەتێ بە دین بکەم. خزمەتەکەش ئەوەیە هیوایەکم هەیە بیهێنمە دی کە ئەوەتە کورتە و پوختەی کتێبی «أمالي» بە شیعر روون بکەمەوە بۆ نەخوێندەوارانی کورد و بەو جۆرە شارەزای ئوسووڵی دینیان بکەم.

(٣) [زەم = ضَم. سیرفی = صِرفی] جوهرە: گەلێ کتێب بەم ناوەوەش هەیە. لەوانەیە ئەوەی

هــــەم یــادگاری ئــەهلی کــەماڵ و ئــەحیببە بــێ
هــەم رەهــنوما بــەوانــە کــە بــێ عــیلمن و نــەزان(٤)

یـا رەب قـوبووڵی کـەی لە کـەم، ئـەم خـدمەتە کـەمە
لەم زەڕڕە مــوورە لاقــە کــولێ زۆرە ئــەرمەغان(٥)

بـــەم لاقــە کــوللە بــۆیــە تــەماداری جــەننەتم
بــۆ خــۆم و بــۆ ئــەوانــە بــە دڵ لەم عــەقیدەدان(٦)

☞

مەحوی مەبەستیەتی کتێبی «جوهرةالتّوحید» بێ کە کتێبێکە لە ئوسووڵی دیندا شێخ ئیبراهیمی لەقانی مالیکی دایناوە بە شیعر. لەئالی: جەمعی «لُؤلُؤ»ە، واتە مرواری. لەوانەیشە مەبەست کتێبێك بێ، چونکە گەلێ کتێب بەم ناویشەوە هەیە و شوێنەکەیش بۆ ئەمە دەست دەدا. زەم: لکاندن، خستنە پاڵ. سیرف: رووت. جوملە زان: ئەوەی هەموو کەس بیزانێ و تێی بگا.

واتە: ئەمەوێ چەند گەوهەرێکیش لە کتێبی «جوهرە» وەربگرم و بیخەمە پاڵ مرواریە بە کوردی کراوەکانی «أمالي» و بە کوردیەکی رووت و پوختی وا بیهۆنمەوە ئەوەندە سادە و ساکار بێ هەمووکەس تێی بگا و بیزانێ.

لە دەسنووسێکی مەحوی خۆیدا نیوەی دووهەمی ئەم بەیتە بەم جۆرەیش نووسراوە:

نەزمی بکەم بە کوردی و خدمەت بە هەم زمان

(٤) ئەحیببە: جەمعی «حەبیب»ە واتە خۆشەویست. رەهنوما: رێگا پیشاندەر.

(٥) موور: مێروولە. کولێ: کولەیەك. ئەرمەغان: دیاری.

واتە: خوایە! ئەم دیارییە کەمە لە منی کەم و ناچیز قوبووڵ بکەی و بە کەمی نەزانی بیدەیتە دواوە، چونکە لاقە کولەیەك بە دیاری لە مێروولەیەکەوە زۆرە و دیاری شوان یا شنگە یا هاڵەکۆك.

لە دەسنووسێکی مەحوی خۆیدا «زەڕڕە» بە «نەختە»یش نووسراوە.

(٦) مەعنای ئەم بەیتە و بەیتی پاشەوەی پێکەوە دێ.

کـــارم لەگـەڵ کـەریم و، کـەریمە بـەها نـەجۆ
دا هـەوری رەحـمەت و کـەرەمی بـێتـە دارژان[٧]

لەو هـەورە هـەڵرژێ بـە ئـەبەد لێزمـەی سـەلات
سەر قەبر و جـیسم و رۆحـی نـەبی «آخـرالزّمـان»[٨]

ئـەمما لە بـەعدی حـەمد و سـەلات، ئـێکە نـەوبەتی
مـەتڵەب ئـیفادەکـردنە بـۆ جـەمعی تـالیبان[٩]

واجب لەسـەر جـەمیعی مـوسوڵمـان و مـوئمینە
بـاوەڕ بکـەن بـە دڵ، چ خـەواس و چ عـامیيان...[١٠]

زاتـی خـودا کـە خـالیقی ئـەکـوانە، هـەر بـووە
یـەعنی قـەدیمی مـوتڵەقـە «بِـالذّات»و «بِـالزّمان»[١١]

---

(٧) کەریم: بەخشندە. مەبەست خودایە. بەها نەجۆ: ئەوەی داوای نرخ ناکا. دا: تاوەکو.

واتە: بۆیە من بەم دیارییەکەمەمەوە بە تەمای چوونە بەهەشت و داباریني رەحمەتی خوام، چونکە کارم لەگەڵ خوای بەخشندەدایە و خوای بەخشندەیش رەحمەتی خۆی بەرابەر بە شت بەسەر کەسدا نابارێنێ.

(٨) بە ئەبەد: هەمیشە. لێزمە: بارانی توند، شەست و رەهێڵە. سەلات. رەحمەت. جیسم: لەش. نەبی: پێغەمبەر.

لە دەسنووسێکی مەحوی خۆیدا «هەڵرژێ» بە «دارژێ»یش نووسراوە.

(٩) بەعد: دوا. ئێکە: ئێتر. نەوبەت: نۆبە، کات.

(١٠) موئمین: خاوەن ئیمان، خاوەن باوەڕ. خەواس [«خَواص»]: جەمعی «خـاصّە»یـە، واتـە کەسانی تایبەتی. مەبەست لەگەورە گەورانە. عامیيان: عاممەی خەڵك، رەشە خەڵك.

مەعنای ئەم بەیتە بەسراوە بە مەعنای بەیتە داهاتووەکانەوە.

(١١) ئەکوان «اَکوان»: جەمعی «کَون»ە واتە گێتی. قەدیمی موتڵەق: ئەوەیە بـە زاتـیش و بـە زەمانیش قەدیم بێ. قەدیمی بە زات ئەو زاتەیە هیچ شتێکی لێ پێش نەکەوتبێ، وەکوو زاتی خودا کە نە نەبوونی لێ پێشکەوتووە و نە شتێکی وا کە کاری تێ بکا. قەدیمی بە زەمـانیش ☜

واجب بــە زاتــە، بــوون و وجــوودی لە خــۆوەیـە
فــەردێکـی مـونفەرید بـە بـەقاو و هـەمیشە مـان[12]

رێگـــەی نــیە بــەسەریەوە «قــطعاً» فــەنا، عــەدەم
شەو قەت دەگاتە خـدمەتی شـەمسی زیـا فشـان![13]

خــۆی و هــەموو ســیفاتی کــەمالی بــووە و هـەیە
دەشـــبێ ئــەزەلیەتی ئــەبەدییەت دەدا نــیشان[14]

☞

ئەوەیە نەبوونی لێ پێش نەکەوتبێ، ئەگەرچی کار تێکەری لێ پێش کەوتبێ وەکوو سیفاتی خوا. ئێستا ئەم سیفەتانە نەبوونیان لێ پێش نەکەوتووە و لە ئەزەلەوە لەگـەڵ خـوادا بـوون و سیفەتی ئەون، بەڵام زاتی خودایان بە زات لێ پێشکەوتووە نەك بە زەمان چـونکە سـیفەت پێویستی بە زات هەیە.

(١٢) مونفەرید بە بەقا: ئەوەی تەنها هەرخۆی بمێنێتەوە.

واتە: پێویستی بوونی لە زاتی خۆیەوەیەتی، نەك لەبەر هۆیەکی دەرەکی، چونکە ئەگـەر لەبەر هۆیەکی دەرەکی بێ ئەوە وا دەگەیەنێ پێویستی بەو هۆیە دەرەکییە هەیە و، ئـەوەش لەگەڵ پێویستییەکانی خوایەتیدا ناکەوێتە یەك. تاقە زاتێك کـە خـاوەنی سـیفەتی مـانەوەی هەمیشەیی بێ، هەر ئەوە.

(١٣) «قطعاً»: هەرگیز. زیا [«ضیا»] فشان: ئەوەی تیشکی رووناکی بڵاو بکاتەوە.

واتە: خوایەکە هەرگیز فەوتان و نەبوونی رێی تێناکەوێ، وەك چۆن هەرگیز تاریکایی شەو ناتوانێ بەسەر قورسی رۆژدا بێت و لە هەر کوێ رۆژ هەبێ هەر تیشك دەداتـەوە و لەگـەڵ تاریکاییدا کۆ نابێتەوە.

(١٤) ئەزەلیەت: بێسەرەتایی. ئەبەدییەت: بێپایانی.

واتە: خوا خۆی و سیفەتەکانی کە نیشانەی تەواوینی، هەر بوون و ئێستاش هەن و هـەر دەشمێننەوە. بەڵگەی دوایی نەهاتنی ئەم سیفەتانەش ئەوەیە کە سەرەتایان نیە و لە نەبوونەوە پەیدا نەبوون. باوەڕی موسوڵمانانی ئەهلی سوننەت کە لەسەر پێڕەوی ئەشعەرین ئەوەیە لە خوا بەولاوە کەس قەدیمی بە زات نیە و لە سیفەتەکانیشی بەولاوە هیچ قەدیمێکـیتری بـە زەمان نیە و، هەرچی تر هەیە هەموو نەبوون و پەیدا بوون.

☜

کەس پرسی ئەو سیفاتە، بڵێ تۆ: حەیات و عیلم
سەمع و بەسەر، ئیرادەو قودرەت، کەلام دان[(١٥)]

ئیدراکی زەوق و لەمس و شەمی بۆ قەرار ئەدەن
بەعزێك و، بەعزە مونکیر و، بەعزێ لە وەقفەدان[(١٦)]

زیـد و مونافی ئەم سیفەتانە مەحاڵە بۆ...
ئەو خالیقە کە راگرە بۆ مولکی «کُن، فَکان»[(١٧)]

☞

لە دەسنووسێکی مەحوی خۆیدا لەسەر نیوە بەیتی دووهەم ئەم پەراوێزە عەرەبییە بە خەتی خۆی نووسراوە: «ما ثَبَتَ قِدَمُه، اسْتَحالَ عَدَمُه» واتە: ئەوەی ئیسپات بێ کەوا قەدیمە، فەوتان و نەبوونی مەحاڵە.

(١٥) دان: بزانە. وشەیەکی فارسییە. دەشگونجێ «دان»ی کوردی بێ و مەعنای «کەلامدان» وای لێ بێتەوە: قسەکردن.

واتە: ئەگەر کەسێ لێی پرسیت سیفەتەکانی خوا کامەن، تۆ لە وەڵامیدا بڵێ: سیفەتەکانی خوا حەوتن: ژیان و زانین و بیستن و بینین و خواست و توانا و گفتوگۆ.

(١٦) ئیدراك: تێگەیشتن. زەوق: چەشتن. لەمس: لێکەوتن. شەم: بۆنکردن. وەقفە: دامان.

واتە: زاناکانی ئوسووڵی دین بەش بەش بەشن لەوەداکە ئاخۆ خوا سیفەتی چەشتن و لێکەوتن و بۆنکردنیشی هەیە یا نە. هەندێکیان دەڵێن ئەم سیفەتانەشی هەیە چونکە هەموویان سیفەتی کەماڵن و خوایش هەموو سیفەتێکی کەماڵی هەیە. هەندێکیشیان دەڵێن نیەتی چونکە بوونی ئەم سیفەتانە پێویستی بە بوونی هەندێ ماددە و ئەسباب هەیە کە بوونیان بۆ خوا نەقس و ناتەواوییە. هەندێکیشیان داماون و هیچیان نەوتووە.

ئەمە مەعنای بەیتەکە بوو. ئێمەیش دەڵێین ئەوەی زانایانی ئوسووڵی دین پاش لێکدانەوە و لێکۆڵینەوە پێی گەیشتوون ئەوەیە کەوا خوا هەموو سیفەتێکی کەماڵی هەیە و بوونی ئەم سیفەتانە بەوجۆرە نیە کە ئێمە لە مەعنای سیفەت و مەوسووف دەگەین و، لەناو هەموو سیفاتی کەماڵدا، لە قورئان و حەدیسدا تەنها باسی حەوتیان کراوە، بۆیە ئێمەیش باسی هەر ئەو حەوتەیان دەکەین.

(١٧) زید [«ضدّ»]: دژ. مونافی: ئەوەی مەعنای نەبوون بگەیەنێ. «کُن فَکان»: ببە و بوو.

☜

ئەو حەیی و ئەو عەلیم و سەمیع و بەسیرە، ئەو
قادر، مورید و هەم موتەکەللیم «بِلا لِسان»(١٨)

زیندوو و بە دانش و شنەواو و بە بینشە
ساحێب تەوان و خواهیشە، گۆیا بە هەر زوبان(١٩)

بشزانە خێر و شەڕ بە ئیرادەی ئەوە هەموو
رازی نیە فەقەت بە خراپە و شەڕ و زیان(٢٠)

بۆ عەبد و بۆ عەمەلیەتی خولقندە ئەو، ئەوە
تەوفیقی دا بە ئێمەو و خەزلانی دا بەوان(٢١)

☞

مەبست ئەوەیە کە خوا بەم دنیایەی فەرموو: ببە و ئەویش دەستبەجێ پەیدا بوو.

واتە: سیفەتی پێچەوانەی ئەو سیفەتانەی خوا کە باسمان کردن، وەك مردن و نەزانین و نەبیستن و نەبینین و نەویستن و نەتوانین و ناگۆیایی. مەحاڵە ببن بۆ خوا.

(١٨) ئەم بەیتە مەعنای بەیتی پێشوو روونتر دەکاتەوە. دەڵێ مادەم سیفەتی پێچەوانەی سیفەتە باسکراوەکانی خوا مەحاڵ بن بۆ خوا، دیارە خوا زیندوو و زانا و خاوەن بیستن و بینین و توانا و بێ هاوتا و قسەکەری بێ زوبانە...

(١٩) دانش: زانست. شنەوا: ئەوەی ببیسێ. بینش: بینین. تەوان: توانا. خواهیش: خواست، ئیرادە. گۆیا: قسەکەر.

ئەم بەیتەش هەر لە جۆری بەیتی پێشووە.

(٢٠) واتە: چاکە و خراپە، هەرچی لە دەستی ئادمیزاد روو بدا، هەمووی بە ویستنی خوا روو دەدا و ئەگەر ئەو نەیەوێ روو بدا روو نادا. بەڵام تەنها بە کردەوەی چاکە رازییە و، نارازییە لە خراپە و زیان گەیاندن...

(٢١) خولقندە: خالیق، دروستکەر. خەزلان: یارمەتی نەدان و بەزاندن و سەر پێ شۆڕکردن.

واتە: خوا خۆی خالیقی کاری بەندەیە و هەر ئەوە تەوفیقی ئێمەی موسوڵمانی داوە کەوا موسوڵمان بین و کافرانی بەرەڵڵا کردووە و پشتی نەگرتوون.

خـــالیق یـەکـێکـە، کـاسیبە عـەبد، ئـەمپەڕ ئـەوپەڕە:
ئـــــیفراتـــــی ئـــیعتیزالی‌و تـــەفریتی جـــەبرییان(٢٢)

واریـــد بـــووە لە شـــەئنی قـــەزاو و قـــەدەر حـــەدیس
بـــاوەڕ دەبـــێ بـــبێ بـــە وجـــووبی بـــە هـــەردووان(٢٣)

زاتـــی خـــودا ســـیفاتی نـــە عـــەینە نـــە غـــەیری زات
بێ ئەم سیفاتە قـەت نـەبووە و قـەت نـیە بـە ئـان(٢٤)

---

(٢٢) ئیفرات: پەڕگرتنی ئیجابی. تەفریت: پەڕگرتنی سەلبی. ئیعتیزالی: موعتەزیلە، تاقمێکن لە زانا فەلسەفییەکانی ئیسلام لە لێکۆڵینەوەی بابەتەکانی عیلمی کەلامدا پتر پشت بە عەقڵ و مەنتیق و قیاس دەبەستن. گرنگترینی بیروباوەڕەکانیان ئەوەیە کەوا ئادەمیزاد لە کاری خۆیدا ئازادە و هەرچی دەکا بە ئارەزووی خۆی دەیکا و خۆی دروستکەری کـرداری خـۆیـەتی. لایشیان وایە موسوڵمانی گوناهبار نە موئمینە و نە کافر و لە پایەیەکدایە لە نێوان ئەو دوو پایەدا. هەروا لایشیان وایە قورئان مەخلووقە و باشتر و دادپەروەری لەسەر خوا پێویست وگەلێ بیر و باوەڕی فەلسەفی‌تریشیان هەیە. جەبری: جەبریە تاقمێکن لە زانا فەلسەفییەکانی ئیسلام، دان بەوەدا نانێن کە ئادەمیزاد ئازادە لە کار و کردەوەی خۆیدا و دەڵێن هەرچی دەکا بە زۆر پـێی دەکرێ و وەك پووشێك وایە بەدەم باوە. جوهەمییەیشیان پێ دەلێن.

واتە: باوەڕت وابێ لەم جیهانەدا دروستکەر هەر خوایە، وەك بەندەی دروستکـردووە کردەوەکانیشی دروست دەکا، بەڵام بەندە خۆیشی بێ‌پەیوەند نیە. ئەم خۆی ئارەزووی هەر ئیشێك دەکا خوایش بۆی دروست دەکا. ئەمەتە پـەیڕەوی مـیانە و ئـەمپەڕ و ئـەوپەڕگـرتنی موعتەزیلەکان و جەبرییەکان راست نیە.

(٢٣) شەئن: بارە. قەزا: ئەوەتە خوا لە ئەزەلا عیلمی بووە بە هەر شتێ کە لە جیهانا روو دەدا. قەدەر ئەوەیە خوا ویستوویەتی ئەو شتانە روو بدەن، یا دروستکردنی ئەو شتانەیە هەرکام لە کاتی خۆیدا.

واتە: لە حەدیسی پێغەمبەردا، درووودی خوای لێ بێ، باسی قەزا و قەدەر کراوە و دەبێ باوەڕمان بە هەردووکیان بێ.

(٢٤) ئان: کات.

واتە: سیفەتەکانی خوا عەینی زاتی خوا نین چونکە ئاشکرایە سیفەت لە ئاساری خاوەن ☜

نـــاوی خـــودا بـــە شـــەیء و بـــە زات ئـــەر دەبـــەی ببە
ئەو زاتە نا کە دەوری گرێ شەش جـیهە و زەمـان(٢٥)

وەقت و زەمان و حاڵ و جـیهەت «حـادیسن» هـەموو
خــالیق قــەدیمە ئــەڵبــەتە، مــوستەغنییە لەوان(٢٦)

غــەیری نــیە، بــە عــەینی مـوسەمما بـزانـە ئـیسم
بـا ﴿سَبِّحِ اسْـمَ﴾ قـەومی مـوعانید بکـەن رەوان(٢٧)

زاتی خودا نە جـەوهەر و جـیسمە، نـە کـولل و بـەعز
بێچوون و بێچگـۆنـە، مـونەززەهە لە ئـەین و ئـان(٢٨)

☜

سیفەتە و عەینی نیە. هەروەها غەیری زاتیش نین بەو مەعنا کە غەیری شتێك ئەوەیە لەو شتە جوێ ببێتەوە و بێ ئەو تەسەوور بکرێ، چونکە مەحاڵە ئەو سیفەتانە لە خوا جیا ببنەوە و خوا هەرگیز بێ ئەو سیفەتانە نەبووە و نابێ.

(٢٥) واتە: قەید ناکا ئەگەر خوا بە «شت» و بە «کەس» ناوبەرین، بەڵام نەك بەو مەعنا کە ماددە بێ و سەر و خوار و پاش و پێش و راست و چەپی ببێ و شەو و رۆژی بەسەرا بێ، چونکە ئەمانە نەبوون و خوا دروستی کردوون و شتێ کە نەبووبێ و پەیدا بووبێ بڕیار نادرێ بۆ کەسێ کە هەر بووبێ و سەرەتای نەبێ.

(٢٦) ئەم بەیتە مەعنای بەیتی پێشوو روونتر دەکاتەوە.

(٢٧) موعانید: ئەوەی عەناد و کەللەڕەقی بنوێنێ.

واتە: کە ناوی خوات بیست وەکوو «اللّٰه» لە شوێنێکی وەکوو: «بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ»دا، بزانە مەبەست لەو ناوە زاتی خوایە، چونکە ئەو حوکم و سیفەتانە کە لەگەڵ ئەو ناوەدا باس دەکرێن بۆ ناوەکە دەست نادەن، بەڵکوو بۆ زاتی خوا خۆی دەست دەدەن. کـەواتـە بـا ئـەو کەسانەی کەللەڕەقی دەکەن و دان بە راستیدا نانێن و باوەڕیان بەم قسەیەی ئێمە نیە، ئایەتی: ﴿سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَىٰ﴾ رەوان بکەن کە دەلیلە لەسەر ئەوە کەوا مەبەست لە ناو خاوەن ناوە چونکە تەسبیحات بۆ زاتی خوا دەکرێ نەك بۆ ناوەکەی.

(٢٨) جەوهەر: ئەو ماددەیەیە کە بۆ دابەشکردن نەشێ و دەستنەدا. جیسم: ئەو ماددەیەیە کە

☞

حـــادیس نـــیە، قـــەدیمە، کـــەلامی خـــودا بـــە حـــەق
دەم بۆ حەدەس بە ناحەق ئەبەن «ضالّ» و گومڕەهان (٢٩)

بـــاوەڕ بـــبێ خـــودا کـــە لەســـەر عـەرشە مـوستەوی
ئەمما بە ئیستیوایەکـی بـێ‌چـوون و کـەس نـەزان (٣٠)

هـــــەر ئـــایەت و حـــەدیسێ شـــتێکـــی تـــیا بـــبێ
بـــتخاتە شـــوبهە، جـوابـتە بـێ‌چـوونی و چـونان (٣١)

وەك عەین و وەجهو سوورەت و ئەنگوشت و دەست و پێ
وەك نەفس و وەك نزوولی هەموو شەو لە ئـاسمان (٣٢)

☞

بۆ دابەشکردن بشێ. چوون: وێنە. چگۆنە: چۆنیەتی، «كَيْفِيَّة». مونەززەه: پاك و خاوێن. ئەین: بوون لە جێگادا، لە «أين»ەی عەرەبی وەرگیراوە. ئان: بوون لە کاتدا، لە «آن»ی عەرەبی وەرگیراوە.

(٢٩) حەدەس: ڕووداو. «ضالّ»: گومڕا.

واتە: بەپێی بیروباوەڕی ئێمە کەلامی خوا قەدیمە و سیفەتی خـوایـە و لەگـەڵیـا بـووە و هەمیشە دەمێنێ و بریتی نیە لە دەنگ، بەڵکوو هۆی گفتوگۆی خوایە لەگەڵ پێغەمبەران بە هەر زمانێ کە هەر پێغەمبەرێك بوویێتی لەناو هەر کۆمەڵە خەڵکێدا. ئـەو کـەسانەیش کـە دەڵێن کەلامی خوا نەبووە و پەیدا بووە. گومڕان و سەریان لێ شێواوە.

(٣٠) موستەوی: جێ گرتوو. ئیستیوا: جێ گرتن.

واتە: بەپێی ئایەتی: ﴿الرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوىٰ﴾ کە واتە: خوا لەسەر عەرش جێگـەی گرتووە، ئێمە لامان وایە خوا لەسەر عەرشی خۆی جێی گرتووە، بەڵام جێ گرتنێکی واکە ئێمە جۆرەکەی نازانین، چونکە ئەگەر بڵێین جـێ گـرتنی خـوا لەسـەر عـەرش وەك جـێ گـرتنی ئادەمیزادە لەسەر کورسییەك، دەبێ بڵێین خوا ماددەیە کە وایش نیە و ئەوە بۆ ئەو دەست نادا.

(٣١) بێ‌چوونی: بێ‌وێنەیی. چونان: وەك.

مەعنای ئەم بەیتە بەسراوە بە بەیتی دواییەوە.

ببێ (ن): ببێت.

(٣٢) واتە: هەر ئایەتێك یا هەر حەدیسێك کە لەوانەبێ دوودڵت بکا و سەرت لێ بشێوێنێ

☜

تەنزیه ئەکەن سەلەف، خەلەف ئەمما دەکەن تەویل
بۆ هەرچی ناسزایە بە زاتی عەزیمە شان(٣٣)

نەیگرتووە شەریك و موعین و ژن و وەلەد
بۆ ئێمەیە لە ئایەتی «عزّ» ئەم قسە عەیان(٣٤)

☞

بەوجۆرە کەوا بگەیەنێ خوا چاوی هەیە یا رووی هەیە یا وێنە و پەنجە و دەست و پێی هەیە یا نیسبەتی «نەفس»ی دەدرێتە پاڵ یا بە شەو لە ئاسمانەوە دادەپەڕێتە خوار بۆ سەر زەوی وەك ئایەتی: ﴿وَ لِتُصْنَعَ عَلىٰ عَيْنِي﴾ کە واتە: لەبەر چاوی من دروست بکرێی، یا ئایەتی: ﴿وَ يَبْقىٰ وَجْهُ رَبِّكَ ذُوالْجَلالِ وَالْإِكْرامِ﴾ کە واتە: تەنها رووی خاوەن شان و شکۆی خوای تۆ دەمێنێتەوە، یا حەدیسی: «قَلْبُ الْمُؤْمِنِ بَيْنَ أُصْبُعَيْنِ مِنْ أَصابِعِ الرَّحْمٰنِ» کە واتە: دڵی موسوڵمان لەنێوان دوو پەنجەدایە لە پەنجەکانی خوا، یا ئایەتی: ﴿يَدُ اللّٰهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ﴾ کە واتە: دەستی خوا بالاّ دەستیانە، یا ئایەتی: ﴿وَاصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِي﴾ کە واتە: بۆ خۆمم دوورست کردووی، یا هەر ئایەت و حەدیسێکی تری لەم چەشنە، تۆ باوەڕت بە راستی ئەو ئایەت و حەدیسانە ببێ، بەڵام بڵێ من نازانم شتەکە چۆنە و بە ئێمە دەرك ناکرێ و لە عیلمی خوا خۆیدایە.

ئەم جۆرە ئایەت و حەدیسانە لە ئیستیلاحی ئوسووڵی دیندا پێیان دەوترێ «مُتَشابِه».

(٣٣) تەنزیه: بە دوورگرتنی خوا لە ناتەواوی. سەلەف: زانایانی پێشوو. خەلەف: زانایانی پاشەوە. تەویل: تەئویل، وەرگێرانەوەی مەعنا بەجۆرێ کە راستی بکاتەوە. ناسزا: ناشایان. عەزیمە شان: «عَظيمِالشّأن»، پایە بڵند، خوا.

واتە: سەبارەت بەو ئایەت و حەدیسانەی کە موتەشابیهن و مەعنا دیارییەکەیان شتی وا دەگەیەنێ بۆ خوای گەورە دەست نەدا، زانایانی پێشوو دەڵێن خوا بەرییە لەو شتانە و مەعنای ئەو ئایەت و حەدیسانە حەواڵەی عیلمی خوا دەکەن. زانایانی پاشەوەیش مەعنایان هەڵدەگێڕنەوە بەجۆرێ کە دەست بدا. بۆ نموونە دەڵێن مەبەست لە دەستی خوا هێزی و لە رووی خوا خۆی و لە چاوی خوا ئاگادارییەتی... تاد.

(٣٤) موعین: یارمەتیدەر. وەلەد: مناڵ، کوڕ بێ یا کچ. ئایەتی «عزّ»: دوا ئایەتی سوورەتی «الاسراء» کە پێی دەڵێن ئایەتی «عزّە». عەیان: ئاشکراو دیاری.

واتە: خوا هاوبەش و یارمەتیدەر و ژن و مناڵی بۆ خۆی رانەگرتووە. ئەمەیش بە ئاشکرا لە ☜

ئـەم خـەڵقـە جـوملە دەمـرن و هـەموانـیان ئـیلاه
زیـنـدوو دەکـاتەوەیش و دەبـینێ حـیسابیان(٣٥)

کـافر کـە خـارە، بـابەتی نـارە، جـەحیمە جێی
مـوئمین گـوڵە، کـە زیـنەتی بـاغە چـووە جـینان(٣٦)

دیـنی خـودا کـەرامـەتە دەرحـەق بـە ئـەهلی دیـن
لەو نـەشئەدا کـە یـارەبـی بـیکەی بـە رزقـمان(٣٧)

هەرکەس بە نەشئەی ئەو مەیی بێچـوونە فـەوزی بـوو
جەننەت لە فکری چوو لە نیشات و لە خۆشـییان(٣٨)

☞

ئایەتی «عزّە»وە دەردەکەوێ کە دەڵێ: «قُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَداً وَ لَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الذُّلِّ وَ كَبِّرْهُ تَكْبِيراً». واتە: بڵێ سوپاس بۆ ئەو خوایە کە نە منداڵی راگرتووە و نە هاوبەشی هەیە لە دەسەڵاتیدا و نە لەبەر بێ کارەییش سەرپەرشتی‌کەری بۆ خۆی داناوە و، هەمیشەیش هەر ئەو خوا بە گەورە بزانە.

(٣٥) ئیلاه: خوا. حیساب: لێ‌پرسینەوە.

مەعنای ئەم بەیتە بەسراوە بە بەیتی پاشەوەیەوە.

(٣٦) خار: درك. نار: ئاگر. جەحیم: دۆزەخ. جینان: بەهەشت.

واتە: ئەم خەڵکە هەموویان دەمرن و خوا لەو دنیا هەموویان زیندوو دەکاتەوە و حسێبی کردەوەی دنیایان لەگەڵ دەکا. کافرەکان دەخرێنە دۆزەخ و دەسووتێن چونکە لە کردارییاندا وەك درك زیانبەخش بوون و هەر بۆ سووتان باشن. موسوڵمانەکانیش دەنێررێنە بەهەشت، چونکە لە کردەوە باشیدا وەك گوڵی بۆنخۆش وابوون و جێگەی گوڵیش باخچەیە.

«مەحوی» لەم بەیتەدا لەو وشەی «جینان»دا هونەری «تَوریە»ی بەکار هێناوە، ئەوەتە مەبەست لێی بەهەشت و خۆیشی بەمەعنا باخچەیە.

(٣٧) دین: دیتن، بینین. نەشئە: دروستکردنەوەی ئادەمیزاد لەو دنیا.

مەعنای ئەم بەیتە بەسراوە بە شیعری پاشەوەیەوە.

(٣٨) واتە: دیتنی خوا بۆ موسوڵمانان پاش زیندووبوونەوەیان لەو دنیا، مایەی سەربەرزییە

☜

واجب نــيه لەســـەر مــەليكی «واجب‌الوجــود»
ئەسلەح وەيا مـەسلەحـە دەرحـەق بـە بـەندەگـان(٣٩)

زوبـــدەی ئـيلاهيياتی عـەقيدەم كـە گـرتە نـەزم
«لابــدّ» دەبــێ بكــەم نــەبەوييەتەكــەش بـەيان(٤٠)

***

وەك واجـــبە بـــە زات و ســيفاتی خــودا يــەقين
بــاوەڕ دەبــێ بـبێ بـە مـەلائيك، بـە مـوڕسـەلين(٤١)

حـەق بـوون و هـەم بـە حـەق بـووە ديـن و كـيتابيان
هــەريەك هــەتا زەمــانی يــەكـێكــی دواتـرين(٤٢)

☞

بۆيان خوا بەشمانی تێ‌خا. هەركەسيش بە چەشتنی شەرابی بێ‌مانەندی بينينی خوا سەرخۆش ببێ، لە خۆشياندا بەهەشتی لەياد نامێنێ.

(٣٩) واتە: بيروباوەڕی ئەهلی سونەت وايە كەوا پێويست نيە لەسەر خوای گەورە تەماشای سوودی بەندەگان بكاو چی باشتر بێ بۆ ئەوان يا چی سوودی گشتی تيابێ ئەوە بكا. ئەگەر وابوايە كافرێكی لات و دەردەداری دروست نەدەكرد لە دنيايشدا بێ‌بەش و هەناسە ساردە و لە قيامەتيشدا دۆزەخ جێيەتی.

(٤٠) زوبدە: پوختە. ئيلاهييات: ئەو بابەتانەی پێوەنديان بە خواوە هەيە. «لابدّ»: بە ناچاری. نەبەوييات: ئەو بابەتانەی پێوەنديان بە پێغەمبەرەوە هەيە.

***

(٤١) مەلائيك: مەلائيكە، جسمێكی نوورانين دەتوانن خۆيان بخەنە قاڵبی هەر شێوەيەكی جوانەوە. موڕسەلين: ئەوانەی خوا ناردوونی بۆ سەر ئادەميزاد و ئايينێكی پێ‌سپاردوون بە خەڵكی بگەيەنن، يا داوای لێ كردوون ئايينی پێغەمبەرێكی پێش خۆيان بگەيەنن. ئەمانە خوا لە ڕێگای جوبرەئيلەوە نامەی خۆييان پێ دەگەيەنێ، كە مەلائيكەيەكە خوا بەتايبەتی ئەم كارەی پێ سپاردووە.

(٤٢) واتە: ئايينی ئەم پێغەمبەرانە و ئەو كتێبانەی خوا بۆی ناردوون فەرمانڕەوا بوون، تا خوا پاش مردنی هەركامێكيان پێغەمبەرێكی تری ناردووە و ئايينی ئەوی پێشوويانی هەڵوەشاندووەتەوە.

ئـــەم ئـــاڵوگـــۆڕی دیـــنە لە کـــارا بـــووە هـــەتا...
دەوری یەکێ بە دینی ئەوە نـەسخی جـوملە دیـن(٤٣)

یـــەعنی پـــەیەمبەری عـــەرەبی، هـــاشمی نـــەسەب
ئەحمەد لە ئـاسمان و، مـوحەممەد لە سـەرزەمین(٤٤)

دیـــن و کـــوتوب نـــەما، بـــووە دیـــن و کـــیتابی ئـەو
باقی دەبێ شـەریعەتی ئـەو تـاکـوو یـەومی دیـن(٤٥)

عـــیسا کـــە دێتـــە خـــوارەوە بـــۆ کـوشتنی جـەجاڵ
خۆی و ئـەوانـە تـابیعی ئـەو بـن، مـوحەممەدین(٤٦)

---

(٤٣) نەسخ: هەڵوەشاندنەوە. جوملە: هەموو.
واتە: هەڵوەشاندنەوەی ئایینی کۆن بە ئایینی تازە هەر لە کارا بووە تا زەمانی ئەو پێغەمبەرە کە پاش ئەو پێغەمبەریتر نایەت و ئایینی ئەو هەموو ئایینێکی هەڵوەشاندووەتەوە کە ئەویش پێغەمبەری ئیسلامە درووودی خوای لێ بێ، وەك لە شیعرەکانی پاشەوەدا باسی لێ دەکا.
(٤٤) ئەحمەد لە ئاسمان: ئیشارەتە بۆ ئایەتی: ﴿وَ مُبَشِّراً بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ﴾ کە خوا لە قورئانا بە زوبانی حەزرەتی عیساوە دەیگێڕێتەوە، واتە: موژدەی هاتنی پێغەمبەرێك دەدەم لەپاش خۆم دێ ناوی «ئەحمەد»ە، یا مەبەست ئەوەیە پێغەمبەری موسوڵمانان لەناو مەلائیکەتاندا بە «ئەحمەد» ناوبانگی دەرکردووە. موحەممەد لەسەر زەمین: واتە لەناو خەڵکا «موحەممەد»ی بانگ دەکەن.
(٤٥) کوتوب «کُتُب»: جەمعی «کیتاب»ە، بەو کتێبانە دەڵێن کە خوا ناردوونی بۆ پێغەمبەران. یەومی دین «یوم‌الدّین»: ڕۆژی تۆڵە سەندنەوە و پاداش دانەوە، ڕۆژی قیامەت.
(٤٦) جەجاڵ: دەججال. بەگوێرەی حەدیس کابرایەکە بەر لە دنیا ئاخر بوون پەیدا دەبێ و خەڵك گومرا دەکا. هەر لەو سەردەمەدا حەزرەتی عیسایش کە ئێستا لە ئاسمانە، دێتە خوارەوە موسوڵمانانی شوێن دەکەون و دەجاڵ دەکوژێ. ئەوکاتە حەزرەتی عیسا کە خۆی پێغەمبەر بووە و بەر لە پێغەمبەری ئێمە هاتووە، ئایینەکەی خۆی ڕاناگەیەنێ بە خەڵك، بەڵکوو لەگەڵ شوێن‌کەوتووانی، شوێنی ئایینی ئیسلام دەکەون. موحەممەدی: موسوڵمان.

سـەرداری ئـەنبیایە بـە کـول، خـاتەمی روسـول
سـاحێب لیـوایـە، پـێشـڕەوە، رۆژی واپـەسین(٤٧)

رۆژێ کە مەککـە مـەشریق و، مـەغریب مـەدینە بـوو
سەیری کە شەرق و غەربە بە نووری مـونەووەرین(٤٨)

مـیعراجـی سـابیتە بـە نـوسووس و، بـە خـەو نـەبوو
تەشریفی ئەو بە جـیسمی شـەریفە سـواری زیـن(٤٩)

بـــۆ ئـەنبیا لە مـەسجیدی ئـەقسا بـووە ئـیمام
نۆبەی عـورووجە یـەعنی لە نـۆ قـوببە تـێپـەڕیـن(٥٠)

---

(٤٧) لیوا: ئاڵایی. واپەسین: دوایی، قیامەت.

(٤٨) واتە: سەیر کە چۆن رۆژهەڵات و رۆژاوا تیشك دەدەنەوە بەهۆی ئەو رۆژەوە کە مەککە رۆژهەڵات و مەدینە رۆژاوای بوو کە بریتیە لە پێغەمبەری ئیسلام دروودی خوای لێ بێ.

رۆژێ کە: لە دەسنووسەکانی بەردەستمانا بەمجۆرە نووسراوەتەوە: «روژێك = رۆژێکی». ئێمە ئەوەمان لا هەڵە بوو. شایانی وتنە ئەم بەیتەمان بە دەسنووسی «مەحوی» خۆی لانەبوو تا بزانین ئەو خۆی چۆنی نووسیوەتەوە.

(٤٩) میعراج: سەرکەوتن بۆ ئاسمان. زین: مەبەست لێی «بوراق»ە.

واتە: بە نەسسی ئایەت ئیسپات بووە کەوا پێغەمبەر (د.خ)، بە شەو لە مەککەوە چووەتە «قُدس» و بە نەسسی حەدیس ئیسپات بووە کە لەوێشەوە چووە بۆ ئاسمان. ئەم میعراجەیش لە حاڵەتی هۆشیاریدا بووە نەك لە خەودا، وەك هەندێ کەس دەڵێن، وە پێغەمبەر بە لەش، نەك بە رۆح وەك هەندێك دەڵێن، سواری وڵاخێکی تایبەتی بووە کـە نـاوی «بـوراق» بـووە. ئـەم میعراجە لە ٢٧ ی مانگی رەجەبی ساڵی ١١ ی پێغەمبەرێتی پێغەمبەردا رووی داوە.

(٥٠) مەسجیدی ئەقسا «مسجدالاقصی»: مزگەوتێکە لە قودس. عورووج: سەرکەوتن. قوببە: گومەزی.

واتە: پێغەمبەر لە مەسجیدی ئەقسادا بوو بە پێش‌نوێژ بۆ پێغەمبەران و ئیتر لەوێ بەولاوە نۆبەی سەرکەوتنە لە هەر حەوت ئاسمان و لە عەرش و لە کورسی.

تـا سـیدرە جـوبرەئیلە ئـەمین، ئـیکە رەفـرەفـە
خـدمەتچی ئـەم ئـەمانەتە تـا رەبـبی عـالەمین[٥١]

دەعوەت کرایـە قـەسری «أَوْ أَدْنـیٰ» لە «قٰـابَ قَـوس»
زیـافەت لیـقایە، زاتـی خـودایـە بـە دیـدە دیـن[٥٢]

تـەعزیم و ئـیحتیرام ئـەمە بـیٚ، بـەخشش و خـەڵات
داخـۆ چـیـە و چـەها بـووە یـا واهـیبی مـوبین![٥٣]

---

(٥١) سیدرە: درەختێکە لای راستی عەرشەوە مەلائیکە لێی لانادەن. رەفرەف: فەرش و شینایی و هەرچی رابخرێ. لێرەدا مەبەست شتێکە پێغەمبەر لای سیدرەوە سواری بووە و پێی چووەتە حوزووری خوا...

واتە: ئەمینداری پێغەمبەر تا لای داری «سدرةالمنتهی» حەزرەتی جوبرەئیل بوو. لەوێیشەوە تا حوزووری خوا رەفرەف بوو بە پێش‌خزمەتی و ئەو ئەمانەتەی گەیاندە جێ.

(٥٢) مەحوی لەم بەیتەدا لە ئایەتی: ﴿فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى﴾وە کە هەندێ لە تەفسیرکەرەوەکانی قورئان وایان مەعنا لێداوەتەوە کە واتە ئەوەندەی دوو کەوانی تیر یا کەمتر لە خواوە دوور بوو، «قابَ قَوْس»ی خواستووە و کردوویە بە ناوی شوێنێك و «أو أَدنی»یشی خواستووە و کردوویە بە ناوی کۆشکێك کە خوا پێغەمبەری بانگ کردبێ لەوێ ببینێ، وە بینینەکەی خوایشی داناوە بە خۆراکی ئەو زیافەت و میوانداریەی خوا بۆ پێغەمبەری ئامادە کردبوو. دیارە ئەم نزیکییەی ئەم بەیتە باسی لێ‌دەکا کینایەیە لە نزیکی مەعنەوی، ئەگینا وەنەبێ خوا ماددە و جیسم بێ تا بوترێ پێغەمبەر ئەوەندە مەسافەی مابوو بگاتە حوزووری خوا یا ئەوەند لێیەوە دوور بوو. ئەم ئیستیعارەیە، لەوەوە هاتووە وەختی خۆی دوو سەرکردەی عەرەب پەیمانیان لەنێوانی خۆیاندا ببەستایە بۆ دۆستایەتی ئەوەندە دەهاتنە نزیکی یەکەوە بەقەدەر دوو کەوانی تیر ماوەیان لەنێواندا بمێنێ. جا لێرەشدا ئەم تەعبیرە بەکار هێنراوە بۆ گەیاندنی مەعنای نزیکی پێغەمبەر لە خواوە.

(٥٣) واهیب: بەخشندە. موبین: روونکەرەوە.

واتە: مادەم خوای گەورە بەم هەموو رێز لێ‌گرتنەوە پێغەمبەری بانگ کردبێ بۆ خزمەتی خۆی، دەبێ چ خەڵات و بەرات و بەخششێکی گرانبەهای دابێتێ!.

روخسەت درا گەڕایەوە پڕبار و پڕ نەسیب
دا پڕ بکا لە نووری خودا، وەك سەما، زەمین(٥٤)

هەر چاوی سەر بوو هەرچی غەرایب کە دیویە
وەك عەرش و کورسی و حەمەلە و وەك موقەڕڕەبین(٥٥)

وەك ئەنبیا، مەقامی هەموو لا لە ئاسمان
دۆزەخ بەهەشت ئەوانە بەهەشتین و دۆزەخین(٥٦)

ئەم چوون و سەیر و هاتنەوە سەیرە، موددەتی
سەر هەڵبڕین و خستنەوەی باز ئەسەر سەرین(٥٧)

---

(٥٤) دا: تا.

واتە: پاش ئەوە ڕێگای درا هەر بەو شەوە بگەڕێتەوە، تا وەك ئاسمانی پڕ کرد لە نووری خوا، زەویشی لێ پڕ بکا. کە گەڕایشەوە بە بار و بەهرەیەکی زۆرەوە گەڕایەوە. مەبەست لەم بار و بەهرەیە ئەو هەموو قەدر و ڕێز لێ گرتنەیە کە لە حوزووری خوادا پێشوازی پێ لێ کرا...

(٥٥) غەرایب: جەمعی «غەریب»یە واتە شتی سەیر. حەمەلە: جەمعی «حامیل»ە واتە هەڵگر. مەبەست لەو مەلائیکەتانەیە کە عەرشی خوایان هەڵگرتووە. موقەڕڕەبین: ئەو مەلائیکەتانەی زۆر لە بارەگای خواوە نزیکن.

مەعنای ئەم بەیتە بەسراوە بە بەیتی پاشەوە.

(٥٦) واتە: پێغەمبەر هەر شتێکی سەیری دیوە لەو سەفەری میعراجەیدا هەمووی بە چاوی سەر دیوە. ئەو شتانەش وەك عەرش و کورسی و مەلائیکەتە عەرش هەڵگرەکان و ئەو مەلائیکەتانەی لە بارەگای خواوە نزیکن و پێغەمبەرەکان و پایەیان لە ئاسماندا و ئەو کەسانەی دەچنە بەهەشت و ئەوانەی دەچنە دۆزەخ، وەك لە چیرۆکی میعراجدا بەدرێژی باسی لێ کراوە.

(٥٧) باز: دیسانەوە. ئەسەر: لەسەر

واتە: ئەم چوون و تەماشاکردن و هاتنەوەیە هەر ئەوەندەی پێ چووە سەرێك هەڵبڕی و دیسانەوە بیخەیتەوە سەر سەرین.

یــا رەب بــە حــەق شــەرافــەتی ئــەو وەقت و ســاعەتە
لەو رەحمەتی عومومییە ئێمــەش بــەشێ بــەرین![٥٨]

مەجمووعی ئــەنبیا کــە ســەد و بــیست و چــار هــەزار
مەعسوومن و لە ئیرتیکابی مەعاسی هەموو بەرین[٥٩]

عـــەزلی نـــیە پـــەیەمبەر و قـــەت نـــەبوەتە نـــەبی
عـــەبد و ژن و پـیاوی دەنـی خـەسڵەت و مـیهین[٦٠]

لوقـــمان ئـــەوا دیـــارە حـــەکـیمێکـی پـاکـە، «ذو الْ
قَرنَین»ە شـاهی چـاکـە، بـە قـەتعی مـەڵێ نـەبین[٦١]

ئـــیعجازی ئـــەنبیاو و کـــەرامـــاتی ئـــەولیا
بـــێ شـــوبهە سـابیتن، بـە سـوبووت بـێ یـەقین[٦٢]

---

(٥٨) بە حەق: بۆ خاتری.

(٥٩) چار: چوار. مەعسووم: بێ گوناه ئیرتیکاب: تووش‌بون: مەعاسی [«معاصی»]: جەمعی «معصیت»ە واتە گوناه بەری: بێ‌بەش و پاك.

واتە: تێکرای پێغەمبەران کە ژمارەیان ١٢٤ هـەزار کـەسە، پـێش پـێغـەمبەریەتی و پـاش پێغەمبەریەتییان لە کوفر و لە گوناهی گەورە پاك بوون و چ بە دەستەنقەست و چ بە هەڵە رووی نەداوە لێیان، هەروەها لە هەر گوناهێکی بچووکیش کە پەستی و نزمی بگەیێنێ.

(٦٠) نەبی: ئەو پێغەمبەرەی فەرمانی ئەوەی نەدرابێـتێ پـەیامی خـوا بگـەیەنێ بـە خـەڵك. خەسڵەت: رەوشت. میهین: سووك.

واتە: پێغەمبەر هەرگیز لە پێغەمبەریەتی لانابرێ و بەندە و ئافرەت و پیاوی سووك نابن بە پێغەمبەر.

(٦١) لوقمان: حەکیمێکی ئەفسانەییە رێگای چاکـەی پیشانی خـەڵك داوە. سـوورەتێکـی قـورئان بـە نـاوی ئـەوەوەیە. «ذُوالقـرنین»: لەقـەبی ئـەسکەندەری مـەکـدۆنییە. هـەندێ لە تەفسیرکەرەوەکانی قورئان دەڵێن ئەو «ذُوالقَرنَین»ەی نـاوی لە قـورئاندا هـاتووە هـەر ئـەمە. هەندێکیشیان دەڵێن یەکێکی ترە.

(٦٢) ئیعجاز: موعجیزە، ئەو شتە لە عادەت بەدەرەیە کە خوا بۆ پێغەمبەرانی دەکا بۆ بەریەرج دانەوەی قسەی ئەوانەی باوەڕیان پێ ناکەن. کەرامەت: ئەو شتە لەعادەت بەدەرەیە کە خوا بۆ دۆستانی خۆی دەکا بۆ بەرزکردنەوەی پایەیان. ئەولیا: جەمعی «وەلی»یە واتە دۆستی خوا.

هـــیچ ئـــەولیا بــــە مــــەرتەبە نــاگــاتە ئــەنبیا
«إذْ هُــــمْ مُــــفَضَّلُونَ عَــــلیٰ جَــمْعِ عــالَمِین»(٦٣)

بەعدی نـەبی چ شـەكك و چ شـوبهەت نـەبێ لەسـەر
تـەرتیبی ئـەفزەلی خـولەفای ئـەربـەعەی گـوزین(٦٤)

«صدّیق»ە ئـەفزەل ئـەووەل و، «فـاروق»ە سـانی ئـەو
«ذِی النُّور»ە نووری سییوم و، «کـرّار»ە چـارەمین(٦٥)

«صـــدّیقە» زاتـــو فـــەزڵە لە بـــەعزێ خـــوسووسەوە
«زهرا» ئـەگـەرچـی زوهـرەیە بـۆ ئـاسمانی دیـن(٦٦)

---

(٦٣) واتە: هەرچەند ئەولیایش خوا شتی لە عادەت بەدەریان بۆ دەکـا، بـەڵام نـاگـەنە پـلەی پێغەمبەران، چونکە پێغەمبەران لە هەمووکەس گەورەترن.

(٦٤) بەعد: پاش. خولەفای ئەربەعە: «ئەبوبەکر» و «عومەر» و «عوسمان» و «عەلی». گوزین: هەڵبژاردە.

مەعنای ئەم بەیتە بەسراوە بە بەیتی پاشەوەیەوە.

(٦٥) سییوم: سێهەم. چارەمین: چوارەم.

واتە: باوەڕت وابێ ئەبوبەکری سددیق و عومەری فـاروق و عـوسمانی «ذیالنّـورین» و عەلی کوڕی ئەبوتالیب، لە پاش پێغەمبەر (د.خ)، بەڕیز لە هەموو موسوڵمانانی تر گەورەترن و پایەیان لای خوا لە هەموان بڵندترە.

بۆیە بە «ابوبکر» دەڵێن «سددیق» چونکە لە پیاوانا بەر لە هەمووکەس باوەڕی بە پێغەمبەر کردووە. «عمر»یش بۆیە پێی دەڵێن «فاروق» چونکە گەلێ جار بیروڕای ئەو ڕاست و چەوتی لەیەك جوێ کردووەتەوە و ئایەت بەگوێرەی ڕای ئەو هاتووە. «عوسمان»یش بۆیە پێی دەڵێن «ذیالنّورین» چونکە دوو کچی پێغەمبەری (د.خ) هێناوە. «علی»یش بۆیە پێی دەڵێن «کرّار» چونکە گەلێ جار لە غەزادا دووبارە و سێبارە هێرشی بردووەتە سەر کافران.

(٦٦) «صدّیقە»: لەقەبی حەزرەتی «عائشە»ی کچی «ابوبکر»ە کە خـێزانـی پـێغـەمبەر بـووە.

«زهرا، زَهراء»: لەقەبی حەزرەتی «فاطمە»ی کچی پێغەمبەرە. زوهرە: ئەستێرەی زوهرە.

واتە: هەرچەند «فاطمە» وەك ئەستێرەی زوهرە وابووە بە ئاسمانی دینەوە، بەڵام «عائشە» لە هەندێ ڕووەوە لەو پایە بڵندترە.

ئەم شەش کەسە حەبیبی حەقن بە حەق
هەرکەس کە مونکیرە لە خیتامی مەبە ئەمین(٦٧)

ئەفزەل لەپاش ئەمانە شەشەی باقییە لە دە
هەر ئەو دەیە موبەششەرەن ئەمڕۆ کە جەننەتین(٦٨)

وەك «بوعُبَیْدَه»، «طَلحة»، «زُبَیْر» و «سعید» و «سَعْد»
هەم «ابْنُ عَوف»ە «بَعْدَهُم» ئەسحاب و تابیعین(٦٩)

یا ڕەب لە تۆوە ڕەحمەت و ڕیزوانی بێ دریغ
نازڵ ببێ هەمیشە «عَلیٰ کُلٍّ اجمَعین»!(٧٠)

---

(٦٧) واتە: ئەم شەش کەسە خۆشەویستی پێغەمبەرن کە خۆشەویستی خوایە. هەرکەسیش ئینکاری ئەم ڕاستییە بکا، نابێ لەوە ئەمین بێن کە دەردەبا و لەو دنیا بێ ئیمان نابێ.

لە دەسنووسێکی مەحوی خۆیدا لە بەرابەری «مونکیرە»دا «باغیضە»یش نووسراوە.

(٦٨) موبەششەرە: موژدە پێدراو بە بەهەشت، «العشرة المبشرة».

مەعنای ئەم بەیتە بەسراوە بە بەیتی پاشەوەیەوە.

(٦٩) واتە: لەپاش هەر چوار خولەفای ڕاشیدین و حەزرەتی «عائشە» و «فاطمە»ی زەهرا، گەورەترینی موسوڵمانان ئەو شەش کەسەن و دەمێننەوە لەو دە کەسەی کە پێغەمبەر موژدەی بەهەشتی داونەتێ کە «ئەبوعوبەیدەی کوڕی جەڕڕاح» و «زوبەیری کوڕی عەوام» و «تەلحەی کوڕی عوبەیدیللاهـ» و «سەعیدی کوڕی زەید» و «سەعدی کوڕی ئەبووەققاس» و «عەبدورڕەحمانی کوڕی عەوف»ن. ئەو چوار کەسەکەی تر خولەفای ڕاشیدینن کە باسمان کردن. پاش ئەم دوازدە کەسەیش باقی ئەسحابەکانی پێغەمبەر و تابیعین کە ئەوانەن ئەسحابەیان دیوە، لە هەموو موسولمانانی تر گەورەترن.

لەم بەیتەی مەحوییەوە وادەردەکەوێ «عائشە» و «فاطمە» کە لە عەشەرەی موبەششەرە نین، لەم شەش کەسەی دوایی دە کەسەکە گەورەتر بن، بەڵام ئەوەی لە ئوسووڵی دیندا باس کراوە وا نیە.

(٧٠) ڕیزوان [«رِضوان»]: ڕەزامەندی. «علی کلٍّ اجمعین»: لەسەر هەموان بە تێکڕا.

لەعـــنەت مـــەكـــە بـــرا لە یـــەزید و رەوا نـــیە
«شَرعاً» كـە ئـێمـە مـلكەچی شـیری شـەریعەتین[(٧١)]

ئـــیمانی مـــوعتەبەر بگـــرە، ئـــەو مـــوقەللیدە
تـــەقلیدی فـــەیزیابە بـــە جـــەزمییەت و یـــەقین[(٧٢)]

هـــەركەس كـــە ژیـــر و عـــاقڵە عـــوزری نـیە و، نـیە
عیلمی نەبێ بە خالیقی چـەرخ و كـورەی زەمـین[(٧٣)]

---

(٧١) یەزید: كوڕی موعاویە، ئەوەی حەزرەتی حوسەین لە شەڕی ئەودا كوژراوە.

واتە: مادەم ئێمە ملكەچین بۆ شمشێری شـەریعەت، نـابێ لەعنەت لە یـەزیدی كـوری مـوعاویە بكـەین، هـەرچـەند سـوپای ئـەو حـەزرەتی حـوسەین و ژمـارەیەكـی زۆریـان لە موسوڵمانان كوشتووە، چونكە ئێمە لامان وایە موسوڵمان بە گوناهـ كافر نابێ و لەعنەتیش لە ئەهلی قیبلە دروست نیە. زیاد لەوەكە ئیسپات نەبووە ئەو فەرمانی ئەوكارەساتەی دابێ و بە حەڵاڵی زانیبێ و، پاش ئەوەیش بینراوە لەناو موسوڵماناندا نوێژی كردووە. ئەگـەر بـیشڵێیـن فەرمانی ئەوكارەساتەی دابێ و بە حەڵاڵی زانیبێ، دوور نیە پاشان پەشیمان بوویێتەوە و تۆبەی كردبێ...

(٧٢) موعتەبەر: بۆ حسێب كراو. موقەللید: ئەوەی چاو لەكەسێكی تر بكا. فەیزیاب: بەختەوەر. جەزمییەت: بێ دوودڵی.

واتە: ئەو كەسەیش كە لە ڕێگای زانایی و تێگـەیشتنی خـۆیـەوە نـا، بـەڵكـوو لە ڕێگـای چاولێكەری موسوڵمانانی ترەوە باوەڕی بەخوا كردبێ، ئیمانی بە دامەزراو دادەنرێ وگومانی تێدا نیە كەوا چاولێكەرییەكەی دەیگەیەنێتە بەهەشت...

مەحوی بەم بەیتە ئیشارەت بۆ ئەو خیلافە دەكا كە لەنێوان زانایانی ئوسووڵی دیندا هەیە كەوا ئاخۆ ئیمانی موقەللید دادەمەزرێ یا نە.

(٧٣) واتە: مەسەلەی باوەڕ بە خوا ئەوەندە ئاشكرایە لەوانەیە بڵێین كەس بە چـاولێكـەری موسوڵمان نەبووە، چونكە هەركەسێ ژیر و عاقڵ بێ و تۆزێ ورد بیێتەوە خوا دەدۆزێتەوە و ئیمان دەهێنێ و، كەسێ نیە نەزانێ ئەم دنیایە كەسێك لە نەبوون دروستی كردووە...

تەوبەی بە وەقتی غەرغەرە، ئیمانی حالّی یەئس
مەردوودە، بەو رەوییە خودا موبتەلا نەبین![(٧٤)]

ئەعمالی چاکە دەخلّی بە ئیمانەوە نیە
ئەمما کەمالی هەر بەوە ئیمانی موتتەقین[(٧٥)]

موئمین نەبۆتە کافر و مورتەد بە فیعلی بەد
گەر قەتلّ، ئەگەر زینایە، ئەگەر زولّم، ئەگەر دزین[(٧٦)]

ئەمما بە دلّ بکا نییەتی کوفر و عەزمی شیرك
کافر دەبێ هەر ئەو نەفەسە و دەردەچێ لە دین[(٧٧)]

---

(٧٤) غەرغەرە: گیانەڵا. یەئس: ناچاری. مەردوود: دراوە دواو پەسەند نەکراو. رەوییە: رێباز و رەوشت.

واتە: پەشیمان بوونەوە لەکاتی گیان دەرچووندا یا لەبەر ناچاری و لە ترسدا بایەخی نیە، خوا تووشی شتی وامان نەکا!.

(٧٥) موتتەقین: ئەوانەی خۆیان لە گوناهـ دەپارێزن.

واتە: کرداری چاك نە بەشێکە لە باوەڕ و نە مەرجی باوەڕە، چونکە باوەڕ باوەڕکردنە بە دلّ بەو ئایینە کە خوا بە پێغەمبەردا بۆ ئادەمیزادی ناردووە و هەرکەس ئەم باوەڕەی هەبوو بە خاوەن باوەڕ دادەنرێ با پێویستییەکانی باوەڕیش جێبەجێ نەکا یا کردەوەی خراپی لێ بوەشێتەوە. بەڵام لەگەلّ ئەوەشدا باوەڕی تەواو بەوە دەبێ کە خاوەن باوەڕ چاکە بکا و خۆی لە خراپە دوور بگرێ.

(٧٦) مورتەد: ئەوەی لە موسوڵمانەتی وەرگەڕابێتەوە.

واتە: موسوڵمان بە کردەوەی حەرام کافر نابێ و لە دین دەرناچێ، هەرچەند کردەوە حەرامەکە لە گوناهە گەورەکانیش بێ.

(٧٧) شیرك: هاوڕێ بۆ خوا دانان.

واتە: ئەگەر موسوڵمان بە دلّ نیازی کافر بوون و هاوبەش بۆ خوا دانان بکا، دەسبەجێ بەو نیازەی لە دین دەردەچێ.

گــەر لەفـزی کـوفری بـێ بـە زوبـانا لەپـڕ بـە تـەوع
کـافر بـووە ئـەگـەرچـی هـەموو حـەقیە دڵنشـین(۷۸)

سەرخۆش ئـەگـەر قسـە و هـەزەیاناتی کـوفری کـرد
کـــافر دەبـــێ بـــە مـەزهەبی ئـێمـە کـە شـافیعین(۷۹)

ئەمما بە مەزهەبی حـەنەفی کـەین ئـەگـەر روجـووع
تـەکـفیری نـاکـرێت و بـە مـورتـەددی نـاگـرین(۸۰)

مــەعدووم ئــەوا دیــارە نــە شــەیئە و نـە مـەرئییە
مـەبیە قسـەی ئـەوانـە کـە هـەمکێشـی فـەلسەفین(۸۱)

---

(۷۸) تەوع: ئارەزوو. دڵنشین: ئەوەی لە دڵدا بێ.

واتە: ئەگەر کوفریش بە ئارەزووی خۆی بێ بە زوبانیا، هەروا کافر دەبێ، هـەرچـەند بـە دڵیش باوەڕی بەو کوفرە نەبێ کە بە زوبانیا هاتووە.

(۷۹) هەزەیان: قسەی پڕوپووچ.

مەعنای ئەم بەیتە لەگەڵ بەیتی پاشەوەیدا دێ.

(۸۰) واتە: بەپێی مەزهەبی شافیعی موسوڵمان بەوە کافر دەبێ کە لە حاڵەتی سەرخـۆشـیدا کوفر بکا، چونکە مادەم بە دەستی خۆی کارێکـی وای کـردووە سـەرخـۆش بـبێ، هـەموو ئەنجامێکی ئەو سەرخۆشییەی دەکەوێتە ئەستۆ. بەڵام بە مەزهەبی حەنەفی کافر نابێ چونکە لەبەر هەر هۆیەك بێ، خۆ دیارە سەرخۆشە و عەقڵی لای خۆی نیە.

لە نوسخەیەکی دەستنووسی مەحوی خۆیدا نیوەی دووهەمی بـەیتی پـێشـوو و نـیوەی یەکەمی ئەم بەیتە نیە و لە هەردوو نیوەکەیتریان تاقە بەیتێك پێك هاتووە.

(۸۱) مەعدووم: نەبوو. شەیء: شت. مەرئی: بینراو. هەمکێش: هاومەزهەب.

واتە: ئەهلی سونەت لایان وایە کەوا ئەوەی ئێستا نەبێ، بەڵام لەوانەبێ پەیدا ببێ، نە بە «شت» و نە بە «بینراو» دانانرێ، چونکە شتێ کە نەبێ، ئاساری لێ پەیدا نابێ. بەڵام هەندێ لە موعتەزیلە و فەیلەسووفەکان بە «شت»ی ناودەبەن. راستەکەی ئەگەر مەبەستیان لەو شتیەتییە بوون بێ لە زیهنا، ئەوە دیارە هەیە، ئەگینا قسەکەیان بێ‌شوێن و ناڕەوایە.

غـەیری یـەکـن مـوکەووەن و تـەکـوین «إلَـى الأبَـد»
مومکین نیە سەبەب بـە مـوسەبیەب بـڵێ یـەکـین[(٨٢)]

رزقە وەکوو حەڵاڵەکە، شـوبهە و حـەرامـی سـیرف...
بەحسێکەیە کە زەهرە ئەم، ئـاخر، ئـەو ئـەنگەبین[(٨٣)]

---

(٨٢) موکەووەن: دروستکراو. تەکوین: دروستکردن. موسەببەب: ئەوەی بەهۆی شتێکەوە پەیدا بووبێ.

مەبەست لەم بەیتە ئەوەیە بەپێی مەزهەبی ئیمام «ئەبوو مـەنـسووری مـاتوریدی» خـوای گەورە بێجگە لەو حەوت سیفەتەی باسمان کردن سیفەتی «تەکوین»یش هەیە کە بـریتیە لە دروستکردن و، دروستکردنی هەر شتێ بە سیفەتی «تەکوین» دەبێ. جا هەندێ لە زانایان رەخنەیان لەمە گرتووە و وتوویانە ئەگەر دروستکردن سیفەتی خوا بێ و، دیارە سیفەتەکانی خوایش قەدیمن و دروستکردنیش بێ دروستکراو نابێ، دەبێ ئەم عالەمە قـەدیم بـێ کـە ئەمەیش پـێچـەوانـەی بـاوەڕی کـۆمـەڵی مـوسوڵمـانانە. وەڵامـی ئـەم رەخـنەیەیش ئـەوەیە دروستکردن سیفەتی خوایە و هۆی پەیدابوونی عالەمە و، دروستکراو مەخلووقی خوایە و موسەببەبە، دیارە سەبەب و موسەببەبیش جیان لەیەك.کەواتە ئەگەر دروستکردن سیفەتێکی تایبەتی بێ غەیری توانین، پێویست ناکا دروستکراوەکان قەدیم بن و، هەر دروستکراوێك لەکاتی خۆیدا پەیدا دەبێ. بەڵام ئەشعەرییەکان لایان وایە دروستکردن سیفەتێکی سەربەخۆ نیە، بەڵکوو بریتیە لە پەیوەندبوونی توانای خوا بە هەر دروستکراوێکەوە و توانای خوا دوو پەیوەند بەستنی هەیە بە هەر دروستکراوێکەوە، یەکێکی کۆن کە پێش دروستکردنی ئەو شتەیە و یەکێکی تازە و پەیدا بوو کە لەگەڵ دروستکردنی شتەکەدا پەیدا دەبێ و، لەم توانا بەولاوە بۆ دروستکردنی هەر شتێ هیچ سیفەتێکی تر پێویست نیە.

(٨٣) ئەنگەبین: هەنگوێن.

واتە: بەپێی پێرەوی ئەهلی سوننەت هەرچـی بـخورێ و بـپۆشـرێ بـە رۆزی دادەنـرێ، حەڵاڵ بێ یا حەرام بێ و حەڵاڵی و حەرامی ئەو رۆزییە باسێکی ترە. بـەڵام مـوعتەزیلەکـان ئەوەی حەرام بێ بە رۆزی دانانێن.

لەم نـۆش و نـێشـە حـینی سـوئال و جـوابـی قـەبر
وەقتی حیساب و وەزنی عـەمەل بـاخەبەر دەبـین(٨٤)

مـردوو کـە گـەییە قـەبر و مـەقەڕِی، سـوئالی لێ...
دەکرێ لە رەبب و بەڵکـی لە پـێغـەمبەر و لە دیـن(٨٥)

هـەرکەس جـوابـی دا بـە جـوابـێکـی بـاسەواب
خـێراتـنی دەکـەن لە تـەرەف «خَـیْرَ مُـنْزِلِينَ»(٨٦)

گـەر وا نـەبوو جـوابـی ـخـودایـا بـە تـۆ پـەناها!ـ
زنجیر و تـەوق و رەوق و عـەزابـی بـووە قـەرین(٨٧)

---

(٨٤) نۆش: خۆشی، خواردنەوە. نێش: چزوو، ئازار. حین: کات. وەزن. کێشان.

واتە: پاش چوونە قەبر و لە رۆژی قیامەت و کاتی کێشانەکردنی کردەوەی چاکە و خراپەی بنیادەمدا دەردەکەوێ رزقی حەڵاڵ نۆشی گیان بووە و رزقی حەرام مایەی ئازار و سزای گیانە. مەحوی لەم بەیتەدا ئەوەیشی گەیاندووە کـەوا لە قـەبریشدا سـزای ئـەو کـەسانە دەدرێ کـە کردەوەیان خراپ بووە، وەك لە حەدیسدا هەیە.

(٨٥) مەقەڕ: جێگا. رەب: خوا.

واتە: مردووکە نرایە قەبر وگەیشتە جێی حەقی خۆی، مەلائیکە دێنە سەری لەبارەی خوا و پێغەمبەر و ئایینەوە پرسیاری لێ دەکەن.

(٨٦) «خیر منزلین»: باشترین کەسێك کە خەڵك لای خۆی راگرێ، مەبەست خوایە. ئیشارەتە بۆ ئایەتی: ﴿وَ قُلْ رَبِّ أَنْزِلْني مُنْزَلاً مُبارَكاً وَ أَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ﴾ کە خوا بە حـەزرەتی نـووح دەفەرموێ: بڵێ خوایە لە کەشتییەکە بمهێنە خوارەوە و لە شوێنێکی پیرۆزدا دامبەزێنـە، تـۆ چاکترین کەسێکی کە خەڵك لای خۆت دابگری و گلیان بدەیتەوە.

واتە: ئەگەر باشی وەڵام دایەوە لەلایەن خواوە بەخێرهاتنی لێ دەکرێ.

(٨٧) رەوق: بە وردی مەعنایمان بۆ ساغ نەکرایەوە. تەنها ئەوەندە هەیە بە عەرەبی بـەمەعنا «لافاو» هاتووە کە لەوانەیە بۆ ئەو شوێنە دەستبدا.

ئەگەر وابێ «رەوقی» بێ. [بە رای من ئەو «رەوق»ە هەڵەیە و ئەبێ «رق» بێ بە مانا «رق و قین و غەزەب» کە باشتر بۆ ئەم جێگایە دەست دەدا. والله اعلم. «ع.ح»] قەرین: هاودەم.

تـــا «یَـــوْمَ یُــــبْعَثُ» کــە بــەپاکـــردنە لە قـــەبر
بــۆبــــردنە حـــوزووری شـــەهەنشاهی رۆژی دیـــن[٨٨]

دیــــوانـــــی گـــــیروداری حـــیسابی عـــومومییە
حەیوان و جینن و ئینس و مەلەك، تا موقەڕڕەبـین[٨٩]

چەپرەو کوتوب بە دەستی چەپ، ئەمما «وَ راءَ ظَـهر»
بـــــۆ راســــتانی کـــارە، لە کـــارایـــە راســـتین[٩٠]

وەزنـــی عـــەمەل، چ زەڕڕە، چ کـۆهـ و چ بـەد، چ نـێك
بـــێ شـــوبهەیە هـــەموو بـە تـرازوو دەکـێشـرێن[٩١]

☞

واتە: ئەگەر ـپەنا بە خواـ نەیشیزانی وەڵامی مەلائیکەی پرسیار بداتەوە، دەس دەکرێ بە سزادانی.

(٨٨) «یوم یُبعَث»: ئەو رۆژەی زیـندوو دەکـرێتـەوە، مـەبەست رۆژی قـیامەتە. بـەپاکـردن: هەڵساندنەوە. رۆژی دین: رۆژی تۆڵە و پاداشدانەوە.

(٨٩) گیرودار: بگرە و رابگرە. مەعنای ئەم بەیتە بەسراوە بە بەیتی پاشەوەیەوە.

(٩٠) چەپرەو: ئەوەی رێی راستی نەگرتبێتەبەر. «وراء ظهر»: لە پشتەوە.

واتە: رۆژی قیامەت دیـوانـی مـوحاکـەمەکـردنی ئـادەمیزاد و گـیانلەبەران و جـنۆکـە و مەلائیکەتەکانە. ئەوەی کردەوەی چاك بووبێ و رێگای راستی گرتبێتـەبەر، نـامەی کـرداری خۆی لە پشتەوە دەدرێتە دەستی راستی. ئەوەیش کردەوەی بـەد بـووبێ و رێگـای چـەوتی گرتبێەبەر، نامەی کرداری خۆی دەدرێتە دەستی چەپی.

(٩١) زەڕڕە: تۆسقاڵ. کۆهـ: کێو. نێك: چاك.

واتە: کردەوەی چاك و خراپی هەرکەس کێشانە دەکرێ، چ تۆسقاڵێك بێ و چ ئەوەندەی کێوێك.

«مَــنْ خَــفَّت»ە لە هــاوییە دەخــوا بــە مــەن خــەفەت
عەیش و نیشاتی «مَنْ ثَقُلَتْ» وەسڵی حووری عین(٩٢)

«حَــتْماً» دەبــێ گــوزەر بــە «ســیرات»ا بکــەن هــەموو
چاك و خراپ و، مـوئمین و کـافر، کـیھ و مـیھین(٩٣)

پـــــردێکـــــە راکشـــــاو بـــــەسەر بـــانی دۆزەخـــا
بــاریك و تــیژە وەك دەمــی تــێغێکی ئـاهینین(٩٤)

هەرکەس کـە خـوارە، وەیـلییە، زوو کـەوتە خـوارەوە
«طُــوبیٰ» لەبــۆ ئــەوانــە کـە ئـازانـە تـێپـەڕیـن!(٩٥)

---

(٩٢) «مَن خفَّت»: ئەوەی سەنگی کردەوەی چاکی سووك بێ. ئیشارەتە بۆ ئایەتی: ﴿وَ أَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوٰازِينُهُ، فَأُمُّهُ هٰاوِيَةٌ﴾ واتە: ئەوەی تای تەرازووی کردەوەی چاکی سووك بێ، ئاگری گەرمی دۆزەخ جێیەتی. ﴿مَنْ ثَقُلَتْ﴾: ئەوەی سەنگی کردەوەی چاکی قورس بێ. ئیشارەتە بۆ ئایەتی: ﴿فَأَمّٰا مَنْ ثَقُلَتْ مَوٰازِينُهُ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رٰاضِيَةٍ﴾ واتە: ئەوەی تای ترازووی کردەوەی چاکی قورس بێ، ئەوە بە خۆشی بۆ خۆی رادەبوێرێ.

واتە: ئەوەی تای ترازووی کردەوەی چاکی سووك بێ، لە ناخی دۆزەخدا بە مەن خەفەت دەخوا. ئەوەیش تای ترازووی کردەوەی چاکی قورس بێ خەریکی رابواردن دەبێ بە گەیشتن بە حۆرییە جوان و سپیەکانی بەهەشت.

لە نێوان «مَنْ خَفَّتْ» و «مەن» و «خەفەت»دا جیناسێکی تەواوی جوان هەیە.

(٩٣) سیرات [«صراط»]: پردێکە لە موو باریکتر و لە ئەڵماس تیژتر بەسەر جەهەننەمەوە. کیھ: بچووك. میھین: گەورەتر.

(٩٤) ئاهینین: ئاسنین.

ئەم بەیتە «سیرات»مان بۆ روون دەکاتەوە کە چیە و، پەیوەندی بە بەیتی پێشووەوەیە.

(٩٥) خوار: ئەوەی کردەوەی خراپ و چەوت بێ. وەیلی: دانیشتووی وەیل کە شیوێکە لە دۆزەخدا. «طوبیٰ»: خۆزگە. ئازانە: ئازایانە.

لە دەستخەتێکی مەحوی خۆیدا لە بەرابەری «طوبی لەبۆ ئەوانە»دا «طوبیٰ لهم ئەوانە»یش نووسراوە.

ڕێی سـێـی هـەزار سـاڵە، وە یـا پـازدە هـەزار
موحتاجی عەونە ئوممەتی بێچـارە، یـا مـوعین![٩٦]

لەو ڕۆژەدا شـەفاعەتی چـاکـانە جـێی ئـومێد
بـۆ عـاسییان و ئـەهلی کـەبائیر لە مـوئمینین[٩٧]

بـێ‌شـوبهە ئـەنبیا، عـولەما، ئـەولیا، شـەهید
مـەقبووڵە بـۆ شـەفاعە پـەنایان ئـەبەر بـەرین[٩٨]

تـەئسیری قـەتعییە بـە دوعـا بـاوەڕت بـبێ
«اُدْعُوني اسْتَجِبْ» وەکوو گەوهەر لە گـوێ گـرین[٩٩]

---

(٩٦) عەون: یارمەتی. موعین: یارمەتی‌دەر.
واتە: پردی باریك و لە تێغی ئاسن تیژتری «سیرات» ئەوەندە درێژە هەندێك دەڵێن بە سی هەزار ساڵ و هەندێکی‌تر دەڵێن بە پازدە هەزار ساڵ دەبڕێ... ئەگەر خوا بە لوتفی خۆی یارمەتی بەندە نەدا هەرگیز ناتوانێ بەسەریا گوزەر بکا...
(٩٧) شەفاعەت: تکا. کەبائیر: جەمعی «کبیرە»یە واتە گوناهی گەورە. موئمینین: موسوڵمانان.
واتە: ئەوەی جێگای هیوا و ئومێد بێ لەو ڕۆژەدا بۆ ئەوانەی لە دنیادا گوناهی گەورەیان کردووە، تەنها هەر تکای پیاوچاکانە لای خوا.
(٩٨) واتە: پەنابردنە بەر پێغەمبەران و زانایان و دۆستانی خوا لەو ڕۆژەدا بۆ تکاکردن لای خوا شتێکی پەسەندە و گومانی تێدا نیە.
نیوەی یەکەمی ئەم بەیتە لە دەستنووسێکی مەحوی خۆیدا بەم‌جۆرەیش نووسراوە:
بێ شوبهەیە نەبی و وەلی، عالم و شەهید
(٩٩) «ادعوني استجب»: داوام لێ بکەن بەدەنگتانەوە دێم.
واتە: باوەڕت بە دوعای خێر هەبێ چونکە کارکردنی دوعای خێری خاسانی خوا شتێکی ڕستە و خوا خۆی فەرموویەتی داوام لێ بکەن بەدەنگتانەوە دێم و، دەبێ ئێمەیش ئەو قسەی خوایە هەمیشە لە گوێماندا بزرنگێتەوە وەك بڵێی گوارەی گەوهەرە و لە گوێمان کردووە.

خــالیق وتــوویە: حــادیسە عــالەم، قسـەی «هـەیوو-
لی» توڕڕەهـاتە، گـوێ لە پـڕوپـووچی نـاگـرین(١٠٠)

جەننەت، جەهەننەم ئێستە کە هەن، زۆریـان بـەسەر...
دا ڕۆییوە شوهوور و دوهوور، ئەزمینە و سـینین(١٠١)

ئــــەم دۆزەخ و بــەهەشتە دەمــێنـــن «إِلَــی الأَبَــد»
هــەم تــێشــیا دەمــێنـنەوە ئـەهلی ئـان و ئـین(١٠٢)

ئــیمانی بــوو، نــەجاتی دەبــێ، هــەر ببێ، لە نـار
قوربانی لوتف و مـەرحـەمەتی «خَـیْرِ راحِـمِین»(١٠٣)

---

(١٠٠) هەیوولی: ئەوەی باوەڕی بە «هەیوولا» هەیە. هەیوولا: ماددەی یەکەم کە سـەرەتای هەموو ماددەکانە.

واتە: خوا فەرموویەتی ئەم دنیایە نەبووە و من لە نەبوون دروستم کردووە. کە واتە قسەی فەیلەسووفەکان کە دەڵێن ماددەیەکی کۆن سەرەتای هەموو ماددەکانە. قسەیەکی توڕڕەهاتە لای من و، ئێمە گوێ بۆ شتی وا شل ناکەین...

(١٠١) شوهوور: جەمعی «شَهر»ە بەمەعنا مانگ. دوهوور: جەمعی «دَهر»ە بەمەعنا چەرخ. ئەزمینە: جەمعی «زَمان»ە. سینین: جەمعی «سَنة»یە بەمەعنا ساڵ.

مەعنای ئەم بەیتە بەسراوە بە بەیتی پاشەوەیەوە.

(١٠٢) ئان: بە فارسی واتە «ئەو». ئین: بە فارسی واتە «ئەم».

واتە: بەهەشت و دۆزەخ لە مێژە دروست کراون و ئێستا هەن و هەمیشەیش هەر دەمێننەوە و بڕانەوەیان نیە و ئەوانەی دەچنە ناویان لێیان ناچنە دەرەوە، موسوڵمانی گوناهبار نەبێ کـە پاش بەسەربردنی ماوەی سزاکەی دەردەچێ و دەچێ بۆ بەهەشت...

(١٠٣) واتە: ئادەمیزاد هەر ئەوەندە باوەڕی بووبێ بەو شتانەی کە پێویستە باوەڕی پێیان بێ، با گوناهیشی لە ڕادەبەدەر بێ لە دۆزەخ دەردەچێ و دەچێتە بەهەشت...

هـەرچـی وتـوومە حـەقە، هـەموو «مُـجْمَعٌ عَـلَیْه»
مەنسووسی ئـایە، یـا خـەبەری سـادیقی ئـەمین(١٠٤)

***

تـەسدیق و بـاوەڕت بـە دڵ ئـەوجا بـەمانە بـوون
ئـیمانە، هـەر بـەوە دەگـەیێ ئـەوجی «یـؤمِنون»(١٠٥)

ئـیقراری دەم خـیلافە تـیا شـەرتە وەك عـەمەل
یا شەترە؟ موتتەفیق کە لەسەر شەرتن ئەکسەروون(١٠٦)

---

(١٠٤) مەنسووس: بە ئاشکرا و بێ پێچ و پەنا وتراو. خەبەر: حەدیس. سادیقی ئەمین: مەبەست لێی پێغەمبەرە (د.خ).

واتە: ئەمەی کە وتم هەموو راستە و ئەهلی سوننەت هاودەنگن تیایدا و بەپێی نەسسی ئایەت و فەرموودەی راستی پێغەمبەرە (د.خ).

***

(١٠٥) واتە: ئەگەر بە دڵ باوەڕت بەم شتانە بێ کە من وتنم، ئەوە نیشانەی ئەوەیە کە ئیمانت هەیە و هەر بەم باوەڕەت دەگەیتە پلەی ئەوکەسانەی لە قورئاندا لەبارەیانەوە وتراوە: ﴿ یُؤْمِنُونَ بِالْغَیْبِ وَ یُقیمُونَ الصَّلٰوةَ وَ مِمّا رَزَقْناهُمْ یُنْفِقُونَ وَالَّذینَ یُؤْمِنُونَ بِما أُنْزِلَ إِلَیْكَ وَ ما أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَ بِالْآخِرَةِ هُمْ یُوقِنُونَ. أُولٰئِكَ عَلیٰ هُدیً مِنْ رَبِّهِمْ وَ أُولٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴾واتە: ئیمانیان بە خوا هەیە و نوێژ دەکەن و لەوەی خوا پێی داون خەرج دەکەن بۆ هەژاران و باوەڕیان بەو کتێبانە هەیە کە خوا ناردوونی بۆ پێغەمبەرانی پێش تۆ و دڵنیان لە رۆژی قیامەت. ئەوانە خوا رێگای پیشان داون و هەر ئەوانەن لەو دنیا رزگاریان دەبێ.

(١٠٦) شەتر «شطر»: نیوە. ئەکسەروون [«اکثرون»]: زۆربە.

واتە: زانایانی ئوسووڵی دین خیلافیان لەنێواندایە ئاخۆ بە دەماهاتنی شایەتیمان، ئەویش وەك ئەوکردەوانەی پێویستە لەسەر موسوڵمان بیانکا، مەرجی ئیمانداریە، یا بەشێکە لە ئیمانداری؟ زۆربەی زانایان لەسەر ئەوەن بەشێك نیە لێی، بەڵکوو مەرجیەتی.

ئـــیسلامت ئـــینقیادە بـــە «مـــا جـــاء بِـــهِ النَّـــبیّ»
ئـــەعمالی ســالیحە کـــە ئـــەساسی ســیان و دوون[(١٠٧)]

قـــودرەت بـــبێ تـــەلەففوزە ئـــەووەڵ بـــە «اَشْـهَدَین»
نوێژ و زەکات و ڕۆژە، لەبۆ حەج بە کەعبە چوون[(١٠٨)]

ئـــیمان ئـــەگـــەر زیـــادەت و نـــوقسانی بـــۆ بـــبێ
وەك ئەکسەری ئەشاعیرە قـائیل بـوون بـە بـوون[(١٠٩)]

---

(١٠٧) ئینقیاد: مل شۆڕکردن، جلّە وکێش بوون.
مەعنای ئەم بەیتە و بەیتی پاشەوە پێکەوە دێ.
(١٠٨) «اَشهدین»: هەردوو «اَشهدُ»وەکە. ڕۆژە: ڕۆژوو.
واتە:وتمان ئیمان باوەڕە بە دڵ بە خوا بە مەلائیکە و بـەو کـتێبـانەی خـوا ناردوونی بـۆ پێغەمبەران و بە ڕۆژی قیامەت و بە قەزاوقەدەر کە هەمووی لە خواوەیە. ئیسلامەتیش ئەوەتە سەر دانەوێنی بۆ ئەو فەرمانانەی کە پـێغـەمبەر هـێناونی لە خـواوە. کـرداری چـاکـەش کـە بنچینەییەکانیان پێنجن، یەکەمیان «أشهد أن لا إله إلّا اللّٰه و أشهد أنّ محمّداً رسول اللّٰه» وتنە بۆ ئەوانەی بتوانن بیڵێن و توانای وتنیان بێ و، پێنج فەرزەی نوێژ و زەکاتدان. حەج کردن بۆ ماڵی کەعبە بۆ ئەوانەی دەسەڵاتیان بێ و ڕۆژووگرتن.
داڕشتنی مەعنای ئەم دوو بەیتە بەمجۆرە لەسەر بناغەی ئەوەبوو کە وشەی «ئەساسی» لە بەیتی پێشوویاندا ڕاست بێ وابێ وەك لە دەستنووسەکانی بەردەستماندا وا نووسراوە. بەڵام ئێمە لامان وایە ڕاستەکەی «ئەساسی» نیە و «ئەساسن»ە. ئەگەر وابێ مەعنای هەرکام لە دوو بەیتەکە بە جیا دێ و ڕەوانتریش دەبێ.
(١٠٩) ئەشاعیرە: ئەوانەی لەسەر پێڕەوی ئیمامی ئەشعەری بەڕێوە دەچن.
مەعنای ئەم بەیتە و دوو بەیتی پاشەوەی پێکەوە دێ.
لە نوسخەیەکی دەستنووسی مەحوی خۆیدا نیوەی دووهەمی ئـەم بـەیتە بـەمجۆرەیش نووسراوە:

جومهووری «اشعریّة» وەکوو قائیلن بە بوون

نـەقسی بـە نـەقسی تـاعەتە، زیـادی بـە دوو شـتە:
یا تاعە، یـا تـەجەللییەکـی بـێچـلۆن و چـوون (١١٠)

بـەعزێ دەڵێ زیـادەت و بـەس، نـەقسی بـۆ نـیە
بەعزێکی‌کە موسیرڕە لەسـەر هـەردوولا نـەبوون (١١١)

بشـزانـە هـیچ و بـێعـەمەلە وەك هـەبا عـەمەل
بێ نـیەتێکـی خـالیس و ئـیخلاسی ئـەندەروون (١١٢)

بـبیەن بـە «إنَّـما» وە «اَلإخـلاص بِـالنِّیّات»
هەم نەسسی ﴿مُخلِصینَ لَهُ الدّینَ﴾ یا ئـەخوون! (١١٣)

---

(١١٠) تەجەللی: دەرکەوتن. مەبەست لە دەرکەوتنی نووری راستییە بۆ ئینسان بە لوتفی خوا خۆی.

(١١١) موسیرڕ: سوور.

واتە: خیلاف هەیە لەناو زانایانی ئوسووڵی دیندا. ئاخۆ ئیمان زیاد و کەم دەکا یا نە؟ هەندێکیان دەڵێن زیاد و کەم ناکا. هەندێکیشیان دەڵێن تەنها زیاد دەکا. ئەشعەرییەکانیش دەڵێن زیادیش و کەمیش دەکا. کەمکردنی بە کەمکردنی فەرمانبەرداری خوایە و زیادکردنی بە دوو شتە: یا زۆرکردنی فەرمانبەرداری خوا، یا روون بوونەوەی دڵ بە رەحمەتی خوا کە ئێمە شارەزای چۆنیەتییەکەی نین.

(١١٢) بێ عەمەل: بێ کەڵك. هەبا: پرویووچ. ئەندەروون: ناودڵ.

واتە: کردەوەی بێ‌نیازی پاك بە هیچ دانانرێ.

وردەکارییەکی جوان لەم بەیتەدا هەیە لە وەسفکردنی «عەمەل»دا بە «بێ‌عەمەل».

(١١٣) ئەخوون: جەمعی «اخ»ە، بە مەعنا برا.

واتە: براینە! بۆ ئیسپاتی قسەکەمان ئایەتی: ﴿وَ ما أُمِرُوا إلّا لِيَعْبُدُوا اللّهَ مُخْلِصينَ لَهُ الدّينَ﴾ و حەدیسی «إنَّمَا الأَعْمالُ بِالنِّيّاتِ» ببیسن کە یەکەمیان واتە فەرمانی ئەوەیان دراببوویە کە بە دڵێکی پاك و خاوێنەوە خوا بپەرستن و دووهەمیان واتە پاداشی کردەوە بە گوێرەی نیازی دڵی خاوەنەکەیەتی.

ئـــيخلاس ئـــەگـــەر ببێ «فَـبِها»، گـەر نـەبێ، دەبـێ
کەسبی بکەی بە تەزکییەی ئەخلاق و نەفسی دوون(١١٤)

وابـــەستەیە بــە ســـوحبەتی کـــامیل‌ترێ لە خــۆت
زیکری دەوام و تـابیعی ســوننەی ســەنییە بـوون(١١٥)

هــەر ئـەم خـیسالەیە کـە سـەحابەی کـیرامـی پـێ...
فـــائیز بـە مـەرتەبەی «رَضِـيَ اللّـهُ» و «رَضُـوا»ن(١١٦)

هـــەر بـــەم تـــەریقە پـــێ گـــەیون، گـــەیونە خــودا
ئـــەو زاتـــە عـــاریفانە کـە دانـاو و تـێ‌گـەیوون(١١٧)

روو کـــەینە ئـــەم تـــەریقە، بــە ئـــازانـــە مـــەش بـرا
تاکەی ئەسیری مەغلەتەی ئـەفسانەو و فسوون!(١١٨)

---

(١١٤) «فَبِها»: زۆر چاکە. دوون: سووك و پەست.
مەعنای ئەم بەیتە و بەیتی پاشەوەی پێکەوە دێ.

(١١٥) وابەستە: بەسراو. سوننە: سوننەت. سەنییە: پیرۆز.
واتە: سەیری دڵی خۆتان بکەن، ئەگەر پاك و خاوێن بوو زۆر چاکە. ئەگینا پاکی بکەنەوە و رەوشتی خۆتان چاك بکەن، ئەوەش بە بیرکردنەوە لە خـوا و بـە شـوێنکـەوتنی رەوشت و کردەوەی پێغەمبەر و هاورێیەتی پیاوانی خواناس.

(١١٦) خیسـال [«خِصال»]: جەمعی «خصلة»یە واتە رەوشت. فائیز: بەختەوەر.
واتە: بەم رەوشتانەیە یارانی پێغەمبەر (د.خ) گەیشتوونەتە ئەو پایەیە کە خـوای گـەورە لە قورئاندا لەبارەیانەوە بفەرموێت: ﴿رَضِيَ اللّهُ عَنْهُمْ وَ رَضُوا عَنْهُ﴾، واتە: خوا رازیـیە لێیـان و ئەوانیش لە خوا رازین.

(١١٧) عاریف: خواناس، وەلی.
واتە: ئەولیای خوایش هەر لەم رێگایەوە پێگەیشتوون.

(١١٨) ئازانە: ئازایانە. مەش: ئێمەیش. مەغلەتە: جێی هەڵەکردن. ئەفسانە: سەرگوزەشتە، زیاتر بۆ پڕوپووچیش بەکاردێ. فسوون: ساختە و جادووگەری و شتی وا.

ڕێگـــەی ســەعادەتی ئــەبەدی تــۆ لەســەر مــنە
بیدەم نیشان و، دام و، لەسـەر تـۆ بـەڕێوەچـوون (١١٩)

ئــەم نــەختە نـەزمە نـوسخەیی ئـیکسیری ئـەعزەمە
حــیفزی بکـە، دڵی بـدەرێ، بـیکە ئـەزدەهوون (١٢٠)

بــیکەیتە بــەر، دەکـەیتە بـەر ئـیستەبرەقی بـەهەشت
مەحزووز ئەبی بە حیفزی لە هەولی عەزابی هوون (١٢١)

واتە: برادەرینە! تاکەی دیلی هەڵە و قسەی پڕوپووچ بین؟ با ئێمەیش ئازایانە ڕوو بکەینە ئەم ڕێگا ڕاستە.

مەش برا (ن): وەرنەوە.

(١١٩) واتە: پێویستە لەسەر من ڕێگای ڕاست پیشان بدەم و، وا پیشانم دا و پێویستە لەسەر تۆیش بەگوێرەی بجووڵێیتەوە.

(١٢٠) ئیکسیری ئەعزەم: بە قسەی پێشینان گوایە ماددەیەکە تێکەڵی مس بکرێ دەیکا بە زێڕ یا تێکەڵی جیوە بکرێ دەیکا بە زیو. شتی وا تا ئێستا بە زانستدا نەدۆزراوەتەوە. دەهوون: دەهان، دەم، وشەیەکە لە دیالێکتی کوردی «لوڕ»دا.

واتە: ئەم چەند شیعرەی من وەك نوسخەیەکی ئیکسیر وانە، دڵیان بدەرێ و لەبەریانکە و بیانکە بە ویردی سەر زمانت.

(١٢١) ئیستەبرەق: جۆرە کووتاڵێکە تانوپۆی لە تاڵی ئاوریشم و زێڕە. لە قورئانیشدا هەیە کەوا ئەهلی بەهەشت ئیستەبرەق لەبەر دەکەن. مەحزووز [«محظوظ»]: بەختەوەر. هەول: تـرس. هوون: سووکی و سەرشۆڕی.

واتە: ئەگەر ئەم شیعرانـە لەبـەربکەی، دیـارە بـۆیـە لەبـەریان دەکـەی کـە بـەگـوێرەیـان بجووڵێیتەوە. کە بەگوێرەیشیان جووڵایتەوە، بەهەشت جێت دەبێ و پـۆشـاکـی ئـیستەبرەق لەبەردەکەی و بەختەوەر دەبی بەوە کە لە ئاگری دۆزەخ دەپارێزرێی.

وشە ئارایییەکی جوان لە کۆکردنەوەی «بیکەیتەبەر» و «دەکەیتەبەر»دا هەیە کە هەریەکێ مەعنایەکی جیا لە هی ئەوی‌ترییانی هەیە.

یـا ڕەببی ئـەو کـەسانە کـە ئـەمڕۆ لە عـیشقی «مـیم»
لەم بەحری «نوون»ەدا وەکوو من غەرقە دەبن و بوون(١٢٢)

غــەرقی مــوحیتی ڕەحــمەتی عــوزماتیان بکــەی
ئێمەش لەگەڵ ئەوانـە، سبەی «یَـوْمَ یُـحْشَرُون»!(١٢٣)

«مـەحوی»! خـیتامی بـێنە بـەیاناتەکـەت بـە مـیسك
حەمدی «بِلا خِـتام» و سـەلاتی لە حـەد فـزوون(١٢٤)

---

(١٢٢) لە دیوانە شیعرە کۆنەکاندا هەر کۆمەڵە قەسیدەیەك کە دوا پیتەکانیان یەك بوونایە، کۆدەکرانەوە سەرەتایەکیان بۆ دادەنرا و دەیاننووسی «بەحری ئەلف» یا «بەحری بێ».. تاد. هەروەها بە هەرکام لە ئاوازە جیاوازەکانی شیعری عەرەبیش دەڵێن بەحری فلان وەك «بەحری رەجەز» و «بەحری رەمەل» و... تاد. میم: مەبەست «محمّد»ە واتە پێغەمبەر (د.خ). بـەحری نوون: ئەو قەسیدەیەی کـە ئـاخری هـەر بـەیتێکـی پـیتی «نـوون» بـێ وەك ئـەم قـەسیدەیە. ئیشارەتیشە بەو بەحرەی کە ماسی حەزرەتی یۆنسی تیا قووت دا، چونکە «نون» بە عەرەبی بە ماسیش دەڵێن. غەرقە: نوقم.

مەعنای ئەم بەیتە و بەیتی پاشەوەی پێکەوە دێ.

لە دەستنووسێکی مەحوی خۆیدا لە بەرابەری «نوونەدا»، «نوورەدا»یش نووسراوە.

(١٢٣) موحیت «محیط»: دەریای گەورە. عوزما [«عُظمیٰ»]: گەورە.

واتە: خوایا ئەوکەسانەی ئەمڕۆ وەك من لە عیشقی پێغەمبەردا لەم بەحری «نوون»ەدا نوقم بوون یا دەبن، غەرقی دەریای ڕەحمەتی خۆتیان بکەی و سبەی لە ڕۆژی حەشردا ئێمەیش بکەوینە تەکیان.

مەبەست لە «غەرق بوون لە بەحری نوون»دا خەریكبوونە بە نووسین و بڵاوکـردنەوەی ئوسووڵی دینەوە وەك «مەحوی» لەم قەسیدەیەدا کردوویەتی.

(١٢٤) فزوون: زیاد.

واتە: مەحوی! ئەم قسانەت بە قسەیەکی وەك میسك بۆنخۆش دوایی پێ بێنە. ئەو قسە وەك میسك بۆنخۆشەیش بریتی بێ لە سوپاسی نەبڕاوە و دوایی نەهاتووی خوا و سەڵاواتدانی لە ڕادەبەدەر لە دیداری پێغەمبەری خوا دروودی خوای لێ بێ.

بەراوردێکی جوان لە نێوان «خِتام» و «بِلا خِتام»دا هەیە.

***

***

شوکری خــودا کــە لوتــفی خــودا بــوو بــە رەهــنموون
ئەم گەوهەرانــە مــونتەزەمی نــەزمی رشــتە بــوون(١٢٥)

هەر گەوهەرێکی مەهری کوروورێکــی حــووری عــین
هەرگەوهەرێکی سەد سەمەنی جەننەت و عویوون(١٢٦)

نــەزمێکــی جــانفزاو و ســەفابەخشی دیــن و دڵ
نەزمێکــی تــەرزی ئــاوی حــەیاتە رەوان و روون(١٢٧)

لەم ئــاوە هــەر بــخۆنــەوە تــا خــوشکلەب نــەبن
رۆژێ بــووە زوبــانەکــەشی «العــطش» دەروون(١٢٨)

---

(١٢٥) رەهنموون: رێگا پیشاندەر. مونتەزەم: هۆنراوە. نەزم: هۆنینەوە. رشتە: بەنی هۆنینەوەی ملوانکە و شتی وا.

«مەحوی» لەم بەیتەوە دێ بە شان و باڵی ئەم قەسیدەیەدا و تەعریفی دەکا و سوپاسی خوا دەکا کەوا یارمەتی دا بۆ تەواوکردنی.

(١٢٦) مەهر: مارەیی. کوروور: پێنجسەد هەزار. حووری عین: حۆرییە سپیەکانی بەهەشت. سەمەن [«ثمن»]: نرخ. عویوون [«عیون»]: جەمعی «عَین»ە بەمەعنا کانی.

واتە: هەریەکێ لە مەسەلەکانی ئەم باسە وەك گـەوهەرێك وایـە و، هـەر گـەوهەرێکـیان مارەیی نیو ملێون حۆری جوانە لە حۆرییەکانی بەهەشت و نرخی سەد بەهەشت و کانیاوی بەهەشتە. مەبەستی لەوەیە بنیادەم بە شوێنکەوتنی رێ و شوێنی ئەم قەسیدەیە کە بریتیە لە خواپەرستی، دەچێتە بەهەشت و لە کانیاوی بەهەشت دەخواتەوە و دەبێ بە هاورێی حۆرییە جوانەکان.

(١٢٧) جانفزا: مایەی بەهێزکردنی گیان. تەرز: وەك.

(١٢٨) خوشکلەب: لێو وشك. زوبانەکەش: زوبان دەرکێش.

واتە: ئەم شێعـرانـە وەك ئـاوی حـەیات وان، لێی‌بـخۆنـەوە تـا لەو رۆژەدا کـە دەروون لە تینوویەتیدا زوبان دەردەکێشێ و هاوار دەکا، لێوتان وشك نەبێتەوە.

لەم عەینی نەزمە هەڵدەقوڵێ سەلسەبیلی دین
وەك ئاگری حەسەد لە دەروونی حەسوودی دوون(١٢٩)

مەنزوومەیێکی موختەسەر و پڕ لە فائیدە
زوبدەی گەلێ شورووح و خولاسەی گەلێ موتوون(١٣٠)

«نوریّە»یە بە مەعنیو، «نونیّە»یە بە لەفز
خەتمی بە دڵ بە نوورە، ئەگەرچی بە دەم بە نوون(١٣١)

بیکە بە دڵ بە ویردی هەموو دەم، کە هەر بەمە
قووەی دڵ ئەو دەمە کە زوبانت دەبێ زەبوون(١٣٢)

---

(١٢٩) سەلسەبیل «سلسبیل»: ئاوی ڕەوان و خۆش قووتچوو. ناوی جۆگایەکیشە لە بەهەشتدا.

واتە: جۆگای ئاوی سازگاری بەهەشت لەم شیعرانەوە هەڵدەقوڵێ، وەك چۆن ئاگری کینە لە دڵی کینەکارانی نامەردەوە زوبانە دەکێشێ.

(١٣٠) زوبدە: پوختە. شورووح «شروح»: جەمعی «شَرح»ە. موتوون «متون»: جەمعی «متن»ە. شێوەی زۆربەی کتێبی جاران کە لە حوجرەکاندا دەخوێنران، وابوو کتێبێکی پوختە و کورت لە باسێکدا دەنووسرا، بەوە دەوترا «مەتن». ئەنجا بە کتێبێکی تر وشە بە وشەی مەتنەکەش لێك‌دەدرایەوە و بەوەش دەوترا «شەرح». وادەبوو سەرەڕای ئەوە لەسەر مەتنەکەش و شەرحەکەش دەنووسرا و بەوەش دەوترا «حاشیە».

(١٣١) «نوریّة»: ئەوەی بدرێتە پاڵ «نوور» واتە ڕووناکی. «نونیّة»: ئەوەی بدرێتە پاڵ «نوون» واتە قەسیدەیەك کە دوا پیتی بەیتەکانی «نوون» بێ.

واتە: ناوەڕۆکی ئەم قەسیدەیە «نوریّة»یە، چونکە دڵ ڕوون دەکاتەوە و شێوەکەشی «نونیّە»یە چونکە دوا وشەی هەر بەیتێکی «نوون»ە و، دواییەکەی لە دڵدا ڕووناکی و لە دەمدا پیتی نوونە.

(١٣٢) ویرد: ئەو دوعایەی بنیادەم هەمیشە بیخوێنێ. دەم: کات.

واتە: با هەمیشە مەعنای ئەم شیعرانەت لە دڵدا بێ و ئەگەر شتێ هەبێ هەمیشە ببێ بە ویردی سەر زمانی دڵ، با ئەو شتە ئەم شیعرانە بێ، چونکە لەو کاتەدا کە زمان لاڵ دەبێ و ☜

وەك ســوندوسی لەبـەرکە، وەکـوو رۆحـی بگـرە دڵ
پــیرایشـــی زوهـوورە، هـەم ئـارایشـی بـوتوون(١٣٣)

هــەرکەس بــە جــان و دڵ لەبـەری بـێ، لەبـەریەتی
روحێکی وا کە غەیبی نەکا رەیبی سـەد مـەنوون(١٣٤)

☞

بنیادەم دەکەوێتە حاڵی سەرەمەرگ و زمانی ناچەرخێ هیچ بڵێ و ناوێکی خوا بێنێ، ئـا لەو کاتەدا ئەم شیعرانەن دەبن بە مایەی هێزی دڵ و بەفریای دەگەن و ناهێڵن بەبێ باوەڕ ئەم دنیایە بەجێ بێڵێ.

لە کۆکردنەوەی «دڵ» و «دەم» و، «دەم» و «زوبان» و، «وِـرد» و «دەم»دا تـەناسوب و، لە نێوان «زوبان» و «زەبوون»یشدا جۆرە جیناسێکـی کـوردی هـەیە. لە بـەکـارهێنـانی «دەم»ی یەکەمیشدا بەمەعنا «کات» لەکاتێکا کـە لەگـەڵ وشـەی «وِـرد» بـەکـارهێنـراوە و مـەعنای موناسبتری شوێنەکە دەبوو «دەم»ی ئەندامی لەش بێ ـ تەوریە هەیە.

(١٣٣) سوندوس: پارچەی ئاورێشمی بە تاڵی زێڕ تەنراو. پیرایش: ئارایش. رازانەوە. زوهوور [«ظهور»]: جەمعی «ظَهر»ە واتە پشت، یاخود هـەر بـەمەعنا دەرکـەوتنە. بـوتوون [«بـطون»]: جەمعی «بَطن»ە بەمەعنا سك، یاخود هەر بەمەعنا ناوەوەیە.

واتە: وەك سوندوس بیکەرەبەرت و وەك رۆح بـیگرەرە دڵ، چـونکە مـایەی رازانـەوەی دەرەوە و ناوەوەیە، وەك چۆن قوماشی سوندوس کە بنیادەم بیکاتەبەری، پشتیشی و سکیشی دەڕازێنێتەوە.

لە بەکارهێنانی «لەبەرکە»دا بەمەعنا «یادداشت کردن لە دڵدا»، کە دەبوو بەهۆی یەکخستنیەوە لەگەڵ «سوندوس» بەمەعنا «پۆشین» بێ، هونەری «تَوریە» هەیە. لە کۆکردنەوەی «زوهوور» و «بوتوون»یشدا تیباقیش و تەناسوبیش هەیە. لە بەرابەرکێ پێ کردنی «لەبەرکە» و «بگرە دڵ» و «زوهوور» و «بوتوون»یشدا لەف و نەشری موڕەتتەب هەیە.

(١٣٤) رەیبی مەنوون: وەرچەرخانی گەردوون کە ببێ بەهۆی فەوتانی شتێ.

واتە: ئەوەی بەگیان و دڵ ئەم شیعرانەی لەبەر بێ، رۆحێکی بەرزی وا دەکرێ بە بەریا سەد گۆڕانی چەرخی زەمانە لەناوی نەبات.

لە نێوان «لەبەری بێ» و «لەبەریەتی»دا جۆرە جیناسێکی کوردی هەیە.

بەو ڕۆحەوەم، خـودا، بـبەیە بـەر حـوزووری خـۆت
هەم خۆم و هەم ئەوانە کە خۆن و کە نێك خوون![١٣٥]

بـاقی لە فـەزڵی خـۆتـەوە سـەر ڕۆحـی ئـەحمەدی
نازڵ بکەی سەلات و سـەلامی لە حـەد فـزوون![١٣٦]

(١٣٥) خۆ «ی دووهەم»: خۆیی. نێك‌خوو: ڕەوشت‌باش.

(١٣٦) باقی: ئیتر. ئەحمەدی: پێغەمبەر (د.خ). فزوون: زیاد و تێپەڕکردوو.

ستایشی خودا

«سُــبحانَ» ئــەو خــودایــە کــە عــەقڵی پــەیەمبەران
دەرکــی نــیانە غــەیری بــە بــەردەرکیا گــەڕان(١)

«سُــبحانَ» ئــەو خــودایــە کــە دانــاتری زەمــان
دێوانــــەیە و، لە مــــەعریفەتی کــونهیا نــەزان(٢)

«سُــبحانَ» ئـەو خـودایـە کـە کـەڕڕوبـیانی عـەرش
وەك نــاسی قــوڕ بـەسەر بـە نـەناسینی مـوبتەلان(٣)

---

(١) «سبحان»: پاکی و بێ گەردی. پەیەمبەر: پێغەمبەر. دەرك «ی یەکەم»: تێگـەیشتن. دەرك «ی دووهەم»: دەرگا.

واتە: پاکی و بێ عەیبی بۆ ئەو خودایەیە کە تەنانەت عەقڵی پێغەمبەرانیش لێی تێ ناگـا و پێغەمبەران چارێك شك نابەن لەوە بەولاوە کە بـە بـەردەرگایا بسـووڕێنـەوە و هـەوڵ بـدەن ڕێگایەك بدۆزنەوە بۆ لێ حاڵی بوونی.

دەشکرێ مەعنای «دەرك»ی یەکەمیش هەر «دەرگا» بێ و مەعنای بەیتەکە وای لێ بێتەوە کە: عەقڵی پێغەمبەرانیش دەرگایەك شك نابا لێیەوە بچێتە ژوورەوە، واتە بەتەواوی لێی حاڵی ببێ و تێی بگا و ئەوانیش هەر ئەوەیان پێ دەکرێ بە دەوریا بسووڕێنەوە و هەوڵ بدەن شتێکی لێ تێ بگەن.

بە هەردوو مەعناکە لە نێوان مەعنای «پەیەمبەران» و «بە بـەردەرکیا گـەڕان»دا تـەناسوب هەیە. لە نێوان هەردوو وشـەی «دەرك»یشدا جـیناسی تـەواو هـەیە. ڕسـتەی «بـە بـەردەرکیا گەڕان»یش کینایەیە لە تەقەلادان بۆ حاڵی‌بوون و تێگەیشتن.

(٢) داناتر: بەوێڵ و ماریفەت‌ترین کەس. دێوانە: شێت. کونە: بنچینە و ڕاسـتی و گـەوهەری هەر شتێ.

واتە: پاکی و بێ گەردی بۆ ئەو خوایەیە کە بەوێڵ و ماریفەت‌ترین کەس لە تـێگـەیشتنی حەقیقەتی ئەودا وەك شێت وایە و هیچ نازانێ.

(٣) کەڕڕوبی: تاقمە فریشتەیەکن لە خواوە زۆر نزیکن، هەمیشە بە دەوری عەرشی خوادا خەریکی عیبادەتن. ناس: خەڵك. موبتەلا: گیرۆدە.

واتە: پاکی و بێ عەیبی بۆ ئەو خودایەیە کە تەنانەت فریشتەکـانی دەوری عـەرشیش کـە

زەڕڕێکــی چــون ئــیحاتە چــیە نــیسبەتی لەگـەڵ
ڕۆژێکی بێ نیهایەت و بێ چـوون و بـێ چـونان(٤)

تــا بــۆ قســێکـی دەرخــۆری تـەنزیهی دەم دەبـەم
هەر بـەو دەم ئـەو دەمـە دەبـمە لێوی خـۆ گـەزان(٥)

زاتــم نــیە تــوخن بــە ســیفاتی کـەوم بـە عـەقڵ
ڕۆحم چووە تەسەووری زات ئەر بکەم بـە جـان(٦)

☞

دەبوو بەهۆی نزیکییەوە لێی زۆر باشی بناسن، وەك خـەڵکـی قـوڕبـەسەر تـووشی دەردی نەناسینی بوون.

لە نێوان «ناس» و «نەناسین»دا وشـەئاراییەکی جوان هەیە.

(٤) زەڕڕێکی: زەڕڕەیێکی. ئیحاتە: دەورەدان. مـەبەست لە تـێگـەیشتنی بـابەتە لە هـەموو سەرێکەوە. چوون: وەك. چونان: وەها.

واتە: عەقڵی ئادەمیزاد وەك تۆسقاڵێك وایە و زاتی خوایش وەك ڕۆژێکی بێ‌پایان کە کەس بەدەوروبەریا ناگا و چەندوچوونی نازانێ. جا بەراورد لە نێوان ئەم دوانـەدا چـۆن دەکـرێ و عەقڵی ئادەمیزاد چۆن دەتوانێ لە کونهی زاتی خوا بگات!؟.

(٥) قسێکی: قسەیێکی. دەرخۆر: شایان. تەنزیه: بە بێ‌عەیب زانین. دەم «ی دوایـی»: کـات. گەز: گازگر.

واتە: کە دەم بەدەم قسەیەکی وا بکەم شایانی بێ‌عەیبی ئەو بێ، گورج هەر لەو کاتەدا بەو دەم و ددانەی خۆم دەست دەکەم بەگەستنی لێوی خۆم و پەشیمان دەبمەوە، چونکە تێدەگەم قسەی وام بۆ نادۆزرێتەوە.

لە نێوان هەر سێ وشەی «دەم»دا جیناسی تام و، لە نێوان «دەبەم» و «دەبمە»دا جـیناسی «مُحَرَّف» و، لە نێوان «دەم» و «لێو»دا تەناسوب هەیە.

(٦) زات: جورئەت و وێران.

واتە: ناوێرم بە بیر و خەیاڵی عەقڵم توخنی لێکدانەوەی سیفەتەکانی خوا بکەوم و، ئەگەر بەگیان لە باسی زاتی ورد ببمەوە لە ترسانا گیانم دەردەچێ.

مەحوی لەم بەیتەدا وردەکارییەکی جوانی بەکارهێناوە، ئـەوەتە دەڵێ زاتـی ئـینسان کـە ☜

دڵ بوو بە دوودی مەحز و، جگەر بوو بە عەینی ئـاو
ئــــاهم نــیە دەوانــە، ســروشکم نــیە رەوان؟(٧)

تـا هــەبووە، تــا دەبــێ مـوتەنەففیس لە سـینەیەك
بێ ئیزنی ئەو نەسیمی نـەفەس کـەی دەبـێ وەزان(٨)

مســــقاڵە زەڕڕە چــۆنــە لە بــەردەستی قــودرەتی
هەر وا بزانە وایـە کـورەی مـوڵکـی «کُـنْ فکـان»(٩)

سەرچاوەی سیفاتە و «قائم بالذّات»ە مەیدانی نیە توخنی باسی سیفاتی خوا بکەوێ و، ئەگەر بەگیان لە زاتی ئەو ورد ببمەوە گیانم دەردەچێ. چونکە ئەو ـواتە خوا ـ ڕۆحی موتڵەق و جانی جانانە. دیارە ئەم وردەکارییە لەسەر بناغەی ئەوە دامەزراوە کە «زات» و «ذات» لە کـوردیدا وەك یەك دەخوێنرێنەوە و «زات»یش بـەم پـێیـە هـەر بـەمەعنا «ذات» بـەکـار بـێ. لە ڕووی وشەئارایيشەوە کۆکردنەوەی «زات» و «سیفات» و «ذات» و. کۆکردنەوەی «رۆح» و «جـان» ناسکییەکی دیاری تیایە.

(٧) دوود: دووکەڵ. مەحز [«محض»]: ڕووت. عەین: کانی. یاخود وشەی تـەئکیدە بـەمەعنا «خۆی». دەوان: هەڵاتوو. سروشك: فرمێسك. ڕەوان: جاری.

واتە: ئەوەندە هەناسەم هەڵکێشا دڵم بوو بە دووکەڵی ڕووت و لە داخانیش جگەرم بوو بە ئاو و توایەوە. نیشانەی ڕاستی ئەم قسەیەشم ئەوەتە هەر هەناسە هەڵدەکێشم و فرمێسك بە خوڕ لە چاوانم دەڕوا... هەناسەکە دڵمە بووە بە دووکەڵ و سەرکەوتووە و، فرمێسکی خوێنینی چاویشم جگەرمە تواوەتەوە و لە کانیاوی چاومەوە سەری کردووە و داپەڕیوە.

(٨) موتەنەففیس: هەناسەدەر. دەشگونجێ «موتەنەففەس» بێ واتە: هەناسەدان یا جێگـای هەناسەدان. نەسیم: شنەی با. وەزان: باکە بوەزێ.

واتە: لەو کاتەوە هەناسەدەر پەیدابووە و تا لە دنیایشدا بمێنێ، شنەی هـەناسەیەك چیە، بێ ئیزن و ڕێگادانی خوا لە سینەی کەسەوە نـاوەزێ و کـەس بـێ ڕەزامـەندی ئـەو نـاتوانـێ هەناسەیەك بدا.

(٩) مەبەست ئەوەیە لە بەردەستی توانای ئەو خوایەدا کە ئەم جیهانەی تەنها بە فـەرمووونی «ببە»یەك دروست کردووە، دروستکردنی شتێکی ئـەوەندەی مـسقاڵە زەڕەیـەك و هـەموو جیهان چوون یەکە.

عیلمی بە حەبەیێ کە بە سەد قەرنی کە دەبێ
وەك عیلمیيە بە قوبەیی شەمسی زیافشان (١٠)

ئەو زەڕڕەیە کە ئەووەڵی زەڕڕاتی عالەمە
بۆ عیلمی چۆنە، زەڕڕەیی ئاخریەتی چونان (١١)

هەرچی ببینرێت و بڵێن و ببیسترێ
«ما هو» خودا، خودا بە خودا «برتر است از آن» (١٢)

تەقریری چی بدەم، کە زوبانن بە کول زەبوون!
تەحریری چی بکەم، خەت و مەت یەك قەڵەم خەتان (١٣)

---

(١٠) حەببە: دانە. قەڕن: سەد ساڵ. قوبەه: گومەزی. زیا [«ضیا»] فشان: تیشك دەرەوە.

واتە: دەنکی دانەوێڵەیەك کە سەد ساڵ لەمەوپاش پەیدا ببێ و تۆپی ڕۆژی تیشك هاوێژ لە بەردەمی زانستی خوادا چوون یەکن و وەك یەك پێیان دەزانێ...

(١١) چونان: هەروەها.

واتە: وەك یەك ئاگادارە لە یەکەمین و دوا تۆسقاڵێکی ئەم جیهانە.

(١٢) «ما هو»: ئەو نیە. برتر است از آن: ڕستەیەکی فارسییە واتە لەوە گەورەتر و لە پێش‌ترە.

واتە: ئەوەی بە چاو ببینرێ و بە دەم بوترێ و بە گوێ ببیسترێ خودا نیە. بەخودا قەسەم خودا لە هەموو ئەوانە بەرزترە.

لە نێوان هەر سێ وشەی «خودا»دا جیناسی تام هەیە.

لە دەستنووسێکی مەحوی خۆیدا «ما هو» بە «نبود»ی فارسیش نووسراوە. بەم پێیە نیوە بەیتەکە تێکڕا دەبێ بە فارسی و وای لێ دێتەوە:

«نبود خدا، خدا به خدا برتر است از آن»

(١٣) واتە: چی بڵێم لە باسی زاتی خودادا مادەم هەرچی زوبان هەیە هەموو لەم مەیدانەدا زەبوون و کولن... چی لەبارەی زاتی خواوە بنووسم مادەم هەرچی نووسین لەم بارەوە نووسراوە هەمووی شتێکی بێ‌بایەخ و بێ‌قابیلەت و هەڵەیە.

وشەی «کول» هەرچەند بەمەعنا «گشت»ە، ئەوەیشی لێ ویستراوە کە بۆ لەتافەت مەعنای «کول‌بوون»یش بگەیەنێ.

شــەممێکــی بــادی ســوبحدەمی لوتــفییه بــەهار
زەرڕێکی گەرد و بادی شـەوی قـەهرییه خـەزان[١٤]

دووری لەو، ئاگـرێکـه بـه جـەننەت دەکـا جـەحیم
رەوحـــیٚ له قــوربیایه بـه دۆزەخ دەکـا جـینان[١٥]

دووری ئـــەگـــەر بــەڵایــه، نــزیکییشه ئــیبتیلا
دوورن له حـــەسرەتان و نــزیکن له حــیرەتان[١٦]

تەئکیدکردنەوەی «خەت»یش بە وشەی «مەت» کە شێوەی تەئکیدی کوردییە وەکوو «نان و مان» و «چێشت و مێشت» و شتی وا، بۆ گەیاندنی مەعنای سووکی و ناچیزی تەئکید کراوەکەیە. لە کۆکردنەوەی «خەت» و «قەڵەم»یشدا، لەگەڵ ئەوەیشدا کە «قەڵەم» لێرەدا بەمەعنای قەڵەمی پێنووسین نیە، جۆرە تەناسوبێك هەیە. هەروەها لە نێوان «خەت» و «خەتا»یشدا جیناسی ناقیس هەیە.

(١٤) شەممێکی: شەممەیەکی، تۆسقاڵێکی. باد: با. سوبحدەم: کاتی بەیانی. زەرڕێکی: زەرڕەیێکی. قەهر: قین. خەزان: پاییز.

واتە: بەهار بەو هەموو هەوای خۆش و سازگار و گوڵ و گوڵزار و رۆژی درێژەیەوە کە هەیە، تۆسقاڵێکە لە بای بەرەبەیانی لوتفی خوا. پاییزیش بەو هەموو تۆز و با و گەڵارێزان و شەوگاری درێژەیەوە کە هەیە، نموونەیەکە لە شەوی قارهەڵگرتن و توورەبوونی ئەو.

(١٥) جەحیم: دۆزەخ، جەهەننەم. رەوح: خۆشی و کرانەوەی دڵ. جینان: بەهەشت.

واتە: دووری لە خوا ئاگرێکی ئەوەندە بەتین و تاوە، بەهەشت بەو هەموو خۆشییەوە کە هەیە. لە ئادەمیزادی دەکا بە دۆزەخ. لێ نزیك بوونیشی ئەوەندە خۆشە بەهەشت لەچاویا ئەوەندە ناخۆشە دەڵێی دۆزەخە.

(١٦) ئیبتیلا: تاقیکردنەوە بە بەڵا بەسەرادان. حەسرەت: داخ. حیرەت: سەرسامی.

واتە: بەڵام عاشقی ئەو نە کە دوور بێ لێیەوە بێدەرد و مەینەت دەبێ و، نە کە نزیك بێ لێیەوە... چونکە دوورییەکەی دەبێ بە مایەی بەڵا بۆ گیانی و نزیکییەکەشی دەبێ بەهۆی ئازاری تاقیکردنەوە، ئاخۆ سەری لێ تێك دەچێ و رێگای راست ون دەکا یا نە؟.

هـــەرکەس بـــە بـــارەگـــاهی جـــەلال ئـــاشناترە
زیاتر قسەی لە وەحشەت و دەهشەت دەدا نیشان[17]

گـــوێ کـــەڕ دەبـــێ لە غـــولغولی «سُبْحانَ مـا عَـرَفْـ
نـــاكَ»ەی عـــەنادیلی چـــەمەنستانی ئـــاسمان[18]

«ئـــەحمەد» کـــە ئـــەکـــمەلی بـــەشەرە، لەم مـــەقامەدا
روتبەی کەمالی عیجزی لە «لا أُحْصِي»یە عـــەیان[19]

پـــەس مـــن کـــە کـــەمترینی دوا ئـــوممەتی ئـــەوم
چیم و، چ قوڕ بکەم بە سـەرا، چـی بکـەم بـەیان[20]

---

(١٧) جەلال: گەورەیی خوا. وەحشەت: نامۆیی. دەهشەت: سەرسامی.

واتە: ئەوەی ئاشناتر بێ بە بارەگای خودا، زیاتر لە دنیا دوور دەکەوێتەوە و قسەی وا دەکاکە نیشانەی نامۆیی و بێ ئاگایی بێ لە دنیا و خەڵك سەرسام بین لێی. بۆیەش زیاتر سۆفییە جەزبە لێ هاتووەکان قسەی وا دەکەن لەگەڵ قسە و بیروباوەڕی خەڵکدا نەگونجێ. مەحوی بەم بەیتە ئیشارەت بۆ ئەو پیاوانەی خوا دەکاکە دەوترێ «فناء فِي اللّٰه» بوون واتـە لە خـوادا فـەوتاون ئەوەندەیان بیر لێ کردووەتەوە.

(١٨) غولغول: دەنگی قەرەباڵغ. دەنگی کـۆمـەڵی پـەلەوەر، قـوڵەقـوڵی ئـاوی هـاتووەکـوڵ.

عەنادیل: جەمعی «عندليب»ە واتە بولبول. چەمەنستان: شوێنێ وەك چیمەن و گوڵزار وابێ.

واتە: بولبولەکانی چەمەنستانی ئاسمان کە بریتین لە مەلائیکەکان، هەموو بە یەك دەنگ هاوار دەکەن دەڵێن «سُبْحانكَ، ما عَرَفناكَ حَقَّ مَعرِفَتِكَ» واتە: خوایە پاکی و بێ عەیبی بۆ تۆیە، ئێمە وەها کە شایان بێ تۆمان نەناسیوە. لە دەنگە دەنگی ئەم مەلائیکەتانە گوێی گوێدار کەڕ دەبێ.

(١٩) عەیان: ئاشکرا و دیاری.

مەعنای ئەم بەیتە و بەیتی پاشەوەی پێکەوە دێ.

(٢٠) پەس: کەواتە.

واتە: پێغەمبەر (د.خ) لە هەموو ئادەمیزادێك پـێگـەیشتووترە لە مـەیدانـی خـوانـاسین و تێگەیشتنی کونهی ئەودا، خۆی بە دەمی خۆی دەری بڕیوە کەوا لەم مـەیدانـەدا بـە تـەواوی

«مەحوی»! ئەدەب خەمۆشیو مەحوییەتە، لەگەڵ
نەسرەوتنێکی، یەعنی بە دەم دەردەوە گلان (٢١)

گریەی بە کوڵ، بە دڵ لە خەرافاتی خۆ خەجڵ
ناڵەی دڵی شەوان و هەناسەی سەحەرگەهان (٢٢)

هەر ئەو هەناسەیە کە بدا فێنکی بە دڵ
بەو تاقە ناڵەیە کە بگا گەرمیێ بە گیان (٢٣)

***

☞

بێ دەسەڵاتە. ئەوەتە فەرموویەتی:«لا أُحْصِي ثَناءً عَلَيْكَ، أنتَ كما أَثْنَيْتَ على نَفْسِكَ» واتە: خوایە من ناتوانم واکە شایان بێ باسی تۆ بکەم و تەعریفت بکەم. تۆ وایت کە خۆت تەعریفی خۆتت کردووە، کەواتە من کە بێبایەخترینی دوا وەچەی ئوممەتی ئەو پێغەمبەرەم، چیم تا بتوانم باسی خوا بکەم! من قوڕی کوێ بە سەردا بکەم کەوا لەم مەیدانەدا هیچم پێ ناکرێ و، باسی چی بکەم؟!.

(٢١)خەمۆشی: بێ دەنگی. مەحوییەت: مەحوبوونەوە.

مەحوی لەم بەیتەوە تا دوایی رووی دەمی دەکاتە خۆی و قسە لەگەڵ خۆی دەکا.

مەعنای ئەم بەیتە و دوو بەیتی پاشەوەی پێکەوە دێ.

(٢٢)خەجڵ: شەرمەزاری و رووزەردی. سەحەرگەه: بەرەبەیان.

(٢٣)واتە: مەحوی! ئەدەب بۆ تۆ لەم مەیدانەدا ئەوەیە بێدەنگ بی و لەم جۆرە باسانە نەدوێی و وات لێ بێ وەك نەبی، بەڵام نەك بەمەعنای ئاگا نەبوون لە خوا، بەڵکوو بەو مەرجە کە نەسرەوێیت و بەم دەردەوە بتلێیتەوە و بە کوڵ بگریت و بە دڵ خەجاڵەت بی لە کردەوەی هیچ‌وپووچی خۆت و شەوان ناڵەی دڵت بێت و دەمەوبەیانەکان هەناسەی بەسۆز هەڵکێشی... تەنها بەو هەناسە بەسۆزە فێنکییەك دەگا بە دڵت و بەو ناڵەی شەوانە گیانت کەمێك بە تیشکی خواناسین تینێکی گەرمای پێ دەگا.

***

پاڕانەوە لە خودا

خـــودایـــا! ئـــیرادەی مـــوناجاتمە
نـــیازی دوو ســێ عــەرزی حــاجاتمە[(١)]

بــە دەربــاری هــەر فــەزڵتــە ئــیلتیجام
بە رەحمەت نـیشانم دە ڕێگـەی نـەجام[(٢)]

بـــە «وَالذّاریـــات»ی هــەناسان و ئــاهـ
کــە بــەر بــا دەدەن کـێوەکـانی گـوناهـ[(٣)]

مەحوی لەم پاڕانەوەیەدا دەیەوێ هەندێ لە سوورەتەکانی قورئان بکا بە تکاکار لای خوا کەوا لێی ببوورێ و لەگوناهەکانی خۆش ببێ. لە هەمان کاتیشدا مەعنای ناوی ئەو سوورەتانەی بەکار هێناوە بۆ تەواوکردنی مەعنای بەیتەکانی. وەك پاشانیش دەردەکەوێ پاڕانەوەکەی تەواو نەکردووە.

(١) ئەم بەیتەیش نیشانەیەکی تری تەواونەکردنی پـاڕانـەوەکـە، واتـە نـاتەواوی ئـەم پـارچـە شیعرەیە، ئەوەتە مەحوی خۆی دەڵێ نیازم وایە دوو سێ پێویستی خۆم لە بارەگـای خـوادا دەربڕم، کەچی لە یەك پێویستی زیاتری دەرنەبڕیوە و ئەویشی تەواو نەکردووە.
خودایا (ن): ئیلاهی.

(٢) دەربار: کۆشکی شاهانە. لێرەدا مەبەست بارەگای خوایە. ئیلتیجا: پەنا. نەجام: نەجاتم.
واتە: تەنها پەنا بەر کۆشکی شاهانەی فەزڵ و گەورەیی تۆ دەبەم کە بە رەحمەت ڕێگای ڕزگاریم پیشان بدەی.

(٣) «الذّاریات»: ئەوانەی شەن دەکەن، شتێك دەدەن بە دەم باوە، شتێك پرژ و بڵاو دەکەنەوە. ناوی سوورەتێکیشە لە قورئان.
واتە: سوێندت دەدەم بەوانەی هەناسەی ساردی پەشیمانی هەڵدەکێشن و بەو پەشیمان بوونەوەیە تۆبە دەکەن لە گوناه و بەو تۆبەکردنە کێوی گوناهی خۆیان دەکەن بە تۆز و دەیدەن بەدەم باوە، یا سوێندت دەدەم بە سوورەتی «والذّاریات».

بــە «والطّــور»ی قــەلبی تــەجەللا قــەرین
بە «والنّجم»ی پڕ ورشـە ورشـی جـەبین (٤)

بـە دوو «والسّــما»، یـەعنی دوو مـەرتەبەت
یەکێ مەرتەبەی عیشق و یەك مەعریفەت (٥)

بە «والفَجر»ی رووناکـی بـن چـینی زوڵف
کە فەجرێکە سادیق، بە بێ کیزب و خولف (٦)

---

(٤) «الطّور»: کێوی «توور» کە رووی تیشکی تەجەللای خوای تێ کرا و پێی سـووتا. نـاوی سوورەتێکیشە لە قورئان. تەجەللا قەرین: هـاوشانی بـەرەکـەت. «النّـجم»: ئـەستێرە. نـاوی سوورەتێکیشە لە قورئان. جەبین: تەوێڵ، ناوچاو.

واتە: سوێندت دەدەم بە کێوی توور کە بە تەجەللای خوا سـووتا، یـا بـە دڵی پێغـەمبەر دروودی خوای لێ بێ کە وەك کێوی توور تەجەللای نووری تۆ رووی تێ کردووە و هەمیشە بەرەکەتی تۆی لەگەڵە. یا بە سوورەتی «الطّور». هەروەها سوێنـدت دەدەم بـە ئـەستێرە کـە نیشانەیەکە لە نیشانەکانی گەورەییت، یا بە ناوچاوی وەك ئەستێرە پرشنگداری پێغەمبەر (د.خ) کە هەمیشە ورشەی دێ، یا بە سوورەتی «النّجم».

(٥) «السّما»: ئاسمان. ئیشارەتیشە بۆ دوو سـوورەتی قـورئان کـە سـەرەتای هـەردوکیان بـە «والسّماء» دەست پێ دەکا، یەکەمیان سوورەتی «البروج» کـە سـەرەتاکـەی ﴿وَالسَّـمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ﴾یە و، دووهەمیان «الطّارق» کە سەرەتاکەی ﴿وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ﴾یە. مەرتەبە: پایە، پلە. مەبەست لە پلەکانی خواناسییە.

واتە: سوێندت دەدەم بە دوو پایەی بەرزی خواناسی کە یەکەمیان پایەی عیشقی ئیلاهییە و ئەویشیان پایەی لە خوا گەیشتنە کە لە ئەنجامی دەستگیربوونی پایەی یەکـەمەوە دەسـتگیر دەبێ. یا سوێندت دەدەم بە دوو سوورەتی قورئان کە هەردوکیان بە رستەی «و السّماء» دەست پێ دەکەن. وەك روونمان کردەوە.

(٦) «الفَجر»: بەرەبەیان. ناوی سوورەتێکی قورئانیشە. فـەجری سـادیق: سـبەینان دوو جـار کەناری ئاسمان رۆشن دەبێتەوە، جارێکیان بۆ تەنها ماوەیەکی کەم رۆشـن دبـێتـەوە و ئـیتر دیسانەوە تاریك دایێت. ئەوە پێی دەڵێن «فەجری کازیب» واتە بەیانییە درۆزنە. ئـەمەیان لەو

به «والشّمس»ی پڕ نووری روخساری یـار
به «واللّـیل»ی خـاڵ و خـەتی مـوشکبار (٧)

به «والتّین»ی عـوششاقی دڵ پـڕ لە خـوون
کـــە بـــێ تـینن و زەرد و زار و زەبـوون (٨)

☞

کاتەدایە کە ئەستێرەی «کاروانکوژە» هەڵدێ و کەمێك کەناری ئاسمانی پێ ڕۆشن دەبێتەوە و کاروانی ناشارەزا وادەزانێ ڕۆژ بـووەتەوە، کـەچی هـێشتا شـەوە، چـونکە کـە ئـەستێرەکـە بەرزبووەوە ئیتر دیسانەوە کەناری ئاسمان تاریك دەبێتـەوە. جـارەکـەی‌کەشیان ئـاسمان بـە تەواوی دەست دەکا بە ڕۆشن بوونەوە و تاریك داهاتنەوەی بەدواوە نیە. ئەمەیان کاتی نوێژی سبەینانە. خولف: پێچەوانەیی‌کردن لەگەڵ ڕاستی.

واتە: سوێندت دەدەم بە بەرەبەیان. یا بە گۆنای وەك بەرەبەیان ڕووناکی پێغەمبەر (د.خ) کە دەکەوێتە بن‌چینی زوڵفی وەك شەو تاریکیەوە و لە تاریکستانی ئـەو زوڵفـەدا وەك فـەجری سادیق ڕووناك و ڕۆشنە درۆ و ناڕاستی تیا نیە، یا سوێندت دەدەم بە سوورەتی «والفجر».

(٧) «الشّمس»: خۆر، یا ڕۆژی ڕووی پێغەمبەر (د.خ). ناوی سوورەتێکیشە لە قورئان. «اللّـیل»: شەو، یا شەوی «خەت و خاڵی» پێغەمبەر. ناوی سوورەتێکی قورئانیشە. موشکبار: ئـەوەی ئەوەندە بۆنخۆش بێ وەك باری موشکی بەکوڵەوە بێ. موشك: یا مـوشگ کـە بـە عـەرەبی پێی‌دەڵێن «مِسك» مایەیێکی بۆنخۆشە لای ناوکی جۆرە ئاسکێکی تایبەتییەوە پەیدا دەبێ.

واتە: سوێندت دەدەم بە خۆر یـا بـە ڕووی وەك ڕۆژ ڕووناکـی پـێغـەمبەر (د.خ). یـا بـە سوورەتی «الشّمس». هەروەها سوێندت دەدەم بە شەو یا بە سوورەتی «اللّیل» یا بە خەت و خاڵی وەك موشگ بۆنخۆش و وەك شەو ڕەشی پێغەمبەر (د.خ).

(٨) «التّین»: هەنجیر، مەبەست لە زەردی و فلیقانەوەیە. ناوی سوورەتێکی قورئانیشە.

واتە: سوێندت دەدەم بە زەردی سیمای دڵدارە دڵ پڕ لە خوێنەکـان کـە بـەهۆی دەردی دڵدارییەوە تینیان تیا نەماوە و زەرد و زار و زەبون هەڵگەڕاون. یا بە سوورەتی «والتّین».

شوبهاندنی دڵداران بە هەنجیر، وەك لە بەیتەکەوە دیارە، لەوەوەیـە کـە وەك هـەنجیر بـە دیمەن زەرد و، لەناوەوە وەك خوێن سوورن.

لە نێوان «و التّین» و «بێ تین»دا جۆرە جیناسێکی ناتەواو و، لە نێوان «والتّین» و «زەرد»دا تەناسوب هەیە.

بـە «والعـادیات» ئـەسپی هـیممەت دەوان
بە ڕێی عیشقدا تـا سـەحەر شـەبڕەوان (٩)

بە «والعَصر»ی ئەو عەسرە فـەڕڕوخ زەمـەن
کە ناوی بە عەسری سـەعادەت دەبـەن (١٠)

---

(٩) «العادیات»: وڵاخە غارکەرەکان. ناوی سوورەتێکی قورئانیشە. دەوان: ئـەوەی بـە غـار بڕوا. شەبڕەوان: ئەوانەی بە شەو ڕێ دەکەن.

واتە: سوێندت دەدەم بەو شۆڕە سوارانەی بە ڕێی عیشقدا شەو تا بەیانی ئەسپی غیرەت تاو دەدەن، یا بە سوورەتی «العادیات».

(١٠) «العصر»: چەرخ، زەمانە. ناوی سوورەتێکی قورئانیشـە. فەڕڕوخ: پیرۆز. زەمەن: سەردەم. عەسری سەعادەت: چەرخی بەختەوەری، چەرخی پاش هاتنی ئایینی ئیسلام. بەرابەرەکەی چەرخی نەزانی «جاهلیّت»ییە.

واتە: سوێندت دەدەم بە چەرخی پیرۆزی هاتنی پێغەمبەر (د.خ) کە پێی دەڵێن چەرخی بەختەوەری، یا بە سوورەتی «والعَصر».

وەك لە سەرەتاوە وتمان مەحوی ئەم پارچە شیعرەی تەواو نەکردووە. ئەوەی بـە خـەتی خۆی یا بە خەتی کەسێکی تر لێی بەجێ‌مابێ تەنها ئەم دە بەیتەیە. لەوانەیشە تەواوی کردبێ و فەوتابێ. هەرچۆن بێ شاعیری پایە بڵند حاجی «میرزا عبداللّه»ی کۆیی کە نازناوی «خادم»ە بە ناوی «مەحوی» خۆیەوە ئەم چەند بەیتەی خوارەوەی خستووەتە سەر و پارچەکـەی پـێ تەواو کردووە:

بـە «سَـبع المَـثاني»و «فـتح الکـتاب»
بکـە ڕێی نـەجات و ڕجـام فـەتحی بـاب

بە ئەسراری «کاف ها» و «یا عەین» و «صاد»
بەسە ڕەحمی تـۆ بـێ سـەبەب بـۆ عـیباد

بە «والنّـازعات» نـەزعی ڕۆحـی عـەدوو
لە حـالاتـی نـەزعا پـەناهم بـە تـوو

بـە «والمرسلات» پـەیکی خـۆش نـامەبەر
لە مـەعشووقە بـۆ عـاشقی ڕاهـبەر

بـە «والصّـافات» سـەفکەشی ئـینتیزار
مـوتیعی ئـەوامـیر پـەیی کـارزار

بـە ئـەسراری «قـل فـاضْرِبُوه» لە ڕوو
حـەیاتی دوبـارەم بـە دڵ نـەخشە، تـوو

بە سیرڕی «أَلم نَشرح»ی شـەرحی یـار
بکـە سـەیقەلی دڵ لە تـۆز و غـوبار

بە داوی قەسەم «والضّحی»ی شـوعلەوەر
لە تـاریکی جـەهلام و بـەمهێنەدەر

بـە ئـەسراری «أسـرىٰ بِعبدِه» لە شـەو
شەوی وەسڵە عاشق کە هەڵسا لە خەو

بە سیرڕی «علی حبّه»ی «هل أَتـیٰ»
کـە وەسـفێکـە بـۆ عـائیلەی «لا فـتیٰ»

بـە قـەولی «تـعالوا» و هـەم «سـارعوا»
ئـیتاعەتمە هـاتوومە دەرگـاهی تـوو

ئـومێدم هـەیە مـن بـە «لا تـقنَطوا»
کـە دووبـارە فـەرمووتە «لا تـیأَسوا»

بە کڵپەو گڕی عیشقی وەحدەت ئەسەر
بسـووتێنە خاشاکی کەسرەت سەمەر

بـە ئـاهی دڵی شـەونشینانی شـەو
لە خەوفی تۆ ناکەن ئەبەد ساتێ خەو

بـە سـۆزی دڵی عـاشقان تـا سـەحەر
بە ئاهێ کە ئەڕوا هەتا جێی ئەسەر

نـەمێنـێ لە دڵما بـە «لا»ی نـافیە
بە جوز تۆ کە بۆ من بەسە و کافیە

بـبەخشە زوبـانێ لە رووی مەکرەمەت
تەڵەب کا بە دایم لە تۆ مەغفیرەت

لە دەرگـاهی تـۆ دانەنێم گەر سەرم
شـەوان ئاه و ناڵەم لەبۆ کێ بەرم

بـە زاری‌و گـریان و هـاوار و ئـاه
تەڵەبیە لە تۆ «مەحوی» مەحوی گوناه

قەسیدەی بەحری نوور

«وَ صَلّی اللّه عَلی» ئەو بەحری نووری عیلم و عیرفانه
کە دەرکی غەوری ناکا «غَیْرُ عِلْمِ اللّهِ سبحانَه»(١)

«و صَلّی اللّه عَلی» ئەو زاتی پاکی قودسی ئایاته
کە ئەخلاقی پەسەندیدەی جەنابی حەیی مەننانه(٢)

«وَ صَلّی اللّه عَلی» ئەو حەزرەتەی ساحیّب کەمالاتە
کە ئەعلا موعجیزەی، قوربانی بم من، نووری قورئانه(٣)

---

(١) غەور: قووڵی.

واتە: خوا رەحمەت برِێژێ بەسەر ئەو دەریای نووری زانست و تێگەیشتنەدا کە لە خوا خۆی بەولاوە کەس نازانێ چەند قووڵە. مەبەست پێغەمبەرە دروودی خوای لێ بێ.

(٢) قودسی ئایات: ئەوەی نیشانەکانی پیرۆزن. پەسەندیدە: پەسەندکراو. مەننان: نیعمەت دەهندەی بێ‌ماندووکردن.

واتە: خوا رەحمەت برِێژێ بەسەر ئەو زاتەدا کە نیشانەکانی پێغەمبەریتی ئەو هەموو بەرز و پیرۆزن و رەوشتی لای خوای زیندووی بەخشندە پەسەندە. ئەم رستەی دواییە ئیشارەتە بۆ ئایەتی: ﴿وَ إِنَّكَ لَعَلىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ﴾.

لە دەستنووسێکی مەحوی خۆیدا «زاتی یەزدانە»یش لە پاڵ «حەیی مەننانە»دا نووسراوە.

(٣) موعجیزە: ئەو کردارە لە عادەت‌بەدەرەیە لە کەسێکەوە روودەدا کە ئیددیعای پێغەمبەریتی دەکا و کەسی تر ناتوانێ بیکا.

مەبەست ئەوەیە قورئان بەرزترین موعجیزەیەکی پێغەمبەرە (د.خ) چ لە رووی ئەوەوە کە کەس ناتوانێ شتێکی وا بڵێ و ئەوەیش یەکێکە لە نیشانەکانی ئەوەکە قورئان کەلامی خوایە و پێغەمبەر راست دەکا لە ئیددیعای پێغەمبەرێتیدا و، چ لە رووی بەرزی ئەو پەیڕەو و رێ و شوێنانەوە کە قورئان دایناون بۆ موسوڵمانان.

لە تـاریکی شـەوی کـوفرا بـە یـەك دەم لەمـەعەیێکـی دا
هـەزار و سـێسـەد و بـیست و دووە، دنـیا چـراخـانە(٤)

چـرایەك نـووری بێچـوونی مـومیدی بـێ، دەبـێ وا بـێ
چرایەك دەستی قـودرەت خـۆشـی‌کا، بـۆ تـا ئـەبەد مـانە(٥)

«تَعالَی اللّـه» بـە دوو دەهـ بـوو کـە هـەردوو عـالەمی داگـرت
بـنازم بـەم کـەماڵی عـەزم و حـەزم و شـەوکەت و شـانە(٦)

(٤) لەمعە: تیشك دانەوە، بریقە. چراخان: کۆڕی شایی کە چرای زۆری تیا هەڵکرابێ.
واتە: لە شەوی تاریکی خوانەناسینی خەڵکی بتپەرستی عەرەبستاندا، پێغەمبەر (د.خ) لەپڕ لە مەککە تیشکی دایەوە و کۆچی کرد بۆ مەدینە. لەوکاتی کۆچ کردنەیەوە تا ئێستا ئەوە ١٣٢٢ ساڵە دنیا بە نووری موسوڵمانەتی ڕۆشن بووەتەوە و وەك چراخانی لێهاتووە.
بۆیە سەرەتای ئەم بە چراخان بوونەی دنیامان بـە کـۆچ‌کـردنی پـێغـەمبەر (د.خ) دانا لە مەککەوە بۆ مەدینە، چونکە ئەگەر مەبەست لەدایك‌بوونەکەی بوایەـ وەك بەیتەکەوادەگەیەنێ ـ دەبوو پەنجا و دوو ساڵی تر بخرێتە سەر ١٣٢٢وەکە، لەبەر ئەوە کە یەکەم پێغەمبەر لە تەمەنی چل ساڵیدا بووە بە پێغەمبەر و دونزە ساڵیش بە پێغەمبەرێتی لەوێ ماوەتەوە، ئەنجا کۆچـی کردووە بۆ مەدینە و، دووهەمیش لەبەر ئەوە کە بڵاوبوونەوەی ڕاستەقینەی ئاینی ئیسلام لە کۆچ‌کردنی پێغەمبەرەوە (د.خ) دەست‌پێ‌دەکا بۆ مەدینە. بۆیەیش وتمان دەبوو پـەنجاو دوو ساڵی‌تر بخرایەتە سەر ١٣٢٢وەکە، چونکە دیارە مەحوی لە ١٣٧٤ی کۆچـیدا ئـەم پـارچـە شیعرەی دانەناوە و، وەك خۆی دەڵێ لە ١٣٢٢ی. ك «١٩٠٤ـ١٩٠٥ی. ز»دا وتوویەتی.
(٥) بێچوونی: بێ‌هاوتایی. مومیدد: یارمەتی‌دەر. مان: مانەوە و نەکوژانەوە.
(٦) حەزم: توندی. شەوکەت: هێز و توندی. شان: پایە.
واتە: ماشەڵڵا لە گەورەیی خوا! پێغەمبەر تەنها بە بیست ساڵ توانی دەسەڵاتـی ئـایینی و حوکمڕانی خۆی بڵاو کاتەوە و دەست‌بەسەر جیهانی ئایینی و حوکمداریدا بگرێ. بنازم بەو نیازی بەتین و بەو توندی و هێز و پایەیەی کە ئەو هەیبوو و توانی ئەم کارە گەورەیەی پێ بە ئەنجام بگەیەنێ.

پێغەمبەر دروودی خوای لێ بێ بیست و سێ ساڵ پێغەمبەرێتی کردووە. بەڵام پاش هاتنی

لەگــەڵ ئــەم ئــیحتیشامە زوهــدی دنــیایی تــەماشا کــە
کە یەك لەت نانی جۆ بوو قووتی، یا خورما دووســێ دانــە(٧)

فــەلەك جــاهێ ســەری خــەرمانی تــا عــەرش، ئــەڵبــەتە نــابێ
تــەنەززولکا عــولووی هــیممەتی بــۆ دەنکــە زیــزانــە(٨)

 مــوهیمێ غــەیری زاتــی حــەی لە هــیممەتیا نــیە، ئــیللا
لەبــەر ئــەم ئــوممەتە بــێ هــیممەتە دائــیم بــە ئــەحزانــە(٩)

☜

یەکەمجاری وەحی بۆی تا سێ ساڵ وەحیتری بۆ نەهاتووە. بۆیەش مەحوی لێرەدا تەنها بیست ساڵەکەی ژماردووە.

لە دەستنووسێکی مەحوی خۆیدا رستەی «دوو دە» بە «دودی»یش نووسراوە کە دەگونجێ بە «دوو دێ»ی بخوێنینەوە کە مەبەست لە «دوو دێ» کە مەککە و مەدینە بێ. یا بە «دوودێ» بەمەعنا دووکەڵێك واتە هەناسەیەك و کینایە بێ لە سەردەمێکی کورت.

(٧) ئیحتیشام: دەست و پێوەند زۆرێ. زوهد: خۆگرتنەوە لە هەرچی نیشانەی دنیاپەرستی بێ.

واتە: لەگەڵ ئەم هەموو شان و شکۆیەیشدا کە بووی، سەیریکە چۆن خۆی لە دنیا دوور دەگرت... خۆراکی رۆژانەی لە لەتێ نانی جۆ و دوو سێ دەنك خورما پتر نەبوو.

لە دەسنووسێکی مەحوی خۆیدا «ئیقتیدارە»یش بەرابەر بە «ئیحتیشامە» نووسراوە.

(٨) زیزانە: دانەیەکی وردی رەشە لەناو دەغلا دەروێ.

واتە: زاتێکی وا کە پایەی ئەوەندە بەرز بێ لووتکەی خەرمانی حورمەتی بگاتە عەرشی خوا، دیارە قەدری بەرزی خۆی دانانەوێنێ بۆ دنیا کە ئەوەندەی دەنکە زیزانە بێنرخە.

(٩) واتە: ئەوەندە خاوەن هیممەتە لەخوا بەولاوە هیچ شتێکی لا گرنگ نیە. داخ و خەفەتی دڵیشی لەبەر ئەوەیە کە بیر لەم ئوممەتە بێهیممەتەی خۆی دەکاتەوە کە رۆژی گەیشتووەتە ئەم رۆژە.

لەوە دەچێ ئەم بەیتە رەنگدانەوەی باری دواکەوتووی جیهانی ئیسلامی ئەورۆژە بێ لە شیعری «مەحوی»دا، کە دەوڵەتە ئەمپریالیستییەکان لە هەموو لایەکەوە دەمیان تێژەندبوو. شتی وا لە

☞

چ مـــەدحێکت بکـــەم لائـیـق بــە تـۆ «یـا خَـیْرَ خَـلْقِ اللّـهِ»
مـــنی بـــێ خـــێری نـالائیق کـە جـیبریلت سـەناخوانە (١٠)

بـــەیانی گـــەورەیی خـــولقی کـــەسێ ئـایەت لە شـەئنی بـێ
نە مەقدووری من و تۆیـە، نـە ئـیشی «قِسّ» و «سَـحبان»ە (١١)

☞

چەند شوێنێکی کەیشدا لە شیعری «مەحوی»دا خۆی پیشان دا، وەك لەو شوێنانەیشدا باسمان لێ کردن. ئەم جۆرە بیرە لەو سەردەمەدا لەناو کۆمەڵێ لە ڕۆشنبیرانی وڵاتە موسوڵمانەکاندا باو بوو.

(١٠) واتە: تۆیەك کە فریشتەیەکی وەك حەزرەتی جوبرەئیل سەناخوانت بێ و تەعریفت بکا و چاترینی ئەوکەسانە بی کە خوا دروستی کردوون، دەبێ منێکی ناچیز چ تەعریفێك بدۆزمەوە شایانی تۆ بێ!

مەبەست لەوە کە «جیبریل سەناخوانی پێغەمبەرە» ئەوەتە کە جیبریل ئایەتی قورئان بەسەر پێغەمبەردا (د.خ) دەخوێنێتەوە و ئایەتی قورئانیش هەندێکیان سەنای پێغەمبەریان تیایە وەك ئایەتی: ﴿وَ إِنَّكَ لَعَلىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ﴾.

لە نێوان «لائیق» و «نالائیق» و، «خیر خلقِ اللّه» و «بێ خێر»دا تیباق هەیە.

(١١) قِس: قیسی کوڕی ساعیدە، لە دەوروبەری ٦٠٠ی زایینیدا مردووە، خۆش‌گوفتارێکی سەردەمی جاهیلییەتە. گاوری نەجران بووە، هاتووەتە وڵاتی عەرەبستان. هەندێکیش دەڵێن یەکێك بووە لە قەشە گەورەکانی نەجران. هەموو جارێ لە بازاڕی عوکازەدا وتاری دەدا. لەبارەی خۆش‌گوفتاری و وردی قسەوە ناوی بە نموونە دەهێننەوە. سەحبان: سەحبانی وائیل، خۆش‌گوفتارێکی دەم‌ودوو ڕەوانی‌تری عەرەبە، بووە بە نموونە لە مێژووی ئەدەبی عەرەبدا، لە ٦٧٤ی زایینیدا مردووە.

ئەم بەیتە وەك درێژە پێدانی بەیتی پێشوو وایە. واتە: کەسێك خوا لە قورئاندا باسی کردبێ و پێی وتبێ: ﴿وَ إِنَّكَ لَعَلىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ﴾ کە واتە تۆ بەڕاستی ڕەوشتێکی بەرزت هەیە، نە من و نە تۆ و نە قیسی کوڕی ساعید و نە سەحبانی وائیل ناتوانن باسی گەورەیی ئەو بکەن.

لە ئـادەم تـا مـەسیحا، ئـەنبیا یـەك یـەك بـە قـەومی خـۆی
خەبەرداوە: لەپاش ئێمـە کـە دێ ئـەو فـەخری ئـەکـوانـە(١٢)

نوعووتی خۆی و نەعتی ئال و سـەحبی وەك گـوهەر دەرجـە
لە دورجـا، یـەعنی کـوتبی مـونزەلەی ئـەو ئـەنبیایانە(١٣)

چـەها روهـبان و کـاهین، هـاتیفی غـەیبی بـە یـەکتریان...
دەدا مـوژدە، کـە جـەننەت دێتـە دنـیا بـەم نـزیکانە(١٤)

کـە تـەشریفی قـودوومی هـاتە دنـیا، بـارشێکـی فـەیز
لە هـەوری مـەرحـەمەت بـاری، کـە ئـاساری نـومایانە(١٥)

(١٢) مەسیحا: مەسیح، حەزرەتی عیسا. ئەکوان: جەمعی «کَون»ە بەمەعناگێتی.
واتە: پێغەمبەران، لە ئادەمەوە بیگرە تا مەسیح، هەموو خەبەریان بە پەیڕەوانی خۆیان داوە کەوا پێغەمبەرێکی وا دێت و داوایان لێ کردوون کە ئەگەر لە سەردەمی ئەواندا هات باوەڕی پێ بکەن و شوێنی بکەون.
(١٣) نوعووت «نعوت»: جەمعی «نَعت»ە بەمەعنا سیفەت. ئال: موسوڵمانانی بەنیهاشم و بەنیموتتەلیب. سەحب: جەمعی ساحیبە بەمەعنا هاوڕێ، بەو کەسانە دەڵێن بە موسوڵمانەتی پێغەمبەریان دیبێ و بـە مـوسوڵمـانەتی مـردبن. گـوهەر: گـەوهەر. دەرج: نـووسراوە. دورج: سندووق، مەبەست لەو کتێبانەیە خوا نـاردوونی بـۆ پـێغـەمبەران، وەك لە بـەیتەکـەدا روون کراوەتەوە. مونزەلە: نێرراو لە خواوە.
(١٤) روهبان: جەمعی «راهِب»ە، بەو پیاوە ئایینییە مەسیحییانە دەڵێن کەوا بە نیازی خواپەرستی کەنار دەگرن لە خەڵك. کاهین: ئەو پیاوە ئایینییەی کە ئیددیعای زانینی غەیب دەکا. هاتیفی غەیبی: ئەو دەنگەی کەس سەرچاوەکەی نازانێ.
واتە: ئەوانە هەموو موژدەیان دەدا بە یەکتر کەوا بەونزیکانە پێغەمبەر (د.خ) سەر هەڵدەدا و تاریکستانی دنیا دەکا بە بەهەشت. مەبەستی لەوەیە ئەمانە دەیانزانی کـەوا پـێغـەمبەر پـەیدا دەبێ، چونکە لە کتێبە ئایینییەکانی خۆیاندا نووسرابوو، یا لە غەیبەوە دەیانزانی.
(١٥) قودووم: هاتن: بارش: بارینێکی باران. فەیز: بەرەکەت. نومایان: ئاشکرا و دیاری.
واتە: کە لەدایك بوو «مەبەستی پێغەمبەرە» (د.خ)، لە هەوری مەرحەمەتی خواوە بارانێکی

رشێنەی، ئاگری بەردایە عومری ئاگری «زەردەشت»
بە بەرقی بوو کە شەق بوو تاقی «کیسڕا»، بوو بە وێرانە(١٦)

بەبەرەکەتی وا باری، ئێستاش نیشانەکەی هەر دیارە. لە بەیتە داهاتووەکاندا باسی ئەو نیشانانە دەکا.

که «ی یەکەم» (ن): بە. بەڵام مەعنا نادا بەدەستەوە.

(١٦) رشێنە: پرژ. زەردەشت: پێغەمبەرێکی ئێرانی بووە لە دەوروبەری سەدەی حەوتەمی بەر لە هاتنە دنیای مەسیحدا پەیدابووە و خەڵکی بانگکردووە بۆ خواپەرستی. لەم ئایینەدا سەرچاوەی کاری چاك بە «ئەهوورا مەزدا» و سەرچاوەی کاری خراپ بە «ئەهریمەن» دەناسرێ. زەردەشتییەکان ئاو و خاك و ئاگر و بایان زۆر لا بەرێز بووە و لەبەر ئەو هەموو قەدر و حورمەتەی هی ئاگریان گرتووە و ئاتەشگایان بۆ کردووەتەوە، بە ئاگرپەرست ناوبانگیان دەرکردووە. ناوی کتێبە ئایینییەکەیان «ئاوێستا»یە. ئەم ئایینە لە دوادوایی سەردەمی هەخامەنوشییەکاندا پەیدا بووە و لە سەردەمی ساسانییەکاندا بووە بە ئایینی دەوڵەتی ئێران. پاش هاتنی ئایینی ئیسلام و بڵاوبوونەوەی بە ئێران و کوردستاندا رووی کردووەتە کزی و ئێستا لە هەندێ شوێنی ئێران و هیند و پاکستاندا چەردەیەکی ماوە. بەرق: تیشکی هەورە برووسکە. تاقی کیسڕا: کۆشکەکەی ئەنووشیرەوان لە تەیسەفوون کە ئێستا پێی دەڵێن سەلمان پاك. کیسڕا: لەقەبی ئەنووشیرەوان و خوسرەوی پەروێز بووە کە دوانن لە پادشاهانی بنەماڵەی ساسانی، یەکەمیان لە ٥٣١ی ز ـ وە تا ٥٧٩ و دووهەمیان لە ٥٩٠ وە تا ٦٢٨ فەرمانڕەوایی کردووە.

واتە: پرژی ئەو بارانە ئاگری بەردایە عومری ئاگرەکەی زەردەشت کە ساڵەها بوو لە ئێرانا دەسووتا و کوژاندیەوە. برووسکەی ئەو هەور و بارانەیش دای لە تاقی کیسڕا و درزێکی گەورەی تێ کرد. لە کتێبەکانی سیرەتی پێغەمبەردا نووسراوە کەوا لە شەوی لەدایك بوونیا ئاگری ئاتەشگای فارس کوژاوەتەوە و تاقی کیسڕا درزی تێ بووە.

لەم بەیتەدا دوو «استعارە»ی مەکنییە هەیە ئەوەتە تەشبیهی «ئاگر» کراوە بە «باران» و مولائیمی «باران» کە «رشێنە»یە ناوی هێنراوە. «ئاگری زەردەشت»یش شوبهێنراوە بە «ئادەمیزاد» و مولائیمی «ئادەمیزاد» کە «عومر»ە ناوی هێنراوە. وردەکارییەکی جوانیش لەوەدا هەیە کە «بەرق» رووناکی دەدا و روناکیش بە عادەت نیشانەی ئاوەدانییە. کەچی لێرەدا تاقی کیسڕای کردووە بە «وێرانە» و وێرانەیش تاریکە.

دڵی سـووتا بـە زەردەشت و بـە کـەسری کـیسرەوی گـریا
ئـەوەندە بـەحری «سـاوا» نـم لە چـاویدا بـووە تـانە(١٧)

ئەتۆش ئـەی نـەفسی بـەد تـینە، بـەبێ جـێ دڵ مـەسووتێنـە
لەبـەر کـەسر و کـەمی دنـیا، بـەسە ئـەم شـین و گـریانە(١٨)

هـەموو کـارت بـە حـیلە خـزمەتی فـیکری عـەزازیـلە
عـەزا وەك پـیرەژن مـەگـرە، دیـارە کـاری مـەردانـە(١٩)

بـە زیکـر و فـیکری شـیمەی مـوستەفا وەقـتت مـوسەففا کـە
کـە بـاسی ئـەو سـەفابەخشە، تـەرەب‌خێزە، دورِئـەفشانە(٢٠)

---

(١٧) کەسر: شکان. کیسرەوی: کیسرایی. بەحری ساوا: دەریاچەیەك بووە لە فەلەستین. لە کتێبەکانی سیرەتدا نووسراوە کەوا لە شەوی لەدایك‌بوونی پێغەمبەردا وشك بووە.

واتە: ئاوی ساوە ئەوەندە دڵی بۆ کوژرانەوەی ئاگرەکەی زەردەشت و درز تێبوونی تاقی کیسرا سووتا و بەسەریانا گریا، تەرایی لە چاویا برا و بوو بە قورە رەشە وەك تانەی سەرچاو.

لەم بەیتەیشدا ئیستیعارەیەکی «مَکنیّە» هەیە. ئەوەتە «بەحری ساوا» شوبهێنراوە بە «بنیادەم» و مولائیمەکەی کە «دڵ سووتان» و «گریان» و «چاو» و «تانە»یە ناویان هێنراوە.

(١٨) تینە، «طین»: قور. مەبەست ئەو مایەیە نەفسی لێ دروستکراوە. کەسر: ناتەواوی.

مەعنای ئەم بەیتە و دوو بەیتی پاشەوەی پێکەوە دێ.

ئەم بەیتە لە دەسنووسێکی مەحوی خۆیدا بەمجۆرەیش نووسراوەتەوە:

بەجێ غەم مەخۆ، غەم ئەتخوا ئەی نەفسی بێ‌جا‌ـ‌کار
لەبەر کـەسر و کـەمی دنـیا چـیە ئـەم شـین و ئـەفغانە؟!

لەبەر (ن): لەسەر. (١٩) عەزازیل: شەیتان. عەزا: پرسە. تەعزیە.

(٢٠) شیمە: رەوشت. موسەففا: پاڵفتەکراو و پاك‌کراوە. تەرەب‌خێز: ئەوەی خۆشی و شادمانی لێ بەرز بێتەوە. دورِئەفشان: ئەوەی دور بە جیهاندا بڵاوبکاتەوە.

مەحوی لەم سێ بەیتەدا روودەکاتە نەفسی خۆی و پێی دەڵێ: هەی بەدرەگەز، بەس لە خۆڕایی خەفەت بخۆ و بۆ کەم و کورتی دنیات بگری. بەس فروفێڵ بکە و کەم خزمەتی شەیتان بکە. وەك پیرەژن دۆژ دامەمێنە. کاری مەردانە دیارە. ئەوەتە مێژووی خۆت خاوێن

«مـحمّد» ئـیبنی «عـبدالله»ی «عـبدالمـطّلِب»، «هـاشم»
سەفاوەی ولدی «اسماعیل» و سـەفوەی ولدی «عـدنان»ە(٢١)

ئـەوە هـادی سـوبول، تـەنیا ئـەوە مـەبعووسە بـۆسـەر کـول
بەوە خەتمی روسـول، خـاتەم ئـەوە، تـاجی رەسـوولانە(٢٢)

شـەفیعی رۆژی رەسـتاخێزە، بـۆ هـەموانـە دەسـتاوێز
ئـەوە ئـەو رۆژە وەك خـۆ، «ما بَـقی صُـمّا و عُـمْیانە»(٢٣)

☞

کەیتەوە و دەس بکەی بە بیرکردنەوە لە رەوشتی پێغەمبەر، چونکە هەر بەوە دڵ خۆش و دەروون خاوێن دەبێتەوە.

مەحوی لەپاش ئەم بەیتەوە دێتە سەر باسی پێغەمبەردروودی خوای لێ بێ.

(٢١) سەفاوە: سەفوە، پوختە. «وُلد»: جەمعی «وَلَد»ە بەمەعنا رۆڵە و نەوە.

(٢٢) هادی سوبول: رێگا پیشاندەر. سوبول [«سُبُل»]: جەمعی «سَبیل»ە بەمەعنا رێگە. مەبعووس [«مبعوث»]: نێرراو. کول: هەموان. خەتم: دوایی. خاتەم: دوایی پێ هێنراو.

لە نوسخەیەکی‌تردا لەجیاتی «مەبعووسە بۆ سەر کول» نووسراوە «مەبعووسەتە سەر کول». دیارە ئەمە هەڵەیە چونکە ئەو «تە»یە هیچ مەعنایەك نابەخشێ. لە نوسخەیەکی‌تریشدا نووسراوە «مەبعووس بۆ سەرکول». بەپێی ئەم نوسخەیە نیوە بەیتەکە لەنگییەکی تیا دەبێ و بۆ راستکردنەوەی ئەو لەنگییە پێویست دەبێ تۆزێ لەسەر «ث»ی «مبعوث»ەکە بوەستین. ئێمە لامان وایە مەبەستی «مەحوی» هەر «مەبعووسە» بووبێ لەسەر شێوەی نووسینی فارسی ئامێزی ئەوسا «هێ»ی سەر «ث»کەی دانەنابێ و تەنها بە زیرەکی خوێندەواران خۆیان پشت ئەستوور بووبێ.

تاجی (ن): فەخری.

(٢٣) شەفیع: تکاکار. رەستاخێز: راستبوونەوە. مەبەست رۆژی قیامەتە کە هەموو مردوو زیندوو دەبنەوە. دەستاوێز: ئەوەی دەستی پێوە گیر بکرێ.

واتە: هەر ئەوە تکاکاری رۆژی قیامەت و خەڵك تەنیا دەستەوداوێنی ئەو دەبن لەو رۆژەدا و هەر ئەو لەسەر حاڵی خۆی دەمێنێ و سەری لێ ناشێوێ. لەوبەولاوە هەرچی هەیە لەبەر سامی ئەو رۆژە کەڕ و کوێر دەبن.

☜

لە زیکری ئەو دەجۆشێ رەئفەت و، رەحمەت دەبارێ هەم
«رَءُوفٌ» هەم «رَحِيمٌ» وەسفی ئەو وەك وەسفی رەحمانە[٢٤]

خودا لەو زیکر و فیکرەم قەت نەکا غافڵ زوبان و دڵ
هەتا غونچە دڵ و، سۆسەن زوبانی باغ و بوستانە[٢٥]

لەگەڵ مەحزی خەیاڵی، دڵ بە جارێ بۆتە کێوی توور
لە کن وەسفی جەماڵی، لێوی واسیف گوڵ بە دامانە[٢٦]

☞ حەسرکردنی تکاکاری لە رۆژی قیامەتدا لە پێغەمبەردا (د.خ)، بە مەبەستی باسکردنی بایەخی پایە و شوێنی پێغەمبەرە، ئەگینا بەپێی ئەوەی لە کتێبەکانی ئایینیدا نووسراوە پێغەمبەرانی‌تر و بەڵکوو پیاوچاکانیش لە رۆژی قیامەتدا تکا بۆ گوناهباران دەکەن.

(٢٤) رەئفەت: بەزەیی.

واتە: رەحم و بەزەیی دەبارێ لە هێنانی ناوی پێغەمبەر (د.خ) ، ئەمەیش شتێکی سەیر نیە، چونکە خوا لە قورئاندا بە «رەوف» و «رحیم»ی ناوبردووە، وەك خۆیشی وا ناوبردووە، ئەوەتە فەرموویەتی: ﴿لَقَدْ جاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ ما عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ﴾ واتە: ئەی دەستەی ئادەمیزاد، پێغەمبەرێکتان لە خۆتان بۆ هاتووە، نارەحەتی ئێوەی لا گرانە و، سوورە لەسەرتان، بەزەیی بە موسوڵماناندا دێتەوە و بە رەحمە.

(٢٥) واتە: تا لە باغی ژیاندا دڵ وەك خونچە وایە و زوبان وەك گوڵی سۆسەنە، خوا هەرگیز زوبان و دڵم لە باسکردنی پێغەمبەر و بیر لێ کردنەوەی بێ‌ئاگا نەکا.

مەحوی ئەم بەیتەی زۆر جوان دارشتووە کە دڵی تیا شوبهاندووە بە خونچە و زوبانی تیا شوبهاندووە بە گوڵی سۆسەن، چونکە شێوەیان لەیەك دەچێ.

(٢٦) توور: کێوێکە لە سینا لە فەلەستین، نووری خوا لێی دا بۆئەوەی حەزرەتی مووسا بیبینێ، بە دەرکەوتنی ئەو نوورە کێوەکە سووتا. واسیف: ئەوکەسەی وەسفی شتێ دەکا. دامان: داوێن.

واتە: بە تەنها بیرکردنەوە لە پێغەمبەر، دڵ لە سۆزدا وەك کێوی توور دەسووتێ و بە تەنها باسکردنی جوانی ئەو لێو ئەوەندە بۆنی خۆش دەبێ وەك گوڵی پیا داهێڵرابێ.

جــەلال و شــەوکەتی: ئـەستۆ شکـێنـی سـەرکەشانی عـەسر
جــــەمال و تــەلعەتی: جــەوهەرگودازی زوڵمــەتستانە[٢٧]

تــــەماشاکــــردنێکـــی: رۆحبــەخشی عـــالەمی مــردوو
نــیگاهێکــی بــەتوندی: رەســتخێزی عــالەمی جــانە[٢٨]

لە رۆژی حەرب و زەربا روعب و سامی رۆح ئەکا سـەرسام
ئــەگــەر شـێری ژیـانی رووبـەڕوو بـێ، چـاری نـەژیانە[٢٩]

(٢٧) جەلال: شکۆ. سەرکەش: یاخی، ئەوەی سەر بۆ کەس دانـانەوێنـێ. گـوداز: سـووتێن. زوڵمەتستان: تاریکستانی.

واتە: شان و شکۆی پێغەمبەر (د.خ) ئەستۆی هاوچەرخە سەرکێشەکانی خۆیی شکاند و جوانی و دیمەنی مایەی تاریکستانی سووتاند.

مەحوی ئەم بەیتەی زۆر هونەرمەندانە هێناوەتەوە کە لەکاتێکدا ئەسپی سەرکێش ئەستۆی سوار دەشکێنێ، دایناوە شان و شکۆی پێغەمبەر ئەستۆی ناودارە سەرکێشەکانی سەردەمی خۆیی شکاندووە و، لەکاتێکدا کە تاریکی تێکڕا ئەنجامی سووتان و رەش بـوونەوەیە، ئـەو دایناوە جوانی سیمای پێغەمبەر (د.خ) ئاگر بەردەداتە مایە و ناوکورۆکی تاریکی.

(٢٨)نیگاه: لاکردنەوە. رەستخێز: رەستاخێز، راست بوونەوە. جان: گیان.

واتە: بە تەماشاکردنێك گیان دەکاتەوە بە بەری جیهانی مردوودا و، بە لاکردنەوەیەکی توند هەموو جیهانی گیانی بێئاگا هۆشیار دەکاتەوە و دەیانخاتە سەر رێگای راست.

(٢٩)زەرب: لێدان، شەڕەشێر. روعب: ترس. شێری ژیان: شێری تووڕە و رقاوی.

مەعنای ئەم بەیتە و بەیتی پاشەوەی پەیوەندیان بەیەکەوەیە و پێکەوە دێن.

ئەم بەیتە لە دەستنووسێکی مەحوی خۆیدا بەمجۆرەیش نووسراوەتەوە:

لە رۆژی حەرب و زەربا کێیە راوەستێ لەبەر حەملەی؟!
ئـەگـەر شـێری ژیـانە، هـەر فـیرارە، چـاری نـەژیانە

رۆح (ن): عەقڵ.

کــە وەقــتێ ئــال و یــارانــی لە خــدمەتیا دەبــن وەك رۆح
حەیاتە، نووری چاوە، ئونسی جــانە، مــەحزی ئــیحسانە (٣٠)

گـــەهی دانــیشتنی، کــێوێکــی تــەمکینت لە بــەرچــاوە
لە وەقـــتی رۆیــنیدا، هــەر دەڵێی ســەروە خــەرامــانە (٣١)

لە روخســـاری لەتــیفی: گــوڵ، لە جــەعدی عــەنبەرینی دڵ
دەجـــوشێت و دەبــارێ، ئــەو گــولستان، ئــەم دلستانە (٣٢)

---

(٣٠) ئونس: هۆی ئولفەت پێوە گرتن.

واتە: لە رۆژی شەڕ و هەڵلا و بگردا ئەوەندە بەسامە گیان لێی سەرسام دەبێ، تەنانەت ئەگەر شێری رق هەستاو و تووڕەیش رووبەڕووی بێ چاری هەر ئەوەیە نەژی و بکوژرێ. لەکاتێکیشدا کە هاوڕێ و خزمە موسوڵمانەکانی لە دەوری خڕ دەبنەوە، وەك گیان لەناو لەشدا دەبێ بە مایەی ژیان بۆیان و دەبێ بە نووری چاو و هۆی ئولفەت پێوە گرتنی دڵ و چاکەی رووتی دوور لە هەموو مەبەست و نیازێك بۆیان.

«مەحوی» لەم دوو بەیتەدا: ئیشارەتی بەو ئایەتە کردووە کە دەفەرموێت: «مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ» واتە: موحەممەد فروستادەی خوایە و ئەوانەی لەگەڵینی سەختگیرن لەگەڵ کافرەکان، بەڵام لەناو خۆیاندا زۆر بەڕەحم و بەزەیین.

(٣١) گەهـ: کات. تەمکین: حورمەت و خۆ بە قورس گرتن. خەرامان: ئەوەی بەنازەوە بەڕێدا بڕوا.

گەهی دانیشتنی (ن): لە دانیشتنیەدا. سەروە(ن): سەروی.

(٣٢) جەعد: مووی لوول. دڵستان: وڵاتی دڵان.

واتە: گوڵ لە روخساری دەجۆشێ و لە مووی لوولی بۆنخۆشیەوە دڵ دەبارێ. بۆیە رووی بووە بە گوڵزار و مووی لوولی بووە بە هێلانەی دڵان. مەبەستی لەوەیە وەك چۆن بولبول بەسەر لقی دارگوڵەوە دەنیشێتەوە سەیری گوڵ دەکا، دڵی عاشقانیش بەسەر گێسووی ئەوەوە هێلانەیان کردووە و، هەر تاوێ بایەك تەڵی گێسووی بلەرێنێتەوە، دڵی دڵدارانی لێ دادەوەرێتە خوارەوە.

لەبــی رۆحـــی رەوان و، نــێو چـــەوانــی رۆژی لێ دەتکــێ
زوبــانی تــا شـــەکـــەررێزە، دەهـانی گـەوهەر ئـەفشانە(٣٣)

مــەلاحەت مـەحوی دیـداری، حـەلاوەت وەقـفی گـوفتاری
تەراوەت نەزری گـوڵزاری، کـە رەشکــی بـاغی ریـزوانـە(٣٤)

وەکوو یـاقووت و بـەردیتر، جـەنابی ئـەحمەدی مـورسـەل
کــە تـێفکـری لە ئـینسانە، بـەڵێ، مـا نـەك وەك ئـینسانە(٣٥)

---

(٣٣) واتە: قسەی ئەوەندە خوش و بەتامە گیان لە لێوی دەتکێ و، ناوچاوانی ئەوەندە جوانە رۆژی لێ دەبارێ و تـا قسـە بکـا و زمـانی شـەکـری لێ دابـووەرێ، دەمـی هـەر گـەوهەر بڵاودەکاتەوە، واتە ددانەکانی دەردەکەون.

(٣٤) مەلاحەت: بەخوێیی، کینایەیە لە جوانی. حەلاوەت: شیرینی. تەراوەت: تەڕی و پاراوی. رەشك: خەفەت، بەخیلی بردن. ریزوان [«رضوان»]: بەهەشت.

واتە: بەهۆی دیداری ئەوەوە کە لە جوانیدا گەیوەتە ئەوپەڕ، جـوانـی هـەمووی مـەحو بووەتەوە و، شیرین گوفتاریش هەموو وەقف بووە لەسەر گوفتار و قسەی ئەو و لە چاو تەڕی و پاراوی گوڵزاری رووی ئەودا هەرچی گوڵزاریترە هـەمووی وەك وشك و سـیس‌بوو وایـە و تەنانەت ئەوە بووە بەهۆی خەفەتباری باخی بەهەشت و بەخیلی بردنیشی پێی.

وەقفی «ن»: وەففی.

نیوەی دووهەمی ئەم بەیتە لە دەستنووسێکی مەحوی خۆیدا بەمجۆرەیش نووسراوەتەوە.

تەراوەت نەزری گوڵزاری، ئەسەف بۆ ئەهلی حیرمانە

(٣٥) ما: ئەمما، بەڵام.

واتە: ئەگەر ورد ببیتەوە دەزانی پێغەمبەر درووودی خوای لەسەر بێ هەرچەند یەکێکە لە جینسی ئادەمیزاد، زۆری جیایە لە خەڵکیتر، وەك گەوهەر کە لە رەگەزدا لە جینسی بەردە، کەچی ئەوەندە بەنرخە هەرگیز لەگەڵ بەردیتر بەراورد ناکرێ.

مورسەل (ن): موختار.

وجــوودی ئــەو لەگــەڵ بــاقی وجــوودان ئــەر نــیە فــەرقی
بە قەد رۆح و جەسەد، بــێسێبــەری خــاریج لە ئــیمکانە(٣٦)

مەگەر ئــەو ســێبــەرانــەی خــەزنە مــەندە کــردووە بــۆ حــەشر
چ دڵســــۆزە کــە لەو گــەرمایەشا ســایەی لەســـەرمانە(٣٧)

لەگەڵ بــێسایەیی، ســایەی خــەیاڵی کــەوتە ســەر هــەرکەس
چ کــەسدار و چ بــێکــەس، سەییدە، ســەردارە، ســوڵتــانە(٣٨)

ئــەوی ســاتێ لەبــەر پــێیا ســەری تــەسلیمی دانــابێ
ئـــەبەد مــالیك ریــقابی گــەردنی تــەسلیمی شــاهانە(٣٩)

---

(٣٦) واتە: ئەگەر ماددەی لەشی پێغەمبەر، ئەوەندەی جیاوازی گیان و لەش لە ماددەی لەشی خەڵکی تر جیا نەبوایە، مومکین نەدەبوو لەشی سێبەری نەبێ. خۆ دیاریشە لەشی پێغەمبەر سێبەری نەبووە. کەواتە دەبێ ماددەی لەشی ئەو و خەڵکی تر لە هی یەکتر جیا بن.

لە کتێبەکانی سیرەتدا نووسراوە کەوا پێغەمبەر -درووودی خوای لێبێ- سێبەری نەبووە...

(٣٧) خەزمەندە: لە گەنجینەدا هێڵراوە و هەڵگیراو.

واتە: وادیارە پێغەمبەر، درووودی خوای لێ بێ، ئەو هەموو سێبەرەی لەشی خۆی کە دەبوو هەموو تاوێك سیبەری بکردایە، هەڵگرتووە بۆ رۆژی حەشر تا لەو گەرما بەتینەی رۆژی قیامەتدا ئۆممەتەکەی لەبەریا بحەسێنەوە. کەواتە ئای لەم پێغەمبەرە چەند دڵسۆزە بۆ میللەتەکەی!

لە رۆژی حەشریشدا سایەی لەسەرمان نابڕێ.

لەم بەیتەدا حوسنی تەعلیل هەیە بۆ بەیتی پێشوو.

(٣٨) واتە: پێغەمبەر، هەرچەند، لەشی سێبەری نەبووە تا بدا بەسەر خەڵکدا. بەڵام دەوڵەمەند و هەژار هەرکەس کەوتبێتە بەر سێبەری خەیاڵی ئەو. بووە بە گەورە و سەردار.

(٣٩) ساتێ: سەعاتێ. مالیك ریقاب: خاوەنی گەردن، خاوەنی کۆیلە.

واتە: پێغەمبەر زاتێکی ئەوەندە پایە بڵند و بەبەرەکەتە هەرکەسێ تەنها سەعاتێ سەری تەسلیم بوون و خۆبەدەستەوەدانی لەبەر پێیدا دانابێ، گەردنی شاهان هەموو بۆ هەمیشە و تا دنیا دنیایە دەکەوێتە دەستی ئەو و دەبن بە کۆیلەی.

قـــول و بـــەندە و غـــولام و خـــادیم و دەربـــانی بـــەردەرگای:
«نەجاشی» و «توببەع» و «هیرقەل»، «عەزیزی میسر» و «خاقان»ە(٤٠)

کـــەسێ جـــێ هـــەڵتروشکانێکـــی لەو بـــەرقاپیە دەسکـــەوت
بە عاری دێ بـــڵێن ئـــەم جـــێگـــە وەك تـــەختی ســـولەیمانە(٤١)

خـــودا پـــێداوەکـــانی فـــائیزی ئـــیکسیری ســـوحبەت بـــوون
چ من، چی تۆ، مـــەلائیك، ئـــەنبیا خـــۆزگـــەی بـــە خـــۆیـــانە(٤٢)

عـــولووی مـــەرتەبەی گـــەر شـــەممەیێکت تـــێ گـــەیێنم مـــن
دەتـــرسم بـــەردەبارانـــم بکـــەن ئـــەم تـــێنـــەگـــەیوانـــە(٤٣)

---

(٤٠) قول: بەندەی رەش. دەربان: دەرگاوان. نەجاشی: لەقـەبی پـادشاهانی حـەبەشە بـووە. لێرەدا مەبەست ئەو نەجاشییەیە کە لە سەردەمی ئەودا ئەسحابەکانی پێغەمبەر لە مەککەوە کۆچیان کرد بۆلای بۆ حەبەشە و ئەویش رێزی لێ گرتن و پاشانیش پێغەمبەر نامەیەکی بـۆ نووسی بانگی کرد بۆ موسوڵمان بوون. توببەع: لەقەبی پادشاهانی کۆنی یەمەن بووە. هیرقەل: راستەکەی «هیرەقل»ە کە ئەسڵەکەی «هێراکلیووس»ە، ناوی دوانە لە ئەمپەراتووره بێزەنتییەکان، باوك و کوڕ بوون. یەکەمیان لە ٦١٠ تا ٦٤٠ی ز. و دووهەمیان چەند مـانگێ فـەرمانڕەوایـی کردووە. عەزیزی میسر: وەزیری ئەو فیرعەونەی میسر بووە کە حەزرەتی یۆسف لە سەردەمی ئەودا لە فەلەستینەوە گەیشتووەتە میسر. خاقان: لەقەبی پادشاهانی چین بووە.

(٤١) واتە: ئەوەی جێ هەڵتروشکانێکی لە بەردەرگای پێغـەمبەردا دەسگـیر بـبێ، ئـەوەندە سەری بەرز دەبێ بە شوورەیی دەزانێ بەراوردی ئەو جێگایەی بکـەن لەگـەڵ تـەختەکـەی حەزرەتی سولەیماندا.

(٤٢) فائیز: بەختەوەر. ئیکسیر: بە زمانی کیمیاگەرەکان مایەیێکە چیەتی مایەیێك دەگۆڕێ بە مایەیەکی تر وەك ئەوە کە جیوە بکا بە زێو و مس بکا بە زێڕ.

واتە: من و تۆ و فریشتە و پێغەمبەران هەموو خۆزگە بەوکەسانە دەخوازین کە ئـیکسیری هاوڕێیەتی پێغەمبەریان دەسکەوتووە و گۆڕیونی و کردوونی بە بنیادەمێکی تر.

(٤٣) عولوو: بەرزی. شەممە: کەم.

واتە: پێغەمەر ئەوەندە پایەبەرزە ئەگەر باسی کەمێك لەو پایە بـەرزەی بکـەم بـۆت، ئـەم

نـــەزەر دەرکـــی عـــولووی هـــیممەتی نـــاکـا یـەقین ئـەمما
لەگـــەڵ بـاقی روسـولدا تـێبگـەی، بـۆ فـەرقی بـڕوانـە:(٤٤)

شـــەفاعەی نـــووحە بـــۆ کـــەنعان و، ئـــیبراهـیمە بـۆ ئـازەر
«رســـول اللّـــە»ە شـــافیع بـــێ چ بـۆ خـزم و چ بـێگـانە(٤٥)

بـــە قـــوربانی رجـــایەك بـــم کـــە راجـــی بـــێ مـوحابا بـێ
رجـا قـــوربانی یـەئسە، بـێتە سـەر خـۆمـانە خـۆمـانە(٤٦)

☞

خەڵکە تێنەگەیشتووانە ئەوەندە سەرسام دەبن لەوانەیە بە شێتم بزانن و بەردەبارانم بکەن.

نیوەی دووهەمی ئەم بەیتە لە دەسنووسێکی مەحوی خۆیدا بەمجۆرەیش نووسراوەتەوە:

دەترسم سەنگەسارم کەن بە رۆژ ئەم تێنەگەیوانە

(٤٤) مەعنای ئەم بەیتە و بەیتی پاشەوەی پێکەوە دێ.

(٤٥) کەنعان: کوڕە خوانەپەرستەکەی حەزرەتی نووح. ئازەر: باوکی حەزرەتی ئیبراهیم.

شافیع: تکاکار.

واتە: بیری ئادەمیزاد ناگاتە ئەوە تێبگا پایەی پێغەمبەر چەند بەرزە، بەڵام بۆ ئەوەی شتێکی لێ تێبگەین، بەراوردی دەکەین لەگەڵ پێغەمبەرەکانی تر و دەڵێین: لە رۆژی قیامەتدا حەزرەتی نووح تکای رزگاربوونی کەنعانی کوڕی و، حەزرەتی ئیبراهیم تکای رزگاربوونی ئازەری باوکی دەکا. بەڵام کە سەرەی تکاکردن هاتەسەر پێغەمبەر (د.خ)، تکا بۆ هەموو موسوڵمانان دەکا چ خزم وچ بێگانە.

(٤٦) راجی: تکاکار. موحابا: موحابات، هەڵاوێردن.

واتە: بەقوربانی تکایەك بم کە تکاکەرەکەی کەسی تیا هەڵنەوێرێ بەسەرکەسدا وەك ئەو تکایەی کە پێغەمبەر دروودی خوای لێ بێ دەیکا بۆ هەموو موسوڵمانان. ئەگینا ئەگەر تکا دەرەتانی ئەوەندە تەسك بێ لە سنووری خزم و کەس و کاری تکاکار دەرنەچێ، دەبێ بە قوربانی نائومێدی و لە نائومێدی بەولاوە ئەنجامێکی تری لێ ناوەشێتەوە.

کەلیم «أَرِنِي» کە فەرموو هەر جوابی «لَنْ تَرانِي»ی دی
موشەڕڕەف بوو موحەممەد بێ تەڵەب بەو مەرتەبە و شانە(٤٧)

عورووجی عیسەوی تا ئاسمان و شەمسی عالەم بوو
عورووجی ئەحمەدی تا «لامَکان» و شەمسی جانانە(٤٨)

لە زەرفی یەك نەفەسدا شەو هەزار ئەندەر هەزارانساڵ
زیاتر بەڵکی ڕێ تەی کات و ڕیجعەت کا هەر ئەو ئانە(٤٩)

---

(٤٧) کەلیم: حەزرەتی مووسا. بۆیە وای پێ دەڵێن چونکە خوا قسەی لەگەڵ کردووە. شان: شەئن، پایە.

واتە: حەزرەتی مووسا کە داوای لە خوا کرد خۆی پیشان بدا. وای وەڵام دایەوە کەوا نایبینێ. کەچی حەزرەتی موحەممەد بێ ئەوەیش داوای چاوپێکەوتنی خوای کردبێ، خوا خۆی پیشان دا.

ئەم بەیتە ئیشارەتە بۆ ئایەتی: ﴿وَلَمَّا جَاءَ مُوسَىٰ لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ، قَالَ لَنْ تَرَانِي﴾ واتە: کە مووسا هات بۆ ئەو جێگەیەی بۆمان دیاری کردبوو، وتی خوایە خۆتم پیشان دە بۆت بڕوانم، خوایش فەرمووی هەرگیز نامبینی.

دی (ن): بوو.

(٤٨) عورووج: سەرکەوتن. عیسەوی: نیسبەت بۆ عیسا.

واتە: خوا حەزرەتی عیسای تا ئاسمان و تا لای ئەو خۆرە سەرخست کە دنیا ڕۆشن دەکاتەوە، بەڵام پێغەمبەر (د.خ) لە شوێنی بێ‌شوێنیش سەرکەوت وگەیشتە لای خوا کە ڕۆژی ڕووناك کەرەوەی دڵانە.

مەبەست لە سەرکەوتنی حەزرەتی عیسا ئەوەیە کە جوولەکەکان ویستیان بیکوژن، خوا یەکێکیانی خستە پێستی ئەو و ئەمی بەرزکردەوە بۆ ئاسمان، وەکوو لە کتێبە ئایینییەکاندا بەدرێژی باسی کراوە.

(٤٩) نەفەس: هەناسە. ئەندەر: لە. ڕیجعەت: گەڕانەوە. ئان: کات. ئەم بەیتە ئەو «عورووج»ە ڕوون دەکاتەوە کە لەبەیتی پێشوودا باسی لێ کرا و ئیشارەتە بۆ مەسەلەی میعراج. هەروەها بەیتەکانی پاشەوەیشی هەر باسی میعراج دەکەن.

واتە: سەرکەوتنێکی وا بوو لە ماوەی هەناسەیەکدا بە شەو ڕێگای هەزاران هەزار ساڵی بڕی و هەر لەو کاتەیشدا گەڕایەوە بۆ جێی خۆی...

چ ڕێــــەك؟ بــەو هــەموو شــاباڵەوە جــیبریلی «ذِی قُــوَّة»
بـەجێ مـابوو لە ڕێ، دەیـوت: خـزم مـەیدانـی سـووتانە[(٥٠)]

کــە گــەییە زاتــی بــاری، نــووری بـێچــوونی لەســەر بــاری
کە هەڵگیرسا، بە دەوری شەمعی خۆیـا بـوو بـە پـەروانـە[(٥١)]

قــوبووڵی لێ کــرا هــەرچــی ڕجـا بـوو، پـێی درا هــەرچــی
عەتا بوو، هـاتەجێ هـەرچـی سـزای ئـیکرامـی مـیهمانە[(٥٢)]

لەگەڵ هەر خەتوەیەك تـەحسیلی عـیلمێکـی «لَـدُنِّی»ی کـرد
لە هی ئەو سەر دەپرسی ڕۆحی حیکمەت نووری عیرفانە[(٥٣)]

---

(٥٠) واتە: ئەو ڕێگا دوور و درێژەیش کە لە ماوەی هەناسەیەکدا بڕی و ڕێگایەکی ئەوەندە سەخت بوو، حەزرەتی جوبرەئیل بەو هەموو هێز و تواناوە کە هەیەتی پەکی تیا کەوتبوو، نەیدەتوانی بڕوا، دەیوت ئەگەر تۆزێکی‌تر سەرکەوم ئاگرم تێ‌بەردەبێ.

ناوبردنی جوبرەئیل بە «ذی قوّة» واتە: بەهێز، لەسەر ئەوەیە کە هەندێ لەوانەی مەعنای قورئانیان لێ‌داوەتەوە وتوویانە مەبەست لە «ذی قوّة» لەو ئایەتەدا کە دەڵێ: «ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ» واتە: بەهێز و پایەدارە لای خوای خاوەن عەرش، حەزرەتی جوبرەئیلە.

نیوەی دووهەمی ئەم بەیتە لە دەسنووسێکی مەحوی خۆیدا بەمجۆرەیش نووسراوەتەوە:

بەجێ مابێ بڵێ: ئەمجارە ڕێگەی عیشق و سووتانە

(٥١) «باری»ی یەکەم: خوا. بێچوون: بێ‌هاوتا. یـا مـەبەست لە خـوایـە یـا سـیفەتی نـوورە. «باری»ی دووهەم: فیعلی بارینە.

واتە: کە پێغەمبەر گەیشتە حوزووری خوا نووری خوای بەسەردا باری. کە نووری خوایش لە بەردەمیا دەرکەوت، بۆی بوو بە مۆم و ئەمیش بەدەوری ئەو مۆمەدا بوو بە پەروانە.

لە نێوان هەردوو «باری»دا جیناسی تەواو هەیە.

(٥٢) سزا: شایان.

واتە: هەر تکایەکی کرد هەمووی بۆ جێ‌بەجێ کرا و، هەر بەخششێ هەبوو هەمووی درایە و هەرچی شایانی قەدرگرتنی میوان بێ لەگەڵی کرا.

(٥٣) خەتوە «خطوة»: هەنگاو. «لدنّی»: نیسبەتە بۆ «لدُن» بەمەعنا لا.

به «مافِيها»يەوە هەرچی هەیە عیلمی کورەی نۆ چەرخ
بە قەترێکی بزانە، دیدەکەم، لەو بەحری عەممانە(٥٤)

لەبەر نوقسانی تەشبیهم پەشیمانیشم و دەشڵێم
کە ڕۆیی، بەدری کامیل، هاتەوە خورشیدی پەخشانە(٥٥)

بە ئاوابوونی نووری ون دەبێ خورشید و ئەم شەمسە
لە ئاوابوونیا نوور و ئیزائەی سەد دووچەندانە(٥٦)

☞

واتە: لەم سەرەوە کە ڕۆیی بۆ ئاسمان لە هەر هەنگاوێکیا زانستێکی تایبەتی لەلایەن خواوە وەرگرت. ئەگەر لە خەڵاتی ئەوسەریشی دەپرسی، پوختە و خوڵاسەی تێگەیشتن و خواناسی لەگەڵ خۆی هێنایەوە.

لە دەستنووسێکی مەحوی خۆیدا بەرابەر بە «تەحسیلی عیلمێکی لەدونی کرد» نووسراویشە: «تەحسیلی سەد عیلمی غەریبەی کرد».

(٥٤) نۆچەرخ: حەوت ئاسمان و عەرش و کورسی. قەترێکی: قەترەیێکی، دڵۆپێکی. بەحری عەممان: مەبەست لە کەنداوی عوممانە لە نێوان ئێران و عومماندا لە پێشدەمی کەنداوی عەرەبەوە. کینایەیە لە پێغەمەر درووودی خوای لێ بێ.

واتە: هەرچی زانستی ناو ئاسمان و عەرش و کورسی هەیە و هەرچی زانست لەبارەی خۆیشیانەوە هەیە، هەمووی لەچاو ئەو زانستەداکە پێغەمبەر بوویەتی وەك دڵۆپێك ئاو وایە لە چاو دەریای عوممانداا...

لەم بەیتەدا ئیستیعارەیەکی مەکنییە هەیە ئەوەتە زانستی پێغەمبەر شوبهێنراوە بە دەریای عوممان و مولائیمی پێ شوبهێنراوەکەیش وشەی «قەترێکی»یە.

(٥٥) واتە: هەرچەند لەبەر ناتەواوی تەشبیهەکەم پەشیمانم لەم جۆرە شوبهاندنە، بەڵام چونکە هیچی‌ترم بە خەیاڵدا نایەت ناچارم دەڵێم کەوا پێغەمبەر کە تەشریفی برد بۆ میعراج وەك مانگی چواردە وابوو، کە گەڕایەوە بووبوو بە ڕۆژی ڕووناك.

(٥٦) شەمس: ڕۆژ. ئیزائە [«إضائَة»]: ڕوونکردنەوە. دووچەندان: دوو قات.

واتە: بەڵام ئەم جیاوازییەکی زۆریشی هەیە لەگەڵ ڕۆژ، چونکە ڕۆژ کە ئاوابوو ڕۆشنایی نامێنێ، کەچی ئەم پاش وەفاتیشی زیاتر لە سەردەمی ژیانی، تیشك دەداتەوە، چونکە ئایینەکەی لەوسا زیاتر بڵاو بووەتەوە.

ئــەوەندەی لێ دەزانــم بــەم نـەزانـی خـۆمـەوە «مـەحوی»
بــە چـاوی سـەر خـودابـینە، بـە چـاوی دڵ خـودازانـە(٥٧)

چ چاوێ؟ کوحلی «مـا زاغَ البـصَر» سـورمەی سـەوادی بـێ
مونەووەر بێ بە نووری روئیەتی بـێ چـوون و چـەندانـە(٥٨)

چ دڵ؟ قــەترێکــە، ئــەمما عـەرشی رەحـمانی تـیا دەرجـە
چ دڵ؟ نــوقتێکـە، ئـەمما مـەرکەزی پـەرگـاری ئـیمکانە(٥٩)

---

(٥٧) واتە: هەر ئەوەندەم پێ دەکرێ لەبابەتی میعراجەوە بڵێم لەو سەفەرەدا بە چاوی سەر خوای دی و بە چاوی دڵ ناسی.

(٥٨) کوحل: کلە. سەواد: رەشی. روئیەت: بینین.

واتە: بۆیە توانی بە چاوی سەر خودا ببینێ چونکە چاوی بە کلەی ﴿مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَ مَا طَغىٰ﴾ رێژراوە و بە نووری دیتنی خوا رۆشن بووەتەوە.

مەعنای ئەم ئایەتە ئەوەیە چاوی لە دیتنی ئەو هەموو شتە سەرسامکەرانەی ناو ئاسمانەکان نەشێوا و رەشکە و پێشکەی نەکرد. گەلێك لەوانەی مەعنای قورئانیان لێداوەتەوە وتوویانە ئەم ئایەتە باسی پێغەمبەر دەکا لە شەوی میعراجدا.

(٥٩) قەترێك: قەترەییێك. دەرج: نووسراو. نوقتێك: نوقتەیێك. پەرگار: ئامێرێکی دوو لقە لە ئامێرەکانی ئەندازیاری، دائیرە و نیودائیرەی پێ دەکێشن و ئەندازەی خەتی راستی پێ دەزانن.

واتە: کام دڵە ئەو دڵەی کە پێغەمبەر خودای بە چاوی ئەو ناسیوە؟ ئەو دڵەیە کە هەرچەند خۆی بەنیسبەت ئەم گێتییەوە ئەوەندەی دڵۆپە ئاوێکە، بەڵام عەرشی خودای تـیایە، وەك لە حەدیسدا وتراوە: «قَلْبُ الْمُؤْمِنِ عَرْشُ الرَّحْمٰنِ» واتە: دڵی موسوڵمان عەرشی خودایـە، بـەم مەعنا ئینسان تا موسوڵمانتر بێ باشتر خوا لەدڵیا جێگیر دەبێ. ئەو دڵەیە کە هەرچەند خۆی ئەوەندەی نوختەیەکە، بەڵام نوختەیەکی ئەوەندە گرنگە نوکی پەرگاری عالەمی مومکینات لەویادا جێگیر بووە. ئەمە ئیشارەتە بۆ حەدیسی قودسی: «لَوْلاكَ لَوْلاكَ لَمَا خَلَقْتُ الْأَفْلاكَ» کە خوا بە پێغەمبەری فەرمووە و واتە: ئەگەر تۆ نەبوویتایە ئەم گێتییەم دروست نەدەکرد.

دەشگونجێ وشەی «قەترێکە» بە «قوترێکە» بخوێنرێتەوە. قوتر لە زاراوەی ئەندازیاریدا خەتێکی راستە لە سەرێکی دائیرەوە دەست پێدەکا و بە مەرکەزی دائیرەکەدا تێدەپەرێ و دەگاتە ئەوسەری دائیرەکە و موحیتی دائیرەکە دەکا بە دوو بەشی چوونیەکەوە.

مەعنای بەیتەکە لەسەر بناغەی شوبهاندن، بەم پێیەش، دێ.

فەقەت چاوی حەسوود و قەلبی مونكیر كوێر و بێ‌دەركە
لەم ئیدراكاتە، بەهرەی هەر عەزابی یەئس و حیرمانە(٦٠)

دەبێ چاو و دڵێكی پاك و بێ‌غەش میسلی ئاوێنە
ببێ ئەو سوورەت و مەعنایە بنوێنێ «كما كانَ»(٦١)

خودا ئەم ئاینەی لائیق بە بووبەكر و عومەر دیوە
كە ئەووەڵ سانیو، سانی شەرەفیابە بە «لَو كانَ»(٦٢)

لە بەعدی ئەو دووە عوسمانی «ذی النّورین»ە «ذوالأنوار»
عەلی شاهی ویلایەت، بابی عیلم و شێری یەزدانە(٦٣)

---

(٦٠) واتە: دڵی پێغەمبەر ئەو دڵەیە كە باسمان كرد، بەڵام لەگەڵ ئینسانی كینەدار دەڵێی چی كە چاوی لە ئاستی ئەم راستیانە كوێرە. چی دەكەی لە ئینسانی گوێ ناڕایەڵ كە دڵی ئەوەندە تێ نەگەیشتووە، ئاگای لەم راستیانە نیە. ئەمانە لەبەر ئەم وەزعەیان هەر بەدبەختی و نائومێدیان بۆ دەمێنێتەوە و بە بەهرەی تێگەیشتنی راستی ناگەن.

(٦١) واتە: هەموو چاو و دڵێك لەوانە نین ئەم راستییە ببینن و لێی حاڵی ببن... چاو و دڵێكی وەك ئاوێنە پێویستە بۆ ئەمە. ئەو سوورەت و مەعنای پێغەمبەرە وەك خۆی چۆنە وا پیشانی بدا.

(٦٢) واتە: خوا دڵی وا وەك ئاوێنە بێ‌گەردی بە ئەبووبەكر و عومەر رەوا بینیوە كە یەكەمیان دووهەمی ئەو دووكەسە بوو لە شەوی كۆچكردنی پێغەمبەردا لە مەككەوە بۆ مەدینە، چوونە ئەشكەوتی سەور، كە ئەویان پێغەمبەر خۆی بوو. دووهەمیشیان ئەو كەسە بوو پێغەمبەر پێی فەرموو: «لَوْ كَانَ بَعْدِي نَبِيٌّ لَكَانَ عُمَر» واتە: ئەگەر پێغەمبەرێكی تر پاش خۆم بوایە، عومەر دەبوو.

مەسەلەكەی ئەبووبەكر ئیشارەتە بۆ ئایەتی: ﴿ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ﴾ واتە: دووهەمی دووكەس بوو لەكاتێكاكە لەناو ئەشكەوتەكەدا بوون. مەبەست لەم دووهەمە لێرەدا پێغەمبەرە، كەچی لە بەیتەكەدا مەبەست لێی ئەبووبەكر بوو. بۆ چاری ئەم ناكۆكییەی نێوان بەیتەكە و ئایەتەكە دەڵێین راستەكەی كەسیان نە یەكەمە و نە دووهەمە و هەركامیان بەش‌بەحاڵی ئەویان دووهەمە و ئەوی‌تریان یەكەم.

(٦٣) ویلایەت: لە «موالاة»ەوە هاتووە كە ئەوەتە ئەوسا لەناو عەرەبدا باو بووە كەسێك هۆزی

بـــەسەریانا، بـــەسەر بـــاقی ســـەحابە و ئـــاڵ و یـــارانـــا
بـــبارێنـێ خـــودا هـــەر ئـان و وەقت و ســاعە «رِضْـوانَـه»(٦٤)

بە نووری عەکسی پێغـەمبەر ئـەوەندە مـونعەکـیس بـووبوون
غـــەریبی تـــازە هـــاتوو دەیـــوت: ئـــەم پـێغـەمبەرستانە(٦٥)

خـــودا هـــەر مـوعجیزەی لائـیق بـە هـەر پـێغـەمبەرێ دیـوە
هەموو ئەو مـوعجیزاتـەی داوە بـەم سـەرداری هـەموانـە(٦٦)

نەبووبێ چووەتە پاڵ هۆزێك و هەموو ئەو مافانەی دەسگیر بووە کە ئـەندامـانی ئـەو هـۆزە بوویانە وەکوو لەسەرکردنەوە و لەسەر هاتنەدەنگ و هەموو ئەو ئەرکانەشی کەوتووەتە ئەستۆ کە لە ئەستۆی ئەندامانی هۆزەکەدا بوون. باب: دەرگا.

بۆیە بە عوسمانی کوڕی عەففان وتـراوە «ذی النّـورین» چـونکە دوو کـچی پـێغـەمبەری مارەکردووە. بۆیە بە عەلی کوڕی ئەبووتالیبیش وتراوە «شاهی ویلایەت» چونکە پـێغـەمبەر لەبارەیەوە فەرموویەتی: «مَنْ كُنْتُ مَوْلاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلاهُ» واتە: ئەوەی من دۆسـتی بـم، عـەلیش دۆستیەتی. بۆیەش پێی وتراوە «بابی عیلم» چونکە پێغەمبەر فەرموویەتی: «أَنَا مَدِينَةُ الْعِلْمِ وَ عَلِيٌّ بابُها» واتە: من شاری زانستم و عەلی دەرگاکەیەتی. بۆیەش بە «شێری یەزدان» ناوی براوە چونکە لە غەزادا بە «أسد اللّه» ناوبانگی دەرکردووە.

ئەم بەیتە لە دەسنووسەکەی مەحوی خۆیدا نیە، بەڵام لە دەسنووسەکەی شێخ عومەری کوریدا هەیە.

(٦٤) ئان: کات. ساعە: سەعات. «رضوانه»: ڕەزامەندی خۆی.

(٦٥) مونعەکیس: وێنە وەرگرتوو.

واتە: ئەم خەلیفە و ئەسحابانەی پێغەمبەر ئەوەندەیان لە نوور و بەرەکەتی ئەو وەرگرتبوو، هـەر نـاشارەزایـەك ڕووی بکـردایـەتە مـەدینە لە وەزعـیان سـەرسام دەبـوو و مـەدینەی بـە پێغەمبەرستان دەزانی.

(٦٦) واتە: پێغەمبەری ئیسلام هەموو ئەو موعجیزانەی بووە کـە هـەرکام لە پـێغـەمبەرەکـان بوویانە. ئەم موعجیزانە لە بەیتەکانی پاشەوەدا باس دەکرێن.

یەدی بەیزا چیە، هەر تاقە ئەنگوشتێکی چەند ئیعجا-
-زی لێ زاهیر بووە، هەر یەك وەکوو ماهێ کە تابانە(٦٧)

ئیشارەی یەك سەرئەنگوشتی، مەهی لەو دوورەوە شەق کرد
هەر ئەو ئەنگوشتە بوو دەتوت فوارەی ئاوی حەیوانە(٦٨)

---

(٦٧) یەدی بەیزا [«ید بیضاء»]: دەستی سپی. موعجیزەیەکی حەزرەتی مووسایە، ئەوەتە دەستی دەکرد بە باخەڵیدا و دەردیدەهێنا وەك چرا دەگرا. لە قورئانیشدا بە ئایەتی: ﴿وَ نَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيْضَاءُ لِلنَّاظِرِينَ﴾ وە چەند ئایەتێکی تر ئیشارەتی بۆ کراوە. ئایەتەکە واتە: کە دەستی لە باخەڵی دەرهێنا، هەرکەس بۆی بڕوانییایە وا دەهاتە پێش چاوی کە سپی بێ. ئەنگوشت: پەنجە. تابان: تیشکدار.

واتە: موعجیزەی دەستی سپی کە موعجیزەی حەزرەتی مووسا بووە، لەچاو موعجیزەکانی پێغەمبەردا ئەهمیەتێکی ئەوتۆی نیە، چونکە هەرکام لە پەنجەکانی ئەم چەند موعجیزەی وەك موعجیزەی دەستی سپی مووسای لێ دیاری داوە، مەبەستی لەوەیە هەر پەنجەیەکی پێغەمبەر بگری چەند ئەوەندەی دەستی مووسا موعجیزەی لێ وەشاوەتەوە. هەرکامیان وەك مانگی تابان لە دنیادا دیاری بووە.

دەتوانرێ رستەی «وەکوو ماهێ کە تابانە» بەمجۆرەیش بخوێنرێتەوە: «وەکوو ماهێکە تابانە».

(٦٨) ئاوی حەیوان: ئاوی حەیات. لە ئەفسانەی کۆندا هەیە کەوا کانی ئاوێکە لە تاریکاییەکدا هەرکەس لێی بخواتەوە هەرگیز نامرێ.

واتە: بە ئیشارەتێکی سەرپەنجەی مانگی لەت کرد. هەر ئەو سەر پەنجەیەش بوو کە مانگی پێ لەت کرد، جارێکیان ئاوێکی پاك و پیرۆزی وەك ئاوی حەیاتی لێهات.

بە نیسبەت موعجیزەی یەکەمەوە لە کتێبەکانی سیرەتدا هەیە کەوا جارێکیان پێغەمبەر دروودی خوای لێ بێ بۆ بەرپەرچ دانەوەی کافرەکان بە پەنجە ئیشارەتی بۆ مانگ کردووە و کردوویە بە دوو لەتەوە. تەنانەت هەندێ لە زانایانی ئایین دەڵێن ئایەتی: ﴿اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ﴾یش کە واتە قیامەت نزیك بووەتەوە و مانگ لەت بوو، ئیشارەتە بەم رووداوە. بەنیسبەت موعجیزەی دووهەمیشەوە هەروا لە کتێبەکانی سیرەتدا هەیە کەوا جارێکیان لە غەزایەکدا ئەسحابەکان تەنها کاسەیەك ئاویان لا بوو، دیارە بەشی هەموویانی نەدەکرد، پێغەمبەر پەنجەی

سەری کرد ئاو ئەوەندە، لەشکرێکی سێسەدی دا ئاو
لەگەڵ ئاوی وزوو، بەخوا ئەو ئاوە ئابڕوومانە(٦٩)

هەر ئەو ئاوە بووە تۆفانی داغستانی کوفر و شیرك
هەر ئەو ئاوە تەراوەتبەخشی باغستانی ئیمانە(٧٠)

شەوی هیجرەت کە ئەعدا زۆری هێنا، مشتەخاکێ بوو
پیا چەندن، دەبەنگ و کوێر و کەڕمان ئەو لەعینانە(٧١)

☞

خستە ناو کاسە ئاوەکە، ئاو لەنێوان پەنجەکانیەوە هەڵقوڵی بەجۆرێ کە لەشکرێکی سێسەد کەسی ئاویان لێ خواردەوە و دەستنوێژیان پێ گرت، وەك لە سێ بەیتی داهاتوودا باسی لێ دەکا...

شەق (ن): لەت.

(٦٩) وزوو [«وضو»]: دەستنوێژ.

(٧٠) داغستان: وڵاتی رەقەن و شاخاوی. ناوی یەکێ لە وڵاتەکانی قەفقازیشە. تەراوەتبەخش: ئەوەی تەڕی و شینی بکاتەوە بە گیانی درەختدا. باغستان: وڵاتی باخاوی.

وا بەخەیاڵا دێ ئەم هێنانی ناوی «داغستان»ە لەگەڵ وشەی «کوفر» و «شیرك»دا پەیوەندییێکی بە داگیرکردنی داغستانەوە بێ لەلایەن سوپای رووسیای قەیسەرییەوە.

ئەم بەیتە لە دەسنووسێکی مەحوی خۆیدا بەمجۆرەیش نووسراوەتەوە:

هەر ئەو ئاوە بیناغەی مەحکەمی کوفری بە ئاودا دا
هەر ئەو ئاوە تەراوەتبەخشی باغی دین و ئیمانە

(٧١) ئەعدا: «اعداء»، جەمعی «عدو»ە بەمەعنا دوژمن. لەعین: مەلعوون، لە رەحمەتی خوا دوور.

مەعنای ئەم بەیتە و بەیتی پاشەوەی پێکەوە دێ.

ئەم بەیتە لە دەستنووسێکی مەحوی خۆیدا بەمجۆرەیش نووسراوەتەوە:

وەکوو ئەو مشتە خاکە و ئەو هەموو «أعدی عدو»ی دینە
کە تێی گرتن، دەبەنگ و کوێر و کەڕ مان ئەو لەعینانە

لەناو ئەو گـورگ و ورچ و سـەگ گـەلە دەرچـوو «بِـإِذْنِ اللّـه»
بـــە يـــاری غـــارەوە، يـــاری لە بـــاری، ڕێ لەبـــەريانە(٧٢)

وەكوو خورشيد و مـەه پـێـی سـەيريان لێ هـەڵبـڕی تـا غـار
لە غارا سـەيری كـرد ئـەعدا كـە وەك سـێبـەر لە دوويـانە(٧٣)

بـە يـەك دوو عـەنكەبووت و كـۆتـری بـێفـام و بـەستەزمان
شوعوور و فەهمی گـۆڕی لەو سـەگ و ئـيبليس و دێوانـە(٧٤)

---

(٧٢) یاری غار: مەبەست لە حەزرەتی ئەبوبەكرە. یاری: یارمەتی. باری: خوا.
واتە: ئەو شەوەكە لە مەككەوە كۆچی كرد بۆ مەدینە و لەگەڵ حەزرەتی ئەبووبەكردا بەرەو ئەشكەوتی «سەور» كەوتەڕێ، كافرەكان پێیان زانین، ئەویش لەوە زیاتری لەگەڵ نەكردن كە مشتێ خۆڵی كرد بە روویاندا و، بەو مشتە خۆڵە كوێر وكەڕ و دەبەنگی كردن و ئەمانیش ڕێیان بۆ چۆڵ بوو توانییان لە چنگی ئەوكافرە وەك سەگ و گورگانە دەرباز بین و بە یارمەتی خوا ڕێ بگرنەبەر.
نیوەی دووهەمی ئەم بەیتە لە دەسنووسێكی مەحوی خۆیدا بەمجۆرەیش نووسراوەتەوە:
بە یاری غارەوە پێی نایە ئەو چۆڵ و بیابانە
لە نێوان «یاری» و «یاری»دا جیناسی تەواو و، لە نێوان ئەوان و «باری»دا جیناسی ناتەواو هەیە.
(٧٣)سەیری «ی یەكەم»: ڕۆیشتن.
مەعنای ئەم بەیتەیش لەگەڵ بەیتی پاشەوەیدا دێ.
نیوەی دووهەمی ئەم بەیتە لە دەسنووسێكی مەحوی خۆیدا بەمجۆرەیش نووسراوە:
لە غارا تێگەیین ئەو جەمعە مەلعوونە لە دوویانە
(٧٤)عەنكەبووت: جاڵجاڵۆكە. ئیبلیس: شەیتان.
واتە: پێغەمبەر و ئەبووبەكر وەك مانگ و ڕۆژ سەركەوتن بۆ ئەشكەوتی «سەور». كافرەكان پێیان زانیبوون، وەك سێبەر دوایان كەوتن بیانگرنەوە. خوایش چەند جاڵجاڵۆكە و كۆترێكی نارد، جاڵجاڵۆكەكان دەرگای ئەشكەوتەكەیان تەنی و كۆترەكەیش هێلانەی تیا كرد. كە كافرەكان دیيان دەرگای ئەشكەوتەكە تەنراوە و كۆتریش هێلانەی تیا كردووە، وتیان دیارە كەسی تیا نیە. بەوجۆرە ئەوان سەریان لێ شێوا و گەڕانەوە و ئەمانیش ڕزگار بوون.

بەهەشتی داخڵی «یەسریب» دەبێ، «طوبی» لەبۆ ئەنسار
بە کوففارانی مەککە تا ئەبەد «یا وَیْلَنا» مانە(٧٥)

ئەگەر ئەم هیجرەتە نەبوایە، دینی ئەم شەوکەتەی کەی بوو
کە هەرکەس تێبگا بەم دینە نەسخی جوملە ئەدیانە(٧٦)

بە هیجرەت، غیرەتی دینی موهاجیر، خدمەتی ئەنسار
لە قووە هاتە فیعل و بوو لە عالەمدا بە دەستانە(٧٧)

☜

لە دەستنووسێکی مەحوی خۆیدا بەرابەر بە «لەو سەگ و ئیبلیس و دێوانە»، «لەو هەموو ئیبلیسی دەورانە»یش نووسراوە.

(٧٥) یەسریب [«یثرب»]: ناوی شاری مەدینە بووە پێش ئیسلام. ئەنسار [«انصار»]: موسوڵمانانی مەدینە کە یارمەتی پێغەمبەر و ئەسحابە کۆچکردووەکانی مەککەیان دا.

واتە: بەپێی فەرموودەی پێغەمبەر (د.خ) ئەوەی بەهەشتی نەبێ ناچێتە مەدینە و کافر ئەگەر تێیشی بچێ تیا نامێنێتەوە. کەواتە ئەسحابە کۆچکردووەکان هەموو بەهەشتین. خۆزگەیش بەو مەدینەیی‌یانە کە یارمەتی پێغەمبەریان دا و بانگیان کرد بۆلای خۆیان. کافرە مەککەییەکانیش هەر هاواریان بۆ دەمێنێتەوە و دەبێ هەر بڵێن هەی قوڕ بەسەر خۆمان!.

وشەی «طوبیٰ» ئیشارەتە بۆ ئایەتی: ﴿اَلَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ طُوبیٰ لَهُمْ وَ حُسْنُ مَآبٍ﴾ واتە: ئەوانەی باوەڕیان بە خوا بووە و کاری چاکیان کردووە، خۆزگەیان پێ دەخوازرێ و ئەنجامێکی باشیان دەبێ. رستەی «یا ویلنا»یش ئیشارەتە بۆ ئایەتی: ﴿یَا وَیْلَنَا إِنَّا کُنَّا ظَالِمِینَ﴾ واتە: قوڕمان بەسەر چاکمان نەکرد بە خۆمان. یاخود ئیشارەتە بۆ یەکێکی تر لە ئایەتەکانی لەم چەشنە.

(٧٦) نەسخ: هەڵوەشاندنەوە. جوملە: هەموو.

واتە: ئەگەر پێغەمبەر هەر لە مەککە بمابایەتەوە و کۆچی نەکردایە بۆ مەدینە، ئایینی ئیسلام پایەی ئەوەندە بەرز نەدەبووەوە بگاتە رادەیەك هەمووکەس تێبگا بۆ ئەوە هاتووە هەموو ئایینێکی پێ هەڵوەشێتەوە.

(٧٧) قووە: «قوّە»، ئەوەی نەهاتبێتە دی، بەڵام بگونجێ بێتە دی. فیعل، «فعل»: ئەوەی هاتبێتە دی و بووبێ بە راست. دەستانە: داستان، راز و داستان و ئەفسانە.

☞

لە فەیزی هیجرەتە ئەسحابی «بەدر» ئەمشەو هیلالی بوون
سبەی هەریەك بووە بەدرێکی کامیل ئەو هیلالانە(٧٨)

چ هیجرەت؟ شەهدی وەسڵ، ئارامی جانە بۆ هەواخواهان
چ هیجرەت؟ بۆ عەدوو تەعزیبی رۆح و زەهری هیجرانە(٧٩)

☞

واتە: لەسایەی کۆچکردنەوە بوو، غیرەتی ئەسحابە کۆچکردووەکانی مەککە و خزمەتی ئەسحابە گفتی یارمەتیدەرەکانی مەدینە دەرکەوت و لە توانای هاتنەدییەوە بوو بە راست و هاتە دی و لە عالەمدا بوو بە راز و قسەی سەر زاری خەڵکی.

(٧٨) بەدر: مانگی چواردە. دێیێکە لە باشووری رۆژاوای مەدینەوە شەڕێکی قورسی لە نێوان هاوڕێکانی پێغەمبەر و بتپەرستەکانی مەککەدا تیا روودا، شەڕەکە بە سەرکەوتنی موسوڵمانەکان دوایی هات و دەسەڵاتی پێغەمبەری پێ جێگیر بوو. ئەسحابی بەدر: ئەو هاوڕێیانەی پێغەمبەر کە لەم شەڕەدا بەشدار بوون. ئەمانە پلەیەکی بەرزیان لە ئیسلامدا هەیە. هیلالی: وەك مانگی یەکشەوە.

واتە: ئەسحابەی پێغەمبەر کە وەك مانگی چواردە تەواو و رووناکە. یا ئەو ئەسحابانە کە پاشان غەزای بەدریان کرد، لە شەوی کۆچکردندا وەك مانگی یەکشەوە لاواز و بێهێز بوون. کەچی لەسایەی کوچکردنەوە، سبەینێ کە گەیشتنە مەدینە، یا پاش غەزای بەدر، ئەوەندە بەهێز بوون هەریەکێ بوون بە مانگێکی چواردە.

دەگونجێ «هیلالی» بە «هیلالێ»یش بخوێنرێتەوە و بەوجۆرەیش مەعنای بەیتەکە دێ.

لە وشەی «بەدر»دا لەتافەت و، لە نێوان «بەدر» و «هیلال»دا تەناسوب هەیە.

ئەم بەیتەیش لە دەسنووسەکەی مەحوی خۆیدا نیە.

(٧٩) شەهد: شیلەی هەنگوێن. هەواخواه: لایەنگر. هیجران: دووری.

مەبەست لەوە کە ئەم کۆچکردنەی پێغەمبەر (د.خ) مایەی عەزابی رۆح و دەردی دوورییە بۆ دوژمنان، ئەوەتە کەوا پێغەمبەر و یارانی پاش کۆچکردنیان لە ژێر دەسەڵاتی دوژمنا نەمان و بوون بە مایەی دڵ ناڕەحەتی بۆ کافرەکانی مەککە.

جانە (ن): جانا، بەڵام مەعنا نادا بەدەستەوە.

هـەواخـــواهـــی «عَــلَیْهِ الرَّحـــمَة وَالرِّضـــوان»یـــان بـــۆ مـــا
ئــــەعادیشی «عَــلَیه اللَّــعْنَة»یــە بـــەشیان و بـــەسیانە(٨٠)

کـــەسێ ئـــایەی «عَــفا اللّٰـه عـنْكَ» مـەحزی دڵـنـەوایـی بـێ
«مَـــعاذَ اللّٰـه» دڵی ئـەو ڕەنـجەکـردن عـەینی خـوسرانـە(٨١)

کەسێ بێنـێتـە نـوتق ئـاسك، بـەعیر و سـووسەمار و گـورگ
بە تەسدیقی مـوقیرڕ بـن یـەك بـە یـەك ئـەم بـێزوبـانانە(٨٢)

(٨٠) ئەعادی: جەمعی «اعداء»ی جەمعی «عَدو»وە. مەبەست لەم دوو جار جەمع‌کردنەوەیە گەیاندنی مەعنای توندی دوژمنایەتییەکەیە.

واتە: لایەنگرانی پێغەمبەر ڕەحمەت و ڕەزامەندی خوایان بۆ ما. دوژمنەکانیشی لەعنەتی خوا بوو بە بەشیان و بەسیشیانە و شایانی لەوە پتر نین.

(٨١) مەحز [«محض»]: ڕووت، تەنها بۆ. ڕەنجەکردن: ئازاردان. خوسران: زەرەرکردن.

لە غەزای خەندەقدا هەندێ لە دووڕووە بە دیمەن موسوڵمان و بە دڵ کافرەکان هاتنە لای پێغەمبەر و پێیان وت: ناتوانین بێین بۆ غەزا و داوایان لێ کرد ڕێگایان بدا بەشدار نەبن، ئەویش ڕێگای دان. تا خوا ئایەتی نارد بۆ پێغەمبەر کەوا: ﴿عَفَا اللّٰهُ عَنْكَ لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَ تَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ﴾ واتە: خوا لێت خۆش بێ، بۆچی ڕێگات دان؟ دەبوو ڕێگات نەدانایە تا درکەوتایە کامیان بەڕاستی ئیشی هەیە و ناتوانێ بێت بۆ غەزا و کامیان درۆ دەکا، چونکە ئەگەر ڕێگاشت نەدانایە هەر نەدەهاتن و دەتزانی درۆزنن.

جا مەحویش ئیشارەت بۆ ئەم ڕووداوە دەکا و دەڵێ: پێغەمبەرێك خوا لە شوێنی وادا بەمجۆرە دڵی بداتەوە، پەنابەخوا هەرکەس دڵی ئازار بدا لە زیان بەولاوە هیچی نایەتە ڕێ.

نیوەی دووهەمی ئەم بەیتە لە دەستنووسێکی مەحوی خۆیدا بەمجۆرەیش نووسراوەتەوە:

ئەوی ئینکاری جاهی ئەو بکا بووجەهل و شەیتانە

(٨٢) نوتق: قسەکردن. بەعیر: حوشتر. موقیرڕ «مُقِرّ»: ئەوەی دان بە شتێکدا بنێ.

وەڵامی ئەم بەیتە و بەیتی پاشەوەی لە بەیتی پاشەوەتردایە.

بــە ئــەمری یـا ئـیشارەی بـەس درەخـتی ریشـە دابـەستوو
لە رەگ دەربـێت و بـێتـە خـدمەتی رەقسـانە رەقسـانە(٨٣)

بە تەکـزیبی کـەسی وا، نـاکـەسێ جـورئەت بکـا «لا شكّ»...
سـەگـی هـارە، بـەرازە، مـولحیدە، بـووجەهلە، شـەیتانە(٨٤)

سـەبیر «اهْـبِط» ئـیفادەی بـوو، حـیرا «اِیتِ اِلَـیَّ»ی عـەرز
نـەوەك ئـەو وەحشـیانە پڕ دەنـە ئـەو رۆحـی ئـینسانە(٨٥)

لە دەسـتیدا کـە بـەردە وردە دەسـتی کـردە تـەسبیحات
چووە سێ دەستیکەو هەر جۆشی بوو «سُبْحانَ سُبحانَ»(٨٦)

---

(٨٣) رەقسانە رەقسانە: بە سەماکردنەوە.

نیوەی یەکەمی ئەم بەیتە لە دەستنووسێکی مەحوی خۆیدا بەمجۆرەیش نووسراوەتەوە:

لەسەر ئەمرو ئیرادەی بەس درەختی ریشە رۆ بردووم

(٨٤) بووجەهل: عەمری کوڕی هیشامی سەرکردەی بنەماڵەی بەنی مەخزووم کە یەکێکە لە بنەماڵەکانی قورەیش. لە دوژمنە سەرسەختەکانی پێغەمبەر و ئایینی ئیسلام بوو، ساڵی ٦٢٣ی ز، لە شەڕی بەدردا کوژرا. بووە بە کینایە لە کەسێ کە لە رادەبەدەر دوژمنی موسوڵمانەتی بێ.

ئەم بەیتە وەڵامی دوو بەیتەکەی پێشەوەی بوو.

(٨٥) سەبیر [«ثَبِیر»]: شاخی موزدەلیفە لە نزیکی مەککە. حیرا: ئەو ئەشکەوتەی پێغەمبەر خەڵوەی تیا دەگرت و یەکەمجار وەحی تیا بۆ هات.

واتە: کاتێك کە پێغەمبەر لە تاو دەس‌درێژی کافرەکان مەککەی بەجێ‌هێشت، شاخی «سەبیر» بانگی لێ‌دەکرد: داپەڕە نەوەك کافرەکان بەسەر منەوە بتکوژن. ئەشکەوتی حیرایش هاواری لێ‌دەکرد: وەرە لام خۆت لە مندا بشارەوە نەوەك ئەو دڕوندانە دەست‌درێژیت بکەنە سەر.

(٨٦) تەسبیحات: «سُبحانَ اللّٰه» کردن.

جارێکیان پێغەمبەر مشتێ وردە بەردی کردە ناو دەستی. ئەو وردە بەردانە لە دەستیا کەوتنە «سبحان اللّٰه» کردن. پاشان بە سەرەکردنیە مشتی ئەبووبەکر و عومەر و عوسمانیش، لە مشتی ئەوانیشدا هەروا «سبحان اللّٰه»یان دەکرد... ئەم بەیتەی «مەحوی» باسی ئەو موعجیزەیە دەکا.

لە رۆژی ئـــەربەعادا بـــوو کـــە ســـاتێ حـــەپسی رۆژی کـــرد
لە ســـەهبادا تـــولووعی پـــێدەکـــا دووبـــارە لەو شـــانە(٨٧)

چتیرێ بوو و مەنێ جۆ رۆژی خەندەق قووتی دەھ سەد کەس
بـە تـەکـمیلی، بـە رووخـۆشـی عـەتا فـەرموو کـەریمانە(٨٨)

---

(٨٧) ئەربەعا «اربعاء»: چوارشەممە. سەهبا، [«صهباء»]: شوێنێکە لە نزیکی خەیبەرەوە.

ئەم بەیتەیش باسی دوو موعجیزەی‌تری پێغەمبەر (د.خ) دەکا. یەکەمیان ئەوە کە لە میعراج گەڕایەوە و باسی بۆ کافرەکان کرد، باوەڕیان پێ نەکرد و وتیان ئەگەر راست دەکەی چووی بۆ ئاسمان، لەکوێ تووشی کاروانەکەی ئێمە بووی کە چووە بۆ قودس؟ ناو و نیشانیمان بۆ هەڵدە... ئەویش فەرمووی لە فلانە شوێن تووشی بووم و رۆژی چوارشەممەیش دەگەڕێتەوە. رۆژی چوارشەممە تا نزیکی خۆراوا چاوەڕوانی کاروانەکە بوون بگەڕێتەوە، دیار نەبوو. پێغەمبەر لە دواکەوتنی دڵگران بوو و لە خوا پاڕایەوە کەوا ئاوابوونی خۆر دوابخا تا کاروانەکە دەگاتە بەرەوە. خوایش دوعاکەی گیراکرد و ئاوابوونی رۆژی بۆ ماوەی سەعاتێك دواخست تا کاروانەکە پێش شێوان گەیشتە بەرەوە...

دووهەمیشیان ئەوەیە جارێکیان لە سەهبادا پێغەمبەر سەری لەسەر رانی حەزرەتی عەلی دانابوو و خەوی لێ کەوتبوو. کە خەبەری بووەوە خۆر ئاوا بوو بوو. لە عەلی پرسی ئاخۆ نوێژی عەسری کردووە یا نە؟ ئەویش وتی نەمکردووە. پێغەمبەر لە خوا پاڕایەوە وتی: عەلی بەهۆی منەوە نوێژەکەی دواکەوتووە، بەڵکوو رۆژ بگەڕێتە دواوە تا نوێژەکەی بکات. کوتوپڕ لەو شوێنەدا خۆر هەڵاتەوە و عەلی نوێژەکەی کرد.

(٨٨)چتیر: بزنی یەك ساڵەی پێ لە دوو. خەندەق: شەڕێ بووە قورەیشییەکان و هاوکارەکانیان گەمارۆی مەدینەیان تیادا. پێغەمبەریش بەپێی راوێژی سەلمانی فارسی فەرمانی دا خەندەکێ بە دەوری شارەکەدا هەڵبکەنن کافرەکان نەتوانن لێی بپەڕنەوە. وایش بوو، کافرەکان ناچاربوون بێ ئەنجام بگەڕێنەوە. تەنها چەند کەسێکیان ویستیان لە خەندەکەکە بکەنە ئەوبەر، ئەوانەیش زوربەیان کوژران. ئەم شەڕە لە ساڵی پێنجەمی کۆچی «٦٢٧ی.ز»دا رووی دا. تەکمیل: تەواو.

واتە: لە غەزای خەندەقدا ئەسحابەکان هەزار کەس بوون، لە چتیرێك و مەنێ جۆ بەولاوە هیچیان نەبوو. کەچی پێغەمبەر لەو چتیر و مەنە جۆیە نانی هەموو ئەو ئەسحابانەی دا و تێری کردن.

لە هــەر ڕێــەك دەڕۆیـی، بـۆ سـەلام و سـوجدە بـەر بـردن
چ جـۆشـێ بـوو دەكـەوتە دار و بـەردی ئـەو مـەكـانانە!(٨٩)

بە هـەوری تـێمـەگـەن، ئـیللا مـەلائیك شـەهپەڕی خـۆیـان
هــەموو دەم یــەك دەدا بــۆ ســایەبانی ئـەو سـولەیمانە(٩٠)

دوعــا فــەرموونی بــۆ عــاهات و دەردی بـێ دەوا سـەیرە
لە دڵیــایە كــە ئــاساری ئــیجابەی مــەرهەمی جــانە(٩١)

لە دەستنووسێكی مەحوی خۆیدا لە بەرابەری «چـتیرێ بـوو و»وەوە نـووسراویشـە: «لە گێسكێك و».

(٨٩) واتە: چ جۆشێ بوو دەكەوتە دار و بەردی هەر جێگایەك پێغەمبەری پیادا بڕۆیشتایە، هەموو ڕاست دەبوونەوە سەلامی لێبكەن و سوجدەی بۆ بەرن.

ئەم موعجیزەیە، وەك لە كتێبەكانی سیرەتدا نووسراوە، لە سەرەتای پێغەمبەریەتیدا بووە.

(٩٠) شەهپەڕ: شاپەڕ، شاباڵ، پەڕە گەورەكانی پەلەوەر. سایەبانی: سێبەر بەسەردا كردن.

پێغەمبەر (د.خ) پێش ئەوەی ببێ بە پێغەمبەر یەك دوو جار لەجیاتی خەدیجەی خێزانی بۆ بازرگانی چووە بۆ شام. هاوڕێكانی گێڕاویانەتەوە كە لەڕێدا پارچە هەورێك سێبەری بەسەر سەریەوە دەكرد تا خۆر نەدا بەسەریا. جا مەحوی لەم بەیتەدا باسی ئەو ڕووداوە دەكا كە لە دیندا پێی دەوترێ «ارهاص» واتە نیشانەی پێغەمبەرێتی بەر لە بوون بە پـێغـەمبەر. مـەحوی دەڵێ: ئەو پەڵە هەورەی سێبەری بەسەر سەری پێغەمبەرەوە دەكرد، بە هەوری تێمەگـەن، فریشتە بووە هاتووە لە شێوەی هەوردا چەتری بەسەر سەری ئـەو حـەزرەتی سـولەیمانەوە دروست كردووە.

(٩١) عاهات: جەمعی «عاهە»یە بەمەعنا دەردی وا ببێ بە مـایەی سـووكی بـۆ ئـەوكەسەی تووشی بووە، وەك گولی و كەچەڵی و شتی وا. ئیجابە: قوبووڵكردنی دوعا. مەرهەم: مەڵهەم.

واتە: دوعاكردنی پێغەمبەر (د.خ) بۆ دەردەدارە بێدەرمانەكان شتێكی سـەیرە، چـونكە گەلێ دەردی قورس بە دوعای ئەو چاك بووەتەوە و ئەم دوعـایانەی بـە دڵ كـردووە، بـۆیـە نیشانەی قوبووڵ بوونیان ئەوەندە دیارییە، بووە بە مەڵهەمی گیان.

چـیە ئـیبرا، وەرە سـەر مـوعجیزەی ئـیحیا بـە حـەددێکـە
لە ئـەنفاسی «نَـفَخْتُ فـیهِ مِـنْ روحـي» نـومایانە(٩٢)

ئەوەندە چـاوی پـڕ بـێ نـووری پـڕ نـوور و مـونەووەر کـرد
کـە نـەرگس چـاوەچاوی نـووریە لەو نـووری چـاوانـە(٩٣)

خەبەردانـی لە مـوستەقبەل قسـەی چـی لێ بکـەم تـا حـەشر
هـەموو بـەر تـیبقی فـەرموودەی ئـەوە ئـەم واقـیعاتانە(٩٤)

---

(٩٢) ئیبرا: «ابراء»، چاك‌کردنەوە. ئیحیا: زیندووکردنەوە. حەد: رادە. ئەنفاس: هەناسە. نومایان: ئاشکرا.

واتە: چاك‌کردنەوەی دەردەدار قیمەتی چیە کە موعجیزەی حـەزرەتی عـیسا بـووە. وەرە سەیری زیندووکردنەوەی مردوو بکە، کە لەسەر دەستی پێغـەمبەردا رووی داوە، نـیشانەی دروست‌کردنی ئینسانی پێوەیە کە ئایەتی: ﴿وَ نَفَخْتُ فِیهِ مِنْ رُوحِي﴾ دەیگەیێنێ، واتە: لە گیانی خۆمم کرد بە بەردا.

ئەم بەیتە ئیشارەتە بۆ ئەوەکە جارێکیان ژنە جوولەکەیەك ویستبووی پێغەمبەر دەرمانخوارد بکا، زەهری بۆ کردبوو بە گۆشتەوە، کەچی گۆشتەکە خۆی بە کوڵاوی هاتبووە دەنگ و بە پێغەمبەری وتبوو نەکەی بمخۆی، زەهرم پێوە کراوە...

(٩٣) واتە: ئەوەندە چاوی پڕ لە نابینایی روون‌کردەوە، نەرگسیش بە بێ گیانی خۆی چاوەچاویەتی بەڵکوو لە نووری حەزرەتی پێغەمبەرەوە چاوی بینا بێ. ئەم بەیتەیش باسی یەکێکی‌ترە لە موعجیزەکانی پێغەمبەر کە چاك‌کردنەوەی چاوی کوێرە.

(٩٤) موستەقبەل: دوارۆژ. تیبق «طِبق»: دەق. واقیعات: رووداو.

واتە: پێغەمبەر باسی رووداوـی گـەلێ شـتی کـردووە کـە لەوەوپـاش روودەدەن تـا رۆژی قیامەت و، ئەو رووداوانە هەموو بەوجۆرە کە ئەو باسی کردوون هاتوونەتە دی. ئەو شتانەیش وەك شەهیدبوونی حەزرەتی عـومەر و عـوسمان و ئـاشت‌کردنەوەی مـوسوڵمـانان لەسـەر دەستی حەزرەتی حەسەن‌دا و مردنی «امّ ملحان» لە غەزای رۆمدا و رووداونی ئاژاوە لە نێوان موسوڵمانانـدا و ئەوکارەساتانەی پێش رۆژی قیامەت روودەدەن وەك بەدرێژی لە کتێبەکانی سیرەتدا باسیان لێ کراوە.

لە دەستنووسێکی مەحوی خۆیدا لە بەرابەری «هـەموو بـەرتیبقی»یـەوە نـووسراویشـە: «ئەبینی تیبقی».

بەیانی شەش حەو ئیعجازی لە جوملەی سەد هەزار ئیعجاز
ئـــەوی دەیکـــا پـــەشیمانە، ئـــەوی نـــەیکا پـــەشیمانە[٩٥]

ئـــەگـــەر بـــێ مـــوعجیزاتـــی سـەدیەکـێکـی بـێنمە تـەحریر
دەبـــێ هـــەر تـــاقە بـــەیتێکـــم بـبێتـە سـەد کـوتوبخانە[٩٦]

چ قابیل من بە سەد بـەیتێکـی کـوردی، سـەد هـەزار ئـەسرار
بدەم شەرح و بـەیانی کـەم لەگـەڵ ئـەم عـەقڵی نـوقسانە![٩٧]

کە هەر سیرڕێکـی عـەقڵی کـول تـیا کـول مـایەوە «بِـالکُل»
کە هەر سیرڕێکی سەد عاریف تیا مـەدهۆش و حـەیرانـە[٩٨]

---

(٩٥) حەو: حەوت.

واتە: لەناو سەد هەزار موعجیزەدا ئەگەر ئینسان باسی شەش حەوتێکیان بکا پەشیمان دەبێتەوە لەبەر کەمی. ئەگەر باسیشی نەکا هەر پەشیمان دەبێتەوە چونکە نابێ هەمووی بخرێتە پشت گوێ.

(٩٦) تەحریر: نووسینەوە.

واتە: ئەگەر بمەوێ سەدیەکێکی موعجیزەکانی باس بکەم، دەبێ لەجیاتی هەر بەیتێکی ئێستام ئەوەندە بنووسم سەد کتێبخانە پڕ بکا.

(٩٧) مەعنای ئەم بەیتە بەسراوە بە دوو بەیتی پاشەوەیەوە.

نیوەی دووهەمی ئەم بەیتە لە دەستنووسێکی «مەحوی» خۆیدا بەمجۆرەیش نووسراوەتەوە:

بە «ایضاح» و بەیانی پەی بەرم بەم عەقڵی نوقسانە

(٩٨) عەقڵی کول: «العقل الکلّ» یا «العقلُ الفعال العـاشر» لە ئـیستیلاحی فـەلسەفییەکاندا، دەهەمی ئەو دە عەقڵە بێ ماددەیەیە کە کاروباری گێتی بەڕێوە دەبەن، عەقڵی هەموان. عاریف: خواناس.

لە نێوان هەردوو وشەی «کول»دا جیناسی تـەواو و لە نـێوان ئـەوان و «بِـالکُل»دا جـۆرە جیناسێکی ناقیس هەیە.

فەقەت نابێ کە دەرکی کول نەبوو یەکبارە تەرکی کول
بە باغێکە لە کن بولبول گوڵێ لەو باغ و بوستانە (٩٩)

لە «هَمزِیّة» و لە «بُرْدَه»م چونکە کەم دی ئیستیفادەی کورد
منیش ئەم کوردییەم دانا لە ریزی ئەو قەسیدانە (١٠٠)

---

(٩٩) یەکبارە: بەیەکجاری.

واتە: من بەم عەقڵی ناتەواوەمەوە چۆن دەتوانم بە سەد شیعرێکی کوردی سەد هەزار شتی نهێنی روون بکەمەوە کە هەر کامیان بگری «عەقڵی گشتی» بە تەواوی تیا کول بووە و سەد پیاوی زانا و تێگەیشتوو سەرسام بوون تیایا. بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا نابێ مادەم هەموو شتێکم بۆ باس ناکرێ تەواو بێدەنگ ببم و هیچ نەڵێم، چونکە وەك دەڵێن: «ما لا یدرك كله لا یترك كله» واتە: ئەوەی هەمووی دەسگیر نەکرێ، لە هەموویشی دەست هەڵناگیرێ، لەبەر ئەوە کە لای بولبولی دڵی دڵداران تاقە گوڵێك لە باغچەی موعجیزەکانی پێغەمبەر بە باخچەیەکی تەواو دەروا.

لەم بەیتەیشدا لە نێوان هەردوو «کول»دا جیناسی تەواو هەیە. هەروا لە نێوان «بولبول» و «گوڵ» و «باغ» و «بوستان»یشدا تەناسوب هەیە.

(١٠٠) «هَمْزِیّة»: کتێبێکە بە شیعری عەرەبی لە تەعریفکردن و پیاهەڵدانی پێغەمبەردا، درورودی خوای لێ بێ، شێخ «شرف‌الدّین ابوعبدالله» محمدی کوری سعیدی بوسیری دایناوە کە لە ٦٩٤ی ك «١٢٩٤ ـ ١٢٩٥ی ز»دا مردووە، پێیشی دەڵێن «أمّ‌القریٰ»، گەلێ شەرحی لەسەر نووسراوە. «بُردة»: یاخود «بُردِیَة»، ئەمیش قەسیدەیەکی ترە لە تەعریفکردنی پێغەمبەر و باسی رازی دەروون و باسی قورئان و، پارانەوە لە خوادا، هەر خاوەنی «همزیة» دایناوە. ئەم قەسیدەی دووهەمە لە کوردستاندا زۆر بڵاوە و جاران فەقێکان بە شەوانی سێ‌شەممە و جومعەدا بە کۆمەڵ بە ئاوازێکی تایبەتی بۆ بەرەکەت دەیانخوێندەوە و زۆر لە مەلا شاعیرە کوردەکان قەسیدەی کوردییان لەسەر ئاوازی داناوە یا خۆییان کردووە بە کوردی.

واتە: لەبەر ئەوەی کە کوردەکان لەبەر عەرەبی نەزانین کەڵکێکی کەمیان لە قەسیدەی «همزیة» و «بردیة» وەردەگرت، هاتم ئەم قەسیدە کوردییەم دانا تا بچێتە ریزی ئەوانە و خەڵك وەك ئەوان بۆ بەرەکەت بیخوێننەوە. مەحوی دەیەوێ بڵێ ئەم قەسیدەیەیش بۆ هاوئاوازی «همزیة» و «بردیة» ناوی قەسیدەی «کردیّة»یە.

زوبــانی عــیشقبازی خــۆشە گــەر کــوردی وەگــەر تــازی
قسەی بێسۆزی عیشق ئەر گەوهەرە، مەحبووبی بێئـانە(١٠١)

ئــــەلا ئــەی فــەخری عــالەم «رحــمةٌ للــعالمين»ی تــۆ
لە دەرحەق ناکەس و کەس رەحم و لوتفی ئێوە یەکسانە(١٠٢)

بدە ئـیزن، ئـەم قـەسیدەی کـوردییەش بـێتە مـەقامی عـەرز
ئەگـەرچـی وەك شـوعوورم شـیعرەکـانیشم پـەرێشـانە(١٠٣)

---

(١٠١) تازی: عەرەبی. ئەر: ئەگەر. بێئان: ناوەخت.

لەم بەیتەدا «مەحوی» وەك بڵێی وەڵامی کەسێك بداتەوە کە بـڵێ چـۆن ئـەبێ تـەعریفی پێغەمبەر بە غەیری عەرەبی بکرێ، دەڵێ مەسەلە مەسەلەی زمـان نـیە، مـەسەلەی سـۆزی عیشقە. کە سۆزی عیشق هەبوو زوبان عەرەبی بێ یا کوردی بێ خۆشە. کە سۆزی عیشقیش نەبوو، قسەگەوهەریش بێ دەبێ بە دڵداری ناوەخت کە هیچ کەڵك و سوودێکی لێ وەرناگیرێ.

ئەم بەیتە «حوسنی تەعلیل»ە بۆ بەیتی پێشوو.

لە دەستنووسێکی مەحوی خۆیدا بەرابەر بە «بێسۆزی» نووسراویشە «بێشۆری».

لە نوسخەی پاکنووس نەکراوی «مەحوی» خۆیدا، پاش ئەم بەیتە بەیتێکی تر هەیە وادیارە پاشان دەستی لێ هەڵگرتبێ چونکە دوابڕگەی خراوەتە بەیتی داهاتووەوە. بەیتەکە ئەمەیە:

بــەمەعنا عــاشقە ئـەم پـادشـەی مـەعنی پـەناهانە
کە عیشقێ تێکەڵی مەعنا نەبوو مەحبووبی بێئانە

هەر لەم نوسخە پاکنووس نەکراوەدا بەرابەر «پەناهانە» نووسراویشە «شوناسانە».

(١٠٢) ئەم بەیتە سەرەتایە و رێ خۆشکردن بۆ پاڕانەوە لە پێغەمبەر کە ئەم قەسیدەیەی لێ وەر بگرێ و پەسەندی بکا.

(١٠٣) مەقامی عەرز: مەیدانی خوێندنەوە یا مەیدانی پیشاندان. شوعوور: هەست.

نیوەی دووهەمی ئەم بەیتە لە دەسنووسێکی مەحوی خۆیدا بەمجۆرەیش نووسراوەتەوە:

ئەگەرچی شیعرەکانیشم وەکوو فیکرم پەرێشانە

موکەڕڕەڕ بوو قەسیدەی بوردە نەشئەی عالەمی پڕ کرد
بفەرموو بەم قەسیدەی کوردە نۆبەی نەشئە پێوانە(١٠٤)

ئەگەر بوردە، ئەگەر کوردە، ئەگەر سافە، ئەگەر دوردە
قوبوولی تۆ کە بوو لەبرێزی نەشئەی ڕەوح و ڕەیحانە(١٠٥)

قوبووڵی تۆ نەبوو، سەد با عەرەب بێ، هەر ئەبووجەهلە
قوبووڵی تۆ ئەگەر بوو، فورسی دووسەدساڵە سەلمانە(١٠٦)

---

(١٠٤) واتە: قەسیدەی بوردییە ئەوەندە خوێنراوەتەوە عالەمی سەرخۆش کردووە. ئەنجا نۆبەی ئەوەتە بفەرمووی دواگڵاسی پڕ بخورێتەوە و ئەم قەسیدە کوردییەی من بکرێ بەو دواگڵاسە و نۆش بکرێ.

لە نوسخەی پاکنووس نەکراوی مەحوی خۆیدا بەرابەر بە «نەشئەی عالەمی پڕ کرد»، «نەشئەی گەییە عیللییین»یش نووسراوە.

(١٠٥) دورد: خڵتەی بنی پیاڵەی مەی. لەبرێز: سەرکردوو. ڕەوح: حەسانەوە.

واتە: مەی ئەگەر مەیی قەسیدەی بوردییە بێ یا هی قەسیدەی کوردی بێ... ئەگەر پوختە بێ یا خڵتەی بنی پیاڵە بێ، هەر ئەوە مەبەستە کەوا پەسەندی تۆبێ، چونکە کە تۆ پەسەندت کرد وەك پیاڵە شەرابێکی وای لێ دێ حەسانەوە و بۆنی خۆشی لێوە سەر بکا.

لەم بەیتەدا ئیشارەت کراوە بۆ ئایەتی: ﴿فَرَوْحٌ وَ رَيْحَانٌ وَ جَنَّتُ نَعِيمٍ﴾ لە باسی ژیانی ئەهلی بەهەشتدا، کە واتە: ئیتر هەر حەسانەوە و بۆنی خۆش و بەهەشتی پڕ لە ناز و نیعمەتە.

(١٠٦) فورس: فارس. سەلمان: سەلمانی فارسی، یەکێکە لە ئەسحابەکانی پێغەمبەر، خەڵکی ئێران بووە، ناوی پێشووی «رووزبیه» بووە. پێغەمبەر لە جوولەکەیەکی کڕییەوە و ئازادی کرد. چەند حەدیسێك لە بارەی پایە و شانیەوە گێڕراوەتەوە. ئەو بوو لە غەزای خەندەقدا بە پێغەمبەری وت خەندەکێك بە دەوری مەدینەدا هەڵکەنن تا کافرەکان نەتوانن بێنە ناو شارەوە.

«مەحوی» لەم بەیتەدا دیسانەوە دەگەڕێتەوە سەر بابەتی تەعریفکردنی پێغەمبەر بە غەیریِ زمانی عەرەبی و دەڵێ: وەنەبێ بەرەکەتی قەسیدەی پیاهەڵدانی پێغەمبەر بەسرابێ بەوەوە کە زمانەکەی عەرەبی بێ یا زمانێکی تر بێ، بەوەوە بەسراوە کە لای پێغەمبەر پەسەندە یا نە. ئەبووجەهل سەردارێکی عەرەب بوو، کەچی لەگەڵ ئەوەشدا کە عەرەب بوو، لەبەر

منم وەك ئەو زەعیفە، ئەم قەسیدە، ئەو گلە دەزوە
ئەمن کڕیاری ماهی «لامَکان»، ئەو ماهی کەنعانە (١٠٧)

منم مووری زەعیف و ئەم قەسیدە لاقە کوللەی من
فەقەت من هەدیەکەم خدمەت سولەیمانی سولەیمانە (١٠٨)

بە چاوی مەرحەمەت بڕوانە هەدیە و ساحێبی هەدیە
بە زۆری رابوێرە ئەم کەمە لەم کەمترینانە (١٠٩)

ئەوە کە پێغەمبەر لەبەر کافری حەزی لێ نەبوو، ئەبووجەهل بوو. سەلمانی فارسیش کە بن و بنەچەی فارس بوون، چونکە موسوڵمانی چاك بوو، بوو بەو پیاوە گەورەیە کە پێغەمبەر لەبارەیەوە فەرمووی: «سَلْمانُ مِنّا أَهلِ البَيْت» واتە: سەلمان لە خۆمانە، لە کەس وکاری پێغەمبەرە.

(١٠٧) زەعیفە: ئافرەتی بێ دەسەڵات. گلە دەزوو: گوڵۆڵە دەزووی لوول کراو. ماه: مانگ. کەنعان: ناوچەی ماڵی باوکی حەزرەتی یۆسف.

ئەم بەیتە ئیشارەتە بۆ ئەو رازەی دەیگێڕنەوە گوایە کە حەزرەتی یۆسف لە بازاڕی میسردا خرایە مەزات بۆ فرۆشتن، پیرەژنێکیش گوڵۆڵەیەك دەزووی هەڵگرت و چوو بۆ مەزاتخانە. لەوێ لێیان پرسی تۆ کە دەسمایەت تەنها ئەم گوڵۆڵە دەزووەیە، چۆن بەتەمای کڕینی شۆخێکی وەك ئەم کوڕەی؟ ئەویش وتی: بەس نیە خەڵك دەڵێن هاتووە یۆسف بکڕێ!.

واتە: من وەك ئەو ئافرەتە بێ دەسەڵاتە وام کە هات حەزرەتی یۆسف بکڕێ و، ئەم قەسیدەیەش وەك گوڵۆڵە دەزووەکەی دەستیەتی. ئەوەندەمان جیایە ئەو یووسفی کەنعانی وەك مانگی جوانی دەکڕی و منیش ڕەزامەندی ئەو مانگە دەکڕم کە تایبەت نیە بە جێگایەکەوە و هەموو لایەکی ڕوونکردووەتەوە.

(١٠٨) موور: مێروولە. فەقەت: ئەوەندە هەیە.

ئەم بەیتە ئیشارەتە بۆ ئەوە کە دەگێڕنەوە جارێکیان مێروولەیەك لاقە کوللەیەکی بە دیاری برد بۆ حەزرەتی سولەیمان و عەرزی کرد دیاری بەپێی پایەی خاوەنەکەیەتی.

مەبەست لە «سولەیمانی سولەیمان» ئەوەیە پێغەمبەر بەنیسبەت حەزرەتی سولەیمانەوە وەك حەزرەتی سولەیمان وایە بەنیسبەت خەڵکی ترەوە.

(١٠٩) هەدیە: دیاری. رابوێرە: تێپەڕێنە.

قـــوبووڵی کــــەم لە کــەمکردن، وەهـــا وا تـــێبگـــا زۆرە
بــە تــۆ زۆری بــزانــم، کـەمتری شــیمەی کـەریمانە(١١٠)

ئەدەب وایـە کـە لەم گـوستاخییانەش تـۆبـە کـەی «مـەحوی»
خــەیاڵی خـــاوە عــەنقا نــاکــەوێتــە داوی ئــەفسانە(١١١)

دەبــێ هــەر مــوو زوبــانێ، هــەر زوبــانێ داســتانێ بـێ
بکــەم نــەختێ بــەیانی نــاکـەسی خـۆ بـەو زوبـانانە(١١٢)

ئــەوەندەی زاتــی ئــێوە مــەخزەنی فــەزڵ و کــەماڵاتــە
لە مـــندا بـەو حــەدە نـەقس و رەزائـیل دەرج و پـەنهانە(١١٣)

---

(١١٠) شیمە: رەوشت.

واتە: ئەی پێغەمبەری خودا! من چۆن لە تۆی بە زۆر بزانم ئەم دیارییە کەمە لە منی کەم و ناچیز وەربگری، بەجۆرێ کە من وا تێبگەم دیارییەکەم گەلێ زۆر و بەنرخە، لەکاتێکا کە ئەمە بچووکترین رەوشتی بەرزی پیاوانی مەردە و تۆیش لە هەموو مەردێ مەردتری.

(١١١)گوستاخی: پرکێشیکردن و رووهەڵماڵراوی و بێشەرمی. عەنقا: باڵدارێکی ئەفسانەییە بەکوردی پێی دەڵێن سیمورغ.

«مەحوی» لەم بەیتەدا رووی دەمی دەکاتە خۆی و دەڵێ: باشتر ئەوەیە دەسبەرداری ئەم قسانەت ببی کە نیشانەی بێشەرمی و روو هەڵماڵراوین لە حوزووری پێغـەمبەردا، چـونکە ناتوانی بەم قسانەت کارێك بکەی پێغەمبەر لە خۆت رازی بکەی و دەسمایەکەی دەستت ئەوە نیە بۆ حوزووری ئەو بشێ.

(١١٢)واتە: من ئەوەندە گوناهبار و شەرمەزارم دەبێ هەر موویەکی لەشم ببێ بە زمانێك و هەر زمانێکم ئەوەندە بدوێ داستانێك بخوێنێتەوە، ئەوجا دەتوانم بەو هەموو زوبانە زۆر بڵێیانەوە کەمێك لە باسی خراپی و ناکەسی خۆم بگێڕمەوە.

داستانێ (ن): قیـسـەخوانێ.

(١١٣) حەد: رادە. رەزائـیل: جـەمعی «رَذیـل»ەیـە واتـە سـووکی و پـەستی. دەرج: دانـراو و نووسراوە.

دەخـــیلی ئـــەو ســـەگـــی بـەرقاپیەم جـاریّ بـە یـەکـجاری
سەرئەفرازم بکە، فـەرموو: سـەگـی بـەردەرکی خـۆمـانە(١١٤)

وەکوو «جامی» دەڵێ، دەم وشك هەڵاتوو من سەگـێکـی گـەڕ
جگەر تـینووم و دەخـوازم نـمێ لەو بـەحری ئـیحسانە(١١٥)

بـە یـەك دوو قـەترە تـێر ئـاوی حـەیاتی کـە وەکـوو قـیتمیر
لە کەهفی خـۆتـیا ڕێ دە، سـەگـی ئـەسحابی خـۆتـانە(١١٦)

---

(١١٤) فەرموو: بفەرموو.

واتە: دەسم بە دامێنی سەگی بەردەرگاتان، ئەی پێغەمبەری گەورە، کەرەتێك بۆ هەمیشە سەربەرزم بکە و بفەرموو فلانەکەس سەگی بەردەرگای خۆمانە...

(١١٥) جامی: «نورالدّین عبدالرّحمان»ی جامی «١٤١٤ـ١٤٩٢ی ز» یەکێکە لە شاعیرە عیرفانییە بەناوبانگەکانی ئێران، خاوەنی «هفت اورنگ»ە.

واتە: هەروەك مەولانای جامی لە بەیتێکیدا دەڵێ، من سەگێکی گەڕی جگەر تینووم و لە تینوانا دەمم وشك هەڵاتووە، داوای دڵۆپێك ئاو دەکەم لە دەریای چاکەی تۆ، لێومی پێ تەڕ کەم و جۆشی جگەرمی پێ دابمرێنمەوە.

(١١٦) قیتمیر [«قطمیر»]: دەڵێن ناوی سەگەکەی «اصحاب الکهف» بووە. کەهف: ئەشکەوت.

«مەحوی» بەم بەیتە ئیشارەت بۆ ئەوە دەکا کە مەشهوورە سەگەکەی ئەسحابی کەهف کە پاسی دەرگای ئەشکەوتەکەی بۆ دەکردن دەچێتە بەهەشت. جا دەڵێ: تۆیش من لە ئەشکەوتی خۆتا ڕێ بکەرەوە و بە سەگی ئەسحابەکانی خۆتم پەسەند بکە، بەڵکوو بەهۆی ئەوانەوە خوا ڕەحمم پێ بکا.

ئەم وێنەیە لە شیعری گەلێ شاعیریتریشدا هەیە. شێخ ڕەزای تاڵەبانی دەڵێ:

یا رسول اللّه چە باشد چون سگ اصحاب کـهف
داخـــل جـنّت شـــوم در زمـرەی اصـحاب تــو
او بـە جـنت مـیرود، مـن بـە جـهنم کـی رواست
او سگ اصحاب کهف و من سگ اصـحاب تـو؟!

لە دەسنووسێکی تردا لەجیاتی «ڕێ دە» نووسراوە «جێ دە».

دەکەم عەرزی نیاز، ئەرچی لە تۆ نایابە مەخفی راز
بە جان و دڵ، دڵ و جانم، خودا خواهانە، خواهانە[١١٧]

لە تۆ حوببی خودا بۆ خۆم و بۆ ئەولاد و ئەحبابم
کە حوببی ماسیوا دەرکا لە دڵ وەك بت لە بتخانە[١١٨]

خودایا هەم لە تۆ حوببی رەسوول و ئیتتیباعی ئەو
کە ئیکسیری مسی ماهییەتی مەغشووشی ئینسانە[١١٩]

بباریٚ، یارەبی هەر لەحزە سەد لەك بارشی رەحمەت
لەسەر ئەو، هەم لەسەر ئەو جەمعی ئال و سەحب و یارانە[١٢٠]

---

(١١٧) خوداخواهانە: وەك ئەوانەی کە خوایان دەویٚ. خواهان: داواکەر. نایاب: ناوازە، دەستنەکەوتوو.

مەعنای ئەم بەیتە و بەیتی پاشەوەی پیٚکەوە دیٚ.

(١١٨) واتە: هەرچەند هیچ لە تۆ پەنهان نیە، بەڵام دەمەویٚ عەرزت بکەم کە گیان و دڵم بە دڵ و بە گیان وەك پیاوە خواخواهەکان ئەوەیان لە تۆ دەویٚ ببی بەهۆی خۆشەویستی خوا لە دڵی خۆم و نەوە و دۆستانمدا، بەجۆریٚك وەك چۆن بت لە بتخانەی دەرکریٚ ئەویش خۆشەویستی کەسی تری تیٚدا نەهیٚڵریٚ.

مەحوی لەم بەیتەدا خۆشەویستی غەیری خوای بە جۆریٚك لە شەریك بۆ خوا دانان داناوە، وەك چۆن بتپەرستی شەریك دانانە بۆی.

ئەحبابم (ن): ئەتباعم.

(١١٩) ئیتتیباع: شویٚنکەوتن. ماهییەت: چیەتی. مەغشووش: خڵتەدار، ناپاك.

واتە: خوایە داوای ئەوەیش لە تۆ دەکەم کە خۆشەویستی پیٚغەمبەر و شویٚنکەوتنی ئەو لە دڵما جیٚگیر بکەی، چونکە ئەم خۆشویستن و شویٚنکەوتنە بۆ دەروونی ناپوختی ئادەمیزاد وەك ئیکسیر وایە کە مس دەکا بە زیٚڕ، ئەویش دەروون لە گەردی گوناه پاك دەکاتەوە.

حوببی (ن): عیشقی.

(١٢٠) لەحزە: چاوتروووکاندن. لەك: سەد هەزار. وشەیەکی هیندییە. بارش: بارین.

مەعنای ئەم بەیتە بەسراوە بە بەیتی پاشەوەیەوە.

هـەتا ئـاگـر گـڕێنـی شـۆڕشـی تـەبع و خـورۆشـی دڵ
کـزە و سـۆزەی نـەسیمی سـوبح و ئـێوارەی بـەهارانـە[(١٢١)]

سەبا، تا لێوی غونچەی گوڵ دەکا تـەعلیمی شـەککـەرخـەند
نەسیمی سوبحدەم تـا پـەرچـەمی سـونبول دەکـا شـانە[(١٢٢)]

هـەتا هـەوری بـەهاری غـازەکـاری گـوڵشـەنە ئـیشی
هەتا بولبول لەسـەر گـوڵ نـەغمەخوان و نـاڵە سـەنجانە[(١٢٣)]

بـڵێن ئـینس و مـەلەك پـڕ بـەم زەمـین و ئـاسمانانە:
«و صـلّی اللّـه عـلی» ئـەو بـەحری نـووری عـیلم و عـیرفانە
کـە دەرکـی غـەوری نـاکـا «غـیرُ عِـلمِ اللّـهِ سُبْحانَه»[(١٢٤)]

---

(١٢١) واتە: خوایە هەمیشە سەد هەزار بارانی رەحمەت بەسەر هاوڕێیان و خزمانی موسوڵمانی پێغەمبەردا بباریێ، بەدرێژایی ئەوە کە کزەی ئێواران و سۆزەی نەسیمی بەیانیانی بەهار ئاگری شۆڕشی سروشت و خورۆشی دڵ تاو بدا و گڕی پێ بسێنێ.

(١٢٢) شەککەرخەند: ئەوەی پێکەنینێکی وەك شەکر شیرینی بێ.

مەعنای ئەم بەیتە و بەیتەکانی پاشەوەی پێکەوە دێ.

لە نوسخەیەکی دەستنووسی مەحوی خۆیدا بەرابەر بە «دەکا تەعلیمی» نـووسراویشـە: «دەکاتن فێری».

(١٢٣) غازەکاری: رەنگاورەنگکردن وەك گوڵ. وشەیەکی فارسییە. گوڵشەن: گوڵزار، باخێ گوڵی زۆری تیا بێ. سەنجان: رێکخەر.

لە نوسخەیەکی دەستنووسی مەحوی خۆیدا بەرابەر بە «نـەغمەخوان و نـاڵە سـەنجانە» نووسراویشە: «نەغمەپەرداز و نەوا خوانە».

(١٢٤) ئینس: بنیادەم. غەور: قووڵی.

واتە: تا سبەینان لێوی غونچەی گوڵ فێری زەردەخەنەی شیرین دەکەن و دەپیشکوێنن و، تا نەسیمی دەمی بەیان شانەی زوڵفی سونبول دەکا و، تا هەوری بەهار گوڵزار بە گوڵی نوێ رەنگاورەنگ دەکا و، تا بولبول لەسەر چڵی گوڵ بـە ئـاوازی خـۆش و گـونجاو دەخـوێنـێ، بەدرێژایی هەموو ئەم کاتە با ئادەمیزادی سەرزەوی و فریشتەی ئاسمان، ئاسمان و زەوی پڕ بکەن لە رەحمەت ناردن بۆ پێغەمبەر (د.خ)، کە مەگەر هەر خوا خۆی بزانێ زاتێکی چەند گەورە و پایەبەرز و قووڵە...

ستایشی حەزرەتی مولانا خالیدی نەقشبەندی

دڵم ئـەمشەو نـەخۆشـی نـیسبەتی چـاوێکـی بـیمارە
جگەر غەڵتانی خوێنی حەسرەتی لێوێکی خوونخوارە(١)

سەرم شێواوی شێوەی فیتنە هـەڵگـیرسێنـی شـۆخـێکـە
حەواسم تەفرەقەی عیشوەی دڵئاشووبێکـی عـەییارە(٢)

ئەم پارچە شیعرە لە چاپە پێشووەکەی دیوانی مەحویدا نیە.

(١) نیسبەت: پێوەند. بیمار: نەخۆش، مەبەست لێرەدا لە نەرمە. غەڵتان: تێوەگلاو. حەسرەت: داخ.

مەبەستی لەوەیە ئەو هەموو دەردی دڵەی کـە هـەیەتی لەوەوەیـە دڵی رووی کـردووەتە چاوی بیماری یارێك و لە بیماری ئەو چاوەوە دڵی تووشی دەرد بووە. جگەریشی کـە یـەك پارچە بووە بە خوێن هی ئەوەیە داخی لێوێکی سووری یارێکی خوێنخۆری دڵداران دەخوا، خوێنی ئەو لێویە جگەری یەكپارچە کردووە بە خوێن...

ناسکی بەیتەکە لەوەوە دەست پێدەکا کە چاوی نەرم بە چاوێکی جوان دادەنرێ و هەر یارێکی جوانیش دەبێ چاوی نەرم بێ و، لێویش هەر لە خۆیدا سوور دەکـاتەوە وەك بـڵێی خوێنی دڵدارانی مژیوە.

(٢) حەواس: «حواس»، جەمعی «حاسّە»یە بەو پێنـج هـەستە دەڵێن لە ئـادەمیزادا هـەن کـە بریتین لە هەستی بینین و بیستن و بۆنکردن و چەشتن و لێ کەوتن. تەفرەقە: پرژوبڵاو. عیشوە: ناز. عەییار: زۆرزان.

ناسکی ئەم بەیتە لەوەوە دێ کەوا فیتنە لە هەر شوێنێکدا بەرپا ببێ ئەو شوێنە دەشێوێ و تێكدەچێ. لەلایەکیکەشەوە «فتنە» واتە لە خشتە بردن. شێوەی یاریش ئەوەندە جوانە بنیادەم لە خشتە دەبا و عەقڵ و تێگەیشتنی تێك دەدا و دەیشێوێنێ. حـەواسیش کـە دەبـێ لە هـەر ئادەمیزادێکی تەواو لەسەر خۆدا کۆمەڵ و لەجێی خۆیاندا بـن، بـەهۆی یـارێکـی زۆرزانـی ئاشووبخەرە ناو دڵەوە پەرت و بڵاو بوون و لە جێی خۆیاندا نەماون.

خـەیاڵی زوڵفـی دەرنـاچێ لە دڵ تـا دەرنـەچێ ڕۆحـم
سـپێراوە خـەزێنـەی بـەختی ئێمـە بـەو سیا مـارە[٣]

لە شینی فیرقەتی ئـەودا ئـەوەندە ئـەشکی سـوورم ڕیت
بـە دەوری جـێگـەما تـا بـڕ دەکـاتن دیـدە، گـوڵزارە[٤]

لەبۆ سـەیرانـی بـاغ و سـەبزە تـەکـلیفم مـەکـەن یـاران
کە سەبزە و گوڵ لە چاومدا بەبێ ئەو هەر خەس و خارە[٥]

نەمامی قامەتی پـەروەردەی ئـاوی دیـدەکـەی مـن بـوو
کەچی گوڵچینی باغی وەسڵی ئەو ئێسـتاکـە ئـەغیارە[٦]

---

(٣) مەبەستی ئەوەیە: زوڵفی یار کەمەندێکی ئەوەندە کاریگەرە بۆ ڕاکیشان و گیرۆدەکردنی دڵی دڵداران، تەنانەت خەیاڵەکەشی لە دڵیان دەرناچێ تا گیانیان لەگەڵ خۆی بەکێش نەکاتە دەرەوە و، گەنجینەی بەختی دڵداران کە لە دڵیانایە سپێرراوە بە ڕەشماوی زوڵفی یـار و ئـەو پەپکەی بەسەرەوە کردووە و یا هەر لە سەری هەڵناسێ یاکە هەستا لەگەڵ خۆیدا دەیبا...

نیوە بەیتی دووهەم ئیشارەتە بەو ئەفسانەیە کە دەڵێ لە هەر شـوێنـێکـدا گـەنجینەیەکـی شارراوە هەبێ، ڕەشمار دەچێ لەویادا پەپکە دەکا...

بەکارهێنانی وشـەی «سپێراوە» لەجیاتی «سپێرراوە» کـە ئـەسڵەکـەی «سـپێردراوە» بـووە نیشانەی ئەوەیە کەوا لەم جۆرە فیعلە مەبنی بۆ مـەجهوولانەدا کـە پـیتێکـی ڕیشـەیی‌یان تـیا دووبارە دەبێتەوە، دروستە یەکێکیان حەزف بکرێ.

(٤) ئەشك: فرمێسك. ڕیت: ڕشت.

مەبەستی ئەوەیە بڵێ تا چاو بڕ کا، لەتاو دووری یار، چوار دەوری خۆی بـە فـرمێسکـی خوێنین ڕەنگین کردووە و کردوویە بە گوڵاڵە سوورە.

لە کۆکردنەوەی «شین» و «سوور»دا تەناسوبێکی جوان هەیە.

لە یەکێ لە دەستنووسەکانی بەردەستمانا وشەی «ڕیت» بەمجۆرە نووسراوە: «ڕییت».

(٥) سەبزە: سەوزایی. خەس: پلوپووش. خار: دڕك. مـەبەستی لەوەیـە مـادەم یـارم لەگـەڵ نەبێ دنیا پووشێ ناهێنێ لام.

(٦)گوڵچین: ئەوەی گوڵ دەکاتەوە. ئەغیار: بێگانە.

به دەردی خۆمەوە گەر گۆشـەیەك دەگـرم بـە بـێدەنگـی
بە لاما دێ بە خەشم و رق، دەڵێ: خۆ نـەقشی دیـواره (٧)

کە دیم ئیزهاری شۆر و شینی دڵ کەم، بەڵکی رەحمێ کا
بە خەندە دێ، دەڵێ: خۆڵی بـەسەردا بـێژن ئـەم هـاره (٨)

وتم با بـەس وجـوودی بـێ وجـوودم بـاری خـاتر بـێ
لەگەڵ دڵ گۆشەیێکم گرت، ئـەوم بـەردا بـە یـەکـباره (٩)

لە کـونجی بـێکـەسیدا مـوددەیێکـم بـردەسەر، ئـاخر
شەوێ دڵ کەوتە بەحسی بێوەفـایی ئـەو سـتەمکاره (١٠)

واتە: نەمامی باڵای یار بە فرمێسکی چاوی من پەروەردە بوو و پێگەیشت، کەچی ئێستا بێگانەگوڵی باغی وەسڵی ئەو لە نەمامی باڵای دەکاتەوە.مەبەستی ئەوەیە بڵێ: کردەی من بوو و بردەی خەڵك...

(٧)مەعنای ئەم بەیتە بەسراوە بە بەیتی پاشەوەیەوە.

(٨)شۆر: هاوار و فوغان. بێژن: بپێژن.

واتە: بەدەست یارەوە داماوم و گیرم خواردووە، نازانم چۆن لەگەڵی هەڵسووڕێم. کە بە دەردی خۆمەوە دادەکەوم و دەمەوێ بێدەنگ بیم و گۆشەیەك بۆ خۆم بگرم، لێم تووڕە دەبێ و دەڵێ: دەڵێی وێنەی بە دیوارا کوتراوە دەنگی لێوە نایەت. کە دەشمەوێ هاوار و دادێك بەرمە لای بەڵکوو بەزەییەکی پێمدا بێتەوە و رەحمێ بکا بە حاڵم، دەڵێ ئەم کابرا هار بووە خۆڵی بەسەردا بکەن بەڵکوو بمرێ. مەشهوورە هار ئەگەر خۆڵی بەسەردا بکرێ، دەمرێ.

«بێژن»یش وەك «سپێراوە» نیشانەی دروسـتی حـەزفـکردنی پـیتی دووبـارە کـراوەیـە لە فیعلدا، لە زمانی کوردیدا.

(٩)وجوود: بوون. بێ وجوود: بێ کارە و بێ سوود کە وەك نەبوو وابێ. خاتر: دڵ. یەکبارە: یەکجاری.

واتە: وتم ئیتر با بەس گیانی ناچیزم ببێ بە باری سەر دڵی یار. هاتم لەگەڵ دڵەی گرفتاری خۆمدا گۆشەیەکمان گرت و بە یەکجاری دەسبەرداری ئەو بووم.

(١٠)واتە: بەڵام دڵ نەیتوانی ئەو گۆشەگیرییە تا سەر راگرێ، شەوێکیان کەوتە باسی بێوەفایی ئەو یارە ستەمکارە.

وتم: ئەی دڵ لە دولبەر شەکوەکردن حەیفە، دڵ دەیـوت:
ئـــەمە بـــۆ دولبـــەرێکـــی دڵنـەوازە، ئـەو دڵئـازارە(١١)

وتم: خۆشە بە ئوممێدی وەفـا جـەور و جـەفا، دەیـوت:
بەسەرچوو عومرم و نەمدی وەفایێك لەو جـەفاکـارە(١٢)

وتم: پەنهانییە دەرحـەق بـە عـاشق لوتـفی مـەعشووقان
وتی: ئەو زاهـیر و بـاتین لە زورمـرەی ئـێمـە بـێزارە(١٣)

وەگـەرنا، دەفـعەیەك لەم بـەینە بـۆ دەفـعی گـلە دەیـوت
هەواڵێکی بپرسن، چۆنـە ئـەو مـەزڵوومـی بـێچـارە؟(١٤)

لەپڕ بایێك لەگەڵ بۆی ئـاشنا هـات و وتـی: «مـەحوی»!
بەشارەت بـێ کـە ئـیقباڵت مـوبارەك، تـالیعت یـارە(١٥)

کە هاتم، شۆخەکەی غـارەتگەری دیـن و دڵت دەیـوت:
بـپرسە حـاڵی ئـەو سـەودازەدەی بـەدبەختی ئـاوارە(١٦)

---

(١١) شەکوە: شکات و گلەیی و گازندە. دڵنەواز: ئەوەی دڵی خەڵك بداتەوە و بلاوێنێتەوە. دڵئازار: ئەوەی دڵی خەڵك ئازار بدا، پێچەوانەی دڵنەوازە.

مەحوی لەم بەیتە و سێ بەیتی پاشەوەدا گفتوگۆی بەینی خۆی و دڵی دەگێڕێتەوە لەبارەی بێوەفایی یارەوە.

(١٢) واتە:وتم بە دڵ لەوە نارەحەت مەبە کە یار ئازارت دەدا، چونکە ئازاری یار بـەهیوای وەفای پاشەوەی شتێکی خۆش و بەتامە. دڵیش لە وەڵامدا وتی: تا ئێستا وەفام لێ نەدیوە... نازانم دەبێ ئەم وەفایە کەی بێ و کەی ئەم جەور و جەفایە دوایی بێ.

(١٣) زومرە: دەستە، تاقم.

(١٤) وەگەرنا: وە ئەگەر نا، ئەگینا، ئەگەر وا نیە. گلە: گلەیی.

هەواڵێکی (ن): هەوارێکی.

(١٥) بۆی ئاشنا: بۆنی یارکە لێی شارەزام و دەیناسمەوە. ئیقباڵ: بەخت روو تێ کردن. تالیع: بەخت.

مەعنای ئەم بەیتە بەمەعنای دوو بەیتی پاشەوەیەوە بەستراوە.

(١٦) غارەتگەر: تالانکەر. سەودازەدە: خەیاڵ لە کەللە داو.

دەبــێ بــێ ئـافتابی روومـەت و ســوبحی جـەبینی مـن
چ فەرقێکی ببێ رۆژی لە شـەو، سـوبحی لە ئـێوارە!(١٧)

وتــم: وا سـەرفەرازت کـردم، ئـەمجا سـا دەخـیلت بـم
لەباتی من، سەبا، تۆ دەچـیەوە عـەرزی‌کە ئـەمجارە:(١٨)

ئـەگـەرچـی مـوددەیێکـە مـن لە زوڵمـاتی سـیابەختی
ونە زەڕڕەی وجوودم، رۆژی رووناکم شـەوی تـارە(١٩)

لە فـەیزی نـاوی «مـەولانا ضـیاءالدّیـن»ەوە ئـێستە
هەموو رۆژە شەوم، قەترەی وجوودم بەحری ئەنوارە(٢٠)

هەتا ئەو ناوە پاکـەم کـردە زیکـر و فـیکری رۆژ و شـەو
هەناسەم بـۆنـی مـیسکی گـرتووە، لێوم شـەکـەربارە(٢١)

---

(١٧) واتە: لەم گلەیی و بناشتەدا بووم لەگەڵ دڵ، لەپڕ شنەی باێك بۆنی بە یاد ئاشنای یاری دا بە لووتما و پێی وتم: مەحوی! موژدەت بدەمێ کەوا بەختت یارە، من کە هاتم لە رێدا تووشی یارەکەت بووم کە دین و دڵتی بەتالان بردووە، پێی وتم: هەواڵێکت بپرسم و وتی بۆچی خەم دڵی داگرتووە، دووری و نزیکی من بۆ ئەو چوونیەکە، دیاریش نەبم هەروەك دیار بم وایە، رۆژی روومەت و سبەینێی ناوچاوانم فەرقی شەو و رۆژ و بەیانی و ئێوارەیان بۆ نیە.

(١٨) سەبا: بای بەیانی. لە ئەدەبی کۆندا بە پەیامبەری نێوان یاران و دڵداران دانراوە.

مەعنای ئەم بەیتە و دوو بەیتی پاشەوەی بەسراون بەیەکەوە.

(١٩) زوڵمات: تاریکایی. سیابەختی: چارەڕەشی. تار: تارێك.

(٢٠) فەیز: بەرەکەت. «مولانا ضیاءالدّین»: لەقەبی مەولانا خالیدی نەقشبەندییە.

واتە: بە بای سەبام وت: خۆش موژدە بی وا سەرفەرازت کردم و ئـەم مـوژدەی یـارەت پێ گەیاندم. بەڵام تۆ کە دەگەڕێیتەوە لەجیاتی من عەرزی بکە کەوا هەرچەند ماوەیێکە من لە چارەڕەشی خۆم هەموو زەڕڕاتی وجوودم و نەو رۆژی رووناکم بووە بە تاریکە شەو، بەڵام ئێستا لەسایەی بەرەکەتی ناوی پیرۆزی مەولانا خالیدەوە شەوم هەموو بووە بە رۆژ و گیانی وەك دڵۆپ ناچیزم وەك دەریای نووری لێ هاتووە.

(٢١) شەکەربار: بار توێژێکی تام تاڵە بەسەر لێوی گرانـەتادارەوە پـەیدا دەبـێ، شـەکـەربار پێچەوانەی ئەوە، واتە بارێکی سەر لێو کە وەك شەکر شیرین بێ.

بــە یــومنی ئــەو، بــەهارە پــاییز و زسـتان و هـاوینم
کە هەر گاهێ بکەم بەحسی لە دەورم گوڵ بە خەرواره[٢٢]

بــە ئــیخلاسی ئــەوم ئــاوێنـەکـەی دڵ وا جـەلا داوە
کە چیهرەی شـاهیدی مـەقسوودمی تـێدا نـموودارە[٢٣]

جــەمالی رابــیتەی، وا دڵبــەرە، بــەختی خـەواڵووشم
بــە ئـومێدی تـەماشایەك هـەمیشە چـاوی بـێدارە[٢٤]

---

(٢٢) یومن: بەرەکەت. گاه: کات. خەروار: باری وڵاخ، کینایەیە لە زۆری.

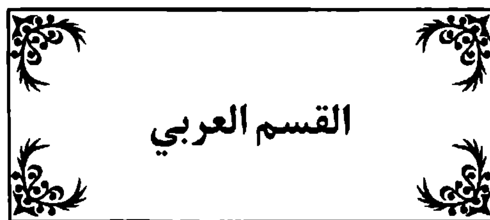
واتە: بە بەرەکەتی مەولاناوە هەر چوار وەرزی ساڵم هەموو هەر بەهارە، ئەوەتە هەرکاتێ ناوی ئەو بەرم بۆنی خۆش بە دەورمدا بڵاو دەبێتەوە وەك چوار دەورم گـوڵ بـێ، کـە دیـارە گوڵیش هەر لە بەهارا هەیە.

(٢٣) جەلادار: پاك و رۆشن. چیهرە: روو. شاهید: دڵبەر. نموودار: ئاشکرا.

واتە: ئاوێنەی دڵی خۆمم بە چەشنێ، بە دڵسۆزی بۆ ئەو، رۆشن کـردووەتەوە، دیـمەنی ئەوی هەمیشە تیا دیارە کە یار و مەبەستمە.

(٢٤) رابیتە: لە عورفی ئەهلی تەسەووفدا ئەوەتە سۆفییەکان بە تەرتیبێکی تایبەتی دادەنیشن و چاو دەنێن بەیەکدا و سوورەتی مورشیدەکەیان دەهـێنـنە بـەرچـاو و بـە دڵ بـەرەکـەتی لێ وەردەگرن.

واتــە: جـوانـی هـێنـانە بـەرچـاوی دۆست بـەجۆرێ دڵ رادەکـێشـێ، تـەنانەت بـەختی چاوبەخەوشم بەهیوای ئەوەی سوودێکی لێ وەربگرێ هەمیشە بێدارە و خەو ناچێتە چاوی.

القسم العربي

-١-

سـامعُ عَـزْلِهِ عَـلَيْهِمْ اعْـتَرَضْ
دُعـاءُ نَـصْبِهِ عَـلَيْهِم افْـتَرَضْ
وَ مَـا ارْتَـضىٰ بِـعَزْلِهِ مَـعَ فَـضْلِهِ
إلّا الَّـذينَ فـي قُـلُوبِهِمْ مَـرَضْ(١)

***

يـا لائِـمي رِفْـقاً بِـحالِي بَـعْدَهُ
يَـوْمي غَـداً هُـزْواً لَـيالِي بَـعْدَهُ
يـا عَـيْنُ جُـودِي بـاللآلي بَـعْدَهُ
يا دَهْـرُ بِـعْ رُتَـبَ الْـمَعالي بَـعْدَهُ
بَيْعَ الهَوانِ رَبِحْتَ أَوْ لَمْ تَـرْبَحِ(٢)

***

-١-

نيو بەيتى يەكەم و چوارەمى ئەم چوارخشتەكييە هى موفتى زەهاوييە، مەحوى لەسەرى زيادكردووە. شێخ موحەممەدى خاڵ دەڵێ بەبۆنەى فنيشكردنى دەفتەردارى بەغداوە وتوويەتى كە پياوێكى باش بووە و خەڵك خۆشيان ويستووە.(*)

(١) واتە: ئەوەى باسى فنيشكردنى ئەوەى بيستبێ، رەخنەى لە فنيشكەرەكانى گرتووە. دوعاى دانانەوەى لەسەركار پێويست بووە لەسەر خەڵك. مادەم ئەو هەموو پياوەتييەى بەسەر خەڵكەوە هەيە، كەس بە فنيشكردنى رازى نيە ئەوانە نەبێ كە دڵيان نەخۆش و دەروونيان پيس و چڵكنە.

(٢) واتە: ئەى ئەو كەسەى كە لۆمەم دەكەى، بەزەييت بە حاڵمدا بێتەوە پاش رۆيشتنى ئەو. من پاش ئەو رۆژم بووە بە جێگاى گاڵتە پێكردنى شەو. ئەى چاو! پاش ئەو فرمێسكى وەك دەنكە مروارى بە خوڕ داوەرێنە. ئەى گەردوون! تۆيش پاش ئەو هەرچى پايەى بڵند هەيە هەمووى بە نرخێكى هەرزان بفرۆشە. گوێ مەدە بەوە قازانجى لێ دەكەى يا نايكەى.

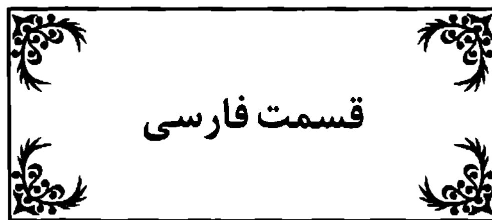
(*) محمدى خاڵ، موفتى زەهاوى، ل ٧٢، بەغدا، ١٩٥٣.

مِنْ بَـعْدِهِ كُـنْ فـي هَـواكَ مُـخَيَّراً
وَاحْكُمْ عَلَى النّاسِ بِما فيهِمْ تَرىٰ
فَضِّلْ عَلَى الْبازي كَما شِئْتَ الْكَرىٰ
قَدِّمْ وَ أَخِّرْ مَنْ أَرَدْتَ مِـنَ الوَرىٰ
مَات الَّذي قَدْ كُنْتَ مِنْهُ تَسْتَحي (٣)

***

(٣) واتە: ئەی گەردوون! پاش ئەو بە ئارەزووی خۆت بجوولێرەوە لە کاروباری دنیادا. خەڵکت چۆن دێتە پێش چاو، بەوجۆرە حوکمیان بەسەردا بدە. حەز دەکەی، تاق تاق کەرەت لا باشتر بێ لە باز. کێت ئارەزوو لێیە پێشی خە یا پاشی خە. تازە ئەوکەسە مرد کە تۆ شەرمت لێ دەکرد.

***

قسمت فارسی

(آ)

-۱-

ای خنده، ز زیر لب جانانه برون آ
ای نشئه فزا باده، ز پیمانه برون آ
زان دیده تو ای غمزه‌ی مستانه، برون آ
ای مغبچه، با ناز ز میخانه برون آ
ای جلوه‌ی دلدار، پریوار ز پرده
یك لحظه به کام دل دیوانه برون آ
ای غمزه‌ی مخمور، از این دیده‌ی پر فن
چون مغبچه از میکده، مستانه برون آ
تیر مژه افتاده ز پیکار چو بیکار
ای باز نگه باز تو از لانه برون آ
غلطی به شکر در دهن یار تو عمری است
ای حرف فرومانده به شکرانه برون آ
مدهوش خماریم فتاده به در دیر
بر کف قدح ای شوخ ز میخانه برون آ
«محوی» ز تب شوق تو بگداخت خود ای شمع
امشب به عزاخوانی پروانه برون آ

-۲-

به عشق از ماسوا خالی نمودم سینه‌ی خـود را
به آتش من جـلا دادم رخ آیـنه‌ی خـود را[۱]
دو صد بار از غمت امشب بمردم، زنده گشتم باز
چنین احیا نـمودم مـن شبِ آدیـنه‌ی خـود را
نبخشیدی دوا، دردی فرست از چشم بـیمارت
یکی یادآوری کن خسته‌ی دیـرینه‌ی خـود را
تنم بـی‌جامه‌ی درد و سـرم بـی‌تاج فـقر افـتد
اگر بـدْهم بـقاقم خـرقه‌ی پشـمینه‌ی خـود را
نـچیدم جـز گـل زخـم بـلا از گـلبن تـیغش
ز بـاغ درد چـیند بـلبل مـن چـینه‌ی خـود را
چرا - پرسیدمش- بر عاشق ایثار رقیبت، گفت
فضیلت میدهم بر شیر، مـن بـوزینه‌ی خـود را
به چشم کم تو «محوی» ننگری آثار درد عشق
نشـان فـخر بشـمر داغ‌هـای سـینه‌ی خـود را

-۳-

کرد او گذر به خاك مـن خـفته در بـلا
شـاه آمـد از بـرای زیـارت بـه کـربلا
با آن‌کـه جـز بـلاش ز بـالا نـدید بـاز
خواهد دل از خداش حمایت ز هر بـلا
جان از بلای غمزه به لب داد خویش برد
داد از لبت، نـداد جـوابش مگـر بـه لا

-۲-

(۱) از ماسوا خالی (ن): از نقشها صافی.

حرف زبان حال تو بشنو بگوش هوش
گوید همیشه شمع بود تاج سر بلا
گِردِ رُخش بدید مُنجم چو خال و خط
گفت (الحذر) غنوده به دور قمر بلا
این دل ربایدآن هدف ناوکش کند
چشمش دگر بلا، مژه‌ی او دگر بلا
پا با حذر گذار درین ره تو «محویا»
راه محبت است بلا خفته بر بلا

-۴-

ای شکوه باغ حسن از سرو موزون شما
جان و دل‌ها مست عشق از لعل میگون شما
چون گدا شه گشته محتاج گدای کوی تو
صد فلاطون است سر در راه مجنون شما
گر برانی عدل باشد، ور بخوانی محض فضل
رانده و خوانده بهر حالیم ممنون شما
گل‌رخانش سجده‌گه سازند ای گل تا ابد
هر کجا یابند نقش پای گلگون شما
چون بیاد آن مه‌رو از دلش سر می‌کشد
ماه شد آرامگاه آه محزون شما
قمریان باغ قدس از شوق کوکو می‌زنند
تا سوی محشر خرامد سرو موزون شما
باز خواهم زنده گردیدن پی عذر آوری
«محویا» بر دامن قاتل بزد خون شما

-٥-

ای صـــفای نـــور دل‌هـــا پـرتو روی شـما
جان ما در پیچ و تاب از پیچش مـوی شـما
غنچه دلخونین و سنبل درهـم و انـدوهگین
تا به گلشن جلوه‌گر شد لعـل گـیسوی شـما
ســرفراز بــی‌نیازی از صـفا و مـروه گشت
هرکه گـردد جـبهه‌سای کـعبه‌ی کـوی شـما
نور حسنت ماه را شـق، آفـتاب از پـا فگـند
آفـرین ایـزدی بـر دست و بـازوی شـما (١)
کی مشامش سر فرود آرد به ریحان بـهشت
هرکه بـویی یـابد از خـط سـمن بـوی شـما
هر طرف تا بنگری حیران خود بینی به چشم
نـــرگسستانی بـــود صـــحرای آهــوی شــما
غمزه‌ای خونریز اگر ره بدهد از فـوج مـلك
سجده‌ها ریزد بـه پـیش طـاق ابـروی شـما
آبرو را سوختن خواهم که خواهم قـرب تـو
می‌درخشد نور و نـار از گـرمی خـوی شـما
زنده مرده، مرده زنـده سـاختن بـا یك نگـه
در بغل بس سحر دارد چشـم جـادوی شـما
دید شیرینت باین شـیرینی رخسـار و خـال
مـــن کـنیزم گـفت لیـلی بـاد هـندوی شـما
من پر کـاه ضـعیفم، زور عشـقت کـهرباست
«محوی» از بی‌اختیاری مـیدود سـوی شـما

-٥-

(١)نور حسنت... (ن): دست نازت را بنازم پای هور از سیر بست.

-٦-

«اَلا یـــا اَیُّـــها السّـــاقی اَدِرْ کَأساً و نــاوِلْها»
بـه نـور مـی تـو بـاز افـروز شـمع کشـتەی دلهـا
بـیا بگشـا بـه یك لب وانـمودن عـقدەهای دل
بـیا ای زیـر لب خـندیدن تـو حـل مشکـلها
تو بحر نور حسنی خوش بـود گـاهی بـه شکـرانـه
به موج جـلوه بـنوازی تـو لب خشکـان سـاحلها
جگر خون گشتن و از خود گذشتن، خویشتن کشتن
ره عشـق است، دارد ایـن مـقامات و مـنازلها
توانگر تا توان داری بکوش و گوش کـن ایـن پـند
به شکر چشم بینا گوشەی چشـمی بـه سـائلها(١)
به مـردن کـم نشـد بـیتابی عشّـاق چـون مـجنون
که خـاکش در لبـاس گـرد گـردد گـرد مـحملها
خمار رنج دنـیا را ز «مـحوی» دفـعش ار خـواهـی
«اَلا یـــا اَیُّـــها السّـــاقی اَدِرْ کَأساً و نــاوِلْها»

-٧-

نــه ثــنا خـوان تـو مـنم تـنها
صد هـزارت بـود بـه گـلشنها
مـــتکلم بـــود ولی بـــا غـــیر
مـــادح تـــو هـــمیشه بـا مـنها
طـــاعنت هـــم تکـلّمی بـودش
لیك هـــمواره «وحــده» تـنها(١)

-٦-

(١) توان داری (ن): به هوش مستی.

-٧-

(١) بودش (ن): بوده.

کشته‌ی رخ فرشته بر نعشش
می‌بپاشند گل به دامن‌ها
گل، تنت را ز چاك جامه بدید
چاك خواهیم جامه بر تنها
سر به پای بت خودت بگذار
کم مباش ای دل از برهمن‌ها
دست شاید به دامنی رسدت
دست زن «محویا» به دامن‌ها(۱)

-۸-

بر سر این مرده ای روح حیات‌افزا بیا
در رکابت شور حشر، ای فتنه‌ی برپا بیا
دلستانی‌ها نمودی، یاد کن هم دل همی
ای فدای نقش هر پایت دو صد دل‌ها، بیا
جلوه‌ی خود را کماهی دیدنت گر آروزست
ای تو نور چشم ما، یکدم به چشم ما بیا
چون تو ابر رحمتی بر خاکساران نیاز
ای خرامت موج خیز ناز و استغنا، بیا
وعد فردا کشتن ای قاتل ز فرداها گذشت
انتظار کشتنم کشت، آخر این فردا بیا
کشته گشته سوخته بهتر ز بی‌تو زیستن
سوختن یا کشتنم را امر فرما یا بیا
حرف رد از بارگاه کشتنم نشنید کس
گر بیایی ور نیایی، اوست گوید ها بیا

(۱) شاید (ن): آخر.

«دور باش» غمزه راند گرچه مجنون را به دشت
جلوه‌اش گوید به سوی خیمه‌ی لیلی بیا
مرد میدان محبّت دید چون منصور را
عشق با تعظیم گفتش شاه من بالا بیا
گفت در هر مو بود پیوسته با من چند دل
«محوی» بیدل بمن گوید شبی تنها بیا
بر لب و دندان جانان این غزل باری گذشت
خود به من گوید به سیر لولِو لا لا بیا

(ب)

-١-

تا به رغم من گشودی بر رخ احباب باب
امشبم زین در ربودی از دل بی‌تاب تاب
رفت جانانم چو جان از تن نگردد باز پس
باز می‌ناید به جوی گوهر بی‌آب آب
جان آگاهی تواند یار را در خواب دید
این شرف خواهی چو خوابی با دل بی‌خواب خواب
سوختن آموزی از پروانه پس عاشق شدن
یاد گیر اول ز دانایی فن آداب داب
خود شب ما را نخواهی روز روشن ساختن
بر سیه بختان خود باری تو چون مهتاب تاب
خنده‌ی دندان نمای یار خواهی گریه کن
غوطه زن در بحر اشك این گوهر نایاب یاب
چون خلیل از آرزو گل خارپرور دیده‌ای
نقص نشماری تو «محوی» بر «اولی الالباب» باب

-٢-

چو شمع از آتش دل باشدم تابی بـه سـر امشب
کـه نـبود از گـداز پـیکر خـویشم خـبر امشب
بـه عـالم دیگـری را در هـوای سـرو بـالایت
جز آن کاکل نمی‌بینم ز خود سـرگشته‌تر امشب
بـیاد روی او خـواهـم بـه پـای آفـتاب افـتم
از آنـم آرزومـند نـسـیمت ای سـحر امشب
شد از نـور خـیال جـلوه‌اش چـشـم دلم روشـن
ز ظـلمات شـبم گـر بسـته شـد راه نـظر امشب
درِ سـلطان و شـه را روزهـا بـیهوده کـوبیدم
دگر در کوی شاهِ خود کنم خاکی به سـر امشب
بـه بـوی زلف مشکـین دلارامـی دل مسکـین
ز سینه چون نسیم صـبحدم شـد دربـدر امشب
سرشك از چشمم امشب جوش آمد آمـدی دارد
بـه قـصد دل‌دهـی دلدار مـی‌آید مگـر امشب
نفس در سینه‌ها، جان‌ها ز تن پـا در رکـابستند
چو مه سیری به خاطر دارد او عزم سفر امشب (١)
به سر درد محبت گـر بـود بـاشد تـرا «مـحوی»
خلاص از کشمکش فردا، نجات از درد سر امشب

-٣-

ز ما سرگشتگان شوق گم شـد کـعبه‌ی مـطلب
ز رحمت آیتی بنما بـه مـا و «اهـدنا یـا رب»

-٢-

(١)چو (نسخه‌ی اصلی): چه.

به یاد جلوه‌ی خـورشید سـیمایی بـود امشب
که می‌بارم ز دیده می‌شمارم تـا سـحر کـوکب
ز لعل یار گـفتم حـرف شکـوه بـر زبـان رانـم
به لب واکردنم سر کـرد مـوج خـون دل از لب
به گرد چهره‌اش خط اختراع تازه از حسن است
بـه روی مـهر عـالم تـاب زلف عـنبرین شب
خجل بـنمود عشـق از روی زردم زرّ سـارا را
کند حسن تو سیم نـاب را شـرمنده از غـبغب
حنایی گشته بـینم پـای اسـبت شـهسوار مـن
مگـر نـزدیك قـبر کشـتگانت تـاختی مـرکب
عجب نبود که برگردد ز دین از بـهر دنـیا هـم
کند تبدیل هرکس «محویا» بهر ذهب مـذهب

-۴-

نقاب از چـهره بـردار ای جـبینت مـاه شـهر آشـوب
ز جا بر یکـدم از یك بـرق جـلوه صـبر صـد ایـوب
سـپاه زلف و خـال و غـمزه بـر هـر دل هـجوم آرد
حـصار آهـنین از عـقل گـر دارد شـود مـغلوب
جـفایش را صـفا دانـم، بـلایش مـرهم جـانم
ز مـحبوب دل و جـان آن‌چـه مـی‌آید بـود مـحبوب
گـل رخسـار یـوسف لاله گـون از نـاز استغنا
چـه پـروا دارد از چشـم سـفید از حسـرت یـعقوب
بـه خـوبی جـمالت دیـو و دد زنـهار نـفریبند
که من بس دیده باشم دیـو خـویی‌ها ز روی خـوب
بگفتم چشم می‌گونت پر است از شورش امشب، گفت:
خرابات مـن آبـاد است از ایـن خـونریزی و آشـوب

چو روزش روشن ار خواهی تو چشم تیره‌ی دل را
به جاروب مژه رو چند روزی آستانش روب
نه من از جذبه‌ی عشقش چنین آشفته حال هستم
که این لیلی هزارانِ چو مجنونش بود مجذوب
خوشم آید از این بیهوده گویی‌های خود «محوی»
به هر کس آن‌چه باید داد از وهاب شد موهوب

(ت)

-۱-

دلم ز روز ازل طالب ستم شده است
مصاحب غم و هممصحبت الم شده است
به پیش من بنشین تا دمی رخت بینم
که قامتم ز غم دوری تو خم شده است
قد تو عمر دراز است وه که پیش رقیب
نشسته‌ای و مرا نیم عمر کم شده است
مرا که بی‌دهنت میروم به ملك وجود
خط لب تو نشان ره عدم شده است
متاب سر زدم تیغ تیز ای «محوی»
که در زمانه به خون ریختن علم شده است (۱)

-۲-

بر سینه‌ی عاشق اثر کینه حرام است
در کیش صفا لکه‌ی آیینه حرام است

-۱-

(۱) این قصیده در نسخه‌های خطی کتابخانه‌ی شاعر و خانواده‌اش نیست. از ملا جلال حیدری گرفته شده، و حاجی میرزا عبدالله کویی متخلص به «خادم» هم آن را تخمیس کرده است.

در مـذهب مـا گـر هـمه انـوار عـلوم است
یك نـقطه بـجز داغ تـو در سـینه حـرام است
بـا یـاد لب تُست اگـر فـتوی عشـق است
جـز بـاده‌کشـی در شب آدیـنه حـرام است
یـارب تـو مـرا بـا تـن پـر زخـم بـمیران
بـر ژنـده بـبر، خـرقه‌ی بـی‌پینه حـرام است
بـاری گـل از آن بـاغ نـچیدیم تـو گـویی
بـر بـلبل مـا هـمچو مـلك چـینه حـرام است
بـرداشـتن روزی امـروز بـود شـرك
بـا صـد شـرفش بـاده‌ی دیـرینه حـرام است
نـان تـو هـمان است کـه امـروز بـخوان است
یـاد طـرب و عشـرت دوشـینه حـرام است
گـفتی کـه حـلال است مـرا آیـنه دیـدن
گفتم چو تو در چشم من آیـی نـه حـرام است
«مـحوی» مـپسند آیـنه از رنگ سـیه رو
بـر سـینه‌ی مـرد ایـن اثـر کـینه حـرام است

-٣-

ای دل مگو رقیب بـر احـوال مـن گـریست
مـی‌گو بـه حـال آدم مـا اهـریمن گـریست
هـر بت پـرست دیـد تـرا و تـرا پـرست
بر کسـر شأن و خسـر بت بـرهمن گـریست
رنگ بـهار را بـجز آمـد شـدی نـدید
ابـر بـهاری آمـده شـد بـر چـمن گـریست
از زنده‌دل سخن شنوی زنـده‌دل کسـی است
خود را شمرده مرده و بر خـویشتن گـریست

دشـــنام مـی‌دهد بـه مـن و لب بـه دیگـران
زین جور کافری چو رقیبش به من گـریست
عشـق التـجا بـه بـارگه حسـن بـرد تـاك
شیرین اجازه داد کـه بـر کـوهکن گـریست
هـر خـاکسـار کـوی تـو جـنت مـقام شـد
بـاز او دران مـقام بـه یـاد وطـن گـریست
شب در خیال حال تـو خـوابـم ربـوده بـود
امروز چشم من هـمه مشك خـتن گـریست
شد ز آب دیـده چـار سـوش بـاغ و لاله‌زار
«محوی» ز بس که بر در «بیت‌الحزن» گریست

ـ۴ـ

هرکه پر زد سوی بود آمد به دنـیا مـرد و رفت
چون شرر بالی گشود آمد به دنـیا مـرد و رفت
هـرزه گـرد از عـالم آسـودگی یـعنی عـدم
پای سعی خود بسود آمد به دنـیا مـرد و رفت
آفـتاب و کـرم شب‌تـابند هـردو رفـتنی
اژدها دیدم چو دود آمد بـه دنـیا مـرد و رفت
زنده نام از موسویّت شو که در هر ماه و سـال
صد چو فرعون عنود آمد به دنـیا مـرد و رفت
این گروهان بـه هـم گـرد آمـده از ایـن و آن
چه بودا عاد و ثمود آمد بـه دنـیا مـرد و رفت
در دل و دستش چو عدل و بذل نبود هرکه بود
چون بشد گو یك یهود آمد به دنیا مـرد و رفت
آه کان گل بعد مرگم قـدر مـن دانست و گـفت
عندلیبی خوش سرود آمد به دنیا مـرد و رفت

نام مجنون است زنده تـا ابـد ز اعـجاز عشـق
این همه عاقل که بود آمد به دنـیا مـرد و رفت
«محویا» گوید به رمـز «السّـابقون السّـابقون»
زنده‌بخت آن کس که زود آمد به دنیا مرد و رفت

-۵-

در شـــهر نـــتابد ز جـبینی مـه الفت
چون قیس کنم روی بـه سـوی مـه وحشت
جـوییش تـو از جـغد بـه ویـرانـه‌ی دنـیا؟
امـروز کـه هـم لانـه‌ی عـنقاست مـروت
غمخواری و غـم پـروریم دیـد بـه مـن داد
گـردون شـهی مـلك غـم‌آباد مـحبت
اشك است سـپاه، آه عـلمدار شـه عشـق
دود جگرش خیمه، ز هی شوکت و حشـمت
بـد مسـتی مـا نـاله و گـریان و فـغان است
مـا بـاده‌کشـانیم ز مـیخانه‌ی مـحنت
مشکـل بـود از دولت کـونین شـود مست
هرکس که یکـی بـاده کشـید از خـم هـمت
مـاتم زده وش مـی‌پرد و مـی‌چکد امشب
ز آهم همه نومیدی و ز اشکم هـمه حسـرت
فـردا اگـرت جـبهه‌ی بـینم بـود افگـار
امـروز بـجا آر عـرق ریـزی خـجلت
«محوی» می وحدت جز از آن جا نتوان یافت
عشـرتکده‌ی خـویش نـما گـوشه‌ی عـزلت

(ث)

-١-

آه کز طور تو بس آه کشیدیم عبث
داد ازین جور بسی جامه دریدیم عبث
چون مه از سیر خودش یار درنگی ننمود
این قدر دامن آن ماه کشیدیم عبث
دامنش را غضب‌آلوده کشید از کف و رفت
این همه ناله‌ی جان‌کاه کشیدیم عبث
مَطلَب نشئه‌ی عیش از می میخانه‌ی دهر
جام‌ها ما هم از آن باده چشیدیم عبث
آهوی وحشی ما هیچ به ما رام نشد
ما همه بهر وی از خلق رمیدیم عبث
خود نگفت او سر خود در ره من باخته است
بسمل آسا به سر راه طپیدیم عبث
جلوه ناید به نظر در اثرش نیست خبر
هرچه دیدیم عبث وانچه شنیدیم عبث
به فنا راهبر است این همه از ما حرکات
آه چون اشك به هر سو بدویدیم عبث
ساده صحراست به دیوانه بسازد «محوی»
رخت غربت به سوی شهر کشیدیم عبث

(ج)

-۱-

ز مــار گـیـسوت دیـدم چـها رنـج
نشــد بـر مـن ز رویت رونـما گـنج
شـه حسـنت خـراج و بـاج بگـرفت
رخت ز افرنج و خط و خالت از زنـج
دمـی لعـل لبـی بگشـای تـا کـی
لبالب داری ایـن غـنچه تـو از غـنج
بـه دور لعـل مـی‌گونش خـط سبز
به مستانش دهـد هـم بـاده هـم بـنج
شـعور و هـوش و آرام و دل و دیـن
به یك عشوه بـه یـغما بـرد هـر پـنج
بـه راه آ، عشـق اکسـیر وجـود است
کشـی تـا کـی بـه راه کـیمیا رنـج
بـه وصـف لعـل و دنـدانش دمـی زد
مگر «مه‌حوی» که خوانندش گهرسنج

-۲-

به تعظیم جـمالت کـج کـلاهانند گـردن کـج
بـه اجـلال جـلالت پـادشاهانند گـردن کـج
اگر دانند در گردن‌کجی چه بـود سـرافـرازی
سرافرازان عالم جـمله گـردانـند گـردن کـج
کـمند پـر خـم گـیسوی مشکـین تـرا نـازم
که در هر یك خمش صدها دلیرانند گردن کج

گر ایمایی به سربازی بود ز ابروی شمشیرت
سران و سرورانش بنده فرمانند و گـردن کـج
بود بر فرقشان پایی گذارد خواجه‌ی کـونین
فلك تا بوده هر نه چون غلامانند گـردن کـج
گدای کمترینش را بود شأنی کـه در پـیشش
چو پیش شه گدا استاده شاهانند گـردن کـج
بنفشه با خطش لافی زد از شرمندگی سـر را
به پیش افگنده آخر جرم‌کارانـند گـردن کـج
ز سیر گلشنم حیرت دمید و وحشـتم افـزود
چو دیدم بلبل و گل دیده گریانند و گردن کج
تو ای قاتل کرم کن نیم بسمل ساز «محوی» را
میان سرکشانش شایدش خوانند گـردن کـج

(چ)

-١-

حـذر ز دام بـلا کـن، بـه زلف یـار مـپیچ
نـبوده تـاب کـمندت بـه کـارزار مـپیچ
به دشت یأس دل آسوده گرد چون مجنون
چـو کـوهکن بـه سـر کـوه انـتظار مـپیچ
ز نارسائیت از چشـم جـوی خـون رانـی
در این چمن به سهی سرو جـویبار مـپیچ
ز جامه‌ی خشنت بـوی عشـق نـی زاهـد
چو خار پشت خودت در لباس خار مپیچ
دهـن بـبند بـلاجویی است حـق‌گویی
بـدار دست ز مـنصوریت، بـه دار مـپیچ

خطش سپاه بلا، دام صد قضا زلفش
ز جوش دور حذر صد حذر به مار مپیچ
مخور فریب به این عنکوبت نفس خسیس
تو بازِ دست شهی چون مگس به تار مپیچ
شکست طرز به جا مانده تیرگی خیز است
چو باد گرد زجا بر خاکسار مپیچ
مباش منتظر جلوەی رخش «محوی»
تو مشت خار به این برق شعلەبار مپیچ

-٢-

هیچ است میان و دهن دلبر ما هیچ
برپا شده آشوب دو عالم ز دو تا هیچ
با خویش چو مردیم همین درد تو بردیم
هیچیم چو رفتیم ز ما مانده بجا هیچ
بر مردەدلان رحمت حق گفته بود ظلم
در نزد بزرگان نبری نام خدا هیچ
گفتا تو کی هستی ز کجا تا به کجایی
گفتم که منم هیچ ز هیچ آمده تا هیچ
دنیا همه هیچ است ولی هیچ‌تر از وی
ماییم که در باختەایم این همه با هیچ
یارب تو نخواهی چه زدست عدم آید
ناید به جز از شیمەی تقصیر ز ما هیچ
بگشا دهنت گفت که «محوی» تو به هوش آ
تکلیف محالست تو گویی بگشا هیچ

-۳-

باز از من شدی آزرده، ز من دیدی هیچ
این همه گریه ز من دیده نخندیدی هیچ
این چه حال است ز هر هیچ‌کسی می‌پرسی
حال سودازده‌ی خویش نپرسیدی هیچ
رفتی و ناله و افغان خلایق در پی
محشری کرد به پا باز نگردیدی هیچ
دهنت دیدم و گفتم به نظر هیچ نماند
گفت باور نکنم هیچ تو چون دیدی هیچ
قدر خون گشتن دل هیچ ندانی زاهد
تو که در عمر خودت عشق نورزیدی هیچ
هرگزت دیده شرفیاب تماشا نشود
تو که از اشك به خونابه نغلطیدی هیچ
به نشان خط او پی به دهانش بردم
گفت ای «محوی» ازین نقطه تو فهمیدی هیچ

(ح)

-۱-

زان لب خوش آیدم سخن ار به، وگر قبیح
آری ملیح هرچه بگوید بود ملیح
ابنای دهر جمله به کردار دهریند
بی‌شك که از قبیح نزاید مگر قبیح
گفتم چو گفت دیده نگاهی سوی تو داشت
چون است خود سقیم و چنین رای او صحیح
بی‌تابی دل ز بهر یکی زخم دیگر است
برکش تو تیغ و بسمل ما ساز مستریح

کوکو زن است قمری گلشن درین خزان
باغ و بهار رفت کجا گویدت صریح
ای ماه من بیان کماهیه مشکل است
کرده به محض دیدن تو لال هر فصیح
نامش دهن زلعل تو گویی پیاله‌ایست
از نشئه‌ی میش به هوا می‌فتد مسیح
از کوی یار آید اگر ریح عاصف است
راحت به روح ما برسد زان هبوب ریح
«محوی» بسوز و خود بکش و غوطه‌زن به خون
میدان امتحان محبت بود فسیح

(خ)

-١-

به ماهی ماه من بردار یك ساعت نقاب از رخ
منوّر ساز عالم را به سان آفتاب از رخ
خدابردار نبود این همه جور ای بهشتی رو
دمی بردار ز اهل دوزخ هجرت عذاب از رخ
چه کم گردد ز انوار جمالت ای بت مهوش
اگر یك شب، شب ما را نمایی ماهتاب از رخ
دل عشاق تاب بحر آتش نبودش زنهار
برافگن ای رخت آرام دل کم‌کم نقاب از رخ
خوشا حال مسلمانان و صدها وای بر گبران
به جنات و به دوزخ گر ببخشی آب و تاب از رخ
رخی بنما و خود بی‌تابی دل‌ها تماشا کن
چو خورشید آر دریا را به موج اضطراب از رخ

اگر تو یك چمن گل نیستی ای «محویت» بلبل
چرا گاهی عرق ریزی تو چون گل این گلاب از رخ

(د)

-١-

به آه و دادکردن دادم آخر رخت خـود بـر بـاد
سلیمانم به ملك عشق و رانم تخت خود بر باد
ز بعد مرگ بر سر خاکپاشی تـا ابـد زیـن غـم
که از رنج و غم دنیای دونت عمر شد بـر بـاد
مـبادا سـایه‌ی پـیر مـغانم یـارب از سـر دور
سر خود را که بیند زود بردار آن‌که خود سر باد
غنا را بـنده‌ی سـلطان فـقر او کـرد ایـجادش
الهی بی‌حد و بی‌مرز درودت بـر پـیمبر بـاد[1]
مگر کرده گذر بر خاك کـوی حـضرت جـانان
که تشریف آرد امشب با نسیم روح پرور بـاد
کـجا آسـوده یـابم جـا بـروی بسـتر رنگـین
مگر بر بسمل من تیغ نازش سـایه گسـتر بـاد
اگر «محوی» سریر سـلطنت را بـر سـر کـوی
تو گر یابد گزیند خاك نـومیدیش بـر سـر بـاد

-٢-

خـــانه‌ی عـاشق نـوازی‌هـا پـیش آبـاد بـاد
یـار دادی شـوخی و بـی‌رحـمی و بـیداد داد

(١) [له چاپە پێشووەکەدا نووسرابوو: الهی بی‌حد و مرمر درودت بر پیمبر باد، کە بە هەڵەی چاپیمان زانی بۆیە بەم جۆرەمان نووسیەوە. «ع.ح»].

زلف را تا شانه زد دل‌ها برآشفت این چه کـرد
کرد صد دل را حـزین و یك دل شـمشاد شـاد
چشـم بـر تـیغند اسـیر دامش ای طـالع مـدد
کایدش از صید خویش این بوالهَوَس صیاد یاد
هرچه از حد بگـذرد گـردد بـلای دیـن و دل
آه مـــن شـــاید کـــند از دست اســتعداد داد
عــمرها شـد مـا پـرستار بت نـفس خـودیم
این‌چنین عمر تو چون زلف بـتان بـر بـاد بـاد
صورتش را هرکه دید او نقش بر دیـوار گشت
یارب این تصویر از کلك چـه بِـه «بـهزاد» زاد
علم عشق از حضرت پروانه «محوی» یاد گیر
بـر مــدار اصــلا مگــر از سـفره‌ی آزاد زاد

-۳-

از فغان خـویشتن، شب بـلبلم آمـد بـه یـاد
چون سحرگه جلوه‌اش دیدم گلم آمد به یـاد
از نگــاه دیــده و نـور جـبین و پـیچ زلف
نرگس و نسرین و باغ و سنبلم آمـد بـه یـاد
بــر رخ عشــاق افگـندی ز دور آب دهــن
بر حـریفان نشـئه‌بخشی مـلم آمـد بـه یـاد
در قــفا افــتادگانت درهـم و آشـفته حــال
چون بدیدم شیوه‌ی آن کاکـلم آمـد بـه یـاد
سـیر تـمکین یک از دیـوانگـان عشـق تـو
کردم، استغنای صد عقل کـلم آمـد بـه یـاد
عشق از زاری رمیده مـی‌دمد زاری ز عشـق
بلبل از غلغل، ز غـلغل بـلبلم آمـد بـه یـاد

آنــقدر از ابــروان ســاقیم مشــتاق قـتل
اقتل... اقتل... از صدای قلقلم آمد به یـاد[۱]
نیم واکـرده دهـن در صبح دیـدم غـنچه را
زیر لب خـندیدن آن نـو گـلم آمـد بـه یـاد
هرکه بیند این غزل بـی‌دل بـود گـوید بـدل
طالب از «محوی» از این شهر آملم آمد به یاد

-۴-

دیـده از بس نـابجایی دیـدنم آمـد بـه درد
نقش زشت از آیـنه فـرش صـفا را در نـورد
یادگار از گرم و سرد راه عشـقم هـمره است
جوش اشك آتشین از چشم و بر لب آه سرد
خـاکسـاران آتش پـوشیده در خـاکسـترند
ای دمت صرصر تو ای واعظ به گِردِ ما مگرد
تـا بـه زیـر چـرخ بـاشی زیـر بـار مـحنتی
سایه‌اش باشد گران این کهنه کـاخ لاجـورد
بی نی و می بزم عیش ما ز عشق آماده است
نــاله‌های پــر حـزین و جـام‌های درد درد
زنــدگی صــید نـزارم را بـه زاری مـی‌کشد
ای نگـه‌بازِ اجـل رحـم آر بـر مـا بـاز گـرد
بیشه‌ی عشق است شیری چون زلیخا را سزد
نیست هـر روبـاه مـردی مـرد مـیدان نـبرد
رهروان عشق را هـریك ره آوردی بـه کـف
من به کویت آمدم در کف همین یك روی زرد

-۳-
(۱) آنقدر... (ن): آنقدر ز ابروی ساقی مانده‌ام مشتاق قتل.

«محویا» گر خالدی مشرب شدن خواهد دلت
خالد آسا شو تو هم دیوانەی صحرا نورد

-٥-

برون شد یار ما از بزم و شمع از انجمن گم شد
ز مینا می، ز باده نشئه، جان ما ز تن گم شد
نه دل در سینه آهی می‌شنیدم دیر شد زان هم
نمی‌یابم سراغی ناله در بیت‌الحزن گم شد
بیابان هلاك و کوه غم در راه دارد عشق
که در وی چندها مجنون و صدها کوهکن گم شد
زبان آتش گرفت از نام تو بردن نیامیزد
که از نام توم نام توم هم در دهن گم شد
دگر یعقوب از غم زاده باشد شکوهش کز چاه
برآمد یوسف از وی دل در آن چاه ذقن گم شد
بجا باشد در این‌جا هم مرا با خاك بسپارند
درین کو دل ز من صبر از دل و روح از بدن گم شد
فگند از لرزش یکتار زلفش لرزه بر جان‌ها
دو عالم را به شور آورد و پس خود تارزن گم شد
رهایی یافت دل از چین گیسو محو شد در رخ
ز دام آزاد شد بلبل به گلگشت چمن گم شد
ندید از شبنمم چون تاب خورشید جمالش گفت
من از «محوی» نخواهم گم‌شدن «محوی» ز من گم شد

-٦-

به بالین دل از روی تفقد
بیامد یار لیك آمد چو دل شد

گدایی همچو من چون همنشینی
کند با آن شه تخت تفرد
گذشت آه او مرا بگذاشت با صد
توحش در بیابان توحد
کنم پیش سلیمان حال خود عرض
ببندم ناله را با بال هدهد(۱)
مدار از «اِهْدِنا» چشم اجابت
چو داری غش تو در «إيّاكَ نَعْبُدْ»
به راهش سر گذار و پای او بوس
نجوشد «وَاقتَرِبْ» الا ز «واسجُد»
فرشته گل کند از باغ تسلیم
چو دیو و دد ز کهسار تمرد
پریده روح «محوی» از بشارت
به قتلش تا تو بنمودی تعهد

-۷-

نگار امشب سوی خونین دلان داغدار آمد
تو گویی تازه گلزاری به سیر لاله‌زار آمد
تو هم ای دیده بردار آستین از گوهر شهوار
نثار قاصدی کاورد(۱) این مژده که یار آمد
بیرون آمد گل از خارم ز فیض گریه‌ی زارم
ز آب ابر رحمت نخل امیدم به بار آمد

-۶-

(۱) ببندم ناله را (ن): نویسم ناله‌ام.

-۷-

(۱) کاورد = که آورد.

عرق افتاده بر رخ چون درون آمد ز در گفتم
که بر کشت امیدم ابر رحمت قطره بـار آمـد
به صد نـازم بـرد بـرمی‌نهد پـای نگـارین را
خوشا وقت خزان من که مهمانش بـهار آمـد
حیات تازه‌ای پرتو فگن شد بـر دل و جـانم
تو می‌گویی که امشب جان جانم در کنار آمد
شدم مستغنی از کحل الجواهر تا ابد «محوی»
که گردی زان کف پایم به چشم انـتظار آمـد

-٨-

گل‌رخان از جلوه‌ی ناز آتشی افـروختند
لاله رخساران باغ از داغ حسرت سوختند
جا بجز محراب کو چشمان شوخت را بگو
آخر این سـحرآفـرینی از کـجا آمـوختند
مفلسان عشق از سودای خالت سیم نـاب
ریختند از دیده وز دل نقد داغ انـدوختند
جان و دل در فکر یك نقطه دهن درباختیم
گوهرِ خود را به هیچ این بی‌دلان بفروختند
تازه شد آئین زردشتی به عـالم «مـحویا»
گل‌رخان از جلوه‌ی ناز آتشی افـروختند

-٩-

روحانیان اگر گـل کـوی تـو بـو کـنند
کی نشئه‌ای عبیر بـهشت آرزو کـنند(١)

-٩-

(١) کوی (ن): روی.

خورشید ماه روز شود مه به شب هلال
با ما هـم آفـتاب و مـه را روبـرو کـنند
از کحل نور سرمه‌کش چشم دل شـوند
آنان که خاك آن سرکو رفت و رو کـنند
«طوبیٰ له» از زبان ملایك رسد به گوش
در خلد اگر ز کشته‌ی تو گـفتگو کـنند
نتوان بشست گرد غم از خاکسار عشق
او را بـه آب کـوثر اگـر شـستشو کـنند
در سر هوای سجده بـر آن در روا بـود
آن قــوم را کــه دل آب وضــو کـنند
دیـدند یك نـظر بت مـا ایـن بـرهمنان
تا حشر بـر رخ بت و بـتگر تـفو کـنند
رانند خون اشك به رخ هر دم آن گـروه
خــواهـند پـاس پـرورش آبـرو کـنند
خاموشی است دأب محبّت که می‌کشان
از خامی است «محوی» اگر ها و هو کنند

ـ ١٠ ـ

گر همه تلخی و زهر و کـین بـود
هرچه آن خسرو کند شـیرین بـود
دل به آن مژگان مبند، این عندلیب
کی حریف پـنجه‌ی شـاهین بـود
ابر لطف از تـیغ قـهرش مـی‌چکد
نیش این شکر لبـان نـوشین بـود
سینه‌ی ریشم چو دید آهسته گفت
زین گلستان تیغ مـا گـلچین بـود

عاشق بیچاره گـر شـاهنشه است
چون اسیر عشق شد مسکین بـود
نرگس و نسرین و گل با یك نـهال
گـلشن صـنع خـدایـی ایـن بـود
عشـق را از دخـتر رز کـم مـدان
عقل و هوش این هردو راکابین بود
این قیامت از چه حسن نیمه رنگ
تـا قـیامت بـیستون رنگـین بـود
«محویا» پروانه پـیر کـاملی است
سوختن هر سـالکی را دیـن بـود

-۱۱-

چو من بلبل گُلی را چون تو رنگین جلوه می‌شاید
چو تو گل بلبلی را همچو من خوش لهجه می‌باید
به دل گفت او نهال قامتش را دید چون رضـوان
چنین سرو سهی شاید کـه صـد جـنت بـیارایـد
به چشم پر خـمارش نسـبتی دارد عـجب نـبود
کـه هـر دم دخـتر رز ایـنقدرها فـتنه مـی‌زایـد
ز خط است آن‌چه بینی بر گل عارض نـمایانش
سر زلفش گهی بر عـارض گـل مشك مـی‌ساید
تبسّم غـنچه‌واری آن دهـن را صـبحدم بگشـود
خدا هر روز خـواهـد کـارهای بسـته بگشـاید
تو دانـی چشـم دل را تـوتیا نـوری نـمی‌بخشد
مگر گردی ز خـاك آن سـر کـویش بکـار آیـد

شهادت انتظارانیم «محوی» جمله جان بـر کـف
به راهش ایستاده تا دم تـیغش چـه فـرماید[١]

(ذ)

-١-

آن بلای دین و دل شد جـلوه‌گـر بـاز، العـیاذ
صبر و هوش از ما ربود از جلوه‌ی نـاز، العـیاذ
باز بر دست آن نگـار دیـده بـاز از بـهر صـید
رفت و بـاز آمـد یکـی بـاز قـضا بـاز، العـیاذ
خنده‌ی زیر لبش جان بخش و چشمش دلستان
دسـتگاهش رفت بـالاتر ز اعـجاز، العـیاذ
رخ ز می کرد آتشین و خلق را پروانه سـاخت
تـرك مـن زردشـتی‌ای را کـرد آغـاز، العـیاذ
در نظر دارد مگـر صـید مـلایك رو بـه چـرخ
دیـده‌اش تـیر نگـه را داد پـرواز، العـیاذ
چرخ کج‌رو کاسه‌ی طـنبور را مـاند بـه چشـم
گوش بـر نـاسازی آهـنگ ایـن سـاز، العـیاذ
از رقیب احوال «مـحوی» را بـپرسید آن پـری
می‌کند با دیـو بـحث از «گـلشن راز»، العـیاذ

(ر)

-١-

سـبزه‌ی نـو رسـته گـلزار حسـن انکـارگر
خـط سـبز یـار بـر زد از گـل رخسـار سـر

(١) جان برکف (ن): گردن کج.

با گذشت از می نیاسودم ز حرف زشت شیخ
عندلیب از گل گذشت و نگذرد از خار خـر
امشـبم لیـلی بـه سـیر سـوختن آمـد ز دور
کار آخـر گشت تـا شـد آه مـجنون کـارگر
نونهالش را به صـد خـون جگـر پـرورد دل
خود نچیدم يك رطب زان نخل شيرين بـاربر
آن کـه سـائل از درش یـابد عـطا بـا آبـرو
عرض حاجت را به پیش آن در و دربـار بـر
غـیر را در دل مـده ره خـانه‌ی آیـنه را
وا مکـن الا بـروی جـلوه‌ی دلدار در
تـا ثـناخوان لب شـيرين او گـرديده است
کس نمی‌خوانند از «محوی» شکـر گـفتارتر

٢

به جـانم آتشـی افگـند و رفت آن بت، جـفا بـنگر
غـبارم تـا دهـد بـر بـاد بـاز آمـد، وفـا بـنگر
بـدور افگـندن جـانم زتـن از درد دوری‌هـا
فـلك دادم خـلاصی درد را بـنگر، دوا بـنگر
زبـاده رخ بـرافـروزد کـه بـا يك جـلوه‌ام سـوزد
نگـهدارش خـدا دلسـوزی دلدار مـا بـنگر
شهادت را تو خواهی، کشته‌ی ابـروی شـوخی شـو
دم تـيغ فـنا جـو، جـلوه‌ی آب بـقا بـنگر
بـياد سـرو بـالای جـوانـی نـاله‌ام عـمری است
بـبالا سـر کشـد بـر پـا تـو پـير بـی‌عصا بـنگر
ز زلف پُـر خـمش ای مـرغ دل دام بـلا ديـدی
پـری زن هـم ز چشـم پُـر فـنش بـازِ قـضا بـنگر

شــه عشــقش بـرون آورد مـنصور از بـن زنـدان
بــرو بــر دار گــفتش عــالم سیر و صـفا بـنگر
ز چشــمش نــاز شــاهی گـر کـند دعـوا، روا بـاشد
تــو شـمشیر از مژه ز ابـرو بسـر بـال هـما بـنگر
به عشق ار پی بری از جمله گمراهی رهی «محوی»
در ایــن صــحرای بـی‌ره گـم شـو و راه هـدا بـنگر

(ز)

-۱-

رحم بر عاشق دل‌خسته نـیاری هـرگز
نه مروت به تو پیوسته نه یـاری هـرگز
ابر رحمت تو و ما خرمن دل سوختگان
در ره عشق تو بر ما تـو نـباری هـرگز
کوه الماس ندارد ز شـرر هـیچ هـراس
نکندت در دل اثـر نـاله و زاری هـرگز
هر سگ کوی تو دارنـد شکـوه قـطمیر
تو رقیب سگ از آن‌ها نشماری هـرگز
نهی پای تو بـر سـینه پـر سـوزی وای
مرهمی بر سـر داغـی نگـذاری هـرگز
زنی آتش بـه دل بـلبل نـالان ای گـل
گوش بر ناله‌ی جـانکاه نـداری هـرگز
آشـیانم بـه گـلستان خـزان آبـاد است
نگـذرد بـر سـر مـا بـاد بـهاری هـرگز
ناید از ناخن این خلق به جز جان کندن
شم شیر است به کس پشت نخاری هرگز

«محوی» از غمزه‌اش ار بار گرفتی دل را
پس بـه شـهباز کـبوتر نسـپاری هـرگز

(س)

-۱-

نـپرسد حـال زارم را نـه اغـیار و نـه یـارم کس
غم و دردم مگـر یـاری کـند ورنـه نـدارم کس
نه از دل‌تنگیم پـرسد گـلم، نـز سـینه‌ی پـرداغ
نـمی‌آید بـه سـیر غـنچه‌زار و لاله‌زارم کس
دچـار صـیدم آیـد مـر بـره بـاز قـضا ور نـه
نـتازد تـوسن نـاز خـود از بـهر شکـارم کس
گدا از تخت شه کی بـهره یـابد گـفت مـنصورم
نگـردد فـیض‌یاب رتـبه‌ی مـعراج دارم کس
بـلای نـاکسـی از بس تـعمم کـرده در عـالم
که با این ناکسی امروز من خود را شـمارم کس
مریض آن لبم جز آن مسیحای بـه چـارم چـرخ
مگر چاری کند دیگر نخواهـد کـرد چـارم کـس
چو خور دین نبی از چار کس شد جلوه گر «محوی»
به این چار آینه رو کرد کـس، ناکس بچارم کـس

(ش)

-۱-

ز سرخ و زردها شد اشك وین رخسار ما را بخش
خداوندا به ایـن اشك و رخ کـهوار مـا را بـخش
اگرچه رو سـیه از مـعصیت هسـتم تـو غـفاری
بـاین جسـم نـزار و نـاله‌های زار مـا را بـخش

بگفتا چون سوی دارالبقا شـد حـضرت مـنصور
نبود از دار دنیا جز هـمین یك دار مـا را بـخش
دل شیرین را پرسخت دیـد و کـوهکن رو کـرد
به سوی بیستون و گفت شد کهسار مـا را بـخش
اگر بخشنده بر عشاق این شـوخ سـتمکار است
نباشد جز دل پرخـار زیـن گـلزار مـا را بـخش
نـمودی سـعیها در قـتلم ای قـاتل «جـزاك الله»
ترا من زود بخشیدم، تو ای خونخوار ما را بخش
بـود عـرض رشـا سـوء ادب پـیش کـرمکاران
مگو «محوی» خداوندا به اسـتغفار مـا را بـخش
بـضاعت نـبودم جـز خـامکاری و گـنهباری
تو یارب پس بجاه احـمد مـختار مـا را بـخش

(ص)

-١-

دل ز دام زلف دلگیرت نـمی‌خواهـد خـلاص
شیر ما از قید زنـجیرت نـمی‌خواهـد خـلاص
در شرف خواهد زید کس هم بمیرد در شـرف
هم جوان از عشق هم پیرت نمی‌خواهد خلاص
تاب نارد در غـمت بـیند بـجای خـود کسـی
جان من زان غصه از غیرت نمی‌خواهد خلاص
گـر ز راه آبـروریزی دهـندش ره بـه خـلد
هیچ از دوزخ حیا سیرت نمی‌خواهد خـلاص
جلوه‌ی دلدار چون با چشم حـیران آشـناست
آینه از ورطه‌ی حـیرت نـمی‌خواهـد خـلاص

دل به سر ریزد غبار درگهت هـر دم چـو مس
غرقه خواهد شد در اکسیرت نمی‌خواهد خلاص
موج خیز هـر بـلا مـی‌بینمت ای بـحر عشـق
«محوی» ما بین ز تشویرت نمی‌خواهد خلاص

(ض)

-١-

ای سوخته جگر پی دنـیا تـو آب مـحض
پنداشتیش دیدیش آخـر سـراب مـحض
گـلزار حسـن غـنچه‌ی او بـود خـم مـل
از خنده‌ی لب تـو تـراود شـراب مـحض
یکـباره دیـده‌ام گـل روی تـو را بـخواب
بارد همیشه‌ام ز دو دیـده گـلاب مـحض
بر دل به گرمی رسـد از غـمزه‌ی تـو تـیر
ناکشته صید صید تو گشته کباب مـحض
خـوبان مـه جـبین اگـرند آفـتاب وش
ای نورپاش حسن تـویی آفـتاب مـحض
در عشـق انـقلاب حـقیقت بـیا بـبین
دل گشت خون صافی و خون آب مـحض
خواهم دمی که وصف خطش درکشم به خط
جو شد ز نافه‌ی قلمم مشك نـاب مـحض
درج گهر بود ز صـدف مـحض اسـتخوان
درّ ترا صـدف شـده لعـل مـذاب مـحض
دلبـر نـمود چـون دل «مـحوی» مـطالعه
در سرّ عشق گفت ببین یك کتاب مـحض

-٢-

آهم به عکس اشك به اشکم شده نقیض
او سوی اوج می‌دود و این سوی حضیض
آن موی رویت آفت و آشوب زنج و روم
در زیر حکم شاه جمال تو سود و بیض
مردی که خون خود پی دنیای دون بریخت
در کیش ما بود دم او همدم محیض
ای چشم یار گر کنیم چشمداری
زیبا بود به تو که تو بیمار و من مریض
شکر خدا مرا زدم تیغ ناز کرد
سیراب قتل جان و دلم گشت مستفیض
عشقم جگر بسوخت به یك نار بی‌لهب
آتش به خرمنم بزد این برق بی ومیض
«محوی» دل گداخته‌اش سر کند زچشم
«حتّی مَتی لِفرقَتِکُم أدْمُعي تَفيض»

(ط)

-١-

بر مهر چهره‌ی مه من چون دمید خط
بر روی مهر و مه شب ماتم کشید خط
چون هندوی به باغ بهشتش دهند راه
تا قصرگونه بر رخ دلبر دوید خط
نبود عجب سفید شود گر بزودی
نور این قدر ز روی چو ماهش مکید خط
بالش مگر ز شهپر طاووس بوده است
تا روضه‌ی بهشت به یك پر پرید خط

گرد لبش خطی بـود از پـادشاه حسـن
أمر آمـده بـه نـزد مسـیحا بـرید خـط
ای دیده بر رخم تو دگر خط مکش به خون
اینك زیرا رفته بـه غـربت رسـید خـط
هر شعر را به وصف بناگوش او نـوشت
«محوی» ز نور معنیش آمد سفید خـط

(ظ)

-۱-

دلم بگـــرفت از گـــفتار پـــر بـی‌مایه‌ی واعـظ
بخوان ای بذله‌خوان اشعار سـاقی‌نامه‌ی حـافظ
شـده دیـوان او تـا حشـر یك مـیخانه‌ی نشـئه
مگر می جوش زد جای مداد از خامه‌ی حـافظ
زبـــان مـــردم چشـــمش نـــفهمد جـز دل دانـا
که در یك لحظه در عین خموشی بـینیش لافـظ
طربناك است آن شوخ غـضبناك ار بـریزد خـون
که غیظ از می‌کشیدن رفته بـیرون از دل غـایظ
اسـیر عشـق تـرکی نـاخدا تـرسم ز زلف و رخ
کند هم کـفر و هـم اسـلام را یـغما خـداحـافظ
بیا ای ساقیا ای مایه‌ی صـد خـوشدلی در جـام
دلم بگـــرفت از گـــفتار پـــر بـی‌مایه‌ی واعـظ
بود محظوظ دارین آن‌که شد ملحوظ او «محوی»
مگر اکسیر اعظم سرمه دارد لحـظ ایـن لاحـظ

(ع)

-١-

از لعل تو هرکس به مسیحا شده قانع
از روح مقدس بأطبّا شده قانع
خاکستری را دهد او فضل بر اکسیر
از درد تو هر کو به مداوا شده قانع
محروم زعشق از پی انگور بهشت است
زاهد بمویز از خم صهبا شده قانع
چون جام ز بزمت نکشیدیم می وصل
چون آینه‌ام دل به تماشا شده قانع
داده است به خر مهره چها بحر گهر را
از دولت دین آن که به دنیا شده قانع
رم می‌کند از خلق چو آن آهوی وحشی
مجنون من از شهر به صحرا شده قانع
ما محض خیالیم دگر هر چه که هست اوست
نادیده حقیقت به من و ما شده قانع
دشنام تو هر کو به ثنای دیگران داد
بهر خزف او از در یکتا شده قانع
یار آمد و جان و دل خود کرد نثارش
«محوی» ز دل و جان به دلارا شده قانع

(غ)

-١-

از دل گم‌گشته از من من نمی‌یابم سراغ
چون سیه‌بختم من از مخزن نمی‌یابم سراغ

بـــلبلم را از قـــفس روزی نـــمود آزاد چـرخ
نی زبـوی گـل نـه از گـلشن نـمی‌یابم سـراغ
در هـــوای آن بت وحشـــی بـــه راه انـــتظار
خـــاك گشـــتم بـاز از دامـن نـمی‌یابم سـراغ
دیده‌ام در گریه رفت و شد مشـام از درد سـر
نی ز یـوسف نـی ز پـیراهـن نـمی‌یابم سـراغ
گرچه هر عندیه «من عندی» نشـانی مـی‌دهند
از دهـــان بـــی‌نشانش مـــن نـمی‌یابم سـراغ
بود تـنهایی گـزین عشـق پیش از مـا بسـی
زان همه تـنها مـن از یك تـن نـمی‌یابم سـراغ
هر که را دیدم به سحری مبتلا گشته جـز ایـن
«محویا» زان دیده‌ی پـر فـن نـمی‌یابم سـراغ

-٢-

از خـــراب عشـق درد اصـلا نـمیداری دریـغ
چون چنین گنجی ازین ویرانه می‌داری دریغ (١)
کی به شب این مهوشان بر رخ نقاب افگنده‌اند
شمع را امشب تـو از پـروانـه مـی‌داری دریـغ
ره نـــدادی ایـــن دل مـا را بـه زلف مشك‌بـار
از چه این زنجیر ازین دیوانه مـی‌داری دریـغ
از مـــحبت خـویش را بس دورگـیری زاهـدا
مشت خاشاکـی ز آتشـخانه مـی‌داری دریـغ
درهمش خواهی مها حـال سـیه‌بختان عشـق
چند روزی شد ز گیسو شانه می‌داری دریغ (٢)

-٢-

(١)عشق درد (ن): درد عشق.

(٢)سیه‌بختان (ن): سیه‌روزان.

طائر گلزار قدسم دل به خالت مبتلا است
چون تو از مرغ الهی دانه می‌داری دریغ
زندگی‌کردن به آن جان هر نفس صد مردن است
«محویا» گر جان تو از جانانه می‌داری دریغ

(ف)

-۱-

رحم بر بنده‌ی بیچاره نیاوردی حیف
آبروی شرف چاره‌گری بردی حیف
خشمگیری به هوس دادگری را نسزد
دل محزون مرا بی‌گنه آزردی حیف
راز مستور شد از سرخی تو فاش ای اشك
ماجراها به رخ زرد من آوردی حیف
پیشرو کحل بچشمند ز گرد محمل
پای همت تو درین راه نیفشردی حیف
صافی عمر نمودی همه صرف سفهات
پس ازین دم همه دم درد کشی دردی حیف (۱)
تو که مرد آمدی ای وای به صد نامردی
رفتی و همچو زن فاحشه‌ای مردی حیف
فخر هرکس به زبان خودش است ای «محوی»
پارسی را تو که بگزیده‌ای بر کردی حیف

-۱-
(۱) پس از این... (ن): دور گشت از تو صفا درد کشی دوری حیف.

(ق)

-١-

کس چه داند از چه شد دریا در آب دیده غرق
یا زمین این خاك را بهر چه می‌پاشد بـه فـرق
از چـه بـرق جـلوه آتش در گـرفته جـانشان
رعد نالان، ابر گریانست و، سوزانست بـرق(١)
وای بر عالم ز خـورشید رخش وا شـد نـقاب
محشری برپا شـده تـا غـرب را بـنمود شـرق
تیر غمزه سوی چرخ افگـند بـر رغـم حکـیم
بهر صید مهر و مه چشمش فلك را ساخت خرق
چون مریدان دامـنش را بـوسه زد دیـو مـرید
دید چون پوشید صوفی خرقه‌ی سالوس و زرق
بهر وصلت جان دهم در هجر می‌سوزم چو شمع
ای جبینت صبح ما، آیی، نیایی چـیست فـرق
گــوهر نــایاب مـقصودت نـمی‌آید بـه کـف
تا نگردی «محویا» در موج بـحر گـریه غـرق

(ك)

-١-

دانی که روز هجر تو چـون است هـولناك
چند آیـتی بـخوان اوائـل ز «هَـلْ أتـاكَ»
«روحـی فـداك» آنـقدرت گـفته‌ایـم مـا
امروز مخلص است تـرا «روحُـنا فـداك»

-١-

(١) رعد نالان... (ن): ابر گرید، رعد می‌نالد، نفس‌سوز است برق.

چون غنچه دل گرفت ازین وضع گلشنم
نرگس چرا به حیرت و گل گشته سینه چاك
جان در پریدن است چون آهم سوی سما
تن در چکیدن است چو اشك آه سوی خاك
زاهد ز طاعت است غرورش، مرا ز می
او باده‌کش زچوب اراك است ما ز تاك
جان باختن به راه تو صد جان گرفتن است
صد بار هر دمم بکشی پس مرا چه باك
نقاش نقش من کشد آمد، ز زاریم
دلتنگ شد کشید یکی آه دردناك
بیجا بود چو از لب او سر زند بجا است
ناید بجز حیات فزایی ز جان پاك
از بس پر است دیده‌ی «محوی» ز عکس تو
خورشید را اگر نگرم «لا أری سواك»

(گ)

-۱-

صبا بویی برد زان روی گل رنگ
به گلشن تا پرد از روی گل رنگ
بود دست نیاز از دامنش دور
مقامش اوج ناز و پای ما لنگ
بشد مژگان چشمش باز در هم
که این باز قضا دارد چه در چنگ
معلم چون رخش را زد به سیلی
بگفتم آفتاب آمد به خرچنگ

تـــماشا دارد ایـــن افکـــار، گـــفتم
فرنگم، گـفت کـی پـرسم ز فـرهنگ
دل مـــــجنون مـــا یك عـــنصر آب
دل لیـــلی بـــود یك کشـــور ســـنگ
ز قـــتلم بـــازگشت، از نـالەام گـفت
بماند خوشتر این مرغ خوش آهـنگ
به عشق از نـقش‌ها دل صـاف گـردد
بـــه آتش ده جـــلا آیـــنه از زنگ
نه حـرف از وی بـرایـد، نـه ازیـن آه
دهانش چون دل «محوی» بود تـنگ

-۲-

پـــیام عشـــق چـــون خـــوانـــند بـر سنگ
اگـــر طـــور است شـــد زیـــر و زبـر سنگ
ز عشــــقش داده بـــود آب ایـــن‌که بـــینی
اثـــــر از تـــــیشه‌ی فـــــرهاد در ســــنگ
نگـــار امشب دلش بـــر گـــریه‌ام ســـوخت
ز عشـــق است از نـــمی بگـرفت اثـر سنگ
دریــــغا ســــر فــــدای خــــاك راهش
نشـــد، ســـر مـــی‌زنم اکـنون بـــهر ســـنگ
مکـــن حـــال خـــود ای دل بـر دلش عـرض
مـــزن مـــینای خـــود بـــیهوده بـــر ســـنگ
بـــه حـــرف زشت لب مگشـــا کـــه در لعـل
نـــبوده ســـنگ، بـــاشد لعـــل در ســـنگ
قـــــرار از دل، دل از مـــــن ســـاختی دور
بـــه یك عشـــوه بـه صـدها مـیل و فـرسنگ

بـــــــحمدالله کـــــه بـــــی‌نام و نشـــــانم
کـــــه بــــار نـــام بـــردارد مگـــر ســـنگ
نگـــــاهش دار «مـــــحوی» شـــــیشه‌ی دل
تـــو نـازك طـبع و عـالم سـر بـه سـر سـنگ

(ل)

-١-

گشتم بـه یـاد مـوی مـیانت ز نـاله نـال
گشـــته زبـــان نـــاله‌کش از مـــلال، لال
حیف آیدم به رخ رسدت دست هر عـبیر
از مشك زلف غـــالیه را بـــر جـمال مـال
ماه اینقدر دگـر نکشـد خـجلت از کـلف
بر روی ماه من چو نشست از زغال خـال
بر من تـو رحـمت آر کـه مـن سـالهاستم
در گوشه‌ی جحیم فراق ای وصـال صـال
آخـــر کشـد بـخیر و شـبم روز مـی‌شود
گـر پـرسیم بـتا تـو شب ارتـحال حـال
از جوش شوق کوه چـو کـه در هـوا پـرد
ز اعجاز عشق رسته شـود از جـبال بـال
گـــردیده پـــور زال بـــه مـیدان امـتحان
آمـــد قـــضا چـــو از احـــد لایـــزال زال
یك را کـــمال داده و مـــالش نـمی‌دهد
یك را بـــداده‌انـــد بـــجای کـــمال مـــال
مـــال و ولد بـــفتنه خـدا نـام بـرده است
«محوی» ز کس منال ز مـال و مـنال نـال

می‌خواره باش «محوی» از آلودگی مترس
امـــداد اگـــر کـــنند تـــرا در مآل آل(۱)

(م)

-۱-

بـــا صـــد قـــصور بـاز بـه دربـارت آمـدم
بـــارم گـــنه بـــه حـــضرت غـفارت آمـدم
از رشـــته‌های عـــمر بـــه دســـتم کـلاف‌ها
ای یـــوسف خـــجسته خـــریدارت آمـــدم
چشـــم ســـفید بـــر رخ زرد اشك سـرخ‌بار
بـــا جـــنس رنگ رنگ بـــه بـازارت آمـدم
آب حـــیات‌بخش گـــلوها است تـــیغ تـــو
من هـم بـه سـوی رحـمت بسـیارت آمـدم
دانـم کـه گـلخن است مـرا جـا، مـرنج اگـر
ره را غـــلط نـــموده بـــه گـــلزارت آمـــدم
بـــیمار را چـو مـیل بـه قـربانی است بـیش
مـن هـم بـه پـیش دیـده‌ی بـیمارت آمـدم
زان ســـو اگـــر بـه تـیر نگـه رانـیم ز شـهر
زیـن سـو بـه مـصر لعـل شکـربارت آمـدم
اعـــراف بـه چـو خـلد نـباشد رقـیب کـرد
رو از درم بـــــه ســـایه‌ی دیـــوارت آمـــدم
آمـد ز تـلخیِ غـمِ شـیرینِ خـود بـه جـان
دل کوه‌کـن، نـه هـرزه بـه کـهسارت آمـدم

-۱-

(۱) این بیت تنها در یك نسخه موجود است.

ای سیم‌تن صنم تو چو از خود پرستیم
کردی رها به شکر پرستارت آمدم
پرواز ناز صید پر صید دام تست
آزادم آنقدر که گرفتارت آمدم
محو قصورم ار تو چو هستی قصوربخش
با هر قصور باز طلبکارت آمدم
«محوی» هوای سیر حقیقت به سر چو داشت
منصوروار من به سر دارت آمدم

-۲-

خاك ره گشته شدم بلکه به پایی برسم
به صبا داده غبارم که به جایی برسم
از گدایی در عشق مرا چشم شهی است
بود از سایه‌ی زلفی به همایی برسم
غنچه‌وار است دلم ای سحر بخت امداد
به نسیم نفس عقده گشایی برسم
بینوایی به سرم آنچه نشاید آورد
شاید از ساز محبت به نوایی برسم
عمر شد در محنم لطف کن از یك دم تیغ
به سلم ساز دو روزی به صفایی برسم
از خرام تو شد آرام حرام از دل و جان
هر نظر زان قد و بالا به بالایی برسم
«محویا» عشق غیور است به دردش تو بساز
از شفاخانه‌اش آخر به دوایی برسم

-٣-

مـی مـی‌چکد از لعـل لبت گـاه تـبسم
شـهد از دهـنت جـوش زنـد حـین تکـلم
لطـفی کـن و آبـی تـو بـر ایـن آتش دل‌هـا
یك دم ز تکـلم زن و یك دم ز تـبسم
با سرخوشی نـاز بـه گـلشن شـد و پـر شـد
هـر دانـه‌ی انگـور وی از بـاده یکـی خـم
جویان دلم دیـد در آن کـوی خـوشم گـفت
این بیشه‌ی عشق است شـود شـیر درو گـم
از بـلبل و پـروانـه بـیا عشـق بیاموز
بـرتر بـود ایـن عـلم ز تـعلیم و تـعلم
عیسی چـو لب یـار مـرا دیـد بـه دل گـفت
کی لب بـود ایـن روح نـموده است تـجسم
خوناب دل و تـخت جگـر داشـته هـر کس
در شـهر مـحبت بـود اربـاب تـنعم
خورشید جمالش ز نظر گم شد و برخـاست
صد محشر و بـارد ز دو چشـمم هـمه انـجم
«محوی» چو بدید این غزل از طبع تو سر زد
گـفتا کـه مـنم بـحر بـرآرم بـه تـلاطم

-٤-

چون نیم پـروانـه بـلبل‌وار آهـی مـی‌کنم
طاعتم از دست چون ناید گناهی مـی‌کنم
خود به کام دل به راهش هیچ سر نتوان نهاد
پس به کام خود به سر بر، خاك راهی می‌کنم

ناله و زاری زدرد عشق کـار مـرد نـیست
زین تب آهی گر کنم کـارِ تـباهی مـی‌کنم
سیل خونم بر رخ اشك از ندامت گل کـند
بی‌رخت گر بر گلی گاهی نگاهی می‌کنم[١]
یـار نـازك طـبع تـاب زاری مـا نـبودش
گاه‌گـاهی زیـر لب بس آه آهـی مـی‌کنم
گر به پای هر گدای کویش افتم عیب نیست
عار کـو؟ تـعظیم شأن پـادشاهی مـی‌کنم
ای که سوی کلبه‌ی فقر آیی از قصر شـهی
گو ز بوم بـوم قـصد بـارگاهی مـی‌کنم[٢]
در جوار میکده شاید بـه شـیخ مـی‌کشان
نـام یـابم مـن بـنای خـانقاهی مـی‌کنم
راه شاه ما بـود امـروز «مـحوی» شـاهراه
خاکشم، بر تاج شاهی ناز شاهی مـی‌کنم

-٥-

ندهد چو رهم، بـر در و دیـوار بگـریم
بـا ابـر روم بـر گـل و گـلزار بگـریم
دل آب و جگر خون شده این دم به امیدم
یك لحظه بـه کـام دل خـود زار بگـریم
منصور یکی خنده‌ی مردانـه زد و رفت
مـی‌گفت نـیم زن، بـه سـردار بگـریم

-٤-
(١) سیل خونم... (ن): سیل خونم بر رخ از اشك ندامت گل کند؛ در دم از اشك ندامت لاله‌زارم بر رخ است.
(٢) قصد (ن): نقل.

با نیك و بد خلق خدا جـملە بـە مـهرم
ابـر چـمنم بـر گـل و بـر خـار بگـریم
یك نـاله ز مـجنون و ز فـرهاد بـیادم
بگذشت به هامون و به کـهسار بگـریم
چون شیشه پر از می که نگونش بنمایند
همواره مـن از بـخت نگـونسار بگـریم
بنواخت به تیری همه کس را به جز از من
شـاید کـه ز بـی‌مهری دلدار بگـریم
گل گل کند از هر مژەی چشم چو گلبن
گاهی که بیاد آن گـل رخسـار بگـریم
بـیماری چشـمان تـو بـیمارترم کـرد
بـیمارم و بـر حـالت بـیمار بگـریم
گردون بودش در پی هر نوش چها نیش
یك بار کنم خـنده دو صـد بـار بگـریم
خوناب دلم موج بـرون مـی‌زند امشب
خواهم که نگریم مـن و نـاچار بگـریم
یاد لب و دنـدان تـو در گـریه‌ام افـزود
هم لعل و گـهر، هـم یـم زخّـار بگـریم
ابـرم مـدد از بـحر کـرم مـی‌طلبد بـاز
بـر روضـه‌گـه احـمد مـختار بگـریم
«محوی» ز صفا موج زند آینه است دل
گر یك طپش آن‌جا طـپم و زار بگـریم
گردی ز طپیدن اگـر افـتاد بـه چشـمم
تـا حشـر سـزد گـوهر شـهوار بگـریم

(ن)

-١-

نقاب از رخ برافگن، محشری از جلوه برپا کن
جهانی صبر و هوش و عقل از یك عشوه یغما کن
به سوی در قفا افتادگانت یك نگه بنگر
به چشم مست خود شور قیامت را تماشا کن
پری‌وار از شکنج زلف شبرنگت رخی بنما
به یك دم اهل عالم جمله را مفتون و شیدا کن
ز صحرا گردی بیهوده‌اش کاری نمی‌آید
بگو مجنون ما را رو به سوی حی لیلی کن
اگر انس است اگر جن، جملگی بی‌دام اسیر استند
دگر حور و ملك را بسته‌ی زلف چلیپا کن
پس از کوری ترا دل سیر دیدن آرزو دارد
برا از دل به‌جای مردمك در دیده‌ام جا کن
هوای «جنة‌المأوی» اگر داری به سر ای دل
به راهش خاك شو در جنت کویش تو مأوا کن
بمیر از عشق لعلش، خاك گرد و در لباسی گرد
به بالا رو سوی گردون و نازی بر مسیحا کن
همیشه «محویا» ترك تو دارد در نظر دنیا
تو پیش از وی بیا، گر پیشبینی، ترك دنیا کن

-٢-

کس نشد در عشق، گفتم، این چنین شیدا که من
گفت دیدی هیچ معشوقی چنین رعنا که من
گفت قیس از کم دل آید پی به آن حسنی برد
بس کسی دیده است لیلی را نه آن لیلی که من

تا قیامت همچو من نرگس فروش حیرت است
یك نگه هرکس بدید آن نرگس شهلا که من
بر لبم طوفان آه و دیده‌ام دریای خون
کس مبیناد ای خدا این ماجراها را که من
آب بر رخ، تاب در دل تا به محشر باشدش
هرکه دیده است آب و تاب آن رخ زیبا که من
نیم نازش کرد یغما دین و دل یارب مباد
کس بدین‌گونه اسیر عشق این ترسا که من
بر سر میدان به کف شمشیر ناز آمد بگفت
عاشق سرباز خواهم «محوی»ش گفتا که من

-۳-

در فنون ترکتازی، ترك ما ماهر چنین
بود کرد از یك نگه تاراج عقل و صبر و دین
عیب همدم را چو آینه بجز در خود مبین
باش گر صافی دلی بینا و نابینا چنین
سوختی از بهر دنیا هم ترا دنیا بسوخت
آتش بال و پر پروانه بود از انگبین
روز روشن را به چشم عاشقان شب ساختی
تا برآشفتی بر این رخسار زلف عنبرین
بی‌حجاب کفش تا بوسید زیر پای تو
دعوی سر بر فلك سودن به سر دارد زمین
آفتاب صبح محشر کرد از مشرق طلوع
یا تو دستی را برون آورده‌ی از آستین
یار با شمشیر نازم کشت و بگذشت و گذاشت
بسمل ما را بدیده یك نگاه واپسین

خــط مشکــینش بگـرد روی گـلناری نگـر
استـیلای لشکـر زنگـی تـو بـر افـرنگ بـین
سرفراز سـجده گشـتن تـاج فـرق مـا نگشت
نــقش و نــام آسـتانش را نـوشتم بـر جـبین
برکش ای دل همچو بلبل نالەی «وا حســرتا!»
شد چو گل دلدار و همچون لاله داغش دلنشین
سـرنگونی آنـقدر بـر حـال مـن کـرد استـیلا
«محویا» گـردید نـام مـن نگـون انـدر نگـین

(و)

-١-

به من روزی نماید سر و سیم انـدام مـهر و رو
که جانم در سراغ تن چو قمری بر زنـد کـوکو
ز سیر سرو جوی باغ بس کن ای تـذرو جـان
برخ از اشك يك جوی کش و يك سرو دلجو جو
نسیم این صبحدم باشد حیاتافزا تو مـیگویی
ز زلف عنبرینی هست با این بار خوشبو بـو[١]
بدین ما بهشت اصل نـبود جـز بـهشت وصـل
بدل حاشا بخواهم حور و جنت خواهم از تو تو
بگوش هوش این «قوا أنفس» از مرغ سحر بشنو
خروس عرش بر فوج ملك هـم مـیزند قـوقو
نگردی تا چو قطره محو در دریای عشق دوست
محال است اتحادت تا ابـد يك يك بـود دو دو

-١-

(١) باشد (ن): آید.

به یك جلوه نمودی واله و دیوانه «مـحوی» را
روا باشد نمایی گر بـوی بـاز ای پـری رو، رو

(ه)

-١-

....
....(١)

چه شد خیمه زد دود آهم به چرخ
شــه عشــقم و بــایدم بـارگاه
سرافگنده باشم گـر از بـیم سـر
به جـز سـایه‌ی تـیغت آرم پـناه
لبالب شد از غم درونـم چـنانك
نــمی‌یابد از دل بـه لب نـاله راه
مــرا کــرد رو زرد اظــهار درد
که بادا رخ اشك سـرخـم سـیاه
جدا زو زیم این گنه پیش دوست
تو ای شومی بخت عذرم بـخواه
زخود وارهیدن محال ای دریـغ
که شد عمر در بت‌پـرستی تـباه
طلاکن مس قـلب اگـر مـردمی
چــنینم دهـد پـند مـردم گـیاه
درا در دل تنگ «مـحوی» دمـی
چو تو یوسفی باید افتی به چـاه

-١-

(١) جای این یك بیت در نسخه اصلی خالی گذاشته شده است.

-٢-

از دور بـــر جـــنازه‌ام افگـن یکـی نگـاه
پــاکــم نـما بـیك نـظر پـاکت از گـناه
ای دل بـروی زرد هـمه اشك سـرخ ریـز
خواهی گـرت سـفید شـود نـامه‌ی سـیاه
امروز جـبهه سـای بـه خـاك شکسـتگی
فـــردا بـــه اوج فـــخر بـرا بـرشکن کـلاه
بــاشد مــلازم تب عشـــق آه دردنـــاك
احـــوال عـاشقان تـو بـاشد چـنین تـباه
فریاد ازین جفا که دو بالا است جـور تـو
بـــیداد مـــی‌کنی و بـــرنجی ز دادخـــواه
یك آهنین حصار زهـی آفت است عشـق
از مـــرگ هـــم بـــبارگهش مـی‌برم پـناه
یـــار آمـد و زنـاله‌ام آزرده گشت و رفت
تأثـــیر را ز نـــاله هـــمین دیـــده‌ایـــم آه
«محوی» چه سود، زر ننمودی مس وجود
حیف آیدم تـو مـردم و مـردم گـیا، گـیاه
پس دست زن به دامن شاهی که بـنده‌اش
بس بـــنده را بـــنیم نـظر کـرده‌انـد شـاه
خاك رهش به پاش بسر تاج شـاهی است
راهش به سـوی کـعبه‌ی مـقصود شـاهراه
بر روح و بر ضـریح وی از بـارگاه قـدس
پـــیوسته دار نـــور فـــیوضات یـــا اله!

-٣-

بــه عــالم گــر نـمودی نـاروا خـود را «لوجـه الله»
روا باشد کـه خـوانـند آن دمت شـیدا «لوجـه الله»
گــذشتن از دو عــالم کــار پــای هـمت است و بس
ز دنــیا بــهر عــقبی گــذر از عـقبی «لوجـه الله»
مــبادا زنــده گــردم بــاز از مــرگم نــپرسیدی
پس از مــردن، گــذری بـر مـزار مـا «لوجـه الله»
شــهان را عــار نــاید از نــوازش بــینوایــان را
چو خور بـر مـا بـتاب از اوج اسـتغنا «لوجـه الله»
نــمودی گــریه‌ها ای شـیخ از بـهر رضـای خـلق
بر احوال خـودت هـم خـنده‌ای فـرما «لوجـه الله»
از این پس می‌پرستی پیش گیر، این خودپرستی بس
دو روزی مـانده زاهـد بگـذر از دنـیا «لوجـه الله»
بــما ظــلمت گــرفتاران هـجر ای آفـتاب حسـن
بــرون آ از حــجاب و طــلعتی بـنما «لوجـه الله»
ز هر زخمت گشود از هر دلی یك چشـمه‌ی خـونی
ز رحمت هم تو چشمی سوی ما بگشا «لوجـه الله»
بــهر یك بسـملی عـیدانـه دادی جـامه‌ی رنگـین
به «محوی» هم زتیغت خـلعتی بـخشا «لوجـه الله»

-٤-

کتانم داد و بـیدادش بـجایی کـی رسـد بـا مـه
ز صد جا گرچه بر تن چاك چاك امشب کند جامه
به پیش آن شه خـوبان اگـر از مـاجرای شـوق
نــویسم ســرگذشتی نـامه‌ام مـاند بـه شـهنامه

به آتش در نمی‌تازد سمندروار هر مرغی
ز تحریر شکایت نامه‌ام رم می‌کند خامه
نگاهت دلربا و جلوه دلبر، کاکلت دلکش
بنازم در فنون دلبری گشتی تو علامه
قیامت را به پا کرد از قیامت قامت رعنا
نهی گامی بره برپا کنی صد گونه هنگامه
تن سیمینت ار یکبار بیند بس عجب نبود
ز خجلت باز پس گردد به کام کرم بادامه
ثبات از دهر کم جو چون وفا از روسپی «محوی»
شده شب یار تو، فردا به دیگر خانه مادامه

(ی)

-۱-

گم شود نامت شنیدستم که نام پاك من
از سر ناپاکی دل بر زبان آورده‌ای
هی بهوش آ خویشتن گم کرده‌ای روباه پیر
حمله زین رو بر سر شیر ژیان آورده‌ای
در شگفتم من از این سودا که تو یك مشت خس
با چه رو رو بر کُه آتش‌فشان آورده‌ای(۱)

-۲-

کس نمی‌پرسد ز لاله، داغدار کیستی
یا ز نرگس خیره‌چشم، انتظار کیستی

-۱-
(۱) از این قصیده فقط این سه بیت به دست افتاده است.

از صبا یك پرسشی کن کین همه شام و سحر
بی‌قرار از بوی زلف مشکبار کیستی
عالمی دل خسته بیمار تواند ای چشم یار
از تو حیرانیم ما بیماروار کیستی
در هوایت شد روان از هر کناری جوی خون
ای زعالم برکنار اندر کنار کیستی
در تمنایت بسیم آواره از یار و دیار
آخر ای از جملگی بیگانه، یار کیستی
عالمی بهر نثار خاکپایت جان و دل
بر کف استاده تو خواهان نثار کیستی
آب‌داده تیغ می‌آیی سوی خونین‌دلان
از ترحم آبیار غنچه‌زار کیستی
از دم تیغ حسد بسمل بود عنقا بقاف
گر خبر گیرد تو ای «محوی» شکار کیستی
بعد مردن از «غبارت» می‌دمد «بوی عبیر»
آن زمان دانسته گردد خاکسار کیستی(١)

ـ٣ـ

محبت یك قلم باشد نیاز و محنت و دردی
نباشد مرد میدان بلا هر نازپروردی
به آه سرد بی‌تاثیر خویشم دل همی سوزد
به شهر ما درآ خود تا ببینی آتش سردی

ـ٢ـ

(١) محوی این غزل را به مناسبت وفات مرحوم علامه شیخ عبدالقادر سنندجی شارح «تهذیب‌الکلام» فرموده‌اند که تاریخ وفاتش سال ١٣٠٣ هجری قمری است و ماده تاریخش را در کلمه‌ی «غبارت» که به حساب ابجد ١٦٠٣ می‌شود منهای جمله‌ی «بوی عبیر» که آن هم به حساب مذکور ١٣٠٠ است، می‌توان یافت.

نثار خاك راهت را بـجز يك ذرّه جـانم نـيست
جز اين پای ملخ زين مور مـی‌نايد ره آوردی
شرفياب نظر از چشم مستش كم كسـی بـاشد
مگر آن‌كس كه دارد اشك سرخی بر رخ زردی
ندارد حـور تـاب تـاب آتش نگـذری زنـهار
به خاك كشتگان شوق و بر پـايت فـتد گـردی
مـيان نـامه‌ام مـحض تـهی نـابودن نـامه
فـرستادی بـرای سـينه داغـی، بـهر دل دردی
چو مشاطه به بالای دو چشمش آن دو مصرع ديد
بگفت از دفتر «محوی» مگر دزديده‌ی فـردی

-۴-

نگـارم تـيغ ابـرو داده آب از سـرمه‌ی نـازی
كه با اين صد دهن زخـم از دلم بـرنايد آوازی
مگـر آهـم مـددكاری نـمايد ورنـه گـرد مـن
كجا تا گرد سر گـرديدنی سـروی سـرافـرازی
ز حـسرت تا جدا از بزم وصل افتاده‌ام چون نی
بـه كـنج نـامرادی نـبودم جـز نـاله دمسـازی
ز گريه آب پاشم بر سر كـويش كـه مـی‌ترسم
ز گردم سر زند زان كـو بـه بـال بـاد پـروازی
به سير خاطر خـونينم آمـد آن نگـار و گـفت
نمی‌بينم در ايـن‌جا دل مگـر يك گـلشن رازی
چو روزی غمزه‌ی خـونريز او رو بـر دلی آرد
قضا گـويد كـه مـهمان كـبوتر مـی‌شود بـازی
نياز سوختن در انـتظارم داشـته عـمری است
كی امدادی نـمايد پـرتوی از جـلوه‌ی نـازی

ز طنز شیخ و طعن ناصحم آگه نگـردد هـوش
چنانم واله بنموده است عشـق شـوخ طـنازی
به مشتاقان زخم دلنشینش مـژده ده «مـحوی»
نگـــارم تـیغ ابـرو داده آب از سـرمه‌ی نـازی

-٥-

خلیل از بت شکستن در نظر می‌داشت اشکالی
اگـــر آذر تـراشـیدی بـه شکـل یـار تـمثالی
جگر خـط دم تـیغش بـود پـیرایـه دل را داغ
ز حـسنش کم ندانی عشق هم دارد خط و خالی
بـــر اقـلیم بـیابان غـم لیـلا کـه یـابد دست؟
مگر شاهنشه عشقی، چو مجنون صاحب اقبالی
نشسته تا پرش هر تیر در دل دید چون، گـفتا
به صحرای فنا پر زن تو چون داری پر و بـالی
همین از سوختن وز زاری آبادست دیر عشـق
به بلبل گفت پروانـه، ز مـن خـالی زتـو قـالی
به کنج بـی‌کسی از خـاطر هـرکس فـرامـوشم
مگر دردی، بلایی، گـاه گـاهم پـرسد احـوالی
ندارم هیچ از خود چشم سر برداشتن تا حشـر
منم «محوی» چو نقش پا به پای عجز پـامالی

-٦-

دهـــــن نـــمای شـــرفیاب گـــوهرافشـــانی
نـــــفس‌گشای بـــــه وصـــف امـــام ربـــانی
عـــــلوّ مـــرتبه‌اش زیـــن دقـــیقه دریـــابید
کـــه نـــامور شـــده شـخصش بـه نـام ربـانی

بـود مـجدد الف او، سـتایمش مـن هـم
هـزار بـار بـه عـالی مـقام ربـانی
نـبرده پـی بـه خـدا هـیچ «عـارف بـالله»
چـو او بـه کشـف رمـوز کـلام ربـانی
فـرود آمـده گـفت آن کـه دیـد عـرفانش
هـمیشه بـر دل ایـن شـه پـیام ربـانی
بـه بـال «سـیر الی الله» مـخلصش پـر زن
مـپرس حـال گـرفتار دام ربـانی
بـر احـمد عـربی بـارد و بـر ایـن احـمد
ز ابـر فـضل هـمیشه سـلام ربـانی
بـه نسـبتش بگـزا «مـحوی» ار بـه سـر داری
هـوای بـاده کشـیدن ز جـام ربـانی
بـه فـیضها بـرسی گـر شـوی ز یـاری بـخت
تـو فـیض یـاب ز لطـف امـام ربـانی

تقریظ شرح مثنوی
تألیف والی عابدین

«جامی» آن از جام عشق دوست مست
«مـثنوی» را ایـن چـنین بسـتوده است
آن فـریدون جـهان مـعنوی
بس بـود بـرهان ذاتش مـثنوی
من چه گویم وصـف آن عـالی جـناب
نـیست پـیغمبر ولی دارد کـتاب
وصـف مـولانا و وصـف مـثنوی
هـم ز جـامی هـم ز عـامی بشـنوی

لیك ای یـاران ز «مـحوی» بشـنوید
شـمه‌ای از وصـف ایـن شـرح جـدید
انـدكی وصـافی ایـن شـرح نـو
بـر كـتاب مـثنوی از مـن شـنو
شـرح والی عـابدین پـاشای راد
آن مـدار حكـمت و فـضل و رشـاد
«جـاء شـرحاً مـوضحاً مُستكشِفا»
«فـیه للـمرضی مِـن الجـهلِ الشّـفا»
وافـی حـل عـبارات مـتون
كـاشف سـر اشـارات بـطون
سـر تـوحید وجـود از وی جـلی
آشكـار از وی مـقام هـر ولی
كشـف هـر اسـرار و احـوالی در او
حـل هـر اغـلاق و اشكـالی در او
پـرده از روی تـعینهای پـنج
بـر گـرفته چـون طـلسم از روی گـنج
مـثنوی را گـرچـه بـاشد بس شـروح
لیك آن‌هـا را شـبح دان، ایـنش روح
شارحان پـیش ازیـن گـر پـیش ازیـن
یك نـظر دیـدندی ایـن شـرح گـزین
شـرح خـود را پس‌تـر افگـندند یـا
رو بـاین شـرح پسـین كـردند یـا
از مـحقی وز خـوش استعدادیش
حـقی اول حـق بـه جـانب دادیش
كاشفی «احسـنت» یـا كشـاف خـوان
لب گشـادی در ثـنا و وصـف آن

شمعی از وی شمع فهم افروختی
سودی از وی سودها اندوختی
هر که دید این شرح زیبا و شگفت
آفرین بر شارح و بر شرح گفت
هر که جوید علم فتح‌الباب دین
گو بجو یابی ز شرح عابدین
ای خدا این شارح والا تبار
از همه گونه عوارض دور دار

قطعه‌ها

-۱-

ای بسته کمر به قصد قتل سر ما
امر تو بود مطاع و حکم تو روا
آورده‌ام اینك سر خود ماه رخا
آخر تو بفرما و بکش تیغ و بیا(۱)

***

-۲-

فرستادی ز روی التفاتم سرو را یك سیب
که از بویش تو گویی عنبر و مشکم بود در جیب
مگر سیب بهشتی بود کز بوی دلاویزش
دل و جانم رهایی یافتند از محنت و آسیب

***

-۱-

(۱) سه حرف اخیر هر کدام از مصرع‌های این قطعه، از پس به پیش، سه حرف اول مصرع بعدی را از پیس به پس تشکیل می‌دهند.

-۳-

رزق را روزی رسان پر می‌دهد
بی‌مگس هرگز نباشد عنکبوت
بی‌توکل آن کـه حـیله مـی‌تند
عنکبوت‌آسا برای جلب قـوت

***

-۴-

شهنشاهی غلام و بـندگی کـردن بکـرد ایـجاد
ز ایـزد آفـرین بـی‌حد و مـرز بـر پـیمبر بـاد
اگر بر باد رانی تخت چون جم روزها، یك روز
ز یك گردش فلك چون گرد تختت میدهد بر باد

***

-۵-

ز نور عشق تا هوشم بدل، جوشم به سر بـاشد
رجـــا از بـارگاه ذوالجـلالم ایـن قـدر بـاشد
که این سـالار دولت شـه مـظفر زاده هـمواره
سپه‌سالار حشـمت قـرةالعـین ظـفر بـاشد[۱]

***

-۶-

«عـــالمی خـــواهـــم ازیـــن عـــالم بـــدر»
عـــنصر وی خـــاك بـــاشد ســـر بـــه ســـر

-۵-

(۱) گمان می‌رود که محوی این قطعه را در ستودن محمدعلی شاه قاجار سروده است.

وز بـــن هـــر مـــویی دســتی رویــدم
«تـا بـه کـام خـود کـنم خـاکـی بـه سـر»(۱)

***

-۷-

«بـرگ درخـتان سـبز در نـظر هـوشیار»
از چـــمن فـــهم رمـز بـار گـل آرد بـبار
هر گل ازان یك کتیب بار ورق‌ها به جیب
«هر ورقی دفتریست معرفت کـردگار»(۱)

-۸-

تا سر و دست است بکار ای جوان
بندگی وجـود و عـطا پـیش گـیر
سر چو سجودش نبود سفچه خوان
کف چو جودش نبود کـفچه گـیر

***

-۹-

چون شجاع‌المـلك دیـدم بـا جـنابت در نـزاع
می‌شنیدم دولت و ملکش که می‌گفت «الوداع»
گر شـجاع‌المـلك از قـهرت بـیازارد چـه غـم
کـز سـر لطـف و کـرم بـنوازدت شـاه شـجاع

***

-۶-
(۱) مصرع اول و چهارم از مولانا خالد نقشبندی است.
-۷-
(۱) مصرع اول و چهارم از سعدی شیرازی است.

- ١٠ -

«بین‌الدّول» چو رو سیه رو زرد شد به جنگ
شخص قضا بـه گـوش قـدر گـفت بـی‌درنگ:
اعــجاز ســرخ رویــی دیـن مـحمدی است
بعد از سیاهی این کـه دگـرگونه است رنگ[1]

***

- ١١ -

از افــق دیـدم بـرآمـد بـدر در شکـل هـلال
خوش جوابی داد چون کردم ز احوالش سـؤال
آفتاب روی رحمت عکس را چـون وا گـرفت
کیست گوید کاملم یا کی بـه کـار آیـد کـمال

***

- ١٢ -

بــا صــد قــصور بــاز طــلبکارت آمــدم
کــم مــایه‌ام بــه رحــمت بسـیارت آمـدم
از غــافر و غــفور گــذشته‌ست کــار مــن
بــارم گــنه بــه حـضرت غـفارت آمـدم[1]

***

- ١٠ -

(١) محوی رباعی بالا را به طور زیر هم گفته است:

«بین‌الدّول» چو روسیه رو زرد شد زجنگ
شخص قضا به گوش قدر داد ایـن نـوید
اعجاز سرخ رویـی دیـن مـحمدی است
بعد از سیاهی این که دگر رنگ شد پدید

- ١٢ -

(١) این رباعی با کمی تغییر در قصیده‌ی یکم حرف (م) هم هست.

ـ ۱۳ ـ

در قافله‌ای که اوست دانـم نـرسم
بر شهد وصـالش نـنشیند مگسـم
با این همه از سعی نشـاید آسـود
این بس که رسد زدور بانگ جرسم

❊❊❊

ـ ۱۴ ـ

جـایی کـه بـود جـلوه‌گـه‌ی نـیر اعـظم
انجم ز شب افروزی خویشش چه زند دم
تو مهر جهان‌تابی و من هم چو سها، چون
من لاف زنم بـا چـو تـویی نـور مـجسم

❊❊❊

ـ ۱۵ ـ

دو بیتی را نمودم بهر این شهزاده مـن تـنظیم
ندیدم در جواب او نه یك هدیه نه یك تعظیم
مگر این است تا حال این سپه‌سالار محبوبان
به پیشش بیشتر از شعر گشته هدیه‌ها تقدیم

❊❊❊

ـ ۱۶ ـ

آفریده تا جهان اندوه و شادی آفرین
مار با هر گنج بوده، خار با هر گل قرین
نخوت سادات و استکبار ابنای عرب
مار و خار و گنج اسلام و گل دین مبین

❊❊❊

-١٧-

در خـــرمن کـــائنات کـــردیم نگـــاه
چندان که به خوشه خوشه‌اش بردم راه
دیدیم به کُـنه کـار چـون پـی بـردیم
یك دانه محبت است و باقی همه کاه[(١)]

***

-١٨-

یك پـــــند بـــــی‌مناسبه و پـــــر مـــــناسبه
از مـــن بـــبر بـــه خـــدمت اهـــل مـــحاسبه
امـــروز مـــی‌کنید بـــغش آن‌چـــه مـــی‌کنید
فـــردا چـــه مـــی‌کنید ز هـــول مـــحاسبه

***

-١٩-

ای دل عـــرفا جـــمله نـــجوم‌انـــد، بـــود مـه
«شـــیخ احـمد سـرهند» کـه حـق قـدّس‌سره
دریـــا دل او خـــوانـــی و زنـــهار نـــخوانـی
ســـردفتر اربـــاب مـــعانی بـــجز آن شـــه[(١)]

***

-١٧-

(١) محوی قطعه‌ی بالا را به طور زیر هم تضمین نموده است:

در کسب نـظر عـمر نـمودیم تـباه
در خـــرمن کـائنات کـردیم نگـاه
چون نیك نظر نموده شـد فـهمیدیم
یك دانه محبت است و باقی همه کاه

-١٩-

(١) این رباعی معما است به اسم «امام ربانی».

-۲۰-

در جـــنت ســـرای لطـف بـر عــالم چـو بگشــادی
به «محوی» تحفه‌ی خوش رنگ و بو سیبی فرستادی
ز رنگش دیده شد روشن، ز بویش جان و دل گلشن
«جزاك اللّه خیراً» قـوت چشـم و جـان و دل دادی

***

تخمیس دو بیت مـثنوی

دوری از این شهر و این قوم عنود
خواستم لیکن قضا با صد قـیود
در «ســلیمانیه» پــیوندم نـمود
«احمدم درمانده در دست جهود»
«صالحم افتاده در حبس ثـمود»

پس همان به هر دم آری «محویا»
رو بـــه ســوی بــارگاه کـبریا
با دو صد زاری از این شه خواهیا
«ای کرامت بـخش جـان اولیـا»
«یا بکش، یا باز خوانم، گو: بیا»

***

تخمیس دو بیت سعدی شیرازی

ای مـبرّا وجـودت از هـمه ریب
در کـمال ظـهور ذات تـو غـیب

پاك کن بنده را ز نقص و ز عیب
«ای کریمی که از خزانه‌ی غیب»
«گبر و ترسا وظـیفه‌خور داری»

***

شـــد مـحمد ز رحــمتت مـعلوم
گشت «لا تــقنطوا» ازو مـفهوم
شــده نـامم بـه نـام او مـوسوم
«دوستان را کجا کـنی مـحروم»
«تو که بـا دشـمنان نـظر داری»

***

فردها

-۱-

حاجت چو روا می‌نشود ز اهل کرامات
من بعد ز رندان طلبم طـی مـقامات(۱)

***

-۲-

تــا آن بت مــه پــاره زرخ پــرده بــرانــداخت
خجلت عرق از چهره‌ی خــورشید روان ســاخت(۱)

***

-۱-

(۱) محوی این فرد را برای یکی از دوستان خودش نوشته، کتاب «مقامات حریری» را از او خواسته.

-۲-

(۱) این فرد معما است به اسم «رشید».

-۳-

ز چشم اشکبارم هر طرف در خون دل باید
در آن میدان که نام سرخ‌پوشم در میان آید[۱]

***

-۴-

چو نقش پا به حال چشم پر امید من بنگر
تو بگزار ای صنم این نخوت و یك ره برو بگذر[۱]

***

-۵-

چرا سربسته ماند قصه‌ی دل
کنم آغاز و انجامش چو بلبل[۱]

***

-۶-

ای بیرون از وهم و قیل و قال من
خاك بر فرق من و امثال من[۱]

***

-۳-

(۱) این فرد معما است به اسم «محمد».

-۴-

(۱) این فرد معما است به اسم «محمد امین».

-۵-

(۱) این فرد معما است به اسم «سید حسن».

-۶-

(۱) این فرد تحریف یك بیت مثنوی است. بیت مثنوی این است:
ای بیرون از وهم و قال و قیل من
خاك بر فرق من و تمثیل من

-٧-

هر دم آرم لب ساقی به خیال
بر لبم باده بود می‌گویی[1]

-٧-

(١) این فرد معما است به اسم «سلیم».

پاشبەند

-١-

پاش لێبوونەوە لە چاپی بەشی کوردی ئەم دیوانە، لە نێوان پەڕەکانی لێکۆڵینەوە پاکنووس نەکراوەکەی باوکمدا لەسەر ئەم دیوانە پارچە قاقەزێکم دی یەکێك بـۆی ناردبوو ئەم سێ بەیتەی تیا نووسرابووەوە:

که دولبەر لێوی لەعل و ماهی روخساری هووەیدا بێ
دەبێ سەرگەشتە بێ بولبول، مەسیحا رەنگی سەودا بێ

ئەوا گوڵ وەختی رۆیـنیە، دەبـێ شـیوەن بکـا بـولبول
ئەمە سەرمەشقە، هەر عەیشێ سەرەنجامی دەبێ وا بێ

نەوەك بشکێ بە دەم بێگانەوە، «مەحوی» سەد ئامانت
کە ناوی ئاشنا هەرگەوهەری دورجـی مـوعەمما بـێ

نووسرابوویش کە ئەم سێ بەیتە بەیتی یـەکـەم و شـەشەم و حـەوتەمی پـارچـە شیعرێکن. کە لەمبارەوە لە باوکمم پرسی وتی هیچم لەیاد نیە. نامەیەکم بۆ مامۆستا شێخ موحەممەدی مەحوی نووسی و داوام لێ کرد چی لە بابەتی ئەم سـێ بـەیتەوە دەزانێ بۆم بنووسێ. ئەویش نوسخەیەکـی‌تری ئـەو سـێ بـەیتەی بـە خـەتی خـوا لێخۆشبوو مامۆستا مەلا ئەسعەدی مەحوی بۆ ناردم لەپـاڵ بـەیتی یـەکـەمدا تـیا نووسرابوو: موعەمما بە ئیسمی «الله» و لەپاڵ بەیتی شەشەمیدا نووسرابوو: موعەمما بە ئیسمی «علی» و لەپاڵ بەیتی حەوتەمیدا نووسرابوو موعەمما بە ئیسمی «یاری» واتە

یاری مەحوی... خۆیشی. واتە مامۆستا شێخ موحەممەد. نامەیەکی بۆ نووسیم تیا نووسیبوو: «رۆژێ چوومە خانەقای خۆمان بۆ دیدەنی حاجی مەلا ئەسعەدی ئامۆزام لەکاتی قسەکردنا پارچەیەك قاقەزکە ئەو سێ بەیتەی لێ نووسرابوو دایە دەستم و وتی ئەم بەیتانەم لە مەرحوومی حاجی مەلا عەزیزی بالیکدەریی بیستووە و بەیتەکانیش حەوتن. ئەنجا من خۆم لەبیرم نەماوە حاجی مەلا ئەسعەد لەبارەی چوار بەیتەکەی کە نەینووسیونەوە چی وت. یان وتی هەر ئەو سێ بەیتەم لە حاجی مەلا عەزیز بیستووە، یان وتی خۆم لەبیرم نەماوە... هەروەها وتی ئەم پارچە شیعرە موعەممایە، بەیتی یەکەم بەناوی «الله»، دووهەم بە ناوی «محمد»، سێ و چوار و پێنج و شەش بە ناوی خولەفای راشیدین «ابوبكر و عمر و عثمان و علی». بەیتی حەوتەمیش بە ناوی یاریەوەیە، یەعنی یەکێك لە خۆشەویستانی مەحوی خۆی. ئەنجا ئەو خۆشەویستەی کێ بووە و چی بووە؟ نایزانین». هەروەها نووسیبووی: «من ئەو غەزەلەم نە لە دەستنووسەکانی مەحوی خۆی و نە لە دەستنووسەکانی باوکمدا نەدیوە و لە هیچ کەسێکیشم نەبیستووە. بەڵام ئەوەندە هەیە کە مەحوی زۆر شیعری هەیە کە لەلای ئێمە نیە و لە دەستنووسی لای ئەم و ئەودا دیومە و ئەوانەم لە دەستنووسەکەی خۆمدا نووسیوەتەوە».

لێکدانەوەی بەیتی یەکەم کە موعەممایە بە ناوی «الله»ەوە بەمجۆرەیە:

«لێو» واتە «قەراخ». قەراخی «لەعل»یش هەردوو «لام = ل»ەکەیەتی. «ماهی روخسار»یش «هێ = ه»یە چونکە «ه» خڕە وەك مانگ. سەرلێشێوانی «بولبول»یش ئەوەیە ببێ بە «هوزار» و، «هوزار» و «هەزار»یش بە رێنووسی فارسی ئامێزی کۆن وەك یەك دەنووسرێن. «هزار = هەزار»یش واتە «ئەلف» کە لەگەڵ پیتی «ئەلف = ا»دا وەك یەك دەنووسرێن. «مەسیحا»یش کە رەنگی «سەودا» بگرێ، واتە «زەرد» دەبێ. زەردیش نیشانەی «لاوازی»یشە. لاوازیش «ئەلف»ە واتە باریکییە وەك «ئەلف». وا بەمجۆرە پیتی «ئەلف» دووجار و پیتی «لام» دووجار و پیتی «هێ»مان جارێ دەسگیر بوو و ئەم تیپانەش تێکرا وشەی «الله»یان لێ پێك دێ.

دەشگونجێ وشەکە بەمجۆرە بدۆزینەوە:

«سەرگەشتە» بە عەرەبی پێی‌دەڵێن «آلە = ئالیە» کە «ئەلف = ا» و «لام = ل» و «هێ = ە»ی تێدایە. «بولبول»یش واتە «هوزار» کە لەگەڵ «هەزار» وەك یەك دەنووسران. «هەزار = ١٠٠٠»یش بە عەرەبی «ئەلف = الف»ە و «الف»ی ژمارەش لەگەڵ «الف»ی تیپ واتە «١» وەك یەك دەوترێن. سەرگەشتە بوونی ئەم «بولبول»ەیش کە لە ئەنجامدا بوو بە «١» ئەوەتە کە جێگای خۆی لێ گۆڕاوە و کەوتووەتە نێوان تیپەکانی «آلە»ەوە و بەمجۆرە «ئەلف = ا» و «لام = ل» و «ئەلف = ا» و «هێ = ە»مان دەسگیر دەبێ. لەمجۆرە لێکدانەوانەیشدا پیتی دەغمکراو و دەغمنەکراو هەر بە یەك تیپ دادەنرێن، کەواتە وا «الاە» بوو بە «الله».

لێکدانەوەی بەیتی شەشەمیش کە موعەممایە بە ناوی «علی»یەوە بەمجۆرەیە:

«رۆیشتنی گوڵ» دوایی هاتنیەتی. «دوایی هاتنیشی» وەرگرتنی دوا پیتیەتی کە «لام = ل»ەکەیەتی. ئەمەیش کە «سەرەنجامی هەموو [عەیش = عیش]ێکیش هەر وایە»، ئەوەتە کە هەمو «عیش»ێك دوایی دێ، واتە دواییەکەی کە «شین = ش»ەکەیەتی نامێنێ و «عەین = ع» و «یێ = ی»ەکەی دەمێنێتەوە. وا بەمجۆرە لە «لام = ل» و «عەین = ع» و «یێ = ی» وشەی «علی»مان پێك هێنا.

بەش بە حاڵی موعەممای بەیتی حەوتەمیش کە موعەممایە بە ناوی یارەکەی مەحوییەوە، لەبەرئەوە کە ناوی یارەکەمان لا دیار نیە و مەحوی خۆیشی ویستوویە زیاتری بشارێتەوە، لەوانەیە لێکدانەوەی بەمجۆرە بێ:

«یار» بە حیسابی حورووفی ئەبجەد دەکاتە «٢١١». «گەوهەر»یش بەشێوەی فارسی‌ئامێزی نووسینی جاران «واتە [گوهر]» دەکاتە «٢٣١». ئەگەر ناوی «گەوهەر» دەرکەوێ و بکەوێتە دەمی بێگانە، یەکەمجار کە دانی پیا دەنێن «گاف =گ»ەکەی دەشکێ و «وهر»ەکەی دەمێنێتەوە کە ئەویش وەك «یار» بە حیسابی حورووفی ئەبجەد دەکاتە «٢١١» و، وا دەردەکەوێ کە «یار»ی مەحوی «گەوهەر»ی ناو بووە.

***

- ٢ -

هەروا پاش لێبوونەوە لە چاپی بەشی کوردی ئەم دیوانە، نامەیەکم لە مامۆستا شێخ موحەممەدی مەحوییەوە بۆ هات تیا نووسیبوو ئەم بەیتەی خوارەوەی لەم رۆژانەدا لە مەلا رەسوول ناوێك بیست و ئەویش وتی لە مەلا حوسەینی مەرگەیی بیستووە کە گوایە هی مەحوییە:

من لە یەکدا یەك دەبینم، چل لە دوودا، دەه لە سێ
مەنهەجی عیشقی حەقیقی «نوون»ە پەنجای جێبەجێ

ئەم بەیتەیش موعەممایە بە ناوی «ئەمین = امین»ەوە و، لێکدانەوەکەیشی بەمجۆرەیە: لە سەرەتا و لە پلەی یەکەمدا «یەك» دەبینم کە «١»ی ژمارە وەك پیتی «ئەلف = ا» وایە. لە پلەی دووهەمیشدا «چل» دەبینم کە ژمارەی «٤٠» بە حیسابی حورووفی ئەبجەد دەکاتە پیتی «میم = م». لە پلەی سێهەمیشدا «دە» دەبینم کە ژمارەی «١٠»یش بە حیسابی حورووفی ئەبجەد دەکاتە پیتی «یێ = ی». رێبازی عیشقی راستەقینەیش چەمینەوەیە لە رێگای خۆشەویستیدا وەك پیتی «نوون = ن» کە بە حیسابی حورووفی ئەبجەد دەکاتە «٥٠» و دەبێتەوە بە «ن». ئا بەمجۆرە وشەی «امین» لە «ا» و «م» و «ی» و «ن» پێك دێ.

موحەممەدی مەلاکەریم

***

لەبارەی «مەحوی»یەوە نووسیویانە

تا ئێستا گەلێ لە شاعیر و نووسەر و رەخنەگرانی کورد، کەم یا زۆر، لەبارەی مەحوییەوە نووسیویانە. ئێمە، وەك لە دیوانەکەی «نالی»داکردمان، وای بەباش دەزانین لێرەیشدا باشترینی ئەو شیعر و نووسینانەی لەبارەی مەحوییەوە نووسراون، کۆیان بکەینەوە و بیانخەینە پاڵ ئەم دیوانە، بۆ ئەوەی هەرکەس کە دیوانەکە دەخوێنێتەوە، لە هەمانکاتدا بیشتوانێ قەدری مەحوی لای ئەدیبانی کورد و باری سەرنجی

ڕەخنەگرانی ئەدەب و جۆری هەڵسەنگاندنیان بۆ ئەم شاعیرە خاوەن بەهرەیەمان شارەزا و ئاگادار ببێ.(١)

سەرەتای ئەم بابەتە لە شاعیری پایەبڵند «ئەورەحمان بەگی سالم»ەوە دەست پێدەکەین کە بە «سالمی ساحێبقەران» ناوبانگی دەرکردووە. ئەم شاعیرە خاوەن بەهرەیە لە پارچە شیعرێکیدا بە شانازییەوە ناوی مەحوی هێناوە کە ئەو کاتە هێشتا نازناوی شیعری «مەشوی»(٢) بووە. ئەمە تێکستی پارچە شیعرەکەی سالمە:

لە عەرسەی ئەوجی عیشقت بازی دڵ هەڵسا لە دەورانا
بە بەرقی پوڕتەوی حوسنت پەڕی سووتا لە تەیرانا
لە ڕۆژی ئیمتیحانا دیم بەرابەر ڕوئیەتی مەعشووق
کەمەربەستەی هونەر هاتن بە پێتی عیشقبازانا
لەلایێ «نالی»و «مەشوی»، لەلایێ «سالم» و «کوردی»
لە هەنگامەی هونەر گەرمی تکاجۆ بوون لە «مەولانا»
لە مەیدانی بەلاغەتدا سواری مەرکەبی مەزموون
بە کوردی هەر یەکەتازی سوارێ بوو لە «بابان»ا

---

(١) بەشێکی زۆری کەرەستەی ئەم باسە مامۆستا شێخ موحەممەدی مەحوی خستیە بەردەستمان.

شایانی وتنە ئێمە لەبارەی شێوەی ڕێنووسەوە، نەبێ، هیچ جۆرە دەسکارییەکی تێکستی هیچکام لەم بابەتانەمان نەکردووە. هەر بەوجۆرەمان نووسیونەتەوە کە لە سەرچاوە بنجییەکانیاندا نووسرابوونەوە.

(٢) نووسەرانی مێژووی ئەدەبی کورد و ڕەخنەگرانی ئەدەب لە زمانی کوردیدا تا ئێستا کەسیان نەیانوتووە «مەشوی» و «مەحوی» دوو شاعیری جیان. ئەوەی باوە ئەوەتە «مەشوی» نازناوی پێشووی شیعری مەحوی بووە. لەگەڵ ئەوەشدا ئێمە پارچە شیعرێکی مەحویمان نە بە دەسنووس «و دیارە نە بە چاپیش» نەدیوە لەجیاتی «مەحوی» تیا نووسرابێ «مەشوی». وادیارە مەحوی خۆی کە وازی لە ناوی «مەشوی» هێناوە، هەر پارچە شیعرێکیشی بەو ناوەوە بووبێ گۆڕیبێتیە سەر «مەحوی».

کە «نالی» تەوسەنی تەبعی بە تەرزێ گەرمی جوستەن بوو
بە چەوگانی خیرەد گۆی دانشی دەرکرد لە مەیدانا
کە رەخشی تەبعی رامی هاتە سەر میقرازەکەی تەعلیم
ریکابی پای‌بۆسن «سالم» و «مەشوی» لە دەورانا

***

«مەلا موحەممەدی خاکی»یش کە شاعیرێکی تری سەدەی نۆزدەهەمە، لە قەسیدەیەکی درێژیدا کە ستایشی پێغەمبەری پێ کردووە «سەلامی خوای لێ بێ» و شوێن پێی «مەحوی»ی تیا هەڵگرتووە لە قەسیدەی «بەحری نوور»دا، بە چەند بەیتێك بە شان و باڵی «مەحوی»دا هەڵداوە و دەڵێ:

لە جارِ و خەرمەنی فەزڵ و کەماڵی «مەحوی»یا «خاکی»
خەریکی خاکەڕۆیە، گوڵ دەچێنێ دانە مۆرانە
نوعووتی ئەحمەدی فەرموو، نەمامی سەرمەدی هەڵناشت
منی «خاکی» کە رێم دایم لە دەوری باغەوانانە
سوروشك ئاو و، موژە پەرژین، ئومێدی دڵ چ غونچەی گوڵ
بە چاو، چاودێری وەك بولبول بکەم ئەم تەرزە باغانە
«تعالی الله» چ دیهقانە، جەزای غوفران و ریزوانە
سەمەر خۆر بین، خودا، ئێمەش لە سایەی ئەم نەمامانە!

***

شاعیری رۆشنبیری کورد «حاجی قادری کۆیی»یش لە پارچە شیعرێکیدا کە شانازی بە شاعیرە هەڵکەوتووەکانی کوردەوە تیا دەکا، ناوی مەحوی هێناوە کە لەودەمەدا هێشتا نازناوی شیعری هەر «مەشوی» بووە. حاجی قادر دەڵێ:

«سالم» و «مەشوی»، «شێخ رەزا» و «خەستە»
شاعیرن، هەر چواری بەرجەستە

***

شاعیری پایە بڵند «مەلا کاکە حەمەی ناری»یش کە بە «مەلا کاکە حەمەی بێلوو»یش بەناوبانگە، پارچە شیعرێکی لەسەر کێش و قافیەی ئەو دوو پارچە شیعرەی مەحوی وتووە کە سەرەتاکانیان ئەمەیە: «لە رۆژێ هەڵدرا ئەم کۆنە خەیمەی تانوپۆ شینە» و «لە سەیری خەستەخانەی عیشق، ئەوی سەوزەی کەوا شینە». ناری لەم پارچە شیعرە نایاب و سوارەیدا شیوەنی کۆچی دوایی مەحوی دەکات. لە دوا بەیتیشیەوە وا دیارە کەوا لەو سەردەمەدا بە نەخۆشی لە سلێمانی بووە. ئەمەش تێکستی تەواوی پارچە شیعرەکەی ناری:

لەبەر تیری موژەی بێ مروەتی ئەو شۆخە نەخشینە
لە هەرجێ دەنگی یا تەڵقینە، یا یاسینە، یا شینە

لە داخی خارە هەردەم شیوەنی بولبول بەسەر گوڵدا
لەسەر ئەو وەجهەیە شینم کە رووی موحتاجی تاشینە

بڕۆ زاهید کە دڵ نادەم بە وەعزی پووچ و ئەفسانە
نیشانەی سەفوەتی دڵ کەی بە ریش و خەرقە پۆشینە!

لە هەر وەقتێ بە موژدەی مەی، خرۆشی بەربەت و نەی بێ
بە ئەمری پیری مەیخانە زەمانی بادە نۆشینە

نە هەر مل لایقە دەستی بە سەربەستی لە گەردەن کەی
نە هەر سەر واجبی دەستەی گوڵ و سەرپۆش و پووشینە

یەکێ وا چاکە سەر بۆ ئەفسەری شاهانەیی کەچ کا
یەکێ موستەوجیبی بەرگی پەلاس و کۆنە پۆشینە

بوزورگی کەی بە فیکر و دانش و ئاداب و ئیدراکە!
مەعیشەت کەی بە سەعی و ئیهتیمام و کەسب و کۆشینە!

بە شوێنی مەحوییا نەزمم سەراسەر شینە بۆ مەرگی
لە ئەشعارم تەماشا کەن سەراپا ئاخری شینە

بە رووخۆشی کە فەرموویە ئـەبێ «نـاری» عـەیادەت کـەم
ئـەوا مـردم لە خـۆشیدا، لە خـۆشـی ئـەم نـەخۆشـینە...

***

سەیید ئەحمەدی نەقیبی زانا و شاعیری پایەبەرزیش، بەبۆنـەی کـۆچـی دوایـی مەحوییەوە ئەم پارچە شیعرەی لە لاواندنەوەیا وتووە[1]:

ئـەوا یـاران هـەموو رۆیـین، بـەبێ جـێ مـن بـەجێ مـاوم
دڵم رەش، رەنگ و روو زەرد و، سپی بوو، دیدەکەم، چاوم
شـەرابـی کـەئسی دنـیا وا دەمـاغ و کـەللەمی پـڕ کـرد
لەبـەر مـەستیو سستـی مـن هـەمیشە کـاس و تـاساوم
عـەجەب مـاوم کـەوا مـاوم لەبـەر سـۆز و بـڵێسـەی دڵ
لە سـایەی ئـاوی چـاوی خـۆمـەوە هـێشتا نـەسووتاوم
بـە نـاری حـیرسی دنـیا خـەرمەنی ئـەعمالی مـن سـووتا
لەبـەر کـوێری بـەسیرەت خـۆم نـەدیوە چـەندە شـێواوم
لەباتی بێتە عەرشی حەقق و جـێگـەی سـیرڕی سـوبحانی
دڵم بـتخانەیی ئـەغیارە بـۆ دنـیا کـە بـرژاوم
مەتاعی ئـابڕووم هـێنـد سـەوقی سـووقی نـامورادی کـرد
لە دووکـانی زەرەردا دەسـتە ئـەژنۆ لات و دامـاوم
بـەدەس شـەیتانەوە حـەیران و بـووم مـەلعەبەی سـوبیان
لە بـەحری قـەسوەتا کـەشتی شکـاو و غـەرق و خـنکاوم
بە رۆژم تـێ ئـەگـەن جـەمعێ، ئـەسەفمە چـونکی نـازانـن
لەبـەر حـەیلوولەتی ئـەرزی مـەعاسی مـانگی گـیراوم
بـە خـۆبـادانـی بـێهـوودەم ئـەوا مـەعلوومە نـادانـم
نـیە فـەهمم کـە تـۆزێ تـۆزم و چـەند قـەترەیێ ئـاوم

---

(١) دەستنووسی ئەم پارچە شیعرە، بە خـەتی شـاعیر خـۆی، ئـێستاش مـاوە و لای شـێخ رەئووفی کوڕی سەیید نووری نەقیبە.

بنازم بەم هەموو حیلمی خودایە و لوتفی پێغەمبەر
کە بەم زۆری گوناهە من بە روو وەك ئادەمی ماوم
ئەمیش نەوعە ریایێکە دەم و دڵ یەك نەبێ «ئەحمەد»
لە دیوانی ئەدەبدا بۆیە وا مەحوە قسە و ناوم

***

«شێخ ئەحمەدی شێخ غەنی»یش کە نازناوی شیعری «فەوزی» بووە، بەبۆنەی دەرچوونی دیوانەکەی «حەمدی»یەوە، چەند بەیتێکی وتووە بە شان و باڵی مەحویشیدا تیا هەڵداوە. شایانی وتنە فەوزی هەمیشە ئاواتەخوازی ئەوە بوو دیوانەکەی مەحوی بەشێوەیەکی جوان و بێ‌هەڵە لە چاپ بدرێ و پارچە شیعرێکی ستایشی بۆ دابنێ. بەڵام بەداخەوە نەژیا ئەو ئاواتەی بە چاوی خۆی ببینێ بێتە دی و لەگەڵ خۆیدا بردیە گۆڕ. ئەمەش تێکستی ئەو چەند بەیتەی فەوزی:

گەرچی «نالی» و «کوردی»و «سالم» لە دەوری «ماضی»یا
خاوەنی دیوانی عالی بوون لە شیعری کوردییا
گۆیی سەبقەت هەر لەناوا مابوو «مەحوی» پێی گەیشت
خستیەوە مەیدان بەجێی هێشتن لە عەسری «ثانی»یا
دایە بەر چەوگانی تەشبیە و بەلاغەت، رای فران
ئەو بەیان و ئیستیعارەی وا لە شیعری «حەمدی»یا

***

«عەلی کەمال باپیر ئاغا»ی شاعیریش ئەم دوو پارچە شیعرەی بۆ مەحوی وتووە:

پارچەی یەکەم:

گەهێ مەخموور و سەرخۆشم بە نەشئەی دیدەکەی مەستی
گەهێ دڵ لەت ئەکا شمشێری ئەبرۆی تیژی پەیوەستی
لەکاتی پیرییا گەر حەز لە باڵای یار بکەم حەقمە
کە چونکە پیاوی پیر دایم عەسا پێویستە بۆ دەستی

لە گــۆڕی پـاکـتا سـەر دەربـهێنـە حـەزرەتی «مـەحـوی»!
بزانە چی بە سەرهات کـوردەواری و شـیعر و هـەڵبـەستی
لەنــاو بـاغچەی ئـەدەبدا تـا ئـەبەد نـابینی تـۆ یـەك گـوڵ
کە لایـق بـێ بـە دەسـتی یـار و بـیدەیتێ بـە سـەربەستیی
تەوافی کەعبەیی بەردەرکی یار نـاکـرێ بـە مـانگ و سـاڵ
ئـەبێ دەسـتەو نـەزەر تــا مـاوی تـۆ ئـازانـە راوەسـتی

پارچەی دووهەم کە چوار خشتەکییەکە:
چونکە بەندەی حەزرەتی «مەحوی»م و شاگردیئەوم
وائـەزانـم «واریسـی» تـەختی شـەهی کـەیخوسرەوم
داخــەکـەم ئـەولادەکـانی دەرحـەقی مـن بـێوەفـان
وائـەزانـن بـەندە مـردووم یـاخۆ سـەرمەستی خـەوم

***

«ئەحمەد بەگی فەتاح بەگی ساحێبقەران»یش کە نازناوی شیعری «حەمدی» بووە لەم چوار خشتەکییەیدا بە شان و باڵی مەحویدا هەڵداوە:
خەرمانی لەفزی کوردی، «کوردی» کە کردی پێوان
«نــالی» کــە نــاڵی کــاسەیێکـی دابـەویش لێوان
تاراجی کرد کە «مەحوی ئەفەندی» بە لوتفی خۆی
عوشریشی دا بە «حەمدی» وتـی بـیبەرە دیـوان[1]

***

(١) ئەم چوار خشتەکییەمان لە نوسخە لەچاپ دراوەکەی «دیوانی حەمدی» وەرگرتووە کـە لە ١٩٥٧دا لەلایەن «کـتێبـخانەی گـەلاوێژ»ی سـلێمـانییەوە لەچـاپ دراوە و د، مـەعرووف خەزنەدار پێشەکی بۆ نووسیوە. لەنگی چوارخشتەکییەکە ئاشکرایە. بەداخەوە لەبەر نەبوونی نوسخەیەکی تر لەبەردەستماندا بۆمان راست نەکرایەوە.

«گۆران»ی نەمریش لە پارچە شیعری «بە ڕێگادا... بەرەو کۆنفرانس»، کە لە یەکێ لە شەونشینییەکانی کۆنگرەی دووهەمی مامۆستایانی کورددا لە شەقلاوە خوێندیەوە لە هاوینی ١٩٦٠دا، بەمجۆرە ناوی مەحوی هێناوە:

ئـەگـەر دوێـنـێ مـامۆسـتاکـان ... یـەك سـولْتـانیان پـێ ئـەگـەیان
ئـەمڕۆ ئـەبێ مـامۆسـتای کـورد ... دانـیـشێ و بـە ڕاوێژی ورد
ڕێگـای پـێگـەیاندن دانـێ: ... بـۆ مـلیۆنـان، نـەك سـولْتـانێ!
لە بێشکـەی بـن هـەر سێبـەرێ ... سـبەی ئـەگـەر بـێتـە دەرێ:
خـانزادێ، سـەلاحەددینێ، ... کـاکـە مـەمێ، خـاتو زیـنێ...
ئـەوسا بـەستەی بـێخـەمیمان ... چ هـی پـێنـووس، چ دەمـیمان
بـە تـاقە یـەك زاری شـیرین ... شـاخ پـڕ ئـەکـا لە پێکـەنین!
ئەوسا: «خانی»، خـانی سـەردەم ... بـە زمـانێك ئـەنووسێ «مـەم»
کە پێی ئەدون «نالی» و «مەحوی» ... وەك «قوبادی»، وەك «مـەولەوی»!

مامۆستا گۆران، لە یەکێ لە موحازەرەکانیشیدا لە بەردەمی قوتابیانی بەشی کوردی کۆلێژی ئەدەبی زانکۆی بەغدادا، لە مەیدانی هەڵسەنگاندنی خاسیەتە هونەرییەکانی شاعیرانی غەزەلدا، لەبارەی مەحوییەوە دەڵێ:

«بویژێك بووە لە ژیانی خۆیدا دڵتەنگ بووە. دەڵێن هۆنراوەکانی لەسەر ڕێچکەی هیندی وتووە. لە قووڵی بیردا، لە وردی واتادا، لە ڕێکوپێکی وشەکاندا زۆر هونەری نواندووە. مەحوی زۆر بەتەنگ ئەوەوە بووە هۆنراوەکانی کورت بن، قسەکانی لەژێر پەردەوە بکا».

***

مامۆستا «نجم‌الدّین مەلا»یش، لە هەڵسەنگاندنی مەحوی و دیوانی مەحویدا لە ژێر ناو و نیشانی «چەند وشەیەك»دا نووسیویە[1] دەڵێ:

---

(١) شێخ موحەممەدی مەحوی لە سەرەتای ساڵی ١٩٥٨دا دەسنووسەکانی دیوانی مەحوی داوەتە لای مامۆستا نەجمەددین مەلا تا نوسخەیەکی پاکنووس کراویان لەبەر بنووسێتەوە بۆ لەچاپ‌دان. ناوبراو لەگەڵ نووسینەوەی نوسخەکەدا ئەم وتارەشی نووسیوە تا لەگەڵ دیوانەکەدا لەچاپ بدرێ.

چەند وشەیەك

خوێندەوارانی خۆشەویست!

بە ستایشی نالێم، راست و دروست ئەم چەند وشەیەم خستە پێش چاوتان:

لە خوێندنەوە و سەرنجدانی ئەم دیوانە بەنرخەدا بۆم دەرکەوت کە خاوەنی دیوان، پێشەوا و مامۆستای مەزن خوا لێ‌خۆش بوو «مەحوی»، وەك لە پایەی شیعر و ئەدەبدا شابازە، لە خواپەرستیشدا جێی نیازە. هەرکەسێ واتە و ئەشعاری ئەم زاتە بخوێنێتەوە چاو و دڵی روون ئەبێتەوە. ئەگەر بێینە سەر باری راستی و بە چاوێکی ژیری شیعرەکانی ورد بکەینەوە و هەڵبەستی «تەوحید» و «تەنزیە»ی سەرنج بدەین، ئەبینین مەحوی لە «عەقیدە ـ باوەڕ»دا لە «جامی» و «مەولانای رۆم» کەمتر نیە. خۆ ئەگەر تەماشایەکی هەڵبەستی «بەحری نوور»ی بکەین کە ١٢٤ شیعرە کە ئەمەیش رەوشت و خووی جوان و بەرزی پێغەمبەرە خۆشەویستەکەمان دروودی خوای لەسەر بێ، پیشان ئەدا. مەحوی چووەتە جەنگی حەسسانی کوڕی «ثابت»ەوە کە شاعیری تایبەتی پێغەمبەر بووە. خۆ ئەگەر لە شیعری فەلسەفە و عیشق و زەوقی بکۆڵینەوە، مەحوی شان بە شانی «حافظ» و «سەعدی»ی شیرازی رۆیشتووە. هەروەها مەحوی نیشتمان پەروەر و دڵسۆزی قەومەکەی بووە. ئەم شیعرەی بەڵگەیە کە ئەڵێ:

لە «همزیّە» و لە «بُردە»م چونکە کەم دی ئیستیفادەی کورد

منیش ئەم کوردییەم دانا لە ریزی ئەو قەسیدانە

لێرەدا شاعیر دڵی بە قەومەکەی سووتاوە کە هەڵبەستی «همزیە» و «بردە» عەرەبییەکە رەقە و کەم دا بێژێك [کەم تا بێشێك] خەڵك تێی ئەگا، هاتووە هەڵبەستی «بەحری نوور»ی بە کوردی رێك خستووە بۆ ئەوەی خۆشەویستی پێغەمبەرﷺ لە دڵیانا چەسپ بێ و لە مەزایای جوانی تێ‌بگەن. لە سەرێکی ترەوە مەحوی لە فەلسەفەی ژیان و کۆمەڵایەتیدا رابەرێکی بێ‌وێنە بووە. تو خوا لە شاعیراندا کێ فەلسەفەی وا جوانی وتووە کە ئەڵێ:

برا، فیکری چرا، کیبریتی فرسەت تا لە دەستایە

شەوی یەلدا لەپێشە، ڕۆژی عومرت وەختە ئاوا بێ

لەم شیعرەدا بۆ دین و بۆ دنیا مرۆڤ هان ئەداکە تێکۆشێ و بەرەو پێشکەوتن بڕوا و لەکۆشش سارد نەبێتەوە.

ئیتر خۆم بە بەختیار ئەزانم کە ئەم چەند وشەیەم نووسی و پێشکەشی خوێندەوارانی بەڕێزم کرد.

سولەیمانی
مامۆستا نجم‌الدّین مەلا
١٩٥٨/٩/١٩

***

ئەمەش ئەو بە باڵابڕینەی کە پایەبڵند حاجی «میرزا عبدالله»ی کۆیی، کە نازناوی شیعری «خادیم» بووە، بۆ «دیوانی مەحوی»ی نووسیوە:*

شوکر و سوپاس و ستایشی بێ‌ژمارە و حەمد و سەنای فراوانی زیاتر لە ژمارەی ستارە، شایانی خودایێکە کە بێ‌شەریك و بێ‌موشیر و بێ‌وەزیرە، وە لە ئوموراتی کاری خۆی و بەڕێوەبردنی جیهان موحتاجی موعین نیە، وە بێ‌جێگە و مەکانە، وە ڕاوەستانی بە مەکان و زەمان نیە، بەڵکی مەکان و زەمان ڕاوەستانی بە قودرەتی زاتی پاکی ئەووەیە. سەلات و سەلام لەسەر ئەو پێغەمەرەی «موحەممەد»ی ناوە کە نێرراوی ئەوە بۆ ئیسڵاحی مەخلووقاتی ئینس و جین. وە ئەو «موحەممەد»ەی لە نووری مەحز خەلق کرد و شەرابی عیشقی لە مەیخانەی ئەزەل پێ‌نۆشاند، وە مەستی جیلوەی ئەبەدی تەجەللای خۆی کرد، وە پاشماوەی ئەم شەرابی مەحەببەتە مایەوە بۆ خاسان و تابیعانی ئوممەتەکەی. هەرکەسێ جورعەیێکی لەم شەرابە نۆش کرد لە حاڵی بەشەرییەت «ئاو و گڵ» کەوتە حاڵی مەلەکییەت، وە کەوتە زەمزەمە و «اضطراب»ەوە،

(*) حاجی میرزا «عبدالله»یش، هەروەك مامۆستا «نجم‌الدّین» مەلا، ئەم بەباڵابڕینەی بۆ ئەو دیوانەی مەحوی نووسیوە کە شێخ موحەممەدی مەحوی خەریکی ئامادەکردنی بووە بۆ چاپ.

وە زەمزەمە و شۆری عەشق لە بن هەر موویەکی ئەندامی پەیدابوو، هەروەکوو مەشهوورە ئەڵێن: گۆزە چی تیابێ ئەوە ئەدەڵێنێ. لە جوملەی ئەم خاسانە جەنابی «مەحوی» کە سەرچاوەی عیلم و عیرفان و قاتیعی بورهان بوو لەم شەرابەی نۆش کرد لە مەیخانەی حەقیقەت:

چ مەیخانە، مەیخانەیی بەزمی یار چ مەیخانە، سەد جۆشی جیلوەی بەهار
چ مەیخانە، فیردەوسی گەوهەرنەژاد چ مەیخانە، جۆشی بەهاری موراد
چ مەیخانە، ئاینەداری حەرەم چ مەیخانە، نەیرەنگی بەزمی قیدەم

وە قووەی جازیبەی شۆری عیشق خستیە سەر ئەشعار و دانانی ئەم دیوانە کە گەنجێکی نیهانییە پڕ لە دورڕ و گەوهەر، چونکی ئەم تائیفە هەریەك بە نەوعێ مەستی و مەجزووبی روویان تێ ئەکا. بەعزێ نەعرەی سوبحانی ئەخاتە دنیاوە، وە هێندێ بۆ سەری دار بۆ سەرداری هەوڵ ئەدات، وە ئەوەی‌تر بە شیعر و زەمزەمە رووی زەوی پڕ ئەکا:

هەموو سەرخۆشی بادەیی وەحدەتن موبەڕڕا لە چوون و چرا و کەسرەتن
وەکوو رەنگی گوڵشەن هەموو مەی‌پەرست وەکوو بەرگی گوڵ جوملە ساغیر بە دەست
هەموو مەحوی جیلوەی تەجەللایی یار لە عەشقا جگەرخوێن وەکوو لالەزار

وە لە وەسفی جەنابی عاشقی دڵسۆز «مەحوی ئەفەندی» چەند هەڵبەستێك ئەخوێننەوە:

دڵی مەیخانەیی ئەسرارە «مەحوی»
کەلامی گەوهەری شەهوارە «مەحوی»
چ مەحوی؟ مەحوی بادەی دەستی ساقی
چ مەحوی؟ مەحوی چاوی مەستی ساقی
چ ساقی؟ ساقی مەیخانەی عەشق
چ عەشقێ؟ عەشقی سەوداخانەیی عەشق

ئـــەوەندەی گـــوت «هـــو الحـــق» تـــا زوبـــانی...
بـــــە ئـــەسراری «انَـــا الحـــق» بـــوو بـــەیانی
خـــیرەد حـــەیرانـــە بـــۆ ئـــەفکاری بـــیکری
لە ســـــافی تـــینەتا ئـــیلهامە شـــیعری
لە جـــۆشـــی خـــودپەرستی دوورە مـــەحوی
بـــە مـــەستی هـــەم لە هـــەستی دوورە مـــەحوی
لە هـــــەر لەفـــــزێکـــــی ئـــەیبینی مـــەجازە
لە مـــــــەعنیدا حـــــەقیقەت ســـــیرڕ و رازە
بـە بـەرقی شـیرك سـۆزی عـەشقی وەحـدەت
هەمووی سووتاند خەس و خاشاکی کەسرەت
لە ســاقی عــەشقەوە گــەر جــامی وەرگــرت
بـــە وەســـڵی دولبـــەری ئـــارامـــی وەرگـــرت
لە فـــەیزی نـــەشئەیی ئـــەم بـــادە دوو جـــام
لەوا مـــــەغموورە کـــوفر و مـــەستە ئـــیسلام
خـــەتی ئـــەم ســـاغیرە شـــەرحـــی یـــەقین بـــوو
لەوا «عـــــلمالیـــــقین»، «عـــینالیـــقین» بـــوو

عومری عەزیز و ئەوقاتی شەریفی خۆی لە شەو و رۆژا سەرفی ئـەو مـەحەببەتە حەقیقییە کرد. هەر شەوێ بە یادی کۆی یارەوە سەر بە ئەژنۆ لە ئەسراری وجوودەوە سەفەری ئەکرد. کە جۆشی عیشقەکە زۆری بۆ ئەهێنا. زمانی بە شیعر ئەکرایەوە.

وە لە وەسفی دیوانەکەشی چەند هەڵبەستێکی تر ئەخوێنینەوە:

ئـــەی دڵ وەرە بـــنوارە، تـــۆ مـــەحرەمی پـــەنهانی
ئـــەسراری دڵی مـــەحوی لەم ســـەفحەیی دیـــوانـــی
قیبلەی ئەدەب و عـــیشقە، هـــەم فـــارسیو کـــوردی
بـــاغێکـــی ســـــەفابەخشە، ئـــەوراقـــی گـــوڵستانی

ئــەلفاز و مــەعانی ئــەو، وەك ســەبزە و گــوڵزارە
گوڵچین بە ئەدەب ئەی دڵ هەرچەندە کـە بـتوانـی
ئــەم گــوڵشـــەنە خــەندانــە پڕ لالە و رەیـحانە
مورغانی مەعانی ئەو مـەشغووڵی غـەزەلخوانـی
سروەی سەحەری مەعنا، خەندەی دەهەنی غونچە
ئــەسراری نـومایان کـرد بـۆ عـالەمی جـیسمانی
سەد جەننەتی جـاویدان پـەیدایـە لە یـەك ئـەیوان
هـەر مـەتڵەعـی ئـەشعاری «رزوانـە» بـە دەربـانی
ئــەلفازی ســەدەفـواری پـڕ گـەوهەری مـەعنایە
غەوواسـی مـەعانی بـوو بـۆ سـەفحەیی دیـوانـی
سەد کەوسەری جانپەروەر، پەیدایە لە یەك دەفتەر
سەرچەشمەیی هەر کەوسەر پڕ لوئلوئی عـوممانی
یــەك گــۆشــە گــوڵســتانە، پـڕ لالە و رەیـحانە
یــەك گــۆشــە شـەبستانە، پـڕ مـاهی شـەبستانی
ئەوراقی گـوڵی مـەعنی مـەحفووتی خـەزان مـاوە
بــۆ هــەدیەیی یــارانـە گـوڵ دەسـتەیی عـیرفانی
گــەرمی ســوخەن ئــارایـی، دنـیایی و عـوقبایی
ئــەسراری بــە زێـبـایی تــا حـیکمەتی یـۆنـانی
ئــەم گــوڵشــەنی دیــوانــە، رازی دڵی پــەنهانە
ئــەسراری دڵ و جــانە بــۆ مـەستی و حـەیرانـی
شـۆر و شـەغەفێکـی وا، عـەشق و تـەرەبێکـی وا
قـیبلەی ئـەدەب و غـەوغا، بـازاڕی سـوخەندانـی
رازی دڵە ئـــــەشعاری، مــەیلی گــوڵە گــوفتاری
گـوڵچـینە لە گـوڵزاری، بـولبول بـە سـوخەنڕانـی

من «خادیم»ی دەرگاهم، شەو تا بە سەحەر ئاهم
بۆ زامی جگەرگاهم تۆ مەرهەم و دەرمانی

***

لە مەیدانی لێکۆڵینەوەی دوور و درێژیشدا لە شیعری مەحوی، دوو وتاری ماموّستا «علاءالدّین سجّادی»ی و ماموّستا «کاکەی فەللاحمان» لە بەردەستدایە، وا لێرەدا دووبارە بڵاویان دەکەینەوە. ماموّستا «علاءالدّین» لە «مێژوی ئەدەبی کوردی»یەکەیدا وای لەبارەی مەحوییەوە نووسیوە:

مەحوی

١٨٣٠ ـ ١٩٠٤

شاگردی مەیخانەی مەیفرۆشانی مەعریفەت لە سۆزدا، خەلفەی کۆڕی چلەکێشی ئەشکەوتان لە خورۆشدا، شێخی سەر بەرماڵی دڵ رووناکان بەو چاوی پڕفرمێسکی خوێنینەوە، پیری دیواخانی پاڵەوانان بەو باوەڕی قایمی ئاسنینەوە، شەیدا بە کشتی قسەی نەستەق لەباری ئایینی، والەه بە زوشتی لەگەڵ نەفسی پیسی رابەری بێدینی. ئاشنا بووە عەشقی تەنها بە باسی کردەوە بۆ رۆژی دوایی، نەیداوە خەرمەنی فیکری بە دەس خەیاڵی شەن و بای دنیایی. دانا بووە بە فەلسەفەی ئەو رێگەیەکە رێی تەریقەتە، زانا بووە بە وردەکاری ئەو باوەڕەکە بیری شەریعەتە. قسەی ئاوێنەی دڵیە. شیعری تێکڵاوی گڵیە. نەفسیەتی سۆفی بووە، بیری تیژ و قووڵی بووە...

شاعیری بەرزی ئەم داستانە ناوی «موحەممەد» و کوڕی مەلا وەسمانی باڵخییە ـ باڵخ دێیەکە لە ناوچەی ماوەت لە لیوای سولەیمانی ـ لە ساڵی ١٨٣٠ ی میلادی لە شاری سولەیمانی هاتووەتە دنیاوە. لە تەمەنی حەوت ساڵیدا خراوەتە بەر خوێندن، لە کتێبە وردەڵەکان بووەتەوە و سەرەتای خوێندنی عولوومی ئیسلامی لای باوکی دەست پێ کردووە، لەپاشا بە فەقیەتی چووە بۆ سابڵاخ بۆلای مەلا «عبداللّٰه»ی پیرەباب، سێ ساڵێك لەوێ ماوەتەوە، گەڕاوەتەوە بۆ سولەیمانی، لەو ناوەدا و لەلای مەلا چاکەکانی ئەو دەورەدا گەلێ دەرزی وەرگرتووە، ئینجا چووە بۆ بەغدا بۆ لای موفتی زەهاوی.

ماوەیەك لەلای زەهاوی ماوەتەوە و ئیجازەی مەلایەتی پێ داوە و لە ١٨٥٩دا کردوویە بە مامۆستای مزگەوتی ئیمام ئەعزەم. لە ١٨٦٢دا بەغدای بەجێ هێشتووە و چووەتەوە بۆ سولەیمانی. لە سولەیمانی بووە بە ئەندامی مەحکەمە. لە ١٨٦٨دا کە باوکی ئەمرێ، خۆی لە ئیشی حوکوومەت ئەکێشێتەوە و دەست ئەکا بە دەرز وتنەوە بە فەقێیان. مەلا وەسمانی باوکی خەلیفەی شێخ «سراج‌الدّین»ی تەوێڵە بووە. خۆیشی هەر لەو بنەماڵەیەدا خەلیفەیەتی شێخی «بهاءالدّین» وەرئەگرێ. لە دوو لاوە بە دوولادا مەردوم فێری عیلم و تەسەووف ئەکا...

لە ١٨٨٣دا بارگە ئەپێچێتەوە ئەچێ بۆ حەج. هەر کە لە حەجەکەی ئەبێتەوە لەوێوە ئەچێ بۆ ئەستەموول. پیاوە کوردەکان ئەیگەیەنن بە سوڵتان «عبدالحمید». سوڵتان شێخ موحەممەدی بە عیلم و تەسەووفەوە ئەچێتە دڵەوە، نەوازشێکی زۆری لەگەڵا ئەکا و فەرمان ئەدا لە سولەیمانی خانەقایێکی بۆ دروست ئەکەن ـ کە بە ناوی خانەقای مەحوییەوە ناوبانگ ئەسێنێ و ئێستەش ئەو خانەقایە ماوە ـ کە ئەگەڕێتەوە بۆ سولەیمانی ئیتر دەست ئەکا بە دەرز وتنەوەی عیلم و رابەری کردنی مەردوم لە باری تەسەووفدا، تا لە ١٩٠٤ی میلادی لە تەمەنی ٧٣ ساڵیدا شەربەتی مردن ئەخواتەوە و لە خانەقاکەی خۆیدا ئەنێژرێت.

شێخ موحەممەد پیاوێکی باڵابەرز و کەڵەگەت، سوور و سپی و چاو گەورە و ریشێکی درێژی پێوە بوو، بە نەرمی و لەسەرخۆ قسەی کردووە. میزەری سپی کوردانەی لەسەر ناوە و کەوا و سەڵتە و جوبەی لەبەر کردووە. لە دەوری ئاخردا ژوورێکی لە خانەقاکەی خۆی بۆ خۆی تەرخان کردووە لەوێدا وەختی کردووە بە سێ بەشەوە؛ بەشێکی بۆ دەرز وتنەوە، بەشێکی بۆ دانیشتن لەگەڵ مەردوما و ئامۆژگاری کردنیان لەباری شێخایەتی، بەشێکیشی بۆ نوێژ و زیکر و فیکر. لە سەرەتای ژیانیشیەوە زۆرتر حەزی بە گۆشەگیری و تێکەڵاو نەبوون کردووە و لای وا بووە کە سووسەی نەسیمی مەعنەوییات لەم سووچەوە دەست ئەکەوێ. کە ماوەیێك ماوەتەوە و بۆنی هیچی نەکردووە، کەوتووەتە سەر ئەو باوەڕە کە تا جۆش و خوروشێکی نەبێ ناگاتە رووی ئازیزان، بە خۆی ئەڵێ:

سەر کە جۆشێکی نەبێ، من زرکە تاڵم بۆچیە!
دڵ کە هۆشێکی نەبێ، شیشەی بەتاڵم بۆچیە!

پێی ئەڵێن ئەم جۆش و خورۆشە ئەتکێشێ بۆلای ئەو مەیدانە کە مەیدانی عیشق و عاشقانە و مەیدانێکی ترسێنەرە؛ مەیدانێکە کە سەرچاوەی ئیلهاماتی شیعر و ئەدەبە. بازاڕی شیعریش گەلێ لقی لێ ئەبێتەوە. ئەڵێ:

ئــــەزانــم بــادیەی عــیشقە خــەتەرناك
کەچی هەر چووم، ئەگەر ماوم، ئەگەر چووم

کە ئەکەوێتە ئەو مەیدانەوە، بە بێ‌ئیختیار شەرابی عیشقی شاعیران ئەخواتەوە و «مەحوی» ئەکا بە ناوی شیعری..

کەوابوو مەحوی لەو کەسانە بوو کە تەنها سۆزی مەعنەوییات قاپی شـیعری بـۆ خستە سەر گازی پشت بەبێ ئەوە دڵی کردبێ بە هێلانەی خەیاڵی روومەت گوڵان بۆ گەیشتن بەم ئامانجە. بەڵێ مەحوی بەمجۆرە خۆی هاوێشتە کۆڕی شاعیرانەوە، بەڵام ئایا هەستی بەوە کرد کە پـەردەی خـەیاڵی شـاعیر پـەردەیێکـی نـازکی کـامێرایـە، رووبەڕووی هەر شتێکی کردەوە وێنەکەی وەرئەگرێت و بۆ پاشەڕۆژ ئەیهێڵێتەوە؟ یا هەر دەنگی ئاوازی شیعری لە بەینی چوار سنووری عیشقی حەقیقیدا مایەوە و هیچ جموجووڵێکی نەکرد؟ من لام وایە ئەمەی دواییانە. مەگەر جارجارێکی زۆر کەم نەبێ کە سەرێکی لەسەر دیواری سنوورەکەوە کێشابێتەوە بەم دیوا بۆئەوە بزانێ چی هەیە و چی نیە!

ئەو ماڵە کە مەحوی تیایا گەورە بووبوو ناچاری کردبوو بـەوە کـە سـەر بـەرێتـە موزەخانەی ئەهلی تەسەووف و بەراوردێکی بیروباوەڕەکانیان لەگەڵ دڵی خۆیـدا بکا، کەوابوو دیسان هەر تەسەووف مەحوی کرد بە شاعیرێکی تەسەووفی و کـردی بەوە کە دەستووری میتافیزیکییەکان، لە پشت پەردەی تەبیعەتەوە شت بڵێت، وەکوو بڵێت فەلسەفە و تەسەووفی لە سوێنەیەکدا شێلاوە، بەم بۆنەوە گوایە بەدرێژایی ژیانی لەگەڵ شەیتان و نەفسدا دەستەویەخە بوون!

بەڵێ مەحوی شاعیرێکی وردەکاریش بووە. وردەکار بووە نەوەك گاڵتە! بۆیە هەندێ قەسیدەی لە مانگێکەوە تا ساڵێك درێژەی کێشاوە. بەڵام ئەم وردەکارییەی ئەگەر تێکڵاو بە فەلسەفەی تەسەووفەوە نەکردایە نەیئەتوانی بستێ بەولاوە بچێ. هەروەها شاعیرێکی قسە نەستەق و جیناس پەروەریش بووە. دیسان ئەویش تا بە تەسەووف ئاوی نەدایە هەر بۆی نەهاتووە. کەوابوو مەحوی چۆن خۆی شاعیرێکی سووفی بووە شیعرەکانیشی گران و قووڵ و زۆر بەشوێنیاناگەڕاوە و خۆی تووشی عەزیەت کردووە تا دایانی ناوە. ئینجا ئەتوانین لێرەدا بێینە سەر باس کردن لە هەندێ لە شیعریەوە بۆ ئەوە ئەو پایەیەمان بۆ دەرکەوێ کە مەحوی لە شیعردا گرتوویەتی... باسێکی خۆی و نەفس و دنیا ئەگێڕێتەوە ئەڵێ:

لە ناکەس کاریبا، خاکم بەسەر، ڕۆیی بە با عومرم
خودا، سا بمژێنی تا لەبەر قاپی کەسێ دەمرم

بە زایع چوو لە «ما لا یعنی»یا وەقتم هەموو، یەعنی
دەبێ وەختێ لە «بوالوقت»ی بخوازم تا تیا بمرم

ئەجەل دەورم دەدا حازر بە وەعدەی دەور و تەسلیمە
منی غەفڵەتزەدە هێشتا خەریکی مەسئەلەی دەورم!

خەیاڵی پووچی دنیا وا دەماغ و دڵمی پێچاوە
قیامەت هەر مەگەر ڕۆژی قیامەت بێتەوە فیکرم

لە پێ کەوتووم و نەفسم بۆ هەوا دەشنێ وەکوو منداڵ
لەبەر پیری سەرم خۆی ناگرێت و تازە پێ دەگرم

چیە سووچ و گوناهم، بۆچی دەمکاتە جەزاخانە
لە قەبر هەڵکەن هەتا ڕۆژی جەزا دەعوا چیە قەبرم

سبەینێ «یُحشر المرء»ە، براگەل، فرسەتە ئیمڕۆ
تەبەڕڕا بن لە من، با کەس نەبێ حەشری لەگەڵ حەشرم

لە من نازانم ئیتر نـەفسی بـەدخۆ چـی دەوێ «مـەحوی»

کـە بـەدکردار و، بـەدرەفـتار و، بـەدئەفکار و، بـەدتەورم

مەگەر بەر مەوجی بەحری رەحمەتم خا وەسفی سەتتاری

وەگــەرنە زەحــمەتە پــابوونەوەم، نـامومکینە حـەشرم

مەحوی حاڵەتێکی تەسەووف و دەروێشی بە بیرێکی وردی فەلسەفی دەرئەبڕێ، ئێجگار لەبەر ئەوە خۆی بە سووچدارێکی تەواو ئەبینێ. دەردەدڵێکی بەسۆز ئەکا و ئەڵێ:

داخی گرانم من کەڵکی ژیانم نیە؛ ئەو ژیانە کە ئەڵێن باخچەی ئاخیرەتە و تۆوی تێدا ئەچێنرێ بۆ ئەوە بەری پڕ خێر و بیری رۆژی دوای بدا بەدەستەوە، چونکە تەماشا ئەکەم ـ هەش بە سەرم ـ هەموو عومرم رۆیی و هیچم نەکرد، کەوابوو خوایە ئەوەندە بمژیێنە تا خۆم ئەگەیەنمە بەر قاپی کەسێکی وەها کە ژیان بۆ ئەو باشە و ئەو ئەزانێ چۆن لەو زەوی و زارەدا کشتوکاڵ بکا؟ بۆ دروونەوەی خەرمانی ئەو دنیا، بەڵکوو بەهۆی پاشەرۆکی ئەو خەرمانەوە منیش شتێکم دەستکەوێ. من فیکر ئەکەمەوە ئەم ژیانە خۆشەویستە ـکە گەلێ لە ئاڵتوون بەنرخ ترە ـ بەجۆرێك دۆڕاندوومە تـەنانەت بەشی تاقە هەناسەیەکی خاوێنیشم بۆ نەماوەتەوە کە بتوانم بە روو سووری تیایا بمرم. بە ناچاری ئەبێ بۆ ئەوەش هەر پەنا بەرمە بەر یەکێکی وەها کە لاپەڕەی ژیانی ـ لە باری چاکە و چاکە کردندا ـ وەکوو ئاوێنەی بێ گەرد وابێ و تۆزێکی لێ بسێنم بۆئەوە لەو وەختەدا رۆحم بدەم بەدەستەوە.

ئەوا من ئەوە حاڵمە، کەچی مردنیش وەکوو شمڵی شەڕگل و خولیەتی بەدەورما ئەڵێ: وەرە مەیدان چیت وەرگرتووە بیدەرە دواوە؟! بەڵێ من شتم وەرگرتووە ـ کە گیان و شوعوورە ـ رۆح و هەست بـۆ ئـەوە وەرئـەگـیرێت کـە خـوای پـێ بـناسرێت و فەرمانبەرداری خوای پێ بکرێت، بەڵام من لەبەر ئەوە کە ئەو مەبەستەم پێك نەهێناوە وەکوو هیچم وەرنەگرتبێ وایە. ئێستە ئەوا کەوتوومەتە سەر ئەوە هۆشم هاتووەتەوە بەخۆما کە ژیان ئەبێ بۆ فەرمانبەری خوا خەرج بکرێت و ئێستە بەتەمای ئەوەم کە پێ

بهاوێژمە ئەو مەیدانەوە!... کەوابوو مردن! من هێشتا لە دەوری ئەوەڵدام تۆ چۆن ئەڵێیت بێنە بیدەرە دواوە؟!... چیم پەیدا کردووە تا بتدەمێ؟. منێ خەیاڵی پڕوپووچی دنیا وای خەو لێ خستبێتم کە مەگەر ڕۆژی قیامەت خەبەرم بێتەوە و بزانم ئەمە قیامەتە، ئیتر تۆ چۆن ئێستە ئەڵێی بێنە حیسابی خۆت بدەرە دواوە؟! منێ کە بەناو ئەوەندە پیر بووم لەپێ کەوتووم و سەرم ئەلەرزێ، کەچی نەفسم وەکوو منداڵێکی ساوا چۆن پێ بگرێت و بە شنەشن بەپیر شتەوە بچێت، بەوجۆرە تازە خەریکە ئەکەوێتە گڕوگاڵ و پێ ئەگرێت و ئەچێ بە ئارەزووی شەهوانیەتەوە! من کە نەفسێکی وام بێ ئەی مردن! تـۆ چـۆن ئەڵێیت بێنە چیت وەرگرتووە و پەیدات کردووە بمدەرێ؟...

ئایا من کە هاتمە دنیاوە بۆئەوە هاتم کە فەرمانبەری خوا بکەم، یا لێی هەڵتەکێنم؟!. دیارە هێنانەکەم بۆ فەرمانبەری بووە، کەچی نەفسەکەم ئـەو کـەتنەی گـێڕا، مـاوەی ژیانەکەمی بەو دەردە برد کە بردی نەیهێشت ئیشێکی چاکەی تـیدا بکـەم. مـن کـە بەمجۆرە گیرۆدەی زنجیری نەفس بوو‌بێتم، ئیتر نازانم ئەبێ چ سووچ و گوناحێکم ببێ و ئەبێ بۆچی بخرێمە ئەو بەندیخانەیەوە و ئەشکەنجە و ئازار بدرێم؟ ئەبێ بۆچـی لەبەر ئەوە کە ئەوەندە خراپ بم گـۆڕەکـەم تـا ڕۆژی قـیامەت مـوحاکـەمەی گـۆڕ هەڵکەنەکەم بکا و پێی بڵێ: من خاوێنم و ئەمەش لەمن دروست کراوە، ئێستە بۆچی بەم پیسییە هێناوتە و پێت داومەتەوە؟...

ئەوا من بەو دەردە چووم. کەوا بوو کوڕینە هەل لە دەست بەرمەدەن؛ توخنم مەکەون با ئێوەش وەکوو منتان لێ نەیێ، هەتا زووە ئیمڕۆ خۆتانم لێ دوور خەنەوە، با سبەی ڕۆژ کە حیساب و کیتابی عالەم ئەکێشرێتەوە حەشرتان لەگەڵ من نەکـرێ، نـەوەك ئێوەش پێوە ببن، ئەوا چاوتان پێکەوت کە نەفسی پیسم بەمجۆرەکەمەری دوژمنایەتی لەگەڵما بەستووە و وای لێ کردووم کە کردەوە و قسە و هۆش و بیر و خوو و ڕەوشتی بەجارێ تێکداوم، کەچی لەسەر ئەمەش هەر وازم لێ نایەنێ. کەوابوو مەگەر خوا بە میهرەبانی خۆی بمخاتە بەر شەپۆلی ڕەحمەتی خۆی و بمشارێتەوە و بمشواتـەوە، ئەگینە زۆر گرانە بە شتێکی تر پاك ببمەوە و داڵدە بدرێم!!

تەماشا ئەكەی لێرەدا مەحوی بە بیرێكی زۆر زۆر ورد لەم فەلسەفەی ژیان و نەفسە ورد ئەبێتەوە؛ لەلایەكەوە خۆی زۆر بە خراپ ئەزانێ، لە لایەكی ترەوە ئەڵێ من خراپ نیم ئەگەر نەفسم لەگەڵ نەبوایە. لە ئاخری كاریشا ئیشی خۆی بەرەورووی خـوای خۆی ئەكاتەوە. كەوابوو مەحوی ڕێگەیەكی گرتووە كە فـەلسەفەچییەكـانی دەوری ناوەڕاست لە عالەمی ئەرواحدا گرتوویانە.

***

دیسان مەحوی دێنێ بە جیناس و وردەكاری و ڕێكخستنی عیبارەتی گران هەر لە باری تەسەووفدا پێ ئەخاتە قاپییەكی ترەوە و ئەڵێ:

لە سەیری خەستەخانەی عیشقی ئەو سەوزەی كەوا شینە
لەسەر هەر خـەستە دێ یـا خـوێـنـدنی یـاسینە یـا شـینە

شەهیدی غەمزەیە بـەعزێ، سـەقیمی عـیشوەیە جـەمعێ
دیــارە ســەرنویشتی ئــەهلی دڵ یــا شــینە یــا سینە

لە بەنگ ئەم بەنگیانە چی دەبـینن؟: خـۆ لە خـۆ گـۆڕان
لە دنــیادا مــەداری عــەیش و خـۆشـی خـۆ نـەناسینە

بــەسەر دڵدا لە قــاپی فـەیزەوە دێ نـەشئە پـەیدەرپەی
چ غەمزەی دیدە مەخموورێكە ئەمشەو، ژان ئەكـا سـینە!

هــەناسەم دا بــە نــاڵە عـەرزی حـاڵمكـەم كـە تـاساوە
لە خــوێنــاوا دڵ و جـەرگم، دەروونـم كـەیلە تـا سـینە

لە عالەمدا عەلامەی سوبحی حـەشر ئـەمشەو بـەیانیَ دا
خــوا عــالەم لە چـاكـی ئـەو بـەرۆكـە دەردەخـا سـینە

مەلا تـەڵقـینی «مـەحوی» دانـەدا، «حـبلِ المَـتین»ی ئـەو
لە جێگـەی زەڵلە زەیـلی ڕەئـفەتی «طـاها» و «یـاسین»ە

نازانم مەحوی چی ناچاری كردووەتە سەر ئەوە كە بەمجۆرە ئەزیەتی خۆی بدا بۆئەوە شیعر دابنێ! ئایا شیعر دەنگێكی نهێنی نیە كە تەلی عاتیفە ئەبزوێنێ؟ ئایا شیعر

دەوارێکی ئاوریشم نیە کە لە لالەزاری گێتی دا هەڵئەدرێ بۆ ئەوە پیاو لە سێبەریا خۆی لە گەرما و سەرما حەشار بدات و لەپێناویا دڵ و دیدەی بە بۆن و دیمەنی گوڵاڵەی ڕەنگاوڕەنگ بگەشێنێتەوە؟.. بەڵێ شیعر ئەمانەیە، بەڵام وەختێ ئەمانەیە کە بە جۆرێ بوترێ پیاو لێی تێ بگا، بە جۆرێ بوترێ کە ئەو مەبەستە وەکوو ئاوی گەوارا بکرێ بە گەرووداء نەوەك شاعیر بێنێ تەنها بۆ کامەرانییەکی رۆحی خۆی شیعرەکانی بخاتە پلە پلەیەکەوە کە بێجگە لە خۆی کەسی تر دەستی نەیگاتێ!. بەڵام لۆمەش ناکرێ چونکە ویستوویەتی ببێ بە شاعیرێکی ئیبتیداعی.

ئەوا من لێرەدا مەبەستی ئەم شیعرانە لەباتی مەحوی دەرئەبڕم بۆ ئەوە لە گۆڕەکەدا سەر راست کاتەوە بڵێ: بەڕاستی لە عالەمی شیعری تەسەووف و نوکتە زانیدا منت پیشانی مەردوم دا.

ئەوا کۆشکێکە سەری بردۆتە ئاسمان، ژوورەکانی لەپاش گەچکاری بە بۆیەی ڕەنگاوڕەنگ بۆیە کراوە، گوڵۆپەکانیش رووناکی بڵاو ئەکەنەوە، کورسی و قەرەوێڵە و نوێنیان تیا دانراوە، ماسێڕ و برین پێچەکان بە بەرگی ئاوەڵدامەنی ترسێنەرەوە تیایانا وەستاون، پزیشکەکان لە تەنیشت جانتاکانیانەوە بە عەینەکەکانی بەرچاویانەوە موژدەی خۆشی بڵاو ئەکەنەوە، مەلایەکی نوورانیش بە ریشە جوانەکەیەوە لەبەر هەیوانەکە لەسەر بەرماڵێك دانیشتووە جامێ ئاوی حەوسوون کراوی لە تەنیشت خۆیەوە داناوە، جزمێکیشی لە بەردەمایە، بە نەوایێکی لاهووتی دەنگی خوێندنی «یاسین»ی بەرز کردووەتەوە.. بەرامبەر بەم کۆشکە «کانی و سەراوێکە». داری عەرعەر و سنەوبەر چووە بە ئاسمانا، سەرچاوەی ئاوەکە ئەوەندە جوانە وردە بەردەکانی بووە بە مرواری! نەونەمامێك کە دەستی کردگار نەخشەی ئەندامی کێشاوە بەو لەش و لار و گەردنی وەك مینایەوە، بەو روومەتی گەنمڕەنگی دڵڕوبایەوە کەوایێکی شینی ئاسمانی لەبەر کردووە و لەسەر کانییەکە دانیشتووە یاری بە ئاوەکە ئەکا لەگەڵ فریشتەکان...

شێخ ئەمانەی بەرچاو ئەکەوێ ئەڵێ: ئای! تەماشای ئەو کۆشکە کە، کە خەستەخانەی عیشقە، خەستەخانەی ئەو کەسانەیە کە نیگاری ئەو سەوزەی کەوا

شینەی سەرئاوەکە کاری تێ کردوون و بە دەردەوە گلاندوونی. ئەو، بۆیە لەوێ دانیشتووە کە ببێ بە ڕێبازی مەفتوونانی بازاڕی عیشق، هەرکەس کە چاوی پێ کەوت گرفتاری داوی بەڵای ببێ و ببیەنە ئەو خەستەخانەیەوە، چونکە پێی خۆشە بڵێن ئەم کۆشکە خەستەخانەی ئەو کەسانەیە کە گرفتاری داوی تۆ بوون، ئەیەوێ بێجگە لە جوانییەکەشی بەمجۆرە ناوبانگێکی تر بۆ خۆی دەرکا! ئینجا نەخۆشەکانیش یا ئەمەتە بەهۆی دەنگی خوێندنی ئایاتی «یاسین»ی مەلا نوورانییەکەوە ـکە بۆنی مژدەی لاکردنەوە و دڵ نەرمبوونی یاری لێ دێ ـ؛ بۆنی دڵ نەرمبوونی یاری لێ دێ، چونکە کە ئەو شۆخە گوێی لە دەنگی ئەم یاسینە بوو سەرێك بەرز ئەکاتەوە و ڕوویەك ئەکاتە دەنگەکە و ئەزانێ ئەمە بۆچیە، دڵی نەرم ئەبێ و ڕوویەکیش ئەکاتە نەخۆشەکان. کە ڕووی تێکردن بای شیفا لەلای قیبلەوە هەڵئەکا و ڕزگاریان ئەبێ. یا ئەمەتە بە هیچا ڕاناگەن، بەداخەوە ئەمرن و دەنگی گریان و زاری ماسیڕەکان بەرز ئەبێتەوە!

شێخ بە ڕوومەتی سەوزە و کەوای شین جیناسێکی لەگەڵ سوورەی «یاسین» و دەنگی شین و گریان پێك هێناوە. لە پاشا ئەڵێ ئەوانەی برینداری عیشقن و لەو خەستەخانەیەدا کەوتوون، هەندێکیان شەهیدن بەدەست نازی یارەوە، زۆریشیان نەخۆشی دەستی عیشوەین. دیارە ئەوانەی کە ئەهلی دڵ و مەفتوونی حەقیقەتن حەرفی هەوەڵی سەرەنجامی ئیشەکەیان یا شینە یا سینە، یانێ یا شەهیدن یا سەقیمن. کە لە نیوە شیعرەکەدا ئەڵێ «شەهیدی غەمزە و سەقیمی عیشوە». بەم شین و سینە «لەف و نەشر»ێکی لەگەڵ ئەودا پێك هێناوە و جیناسێکیشی لەگەڵ ئاخری نیوە شیعری دووەمی شیعری یەکەمدا دروست کردووە.

لەپاشا ئەڵێ: ئەوکەسەی دێتە دنیاوە ئەگەر بەتەمای ئەوە بێ کە بگا بە ژیانێکی کامەرانی بەهەشت، ئەبێ بە هەموو جۆر تێکۆشێ و لە دنیا لاریی بێ؛ تێکۆشێ بۆ قیامەت بەجۆرێکی وەها کە خۆی لە دنیادا ون کا و وەکوو «مەنسوور» خۆی بۆ نەناسرێتەوە! ئایا ئەم بەنگکێشانە لە بەنگکێشانەکەیان چییان دەست ئەکەوێ؟.. خۆشی؟ کام خۆشی ئەو خۆشییە کە خۆیانیان لێ ئەگۆڕێ! کەوابوو نوختەی خۆشی

دنیا ئەوەیە کە پیاو خۆی لێ بگۆڕێ. دەی دنیایەك کە ئەمە خۆشییەکەی بێ ئەبێ بە چ ڕوویەکەوە پیاو ڕووی تێ کا؟!...

تەماشا ئەکەم لە قاپییەکی نهێنییەوە لەسەر یەك لەسەر یەك بایێکی ڕەحمەت ئەدا بەسەر دڵما. ئاخۆ ئەم بایەکاری چ چاوەمەستێك بێت کەوا هەواکە ئەبڕێ و تەوژمی ئەو هەوایە ئەم کارەساتە لە سینەمدا پەیدا ئەکا؟... ویستم هەناسەیەك هەڵکێشم کە بەهۆی نالەی ئەوەوە دەردەدڵی خۆم ئاشکرا بکەم، سەیرم کرد بەهۆی قوڵپی خوێنەوە تاساوە و دڵ و جەرگ و دەروونم تا گەیشتووەتە سەر سینگم هەمووی لە خوێنا کەیل بووە. ئیتر نەمتوانی هەناسەکەش هەڵێنمەوە!... ئایا هیچ ئاگات لێیە کە ئیمشەو لەم کەونەدا نیشانەی بەیانی حەشر چۆن دەرکەوت؟.. خوا عالەمە لەبەر ئەوە کە ئەو شۆخە لەبەر بەرۆکیەوە سینگی دەرخست، ئەوەبوو کە بوو بەهۆی سپیدەی ڕووناکـی حـەشر لە بەرەبەیاندا!!...

مەحوی لەبەر ئەوە کە زۆر گوناهبارە مەلا نەهاتە سەر گۆڕەکەی تەڵقینی بخوێنێ، بەڵام دەستگیری قایمی ئەو لەباتی هەموو خراپەیەك ـکـە کـردوویەتی ـ مـیهرەبانی «تاها» و «یاسین»ە کە موحەممەدە ﷺ، وەیا دوو ئایەتی: ﴿قُلْ كُـلٌّ مُـتَرَبِّصٌ فَـتَرَبَّصُوا فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ أَصْحٰابُ الصِّرٰاطِ السَّوِيِّ وَ مَنِ اهْـتَدىٰ﴾ وە: ﴿فَسُـبْحٰانَ الَّـذي بِـيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾ە، کە ئاخری سوورەی تاها و یاسینن و موژدەی خۆشی ئەدەن. کەوابوو مەحوی با خراپەکەریش بێ هەر یاس نابێ لە ڕەحمەتی خوا.

***

مەحوی ڕاستە بە فەلسەفەپەرستی و دەروێشی و عیبارەت ڕێکخستنەوە خەریك بووە، بەڵام لە بنِدەست ئەمەشەوە لایەنی قسەی نەستەق و حیکەمییاتی بـەرنەداوە، بەڵکوو لەم بابەتەوە گەلێ باڵاتر و قسەکانی بۆ دانسقە ئەشێن... لەبابەت ئـەوەوە کـە هەروا وەکوو نقوم بووی سەر پارچە تەختە ماوەتەوە، ئەڵێ:

چ بکەم نە ئەو کەسەم کە کەسم بێ لەلا بە کەس
خۆیشم نەگەیمە ئەو کەسەی من بکا بـە کـەس

دیارە پارسەنگی کۆمەڵایەتی چاك هەڵسەنگاندووە، بۆیە ئەڵێ:

نــــامەرد ئـــــەوەندە مـــوعتەبەرن لەم زەمـــانەدا

مەرد ئیعتیباری کەم بووە، مەردی خوا خوسووس!

دیسان ئەڵێ:

لە هەموو جێ لە چ کەس بێنـی مـرووەت نـایە

کەرەم و سیدق و وەفا ئێستە لە عالەم بووە قات!

ئای چەند جوانە ئەو شیعرەی کە ئەڵێ:

زەمانەی پڕ تەعەب دەتکاتە تیرۆك   لەتێ نانت ئەداتێ دوو بەشی نـۆك

لەباری زوهددا ئەڵێ بەڵام بە جیناسەوە:

دنیا تـیاترۆیـە مـەوەستە تـیا، بـڕۆ   کێ مایەوە تیا، کە نەبووبێ تیا تڕۆا؟

بە دوو بەیت فەلسەفەی دوو ڕێگر دەرئەخا. هەرچەندە فـیکرەکـە گـەلێ پـێش مەحوی کەوتووە، چونکە «مەعەڕڕی» و «خەییام»یش قسەیان لێوە کـردووە، بـەڵام نرخی مەحوی لەمەدا بەوە دەرئەکەوێ کە بە شوێن بیروباوەڕی فـەلسەفەچییەکـانی پێشوودا گەلێ سووڕاوەتەوە و، ویستوویەتی ئەدەبیاتی کـوردیش لەو جـۆرە شـتانە بێبەش نەبێ، بۆیە هاتووە بەو دوو بەیتە جوانەی ئەو قسەیە ئەکا کە ئەڵێ:

شێخی هەمەوەندێکی ئـەدا وەعـز و نـەسیحەت

ئەو قوڕبەسەرەی دابووە بەر فەحش و فەزیحەت

خۆش هاتە جواب و وتی: تۆ حەقتە فەقەت مـن

قـوتتاعی تـەریقم، نـەکـوو قـوتتاعی تـەریقەت

مەحوی بڕە شیعرێکی هەیە لەژێر ناوی «قەسیدەی بەحری نوور» کە عیبارەتە لە ١٢٣ شیعر، سەرەتای ئەکاتەوە ئەڵێ:

«و صلی الله علی» ئەو بەحری نوری عیلم و عیرفانە

کە دەرکی غەوری ناکا غـەیری «عـلم الله سـبحانە»

لە شیعری چوارەمدا ئەڵێ:

لە زوڵماتی شەوی کوفرا بە یەکدەم لەمعەیێکی دا

هەزار و سێسەد و بیست و دووە، دنیا چراخانە

بەڕاستی چاکتر شیعرگەلێکن کە لە وەسفی بارەگای موحەممەد و عیشقی موحەممەددا وترابێ:

بەڵێ مەحوی شاعیرێکی تەسەووفی بووە، بەڵام ئەو بڕە شیعرانەی کە دایناون و ناوی ناونەتە «قەسیدە» من لام وایە لە هەر قەسیدەیەکدا تاقە شیعرێکی بۆ ئەوە ئەشێ کە سەربەخۆ بکرێ بە باسی قەسیدەیەك، چونکە شاعیر کە ویستی ئامانجێکی تایبەتی خۆی بخاتە قەسیدەیەکەوە، ئیتر نابێ لابدا، ئەبێ سەروبنی ئەو قەسیدەیە وەکوو زنجیر پێکەوە بەسترابێتن، لە قەسائیدی مەحویدا کەمتر ئەوەت بەرچاو ئەکەوێ.

مەحوی وەکوو چۆن لە کوردیدا شاعیر بووە، لە فارسی و تورکی و عەرەبیشدا هەر بەوجۆرە ئامادە بووە. دیوانە کوردییەکەی بۆ جاری یەکەم لەلایەن «عەلی کەمال باپیرە»وە لە ساڵی ١٩٢٢ی میلادی لە چاپخانەی حوکوومەت لە سولەیمانی لەچاپ دراوە...

***

کاکەی فەلاحی ئەدیب و شاعیریش وتارێکی لەبارەی مەحوییەوە لەژێر شادێڕی «چەند سرنجێك دەربارەی شیعرەکانی مەحوی»دا لە ژمارە «٦» و «٧» و «٩»ی ساڵی «١»ی خولی دووەمی گۆڤاری «برایی»دا بڵاو کردووەتەوە، ئەمە تێکستی تەواوی ئەو وتارەیە:

چەند سرنجێك دەربارەی شیعرەکانی مەحوی

ئاشکرایە کە «مەحوی» یەکێکە لە شاعیرە بەرز و نەمرەکانی کورد لە سەدەی نۆزدەهەما. ئەگەر شوێنی شایان و پێشیاوی خۆی لە ریزی پێشەوەی «نالی» و «سالم» و «کوردی» و شاعیرانی تری هاوچەرخیەوە نەبێ، ئەوا بێگومان لە شانبەشانی ئەو شاعیرە بلیمەت و هەڵکەوتووانەی کوردەوە ئەڕوات. جا لەبەر ئەوەی کە ئەم شاعیرە تا

ئێستە بەگشتی نرخ و بایەخی خۆی نەدراوەتێ و بە چاوێکی ورد و سەرنجێکی تیژەوە شیعر و هونەری بەرزی شاعیریەتی تەماشا نەکراوە، بەڵکوو بەپێچەوانەوە هەرکە ناوی «مەحوی» و شیعرەکانی براوە، زۆر جار خۆی بە شاعیرێکی «کەسبی» و شیعرەکانی بە رەق و تەق و چەند پارچە مسێکی ژێر زەبری چەکوشکاری دراونەتە قەڵەم، کە هۆی ئەم جۆرە حوکمە ناڕەوایانەش، بەپێی بیر و را و بۆچوونی ئێمە، ئەوەیە کە شیعرەکانی لە رادەیەکی، ئەتوانم بڵێم نزیك لە ئەندازە بەدەر، لەنگەری بایەخ و پێ لێ داگرتنی لەسەر مانا و بیر لێ کردنەیەوەکی تەواو قووڵ راگرتووە، بە هونەری رەنگینی شیعری کلاسیکییەوە، بەو هێز و پێزەوە کە لە دەستەڵات و توانای ئەو وەشاوەتەوە، بە زمانێکی تەڕ و پاراوی کوردی و کوردییەکی روون و رەوانی شارەزا و لێزانەوە... یان بە نارەوا وا دراوەتە قەڵەم کە گوایە «مەحوی» تەنیا شیعرەکانی لەسەر کاروباری ئایینی و باس و خواستی تەسەووف تەرخان کردووە. جا بۆ روونکردنەوەی چەند کەل و قوژبنێکی تاریك و شارراوەی ئەم بابەتانە و دیاری کردنی پلەی شاعیرییەت و جۆری فەلسەفە و شێوەی بیرکردنەوە و چۆنێتی دارشتنی شیعرەکانی لە قاڵب و چوارچێوەی هونەری شیعری کلاسیکی و ناسکی هەست و توانای دەربڕین و بەکارهێنانی کەرەسەی لێهاتووی زمانی کوردی لەلایەن شاعیرەوە، بە پێویستم زانی کە ئەم چەند سەرنجەی لای خوارەوە بگرم:

یەکەم ـ شانازی کردنی «مەحوی» بە نەتەوەی کورد و زمانی شیرینی کوردییەوە:

یەکێك لەو شتانەی سەرنجی خوێنەری دیوانەکەی «مەحوی» رائەکیشێ، لەگەڵ ئەوەشا کە پیاوێکی ئایینی و زانایەکی سۆفی مەشرەب و نەقشبەندی بووە، گیانی بەهێزی شانازی کردن و دەربڕینی هەستی پیرۆزی بووە بەرامبەر نەتەوەی کورد و زمانی شیرینی کوردی. ئەم راستییە ئەوە دەرئەخات کە ئەم شاعیرە لە کانگای دڵ و ناخی دەروونییەوە، هونەرمەندێکی دڵسۆز و شاعیرێکی دڵسووتاو بووە بەرامبەر بە نەتەوەی کورد و زمانەکەی، لەو سەردەمەدا کە ئەم یەکێکی دەرکەوتوو بووە لەناو ئەو دەستە شاعیرەی سەدەی نۆزدەهەمدا کە بەڕاستی بەردی بناغەی شیعر وتن بە کوردی

و شیرینکردنی زمانی کوردییان بە شێوەی کرمانجی خوارووگرتە ئەستۆی خۆیان. لە سەردەمێکا کە شیعر پێ وتنی فارسی و تورکی لە برەو و باوا بووە و بەکارهێنانی نیشانەی هەرە باڵای پلەی شارەزایی و خوێندەواری شاعیران بووە.

بە وێنە چەند شیعرێك ئەهێنینەوە بۆ دەرخستنی راستی ئەم قسەیەمان. «مەحوی» دەرگای سەرەتا و پێشەکی دیوانەکەی بەم چوارینە ئەکاتەوە و ئەڵێت:

بنووسە، پیری دڵم ئەمری کرد، ئیتاعەم کرد
لە ئیبتیداوە کە بەیتێ موناسیبی دیوان
گەدایەکی وەکوو «مەحوی»، قەلەندەرێکی کورد
میسالی پادشەهی فورسە ساحێبی دیوان

واتە: پیری دڵم فەرمانی پێ کردم لە سەرەتاوە شیعرێکی وا بنووسم بۆ پێشەکی دیوانەکەم کە هەڵبگرێت. منیش ملمکەچ کرد و ئاواتەکەیم هێنایە دی. گەدایەکی وەکوو «مەحوی» کە قەلەندەر و دیوانەیەکی کوردە خۆی بە پاشایەکی فورس ئەزانێ بەوەی کە خاوەنی دیوانێکی کوردییە.

ئەم جۆرە تێبینی و بیرکردنەوەیە گیانی شانازیکردن بە کورد و زمانی کوردییەوە ئەنوێنێ، بەوەی کە هەرچەند شاعیر لە پلەی ژیانا خۆی بە هەژار و دێوانە داناوە، لەگەڵ ئەوەشا مادام کوردە و دیوانی بە کوردی هەیە، خۆی لە پاشایەك هیچ بە کەمتر نازانێت.

یان لە قەسیدەی «بەحری نوور»دا کە ئەڵێت:

لە «همزیە» و لە «بردە»م چونکە کەم دی ئیستیفادەی کورد
منیش ئەم «کوردیە»م دانا لە ریزی ئەو قەسیدانە
زوبانی عیشقبازی خۆشە گەر کوردی وەگەر تازی
قسەی بێسۆزی عیشق ئەر گەوهەرە مەحبووبی بێ ئانە
موکەڕڕەڕ بوو قەسیدەی بوردە، نەشئەی عالەمی پڕ کرد
بفەرمووا بەم قەسیدەی کوردە نۆبەی نەشئە پێوانە

واتە: لەبەرئەوەی کە لە «هەمزیە» و لە «بردە» کە دوو قەسیدەی عەرەبی زۆر بەناوبانگن لە ستایشی پێغەمبەردا(د.خ)، کەڵکی کوردم کەم دی چونکە بە عەرەبین، منیش هاتم ئەم قەسیدە کوردییەم دانا لە ریزی ئەوانا. زوبانی عیشقبازی و خۆشەویستی ئەگەر بە کوردی بێ یان عەرەبی، خۆشە. بەڵام قسەیێك کە سۆزی عیشق و خۆشەویستی تیا نەبێ، گەوهەریش بێ شتێکی وەختی و بێبەهایە. قەسیدەی «بوردە» زۆر جار دووپات کراوەتەوە و بە نەشئەی خۆی دنیای پڕ کردووە، ئیتر با بەم قەسیدە کوردیيە کە یەکەمجارە، نۆرەی نەشئە پێوان بێت.

ئەم قەسیدەیە هەرچەند لە مەقامی ستایشێکی وادا وتراوە، بەڵام شاعیر ئەو لایەنەی فەرامۆش نەکردووە کە پڕ بە دڵ شانازی بکا بە زمانی کوردییەوە و لە ریزی قەسیدە بەناوبانگە عەرەبییەکانی دابنێت و جۆش و خرۆش و نەشئە و سۆزی عەشق و خۆشەویستی پێ ببێوێت.

لە غەزەلێکی ترا ئەڵێت:

کوردی زوبانی ئەسڵمە، گەر تەرکی کەم بە کول

بۆ فارسی، بە کوللی ئەمن دەبمە بێوەفا

واتە: کوردی زمانی نەتەوایەتی خۆمە، ئەگەر بێتو بەتەوایی وازی لێ بێنم و سەر بکەمە سەر فارسی ـ وەك ئەم و ئەوکە پشتی فەرامۆشییان کردە زمانەکەی خۆیان ـ ئەوا بە تەواوی ئەبم بە پیاوێکی بێوەفا و سپڵەی نەتەوەکەی خۆم.

لە شوێنێکی ترا، لە غەزەلێکی فارسیا ئەم جۆرە شانازیکردنە روونتر و ئاشکراتر دەرئەخات کە ئەڵێت:

فخر هرکس به زبان خودش است ای «محوی»

فارسی را که تو برگزیدەای بر کردی، حیف

واتە: ئەی «مەحوی»! شانازی هەمووکەسێك بە زمانەکەی خۆیەوەیەتی. ئەگەر تۆش چاکەی فارسی بدەی بەسەر کوردییا، بەڕاستی جێگەی داخ و خەفەتە.

ئەمە هەرچەند لەپڕ ئەوە ئەگەیەنێ کە «مەحوی» سێبەری چاکەی فارسی کێشابێ بەسەر کوردییا، بەڵام لە راستییا ئەگەر وردی کەینەوە، وا نیە. چونکە شاعیر لە کاتێکا کە

جڵەوی خەیاڵ و دەسەڵاتی بۆ غەزەلێکی فارسی شل کردووە، لەپڕ، وەك یەکێك لە خەوێکی زۆر ناخۆش و کاریگەر رابچەنێت، ئەسڵەمێتەوە و پەشیمان ئەبێتەوە کە بۆچی هەر بە زمانە قەشەنگەکەی خۆی کە کوردییە، هونەری شاعیریەت و توانای بەهرەی خۆی بەخت نەکات و دانەڕێژێت. بۆیە هاوار ئەکات: «شانازی هەرکەس بە زمانی خۆیەوەیەتی». واتە: ئەگەر هەڵی‌گێڕینەوە، هیچ کوردێك مافی شانازی‌کردنی نیە بە زمانەکانی تری غەیری کوردییەوە کە بەرهەمی پێ نووسیون.

***

دووەم ـ هەڵوێستی شاعیر بەرامبەر زۆردار و ستەمکاران:

لەم بارەیەوە «مەحوی» پلار و توانجی سەخت و تیژی گرتووەتە سەر دڵی ستەمکار و زۆردارەکانی سەردەمی خۆی، تەنانەت بەم هۆیەشەوە دوچاری ئازار و ئەشکەنجەیەکی زۆر هاتووە. بەڵام ئەم جۆرە سزا و چەرمەسەرییانە هیچ کارێکی تێ نەکردووە ئەوە نەبێ کە لەسەر بیرو باوەڕی راستی خۆی سوورتر بێت.

بە وێنە سەرنجێکی وردی ئەم چوارینە بەرزەی بدەن کە چۆن زۆرداری لەگەڵ بەردی رەق و دڕکی تیژا بەراورد و جووت کردووە، ئەڵێت:

زاڵمی دڵ رەقی روو گرژی موسوڵمان ئازار
هەر بە ئیزایە کە رەنگی بگەڕێتە روخسار
بەرد ئەگەر سەر نەشکێنێ بە چی روو رەنگین کا!
کە لە پێ هەڵچەقی ئەوسا روخی گوڵنارییە خار

واتە: ستەمکاری دڵرەقی رووگرژی ئەم و ئەو ئازاردەر، هەر بە سزا و ئەشکەنجەدانی خەڵکی لە خۆشییانا رەنگی سوور هەڵئەگەڕێ و خوێنی پێ خۆش‌بوون و دڵنیایی ئەزێتە دەم و چاوی، وەك بەرد، کە ئەگەر سەری ئەم و ئەو نەشکێنێ و خوێنی بێ‌تاوانی خەڵکی بەسەرا نەڕژێ، ئەی بە چی رووی خۆی سوور بکات؟ یان وەکوو دڕکێك کە لە پێ هەڵچەقێ ئەوسا رووی گەش و ئاڵە بەو خوێنەی کە پیا ئەڕژێ.

کەواتە زۆر شتێکی راست و بەجێیە کە «مەحوی» دڵی رەق و بێ‌بەزەیی زۆردار بە بەرد و دڕکی تیژ بداتە قەڵەم و، زۆردار بەپێی سروشتی جانەوەرانەی خۆی لە

چەوسانەوە و ئازاردانی هەژار و لێقەوماوان خۆشی و لەززەت ببینێ بۆ ژیانی خۆی و لووتی شانازی و خۆبادان بکاتە ئاسمان و پێی دەستەڵات وگەورەیی ستەمکارانە بنێ بەسەر ئەرزی هەوا و ئارەزووی رەش و تاریکی خۆیا.

یان لە شوێنێکی ترا ئەڵێت:

رەشێ، بۆ کوشتنی یەك رووڕەشێ، بەدەستەوە بوو
بــەدزیەوە وتــی: فــتوا دە، روخســـەتم فـەرموو
وتم: کە دەرئەکەوێ زوو، کە ئەم غـەزاکـەرە تـۆی
بە دەستی سەوز و سپی بـوونەوەی جـەمال و روو

واتە: پیاوێکی رەشتاڵە ئەیویست ستەمکارێکی تاوانبار و رووڕەش بکوژێت، هات بۆ لام، بە دزییەوە داوای فتوای لێ کردم کە رێگای بدەم. منیش پێم وت: ئەگەر بیکوژی زوو دەرئەکەوێ کە ئەم غەزایە تۆ کردووتە، بەوەداکە دەستبەجێ دەستت سەوز ئەبێ و دەم و چاویشت سپی ئەبێتەوە. واتە: هەرکە ئەو تاوانبارە بکوژێ دەستی سـەوز و رووی سپی ئەبێت. کەواتە بڕۆ بیکوژە.

بەم ڕەنگە شاعیر تیری نووك تیژی رق و داخی خەست و خۆڵی پەنگ خواردووی دڵی خۆی، لە کەوانی هەڵبەستا، بێ پەروایانە ئاراستەی چاوی ستەمکار و خوێنڕێژی تاوانبار ئەکات و پشتی هەژار و کەساس و لێقەوماوان ئەگرێت، کە بەو هەوێنی رق و قینە راست و پیرۆزە گۆش ببن و تـۆڵەی جـۆش خـواردووی تـەواوی خـۆیـان لە زۆرداران بسێنن...

لەلایەکی ترەوە شاعیر رووی دەمی ئەکاتە زۆردارێك، لە بەرگی شـێخـێکـدا و، بەم ڕەنگە پەنجەی بۆ رائەکێشێت و ئەڵێت:

شێخێ هـەمەوەندێکـی دەدا پـەند و نـەسیحەت
ئەو قوڕبەسەرەی دابووە بەر فەحش و فەزیحەت
خۆش هاتە جواب و وتی: تۆ حـەقتە، وەلێ مـن
قوتتاعی تەریقم، نـەکـوو قـوتتاعی تـەریقەت...

واتە: شێخێك بەسەر هەمەوەندێکا ئەهات و ئەو قوڕبەسەرەی هێنابووە گیروگاز و حەیابردن. ئەویش بەڕاستی جوان هاتە دەست و وتی: هەرچی ئەڵێی بەجێیە، ئەوەیش بزانە کە من تەنها ڕێگر و جەردەم. بەڵام تۆ ڕێگر و چەتەی ڕێگای تەریقەتی.

ئەم چوارینە هەرچەند وادەرئەکەوێ کە پەیوەندی بەسەر بەشی خوارەوەی نووسینەکەمانەوە هەبێ کە دەربارەی بازرگانانی ئایینە، بەڵام بە رای ئێمە، پەیوەندییەکە تەنها شتێکی سەرزارەکییە. لە راستییا پەیوەندی راستەوخۆی بەسەر ئەم بەشەوەیە، ئەگەرچی وادیارە ئەو زۆردارە لەژێر ناوی ئایینا جووڵاوەتەوە.

لە سەرێکی ترەوە «مەحوی» لەگەڵ زۆرداری پارە پەرستا بەم شێوەیەی لای خوارەوە ئەدوێت:

ئەم پارە پەرستانە لە خۆیان کە دەچن زوو
دەخڵی نە پەلی دێوە، نە بای باڵی پەری بوو
عاقڵن و فەقەت فێ لەگەڵی دیتنی پارەن
ماهی نەوی ئەم قەومە هیلالی «قەمەری» بوو

واتە: خوێنمژە پارەپەرستەکان کە خۆیان شێت ئەکەن و کەف ئەچێنن، لەبەر ئەوە نیە کە پەلی دێو یان بای باڵی پەری خۆی لێ‌داون، بەڵکوو ژیرن، بەڵام ئەوەندە پارەپەرستن کە هەر چاویان بە گۆشەی پارە ئەکەوێ دەستبەجێ فێ ئەیانگرێ، چونکە مانگی نوێی ئەم پارە پەرستانە کەناری قەمەرییە ـکە جۆرە دراوێك بووە ـ

بەڵێ پارەپەرستی خوێنمژ، لە خۆشی سەرمایە و رووتاندنەوەی ئەم و ئەو ئاگا و هۆشی لە سەرا نامێنی و ئەگاتە رادەی شێت بوون و فێ لێ‌هاتن، هەزکە چاوی بە گۆشەی مانگی یەکشەوەی جەژنی خۆشبەختی و شادمانی خۆی ئەکەوێ کە ئەویش کەناری قەمەرییە کە ئەڵێی مانگی یەکشەوەی هات و بەختی ـبە حیسابی خۆی ـ تا سەر خواردووی بە باڵا بڕاوی خۆیەتی.

لەلایەکی تریشەوە زۆردار بە فیرعەون ئەداتە قەڵەم و بەم رەنگە ئەینێتەوە بەنیشان:

دەنی تەبعی وەها غالب بووە، فیرعەونی ئەم عەسرە
نە وەك مووسا، لەکن جوو پارە بوو ئیمانی پێ دێنێ

واتە: نامەردی و نەفس نزمی وەها پەرەی سەندووە ئەبینی فیرعەونی ئەم چەرخە، نەك هەر بە مووسا، بەڵکوو بە جوولەکەیەکیش ئیمان ئەهێنێ، بە مەرجێك پارەی پێ شك بەرێت.

ئاشکرایە کە فیرعەون لە زەمانی خۆیا نەك هەر ملی بۆ مووسا کەچ نەکرد، بەڵکوو ئەوەندە لووتبەرز و بایی بوو داوای خوایەتیشی ئەکرد، کەچی فیرعەونی زەمانی «مەحوی» کە زۆردار و خوێنمژێکی بێهاوتا بووە، نەك هەر مل بۆ مووسای پێغەمبەری جوولەکەکان کەچ ئەکات، بەڵکوو جوولەکەیەکی پارەداریشی دەست بکەوتایە، بە دڵ ئیمانی پێئەهێنا و بە کردەوەش دوای ئەکەوت.

***

سێیەم ـ بەگژاچوونی زاهید و واعیز و وشکە سۆفی کە بازرگانی بەسەر ئایینەوە ئەکەن:

شاعیر لە زۆر گۆشە و قوژبنی دیوانەکەیەوە هێرشی رەوای بردووەتە سەر ئەو کەسانەی کە لەژێر پەردەی خواپەرستی و ئاییندا هەزاران ئاین و ئۆیـنیان لەژێر سەردایە، بێبەزەییانە پەنجەی تیژی سەرزەنشت و توانج ئەکا بە چاویانا و ئەیانخاتە روو.

بە وێنە:

لەرِم دی زاهید ئەم زستانە، زانیم ‌ ‌ ‌ ‌ کلك نادا بە زرِپونگی بەهارا

واتە: ئەم زستانە زاهیدم لەرِ و لاواز هاتە بەرچاو، بەوەدا زانیم کە ناگاتە بەهار و کلك ناکێشێ بە زرِپونگی بەهارا و کورد وتەنی: بە گیای بەهارا ناتوورِێنێ.

ئەم جۆرە سەرزەنشت و تەوس و پلار تێگرتن و بە سووك روانینەی شاعیر بەرامبەر زاهید لەو برِوایەوە هەڵقوڵاوە کە زۆر بێگومان بووە لەوەی کە ئەو جۆرە کەسانە تا چ رادەیەك درۆزن و رواڵەتباز و چاوبرسی و بە ئۆین بوون، بۆیە «مەحوی»، بە کوڵ و دڵ، ئەیانزرِێنێ و ئاوات بە مردنیان ئەخوازێ بۆئەوەی کۆمەڵ لە ژەهری دەم و ئازاری دەستیان رزگار بێت.

لە غەزەلێکی ترا:

واعــيزم پــرسى، يــەكىٚ شـۆخـانە جـوابـى دامـەوە
وەعزى چى؟! سەر لنگە دەستاڕێ كرەى دەستاڕى هات
شێخ و توڕڕەى مێزەر و نەقل و نوقوولى هـيچ و پـووچ
من بە توڕڕەى يار ئەسيرم، ئـەو بـە كـۆڵێ تـوڕڕەهـات

واتە: هەواڵى واعيزم لە يەكێك پرسى كە لە چييايە؟ ئـەويش زۆر جـوانـى وەڵامى دامەوە: بێقەزا بى واعيزى چى؟! سەر لنگە دەستاڕێكم دى كە هەر كرەى دەستاڕى ئەهات، بەو قسانەى كە مايەى سەريەشان و ناڕەحەتى خەڵكى بوو. شێخيش، بێبەڵا بێ، بە پێچى مێزەر و قسە و باسى هيچ و پووچەوە، من بە پێچ و لوولى توڕڕەى يار ديلم، ئەويش بە كۆڵێ شتى توڕڕەهات و بێماناوە.

ئەم شەپۆلى هێرش و لافاوى پەلاماردانە، جگە لەوەى كە نيشانەى بڕوايەكى قايم و دڵێكى پتەو و دەروونێكى دامەزراوە، ئەوەش ئەگەيەنێ كە شاعير وەك پياوێكى ئايينى راستەقينە، ئازا و بەجەرگ و چاونەترس بووە، كە توانيويەتى لەو سەردەمەدا، ئاوزەنگى تەقێن، هەڵكوتێتە سەر تەخت و بەختى ئەو جۆرە بازرگانە رياكار و رواڵەت بازانە.

لە شوێنێكى ترا ئەڵێت:

لالغاوەى واعيز ئەمڕۆ مـەوجئەدا دەم پـڕ لە كـەف
ريشى قيروسيا، كتێبى وەعزەكەى بوو بـەرتەرەف
زاهيد و سۆفى بە شەڕ هاتن لەسەر تەزوير و شەيد
خێرى رەندانە، خوا كا بەرتەرەف بێ هەر تـەرەف

واتە: لالغاوەى واعيز شەپۆل ئەدا لە كەفى پڕ لە دەمى. ريشى قيروسيا كە بە جارێ خووسايەوە. بەڵام داخى گرانم بۆ كتێبەكەيەتى كە تەواو فەوتاو لە كيس چوو. زاهيد و سۆفى بەشەڕهاتن لەسەر فێڵ و ريا و تەڵەكەبازى، هەرلايەكيان لەناو بـچن خـێر و قازانجى مەردانى خوايە.

وێنەگرتنى ديمەنى لالغاوەى واعـيز و شـەپۆلى كـەف و خـووسانەوەى ريش و خەفەتخواردنى شاعير بۆ لە كيسچوونى كتێبەكەى و بەشەڕهاتنى زاهيد و سۆفى

لەسەر فێڵ و حیلە و حەواڵە و رواڵەت پەرستی و لەناوچوونی هەرلایەکیان کە مایەی خێر و خۆشی پیاوچاکانە. بەڕاستی رق و قینێکی خەست و خۆڵ و پیرۆز دەرئەخات کە لە کوورەی دەروونی شاعیرا بەم چەشنە جۆشی خواردبێ بەرامبەر بەو جۆرە کەسانە.

یان:

ریشێکی پان و تووکی بناگـوێ درێژ و لوول
سۆفی لە دینی لادە بە دیـمەن لە جـوو دەکـا
ئەشکەوتی بایەکە دەمی واعیز کە دێتە وەعـز
وەختی سکووتی، نەقشی سمێڵی لە قوو دەکا

بەم شێوەیە شاعیر بۆمان دەرئەخات کە راستی و ئـایینپەروەری بـێڕواڵەت بـە دیمەنی ریش و پرچی درێژ و لوول و ئاڵۆز نابێ و دەمی واعیزیش وەك ئەشکەوتی بایەك وایە، ئەو قسانەی کە لە دەمی دێنە دەرەوە هەموویان وەك «با» وان. خۆ ئەگەر دەمی ئەو ئەشکەوتەش بێتەوە یەك و تاوێك بێدەنگ بێ، ئەوا نەقش و نیگاری سمێڵی هەر لە پەڕی قوو ئەکات.

***

چوارەم ـ لە رووی فەلسەفە و راستی پەرستییەوە:

شاعیر، وەکوو لە ئاوێنەی دیوانەکەیا دەرئەکەوێ، زۆر مەراقی وردەکاری فەلسەفە و راستی پەرستی و یەكڕەنگی بووە و زۆر خۆی بەم بابەتە رەنگینەوە خەریك کردووە. گەوهەر و مرواری نایاب نایابی کردووەتە گەردنی دیوانەکەی و ئەڵێت:

لە کێ پرسم: دڵی بۆ پڕ لە خوێنی حەسرەتە یاقووت
عەزاپۆشی چیە و کـێیـە، جـلی پـیرۆزە بـۆ شـینە؟!

واتە: پرسیار لە کێ بکەم کە بۆچی یاقووت دڵی پڕە لە خوێنی حەسرەت و ئاخ و داخ و پیرۆزەش پرسەی بۆ کێ گرتووە و شینپۆشی چیە؟ یاقووت و پیرۆزە کە دوو گەوهەری جوان و نایابن، ئەویان ئاڵ و ئەمیان شینە و شاعیرانی تر بۆ بابەتی جوانی و شۆخ و شەنگی بەکاریان هێناوە، یاقووت نەبێ جاروبار بە فرمێسکی خوێنین ناویان

بردووە. بەڵام «مەحوی»، بەپێچەوانەی ئەوانەوە، رووی دەمی پرسیار ئەکاتەوە و سەری لەوە سوڕ ماوە کە بۆچی دڵ و ناو جەرگی یاقووت شەپۆل ئەدا لە خوێنی حەسرەت و نائومێدیا و پیرۆزەش سەرتاپای بەرگی خۆی شین کردووە، ئاخۆ ئەم پرسەی هەتا هەتایەی بۆ کێ و لەبەرچی گرتووە؟ بەڵام وەڵامی راستەقینەی ئەم پرسیارەی وادیارە هەرگیز دەست ناکەوێ تا ئەم دوو گەوهەرە پیرۆزە ناویان لە فەرهەنگی ژیانا بمێنێ. وابزانم جێی خۆیەتی کە بڵێم لە مامۆستا «گۆران»ی شاعیری بلیمەت و هەڵکەوتووی کوردم بیستووە کە ئەم بەیتی لای سەرەوە شابەیتی «دیوانی مەحوی»یە، بەلای ئەوەوە.

یان کەمێك لەم فەلسەفەیە ورد بنەوە کە لە دوو توێی ئەم بەیتەدا ئەدرەوشێتەوە:

گەر ئیشی رۆحتە کە نەبوو «کەس» بە دەستەوە
دەست هەڵگرە لە رۆح و مەبە ئیلتیجا بە «کەس»

واتە: با ژیانیشت لەسەر پێویستییەك وەستابێ، ئەگەر خۆ کەسێکی دڵسۆزت دەست نەکەوت بۆت جێبەجێ بکا، راستتر ئەوەیە دەست بەرداری ژیان ببی و پەنا بۆ هەموو کەسێك نەبەی.

ئەم فەلسەفەیە ئەوەمان تێئەگەیەنێ کە تەنها ئیش و کاری پیویستی ژیانی خۆمان بە کەسانی دڵسۆز و راست و دۆستی بێهاوتای راستەقینەی خۆمان بسپێرین و پشت بەوانە ببەستین کە دۆستی تەنگانەن، نەك ئاشنا و رۆشنای پار و گلێنی سەر سفرە و خوانی ناز و نیعمەتی رواڵەت.

لە شوێنێکی ترا ئەڵێت:

بە ئاوی تێگەیشتین ئێمە دنیا، هەر سەرابێ بوو
هەموو ئەشچن بە خنکان و لە وشکیشە مەلەی مەخلووق

واتە: ئێمەی کاروانی تینوو و ماندوو وا تێگەیشتین کە دنیا ئاوێکە و تینوێتیمان لێی ئەشکێ، کەچی بەپێچەوانەی نیازی ئێمەوە، تەنها تەم و مژێکی ئەوتۆ بوو کە لە دوورەوە هەر بە رەنگ لە ئاو ئەچوو، جا لەبەر ئەوەی کە دنیا ئاو نەبوو و هەموو

گیانلەبەران لە تینوانا ئەخنکێن و ئەڕۆن، هەرچی هەڵپە هەڵپ و چەپ و گوێکیشیان هەیە وەك وشکە مەلە وایە و لە هەوادا پەل ئەکوتن تا بە تەواوی پرزەی خۆیان ئەبڕن.

ئەم بیرە، ئەگەر لە رووی فەلسەفەوە سەرنجی بدرێتێ، ئەبینین هەموو کەسێك چۆن، چاو برسیانە، باوەشی کردووە بە دنیادا و ئەو تەماعە شیرینەی کە لە ژیانا هەیە بە وێنەی ئاوێك هەموو یەکێکی تینووی هەناو سووتاو چۆن بە پەرۆشەوە خۆی بۆ ئەکوتێت، کەچی ئەو تەماع و نیازە تا دێ زیاتر دوور ئەکەوێتەوە وەك تەمومژێکی رەنگ شینی ئاوی کە هەرگیز نایگاتێ، تا ئەو رۆژەی بە کزی و نائومێدییەوە سەر ئەنێتەوە بە هەزاران خولیا و ئاواتی جوانەمەرگەوە. ئەم شەڕ و شۆڕ و بەگژاچوون و هەڵپە و فڕکان فڕکانەش لەنێوان خەڵکیا وەك وشکە مەلەیەك وایە کە ئەنجامی خنکان و رۆیشتنە.

لە کونجێکی کەی دیوانەکەیەوە شاعیر ئەڵێت:

هەر گفتوگۆمە، کەچی هەر ئەڵێم و تێ ناگەم

هەر جوستوجۆمە، کەچی هەر ئەڕۆم و پێ ناگەم

چاوم روا و گۆشەی ئەو ئەبرووەم نەدی

دڵ بوو بە بەحری عولووم و لە ئەلف و بێ ناگەم

واتە: شەو و رۆژ هەر گفتوگۆمە کەچی ناگەمە مەبەستی خۆم، هەمیشە بەڕێوەم کەچی هەر ناگەمە قۆناغی نیازم. چاوم وەکوو نەمام روا لە تەماشاکردن و سەرنجی چاوەڕوانییا کەچی گۆشەیەکی ئەبرۆی ئاواتم نەدی. دڵ بوو بە دەریای هەموو جۆرە زانیارییەك کەچی لە ئەلف و بێ ناگەم.

ئەم جۆرە بیرکردنەوە و قووڵ تەماشاکردنە ئەوە ئەگەیەنێ کە «مەحوی» لەبەر ئەوەی زۆر شتی زانیوە، بەهۆی ئەوەوە هەستی زیاتر بە ناتەواوی خۆی کردووە. پەنجە بۆ ئەوە رائەکێشێت کە نهێنییەکانی دەریای بوون و نەبوون و لەنگەری کەون و کائینات و کردگار و زۆر شتی ناو ئەم جیهانە گەورە و فراوان و سەرسووڕهێنەرە بە جۆرە زانینێکی ئەو ساغ نابێتەوە و ناگاتە سەر بناوانی راستی و پتەوی، چونکە ئەو زانینەی

ئەو وەك ئەڵێن قەترە بە دەریاش نیە. بۆیە ناچار هاواری لێ هەڵئەستێ و دەستی بێدەستەڵاتی و تەسلیمبوون بەرز ئەکاتەوە و ئەڵێت: «دڵ بوو بەحری عولووم و لە ئەلف و بێ ناگەم» ئەم بیرە فەلسەفییە رامان ئەکێشێ بۆ ئەو راستییەی کە ئەڵێ تا زیاتر شت بزانی، زیاتر هەست بە نەزانینی خۆت ئەکەی، نەك بەنیسبەت ئەم و ئەوەوە، بەڵکوو بەنیسبەت ئەو هەموو شتە زۆر و قووڵ و پڕ لە نهێنییانەوە کە ئەتەوێ بیانزانی و ناتوانی. بەپێچەوانەی ئەو خۆ هەڵکێش و بایی بوانەوە کە ئەگەر ئەلف و بێیەکی عادەتییان ناسی وائەزانن تاکە مەلەوانی بێهاوتای ناو دەریای بێپایان و بێسنووری هەموو جۆرە زانیارییەکن.

یان لە لایەکیترەوە ئەڵێت:

بۆ پارە حەیفە خۆ ئەکەیە پوولی نارەواج

بۆ پارۆێکی نان ئەسەفە روو ئەکەی بە ساج

واتە: حەیفە بە ئیشێکی نارەوای ئەوتۆ هەڵسیت لەپێناوی پارەدا کە خۆت بێنرخ بکەی. رەوا نیە لە رێگای پاروە نانێکدا رووی خۆت بکەی بە ساجی رەش.

«مەحوی» وەك شاعیرێکی نەفس بەرز و زانایەکی هیممەت بڵند ئەوە دەرئەخاکە ژیان تەنها بریتی نیە لە پارە و پاروە نانێك، بەڵکوو لەوانە گرنگتر دەروونی خاوێن و هەستی بەرز و ناسك و کەرامەتی پیرۆزی مرۆڤە کە هەرگیز نابێ لەپێناوی پارە و پاروە نانا سووك و بێنرخ بکرێن.

لەبارەی راستی پەرستی و یەك رەنگیشەوە «مەحوی» زۆرجار هەست و نەستی بێگەردی خۆی بە هەڵبەستی بەسۆز دەربڕیوە کە لە زۆر لاوە ئەم بابەتەی تێهەڵکێشی شیعرەکانی کردووە و ئەڵێت:

لە حەق بێژی بووە بەحری «انا الحق» هەر قەسیدێکم

لەباتی جائیزە واجب گەڕا قەتڵم بکەن واجب

واتە: هەر قەسیدەیەکم لە راست بێژیا بۆتە دەریایەکی «من حەقم». جا لەباتی ئەوەی خەڵاتم بکەن پێویستە بکوژرێم.

بەم شیعرە «مەحوی» بەسەرهاتەکەی مەنسوور دێنێتەوە یاد کە لە ڕێگای بیروباوەڕی تەسەووف و خواپەرستیدا گەیشتە پلەیەك کە یەك پارچە وابزانێ لە زاتی خوادا تواوەتەوە و بەشێك بێ لەو. بۆیە هاوار ئەکا: من حەقم، واتە من خوام. لەسەر ئەوە فتوای کوشتنی درا لەلایەن پیاوانی سەردەمی ئایینەوە. بەمپێیە «مەحوی»یش ئەڵێ ئەوەندە بازاڕی پیاوی چەوت و دەردی ناڕاستی لەبرەودایە ئەبینن «هەر قەسیدەیەکم لە ڕاست بێژییا مەنسوورێکە بۆ خۆی» بەبێ ئەوەی دەربەستی ئەوەش بێ کە لە پێناوی ڕاستی و دروستییا سەری خۆی دابنێت.

بۆیە ئەڵێت:

هەتا حەق ناسرە، هەر حەقمە مەنزوور   وەکوو مەنسوور ئەگەر بمکەن بە دارا

واتە: هەتا خوا پشتیوان بێ هەر ڕاستیم مەبەستە، ئەگەر وەکوو مەنسووریش هەڵمواسن بە سێدارەدا هیچ باکم نیە.

***

پێنجەم ـ لە ڕووی عەشق و خۆشەویستی و جوانییەوە:

ئەتوانم بڵێم بەشی زۆری دیوانەکەی «مەحوی» بۆ ئەم بابەتە تەرخان کراوە و شیعری گەرموگوڕی بەسۆزی لەمبارەیەوە داناوە.

تەماشا ئەم جۆش و خرۆش و خوشەویستی و جوانییەی کە لە گیانی ئەم شیعرەدا خۆی ئەنوێنێ.

لە کن پشکووتنی خونچەی دەمی، وەك گوڵ سەراسەر گوێم
گوڵی ڕوخساری دەرخا، نێرگس ئاسا سەربەسەر چاوم

واتە: لەو شوێنەی کە خونچەی تەڕ و ناسك و سووری دەم و لێوی خۆشەویستەکەم ئەپشکوێت و ئەکرێتەوە، من سەرانسەری گیانم وەك گوڵەباخ ئەبێ بە گوێ تا بزانم ئەڵێ چی؟ خۆ ئەگەر بێت و گوڵی ڕوخساری بەتەواوی دەرکەوێت، من بەجارێ سەرتاپای گیانم، وەك نێرگسەجاڕ ئەبێ بە چاو بۆ تەماشاکردنی.

ئەم بەیتە، بێجگە لە هونەری وردەکاری و جۆشدانی ئەو هەموو پەیوەندییانەی هەن لەنێوان خونچە و پشکووتن و دەم و گوڵ و گوێ و ڕوخسار و نێرگس و چاوا، لە

رووى مەعنا و ناوەڕۆكیشەوە عەجەب وێنەیەكى جوانى و تەلیسمێكى خۆشەویستى و گیانێكى هەرگیز نەمردووى سەیرى كردووە بەبەر ئەم هەڵوێستەیا.

ئەمە لەنزیك خۆشەویستەكەیەوە. بەڵام كە دوور ئەكەوێتەوە ئەڵێت:

بـەبێ بـەزمى حـوزوورى تـۆ حـەرامـم كـردووە بـادە

نەوەك بشكێ بە نەشئەى مەى خومارى دەردى بێ تۆیى

واتە: لەبەر ئەوەى لە بەزمى نزیكى تۆ بێبـەش و دوورم، بـادەم لە خـۆم حـەرام كردووە تا بە نەشئەى مەى خومارى دەردى بێتۆیى لەسەرى منا نەشكێ.

ئەم جۆرە هەست و بیركردنەوەیە ئەوپەڕى خـۆشـەویستى ئـەگـەیەنێ، چـونكە «مەحوى» ئەوەندە پەرێشان و سووتاوى دووركەوتنەوەى خۆشەویستەكەیەتى و شەو و رۆژ هەر بیرى لێ ئەكاتەوە، گەیشتووەتە ئەو پلەیەى كە لەزەت لە دوورى یار ببینێ. جا بۆ ئەوەى ئەو نەشئەى خەیاڵ و لەززەتـى بـیركردنەوەیەى لە دوور كـەوتنەوەى خۆشەویستەكەیا كە مەستى كردووە و پێوەى خومارى بووە، نەشكێ و دڵ و دەروونى بە هیچ شتێكى ترەوە خەریك نەبێ، لە خوشەویستەكەى بەولاوە، ئەوا نـایەوێ بـادە بخواتەوە نەك بەو خواردنەوەیە ئەو نەشئە و خومارەى لە كەللەدا بشكێت.

هەر لەژێر زەبر و زەنگى ئەم جۆرە بیر و بـاوەڕە گـەرمەدا، بـەم شـێوەیـەى لاى خوارەوە بە قەد و باڵاى خۆشەویستیدا هەڵئەدات و ئەڵێت:

ئەى مـەحەبەت ئـاگـرێكـى هـێنـدە خـۆش و دڵنشـین

ئەوكەسەى سووتووتە هەر ئەو هەوڵئەدا بۆ سووبەسووت

واتە: ئەى خۆشەویستى! تۆ ئەوەندە ئاگرێكـى خـۆش و دڵگـیرى، ئـەوكەسەى سووتووى تۆیە رووبـەڕووى تـۆ دێتـەوە بـۆ سـووتانى‌تر. لێرەدا مـەحوى دەرسـى خۆشەویستى راستى دائەدا، كە لە پێناویا ئەبێ قوربانى بەسەر بدرێ و لە شیعرەكەیا پەنجەى نەهێنى بۆ بەسەرهاتى عیشق و خۆشەویستى پەروانە و چرا رائەكێشێ كـە لەپێناوى رووناكییا پەروانە خۆى بەخت ئەكات.

لە شیعرێكى ترا ئەڵیت:

دەترسم گەردی خوێنی من لە شیشەی گەردنت نیشێ

وەگەرنا غەم نیە بمرم لە حەسرەت لێوی مەیگوونت

واتە: ئەگەر بمرم لە حەسرەت لێوی ئاڵی مەیڕەنگی تۆ هیچ باکم نیە، بەڵام بۆیە نامەوێ بمرم، نەوەك گەردی خوێنی من لە شووشەی گەردنی تۆ بنیشێ.

خەمخۆری و بەهانە دۆزینەوە بۆ خۆشەویست هەروا ئەبێ، کە «مەحوی» لە ترسی ئەوەی نەوەك گەردی خوێنی لە شووشەی گەردنی یار بنیشێ و راستی ئەوە بڵێن کە «مەحوی» کوژراوی لێوی ئاڵی ئەم خۆشەویستەیە و بە بکوژی شاعیر نەدرێتە قەڵەم و سزا نەدرێ لەسەر ئەو، بۆیە نایەوێ بمرێ، ئەگینا زۆر شادمانە و ئاواتەخوازی ئەوەیە کە کوژراوی لێوی ئاڵی خۆشەویستەکەی بێت.

جا هەر بۆئەوەی کە راستی و وەفا و گیانی خۆبەختکردنی خۆی لەپێناوی خۆشەویستا بەرێتە سەر، بە کوڵ و دڵ ئەڵێت:

مردنێکی لەبەر ئەو قاپییەدا مەردانە   بە خودا چاترە لای من لە گلاراوی حەیات

ئەی ئەم خەیاڵە وردەی کە لەم شیعرەدا سەرنج رائەکێشێ و ئەڵێت:

کەی بە لەعل و گەوهەر ئەو لێو و ددانی دا نیشان

ئەو رەهەندەی شاخە، ئەم خۆشارەوەی ژووری سەدەف

واتە: کەی خۆشەویستەکەم لێو و دانی خۆی نیشان داوە بە لەعل و گەوهەر، وا لەعل ئاوارەی شاخەکانە و گەوهەریش خۆی لە توێکڵی سەدەفا لە دەریاکانا شاردووەتەوە.

ئەم مەعنا و خەیاڵە ئەگەر وردتر بکرێتەوە ئەوە ئەگەیەنێ کە لەو رۆژەوە لەعل چاوی بە لێوی ئاڵی خۆشەویست کەوتووە، لەتاو جوانی ئەو شێت و سەرگەردان بووە و شاخ و کێوەکانی گرتووەتەبەر، گەوهەری هاودەردیش لەو سایەوە دانی خۆشەویستەکەی دیوە لە شەرم و شوورەیی‌یا خۆی لە جەرگی دەریاکانا شاردووەتەوە، هەرچەند ئەکا رووی نایە سەر هەڵداتەوە و بێتە ناو ناوان.

یان کە لە باخا «مەحوی» گوڵی سەوسەن و نێرگس و سونبول ئەبینێ، تاسێکی سەرسامی ئەیاتەوە و ئەڵێت:

زوبانی لاڵە، بۆ حەیرانە، حاڵی بۆ پەرێشانە؟!

لە سەوسەن دەفکرم «مەحوی» لە وەزعی نێرگس و سونبول

واتە: کە تەماشای سەوسەن و نێرگس و سونبول ئەکەم، نازانم بۆ زمانی سەوسەن لاڵە؟ نێرگس بۆچی سەرسامە؟ سونبول بۆ پەرێشانە؟ بەم شێوەیە ئەگەر بێتو قووڵتر بکرێتەوە ئەوا رامانئەکێشێ بۆ دەریایەکی بێسنوور و بێپایانی نەهێنییەکانی سروشت کە هەریەکەیان کەم تا زۆر، چەند پرسیارێکی بێوەڵامیان لەسەر نووسراوە.

لە هەڵوێستێکی ترا کە شاعیر ئەیەوێ باسی جوانی پڕ بە پێستی روخسار و چەناکەی خۆشەویست بکا، ئەپرسێ:

لە باخی سێو و بەیدا باسی روخسار و چەنەی کێ بوو

خەجڵ ما سێو و، بەی ترسا، کەوا ئەو سوورە، ئەم زەردە؟

واتە: ئاخۆ لە باخی سێو و بەهێدا باسی جوانی روخسار و چەناکەی کێ کراوە وا سێو لە شەرمەزارییا سوور هەڵگەڕاوە و بەهێیش لەترسانا رەنگی زەرد بووە؟

خەیاڵی ورد و کار تێکردنی جوانی گەیشتووەتە پلەیەك لە شاعیرا کە تەنها بە ناوهێنانی جوانی روخسار و چەناکەی خۆشەویستەکەی سێو لە شەرمانا سوور هەڵگەڕێ و بەهێیش لە ترسی شکانی بازاڕی جوانی خۆی زەرد داگەڕێ، ئەگینا، بەلای شاعیرەوە، پێش ئەو ناوهێنانە، سێو و بەهێ هەریەکەیان رەنگێکی تری تایبەتییان بووە، نەك ئەم رەنگەی ئێستایان.

پاش ئەم گەشت و گەڕان و نەخشەکێشانی دیمەن و وێنەی جوانی و نازداری خۆشەویست و سروشتە لەلایەن شاعیرەوە، ئەکەوێتە بەراوردکردن و سەرنجدانی ژیانی خۆی و بەدەم هەناسەیەکی قووڵی ئاگرینەوە ئەڵێت:

بەهارێ بوو جوانی، بوو بە سوخرەی پاییزی پیری

بەسەرچوو باخ و باقی ماوەوەی مشتێ چڵ و چێوە

واتە: تەمەنی جوانی و لاوی بەهارێك بوو کەوتە بەر پلاری گەمە و گاڵتەی پاییزی پیری، باخ بەسەرچوو. ئەوەی کە ماوە مشتێ چڵ و چێوە.

بەڕاستی سەرنجێکی بەجێ و بیرکردنەوەیەکی قووڵە. ژیان ژیانی مرۆڤ کە بەشێکە لە سروشت و ژیانی سروشتیش بەتێکڕایی لەژێر زەبر و فەرمانی یەك یاسا و بەرنامەی نەگۆڕاوایە کە ئەویش یاسا و بەرنامەی هاتن و رۆینە. تەمەنی جوانی و لاوێتی مرۆڤیش، وەك سروشت، بەهارێکی تەڕ و پاراو و یەکجار دڵگیر و خۆشە کە بە هەزاران گوڵی ئاوات و هیوای رەنگین رازاوەتەوە. تەمەنی پیریش پاییزێکی پەست و خەفەتاوی ئەوتۆیە کە یەكبەیەك پەڕەی گوڵ و گەڵای سەوز و سووری درەختی ئەو باخی جوانییە زەرد ئەکات و ئەوەرێنێ و بەتەنها چەن چڵ و چێوێکی رووت و قووت ئەمێنێتەوە کە ئەویش چەن رەگ و دەمار و ئێسقانێکە.

***

شەشەم ـ تەسەووف لە شیعری «مەحوی»دا:

وەك لە سەرەتای باسەکەوە وتمان، شاعیر زانایەکی موتەسەوویف بووە. تەسەووف کە لە بناغەدا بیروباوەڕێکی ئایینییە و ئامانجی شکاندن و کوشتنی نەفس و ئارەزووی مرۆڤ و پاككردنەوەی گیانی ئادەمیزادە لە چڵك و پەڵەی دنیاپەرستی و پوولەکێتی و بەو چاوە سەیری ژیان و سروشت ئەکات کە «یەکێتی بوون» هەموولایەکی گرتووەتەوە و جیهانێکی پڕ لە خۆشەویستی راستەقینە و رێبازێکی گیانی بە گیانی دوور لە ماددەپەرستی بە دەوری خۆیا دروست کردووە کە پڕ بێ لە کەڵکەڵە و خەیاڵی ناسك و هەستی پیرۆز کە دڵسۆزی و راستگۆیی و جگەرسۆزی لێ هەڵقوڵێت.

بەم پێیە، شاعیر لە زۆر لای دیوانەکەیەوە ئەم بیروباوەڕی تەسەووفەی دەربڕیوە و بێبایەخی دنیای خستووەتە بەرچاو و خۆشەویستییەکی بێهاوتای پەروەردە کردووە لە دڵ و دەروونی خۆیا و هەمیشە لە نەفسی خۆی داوە. بە وێنە:

حەققی ئیخلاسە بەجێهێنانی ئادابی خولووس
پێ بزانێ، یا نەزانێ، من بە دڵ یادێ دەکەم
ئاوی تێغی وەقفی هەر توشنە لەبێکە، من نەبم
کاریگەر بێ، یا نەبێ، لەم مەزڵەمە دادێ دەکەم

واتە: پێویستی سەرشانی دڵسۆزییە کە رەوشت و ئادابی تەواو بەجێبێنم. ئیتر خۆشەویستەکەم پێ بزانێ یا نەزانێ من دەربەست نیم، چونکە من بۆئەوەی ناکەم کەوا ئەو پێ بزانێ، بەڵکوو تەنها ئەمەوێ بە دڵ یادێکی بکەم. ئاوی تێغەکەی تەرخانە بۆ هەموو لێو وشك و تینوویەك، بەتەنها من لێی بێبەشم. لەبەر ئەوە لەم جەور و سزای بێبەش کردنەم هاوار و داد ئەکەم.

ئەم جۆرە هەست و نەستە تەنها لە دنیای گیان و تەسەووفدا ئەم پلەی بەرزی خۆشەویستی و بێباکییە ئەگرێت کە شاعیر دڵسۆزی خۆی بەو شێوەیە دەرئەبڕێت بەبێ ئەوەی چاوەڕوانی پاداشی پێزانینی خۆشەویستەکەی بکات. لەمەش زیاتر پێ دائەگرێت و هاوار و سکاڵای گەرمی لە دەست ئەوەیە کە خۆشەویستەکەی لە سەری هەزاران عاشقی داوە. کەچی ئەم لە شەرەفی ئەو کوشتنە بێبەش و رەنجەڕۆ ئەکات.

یان لە شوێنێکی ترا:

لە ئاوی تێغی هەر زامێ بوو ئاوا　　　برینی من نەبێ هەر وایە وێران

واتە: بە ئاوی تێغی دولبەر هەموو برینێك ئاوەدان بووەوە، تەنها برینی من نەبێ کە لەبەر ئەوەی ئەو ئاوەی بەر نەکەوتووە هەروا بە وێرانی ماوەتەوە.

شاعیر لێرەدا ئاوات بۆئەوە ئەخوازێ کە برینی وێرانی دڵی بە ئاوی تێغی خۆشەویستەکەی ئاوەدان بکاتەوە و لە رێگەی ئەو خۆشەویستییەدا سەری خۆی دابنێت و شەهید بکرێت. وێرانی برین لەلای شاعیر ئەوەیە کە ئەوەندە کاریگەر نیە بیکوژێت. ئاوەدان کردنەوەی برینیش یەعنی کولاندنەوە و دووبارە کردنەوەی، کە ئەبێتە هۆی بەختکردنی ژیانی شاعیر لەو رێیەدا.

یان:

کە رۆحم تێگەیی تۆ حەز لە دەرچوونی دەکەی، دەرچوو

دەبێ عاشق کە دی بێزارە یاری، بێ بڕۆ بڕوا

واتە: گیانم کە بۆی دەرکەوت تۆ حەز بە دەرچوونی ئەکەی دەرچوو، چونکە عاشق کە زانی یار لێی بێزار و پەستە ئەبێ بێئەوەی پێی بڵێن بڕۆ، خۆی لەخۆیەوە بڕوات.

لە رووی بێنرخی دنیا و کوشتنی گیانی تەماع و چاوچنووکی مرۆڤەوە ئەڵێت:

تا سەر نەبۆتە گۆ، دە لە دنیا دە تۆ شەقێ   هەر ئەو شەقە بەکارەکەوا هەڵدرێ لە هیچ

واتە: تا نەمردوویت و سەرت نەبووەتە تۆپی پێ بۆ شەقشەقێنی زەمانە، تۆ دنیا بکە بە تۆپ و تێی هەڵدە، چونکە هەر ئەو شەقەی تۆ جێ ئەگرێ کە هەڵدرێ لە دنیا کە هیچە. ئەم جۆرە تێبینی و فەلسەفەیە، هەرچەندە بە گیانێکی تاریکبینی «تشاءوم» ئاودراوە و دنیا لە بەرچاوی مرۆڤ ئەخات و بە شتێکی زۆر هیچ و پووچی ناو ئەبات، بەڵام بەپێی بیروباوەڕی تەسەووفی ئایینی شاعیر جۆرە یاخیبوون و هەڵگەڕانەوەیەکە کە بەرهەڵستی نەفس و ئارەزووی چاوبرسییانەی مرۆڤ ئەکات. هەروەها جۆرە بێزاری و هاوارێکی گەرمە بەرامبەر بەو دەستەڵاتدارە دنیا پەرستانەی کە لەپێناوی مەبەست و ئارەزووی چاوچنۆکی خۆیان پف لە دۆ ناکەن و بە هەموو دنیا داناکەون.

بۆیە لە لایەکیترەوە ئەم ژیان و دنیایە بەمشێوەیەی لای خوارەوە ئەداتە قەڵەم و ئەلێت:

لە ماندما نەدیوە حاسڵێ، غەیری تەوەحوش من
خودا پێداو ئەوانەن لەم وحووشستانە زوو رۆیین

واتە: بەروبووی مانەوەم تەنها غەریبی و وەحشەتە. خوا پێداویش ئەوانەن کە لەم وحووشستانە دەرچوون و مردن.

لێرەدا تۆ بڵێی شاعیر ئەوەندە خۆی بەدەم هێزی تاریك بینییەوە شل کردبێ بەجارێك ژیان و دنیای لە بەرچاو کەوتبێ و پڕ بە دڵ ئارەزووی مردن بکات؟ نەء، بەڵکوو تەنها ویستوویەتی لە رێی ئەم جۆرە دەربڕینی بێزاری و پەستییەوە نارەزاییەکی بەکوڵ دەربڕێت بەرامبەر بەو دەستەڵاتدارانەی کە لە بەرچاوی شاعیر بە جانەوەر خۆیان پێشان داوە، ئەگینا هەر «مەحوی»یە کە ئەڵێت:

پیری نەمامی باغی جوانیمی کردە پووش   تازەم درەختی توولی ئەمەل دەردەکا چرۆ

واتە: هەرچەندە پاییزی پیری باخی جوانیمی زەردکرد وەکوو پووش، کەچی تازە درەختی ئاوات و هیوای دوور و درێژم چرۆ دەرئەکات.

ئەم فەلسەفەیە جوانترین و راسترین شێوەی دەربڕینی مەبەست و ئارەزووی غەریزەی مرۆڤە لە ژیانا، کە هەرچەندە بەرەو پیری و مردن بڕوات پتر پاشماوەی دواچۆڕی ژیانی لەلا شیرین‌تر و خۆشەویست‌تر ئەبێت، وە لە تافی لاویدا ئەوەندە بەتەنگ ژیانی خۆیەوە نیە و ئەو چاوچنۆکی و ژیان پەرستییەی کە لە دواساڵەکانی تەمەن و ژیانا هەیەتی لە گەنجییا زۆر کەمترە، وەك پارەدارێکی نابووت رۆژ لەدوای رۆژ زیاتر بەتەنگ ئەو قەرز و قۆڵە و پارە کەمەوەیە کە ماویەتی، کەچی لە لووتکەی بوون و دەوڵەمەندییا دەربەستی زۆر شت نەبووە.

هەر لەژێر تەم و مژی ئەو نارەحەتی و بێزارییەی کە شاعیری تیا ژیاوە و لەبەر دووکەڵی ئەو ناتەواوی و ئەشکەنجە و سزایانەی کە دیویەتی لەدەست دنیاپەرستانی زەمانە و لەژێر زەبری هەست ناسکی و باوەڕی نەفس کوشتنا، پەنای بردووەتە بەر پیش خواردنەوە و خەفەتێکی خەست و خۆڵ و ئەڵێت:

بێ‌منەت رزقێکە غەم، بمرم لەبرسا ئەو دەخۆم

تەفرە ناخۆم و تەڵەب ناکەم لە دنیا قووتی رۆح

واتە: خەم و خەفەت زەخیرەی بێ‌منەتی خۆمە. ئەگەر لەبرسانا خەریك بوو بمرم وا خەم ئەخۆم. هەرگیز تەفرە ناخۆم و دەستی داوا بۆ خۆراکی گیان لەم دنیایە پان ناکەمەوە.

ئەم هەڵوێستەی شاعیر ئەوە ئەگەیەنێ کە ژیان ئەوە ناهێنێ لەسەر رێگای «بۆ ئامانج هەموو هۆیەك دروستە» بڕۆین. ئامانجی بەرز و پیرۆز ئەبێ بەهۆی پیرۆزەوە بێت. ئەگەر زەخیرەی‌تر لە رێگای راست و دروستەوە دەستگیر نەبوو، ئەوا زەخیرەی بێ‌منەتی هەڵ کردن و خەم و نەفس بەرزی هەیە قنیاتی پێ بکرێ و تەفرە کەس تەفرەت نەدات.

یان لە لایەکی‌ترەوە ئەڵێت:

«تاك»ی رواوی ئاوی چ مەینەت زەدە بووە

پشکووتووە لە بەزمی مەی ئەمشەو هەر «انقباض»

واتە: داری مێوی ئەو شەرابەی کە من لە بەزمی ئەمشەودا ئەیخۆمەوە، ئاخۆ رواوی ئاوی دەستی چ کلۆڵ و ناشاد و مەینەت پێکراوێکە وا ئەم هەموو دڵتەنگی و سەغڵەتەم پێ ئەبەخشێ!

***

ئەمەبوو ئەو چەن سەرنجەی، بەکورتی، کە بە پێویستم زانی دەربارەی شیعرەکانی «مەحوی» بیگرم و پێشکەشی بکەم.

لەئەنجاما، لەوانەیە بەجێ بێ، ئەگەر بڵێم دیوانی «مەحوی» بۆ یەکەمجار لەلایەن شاعیری ناودار و بەڕێز مامۆستا «عەلی کەمال باپیر ئاغا»وە لە ساڵی ١٩٢٢ی زایینیدا لە چاپخانەی شارەوانی «حکوومەت» لە سلێمانی چاپ کراو بڵاوکرایەوە. لە ساڵەکانی ٩٦٠ و ٦١یشدا بۆ ماوەی چەند مانگێك شاعیری گەورەی کورد مامۆستا گۆران و مامۆستا شێخ موحەممەدی مەحوی کوڕەزای شاعیری ناوبراو و من خەریکی راستکردنەوە و شیکردنەوە و رێکخستنەوەی دیوانەکەی بووین، کە لەم رووەوە بەرهەمێکی دیاربووی هەنگاوە سەرکەوتووەکەمان بەدەستەوەیە. هەروەها زانای ناسراو مامۆستا مەلا «عبدالکریم مدرّس» و مامۆستا موحەممەدی مەلا «عبدالکریم» بۆ ماوەیەکی باش تەواو خۆیان ماندوو کرد و رەنج و تەقەلایەکی پیرۆزیان دا بۆ شی کردنەوە و لێدانەوەی شیعرەکان و رێکخستنەوەی دیوانەکەی بە شێوەیەکی تێر و تەسەل کە ئامادە کراوە بۆ چاپ.

***

هەندێ کەسی تریش وتاریان لەبارەی «مەحوی»یەوە لە گۆڤار و رۆژنامەکاندا بڵاو کردووەتەوە. بەڵام لەبەر ئەوە کە ناوەرۆکی وتارەکانیان لە سنووری ئەم ئەندازەیە دەرنەدەچوو کە ئێمە لێرەدا نووسیومانەتەوە، بە پێویستمان نەزانی دووبارە بڵاویان بکەینەوە و لەم ئاستەدا راوەستاین.

***

لەبارەی مێژوویشەوە، مێژوونووسی کورد موحەممەد ئەمین زەکی چ لە کتێبی «خۆلاسەیەکی تەئریخی کورد و کوردستان» و چ لە کتێبی «ناودارانی کورد» و چ لە کتێبی «تەئریخی سولەیمانی و وڵاتی»دا باسی مەحوی کردووە.* لەوانەیە کەسی تریش باسیان کردبێ و ئێمە ئاگامان لێ نەبێ.

(*) بروانەرە: محمد امين زكى، «خلاصة تاريخ الكرد و كردستان من اقدم العصور التّأريخيّة حتّى الآن»، ترجمة محمّد على عونى، القاهرة، ١٩٣٦، ص ٣٦٤ ـ ٣٦٥، هەروەها: «مشاهير الكرد و كردستان فى الدّور الإسلامىّ»، ترجمة كريمته، الجزء الثانى، القاهرة ١٣٦٦، ١٩٤٧، ص ١٦٢ ـ ١٦٣، هەروەها: «تأريخ سليمانى و ولاتى»، بغداد، ١٣٥٨، ١٩٣٩، ل ٢٣٠ ـ ٢٣١.

پێڕستی پارچە شیعرەکانی دیوانی مەحوی

❏ پیتی «ئەلف»

❏ پیتی «بێ»

❑ پیتی «تێ»

❑ پیتی «جیم»

❑ پیتی «چیم»

❑ پیتی «حێ»

❑ پیتی «خێ»

❑ پیتی «دال»

❑ پیتی «ڕێ»

❑ پیتی «زێ»

❑ پیتی «ژێ»

❑ پیتی «سین»

❑ پیتی «شین»

❑ پیتی «ضاد»

❑ پیتی «عەین»

❑ پیتی «غەین»

❑ پیتی «فێ»

❑ پیتی «قاف»

❑ پیتی «کاف»

❑ پیتی «گاف»

❑ پیتی «لام»

❑ پیتی «میم»

❑ پيتی «نوون»

❑ پيتی «واو»

❑ پيتی «هێ»

❑ پیتی «یێ»

❑ عقد العقائد

❑ ستايشى خودا

❑ پاڕانەوە لە خودا

❑ قەسيدەى بەحرى نوور

❑ ستايشى حەزرەتى مەولانا خاليدى نەقشبەندى

القسم العربى

قسمت فارسى

❑ (ا)

❑ (ب)

❑ (ت)

❑ (ث)

❑ (ج)

❑ (چ)

❑ (ح)

❑ (خ)

❑ (د)

❑ (ذ)

❑ (ر)

❑ (ز)

❑ (س)

❑ (ش)

❑ (ص)

❑ (ض)

❑ (ط)

❑ (ظ)

❑ (ع)

❑ (غ)

❑ (ف)

❑ (ق)

❑ (ك)

❑ (گ)

❑ (ل)

❑ (م)

❑ (ن)

❑ (و)

❑ (ه)

❑ (ی)

THE COLLECTION OF MAHWEE´S POETRY
«MALA MUHAMMAD I MALA UTHMAN I BALKHI»

COLLATED AND EXPLAINED

BY

MALA ABDULKAREEM I MUDARRIS

AND

MUHAMMAD I MALA KAREEM